A. JAKOBSON
VALITUD
TEOSED

2

AUGUST JAKOBSON

VALITUD TEOSED

August Jakobson

VALITUD TEOSED

2

Eesti Riiklik Kirjastus

TALLINN
1954

August Jakobson

JUTUSTUSED

II

Eesti Riiklik Kirjastus

TALLINN
1954

Illustreerinud Ott Kangilaski

Kunstiliselt kujundanud
Paul Luhtein

Mirjam ja armastus

1

Üsna vastu ööd, kui augustitaevas hakkas juba tumedaks muutuma ja linn kord-korralt vaiksemaks jäi, kuuldus reidilt äkki suure mereauriku valju vilistamist. Ent ilm oli udune ning sompunud ja seetõttu ei pääsenud tolle läheneva hiiglase hüüatus kuigi hästi mõjule — see oli pigemini mingi madal ning heatahtlik urin: seal palus keegi sisselaskmist. Ja üldse tundus sel ilusal ning vaiksel õhtul kogu maailmas valitsevat jõuetu halemeelsus, sõbralikkus, kontuurideta mahedus: vesi jões hõõgas soojust, kõrge laotus oli sulavalt-roosakas ja õige pisut rohekatooniline, vanal kindlusevallil kasvavad tammed ja vahtrad näisid vaatavat alla sadama poole elutarga mõtlikkusega.

Mirjam, pikk ning sale alevitüdruk, seisis sel õhtul üsna sadamakai veerel, vaatas sügavusse ja kaalutles endamisi kojumineku vajadust. Ta oli tulnud välja juba mitu tundi tagasi, oli ühes paari kaaslasega rannapargis muusikatki kuulanud, — siis olid aga viimased ühes oma armsamatega kuhugi kadunud, — ja nüüd mõtles ta, et kodus tuntakse ta pärast vist ammugi rahutust.

Aga ometi polnud Mirjamil vähimatki tahtmist minema hakata; talle näis, nagu tuleks tal veel natuke aega oodata, nagu oleks nüüd kohe algamas mingi pikk ning meeldiv sündmusterida, mis peaks tingimata riivama ka teda, Mirjamit. Ta oli alles hiljuti seitsmeteistkümne aastaseks saanud ja teadis elust nii mõndagi — ta teadis isegi seda juba, et ta on Suure Maailma suurim üksiklane. Ja kui ta siin nõnda üle kaiveere aina mustemaks tõmbuvasse vette vahtis, pidi ta tahtmatult mõtlema, et

õigupoolest oleks temagi palju õnnelikum ja rõõmsam, kui tal oleks — nagu kõigil tema sõbrataridel — üks armas inimene, kellega pimeduses veidi jalutada ja kelle najale end aeg-ajalt toetadagi . . .

Mirjam ohkas, otsis lakknahksest ridikülist paar vähikompvekki ja hakkas neid ajaviiteks krõbistama. Polnud küll midagi erilist oma laadungi järele tulevas kaubalaevas, aga oli ju ometi laupäevaõhtu — miks siis mitte vaadata ning oodata? Inimesed jalutasid salkadena edasi-tagasi; kõikjalt lähedusest kuuldus paljude sammude tasast kabinat; poisid naljatasid ja tüdrukud naersid edevalt. Siin oli sõdureid, tegevusetult lonkivaid piirivalvureid, võõramaiseid madruseid, kes hoidusid salkadesse, kergemeelseid plikasid, kes otsisid endale sukkade kinkijaid. Kolm vatsakat stiimrit näisid pingutatult kuulavat sisselaskmist manguvat kaaslast. Ja siis nähtigi seda viimaks tillukese vedurlaeva kannul mööda taevast peegeldavat laia jõepinda lagedale ujuvat, suur, auväärne, kogu massiivne kere täis raskepärast iseteadvust.

See oli inglise aurik, kindlasti mitte kõige armetumate hulgast; lipp plagises mastitipus, ja äsja põlema süüdatud elektripirnide joana tunglevas valguses oli ka tekk selgesti nähtav. Mehed jooksid edasi-tagasi, keegi kargas maale. Jumalapärast, kas see polnud süsimust neeger: see kerkis esile järsku nagu tükk tihket pimedust, mis liigub kärmesti askeldades läbi põhjamaise suveöö hõreda hämaruse. Keegi karjus midagi jämeda härjahäälega läbi laia plekist lehtri, — see oli vist kapten või tüürimees, — ja siis oli neeger trossid juba ümber kaipostide saanud ning tööd alustavad hiigelpoolid hakkasid neid kärmesti kokku kerima, kuni uustulnuk seisiski viimaks ilusasti ning vaikselt oma kolme kaaslase reas, kes näisid teda ikka veel uudishimulikult põrnitsevat.

Trepp lükati kaldale ja suur hulk tõmmusid mehi pudenes alla kaile. Mirjam pilgutas eksootilise erutuse pärast kiiresti-kiiresti silmi — need seal olid ju esimesest viimaseni mulatid! Ja ta oli parajasti lahkumas — ei olnud ju tõepoolest toimunud mitte midagi erilist —, kui laevatrepist tuli alla veel üks meremees, kindlasti valgenahaline.

Ei tea, kas see üsna tavalise välimusega inimene oleks harilikus olukorras üldse mingit tähelepanu äratanud, aga nüüd, kus ta näis olevat ainus omataoline neegritest ja segaverelistest koosnevas meeskonnas, tõusis ta kohe kõigi huviosaliseks. Et ta oli blond, peeti teda esmalt skandinaavlaseks; et ta oli aga väga kõhn ja väga lohaka kõnnakuga, väitsid mõningad kaljukindlalt, et ta olevat kas iirlane või l i h t s a l t inglane. Aga see, et mees kandis turjal suurt presentriidest kotti, ei lasknud end seletada ei nõnda ega teisiti, sest oli ju raske uskuda, et säärast asja hakkab mõni mõistlik inimene tirima endaga ühes sadamakõrtsi või kuhugi mujale joomaurkasse.

Kindlasti oleks pealtvaatajate killas arutatud veelgi põhjalikumalt tolle viimasena laevalt lahkunu päritollu puutuvaid küsimusi, kui ta ise poleks vahepeal juba trepist alla jõudnud. Talle vaadati nüüd otsa üpris suurest lähedusest, ja eredas elektrivalguses võis märgata sedagi, et pikakasvulise meremehe tedretähnilisel näol leidus veel rohkesti vistrikke ja vinne. Need vistrikud ja vinnid ei teinud teda küll eriti inetuks, ei, seda mitte, aga tillukese pettumuse põhjustasid nad siiski. Ka olid tol kõveraseljalisel kotimehel ilmetult hallid silmad, mis vaatasid aga ometi vägagi kavalalt ning eluröömsalt. Ja kui pikk laevnik otse uudishimulike salga poole tuli, ei hoolitud talle teedki anda, ehkki enamik seisjatest vaatas teda nagu uurides ning usutledes.

Siis tuli mööda laevatreppi alla veel paar valgenahalist madrust, kes hävitasid viimasegi huviraasu oma äsja nähtavale ilmunud kaaslase vastu. Ja hilised jalutajad valgusid paariti laiali, kuni tihenevas hämaruses vilkus veel vaid üksikuid paberosse.

Mirjam pöördus pikkamisi mööda kaiveert nahksilla poole ja aimas juba esimesest kailt lahkumise hetkest peale mingi erksa vaistu sunnil, et keegi talle järele tuleb. Ta muutus järsku väga rahutuks — kuulas pingutatult vastu munakive kompsivaid samme, ei taibanud selles miskipärast üldse kaheldagi, et t o o s e a l kõnnib otse tema pärast. Ja ta tabas end samas kujutlemast, kuidas teda nüüd-nüüd peatab tuliste silmadega ilus poiss kaugete merede tagant, torkab oma tõmmu käe ta

küünarnuki alla ja ütleb naljatades tolle sadamarajoonides nii tuttavlikult kõlava tervituse: «Hau du ju duu, mai daarling?»

«Hau du ju duu, mai daarling?» küsitigi samal silmapilgul.

Mirjam, agulitüdruk, oli jõudnud peaaegu pika nahksilla keskkohani, — mõlemal pool temast loksus rohekasmustalt õine jõgi, — armas taevas, kas ta ei kuulnud siiski valesti, kas ta kõrvus vahest ei kummitanud olematud häälitsused? Ta tundis end neist selgesti ning julgelt lausutud sõnadest üleni kuumaks muutuvat: ehk oleks praegu kõige mõistlikum jooksma pista, piki tühja silda eemale kihutada? Ometi lisas ta kiirust vaid üsna veidi ja surus ridiküli vaid tugevasti vastu puusa, nagu kartes selle kaotsiminekut.

Sammude tümin järgnes aga pidevalt ja varsti küsiti uuesti:

«Hau du ju duu, mai daarling?»

Nüüd ütles Mirjam üle õla:

«Mis sa siin duutad! Jää juba maha, va duutaja! Vaata kui kutsun veel kordniku! . . .»

«Kuule nüüd ikka . . . Mis sa's kohe okkaliseks muutud, armsam?» küsiti kohe hoopiski sulaselges eesti keeles.

Kui Mirjam hetke pärast esimeste valgust heitvate tänavalaternate alla jõudis ja vargsi tagasi piilus, tundis ta rääkijas ära tolle pikakasvulise ning kõvera madruse, keda ta oli näinud hiljuti mööda laevatreppi alla tulevat, presentriidest kott rihmadega turjal. Valgus langes mehele otse vastu vistrikulist nägu, kaks halli silma naeratasid, suu oli heatahtlikult laiali veninud, avatud peaaegu tagumiste purihammasteni. Nõnda siis, see vibalik polnud ei skandinaavlane, ei iirlane ega h a r i l i k inglanegi, vaid üsna lihtne eestlane, võib-olla kuskilt siit lähedaltki.

Ja Mirjam, juba küllalt vana ning arukas, et alahinnata kõike oma ning ülehinnata kõike võõrast, ütles nüüd noomiva häälekõlaga:

«Kus räägitakse ikka kanget laevakeelt, et hoia alt, kui loll oled! Just nagu teised inimesed oleksid nupule kukkunud! Inglane on kohe . . . inglane, aga mitte mõni — mats adra tagant!»

Poiss aga ei lasknud end kohutada, tuli üsna sõitleja kõrvale ja venitas imestades:

«N-nonoh!»

«Mis — nonoh?» kurjustas tüdruk veelgi ninakamalt.

Vaikus.

Ja madrus ütles viimaks:

«Pagana hull lugu ikka küll, ei ole midagi rääkida! Vaata nüüd, vend Mihkel, kus sa pidid veel oma vuntsid kõrvetama. Silmad suure heameelega: tuttav plika kail vastas, astu muudkui maale ja paku end saatjaks! Selle asemel aga . . . vaata et veel eluga pääsed! Ei oleks mina, vaene mees, eluilmaski uskunud, et sina oled selle kolme või nelja aastakesega nii suureks kasvanud ja oma hambad nii terávaks ihunud.»

«Kes? Mina?» küsis Mirjam.

Madrus tuli talle veelgi lähemale, puudutas teda aegajalt küünarnukiga, kohendas jälle seljakotti. Ei, tõepoolest, kas ta nägu polnud siiski liiga vistrikuline ja kas ta silmadki polnud nagu veidi halglased, punetavate laugudega ja lakkamatult niisked? Aga tal oli väga ilusa kühmuga kongnina, ja hambad olid tal nagu portselanist — helevalged, peaaegu säravad. Ja kui Mirjam aru sai, et tas tahetakse ainult uudishimu äratada, viskas ta oma ruuge kahupea kuklasse, saavutas jälle äsjase kõrkuse ning ütles õlgu kehitades:

«Ah arvate, et ma lähen liimile? On nähtud maailmas targemaidki päid kui teie oma, armas noorhärra.»

«Mis asja kohta see «liimile minek» peaks nüüd küll käima?» küsis madrus.

Mirjam vastas:

«Mis asja kohta? Nagu teie ise ei teaks!»

Madrus naeris ning ütles:

«Ei, ma tõesti ei tea.»

Ja Mirjam, kirtsutades nina, seletas näpsaka kärmusega:

«Et meie oleme tuttavad või nii . . . Igatahes . . . mul on küll au näha teid täna alles esimest korda.»

Aga kui poiss talle ikka veel naeratades otsa vaatas, hallid silmad kavalateks piludeks tõmmatud, lisas ta kogeldes:

«Mina ei tea jah, et ma oleksin teid varemini näinud. Te lihtsalt . . . teete ahvi. Mõtlete, et saate minuga nõndaviisi jutuotsale ja võite minuga kaasa kõndida. Just nagu ma teie plaanidest aru ei saaks.»

«Aga mina olen sind kümneid ja kümneid kordi varemini näinud,» ütles madrus nüüd ja nimetas samas mingi ammuse teenistuskoha, millest Mirjam polnud mõtelnud enam hulgal ajal. Kehitades jälle oma halli reisipauna, lisas mees koguni: «Tean sind küll, kallis õde issandas! Sest ega sa olegi ju jumala armust kuigi palju muutunud. Olid juba siis atsakas plika, ja kui mulle öeldi, et sa käivat ailes neljateistkümnendat, ei tahtnud ma uskudagi. Näo poolest sa oled . . . justament . . . nagu vanasti. Noh, kas sa nüüd usud mind?»

«Jah, kui just sedasi, aga . . .» pomises Mirjam.

Ja pikk meremees, müksates teda tuttavlikult, ütles äkki:

«Ah ikka ei usu veel? Noh, ma räägin sulle's nüüd niisugusest asjast nagu see suur pruun sünnimärk sinu jalaõndlal. Kas see pole õige, mis? Tilpnesid seal sel ajal alati ringi, õhuke sitskleit üle põlvede. Oli ju siis, mõni aasta tagasi, niisugune imelik mood, et iga naine tahtis kangesti oma kõveraid trumminuie näidata, heheee. Ja sina olid ju varakult täiskasvanud, peaaegu niisama pikk nagu tänagi.»

Mindi mööda tühja tänavat üles, kaks lamedat varju astuvate jalgade ees.

Ja madrus küsis aina pealetikkuvamalt, kobades kahe käega mööda taskuid, nagu otsides sealt midagi suhu pistmiseks:

«Noh, kas ei ole õige, preili?»

Vaikus. Viimaks ütles Mirjam:

«Võib ju olla. Ega's minagi tea, kes mind siin või seal kunagi näinud on. Ma pole ju ometi enam lapsukene, kes kuskil ei liigu.»

Ja et see küsimus näis nüüd lahendatud olevat, lausus ta kohe, vaid temaealistele omase kergusega sootuks teisele kõneainele karates:

«Nii hilja veel jõudsite sadamasse? . . . Tulite vist hirmus kaugelt, et varemini pärale ei saanud?»

«Oh . . . kõigest Hullist,» vastas poiss.

«Ja kuidas teid kutsutakse?» küsis Mirjam jälle hetke pärast.

Madrus vastas kärmesti:

««Annabella».»

««Annabella»?»

«Jah — «Annabella»,» noogutas poiss.

Ning tüdruk, kes oli mõtelnud hoopis millestki muust, kogeles:

«See on vist teie . . . laeva nimi?»

«Laeva nimi jah,» vastas madrus.

Ümberringi muutus aina vaiksemaks, sest öö süvenes ühtesoodu. Avaratena ja ruskjashallidena ristlesid sirged tänavad, näisid ümbritsevaid maju pikkadeks ridadeks tõukavat, jooksid hämarusse. Taevas oli nüüd valgustatud nagu kuskilt ülevalt, umbse laotusekumeruse kohal asuvast valgusallikast. Politseikordnik vilistas igavuse pärast kõige moodsamat löökviisi. Ja siis hakkas otsekui kuskilt ääretust kaugusest lähenema ühetooniline, kuidagi nukraks tegev vastukaja, mis sundis äkki mõtlema korrapäraselt ümaratele, täpse kindlusega piiritletud ruskjaspruunidele värvilaikudele: tümm, tümm, tümm, tümm . . . Sest kellelgi oli rutt ja see keegi kihutas läbi linna voorimehetroskal, mida vedava hobuse kabjaraudade rasked hoobid, võttes endale juurde õise vaikuse suure ulatuse, tormasid kaugele läbi surmtühjade kivitänavate.

Mirjami meel muutus ühegi põhjuseta haledaks ja ta tundis end jälle äkki ääretult üksikuna ning mahajäetuna. Ja ta ütles, ohates sügavasti:

«Mina mõtlesin teie enda nime . . . Sest kui teie mind tunnete, siis . . . mina peaksin ju teid kah tundma.»

«Aleksander,» vastas madrus ja pistis oma käe tüdruku kartlikkude sõrmede vahele.

Mirjam elas üsna põldude ääres, otse vastu talumaid. Ta valis kojujõudmiseks tavalisest palju pikema tee.

2

Kus sel sumedal augustiööl käidi ja mis selle öö jooksul räägiti, seda ei saanud küll keegi teada, aga järgmisel päeval juba üsna varakult tuli madrus oma selja-

kotiga alevisse. Ta hoidis teist kätt taskus, jalutas pikkamisi mööda tänavat alla ja mängis suupilli. Ta näis oskavat rohkesti lugusid, sest niipea kui ta ühe lõpetas, alustas ta juba uut. Kärmed polkad vaheldusid nukrameelsete valssidega ja eksootilistele tangodele järgnesid külasimmanite tuttavad ringmängulood. Ta katsus korraks isegi laulu jorutada, aga hääl polnud tal just ilus ega tugev ja ta pani jälle kohe huultele oma päikeses läikivate plekk-külgedega toreda suupilli, mis trillerdas puhuti, nagu oleks ta lõoke.

Mirjam istus samal ajal akna all. Vaadet tänavale varjasid ta eest õitsvad taevavõtmed, pelargooniumid ja fuksiad. Kell oli küll alles hiljuti üheksa löönud, aga Mirjamil oli sellest hoolimata juba seljas roosa pühapäevakleit. Ka oli ta alles nüüdsama oma ruugeid juukseid lokkinud, nõnda et ta näis endale lausa elatanud naisena, vähemalt kahekümne-aastasena.

Kui pillihelid küllalt lähedale jõudsid, kummardus Mirjam läbi avatud akna välja ja ütles üsna rahuliku häälega, sest ta suutis ju end valitseda:

«Vaata, näe, keegi tuleb ja mängib . . .»

Vend pügas parajasti oma esimesi vurruhakatusi, pani aga nüüd käärid lauale ja vaatas samuti. Kas see saks pole ehk purjuski, arvas ta elutargalt. Mirjam juhtis teise tähelepanu läheneja suurele seljakotile ja ütles, et säärast võiks kanda vaid mõni rändkaupmees, nagu neid hulgub viimasel ajal sagedasti majast majja. Aga siis jõudis madrus üsna nende kohale ja Mirjam ei pettunud oma kärsitus ootuses, sest hetke pärast tõttaski vend teatama:

«Noh, ma ju tunnen teda. See on Ants.»

«Ants?!» kordas õde.

«Jah. Omal ajal me puutusime kokku . . . nii siin kui seal. Sina olid siis veel lapsetirts. Mina ja Ants, me oleme nimelt ühe-ealised!»

«Nõnda, et ta nimi on siis Ants?» küsis Mirjam pärast hetkelist vaikimist.

«Ants Toobias,» vastas vend.

Ja et veider pillimees jätkas nüüd oma teed üsna pikkamisi, vaadates hajameelselt kord pahemale, kord paremale, hõikas ta kohe lärmakalt:

«Hei, sina, pea kinni! Mis sa siin luusid . . . sihukesel varasel tunnil?»

Kuid madrus ei kuulnud teda hästi ja läks edasi.

Siis tõstis poiss taevavõtmed kärmesti kõrvale ja hõikas uuesti:

«Ants, noh . . . kuhu sa tikud?»

«Las ta kõnnib . . . Sinul nüüd mõni häda temaga jännata!» keelas Mirjam ja muutus ühegi põhjuseta pahuraks.

Aga vend ei pannud teda tähelegi ja hüüdis veel kord:

«Hõi-i! Ants, vana sõber . . . oota nüüd.»

Ning madrus, pühkides pilli vastu kuuehõlma kuivaks, ajas nüüd näo laiale naerule, tuli põiki üle tänava ja ütles:

«Näe ikka . . . see oled's sina, Karli?»

«No miina jah. Kas sa's ei tunne mind enam?» hüüdis Mirjami vend.

Meremees avas oma pauna rihmad, viskas selle prantsatades tänavamurule ja ringutas nii tugevasti, et kõik ta kondid näisid korraks naksatavat. Oijah, ta olevat praegu kuradi kombel väsinud, sest päike põletavat nagu elus tuli! Kas sõbral oleks ehk talle külma vett anda, — ta pidavat end pisut karastama.

Mirjam oli küll endamisi tulivihane, vaatas aga siiski läbi lillede ja rahunes pikkamisi, sest tänaval seisja näis selges hommikuvalguses hoopis kenamana kui mööduvad öö hämaruses. Siis ütles vend Karli, et vett leiduvat ses majas igatahes külluses, arvaku sõber vaid heaks sisse astuda! Ja kuuldes tümpsivaid samme üle sillatrummi hoovi tulevat, kohendas Mirjam end kiiresti ning istus laua juurde toolile, et teha asja pildialbumite kallal, mis seisid seal hunnikus.

Köögis räägiti, naerdi, plekktoop kõlksatas vastu pangeserva, varsti võis kuulda pikka ning mõnusat joomiskulinatki. Poisid tulid tuppa; vend Karli ütles kohe viisaka inimese ametlikkusega:

«Palun, saage tuttavaks. Siin — minu sõber Ants Toobias, ja siin minu õde Mirjam. Ole lahke ja võta platsi.»

Meremees tegi painduva kummarduse, pigistas tugevasti tüdruku sõrmi ja harutas siis lahti suure sinise taskuräti, et pühkida sellega higi. Tal oli seljas tume-

sinine ülikond, kortsunud ja täis heinapepri, kuue all kandis ta helehalli milaneessärki, jalas ruudulisi siidsokke ja pruune kingi. Ja ta hakkas jälle suure hooga kõnelema oma suurest väsimusest, sest öösel olevat ta tilga viina võtnud ja nüüd seisvat tal ees ligi kolmekümne-kilomeetriline teekond.

Karli küsis:

«No ja kust sa's tuled ja kuhu sa lähed? Vaatasin, et kannad ustavalt sihukest suurt kotti — oled ehk vahepeal kaupmeheks hakanud?»

«Ei ole. Ma tulen merelt ja lähen mõneks päevaks puhkusele. Vanemaid vaatama ja nii edasi. Meie laev sõitis nimelt siia sadamasse titse ja linu võtma, ja kapten andis mulle nädalaks ajaks vabaduse, — elad siinsamas lähedal, eks käi korraks kodus ära, ütles. Siit sõidame edasi Tallinna. Vähemalt sinna ma pean enda sellele vanale künale järele kobistama.»

«Soo-oh, või sedasi,» ütles Karli ja lisas kohe, et temagi ammuseks sooviks olevat kord merele minna. Muuseas — kuidas seda laeva kutsutakse, kus sõber praegu teenib? . . .

«Selle nimi on «Oakland»,» vastas küsitav.

Ja Mirjam ütles, vaadates oma esimest sõpra uuesti üllatusest suurte silmadega:

««Oakland»!?»

«Jah, «Oakland»,» ütles madrus.

Ning Mirjam ütles jälle, pilk põrandal:

«Mina aga kuulsin eile kelleltki tuttavalt, et see olevat «Annabella».»

««Annabella»? Ei, see on »Oakland»,» ütles madrus.

Kui vend Karli teise tuppa läks, et küsida isalt hülsse ja tubakat, ajas Mirjam enda õige turri ja sosistas:

«Nojah, ja sinu enda nimi on Ants, aga mitte Aleksander . . .»

Madrus ulatas oma kollased kingad kaugele põrandale, vaatas neid tähelepanelikult ja näis mõtlevat. Mirjam ootas. Ja madrus ütles viimaks:

«Mul on kaks nime. Üks Aleksander ja teine Ants.»

«Ja laeval on kah vist kaks nime?!» küsis Mirjam.

Kuid poiss vastas nüüd hoopis kärmemalt:

«See kast osteti aastat paar tagasi ameeriklastelt, aga

«Oakland» on jänkide sõna ja sellepärast hüüavad inglased ise teda «Annabellaks».»

Kui vend Karli tagasi tuli, räägiti jälle merest ja suurtest sadamatest. Ta ei laskunud küll üksikasjadesse, see suur rändur, aga nõndagi ei saanud teised mahti talle midagi vahele rääkida. Oijah, see elu, mida ta nüüd elab, olevat kirju ja ilus, v ä g a kirju ja v ä g a ilus, ütles ta. — Ta manas kuulajate ette tohutu hulga võõraid kohti, kus ta olevat käinud ning liikunud; seal oli Kap Horn ja Sansibar; Hiinas ja Jaapanis olevat siiski kõige enam vaadata ning näha; Singapuris ja Marseille's olevat temaga juhtunud lausa hulle lugusid, hahahaa! Või kui võtta mõni sadam kuskil Havai saarel või mõnes muus sellises paigas, siis — ta ei oskavat mitte sõnagi enam lausuda . . . niivõrd palju toredaid seiklusi peitvat endas suur jumala-maailm. Muuseas — ta olevat paar kuukest töötanud isegi Belgia sõekaevandustes, aga sinna ei soovitavat ta pugeda oma verivaenlaselgi mitte, sest seal olevat tõeline põrgukoledus lahti. Ja väga tõsisélt pead raputades soovitas ta Karlile, oma vanale sõbrale, eemale hoiduda veel mitmestki säärasest kohast, liiati veel seetõttu, et hiljem on neist kohtadest pääseda väga raske ja väga tülikas.

Aeg läks, uljal maailmaränduril oli pajatada veel õigegi pikki jutte. Mirjam vaatas teda erutatult, ja ta ütles viimaks, et õigupoolest polevat tal kojuminekuga mingit kiiret. Tal olevat siinkandis üsna rohkesti häid sõpru; ja et tal polevat aimugi, kas ta kunagi veel kodulinna pääseb, tahaks ta küll meeleldi ka nende teiste sõpradega kokku puutuda. Kui õhtul kuskil väheke tantsida ja laulda saaks, viidaks ta siin tõesti paar päevakest, — kas sõber teab, kas siin saab ehk õhtul vähekese tantsida ja laulda?

«Miks ei saa! Muidugi saab!» ütles Karli ja näis nüüd väga uhkena, just nagu oleks see tema ise, kes võib pajatada sellistest eluseiklustest.

«Ma . . . tooksin siis oma seljakoti sisse?» küsis Ants.

«Oh, ma toon selle ise sisse, mis sina's jälle . . .» ütles Karli.

Ja kui vend jälle väheks ajaks toast lahkus, läks Mirjam äkki imeõrnaks ja ütles punastades:

«Ma istusin juba kella kaheksast peale akna all ja ootasin. Ja nii kohe, kui te mängima hakkasite, nii kohe ma kuulsingi . . . ja näitasin Karlile.»

«Jah, nõnda sai ju kokku räägitud,» noogutas madrus. Ja ta lisas, sest neil oli veel veidi aega: «Ma magasin seal rõugu all nagu kuningapoeg. Polnud seal häda midagi . . . nagu sa kartsid.» —

Õhtuni oli rohkesti vabu tunde, neid tuli kuidagi lühendada. Ants otsis oma seljakotist inglise mängukaardid ja pooliku pudeli välismaa viina. Lõõdi marjast, jutt aina voolas, rüübati napsiklaasidest ja muututi varsti suurteks isandateks. Mirjam istus voodil ja kuulas nagu unenäos, unustades puhuti kavaluse ning ettevaatusegi. Poisse sigis juurde, sest kõmu Antsu tagasitulekust levis kiiresti. Temaga olid varem sõbrustanud küll üsna vähesed, kuid praegu oli ta päevakangelane ja sestap rutati üksteise võidu vanu mälestusi uuendama. Varsti ilmus siia kõigi äärelinnade uljam kaklejagi, Nurga Jaan, ja kohe kaldus jutt hulgaks ajaks vaid säärastele lugudele, kus tuli äiata kas rusikaga, pokseriga või koguni mõne kangemagi riistapuuga.

Ja nõndaviisi oli siin täna sootuks teisiti kui tavalisel ajal, selles viimases põldudeveerses tänavasopikeses, kus elu ja olemine harilikult ei rutanud, vaid lihtsalt venis, — toll-tollilt, lühikeste, peaaegu märkamatute jupikeste kaupa. Kui aga magus välismaa viin otsa lõppes, toodi kohe läheduses elutsevalt salakaubitsejalt veel lisagi, — suupistet ju leidus, milleks siis koonerdada?

Viimaks hakkas õhtu saabuma. «Noh, kas teiekandis tõesti ei saa väheke pidutseda — tantsida ning laulda?» küsis uljas merekaru veel kord. Muidugi saab, nad olid selle ainult unustanud, vastasid poisid ja seletasid talle üksteisest üle karjudes, et nüüd kohe olevat vaja minema hakata Jaani isa rehalasse, kus toimuvat viimasel ajal kõik siinse rahva simmanid. Ja piki rohtunud tänavat alla talupõldude poole suundudes märkasid nad äkki suureks üllatuseks, et nad olid ammugi hilinenud, sest nurmede vahel kössitava vana maakivist hoone poolt hoovaski juba pühapäevavaikusse lõõtspilli rõõmsat huilgamist, triangli tilinat ja trummi mürtsutusi, — seal oldi juba koos täies varustuses!

Ilm muutus pikkamisi viluks ja päike kaldus servaga vastu taevaranda. Mirjam ja meremees Ants olid teineteise vastu väga õrnad ja tantsisid vahetpidamata, mida aga keegi õnneks ei märganud. Ta peab ju ometi kellegagi sõbrustama, see kaugelt tulnud mees, kes esines siin vaid külalisena . . . näisid teised mõtlevat. Jaani vennad olid toonud koplist noori kaski, mis lõhnasid veel südasuviselt, ja kui savipõrand tolmama hakkas, heideti sinna pangest vett. Kui oli aga vaja rohke higistamise tõttu välja jalutama minna, tehti seda kindlasti paariti, nagu nõudis kohapealne peen komme, ja sestap polnud midagi imestada, et madrus Antski hulkus natukese aega põldude vahel ringi Mirjamiga, Karli õega.

Ühe pandimängu juures see aset leidiski — esimene suudlus Mirjami elus, sest kaval poiss peitis huulte vahelt huulte vahele rändava raha parajal ajal hammaste varju, ega andnud seda edasi vajaliku viisakusega. Mis seal teha, õnnetus võib ju juhtuda, ütlesid kaasmängijad ja naersid selle ammugi kõigile tuttava nalja üle. Ta peab seda otsima kas või . . . kuidas tahes, hüüdsid poisid. Ja et rehalasse hakkas vähehaaval juba läheneva õhtu hämarust poetuma, ei märganud keegi sügavat puna, mis levis selle veidra rahaloo ajal kiiresti üle Mirjami näo, kuni talle viimaks tundus, nagu voolaks kogu tema noor hing temast välja . . . otse õhetavate kõrvade kaudu.

Siis tantsiti jälle ja siis läksid nad jälle natukeseks välja jalutama. Jah, ka nüüd polnud ju selles midagi paha — nõnda käisid karastava tuule käes teisedki pidutsejad. Nad astusid mööda kitsast kraavikallast aina edasi, ja kui nad olid küünist juba küllalt kaugel, pani meremees oma käe Mirjami kaenla alla. Kuud ei olnud, aga pimedus polnud siiski jumal teab kui tihe, — valgust näis andvat see taevalaotuse pehme hõõgumine, mis levis roosakana üle suurte pilvekonaruste.

Kui jalad väsima hakkasid, istusid nad natukeseks ajaks maha, otse kastesele murule. Ants teadis igatahes, mis ta pidi tegema: ta heitis endalt suursuguse liigutusega kuue ja laotas selle Mirjamile alla: «Ole nii hea, muidu sa teed oma ilusa kleidi märjaks ja see paneb mu südame mitmeks ajaks valutama! . . .»

Ja Mirjam, vaadates üksisilmi neid väheseid tähetäpikesi, mis siin-seal vilkusid, langetas pilgu ning ütles:

«Nojah, nii et teie lähete siis varsti tagasi merele?»

Poiss, selle asemel et otseselt vastata, lausus:

«Kuule, ära ometi teieta mind ... nii külmalt. Ütle mulle sina — see on palju ... armsam.»

Vaikus.

«Kas on's armsam?» küsis Mirjam sosinal.

«Muidugi on, kus sa's sellega!» ütles poiss.

Ja siis ütles tüdruk veelgi vaiksemalt:

«Sina ...»

Mirjam oli endamisi kindel, et nüüd peaks midagi juhtuma, jah, kuidas see võibki's nõnda jääda, nõnda ... üksluiseks? Aga ometi ei juhtunud midagi, Ants süütas vaid paberossi. Ja uuesti taeva poole vaadates esitas Mirjam hetke pärast äsjase küsimuse, kuigi veidi teistsuguses sõnastuses:

«Millal su laev's ... sõitma hakkab?»

3

Järgmisel õhtul tuli Mirjam koju ühes kaaslastega, kes vestlesid jälle omavahel mitmesugustest salalugudest. Aga nüüd tegi teiste vaikne sosin talle rohkesti nalja, — mis need tobukesed siis mõtlevad ja kujutlevad: vahest ehk seda, et tema, Mirjam, ei tea veel ivakestki suure maailma asjadest! Talle endale näis, nagu oleks ta paari viimase päeva jooksul tublisti täienenud — pikemaks sirgunud, küllap vist tüsenenudki, ta käis nüüd iseteadvalt sirge seljaga, puusi õõtsutades, nagu kõik täiskasvanud noored naised.

Kogu päeva jooksul oli Mirjam mõtelnud õieti vaid ühestainsast asjast — oma vahekorrast Antsuga, kaugesõidu-madrusega. Või kuidas ta saigi unustada seda luulelist istumist haljaste põldude keskel, kust ta oli ühes armsamaga tagasi jõudnud üsna hommiku eel, kui ilm oli juba valgeks tõmbumas ...!

Äkki hakkas üks juhuslik pilvesagar vihma piserdama, lüües valge tuiskliiva ümberringi tähniliseks. Kuid Mirjam ei hoolinud sajust midagi, ajas enda vaid veelgi sirgemaks, muutus aina teadlikumaks oma nooruse ning kenaduse suhtes, — kas see aednikuabiline, kes üle tänava teretas, ei vahtinud teda oma põlevate silmadega nagu ... nagu ... ehtne hundikutsikas! kujutles ta veidi edevalt. Pisut aega mõtles ta, et nõnda siis võib tast juba varsti saada abielunaine, kelle juures ei panda enam midagi pahaks. Ja nüüd tundus kogu maailma elu talle järsku ääretult lihtsana: selles polnud tõepoolest mitte midagi erilist, — oleks olnud vaja ainult julgena kuskilt kinni haarata ja kõik areneks nagu õlitatult! ...

Üsna koduväravasse jõudnud, nihutas Mirjam bareti hästi vasakule kõrvale, tõmbas paar luulelist juuksekahlu laubale, hakkas tasast laulu lööma. Ta süda kloppis nüüd nii tugevasti, et sellest kloppimisest isegi ta õlad võppuma hakkasid, ja ta otsustas endamisi hoiduda vaatamast nii pahemale kui paremale. Aga ometi ei tulnud ka sellest otsusest midagi välja: keegi oleks nagu tema peast kinni võtnud, et seda vargsi pöörata. Ja kui ta kohe seejärel kööki astus, läks ta üleni kuumaks: laua ääres istusid kaks meest, tema isa ja tema a r m s a m.

Ja Mirjam märkas kohe, et neist hoopis vastandlikkudest inimestest olid vahepeal suured sõbrad saanud, jah, säärane uskumatu lähenemine oli tõesti aset leidnud. Sest taat armastas üle kõige hästi kanget piibutubakat, ja meremees Ants võis talle kinkida pigimusta «van hervaardenit» mitte ühe, vaid tervelt kolm pakki! Ka oli Mirjami isagi kord aastate eest Kihnu meeste purjekal piki rannaribasid ringi sõitnud, Orajõelt põletuspuudega Tallinna ja muudesse vahesadamatesse ning Tõstamaalt kivilaadungitega Pärnu ja Riia kanti.

Mirjami sisseastumisel rääkisid mehed parajasti tondilugusid — põnevaid jutte uppunutest, kes sunnivad oma ohvreid kaljudele sõitma, udulaevadest, millede pardal pole ainustki hingelist, koolnute poolt süüdatud pettetuledest, mis vilguvad samasuguse korrapärasusega nagu mereteid tähistavad suured tormipoid. «Oijah, eks neid magab seal põhjakivide vahel otse koledal kombel, neid niisuguseid rahutuid hingi, kes on jumalaarmust ja õnnistatud mullast ilma jäänud ...» noogutas taat mõtlikult. «V-või v-veel! No miks siis ei maga!» kinnitas Ants. Tuba oli otse põrandast laeni täis tulikanget

suitsu. Ja kaks suurt sõpra pistsid jälle kibeda hooga vestlema, kuni armsama tähelepanematus Mirjamit viimaks häirima ning pahandama hakkas.

«Et te kah vähem tossutada võiksite! Hinge matab kohe kinni!» ütles ta ja läks kambrisse.

Eelmisel ööl oli Ants magamas käinud ülal pööningul, täna aga tegi taat õhtulauas pidulikult teatavaks, et sellist asja tema igatahes ei kannatavat. Ta vaatas oma suurte, veidi tuimade sinisilmadega kord moorile, kord pojale ning tütrele, kõhatas ja rääkis kaua ning põhjalikult neist vaevadest, mida mehepoeg peab taluma mööda maailma ringi purjetades. Ja viimaks lõi ta rusikaga raksatades lauale, lükkas jalad kolinal toolipulgalt põrandale ja ütles pikkamisi ning mõjukalt, et selles toas, kus magavad Mirjam ja Karli, leiduvat ruumi veel kolmandalegi väsinud inimesele: jah, ta olevat otsustanud — Ants võivat endale sinna aseme valmistada.

«Võib küll, miks siis ei või,» ütles Karli ja naeris lõbusalt. «Asi on korras! Mööblit lõhkuda selle pärast ei maksa.»

Aga Mirjam tegi näo, nagu poleks kõik asjad kaugeltki mitte korras, ohkas ja arvas:

«Läbi ehk me kuidagi ajame. Aga kitsaks seal kipub nüüd jääma ... päris kindlasti.»

See õhtu oli tema elu õnnelikumaid õhtuid: ta teadis seda, ta oskas sellest õhtust lugu pidada. Ema, vaikne vanainimene, läks kohe magama. Nad jäid neljakesi istuma. Toodi poest õlut, mehed rüüpasid seda, oli hea kuulata jälle neid lõpmatuid lugusid meresõitudest, lugusid, mis olid ilmselt kaunikesti üles puhutud, mis tõmbasid aga siiski kaasa ja panid vere soontes kiiresti voolama. Oli hea veel seegi: nõjatada tagasi vastu tooliseeni, sulgeda silmad, avada mõtetele ja kujutelmadele kõik tõkestavad piirid. Isa ja Ants aina rääkisid, nende hääled tulid nagu kaugete lagendike tagant, — seal nad pajatasid praegu laevahukkudest ja seal nad jutustasid nüüd teineteise võidu koledatest päevadest tillukeses päästepaadis, kui pole kuskilt oodata rannaribakese silmapiirile kerkimist, kui pole näha ei lähedal ega kaugel ainustki kajakat, kes annaks kas või ivakesegi lootust. Tuba muutus järjest hämaramaks. Kas see polnud nagu

erutav unenägu — lähenevasse augustiöösse mattuv kehvikuköök, kolm meest kummargil oma õlleklaaside kohal, vaikus väljas ja vaikus majaski? Ja ikka hõljus Mirjami seitsmeteistkümne-aastane hing otsekui ülesalla, tasakesi, sujuvalt, nagu vaikne tuulehooke, mida tõukab tagant teine samasugune vaikne tuulehooke.

Ning korraga tõusis Mirjami hinge oma elu esimestel künnistel seisva inimlapse sihitu, ebamäärane rõõm kõige üle, mis on kuidagi ühenduses täiskasvanuks saamisega — naiseks valmimisega või meheks sirgumisega. Ta pidi jälle mõtlema, et nõnda siis on temalgi nüüd oma saladus, mida keegi ei aima, milleni ei küüni kellegi kõrvalise isiku pilk. Eks see ole ju tema, Mirjami, armastatu, kes siin praegu istub ja vestleb, aga keegi ei tea seda veel, seda ei tea veel ei isa ega emagi ... Ja ta kujutles ikka uuesti ning uuesti üha suureneva õnnetundega, et nõnda siis on temagi viimaks ometi nagu kõik teised tüdrukud, nagu kõik tema sõbratarid, samad sõbratarid, kes olid seni videviku saabudes temast lahkunud, mööda varjulisi teid pargisügavikku taandunud, üksildastele pinkidele istunud ... ootama oma kallimaid.

Mirjam virgus hetkeks oma unistustest, avas silmad ja nägi, et tuba oli muutunud veelgi pimedamaks. Hõõgusid vaid aknaruudud, läigatas vaid tuhmilt poolik õllepudel, millele langes kesksuvise taeva nõrka valgust. Ja ses roidunud-väsinud, vaikses ning pehmes pimeduses oli nii hea jälle kuulata temale nii armsaks saanud inimese häält, mis sepitses aina uusi ning uusi lugusid ...

«Oli see, kurat ja kaheksa, ühes Lõunas asuvas saarestikus, — jooksime nimelt kalju otsa. Ega midagi muud kui ... paatidesse,» jutustas Ants. «Mis sai teistest, seda ma ei tea, aga meie — mina, kapten oma abiga, tüürman ja veel paar vanemat meest — hulkusime merel tervelt ... neliteistkümmend päeva! Toidukraam lõppes, vett ei olnud enam, ainult rummiankur pidas vastu. Ja mis sa ikka arvad, vanasaks, kui sul suu kuivab nagu kasetoht, aga janu kustutamiseks pead sa alla kugistama ... sedasama rummi ... lausa pangetäite kaupa ... hahahaa ...»

«Mis seal arvata, see on ju teada, mis see tähendab!» noogutas taat.

Ja Ants läks isegi ivake haledaks, lausudes nüüd nukrate ohete saatel:

«Jah, lõpuks me hakkasime viina higistama. Iga pisar, mis nahale tuli — selge rumm.»

«Nojah, kui teil enam tilkagi vett saadaval ei olnud,» ütles taat.

Mirjam teadis küll, et armsam liialdab ning luiskab, aga ometi vallutas teda lapselik hirmuhoog, — mis küll siis, kui selle kalli inimesega oleks tollal tõesti midagi juhtuda võinud! — Talle näis, nagu poleks ka teda sellisel korral ammu enam elavate killas! Jälle haaras teda kerge unenäolisus; ta kaotas kaine mõtlemisvõime; ta tegi nüüd otsuseks, et ta keelab poisile kindlasti merelemineku, — tema, Mirjam, ei või ometi näha, kuidas mees annab enda ühegi hoolimiseta hädaohtude keerisesse! — Siis tukkus ta veidi aega, naeratades unes, sest ta oli rüübanud ühes meestega paar lonksu kanget õlut, ja nägi end istuvat jälle kesk suviseid põlde, käsikäes oma äravalituga.

Isa hääl küsis kahe pika joomiskulina vaheajal:

«Aga viimaks te siiski ... pääsesite?»

Ants vastas:

«Jah, pääsesime.»

Vaikus.

Karli, Mirjami vend, polnud siiani lausunud kümmetki sõna, — ta vaid kuulas tähelepanelikult. Aga nüüd ei suutnud ka tema vait jääda. Lükanud kõlisevad taldrikud küünarnuki eest kõrvale, päris ta kogeldes:

«Kuhu? Kuhu te pääsesite?»

«Jumal seda enam mäletab. Vist kuhugi Aafrika randa. Igatahes olid elanikud mustad nagu korstnapühkijad.»

«Kas mõni teist vahepeal maha ka suri?» küsis Karli edasi.

«Mmh, või m õ n i!» hüüdis Ants halvustavalt. «Peaaegu kõik surime maha, ole lahke. Pildusime poisse üle parda nagu korkpendreid ... iga päev ikka oma mitu tükki. Kaua sa's arvad inimesi jalul püsivat, kui nad peavad sööma ja jooma ... omaenda ihust.»

Taat hüüatas nüüd kohkunult:

«Oh, no mis sa küll ütled ... omaenda ihust?»

«Jah, omaenda ihust!» kinnitas kange madrus aina pimedamaks muutuvast nurgast.

«Kurr-rat!» ütles Karli.

Aga Mirjamil hakkas järsku kangesti piinlik ja ta ruttas meeste vestlust nurja ajama; ta tegi näo, nagu oleks ta hirmus unine, ja lausus läbi haigutuse:

«Aeg on juba hiline ... Peaks küll vist magama minema. Ma teen siis teilegi aseme põrandale.»

«Kui ma tohiksin aga paluda!» ütles Ants.

Ja taat päris kohe rahutult piipu popsides, õlleklaas servapidi habeme varjus:

«Vaat see on alles kole ... Aga mis moodi's nõnda, et omaenda ihust?»

Võis selgesti aimata, kuidas vahva meremees pimeduses ükskõikselt õlgu kehitas. Noh, maailmas sündivat nii mitmesuguseid asju, et imestada ei maksvat mitte millegi üle, ütles ta veidi hoolimatult. Ja sel ajal, kui Mirjam katsus veel kord teiste tähelepanu laiali viia lauast tõusmisega ja toidunõude seadmisega, seletas ta nagu vastu tahtmist:

«Mismoodi, jah! Võta ometi arvesse, vanasaks, et me olime kolm või neli nädalat joomata. Siis polnud muud teha, kui hammustasime endale igaüks käsivarde ja kustutasime nõnda janu. Hahaha, kas pole veider, mis?»

Aga ta oli nüüd siiski vist üleliia kaugele läinud, — too viimane õudne seikluselugu nagu rebis katki salapärase võlu, mis oli siiani paratamatult meeli köitnud. Ja Karli, hakates ivakese aja pärast end rahutult siia-sinna nihutama, pani viimaks paberossi põlema, kustutas kahe jäneda lukussepasõrmega hõõguva söe ja sõnas kainelt ning tusaselt:

«Jah, kena, kõbime magama. Homme on ju kah valge jumalapäev.»

«Lähme neh,» vastas isa, tõustes samuti.

Juhtus nõnda, et Mirjam ei saanud sel ööl üldse uinuda. Vend, õllest uimane, hakkas varsti norskama, tõusev kuu viskas akendest sisse punakaskollast helki, väljas oli üsna vaikne ja toas oleks nagu midagi valvele asunud. Ta tegi enda esmalt magavaks, hingas sügavasti ning rahulikult, aga üsna varsti muutus südame tuksu-

mine õige valjuks, nõnda valjuks, et seda pidi tingimata ka mujale kuuldama.

Et säärasest suurest närvitsemisest võitu saada, pigistas Mirjam hambad vastamisi, neelatas kuiva kurguga. Kuid veretuiked näisid siiski üha valjenevat ning valjenevat, kuni ta kartis end järsku luksuma puhkevat. Ja — just sel hetkel, kui ta seda kartis, hakkas ta valusa selgusega tundma, kuidas kuhugi kõrisõlme taha kippus tõesti koonduma tumm kõõksatus, mis tihenes ja tihenes, lõppedeski korraga selge ning abitu häälitsusena.

«Hikk...» tegi Mirjami kurk.

Vaikus. Taevas olgu tänatud — keegi vist ei kuulnud teda...

«Hikk... hikk-hikk...»

Vaikus. Mirjam läks üleni higiseks ja oleks meelsasti jumalat palunud, kui ta oleks vaid mäletanud mõningaid sellekohaseid sõnu.

Samas peatas tüdruk kartlikult hingamise, sest ta kuulis korraga tasast sosinat:

«Mirjam!...»

Ta oli üsna vait ega mõtelnudki vastamisele.

Ja mees hüüdis uuesti:

«Mirjam, kuule!»

Kui ta ikka veel end sügavasse vaikusse varjas, tõusis madrus Ants oma õlekotil istukile, toetus põrandale surutud labakäte najale ja hüüdis veel kord:

«Kuule, Mirjam... vasta nüüd ometi!»

Ja siis ei suutnud Mirjam end enam taltsutada, tõusis samuti istukile ja sosistas:

«Mis on, Ants?»

«Kas sa... magad juba?» kostis pimedusest.

«Ei,» ütles Mirjam, «ei maga.»

«Mina aga mõtlesin, et sa magad,» ütles poiss ivakese aja pärast.

Ja Mirjam küsis, kui armsam jälle midagi lisada ei osanud:

«Kas sa tahtsid ehk minuga veel ivake rääkida?»

«Tahtsin küll,» ütles madrus. «Kui ma tuleksin ja istuksin pisut... sinna voodi servale...?»

«Tu-le!» vastas Mirjam vaevalt hingeõhuga.

Teisipäeva hommikul tundis Mirjam end haiglasena ega läinudki tööle, ehkki tal polnud püsivust ka voodisse jäärda. Ta oli tujukas, väga mõtlik, istus tükikese aega suurrätisse mähitult kummuti ja kapi vahelises nurgas, käis paaril korral väljas, tuli varsti tagasi, istus jälle. Ta läks emaga tülli, sest see esitas talle kangekaelselt küsimusi tema äkilise haiguse iseloomu kohta. Ja kui isa — kena mehike — kellelegi ütlemata naabri juurest kraadiklaasi laenas, et mõõta ta kehasoojust, sai ta koguni tulivihaseks: ta ei laskvat enda kallal toime panna igasorti narrusi, jah, ta ei tahtvat seda, ta pigemini surgu maha kas või siinsamas paigas, aga... hüüdis ta lause lõpetamata. Ja siis istus ta jälle ligi pool tundi liikumatuna oma kitsas urus, tõstis jaladki toolipulgale ja vahtis üksisilmi ukse poole, nagu oleks selle kaudu tulemas veel rohkesti suuri ning erutavaid sündmusi.

Kas see polnud ehk vaikne ning salajane igatsus oma armsama järele, mis ta südame murelikuks tegi? Sest kogu perekonna suureks imestuseks ei leitud vahvat madrust hommikul mitte kuskilt; õlekott seina ääres oli küll maha tallatud, meest sellel aga enam ei olnud; olid kadunud ka poisi uued pühapäevarõivad, kollased kingad, krae ja kaelaside; — polnud kahtlust, et nende asjade omanik oli teiste majaelanikkude magamise ajal suure kiiruga kuhugi läinud ja rutanud. Kas ta viimaks sootuks minema ei pagenud, see suure suuga valekrants, küsis taat ja küürutas voodi alla vaatamiseks, sest meremees Ants oli oma seljakoti õhtul sinna lükanud. Aga see oli praegugi veel oma kohal, — nõnda siis polnud tegemist mõne ettenähtamatu koerusega. Ja kogu perekond istus kohe rahulikult lauda, kõik peale Mirjami, kes ütles vihaselt, et toit panevat ta täna — ei tea, miks! — lihtsalt iiveldama.

Pärast söömise lõpetamist lausus isa:

«Nojah, olgu ta nüüd kustahes, mis see meile korda läheb. Aga ühte ma pean tunnistama — südame võttis päris külmaks kohe, kui ma nägin, et ta siit kadunud on. Mis sa ikka mõtled, ole lahke. Niisugune untsantsakas,

kes igast kolmest sõnast oma neli-viis valetab, hõhõhõõ! Et ei taha mitte kuulatagi. Vaat kui oleks meil siit veel midagi kaenlassegi kehitanud.»

Karli arvas elutargalt ja väga kaalukalt:

«Jah, luiskab ikka küll ropul kombel, koerapoeg. Nii et kõrvad aina auravad. Mina mäletan teda ju vanast hallist ajast juba — neli või viis aastat tagasi olime paarimehed —, aga siis ta küll nii hull ei olnud. Et ta tühja tuule puhumise kõrval ka näppama kipuks, seda ma nüüd kah ei tahaks uskuda.»

«Ära arva midagi... Mina sain täna öösi õige nitinatike silmi kinni lasta, — süda valutas ja kipitas nagu ei tea missuguse suure õnnetuse eel...» lisas ema.

Ja nüüd kehitas Mirjam vaenulikult õlgu, turtsatas halvustavalt ning ütles:

«Kus mul varastaja või näppaja! Arg nagu kassipoeg. Jooma ronis ehk... kellegi teise kulul... muud midagi.»

«Ei tea, kas ta nii arg ongi, kui sa siin räägid,» ütles Karli. «Eks sa kuulnud ju õhtul, missuguseid tükke ta on korda saatnud, hahahaa!»

Taatki naeris jälle mürinal.

Ja Mirjam ütles veel kord:

«Päh! Mul pole su jutu peale lausuda midagi muud kui — päh!»

Kui vend kohe seejärel minema pühkis, ema tagasi voodisse puges ja isa jälle aeda mesilaste manu läks, hakkas Mirjam sügavasti ning asjalikult paari viimase päeva jooksul asetleidnud sündmuste üle järele mõtlema. Need üllatasid teda jälle oma suure järjekindlusetusega. Ja korraga oleks ta meelsasti kas või suure häälega nutma pistnud, sest ta ei osanud ju enam midagi peale hakata oma seniste kujutelmadega, mis elasid temas praegugi veel.

Ta muutus järjest pahuramaks, käis jälle paar korda toas ringi, istus tagasi nurka ja mõtles ajale, mil ta kogu olemusega oli tajunud oma lootusetut üksindust ja millal talle oli paistnud, et elatanud inimeste maailm sisaldab kindlasti rohkesti meeldivaid üllatusi. Kui armastada, siis juba armastada, oli ta tollal ihaledes otsustanud; keegi meeldiv ning nägus noormees tuleb ja haarab

sinust kinni, — pead sa siis enda vägivaldselt lahti rebima ja putku pistma? Ta kujutles veel kuni möödunud õhtuni, et poisi ning tüdruku vahekord — see pole midagi muud kui magusalt-õnnis ohkamine soojas suveöös, jõhkralt-jõuline suudlus huultele, hullunult-hoolimatu haaramine ja vabisev-alandlik andumine. Ja seal oli see, kes talle meeldis üle kõige maailmas, teda vaikses pimeduses kutsunud, ta oli sellele kutsele tõrkumata järgnenud, ta oli hardunult oodanud hoogsat vallutamist, natuke aega oli teda sõbralikult hellitatud, tema kätt silitatud, ja kõige tagatipuks oli temale kõrva sosistatud... tagasihoidlik palveke mõne krooni laenamiseks! Taevane jumal, kas selline siis ongi too täiskasvanud inimeste salapärane ainuõigus — selliselt leige ja paratamatult ilgustki äratav?

Väljas läks pilve; kuid ilm jäi endiselt mahedaks ning soojaks. Läbi aknalaual seisva lillederea tuli sisse tasaseid tuulehooge, mis lõhnasid liivast ja rohelistest puulehtedest. Oli väga vaikne, — väike asundus näis rahulikult magavat: mehed ja noorukid olid vabrikutesse laiali läinud, taadid ja memmed puhkasid, harva kuuldus vaid laste rõõmsaid mängukiljatusi.

Tundes rammestavat väsimust, tõusis Mirjam, võttis voodilt vaiba ja suurräti ning läks aeda. Ta pidi tahestahtmata vahetama paar sõna sõstrapõõsasse pugenud isaga, kes vahtis kissis laugude vahelt taruavaustel askeldavaid mesilinde. Siis aga läks ta sellest hästi kaugele, heitis pikali, uinus kohe ja nägi end kohe kuhugi minema hakkavat, tõtates, soe rõõm südame ümber.

Kuigi ta ei unustanud silmapilgukski, et ta lebab aias ja magab, muutus uni ometi aina selgemaks, lõikudes viimaks nagu kivisse. Ta astus, astus, ta teadis päris kindlasti, kuhu ta nüüd läheb, ja pühapäevakleit oli tal seljas, ja lillepärg oli ta juustel, ja südames oli tal ikka suur rõõm ja suur ärevus. Ta nägi käänakut, mille tee tegi, ja ta teadis päris kaljukindlalt, et otse selle teekäänaku taga seisavad ridamisi ilusad hooned — neisse ta asub elama, sinna ta on juba kõlvuline. Aga kui ta püsti päi jooksma hakkas ja nende tuliuutena avanevate avaruste juurde jõudis, rebiti teda korraga maha nagu

kõrgest tornist: ei olnud seal teekäänaku taga ühtegi korralikku hoonet, rääkimata veel toredusest või meeliülendavast: seal seisis vaid salk vastu maad surutud osmikuid, mis kobrutasid oma mustuses.

«Mine aga edasi, mine aga edasi!» sunniti teda selja tagant.

Ta sõitles vastu:

«Ei, ma ei taha!»

Ja kui ta siis silmad avas, nägi ta sügavasti rõõmustades, et ta üle oli siiski veel helesinine taevas, mitte aga mõni räpane lagi, mille alla teda oli tõugatud äsjases unenäos.

Mirjam oli vist maganud üsna kaua, sest päike oli uuesti paistma hakanud ja lõuna näis juba möödas olevat. Isa norskas nii valjusti läbi nina, et ta armsad mesilinnudki uudishimulikult ta kohal tiire tegid, lähenedes peaaegu kuni halli habemetuustini. Ja äkki pidi Mirjam kuulama jääma, sest sillatrumm tümises lähenevaist sammudest ja keegi avas ning sulges uuesti nagiseva jalgvärava.

Oli siin tavaliselt küll muidki käijaid, aga täna oli Mirjam millegipärast kaljukindel, et vaevalt see on keegi muu kui Ants, tema armsam. Ta muutus ärevaks, sulges silmad. Ta püüdis teeselda magamist, hingates ühetasaselt ja väga rahulikult, ometi õnnestus see tal väga halvasti. Ja kui ta mõne silmapilgu vargsi läbi ripsmete piilus, nägi ta noort meremeest parajasti majast välja astuvat ja teraselt ringi vaatavat.

Mirjam sulges uusti silmad. Sammud tulid üle muru, peatusid hetkeks, poiss pomises midagi endale nina alla. Nüüd kostis tasast üllatusvilet. Oli nii vaikne, et võis kuulda, kuidas linnud kekslesid kõrgel pihlaka otsas, hüpates oksalt oksale ning krabistades küünekestega mööda puukoort. Ja sammud hakkasid jälle lähenema, tulid üsna sõstrapõõsa juurde, kuni tüdruku ärev ootus täituski — kuni teda kõnetati.

Ants ütles:

«Mirjam, sa magad vist . . .»

Vaikus.

«Mirjam, kas sa's magad või?» küsis poiss.

Vaikus.

Ja vahva meredel seikleja naeris nüüd pisut karedat naeru, istus murule ning ütles veel kord:

«Paistab küll, et sa päris tõesti magad. Nojah, olgu, aga ma tahakski su und segada, aga . . . Kuule, kallis, tõuse n'd üles! Noh, tõuse n'd üles, kallis!»

Ning tüdrukut tõugati kergelt vastu küünarnukki, silitati röskete sõrmedega mööda ta mõlemat põske ja näpistatigi viimaks käsivarrest.

Mirjam tundis äkilist vihahoogu, ei suutnud enam teeselda, avas silmad ja küsis tigedalt:

«Vabandage . . . mida te soovite?»

«Kuidas — mida ma soovin?» imestas poiss. Ja lisas kohkunutult, sest tüdruku silmad vaatasid teda ikka torkavalt ning tigedalt: «Noh, see olen ju mina, palun väga! Kas sa's ei tunne mind enam?»

«Laske siit jalga!» ütles Mirjam vaikselt, kuid väga kindlalt.

Pikk madrus katsus naljatada, arvates nähtavasti, et armsam on pahane tema öiste seikluste pärast:

«Nonoh! Oled sina kah ikka päris isevalitseja! Kas see's midagi teeb? Madruse asi, eks sa katsu aru saada . . .»

«Laske siit jalga!» ütles tüdruk jälle.

Ants küsis juttu mujale juhtides:

«Kas sa ei viitsinud täna tööle minnagi?»

«Mis see teile korda läheb!» vastas Mirjam.

«Ei noh,» ütles poiss.

«Nagunii ma ei laena teile enam sentigi,» ütles tüdruk.

«Vaata, kallim, kui sa teaksid, kus ja kellega ma olin ja istusin, siis sa küll vaevalt minu peale viha kannaksid!» seletas poiss mõne aja pärast. Ja jutustas kohe: «Kui ma siit õhtul minema hakkasin, siis ma mõtlesin seda oma sõpra üles otsida, kellele ma võlgu olin, aga juhtus just nõnda, et ma põrkasin kai otsa juures vastamisi — arva, kellega? Oma kapteniga. Temal kah — olevat igav hakanud. Pistis mulle kohe käe pihku, et tere, armas eesti sõber Ants, ja nii edasi. Noh, heakene küll: — «Tere, tere.» Ta kutsus mind kohe kõrtsi, aga mina vaidlesin vastu. Tüki aega jagelesime niiviisi, mina ja meie kapten, aga kaua sa's ikka vastu seista jõuad. Ülemuse asi, paneb viimaks pahakski, olgu küll, et me

siiani oleme nii hästi läbi saanud. Kena — läksime. Nalja sai mitmesugust, kallid viinad muudkui voolasid. Hommiku eel jäi vana hirmsasti jommi, eks ma tirinud teist siis samm-sammult laeva poole nagu ilmatut heinasaadu. Vaevalt-vaevalt, et mõni nõrgem mees oleks niisuguse koormaga hakkama saanud. Noh, see kõik leidis aset nii — kella üheksa paiku. Pärast aga olin ma kangesti väsinud ja puhkasin natikese aega oma vanas kois. Jah, nii see aeg kadus, ära pahanda midagi, kallike!»

«Pole mina teile mingisugune kallike!» ütles Mirjam.

Poiss katsus veel kord naljatada, sirutades käed nagu haaramiseks välja:

«Nonoh, kas ei ole's? Mina ometi uskusin kuni siiamaani . . .»

«Pidage parem . . . oma suuvärk kinni!» ütles Mirjam, oli nüüd samuti istukile tõusnud ja nihkus alati, kui madrus talle läheneda katsus, temast uuesti eemale. Ta meeled olid endiselt segased, nutt kippus peale; ta suutis aga end siiski valitseda. Ta vaatas poissi naeruks seatud naise üleoleva pilguga, nägi ta joomisest punaseid silmi, muigas äkki pilklikult nende paljude vistrikkude üle, mis olid unetuse ja väsimuse tagajärjel noore meremehe põskedel veelgi enam nähtavale ilmunud. Ja tundes kogu hingejõuga, et ei leidu vist maailmas ühtegi ränka sõimusõna, millega ta ei suudaks praegu teotada enda ees istuvat meest, viskus ta korraga hoogsalt otse vastu sõstrapõõsast ja sisistas sätendaval pilgul: «Ei, laske olla! Ärge ajage oma käppi mulle külge! Ja . . . oleks kõige parem, kui te nüüd koos oma seljakotiga minema kõmbiksite. Muidu ma äratan veel isa üles, — küll ta teile juba näitab, kus värav asub. Ja seda ta näitab teile siis juba . . . teibaotsaga!»

«Sinu isa? N-noh! Me oleme ju sõbrad!» naeris poiss.

Ja otse siis, kui ta nõnda naeris, tõusis Mirjam kärmesti oma kohalt, läks taadi manu ja seletas kohe:

«Isa, ma pean sulle nüüd seda ütlema, et mine tuppa ja loe oma rahatagavara üle. Ma nägin öösel, kuidas sealt üks punane viiekroonine . . . vähemaks võeti. Ja varas istub, näe, seal!»

Mirjam tõstis nende süüdistavate sõnade juures käe ja näitas näpuga madruse poole. See punastas äkilisest

kohkunisest, — oi sa armas taevas, kõike maailmas oleks ju võinud sellelt ägedalt tüdrukult oodata, mitte aga niisugust hullu vempu! Mirjam seisis tikksirgena ja kangena oma kohal, näis aina rahulikumaks muutuvat, pigistas huuled kõvasti kinni. Ja kui siis toas suur kirumine ja hirmus vandumine algas, suutis vaene süüdistatu end koguda vaid niivõrd, et kogelda üpris saamatult:

«Kuule . . . miks sa nüüd sedasi valetasid?»

Mirjam ei vastanud, vaatas vaid terassinise augustikuu taeva poole.

«Miks sa sedasi valetasid?» küsis poiss veel kord.

Mirjam vaikis endiselt.

«Ma ei tea tõesti, et ma oleksin sulle kuidagi halba teinud,» ütles poiss nüüd ootamatult tõsiseks ja asjalikuks muutudes. «Hea küll, see ei olnud ehk kena, et ma sinult laenu küsisin. Aga sa peaksid ju minust aru saama — sai joodud paar suutäit õllekest ja sõbrad tulid meelde. Ma oleksin kindlasti selle raha sulle tagasi maksnud. Varsti meile antakse ju palka, siis . . . ei oleks ma igatahes unustama hakanud. Jah, vaata, ma tõesti ei tea, et ma oleksin sulle midagi halba teinud!»

Mirjam pani käed seljale ega pööranud ikka veel pilku helesiniselt laotuselt.

Ja poiss jätkas:

«Olen ma mis ma olen — veiderdan, viskan nalja — aga kõige halvem inimene ma pole kindlasti . . . usu mind.» Ning korraga vaikselt, mingi ootamatu, sügava hellusega: «Vaata, armas, sa oleksid võinud kokku juhtuda palju hullemategagi veel. Niisugustega, kes oleksid sinu . . . võib-olla . . . kogu eluks mõtlema pannud. Noh, mina ei ole sihuke, mina olen õige paljude asjade üle aru pidanud. Igal pool jumala taeva all võib veidi nalja heita ja juttu vesta. Vaata peeglisse — sa oled ju alles päris laps. Ja nüüd sa teed mu südametäiega järsku . . . vargaks . . .»

Seda üteldes tõusis poiss samuti, näis oma kortsunud rõivastega ja nukralt naeratava näoga hoopis vanemaks muutuvat, pistis käed sügavale taskutesse. Oli vist mõnda, et ta katsus leiutada mõnd pääsuvõimalust, ei tulnud aga ühelegi heale mõttele ega teadnud nüüd, kuidas olla või mida ette võtta. Ja kui taat samal hetkel

habemetutti väristades aeda tormas, suu täis kurje vandesõnu ja käes suur ahjuroop, paistis ta äkki pisut küüru tõmbuvat, otsekui selleks, et vaikivana alistuda.

Aga just siis, kui vihane taat oli juba valmis hoope jagama, värahtas Mirjam äkki oma kohalt, sööstis edasi ja hüüdis:

«Ei, isa, ära tee, ma valetasin!»

Ätt vahtis teda kulmupuhmaste alt.

Ja puhkedes samas kramplikult nutma, ütles Mirjam nüüd:

«Jah, ma valetasin — ma tahtsin süüd omaenda kaelast ära ajada. See olin mina ise, kes selle raha sealt võttis. Aga ma maksan sulle ju varsti tagasi, niipea kui ma jälle palka saan . . .»

«Soo . . . Mis sa sin's luiskad sedasi!» kurjustas taat, heitis aga roobi kõrvale ja sirutas enda uuesti pöösa varju.

Umbes tund aega hiljem läks mööda rohtunud tänavat linna poole pikk ning kookus mees, reisikott seljas. Ta käis väga kärmesti ja naeratas millegipärast, ta kõrval aga sammus kergel ning rõõmsal sammul Mirjam, vaadates puhast ning kõrget taevast, mis kummus nende kohal.

Oli vaikne lõunatund; siin-seal tuiskliivas istus pruuninäolisi lapsi, kurjustades oma nukkudega, kes ei tahtnud sõna kuulda ja magama jääda.

Ummikvesi

I

Oli juuni algus ja meri püsis vaikne juba kauemat aega. Hõõguvana ja veidi kumerana tungis ta horisondi poole, sulas sellega ühte, peegeldas vastu pilvitut taevast, mis muutus iga päevaga üha sinisemaks. Liivane kaldaviir sillerdas päikeses, vesi näis paksuna, jõesuud ümbritsevad pikad kivimuulid sirutusid kaugele ette, haarates aeg-ajalt nagu katsesarvede vahele suuri stiimreid ja kergeid ning sihvakaid rannapurjekaid. Kui öö saabus, hakkas määratu, hangununa paistev veekogu saatma üle vaikse sadamalinna oma soolakalt lõhnavat piimvalget hingeauru, mis püsis parkides ja heledate suvimajade vahel kuni hilise hommikutunnini.

Ühel kuumal õhtupoolikul tukkus Marta oma harilikul kohal, hallis ratastoolis, sirelite vahel, mille ladvaoksal vilistas väike põõsalind. Kogu ümbrus oli vajunud unisesse raugusse, maa hõõgus nagu kuiv rand. Ainult harva võis kuulda roheliste puiesteede taga asuvate tänavate müra, mis tuli lähemale ühes kergete tuuleiilidega. Maja ning aed ta selja taga, paremal asuvad naabersuvilad, tühi linnakarjamaa, roheline ning laudtasane, mis laius pahemale, ja plangu veeres kasvavate jasmiinipõõsaste vahelt paistev lahepind, — kõik see, mida ta ulatas siit nägema, sisendas tasse igavat üksindusetunnet, väsitas, tegi uniseks. Ja just sel hetkel, kui laud pikkamisi kinni vajusid, nägi ta end tugevana ning tervena mööda mäenõlvakut üles jooksvat, haistes kõikjal läheduses õitsvaid lilli, mida ta noppis suurte sületäite kaupa, et suruda neisse oma nägu.

Ta lamas nõnda kaua aega, kordagi liigutamata, naeratas vaid ja ärkas viimaks ebamäärasest kujutelmast,

nagu oleks ta äkki libisema hakanud, suutmata kauem tasakaalu säilitada. Ta avas silmad, tundis kogu kehas kergeid hirmuvõpatusi, vaatas ringi, lükkas pruunid säared päikese kätte. Ja ta muigas nukralt, — jah, see oli olnud jälle vaid mööduv unenägu, sest ta istus ju endiselt oma ratastoolis, abituna kohale needitud, vaene vigane, kes suudab liikuda ühest paigast teise nagu putukas roomates.

Ümbrus oli ikka veel täis juunipäikese kuuma eredust; sirelilehed, mis kiikusid ta kohal, näisid hõõguvat nagu metallitükid tule paistel. Kui ta merele vaatas, näis talle, nagu oleks vesi kihtidena põhja sadestumas, et muutuda paksuks massiks, mida ei jaksa liigutada tugevaimadki tuulehood.

Mängides raamatuga, mis lebas avatult põlvedel, jälgis Marta kaua üle sulahõbedase lahepinna lähenevat randlaste paati, kuni teda sundis viimaks kõrvale pöörduma kibelemiseks muutuv väsimusetunne silmaterades ning põsemusklites. Varsti peab raatuse kell neli lööma, otsustas ta, kallutas pea taha ja sulges uuesti laud. Nüüd kuulis ta lindu enda kohal taas vidistama hakkavat ja kaugemal asuvast pargist kostis helisevat lapsenaeru. Midagi langes ühes vaevalt tajutava tuulepuhanguga ta paljale käsivarrele, ja kui ta selle järele ringi vaatas, nägi ta tillukest lepatriinut oma rõivastele ronivat, aegajalt peatuvat, kirjusid tiibu asjatuiks lennukatseteks välja sirutades. Ja nihutades pilgu varsti veelgi kaugemale — kuni oma paljaste varvasteni —, mõtles Marta korraga tasa valutama hakkava südamega, et sellised lihavad ning puhtad labajalad võivad olla ainult inimestel nagu tema, inimestel, kes toetavad oma kanna harva vastu emakest maamulda.

«Salme!» hüüdis ta kohe, püüdes võitu saada algavast kurvameelsusest.

Siis asetas ta sõrmeotsad ettevaatlikult vastamisi, ohkas ja kuulas pingutades.

Ja et ikka veel ei vastatud, hüüdis ta uuesti, paisutades ebateadlikult oma pehmet rinnahäält:

«Sal-me . . .!»

Samal hetkel näis talle, nagu kipuks nädalaid kestnud vaikus pikkamisi raugema, nagu oleks looduses algamas

tasane, vaevalt märgatav liikumine. Lahepind tõmbus kortsuliseks kergest virvendusest, üle horisondi tõusis nähtavale paar heledat pilvesagarat, üks sirelioks paindus veidi ettepoole ja puudutas teda meelekohast.

Kuid see kerge tuuleohe vaibus niisama äkki, nagu see oli tekkinud. Ja Marta, kohendades mõlema käega otsaesisele langenud ruugeid juukseid, hüüdis veel kord, muutudes juba kärsituks:

«Salme! Kuule ometi.»

Parajasti kui ta hakkas end toa poole nihutama, näis keegi põõsaste varjus liigutavat, haigutas kuuldavalt, köhatas ja tuli lähemale. See oli mugavast rahulolutundest lõkendav tüdruk, vananev taluinimene, kes mõtles terveid päevi vaid laisklemisest ning magamisest. Äiates vargsi käeseljaga üle oma unerähmaste silmade, küsis ta kohe pahuralt:

«Noh . . . mis on? Mida see preili's j ä l l e soovib?»

«Vaata, ole hea, kas isa on juba tulnud,» ütles Marta.

Teenija vastas sõnahaaval:

«Nii vara ei tule härra kunagi. Te teate küll . . .»

«Muidugi — ma tean. Aga täna on ju erand. Ja too mulle . . . peegel,» ütles Marta.

Üksi jäänud, võttis ta raamatu, avas selle, sõrmitses hajameelselt koltunud lehtedes. Kuid ta ei lugenud, ta kuulas. Ja ta kuulis mingi terituva selgusega, kuidas aiavärav nagises oma vanadel hingedel, kuidas uks avati, kuidas aeglased sammud läksid majja läbi eeskoja ja köögi. Jumaluke küll, kui hirmuäratavalt tuttav on talle tühiseimgi heli selles surnud sõõris, millest ta ulatub üle vaatama samavõrra, kuivõrra ulatub oma esimesi liigutusi tegev laps vaatama üle kõrge plangu, mõtles ta nukralt. Siis tuli teenija tagasi, pomises tujukana üksikuid sõnu, mida polnud aga võimalik mõista, ja tahtis kaduda uuesti sõstarde varju, et jätkata puhkamist.

«Noh?» küsis Marta.

«Mõistagi, et härrat veel ei ole,» öeldi tusaselt.

«Nii. Ja rong jõuab pärale täpselt viie ajal?»

«Jah, preili. Ka seda ma olen teile seletanud täna korduvalt, — imelik, et selle ikka unustate.»

Marta teadis isegi, et see oli nõnda ja et ta oli tõesti veidi närviline, — kuigi see oli kasutu, — aga ometi

läks tüdruku halb meeleolu talle südamesse, ärritas, ajas vihale. Ta oleks praegu meelsasti kuhugi läinud, kõndima mööda rõsket kaldaliiva või hulkuma kuumadele linnatänavatele, ja see paratamatu teadmine, et see, mida kõik teised suudavad kerge vaevaga, on talle vaid kättesaamatu unistus, lõikas valusasti hinge. Nõnda siis tunneb too palgalinegi endal õiguse olevat teha etteheiteid, õiguse teda süüdistada — tema hädisuse pärast?! Tundes oma nõrku ristluid täna selgemini kui kunagi varem, muutus ta nüüd ägedaks ning ütles käskivalt:

«Mine ära! Või tee, mis ma sulle ütlesin, aga ära hammusta!»

Ta hääl oli otsustav, ega sallinud vasturääkimist. Tüdruk ühmas, teeseldes jälle täielikku sõnakuulmist:

«Preili, andke andeks... Ega ma's... paha pärast. Ma korraldasin lõunani ruume, kuhu teie õde oma mehega ja selle onupoeg elama asuvad. Ja siis ma uinusin väheks ajaks. Ilm on ju nii umbne ja kuum. Preili ehk vajab veel midagi? Ma... juba tooksin.»

«Ei, jäta! Ma tahan üksi olla!» ütles Marta, vaadates jälle üle halli lahepinna.

Kui teenija tagasi põõsaste varju kadus, nihutas ta end käte abil sirelite keskele ja silmitses tähelepanelikult oma peegelpilti — liigsest paigalpüsimisest lihavat nägu, pruuniks päevitunud põski, lapselikku suud, mille ümber kõverdus kauastest kannatustest süvenenud kibestunud naerumuie. Ta oli alles kahekümne aastaseks saanud; umbsed suveõhtud ja soojad ning valged ööd tegid teda seletamatult rahutuks. Kuuldes mõni päev tagasi õe naitumisest oma ammuse peigmehega, hakkas ta endalegi märkamatult tundma huvi kõige vastu, mis oli kuidagi ühenduses armastuse ja abieluga.

Aiavärava tasane kägin sundis Martat pöörduma. Nähes isa piki kõnniteed lähemale astuvat, laskis ta pea nägu varjates rinnale. Näis, nagu vaataks ta ikka veel peeglisse. Kuid vana rahukohtunik hakkas kohe rääkima tühistest päevauudistest ja tegi näo, nagu ei märkakski ta tütre nukrat meeleolu.

Kui ta jälle lahkuda tahtis, vehkides hooletult oma paksu nahkmapiga, sõnas Marta vaikselt:

«Ütle mulle, kuule... Kas sa usud doktor Mattiase juttu minu paranemisest?»

«Miks mitte,» vastas isa natuke viivitades. «Ta on ju tõsine inimene, ja mis pagana pärast ta peaks meile valetama?»

«Jah... olgu pealegi. Aga mina ise küll ei usu teda,» ütles Marta pikkamisi.

«Tükkideks rebitud jäänusedki õmmeldakse tänapäev kokku ja pannakse elama,» ütles isa, silmitsedes valgeid pilveribasid, mis lendasid üle linna.

Ja teenija, väljudes põõsaste tagant, pidas vajalikuks lisada omaltki poolt:

«Jah, preili, lootust ei tohi kaotada. Küllap jumal avitab. Tema on armuline iga ussikesegi vastu mullas. Ja tema... suudab palju heaks pöörata.»

«Ei ta ole kuigi armuline,» ütles Marta. «Ja mis ta suudab? Mitte midagi.»

Tüdruk pomises:

«Te teete pattu, preili. Jah, te teete praegu pattu. Jumal — tema suudab tõesti väga palju!»

«Vaata, isa, ma olen nüüd sagedasti mõelnud, et Hella on õnnelik...» sõnas Marta vähese vaikimise järel. «Tal on mees ja varsti ta võib lapsigi saada. Ja siis ei ole tal elult enam midagi juurde nõuda, kuna talle on antud kõik, mis ühele naisele tarvis läheb. Aga mina? Minuga ei juhtu iialgi midagi niisugust... Jah... mitte mi-da-gi!»

«Miks siis sinuga ei või juhtuda midagi niisugust?» ütles härra Tiitus. «Ainult katsu kõigepealt terveks saada... Milleks sa ennast üldse vaevad selliste rännakute mõtetega? Pole ju ometi tarvis.»

«Ma ei või sinna midagi parata, see tuleb iseenesest,» vastas Marta.

Raatuse kell lõi pool viis. Oli saabumas minekuaeg.

2

Samal õhtul korraldati rahukohtunik Tiituse juures külaliste auks väike koosviibimine, ja Marta, istudes tumedas saalinurgas, vaatas esmakordselt tähelepaneli-

kumalt oma kaht uut sugulast. Karl Arnolt, tema õemees, oli mustavereline ja tüsedusele kalduv, heasüdamlik igas liigutuseski, Kurt Uudelt, Karl Arnolti tädipoeg, kujutas endast aga pikakasvulist kõhetut poissi, kelle juures oli kõik luitunult valge ja siidpehme, blondidest juustest kuni õrnade käteni. See oli noor luuletaja, alles hiljuti välja lasknud oma esimese värsikogu, milles peaaegu kõik arvustajad nägid romantilise voolu peatset taassündi. Ükskõiksel ilmel, kerge tüdimusmuie suunurkades — nõnda nägi Marta seda algavat vaimuinimest kõigile teistele külalistele otsa vaatavat, kuna need viimased kippusid teda nähtavasti ärritama oma igapäevase lobisemisega.

Laud oli kaetud rõdule, ja kuna kutsutud nüüd koos olid, paluti kohe einele. Martal oli hirm mõelda, kuidas isa ja teenija võtavad ta jälle sülle, viivad kohale nagu väeti lapse, asetavad istumagi.

Ta kahetses kibedasti, et oli hüljanud ratastooli. Kui ta hetke pärast kätega avitajate õlgadele toetudes põiki üle ruumika toa libises, jõuetud jalad rontidena põrandat riivamas, kattus ta nägu sügava punaga. Ja ta kujutles, millise jubedustundega vaatavad teda ta uued sugulased, kes jälgisid teda uudishimulikult.

«Doktor Mattias, näete, ma olen ikka endises seisukorras,» ütles ta naljataval toonil, ehkki pisarad olid iga hetk silmist purskamas.

«Viimast aastat, viimast aastat, mu armas,» ütles arst veendunult.

Rahukohtunik Tiitus, pidades vajalikuks midagi lähemalt seletada, ütles:

«Jah, doktor, annaks jumal, et viimast aastat. Salme, sulgege uks!»

Ja kui ta uskus, et vigane ei kuule enam ta sõnu, lisas ta ohates:

«Näed, doktor, ta muutub päev-päevalt rahutumaks, sest ta saab ju nüüd täiskasvanud naiseks. Täna kinnitas ta mulle, et su jutt tervekssaamisest olevat tühi loba. Ma ei tea, doktor, mis sa ise sellest arvad?»

«Loba? Ei!» ütles arst.

Mindi rõdule. Elatanud daamid, hoides üksteist käealt, läksid esimestena. Püssimeister Säga proua sosistas

proua Kulbis-esimesele, advokaadikaasale, et härra Arnolt olevat tõesti sümpaatne inimene, palju vähem aga too heledalakaline salmisepp. Proua Kulbis-teine kirtsutas nina, kriminaalkomissari emand kinnitas elutargalt noogutades, et oleviku noorsugu muutuvat üldse liiga ebamääraseks.

Marta kuulis neid kõiki endale suminal lähenevat, ja vaadates ühelt teisele, püüdis ta teeselda, nagu poleks tal aimugi, millest seal toas äsja sosistati. Samas pidi ta aga jälle tahtmatult punastama, kuna ta tabas äkki Kurt Uudelti läikiva pilgu, mis vaatas teda ainiti teiste varjust.

Kogu õhtusöögi jooksul tundis ta peamiselt vaid kanget igavust: Hella, istunud ta kõrvale, pidi hoolitsema külalistegi eest, kõik teised olid talle tuttavad oma pisimategi veidrustega, võimelised vaid tüütama. Proua Kulbis-esimene hakkas nüüd jutustama salapäraseid lugusid oma koridorinaabrist, majorikaasast, proua Kulbis-teine naeris heleda häälega; igaühel oli pajatada midagi, mis pidi pajataja enda arvates kõiki teisigi huvitama. Jah, nad on jälle kord oma sõiduvees, need mürgised eided, mõtles Marta vastikustundega. Ja tasane rõõm kerkis talle südamesse, kui õde Hella leidis viimaks ometi aega temaga vestlema hakata:

«Noh, armas, sa oled vist jälle läbi lugenud terve kuhja raamatuid?»

«Jah,» ütles Marta. «Mul pole ju muud midagi teha. Aga vahel on küll tahtmine trükitud paberit üldse mitte enam näha.»

«Muidugi, see muutub ju pikapeale igavaks,» ütles õde.

«Jääd sa nüüd kogu suveks siia?» küsis Marta, püüdes juhtida juttu tasa eemale omaenda ebaõnnestunud isikult.

«Vähemalt augusti lõpuni,» vastas Hella. «Mees peab siis jälle kohal olema. Õnneks saime seada nii, et keegi asendab teda juunist juulini, nõnda et meil on aega ligi kaks kuud.»

«Päris imelik mõelda, et sa tulid oma endisesse kodusse nagu külaline,» ütles Marta. «Ma olen selle üle sagedasti kurba meelt tundnud. Ja kas ei ole veider, et sind hüütakse nüüd proua Arnoltiks? . . .»

«Vahest küll,» vastas õde naerdes.

Püssimeister Säga, kes istus Marta kõrval, hakkas purju jääma ja rääkis nagu tavaliselt poliitikast.

«Ei, mu härrad, seda äri ei aeta küllalt puhtalt,» ütlesta. «Mees, kes tahab seista rahva eesotsas, peab olema ausus ise. Aga meie inimesed hoolitsevad liiga palju oma isiklikkude asjade eest. Sellega... tuleks arvestada. Nõndaks — on vaja presidenti.»

«Sagedasti kanname ka meie, kõrvaltvaatajad, liiga musti prille,» arvas kohtunik Tiitus.

Mu jumal, see on kõik... nagu juba kümnetel kordadel varemini, mõtles Marta, aimates ette tühisemaidki vastuväiteid, mis pidid nüüd järgnema.

Ja politseikomissar hüüdiski juba:

«Võimu tuleb austada, hohohoo.»

Riisuja-pristav Kulbis, ümara kõhuga vanahärra, tegi samuti nagu eelmistel kordadel: tõstis viinaklaasi silmade kõrgusele, vaatas seda vastu elektrivalgust, pilgutas venna poole ning sõnas kaalutult:

«Igal ametil ja igal ametmehel on elus oma kindel seisukoht. Aga harilikult on ikka nii, et kui kellelgi kipub viltu minema, siis süüdistatakse kindlasti meid, otsuse täideviijaid.»

Kuna mehed muutusid üha jutukamaks, jõudmata samal ajal sammugi edasi oma tardunud mõteteringist, arvasid emandad paremaks lauast lahkuda. Armas jumal, kui inetu olevat end võõras kohas täis lakkuda, ütles proua Kulbis-teine, lisades mehe arvel terve rea labaseid, turunaiselikke sõimusõnu. Proua Säga kihistas naerda, proua Kulbis-esimene jutustas ikka veel kõlvatust majorikaasast, politseikomissari naine higistas kangesti söödud toitude ja sooja õhtu pärast. Marta, keda kanti jälle tuppa teenija ja isa õlgade vahel, vaatas oma uutest sugulastest möödudes häbelikult põrandale.

Ebamäärane kujutlus, nagu seisaks ta mingi igivana pildi ees, et vaadata seda juba mitmesajandat korda, süvenes Martas pärast lauast lahkumist veelgi enam. Väljas valitses rohekassinine juuniöö; laulurästas vilistas rannapargis; läbi avatud akende tuli sisse jasmiinide lõhna, mis tegi uimaseks; kuskil kaugemal, vististi naabertänavas, ulgus ja kriiskas raadio, paisates ümbritsevasse vaikusse neegrilaulu jõhkraid röögatusi, otsekui hüüaks seal keegi meeleheitlikult appi. Siis hakkas tuul valjenema, ja mere poolt kostis tasast kahinat, mis meenutas talvise tuisu algust, kui lumi jookseb edasi veel väga madalate pilvedena, riivates vaid hangi.

«Mu jumal, kuidas ma tahaksin, et nad juba läheksid,» sosistas Marta õele, paludes end aeda avitada.

«Kannatame veel ivake,» naeratas Hella.

«Aga see kestab ju aastaid, aastaid...» ohkas jalutu.

Uduse öö niiske kargus mõjus värskendavalt, elustas meeli. Taevas oli laiguline, horisont roosatas. Haige käänas tüdinenult pead ja nägi kuuhelgist valgustatud lahte otse enda ees, raskepäraselt halli nagu härmatunud raud. Fosforne hõõgumine ronis üle liivase ranna, tuli lähemale, näis täitvat kogu maailma, vaikne, soe hõõgumine, mida võis haistagi. Ja Marta ütles pikkamisi:

«Kuidas me küll armastasime vanasti vaadata õhtusele merele. Siis ma olin veel päris kindel, et aasta või teise pärast olen ma jalul nagu sinagi. Noh, ta polnud siiski nii healoomuline, see... lastehalvatus...»

Õe luuleline nukrus näis mõjuvat ruugejuukselisse naisesse rusuvalt, tekitades vajaduse lahkuda. Ta ütles, kuna ei meenunud midagi paremat:

«Jah, ma mäletan. Aga kas sul ei oleks mõistlikum... tagasi tuppa minna, et end mitte külmetada? Lähme ju, eks?»

«Ei, ma jään siia,» vastas Marta.

«Milleks?» küsis Hella, mõeldes samal ajal nähtavasti hoopis muudele asjadele.

Ja Marta ütles, silitades jälle kasvama hakkava õrnusehoo sunnil õe tooliküljel lebavat kätt:

«Et... et... nutta vähe aega.»

Meri hakkas kahisema üha tugevamini.

Üks põrnikas lendas tast üle, sumistades tiibadega.

Ja vaadates tagasi maja poole, nägi Marta noore luuletaja tohutu suurt varju rõduklaasidele langevat, ettepoole kummargil, nagu midagi oodates.

3

Järgmine päev oli pühapäev. Marta, kuigi ta oli uinunud alles kella kolme paiku, ärkas väga vara. Päike oli juba tõusnud, kuid ilm näis hallina ning nukrana, sest tihe mereudu lamas ikka veel üle rannaviiru. Tuul oli aga eilsega võrreldes väga valjuks muutunud, lõi hoogudeks koondudes vastu aknaruute ja nagistas vana katuse kallal, nagu püüdes seda väärata. Laht kahises rahutult, pekstes võimsalt lainetades liivaseid kaldaid, supelonnide halle sambaid, tillukese tehi külge seotud lõbusõiduvenesid, mille aerud kolisesid tugevasti, nagu valmistuks keegi neid tarvitama. Ja kuna taevas oli pärast nädalaid kestnud põuakuumust ometi viimaks pilve kiskunud, võis vahetevahel kuulda sedagi, kuidas läbi auruse õhu langes üksikuid suuri vihmapiisku, krabistades sirelilehtedes, mis olid juba närbumas.

Marta pöördus küljeli, pidi korraga mõtlema möödunud õhtule. Kohe hakkas ta süda valutama. Jah, sellesse igavasse, surmani tüütavasse oleskellu oli kokku võetud kogu tema senine elu, alates varasest lapsepõlvest, mil ta suutis vaevalt teha oma esimesi tähelepanekuid, ja lõppedes olevikuga, mil ta hakkas üha selgemini taipama oma maise olemise täit otstarbetust. Aastast aastasse oli ta vaikselt alistudes rahuldunud ühe ning samaga — igava äripäevaga täis piinavalt korduvaid keskustelusid, täis tühijuttude tülgastavat luulelikkust, mingi raudse mustri järgi korralduvate õhtusöökidega tuttavais perekondades, kuhu teda vahest sõidutati. Suur, avar maailm oli temast eemale jäänud, ta ei tundnud seda, ometi aga igatses ta alateadlikult kõige selle järele, milleni ta ei ulatunud vaatama oma haigete ristluude tõttu. Ja sel vaiksel, sajule valmistuval juunihommikul, kui kogu ümbrus alles magas, näis talle korraga selgesti, et käesolevast hetkest peale ei jaksa ta tõepoolest taluda enam oma halli elu masendavat üksluisust ja et nüüd-nüüd peaks midagi sündima, midagi, mis erineb teravalt kõigest senisest.

Nõnda arutledes märkas Marta, et ta pidi millegipärast ikka ja jälle meenutama Kurt Uudeltit, oma õemehe

sugulast, kellega tal oli õnnestunud möödunud õhtu jooksul paaril korral vestelda. Selle noore inimese läbitungiv pilk, tema nukrameelne tagasihoidlikkus, vaikne, otsekui heatahtlik ning leplikuna tunduv üleolek, millega ta kuulas pisilinna tolmunud uudiseid ja arutelusid, jah, kõik see kerkis ta ette sellise selgusega, nagu tarvitseks tal vaid silmi sulgeda, et kuulda poissi aeglasel sammul enda juurde astuvat, veidi ettepoole kummarduvat ning siis pikkamisi pajatavat: «Preili Tiitus, te olete ainus hingeline olend nende . . . pappkujude keskel. Minu südamest tulev austus teile, preili Tiitus, minu südamest tulev austus ja sügav kummardus!» Ja Marta naeratas endamisi, punastades jälle sügavasti, nagu ta oli punastanud siis, kui see oli nõnda juhtunud, — möödunud hilisõhtul, väljas sirelite juures.

Et uni oli nüüd lõplikult läinud, ulatas ta käe raamatu järele, avas selle, katsus lugeda. Kuid stiilikindlalt viimistletud laused tundusid täna abitutena ning otsitutena. Selle asemel et jälgida üle lehekülgede nigritsevaid, ebainimliku loogika raudse järjekindlusega ridamisi lükitud tühiseid mõtteid, nägi ta täna vaid vaevahigist lõhnavaid otsitud sõnakõlkse, mis ei öelnud talle midagi. Ilma ühegi näilise põhjuseta tuli talle korraga meelde üks tema omaaegseist sõbrataridest, kes oli mõni aasta tagasi teda vaatamas käinud.

Veidi hiljem tõusis Marta istukile, vaatas jälle nagu endamisi aru pidades akna poole ja tõmbas viimaks kellanööri, et kutsuda teenijat. See tuli torisedes üle läve, silmad täis äsjase magamise halli rähma, peatus oodates uksel, hõõrus kahe käega punetavaid põski. Ja Marta ütles, vabastades vaibast mõlemad jalad:

«Aita mind . . . aeda.»

«Mu jumal, preili, mis te ometi mõtlete,» ütles tüdruk ja tahtis kohe lahkuda.

Marta kordas pahuralt:

«Kuulsid ju? Aita mind riidesse! Ja siis . . . aeda!»

«Noh, ma tahaksin teada, mis arvab sellest teie härra isa,» pomises teenija ega tahtnud ikka veel sõna kuulda.

Ja Marta, muutudes äkki tujukaks, ütles jälle:

«Noh! Aita mind aeda!»

Tüdruk alistus nagu tavaliselt. See oli tema harjunud komme — algul jonnakana vastu rääkida ja siis vaikseks ning ustavaks muutuda.

Kümmekond minutit hiljem veeres ratastool läbi köögi ja tagavööruse hoovi, pöördus pärani seisva värava kaudu kitsale aiateele ja peatus oma harilikul kohal — sirelite keskel. Hommik oli tuuline ning hall, rohi juurteni täis leiget vihmavett, mida kuumusest närbuv maa näis joovat suurte sõõmudega. Päike, paistes üle lahekääru, hajutas uduribasid. Aeg oli alles väga varane, polnud kuulda midagi peale hoogsa linnulaulu, mis kostis rannapargist.

«Ma ei vaja sind enam,» ütles Marta, sest tüdruk näis ootavat edaspidiseid korraldusi.

Siis jäi ta üksi. Kuna keha oli veel õrn äsjasest voodis lebamisest, tõmbas ta salli tihedasti ümber õlgade, et mitte külmetada. Puudutades end seejuures, pidi ta mõtlema äkki ilma pisimagi reaalse põhjuseta mehe ning naise varjatud armuvahekorrast; vanemast õest, kes magab praegu oma äravalituga ühe vaiba all; Kurt Uudeltist, noorest poisist, kelle romantilisest armuihast lõõmavaid värsse ta oli lugenud alles nädal tagasi; ja inimestest, kellel on maailmas midagi teha, kes täidavad uue elu jätkamise Suuri Ülesandeid . . . Varajane tarkus, mida omandasid teised temavanused tänaval mängides, oli jätnud teda puudutamata, keegi tüdrukutest polnud talle usaldanud oma tähtsaid uudiseid. Hakates pikkamisi taipama oma hinges sündivate ning arenevate igatsuste põhilist iseloomu, oli ta tihti jälginud piki merekallast kõndivaid paare, kujutledes endamisi, kuidas need lähevad vaikides läbi roheka pimeduse, kuidas istutakse varsti kastesele murule, kuidas nad ei hooli millestki peale oma tunnete, mees ja naine . . . mees ja naine . . . Soojalt lainetades jooksis veri sellistel õhtutundidel läbi keha, surudes südamesse sihitu igatsuse, mis kutsus teda vastupanematu jõuga, otsekui ootaks keegi tedagi kuskil seal puude varjus, kesk loojeneva ehakuma punakat kulda, õrn muinasjutuprints, kes on tulnud merede tagant.

Marta naeratas, vaatas kaua pikka sulgpilve, mis ulatus kuni taevarannani. Kuigi tal polnud vähematki põhjust oodata oma elus mingit muutust, näis talle siiski, nagu ei võiks kõik enam endiseks jääda. Kuskil olid tekkimas vaiksed virvendused; seisev ummikvesi, mis laius seni ta ümber, pidi kindlasti liikuma hakkama. Siis lõi raatuse kell kuus. Ja parajasti, kui Marta hajameelselt viimase hoobi kumisevat hajumist kuulas, tuli keegi tagavöörusest hoovi, kõhatas uniselt ja hakkas ajaviiteks mingit väga võõrast lauluviisikest vilistama.

See oligi Kurt Uudelt, keda oli samuti välja meelitanud esimene hommik mererannas, ja jalutu, silmitsedes vargsi trepil peatuva poisi valgetesse pükstesse ning kreemikasse siidpluusi rõivastatud kogu, tundis oma südant kiiremini peksma hakkavat. Alles nüüd märkas ta, et noorel luuletajal olid helehallid, veidi pungitavad silmad, tugev kühmuga nina, kõrge ning pisut liiga kahvatu otsaesine, mis lõppes veidi lokki hoidvate, peaaegu linavalgete juustega. Pluusikaelusest paistis suur ning esiletükkiv kõrisõlm, käsivarred olid peened, kuid näisid sitketena, pilgus ilmnes midagi unistuslikku, kuid samal ajal karmina tunduvat, midagi, mis sisendas nii austust kui hirmugi. Ja Marta püüdis end loomusunniliselt võimalikult nähtamatuks teha, kuni teda viimaks hõigati:

«Aa, preili Tiitus . . . Tervist!»

Kuna hüütav ei mõistnud midagi vastata, peale sõnatu pomina, mis kostis vaevalt paari sammu kaugusele, lisas Kurt Uudelt pikkamisi, täis varjamatut imetlust:

«Mu jumal, milline hommik! See on ju tõesti nagu kehastunud sonett — vormiküllane, küps, stiliseeritud kuni peensusteni. Ma pean teile tunnistama, armuline preili, et ma pole veel kunagi maailmas näinud midagi selliselt ülevat, midagi selliselt ilusat, midagi selliselt suurepärast. Meri, oo, meri! Ja randa tõttavad lained, sinine lõpmatus, mida mööda võivad unistused vabalt rännata nagu muinasjutulised purilaevad! Oo! Oo! Jah, te võite end kindlasti pidada õnnelikuks inimlapseks, kuna te võite seda jumalikku täiuslikkust vaadata, millal tahate, igal hommikul ja igal õhtul, aastast aastasse.»

«Jah, ma võin seda ju tõesti, aga see on väga . . . igav,» ütles Marta häbelikult ja kahetses samas oma sõnu, kuna need tundusid Kurt Uudelti äsjase kõrgendatud kõnega võrreldes tühistena ning hirmus tavalistena.

«Igav?» ütles poiss, tuli trepilt maha, läbis värava ja astus samuti aeda. «Aga mida võib üks elav inimene endale's üldse veel soovida, kui armas jumal on talle andnud juba säärase kodu?» küsis ta. Ning hüüdis jälle pateetiliselt, pilku samal ajal laugude alla pöörates: «Oo, ma kujutlen, ma kujutlen! Ma ... ku-jut-len! Te tõusete hommikul vara oma voodist, rõivastute kiiresti-kiiresti, olete kärsitu, kujutlete endamisi, et milline küll võib täna olla see kaunis pilt, mis ümbritseb teie romantilist rannamajakest. Te olete närviline, muutute veelgi närvilisemaks, olete viimaks nutma hakkamas, kuna teile näib, nagu ei edeneks kõik küllalt kiiresti. Ja siis ... siis viimaks avate te ukse ning astute pikkamisi-pikkamisi välja, heleda päikesepaiste keskele, mis paneb sädelema isegi rõivad teie noorel ihul ja — näete kohe enda ees suurt avarat merepinda, seda kõige elava ning liikuva Võimsat Ürgema, seda igivana, kuid alati noorena näivat elavat hiiglast, millest rändavad üle loendamatute inimeste soovid ning unistused. Mu jumal, milline täiuslikkus, milline u i m a s t a v täiuslikkus!»

«Ma ei tea, aga ... Vaadake, härra Uudelt, kui te siin alati elaksite, siis te küll ei räägiks nõnda ... nõnda ... kaunilt,» ütles Marta, kujutledes samas kõiki noid tühje hommikupoolikuid ning veelgi tühjemaid õhtuid, mil ta oli tajunud vaid üksindust, surmavat üksindust. Ja vallutatud samas vaistlikust tungist veidi koketeerida, lisas ta hetke pärast: «Siiani, enne teie tulekut, oli siin väga igav. Nüüd aga loodan, et ka minu tühine elu hakkab veidi ... teistsuguseks muutuma. Vähemalt niigi kaua, kuni teie ja mu õde oma mehega siia jääte. Eks ole ju? ...»

Kurt Uudelt ajas oma kõhetu keha sirgu, vaatas laial pilgul mere poole, mille ähmast pinda katsid ikka veel valged uduribad, tahtis nagu jälle deklameerima hakata, vaikis aga ja ohkas ainult.

Ja üle hulga aja mängles Marta kibestunud huulte ümber jälle lapselikult rõõmus naeratus, veidi pilkeline, kuid täis sisemist soojust, otsekui annaks ta nägu tagasi seda päikesevalgust, mida jõid samal ajal tema suured, sametise mõtlikkusega looritatud sõstrasilmad.

Kurt Uudelt läks tagasi majja, tuul juuksekahludes.

Marta lebas nüüd kaua liikumatult oma kohal, vaatas üle sinise taevavõlvi tõttavaid pilvekobaraid. Muidugi, see on rumalus, temataolisel viletsakesel pole ühtki põhjust rõõmustamiseks, kuna õnn maailmas on vaid nende tarvis, kes omavad terve keha, et liikuda ning lõbutseda. Meri murdus kohinal vastu madalat liivakallast, tugevad tuuleiilid puhusid tinahalli vee kõrgeiks laineiks, hommik edenes ja udu muutus kord-korralt hõredamaks. See oli nagu tema elu, need vormitud pilveribad, mis tõusid sihitult ja kadusid niisama sihitult, see hõre, soolakalt lõhnav mereaur lahe kohal, mis rullus ühes tuulehoogudega. Ja kui see otstarbetu, nagu mingi eksituse tõttu alguse saanud äbarik elu kord lõpule jõuab, ei jää tast maailma järele ainustki mälestust, jah, ta kaob jäädavalt, nagu kunagi tüdruk, kel pole lootust ... elada kord naisena!

Ilm muutus iga hetkega soojemaks, ja kui raekoja kell kaheksa lõi, tulid alla õde ning õemeeski. Nad istusid kõrvuti pingile, kaks muretut, puhkamisest mõnu tundvat inimest, rauged armastusest, külg vastu külge. Karl Arnolt luges ajaviiteks vana kuukirja, Hella kõneles möödunud ülikooliaastast. Marta, püüdes neid kõrvalt tähelepanelikult silmitseda, muutus kurvaks sellest õitsvast tervisest, mida need kaks omasid peaaegu võrdselt.

Siis tõttas tagasi aeda Kurt Uudeltki, käes valge paberileht, ja jõudnud Marta ratastooli kõrvale, hakkas veidi kohmetult ette lugema oma luulelist laastukest merest ja noorest naisest, kes seisavad aastaid vastamisi, et tervitada teineteist igal hommikul. Aga jalutu, vaistlikult pahur kõigi endast õnnelikumate vastu, ütles hetke pärast, kui poiss talle küsivalt otsa vaatas:

«Te tahate vist teada, mis ma sellest arvan? Vaadake, ma ei arva sellest midagi. Üldse ... milleks te kirjutate selliseid ... naiivsusi?»

«Naiivsusi?» kordas Kurt Uudelt.

«Muidugi, mis te siis ise mõtlete,» ütles Marta. Ja silmitsedes oma lihavaid sõrmeotsi, lisas ta peaaegu tigedalt: «Naiivsusi — see on veel õrnalt öeldud, õigem oleks ütelda — lollusi! Just nagu kellelegi mõistlikule inimesele meeldiks ... see alatine lahele vahtimine. Parem juba näidake oma jutukeses, kuidas ma kõigest hin-

gest siit... minema ihkan. Kui keegi tahaks minuga vahetada ja omaks küllalt tarkust minu häda enesele võtmiseks — palun lahkesti. Mina... ma olen kogu eluks suremisele mõistetud ja peaksin veel teie arvates oma seisukorra üle rõõmu tundma? Suremisele, saate aru! Palun, ärge parem piinakegi mind selliste... pühendustega.»

Vaikiti, kuna kõigil näis olevat piinlik, — Kurt Uudeltil oma ebakohase entusiasmi pärast ja Hellal ning Karl Arnoltil sellepärast, et nad olid tolle õnnetuga võrreldes liiga värsked ning elujõulised. Ja Marta ütles jälle irooniliselt:

«Vaadake, härra kirjanik, nõnda on asjad... Ja ärge mu otsekohesuse üle pahaseks saage. Ei ole ju vaja vist kuigi suurt pingutust teha, et näha minutaolist... õieti. Puurilindki laulab vahel. Aga ärge kujutlege ometi, et ta teeb seda kiituseks oma kongikese traatvõredele.»

«Kuule, miks sa's nüüd just nõnda pead kõnelema,» ütles Hella, püüdes võitu saada üha süvenevast kohmetusest.

Ja Marta ütles pikkamisi, surudes näo kätesse:

«Ah... jätke mind, palun! Pole tarvis!»

Kui ta endast jälle võitu sai, nägi ta, et õde oma mehega olid vahepeal lahkunud. Ent valgevereline poiss seisis ikka veel oma kohal, hoidis käsikirja sõrmede vahel, näis väga rumalana. Ta kõhetuis, veidi naiselikkudes näojoontes peegeldus nüüd ilmne abitus, otsekui üleannetul lapsel, keda on tabatud koerustükilt. Ning Marta, vaadeldes seda värsket, liialdustesse kalduvat noort inimest läbi pisaraist märgade ripsmete, tundis hinges veidrat soojuselainet, mis sundis lausuma:

«Noh, andke andeks, ma ei tahtnud teid haavata. Näete ju isegi, mihuke ma olen. Eks ole, te ei pahanda ju enam?»

«Mina... ma ei olegi ju pahandanud,» ütles noor luuletaja ja pühkis sõrmedega üle lauba, mida kattis ikka veel kerge häbipuna.

«Siis... siis on ju hea,» naeratas jalutu.

Kurt Uudelt lähenes pikkamisi, heledates silmades romantiline tuluke. Ja haaratés tugevasti kinni Marta käest, pomises ta oma tavalise hardumusega:

«Uskuge mind, ma püüan teha kõik, et teil oleks parem olla... Te ei tea, kuidas ma teid... austan. Heameelega tahaksin teiega... sõbraks saada.»

Marta ütles, kortsutades kulmu:

«Jätke nüüd, palun... Milleks see kaastunne?!»

Poiss pöördus kohmetult ja lahkus uuesti.

Roheliste parkide tagant hakkas kuulduma ärkava linna tasast hingeldamist.

4

Päevad läksid — pikk rida ilusaid, päikesekülluses sillerdavaid suvepäevi, läbipaistvad ning helisevad nagu kõrvuti lükitud klaaspärlid. Martat valdas pikkamisi vaikne, kuid pidev mõnutunne. Juba varasest lapsepõlvest peale oli ta olnud alati üksi, veetes oma sisutut aega unistuste ning lugemisega, nüüd aga ümbritses teda hommikust õhtuni kärsitu, hüppeliselt ruttav elu, mida kehastasid need kõigeks võimelised kolm õnnelikku. Kuigi ta vahel neid kadestas, tundes tuska omaenda abituse pärast, tundis ta siiski sügavat rõõmu nende läheduse üle. Ja sageli, ärgates ühes päikesega ning kiirustades aeda, pidi ta pikisilmi ootama teisigi, eriti aga Kurt Uudeltit, oma käesolevate päevade lahutamatut kaaslast, kes püüdis teda rõõmustada oma idüllilise seltsimehelikkusega.

Tavaliselt algas päev sellega, et nad läksid aeda enne hommikueinet, lebasid raugetena murule laotatud vaipadel, lobisesid sõnahaaval ja vahtisid ajaviiteks sinise taeva poole, mis oli veel möödunud ööst pisut kahvatu. Karl Arnolt, vaikne paks mees, kas luges midagi või jäi juba varsti tukkuma. Kurt Uudelt kiitis ikka ja jälle mere võimsat ilu. Hella armastas sagedasti rääkida oma lapsepõlvest, teeseldes endale märkamatult vananevat inimest, kes võib vaikses resignatsioonis tagasi vaadata möödunud aegadele. Marta aga peamiselt kuulas, laud suletud, rääkis vahele õige harva ja tundis harilikult ikka üht ning sama tunnet, kummalist mõnutunnet, nagu seisaks ta avara välja veerel, ümberringi lagendikud, tuul ning päike.

Pärast hommikusööki istuti veidi aega rõdul, tunti igavust, muututi üha loiumaks algavast seedimisest, millele näis kuluvat kogu nende noor energia. Tukuti, loeti, lobiseti jälle sõnahaaval, haigutati käte varjus ja magati siis tund või veidi enamgi. Ja kui kell kümme või üksteistkümmend lõi, kargasid mehed esimestena oma toolidelt, võtsid supelmantlid kaenlasse ja kõndisid paljaste jalgadega läbi aiamulgu, suundudes üle pika ning kuiva lõikrohuga kaetud kaldaviiru, üle halli liivapalistuse, et karastada end ujumisega.

Siis tõmbas Martagi õe abil trikoo selga, istus rõõmsana oma heledas ratastoolis ja laskis enda üsna vee äärde sõidutada. Meri loksus talle soojana vastu, ja juba siis, kui ta tundis seda vaid varvaste ümber, läbis teda mahe õnnetunne. Kui ta viimaks madalate liivajoomede vahele istus, tillukeste murdlainekeste pekstes vastu turja või kaenlaaluseid, valdas teda sagedasti kange tahtmine kilgata ning huigata. Hella suundus kohe tugevate tõmmetega lahtise mere poole, Karl tegi näo, nagu tahaks ta naisele järele minna, pöördus aga varsti tagasi, et uinuda laisana kõrkjate varjus. Sest nagu kõike elus, nõnda oskas ta ujudagi vaid hädavaevalt, ent küllalt selleks, et mitte uppuda. Ja nõnda jäid Marta ning Kurt Uudelt tavaliselt teineteise lähedusse kogu pikaks hommikupoolikuks, sulistades kõrvuti soojas vees või lebades puhtal ning valgel kaldaliival, tüdruk kogu kehaga päikest ahmides, poiss aga vahetpidamata millestki vaimustust tundes või millegi üle iseteadvalt-sapiselt boheemlikku nalja heites.

Aga rohkem kui miski muu veetlesid Martat siiski peamiselt õhtupoolikud, need ilusad, rauged õhtupoolikud, kui päike hakkas juba horisondile kalduma, varjud muutusid pikaks ja sadamas seisvate kaubalaevade madrused avasid pillid, et meelitada ligi noori agulitüdrukuid. Sest sellistel õhtupoolikutel mindi jalutama, temagi ühes teistega oma nägusas ratastoolis. Tee viis läbi hämaraks muutuvate parkide, piki siledaid trotuaare, üle muruse karjamaa kuni tuulest viltu puhutud männisaluni, mis kasvas muulide läheduses, ja sealt veelgi edasi, ikka mööda halli rannaviiru, pahemal meri, paremal aga öö vastu valmistuv väikelinn oma üha vaiksemaks jääva

tänavakäraga, — üle vana vallikraavi, sadamasilla kaudu. Lauariidad, mis algasid juba kai veerest, lõhnasid valgust, võõraid keeli rääkivad meremehed tulid alla lühikestest kaldtreppidest, et sukelduda kõrtsidesse, klaastasasel jõepinnal libisesid vaikselt valged lõbusõiduvened — mees aerudel, naine tüüril, mees aerudel, naine tüüril.

Juuli keskpaigani tundis Marta end üpris rahulikuna ega meenunud tal kordagi mõelda tulevikule, eelolevatele päevadele, sellele, kuidas ta küll suudab pärast külaliste lahkumist oma üksindusega jälle kohaneda. Olevik paelus teda ootamatu mitmekesisusega; ta elas vaid silmapilgule; kõik see, mis ei kuulunud otseselt tänase päeva juurde, tundus kaugena ning ebaomasena. Ta polnud kunagi seni tajunud säärast otsest rõõmu, polnud liikunud kogu elu kestel pooltki sellest, mis ta liikus nüüd ainult paari kuuga, ja talle näis peaaegu võimatuna, et kõik võiks jälle muutuda endiseks: et ta elu võiks taas kohale tarretuda, et ta peaks sulguma jälle ikka ühtesid ning samu naljakesi pajatavate kahejalgsete olendite sõõri, kes sarnanevad inimestele veel vaid oma väliskuju poolest! Ja siis ühel vaiksel südaöötunnil, kui meri vaevalt kuuldava kahinaga vastu kaldaid jooksis, rahutuks piitsutatud kergest edelatuulest, ärkas ta esmakordselt üle hulga aja külmetava kõledustundega hinges ning jäsemetes, kuna talle oli äkki viirastanud, nagu oleks Hella oma mehega just äsja lahkunud.

Väljas oli kuuvalge juuliöö, kuskil mängiti lõõtspilli. Kui ta teraselt kuulama jäi, kostis tänavalt vaikset sammudemüdinat, mis kustus pikkamisi pargi suunas. Kuigi ta teadis üsna selgesti, et ta kolm sõpra magasid endiselt temaga sama katuse all, ei suutnud ta siiski vabaneda rõhuvast hüljatusetundest. Olles lähedal nutule, mõtles ta pikkamisi, et nõnda siis on jälle saabumas too hirmus igavus, mis kägistab nagu lummutis, hirmus tühjus, mille eest pole kuhugi pääsu. Jah, august on varsti algamas, nad lahkuvad paratamatult! Tulevad uued õudsed päevad, uued õudsed nädalad, uued õudsed kuud ning aastad, mille kestel ei sünni ta läheduses ainustki liigutust ega kuuldu ainustki sõna, mida ta ei teaks juba peast, mida ta ei suudaks ennustada, kartmata eksi-

mist. Sama meri, samad puud ning põõsad tillukeses aianelinurgas, samad politseikomissarid, advokaadid ja kohtunikud, kõik sama, jah, k õ i k v a i d s a m a! Ja siis oli tal tunne, nagu sirutuks pimedusest aegamööda esile hall suitsuriba, mässides end tiheda linikuna tema ümber, et teda sama tuimaks ning totraks muuta, nagu on suurem osa isa tuttavatest ning sõpradest . . .

Ivake aega täiesti liikumatult oma kohal lamanud, ümberringi vaid rohekaskollane kuuvalgus, hakkas ta jälle äkki mõtlema Kurt Uudeltist, kellega ühes ta oli veetnud möödunudki päeva ja kes oli talle jälle kord vandunud igavest sõprust, suurt, sügavat sõprust, mis kestvat kuni hauani. Jah, enam kui oma õe või selle mehe järele, saab ta puudust tundma just viimase järele, mõtles ta endamisi. Oli üpris valus kujutleda, et see valgepäine, lihtsameelne südamlik poiss, tema ainus sõber, lahkub siit juba õige pea, läheb ühes teistega ega tule võibolla enam iialgi tagasi. Ja äkki läbis teda meeletu ahastus: ammu juba märkamatult suureks kasvanud ja nüüd hoogsalt pinnale paiskuv täiskasvanud inimese tung teise täiskasvanud inimese järele, suureks saanud tüdruku atavistlik teadmine, et tast peab välja minema Uus Algus, et ta peab muutuma oksaks, mis ei lõpe üksikult, harudeta.

Ja nüüd, kus ta seda kõike teadis, ei püüdnud ta end enam hetkekski petta ka muis asjus, jah, milleks õieti, niigi on ta juba küllalt kaua endale ette valetanud. Pikkamisi, kuid selgesti meenusid talle need karged, veidi udused hommikud, mil ta oli juba varakult aeda läinud, sirelite varju pugenud, oodanud, oodanud, vaid lõpmatuseni oodanud. Teadlik oma hädisuses, oli ta sel ajal loomusunniliselt näidelda püüdnud (nii endale kui teistelegi!), et ta vajab esmajoones inimesi, kellega lobiseda ning aega viita, ja et tõepoolest on talle täiesti ükskõik, kas ta veedab oma tegevusetud päevad Hellaga, Kurt Uudeltiga või oma õemehega. Nõnda — s e e o l i j u b a s i i s o l n u d a r m a s t u s, jah, temagi on selle leidnud, temalgi on nüüd, keda ta on peaaegu teadmatult igatsenud juba enam kui kahe kuu jooksul . . . mõtles ta hardunult.

Siis katsus Marta endale veel kord selgeks teha, et need praegused mõtted pole midagi muud kui vaid sume-

date suveööde naiivne rumalus. Ta ju teadis — armastust lihast ja verest mehe vastu võivad hellitada vaid terved naised, säärased, kes on kõlvulised emaks saama, kelle puusad on küllalt tugevad, et sünnitada maailma uusi inimesi, uusi inimpõlvi. Ja surudes pea patjadesse, nuttis ta kaua ning kibedalt, kuni teda vallutas viimaks uni, mis saabus raskena ning rahutuna.

Paari päeva jooksul näis Marta vaiksena, endassesüvenenuna ja punastas iga kord, kui keegi teda ootamatult kõnetas. Püüdes kokku võtta kogu oma loobumustega harjunud hingetugevust, katsus ta kõigiti rahulikuks ning ükskõikseks jääda, tundis aga ometi oma võimetust, kuna seni vägivaldselt tagasi surutud tunded ja ihad nõudsid nüüd seda kiusakamalt oma looduslikku õigust. Jah, on vaja ainult kaineks muutuda, kaineks muutuda, kaineks muutuda, kordas ta endale vahetpidamata, allumata siiski sellele enesesugestioonile, kuigi ta soovis nii väga, et see oleks tõesti toimunud.

Vahel, kui ta jõud oli juba üsna otsa lõppemas, läks ta aga isegi niikaugele, et püüdis kujutleda end abielluvat, rasedaks jäävat ja viimaks emaks saavat. Sellistel puhkudel püüdis ta kramplikult meelde tuletada kõiki neid vigaseid ning vaevaliselt kohalt teise liikuvaid inimesi, mõlemasse sugupoolde kuuluvaid sandikesi, kes olid siiski, vaatamata oma hädisusele, maha saanud priskete ja kaunite lastega. Jah, ka see on ületatav, peab jätkuma vaid suurt, taevani küündivat armastust, hingelist kiindumust, mis ei hooli millestki ega murdu millegi ees!

Ning siis, ühel tuulisel augustiõhtul, kui meri mürinal üle ravade tormas ja kui kodus polnud kedagi peale ta enda ning valgeverelise poisi, kaotas ta lõplikult enesevalitsuse ja pihtis sõnahaaval. Jah, see olevat nõnda, varsti jäävat ta jälle üksikuks, hüljatud hingeks, ja ta olevat tõesti kindel, et ta ei suuda rahulikult taluda oma elu suurimat kaotust, kaotust, mis purustavat tema halastamatult, nagu purustab langev hiigelkivi armetu vaglakese. Kogu ta keha näis põlevat, veri voolas tulikuumana läbi liha, ja äkki vallutas teda ebaloomulik tunne, nagu oleks tal rindade asemel jakipõues tohutu suured mahlased pungad, mis pakitsevad enne puhkemist.

Kurt Uudelt kuulas teda vaikselt, nurgeline pea veidi ettepoole kummardatud, ja mida enam jalutu end paljastas, seda sügavam kohkumine ilmus mehe heledaisse sinisilmadesse.

Marta, olles liiga erutatud, et seda märgata, rääkis aina edasi, nuuksus puhuti kramplikult, näis anuvat kogu oma noore, tarbetust elujõust lõõmava hingega. Ja alles siis, kui ta viimaks kõik oma südamelt öelnud oli, alles siis nägi ta seda ummikusse aetud looma tuima hirmuilmet, mis värises noore luuletaja silmades ja mis sundis teda tahtmatult vaikima.

Nagu pimestavasse valgusse sattudes, taipas ta äkki, et ta oli välja pannud kogu oma elu ja oli — paratamatult kaotanud. Kuid olles läinud juba niikaugele, pidi ta tahtmatult minema veelgi edasi. Ja nagu surmani haige inimene, kes ootab arstilt viimast otsust, surus ta käe mehe tooliveerele toetuvaile sõrmedele, sulges hingeldades silmad ning küsis pikkamisi:

«Näete nüüd, mu sõber, milleni me oleme jõudnud... Kas te tõesti tahate varsti ära sõita? Üksi — ma mõtlen?»

Kurt Uudelt, püüdes veel kord kehastada luulelist kõikemõistjat, silitas õrnalt üle ta pehmete juuksekahlude, ohkas ja ütles:

«Vaadake... ma ei tea...»

Jalutu keha võppus üleni. Ta tundis nüüd vääramatu selgusega, et kõik hakkab ta ümber rusudeks langema, et nood romantilised pappehitised, mis ta oli siin selle pika poisi õhutusel püstitada katsunud, olid kokku varisemas. Hetkeks läbis teda kõle tühjusetunne, mis asendus aga juba varsti tuimuse ning ükskõiksusega, nagu see on omane vaid neile, kes on harjunud loobumustega. Ja kui poiss hakkas talle samas rääkima midagi noore Ilupreestri okkalisest teest, mis olevat paratamatult mõistetud sügavale üksindusele, sõnas ta häbelikult:

«Hea küll, lõpetame! Muidugi oli see rumalus. Noh, oleks parem, kui te mu nüüd üksi jätaksite...»

Ja ta jäigi jälle üksi: igaveseks? alatiseks?

Kas see on siis tõesti lõpp kõigile tema rumalatele unistustele, kõigile tema ihadele pääseda kord sinna, kus veerevad ja müristevad hoopis vägevamad lained?

Kui Marta hiljem seda luulelist pihtimist meelde tuletas, hakkas tal endalgi häbi, kuna sihitu armuuim oli ta ajudes jälle aset andnud asjälikule kainusele, mis muutis kõik maailmas mõttetuks, nii armastuse kui kannatusedki. Näis, nagu oleks ta nende mõne üksiku päeva jooksul täiskasvanud inimeseks saanud, arukaks inimeseks, kes on ometi viimaks välja jõudnud romantilisest plikaeast. Pole ju ometi midagi üllatavat nii selles, et ta, — veidi pehmeks tehtud noorusest, — kaotas mõneks ajaks tasakaalu, kui ka selles, et poiss pärast seda saatuslikku pihtimist temast eemale tõmbus! Temataoline, ratastooli needitud viletsakene, — mida võib ta siis üldse elult oodata peale surmava üksinduse, kuhu ulatuvad vaid harva kauge maailma võluvad lookesed?

Aga kõigest hoolimata oli siiski valus kujutleda, et ta peab jälle aastast aastasse leppima tolle seisva ummikvee tülgastava leigusega, mis ümbritses teda siin kõikjal. Ja kui päev kätte jõudis, mil külalised pidid lahkuma, mõtles ta valutava südamega, et tõepoolest oleks targem selleks ajaks kuhugi põgeneda, et mitte midagi näha, et mitte kellelegi jalgu jääda.

Ta ütles enda haiglase olevat; teenija sõidutas ta aeda; ja kui teised rõdul lõbusat juttu vestsid, istus ta vaikselt oma harilikul kohal ning kuulas hajameelselt läbi avatud akna kostvaid hääli, mis olid talle tuttavad peenimate varjunditeni. Proua Kulbis-esimene rääkis jälle majorikaasast, proua Kulbis-teine naeris, püssimeister Säga arvustas halastamatult poliitikategelasi, apteeker Kants ütles, et alatu olevat vaid varjamine, mitte aga otsekohesus, kuigi see tunduks ehk toorena. Doktor Mattias, politseikomissar, vanad advokaadid, rahukohtunik Tiituski, tema isa, kõik nad olid siin ja kõik nad olid igavesed! Ja hetkeks silmi sulgedes vallutas Martat kujutlus, nagu ujuks ta soojas, porisegases mülkas, mis hõljutab ainult üles-alla, ei vii aga mitte kunagi edasi.

Ta katsus uinuda, see ei õnnestunud, siis haaras ta kinni ratastooli külgkangikestest ja nihutas enda sirelite varju. Hilissuvine meri hallide liivaluidete taga, valged sulgpilved pea kohal, tuules rappuvad sõstrapõõsad mõ-

lemal pool murule tallatud rada, — tõesti, kas ta polnud ka seda näinud juba enne sündimistki? Siis sundis jalgvärava tasane kääksatus teda kõrvale vaatama, et... näha pikkamisi lähemale tulevat Kurt Uudeltit, kes teda nähtavasti otsis.

«Andke andeks, aga ma ei suuda tõesti teie juurest... niiviisi lahkuda,» ütles poiss kõrvale vaadates.

Marta küsis, naeratades pilkavalt:

«Kuidas — n i i v i i s i?»

Kurt Uudelt istus murule, kehastas traagilisust, surus käed põlvede vahele ja ohkis ning puhkis kuuldavalt. Hetke pärast hakkas ta vaiksel häälel rääkima inimhingede salapäraseist kambrikestest, sügavast, soojast poolehoiust, mis piirduvat siiski vaid puhta vennalikkusega, jäädavast sõprusest, mis valgustavat tema tuhmi eluteed nagu küünal sügiseööd. Ent ta heledais silmades helkis samal ajal midagi teesklevat, midagi, mis tundus luuravana, ja esimest korda pärast teatud õhtupoolikut vaatas Marta seda noort inimest täieliku ükskõiksusega.

Kui Kurt Uudelt äkki püsti kargas, et haarata ta kätt oma pikkade sõrmede vahele, huultelt pudenemas õilsaid truudusevandeid, ütles Marta:

«Noh, jätame juba. Iga inimene eksib, ja mispärast ei võinud siis minagi eksida. Pealegi — kus ma olen nii kaua ses mahajäetud nurgakeses aega surnuks löönud. Ma ei tea isegi, mis see õieti oli. Kas pole veider, eks ole? Tahtmatult tuleb endalegi naer peale, kui ma sellele tagasi mõtlen?»

Poiss kogeles kohmetult:

«Siis... siis... te ju... ei armastagi mind?»

«Jah, õ n n e k s ma ei armastagi teid,» vastas Marta, püüdes jälle naeratada. «Ja... kas see poleks liiga rumalgi, kui see tõesti nõnda oleks? Milleks? Jalutu inimene, aga vaadake ainult, kuhu ta tahab — r o n i d a! Nagu ma ütlesin juba — iga inimene eksib. Ja nõnda eksisin ka mina.»

«Ma... ma mõtlesin,» ütles poiss, punastades äkki sügavasti.

«Mis asja te mõtlesite?» küsis Marta.

Kurt Uudelt ei vastanud, kehitas vaid õlgu ja lahkus, suutmata varjata pettumust, kuna ta oli kujutlenud seda

viimast vestlust haige tüdrukuga palju luulelisemana, palju dramaatilisemana. Marta tundis kanget vajadust suure häälega naerma hakata. Ja jälle kerkis ta vaimusilma ette pikk rida kohutavalt tühje päevi, mis teda ootasid, kuni rõdult kostev häältesumin muutis ajud viimaks niivõrd roidunuks, et ta uinus sügavasti, langedes nagu põhjatusse kuristikku, mille hämaruses kustus silmapilkselt viimanegi teadvuseraas.

Ta ärkas sellest, et keegi teda raputas. Lahkumisaeg oli saabunud, külalised valmistusid minekule. Teenija lükkas ratastooli, vanem õde kõndis ta kõrval, kogu seltskond rühkis higistades kaasa, härrad keppe vibutades, daamid kirevate lillekimpudega.

Jälgides laisalt õemeest ja selle kõrval kõndivat noort kirjanikku, mõtles Marta endamisi, et hiljemalt poole tunni pärast tuleb ta tagasi sama teed mööda, läbib neidsamu uulitsaid, jõuab... s i i a s a m a s s e a e d a! Ja veidi hiljem teiste kannul perroonile jõudnud, jättis ta lahkujatega kiiresti jumalaga, lausudes teenijale, kes seisis sirgelt ta tooli taga:

«Noh, lähme ka meie oma teed. Rong hakkab ju varsti liikuma.»

Kui seltskond tema liigse tõttamise pärast protesteerida katsus, lisas ta kangekaelselt:

«Ei, olgu. Ma lähen siiski. Mul on kuum.»

Tänavate ristumiskohal, kustkaudu tuli koju pöörduda, ütles ta uuesti:

«Ei, mitte sinna. Ma ei taha veel. Sõiduta mind parem... sadamasse.»

Siis näis ta tukkuvat, õõtsus vaid aeglaselt küljelt küljele, ei avanud silmi ka siis mitte, kui neist kihutas mööda mõni raske veoauto, tuututades hoiatuseks. Veidi hiljem laadimiskaile jõudnud, kõikjal ümberringi töötavate auruvintside kõrvulukustav ragin, muutus ta aga äkki elavaks, osutas helekollastele nahkrihmadele, mida võis siduda üle jalgade, ja ütles käskivalt:

«Köida need kinni. Tuul puhub kleidi üles.»

Ja nähes tüdrukut pannalde sulgemisega valmis saavat, lausus ta jälle:

«Nüüd aga mine ja too mulle ajaleht. Ma tahan lugeda.»

«Ja peaksin teid siia jätma, jumal teab kelle tõugata,» vaidles teenija.

Aga jalutu ütles kohe kindlalt:

«Ära ometi targuta. Kui ütlesin, et lähed, siis ka — lähed. Säh raha!»

«Hea küll, preili. Ma käin kiiresti,» ütles tüdruk.

Marta jälgis teda kuni palgivirnadeni, mis asusid raudtee ääres. Läheduses polnud kedagi peale askeldavate tööliste, kes teda vaevalt märkasid, peale hulkuvate madruste ja peale üksikute tänavapoiste. Tollivalvurgi oli pumba juures tukkuma jäänud, müts kuklas. Tühjus ja nukrus täitis kogu maailma — hallist veepinnast kuni sinise taevani. Ja nüüd, kus polnud läheduses kedagi, kes oleks viitsinud talle tähelepanu pöörata, teadis ta korraga selgesti, miks ta laskis enda sadamasse sõidutada, miks ta käskis äsja kinni pannaldada vankri jalgrihmad, miks ta oli tüdruku eemale saatnud, soovides pääseda selle lähedusest. Nõnda — see peab sündima! Ühele mõttetusele peab lõpp tulema! Ning mõlema käega kramplikult külgkangidest kinni haarates pani ta ratastooli kiiresti edasi liikuma, otse üle sadamakai, sinna, kust talle läikis vastu õline jõevesi.

Kui ta kukkuma hakkas, sulges ta silmad.

Kopsudesse tulvav surve sisendas igasse jäsemesse meeletu rabelemisvajaduse.

Siis aga andis piinatunne pikkamisi järele. Ja üks maailm purunes ning kustus jäädavalt.

Viimne kutse

1

Rong lähenes jaamale, vähendas käiku, vilistas heledasti, vagun kaldus pöörangu kohal tasakesi küljelt küljele. Aadam Kaalep tõusis, võttis võrgust oma kaks kulunud kohvrit ja läks koridori. Paks ning turjakas alevipoodnik, kes tassis oma kaubakaste, vahtides ärevalt ringi ja kartes, et keegi temalt midagi näpata võiks, tõukas talle hoolimatult küünarnukiga selga; vilksatas mööda halle hoonekesi: pritsikuur, pagaasiait, tilluke luitunud maja piletikassaga ja alati tõkati järele lõhnava ooteruumikesega. Päike paistis viltu läbi tuules rabeleva kasesalu ja heitis kruusasele perroonikõrgendikule hulga suuri varje, millede keskel seisis punase mütsiga ametnik, raske ja liikumatu nagu metallist valatud ausammas.

Aadam Kaalep laskis kartliku poodniku endast mööda, haaras kohvrisangad pihku ja väljus samuti. Selja taha jääv rong hakkas jälle liikuma, kadudes varsti kahe sinise metsamüüri vahele. Punase mütsiga ametniku habemetüükaline nägu väljendas sügavat igavust.

Kuulates naiivses heldimuses oma sammude kerget krudinat, pöördus Aadam ümber jaamahoone nurga, vaatas veel kord teraselt ringi ja mõtles, et arvatavasti pole isa tulla saanud või hilineb oma päralejõudmisega. Kuid samas nägi ta ootava omnibussi varjust endale viibatavat ja katsus kohe vastu viibata, tõstes üht kohvrit teisest pisut kõrgemale.

Aga lähemale jõudes tundis ta kerget pettumust, — vankri kõrval seisis vaid vend Andres, see morn ja alati tujutu mehemürakas, keda ta oli võõrastama õppinud juba varasest lapsepõlvest peale. Et oma ebasobivat

meeleolu kuidagi peita, asetas ta pakid liivale, püüdis naeratada ja ütles:

«Oledki siin. Ma arvasin, et . . .»

«Noh, seal kiputi ju ettevalmistusi tegema juba eile õhtul,» vastas vend oma tavalise lühisõnalisusega, pigistas kõhnu linnamehe-sõrmi ja hakkas kohe ohje lasipuu küljest lahti sõlmima.

«Ma arvasin, et . . .» pomises Aadam, ei osanud jälle midagi lisada, tõstis käe prillide juurde, kohendas neid närviliselt.

«Soo, karga peale,» ütles vend Andres ja ronis ise raskelt upitades heinakotile.

«Mul on siin veel . . .» ütles Aadam.

«Ahaa, su maapealne varandus! Vinna aga üles!» ütles Andres, naeris järsku lühidalt ja tõmbas silmad nagu pisut pahaselt kissi.

Enam kui aastapikkuse sanatooriumielu järel oli noorem vend harjunud hoopis teistsuguse kohtlemisega, — see tühine pisiasi, et teda ei rutatud kohe aitama, mõjus tasse äkki väga masendavalt. Ta haavus, viskas mantli vankriredelile ja pingutas sõnagi lausumata. Ehkki kohvrid polnud eriti rasked, oli tal siiski tunne, nagu võiks ta nende all kokku langeda. Kui aga midagi säärast ei juhtunud, ronis ta vaikides venna kõrvale ja hakkas jonnaka tähelepanuga ümbrust vaatlema — heledas valguses virvendavat tuttavat maastikku, mida ta polnud enam ammu näinud.

Tee viis läbi alevi ja suundus siis edasi üle lamedate kingukeste ja läbi madalate orgude. Haljendavad nurmed liikusid tuulepuhangutes ja muutsid värvi: mehekõrgune rukis, lühikese kõrrega tõuvili, joonikud kartulipõllud, kesaväljad, mis näisid mugavasti tukkuvat. Suur, puhkust tõotav rahu laotus üle avara maailma, ja ses puhkust tõotavas rahus oli piinlik ning ülearune tujutseda või oma pahameelt näidata.

Kui nad metsa vahele jõudsid, katkestas Andres esimesena vaikuse ja küsis:

«Nii et — sinuga läks siis üsna räbalasti? Kopsud?»

«Jah, kopsud,» ütles Aadam.

«See on halb tõbi,» ütles Andres, olles jälle hulk aega sõna lausumata otse enda ette põrnitsenud.

«Halb . . . muidugi,» noogutas Aadam.

Vanem vend asetas nüüd ohjad põlvedele, otsis kaua ja hoolikalt mööda taskuid, toppis piibu tubakat täis ja hakkas seda süütama, põlev tikk jämedate sõrmede vahel. Aadam vaatas tema lihtsajoonelist laia nägu, lühikeseks põetud vurre, lihavat kaela ja kühmu hoiduvaid õlgu, tõstis siis pilgu jälle veidi kõrgemale ja silmitses kaua ning midagi mõtlemata ta paksu nösunina, mille piklikkudest sõõrmetest kasvas välja kaks mustjaspruuni karvatutti. Äkki hakkas ta ette kerkima hämuseid mälestuspildikesi: alatisse hämarusse mattunud rehetuba, süsimustad parred, tillukesed kuueruudulised aknad, valgeks lubjatud tagakamber kummutiga ja riiulitele asetatud paberist roosidega, kaetud perelaud vaikides suppi ahmivate ja leiba hammustavate roidunud tööinimeste harvas sõõris, prussakad ahju kohal, pime sahver terava hiirelõhnaga. Ja oli veider kujutleda, et juba paari tunni pärast näeb ta seda kõike hoopis tõelisena — ümbrust ning olukordi, millest ta oli kunagi suure hooga eemale kippunud.

Kui nad olid jälle ligi kilomeetri maad vaikides edasi sõitnud, ütles Andres:

«Räägitakse, et viimasel ajal olevat nii mõnigi sellest veast terveks saanud. Kogu maailm on nüüd arste täis — nad teevad vist imet.»

«Jah, praegu pole see enam kaugeltki kindel surmatõbi,» ütles Aadam.

«Nõnda neh,» ütles vend. Ja jälle hulga aja pärast: «Alevis elab praegu üks endine üliõpilane, ta olevat olnud juba üsna otsas. Töölooma pole tast küll mingisugust, aga . . . Vanemad toidavad, ta ise luusib muudkui ringi . . .»

Aadam aimas neis sõnades jälle ilmset halvustust ega vastanud midagi. Kehitades end paremini istuma, vaatas ta venda kõõrdi silmanurgast. Aga ta ei märganud selle näol vähematki pilkeilmet — Andrese paksude kuivanud huulte vahelt tõusis aeg-ajalt vaid tillukesi siniseid pilvekesi ja ta madala nina sõõrmed liikusid nagu lõhna tõmmates. Ja sellest silmanähtavast ükskõiksusest uuesti julgemaks muutudes, sõnas Aadam varsti pikkamisi:

«See on loomulikult nõnda, kuidas kellelgi läheb. On neid, kes jäävad eluksajaks põduraks, on aga ka neid, kes võivad jälle varsti ameti juurde asuda.»

«Muidugi,» noogutas vend.

Ja Aadam ütles, nagu püüdes end kaitsta kellegi süüdistuse vastu:

«Sanatooriumi arst — ta peaks ju ometi teadma — kinnitas mulle, et mul pole praegu midagi karta. Pisikuid enam ei leitud ja palavik on samuti üsna madalale langenud.»

«Muidugi,» noogutas vend.

Natukese aja pärast ütles Aadam:

«Niisuguse distsipliini puhul, nagu seal peetakse! . . . Lamamine, söömine, magamine, lamamine, söömine, magamine . . . Ei ole ime, et inimene oma jõu tagasi saab ja haiguse maha surub.»

«Mmhmm . . .» ümises Andres. Siis koputas ta piibu vastu põidlaküünt tühjaks, sülgas üle vankriveere, õõtsus sõidutaktis ja hakkas viimaks rääkima hoopis muudest asjadest. «Su proua kraamikastid jõudsid juba pärale. Me panime need aita. Isa oleks nagu tähendanud, et ta tuleb juba homme hommikul,» ütles ta laisalt venitades.

«Jah, omnibussiga,» vastas Aadam.

Tekkis uus paus — kummalgi polnud nagu enam millestki rääkida. Kaks purjus talumeest kihutasid mööda, tulles nähtavasti kuskilt laadalt. Tuul viis sellest kihutamisest tekkinud hallid tolmupilved teeveersetele põldudele — haljendavale rohelusele, mis laius kõikjale. Üle küngaste paistsid õlgkatustega hoonete kobarad, kauge silmapiiri ees sinendasid hambulised metsaladvad, siin-seal liikus töötavaid inimesi. Ja Aadam ütles jälle, sest kojusõidu kärsitu meeleolu tegi talle vaikuse talumatuks:

«Jah, näe, ma olen juba kaheksa aastat perekonnaisa . . . nagu kord ja kohus. Aastad lähevad otse lennates. Vanem poiss hakkab varsti seitsmendat käima ja nooremalgi on juba neli täis. Kui ma läinud kevadel haigeks jäin, oli mul juba lausa hirm varuks, et . . . Üksikul inimesel on veel teine asi . . . Sina oled vist ikka veel . . . omaette?»

«Seda küll,» lausus vend.

Saabus tõus mäkke, — kõver teelint keerdus nüüd üles mööda kumerat kingukülge, läbis tumeda lepavõsa, põikles sarapuupõõsaste vahel siia-sinna, püüdes oma jälgi kaotada. Äkki tundis Aadam end määratult õnnelikuna, nagu keegi, kes on pääsenud vaevu-vaevu paratamatuna näivast õnnetusest. Kui ta suurte sõõmudega õitsva ristikheina järele lõhnavat õhku neelas, kallutas ta pea tagasi ja sulges isegi silmad. Ja kohe seejärel mõtles ta kaua ning sügava hardusega oma kahest toredast poisist, keda ta polnud näinud enam juba aasta jooksul ja kelle järele ta oli sanatooriumiööde tummas vaikuses nii mõnegi valusa pisara poetanud.

Et kergendada vaese ruuna ülearuseid pingutusi, hüppas Andres vankrilt maha ja hakkas pikkade sammudega selle kõrval käima, toetades teist kätt heinakotile. Ja Aadam, ikka väga õrnatundeline, tahtis talle järele teha. Aga ta jalad olid kauasest istumisest kangeks jäänud, juba esimese sammu juures pidi ta otseti kukkuma, ja ta läks veidi maad edasi raskesti komberdades, lüües saapaninadega üles tillukesi tolmupilvi. Ehkki vanem vend tundus talle endiselt väga kaugena ja väga võõrana, oleks ta meelsasti tema juurde läinud ja õnnelikult naerda tahtnud: armas aeg, kas ta polnud siis inimene, kes on tagasi pöördumas elu ja surma kitsalt piirimaalt?!

Kuid samal ajal märkas Aadam, et ta oli tugevasti lõõtsutama hakanud ja et kogu keha kippus kattuma tiheda vaevahigiga. Rinnas tundus umbust, süda lõi vastu roideid kahekordse kiirusega, jalad polnud küll enam kanged, ei tahtnud aga siiski kuidagi tõusta uue sammu astumiseks. Varsti näis talle, nagu peaks ta kõndimisest hoopis loobuma, teed saatvale kraavikaldale istuma, et jälle pisut õhku kopsudesse saada. Ja ehkki ta oleks end meelsasti näidanud hästi tugevana, ronis ta tagasi heinakotile, hirmunud, häbistavalt jälle kõigest kõrvale tõrjutud.

«Jah, näed sa — oma kahel jalal ma ei jõua teile siiski järele . . . sinule ja su tublile ruunale,» ütles ta, naeratas süüdlaselt, ega saanud teisiti, kui pidi seletama veidi pikemaltki: «Öösel polnud mul und, sest reisiärevus asus

juba kehas. Ja ... rongisõit vintsutas mind veel omaltki poolt. Nii et ma istuksin siiski parem juba siin ...»

«Istu, istu, küllap setukas su üles veab,» ütles vend.

Ja Aadam, suutmata ikka vabaneda piinavast häbitundest, katsus kramplikult rääkida millestki muust, toetus teeseldud hooletusega küünarnukile ja ütles:

«Kui nüüd päris otsekohene olla, siis ... ma kahtlesin kuni viimase minutini, et kas tulla koju või mitte tulla. Sest nii või teisiti võin ma teile oma perekonnaga koormavaks muutuda. Aga arstid soovitasid kangesti ja ütlesid, et siinne kliima ja õhuseis on minu nõrgavõitu kopsudele lausa palsam ... Ja sellepärast ma mõtlesin viimaks, et kuidagi me saame ehk ikkagi läbi ... Kõige halvem on muidugi muumiga, jah, ma tean seda. Isa kirjutas, et me võiksime asuda terveks suveks ees- ja tagakambrisse. Kas seal siis keegi praegu ei ela?»

«Praegu? Kuidas siis! Mina ja Anne,» vastas vend. «Mina olen tagakambris ja Anne eeskambris.»

«Nii? Sina ja Anne?» kordas Aadam ja hakkas äkki rääkima väga katkendlikult. «Nojah ... Sellega on ju ... lausa ülekohus teid sealt välja ajada. Pagan küll, et ... Ma tõesti ei tea, mis ma ...»

«Mina lähen latule. Ja Anne läheb aita. Ilmad on ju nüüd juba küllalt soojad,» ütles Andres, hakates jälle oma vana kõveravarrelist piipu imema.

Aadam kordas natukese aja pärast:

«Jah, pagan küll, et ... See on kindlasti väga halb ...»

«Pole siin halba midagi,» ütles Andres.

Ja noorem vend, takerdudes veelgi sügavamale oma kestvasse piinlikkusetundesse, pomises nüüd lapseliku ebakindlusega:

«Kui te ... seal ainult külmetada ei saaks! ...»

«Külmetada? Noh, kuramus!» ütles vanem vend, kelle häälest kostis ikka varjatud üleolekut, ehkki ta nägu jäi ka nüüd väga ükskõikseks ja väga rahulikuks.

Aadam tõmbas aga laud kitsasteks piludeks, surus pilgu uuesti tõusva huviga tillukeste roheliste küngaste vahel asuvaile taluhoonetele, mida piiras ühest küljest järv, vasakult ja paremalt valged kasesalud: see oli ta vanematekodu, kuhu nad varsti pärale pidid jõudma.

2

Aadam magas vahetpidamata ligi kolm tundi, avas siis silmad ja jäi kohkunud pilgul lakke vahtima. Mälestused tulid tagasi juba hetke pärast, — muidugi, ta polnud ju enam sanatooriumis. Ta meenutas päralejõudmist ja sellega kaasas käivat metsikut tunnetelaviini, mille alla ta peaaegu oleks mattunud. Ema oli talle juba karjaaia juurde vastu tulnud, vana hea naine pidulikult-uue põllega; isa suur täishabe kandis ilmseid kammimise jälgi; Anne, see tubli ning sõbralik vanatüdruk, ei suutnud end kunagi tagasi hoida ja pistis heleda häälega nutma. Siis olid nad ta kohe lauda viinud, talle rohkesti tugevaid talutoite pakkunud, ja ilma et ta isegi oleks märganud, kuidas see juhtus, oli ta neile vahetpidamata rääkides maha jutustanud kogu oma hilisema aja eluloo, ülikooli lõpetamisest kuni tänase päevani. Ja nüüd, kus ta seda kõike rahulikumalt meelde tuletas, näis talle äkki, nagu oleks ta hing neil silmapilkudel pärani lahti seisvaks väravaks muutunud, mille kaudu voogab lakkamatult sisse jõulist rõõmutunnet.

Aadam naeratas jälle, ajas enda istukile, ei tõusnud aga veel ja surus käed ümber põlvede. Tuttavad lõhnad, mida ta hingas, püüdsid kangekaelse agarusega tas ellu äratada kauge lapsepõlve kirevaid päevi; talle näis, nagu hõljuks ta silmade ette nüüd-nüüd pikk rida värvilisi mullikesi. Aga need värvilised mullikesedki kuulusid otseselt tema kauge lapsepõlve juurde, jah, ta teadis seda: eks see olnud ju tema armsaim ajaviide — istuda ihuüksinda tühjas tagakambris, taldrik seebivahuga põlvedel, et saata läbi õlekõrre õhku uusi ning uusi sinipuna-roheliselt läikivaid õrnu-õrnu viirastusi? Kas kogu inimlik elu pole õieti nagu säärane unistuslik mäng, mõtles ta raugelt. Kuid edasimõtlemiseks polnud tal enam vähematki isu ja ta hakkas selle asemel end ümbritsevat tuba vaatlema: ülestikku laotud tahumata palke, õhukest krohvikorda, mis suutis täita palkide sügavaid vahenõgusid vaid osaliselt; tolmunud õlitrükke kullatud raamides; suurt kummutit kolme suletud ja ühe avatud sahtliga; riietekappi vastasseinas; riiulikesi klaasvaasidega; akna all seisvat lauda vana pildialbumiga.

Nõnda lamas Aadam veel hea tükikese aega, tõusis viimaks, rõivastus ja astus läbi vööruse välja. Õhtu oli kätte jõudnud — päike punas juba madalal silmapiiri kohal. Tuul oli vaikinud: puud aias seisid norgu lastud okstega ja näisid mõtisklevat; sinine taevas pea kohal näis samuti mõtisklevat; järvgi maja taga, paistes tinahallina ja raskepärasena üle pilliroolatvade, näis mõtisklevat. Mööda laia tanumat tuli kari koju — piima ja higi järele lehkavad loomad tormasid üksteise võidu üle õue, läksid sauna nurga juures mööda nõlva külge alla ja sumasid varsti põlvini vees, ninad surutud nagu vastu pehmet peegliklaasi. Ja isa, ilmudes raskelt taaruval sammul nähtavale kuskilt aida või rehe varjust, istus madalale raiepakule, päästis pastlapaelad lahti ja ütles sõbralikult:

«Puhkasid enda nüüd ilusasti välja, aga öö tuleb peale ja see võis su une sootuks ära rikkuda. Ärkasid vist praegu alles?»

«Praegu jah,» vastas Aadam.

«Meie olime kopli taga heinategu alustamas,» ütles isa. «Tänavu valmib ju kõik hulga varemini kui harilikult. Kevad algas liiga suure hooga ja jumal arvas heaks rohkesti päikestki anda. Paari nädala pärast kipub juba rukist kukile ajama. Homme, kui sa oled täiesti välja puhanud, võiksid ka kord läbi põldude kõndida, kui see sind veel huvitab, — oled ju nagu linnameheks muutunud ... Viljade üle me ei saa küll nuriseda ...»

«Ma mõtlesin juba täna minna ...» pomises Aadam, ehkki ta polnud millelegi sellisele üldsegi tulnud.

Isa, tundes selle otsuse üle ilmset headmeelt, võttis pastlapaari näpu otsa, köhis, kadus tagasi aidaesikusse, kust hakkas varsti kuulduma korrapäratut kolistamist, nagu oleks keegi seal asunud tühjade tünnide veeretamisele.

Aadam seisis veel pisut aega endisel kohal, lonkis siis üle maad katvate kollaste seakummelite ja vaatas jälle janu kustutavat karja. Ja korraga pidi ta tahtmatult kahetsema oma antud lubaduse pärast, sest kõige parema meelega oleks ta siiski alla vee äärde läinud ja kuhugi maha istunud.

Ta oli väga õnnelik, kui isa tagasi tuli ja nagu tema äsjaseid mõtteid taibates ütles:

«Ega sul vist täna enam maksagi seda teed ette võtta. Varsti läheb ilm hämaraks, õhtu ongi juba käes. Päike veereb ilma tuuleta. Udu tuleb vägev. Hommikul tahame terve perega jälle heina kallale asuda, sellepärast ma arvasin, et sa ... võiksid oma naisele ise vastu minna. Suure teeni on ju vaevalt kilomeeter maad ja vana kõrb on rahulik nagu utetall. Mis sa arvad? Aga siis tuleks sul juba varakult magama heita, sest omnibuss läheb siit mööda hommikul poole viie ajal. Või on sul ehk midagi muud mõttes?»

«Ei ole! Muidugi ei ole!» ütles Aadam.

Et tal polnud niisiis vaja oma kergemeelse lubaduse täitmisele asuda, hulkus ta veel veidi aega maja ümber ringi, käis järvekaldal, katsus vee soojust. Ja nagu isa oli ennustanud, nõnda sündiski: udu hakkas tõusma ja see pani ta läkastama.

Ta läks tagasi tuppa. Pere istus juba lauas ja ema ütles, et ta olevat viinud üht-teist tagakambrigi; Anne naeratas nagu hellitades; Andres ümahtas näilise üksköiksusega ja vaatas kuidagi kõõrdi, silmanurgast. Ja Aadam, tundes end jälle imelikult kohmetuks muutuvat, katsus vastu vaielda ning ütles:

«Ei, miks siis nõnda? Ma võin väga hästi süüa ka siin, teistega ühes. Ma pole ju ometi mingisugune härrasmees, kes ...»

«Ei tea, kas maksab ... Siin on ju suitsu ja ...» pomises ema.

«See ei tee midagi!» ütles Aadam.

«Noh, kuidas nüüd sedasi, küllap see teeb ikka kah ...» ütles Andres.

Isa pistis lusika sügavale supikaussi ja arvas pikkamisi:

«See on nüüd nii, nagu sa ise tahad. Võid süüa siin ja võid süüa ka kambris. Muudkui et ... kambris oleks sul kindlasti hoopis parem, nii sinul kui su proual ja lastelgi. Meie siin ... talitame nii, nagu me oleme maastmadalast harjunud ... Kui sa aga mõtled ja pead paremaks teisiti, ja kui su proua ja lapsed meie juuresolekuga

lepivad . . . eks me Andresega või ju siis oma piipe kiskuda väljaski.»

«Ei, seda pole samuti tarvis!» ütles Aadam otsustavalt.

3

Hommikul ärgates tundis Aadam end jälle hoopis paremini — umbes nõnda, nagu ta oli tundnud end siiajõudmisel. Paari minutiga oli ta juba minekuvalmis ja ütles äratama tulnud taadile:

«Soo! Nüüd pole muud kui ohjad pihku ja . . . teele! Jäingi üleliia kauaks põõnama.»

«Ooh, aega on veel enam kui vaja,» vastas isa ta suureks üllatuseks ja niisama suureks pettumuseks; sest ootusärevus, mida ta oli katsunud varjata endagi ees, oli jõudmas haripunkti. Muutudes kohe hoopis loiumaks, küsis ta pikkamisi:

«Nii? Kas kell on siis veel nii vähe?»

«Jah, see on alles natuke üle poole nelja,» ütles isa. «Aga me mõtlesime, et sa võiksid enne teeleasumist pisut leivapoolist võtta, ema rääkis, et sa polevat õhtul niikuinii söönud. Nõnda ikka ei lähe, poja, sa oled ju ometi selleks siin, et kosuda ja uuesti terveks saada.»

Need sõnad tundusid talle kuidagi väga-väga lähedastena, ja Aadama tuju paraneski jälle. Kui vana seinakell valju kärinaga neli lõi, tõusis ta lauast, tundis end üpris tugevana ja astus õue. Ta hüppas vankrisse; isa ulatas talle ohjad; vend Andres, kes oli lõpetanud vikatite käiamise ja valmistus samuti minekule, patsutas hobusele vastu nina. Vana rahulik loom hakkas kohe sõnakuulelikult edasi astuma, nagu teaks ta juba ammu, kuhu nimelt ta peab minema, ja avarate põldude värskus näis aina suurenevat. Ja kõik, mida silm ulatus vaid puudutama, tundus sel varasel, koidule järgneval tunnil kuidagi loomulikuna, libises kindlalt ja vääramatult-julgelt oma õiget rada mööda, poetas Aadama ootuseärevusest pekssvasse südamesse suure hulga kartmatut eluröömu, mida ta polnud endas märganud juba ammu enam.

Kui ta suurele teele jõudis, polnud omnibussist veel jälgegi. Ta pööras hobuse ümber, ronis vankrilt maha ja

hakkas kohe ärevalt ootama. Heites esimest korda pilgu käekellale — seni oli ta selle vaatamisest tahtlikult hoidunud — muutus ta veelgi rahutumaks: osutid olid juba üle poole viie nihkunud.

Samal hetkel kuulis ta õige kaugelt tulevaid signaalpasuna tuututusi. Ta astus suure sammuga üle madala kraavi ja tõusis püsti lamedale raudkivile. Valkjashall tolmupilv ilmus kingukeste vahelt nähtavale ja juba varsti võis ta selle tipus seletada kollakaspunast tompugi, mis kasvas kiiresti suureks omnibussiks, mille laternatel välkus päikesevalgus.

Sõiduk jõudis teeristile, tuututas veel kord, pidurdas ja jäi seisma. Aadam oli juba avaneva ukse juurde tõttamas, et aidata selle kaudu väljuvat madrusepluusis poisijõnglast (oma vanemat poega Antsu, kes vaatas teda alniti, nagu kergelt võõrastades), kui ta silmad valgusid järsku pisaraid täis. Ja ta pidi pea kõrvale käänama, püüdes oma nõrkust varjata uudishimulike võõraste inimeste eest, kelle kissitõmmatud laugude vahelt vahtisid teda kogu aeg pisut iroonilistena tunduvad pilgud.

See kõik läks kiiresti, — omnibuss hakkas jälle urisema, nõksatas nagu ähvardades ettepoole ja jätkas teed. Aadam, hoides last, julges alles nüüd üles vaadata, katsus naeratada, patsutas rutates väiksemat poega Haaraldi, seda tõmblukuga sviitris heledapäist inimesehakatust, ja pöördus siis naise poole:

«Tere, Riina! Jumal tänatud — ometi viimaks jõudsite pärale. Pidin enda siin juba halliks vahtima.»

«Aga just sel ajal me pidimegi ju siia jõudma,» vastas naine heledast tolmupilvest, mis hakkas juba tasapisi madalamale heitma.

«Kell on ligi kümme minutit üle poole viie,» ütles Aadam.

Nad pöördusid nüüd aeglaselt kõndides vankri poole. Poisid hoidsid teda mõlemast käest, kippusid jooksma, katsusid teda endaga kaasa kiskuda, Riina muigas, ei osanud nagu kohaneda ega lausunud midagi. Aadam upitas väiksemat poissi pehmele istepadjale ja ütles viimaks erutatult:

«Noh, nüüd pole siis muud midagi kui pistame aga kiiresti minema. Niikuinii olete vist tublisti väsinud.»

Naine võttis bareti peast, kohendas juukseid ja ütles: «Pole midagi. Meie kaardivägi oli agaram kui ma arvasin. Ja sina ise sõitsid koju vist alles eile?»

«Jah,» vastas Aadam. «Tahtsin sealt ära tulla küll juba varemini, aga kahjuks polnud see võimalik.»

Nad olid nüüd kõik oma kohtadele asunud, ta võttis ohjad ja tahtis Haaraldit teise käega sülle tõsta.

Kuid Riina ruttas teda kohe takistama ja ütles:

«Ei, jäta pealegi. Las nad olla juba siin, minu lähedal.»

«Noh, paikene, sa pead mind väetimaks kui ma tõepoolest olen,» naeris Aadam. «Ja arvesta ometi kah minu ligi aasta pikkust võlga nende tegelaste vastu. Või mõtled, et ma ikka veel . . . lausa läbi olen?»

«Ei, seda mitte, aga siiski . . .»

Naise eemaletõrjuv liigutus oli nii tugev, et Aadam pidi tahes-tahtmata oma kavatsusest loobuma.

Vankrirattad libisesid tagasi sügavatesse rööbastesse ja hakkasid nobedasti edasi hüplema. Kirgas suvehommik edenes pikkamisi.

4

Varsti jõuti koju. Et aeg oli veel väga varajane, tegi Aadam ettepaneku puhkama heita. Kuid Riina keeldus naeratades, samuti ka mõlemad poisid, kes otse värisesid uuduseärevusest. Kogu muu pere oli ammu juba heinamaale läinud ja sestap võisid nad kõikjal ringi kolistada päris omapead, — juba varsti kostis nende huilgamine kaugelt sauna taga asuvalt kingujärsakult, mille kumeraid külgi mööda oli kindlasti hea kukerpallitada.

Sel ajal kui lapsed hoogsalt ja suure lustiga oma esimestesse muljetesse sukeldusid, oli nende emal ja isal rohkesti tegemist tubade korraldamisega ja iga nurgakese koduseks muutmisega. Aadam tiris agarat mehisust näidates aidast välja kõik kastid ja pakid, mis Riina oli endast ette läkitanud, imestas nende rohkuse üle ja avas neid kirve ning tangide abil. Kuna ta teadis, et teda vaadatakse, töötas ta aina kasvava jõuga, õnnelik nagu poisike, ja hakkas viimaks kõrge ning heleda häälega

laulma, nagu noor kukk, kes avastab endas esimest korda kiremisvõime.

Pere jõudis koju, ja esimese mõra Aadama pidulikku meeleollu lõi nii vanemate kui ka õe ja venna kohmetus Riina ees, keda nad tulid tervitama. Nad nagu ei teadnud sedagi, kuidas seista, kuidas astuda, mida rääkida või millal tagasi oma toimetuste juurde minna. Ema kohendas kogu aeg oma äsjase pesemise järele lõhnavat valget pearätti, isa köhatas ja maigutas suud, Andres seisis liikumatult nagu jäme tulp, Anne puges teiste selja taha, uurides tähelepanelikult kahes toas asetleidnud ümberkorraldusi. Kui mõlemad poisid vägeva sõjakisaga tuppa tormasid, vaadati neid nagu imeelukaid, keda ei maksa puudutadagi, kuigi nad seda meelsasti oleksid soovinud. Ja Aadam teadis nüüd korraga päris selgesti, et söömisest ühes lauas ei tule tõesti midagi välja, — see oleks vaid nende heade inimeste asetamine piinlikku seisukorda.

Et kohmetusest kuidagi üle saada, haaras ta noorema poisi kaenalde alt kinni, tõstis kõrgele õhku ja ütles:

«Noh, vaadake, siin ta mul ongi, see minu kõige suurem mürakaru!»

Riina hüüdis kohe:

«Palun, ära tee nõnda! Pane ta nüüd jälle ilusasti tagasi põrandale, kuule!»

«Ohoo!» ütles Aadam ja muutus nüüd samuti ootamatult kartlikuks.

«Jah, pane ta tagasi põrandale!» kordas naine kärsitult.

Vaikus.

Aadam punastas järsku sügavasti ja küsis:

«Aga miks siis, paike?»

«Nagu sa ise ei teaks. Mis sa ennast venitad . . .» ütles Riina.

Mees ei vastanud midagi, läks laua juurde, toetas sõrmeotsad selle servale ja niisutas huuli. Niisiis koheldakse teda igal sammul nagu armetut tõbist, kes võib nüüd-nüüd kokku langeda või pooleks murduda! mõtles ta vihaselt. Tal oli tunne, nagu oleks ta veel väga noor poisike, nagu peaks ta loobuma rohketest, täiskasvanutele ja tervetele inimestele lubatud asjadest, nagu saa-

daksid teda kogu aeg kaastundlikud hoolitsevad pilgud. Äkki asus ta hinge jälle sama kartlik tasakaalutusetunne, mida ta oli endas märganud juba eile, istudes venna kõrval heinakotil. Kas sellist hädavarest, missugusena teda praegu kujutletakse, võidakse üldse veel armastada nagu... nagu meest, isa või poega... mõtles ta kohe edasi. Ja pikaldasel ning veidi väsinud sammul aeda läinud, istus ta murule ja sukeldus üha sügavamale endas algavatesse kahtlustesse, kuni ema tuli ütlema, et laud on kaetud.

«Mul ei ole isu,» vastas Aadam ringi vaatamata.

«Armas aeg, niiviisi sa ei kosu kunagi enam,» sõitles ema varjamatu õrnusega.

«Nii ma ei kosu? Ma olen juba kosunud!» ütles Aadam pahuralt.

«Katsu siis vähemalt veelgi tugevamaks saada,» ütles ema.

«Jõumehekutsest pole ma paraku küll kunagi unistanud,» ütles Aadam.

Kuid see lapsik jonnituju möödus juba varsti, sest Aadam taipas isegi oma sõnade ülekohtust ühekülgsust. Ja kui nad siis viimaks Riinaga kahekesi jäid — kui rehetoast enam ühtki häälitsust ei kostnud ja poiste kiiratused tagasi saunatagusele järsakule viisid —, läks ta avatud akna juurde, istus selle veerele ja küsis:

«Noh, armas, kas sul on kah hea meel, et me võime jälle ühes elada? Kas on, Riina?»

Naine vaatas teda pika pilguga, ohkas ja vastas viivitades:

«Kuidas sa võid seda üldse küsida? Muidugi on!»

«Ma ei tea... Aga mulle paistab, et...» pomises Aadam.

«Mis asja sulle paistab?» küsis Riina kärmesti.

«Nojah, ma pole ju enam endine. Kunagi olin ma terve ja eluröömus inimene, praegu aga... pead sa tarvilikuks minu eest hoolt kanda, nagu oleksin ma...» ütles Aadam, jätkates kohe veidi vaiksemalt: «Sa ju taipad ise, millele ma mõtlen. Nüüd, kus sa ei taha lasta mind isegi last sülle võtta...» ning lüües kibestunult käega: «E-eh, mis siin pikalt targutada! Mõistlik mõistab, pime katsub käega!»

Riina silmad valgusid järsku pisaraid täis, ta tahtis midagi ütelda, otsustas aga kohe ümber ja vaikis edasi.

Aadam jätkas viivitades:

«Elu on elu — me ei saa selle seadusi ei muuta ega ka vajalikult oma tahtmise järgi painutada. Me pole enam ainult mees ja naine, vaid rohkem juba isa ja ema. See tähendab — meie suurem ülesanne seisab nüüd eeskätt laste kasvatamises. Ja mulle näib, et sa mõtled, nagu poleks minust siin enam kuigi palju asja. Ütle mulle, palun, kas ma eksin, või... õnnestus mul tõesti sinust läbi näha?»

Naine, nuttes aina edasi, vastas vähese vaikimise järel:

«Sa... sa... eksid, armas! Ma ei ole veel kunagi millelegi niisugusele tulnud... usu... usu mind.»

«Ma ju t a h a k s i n uskuda,» ütles Aadam.

«Jah... jah... usu mind...» kordas Riina.

«Aga ometi paistab meie vahel seisvat midagi võõrast, midagi niisugust, mis...» ütles Aadam õlgu kehitades.

Ja naine varjas järsku näo kätesse, nuuksatas kuuldavalt ning vastas:

«Ei, see ei ole see! See ei ole see, armas! Ei, ei, ei... see ei ole see.»

«Aga mis see siis on?» küsis Aadam, olles jälle ivake nõga mõtlikul pilgul enda ette vahtinud.

«See... see ei ole midagi... Sa ainult kujutled niiviisi,» ütles naine.

Aadam katsus naeratada, ei saanud sellega aga hakkama ja väljus sõnalausumata. Kuid Riina jooksis talle võõrusesse järele, haaras ta käe oma soojade sõrmede vahele ja kutsus ta tagasi tuppa. Nad istusid kõrvuti voodiveerele, vaikisid, nõjatusid vastamisi, tundusid tõepoolest väga lähedastena, mees ja naine, kes kohtusid jälle aastase lahusoleku järel. Aadam pani oma kitsa kämbla Riina põlvedele, — teda ei takistatud selles. Avaralt voogav, uimastavalt joobnustav õnnelaine täitis ta hinge nagu vesi käsna. Siis pööras ta enda kogu kehaga Riina poole, värises ja hingeldas, segased armuavaldused sündisid nagu iseenesest, ilma et ta oleks neid kavatsenud, ja hääbusid samuti nagu iseenesest. Ja ta

virgus nagu tihedast leitselainest, kui naine enda viimaks püsti ajas ja naeratades ütles:

«Hea küll, sõbrake, jätame juba! Uks on lahti ja lapsed võivad sisse tulla. Terve pikk suvi on ju veel meie päralt. Eks ole, armas?»

«Kindlasti . . . kindlasti . . . nad ei tule niipea,» pomises Aadam.

«Ei! Olgu!» ütles Riina ja tõukas teda naljatades.

Kohe seejärel väljusid nad, läksid üle õue ja jalutasid järve äärde. Nad kõndisid mööda liivast kaldariba edasi, näisid võrdselt õnnelikkudena, noppisid väikesi munakive ja viskasid neid vette.

Varsti jõudsid nad sauna nurga varjust välja, peatusid ja vaatasid kaua naeratades poiste ülemeelikut hullamist, mida saatis lakkamatu kisa, nagu nõuaks iga tehtav liigutus endale vastavaid häälitsusigi. Aadam pistis käe naise kaenla alla, laskus sentimentaalsesse endapaljastamisse ja ütles:

«Ma ei tahtnud sulle ilmaski kirjutada, kuidas ma sind igatsesin ja kuidas ma su järele tarvidust tundsin. Usu või ära usu, aga ma olin seal tõesti nagu elav surnu, kes tunneb ise oma hirmsat üksiolekut. Päev otsa pidin ma sinust mõtlema, öösiti magades pidin ma sinust und nägema. Sa ju tead, armas, — ma pole mingisugune unistaja, kes elatab end veretust fantaseerimisest, aga . . . Jah, alles siis saab inimene aru oma elu väärtusest, kui see elu hakkab järsku tema käest ära libisema. Jumal tänatud — nüüd on see kõik möödas, varem või hiljem kasvab neile piinlemistele koorik peale ja . . . me võime alustada jälle otse sealt, kus me pidime möödunud kevadel katkestama. Vagunis istudes ja jaamavahesid lugedes mõtlesin ma aina sellest, kuidas ma sind suudlen, kallistan ja õrnustesse matan, kuidas ma meie poisid käte vahele võtan ja neid pigistan nagu . . . Loomulikult kujunes kõik pisut teisiti, aga . . . mis siis. Peaasi, et ma nüüd jälle kindlasti tean, et sa pole mind vahepeal jälestama hakanud . . . nagu jälestatakse tavaliselt ikka . . . minutaolisi füüsiliselt viletsakesi . . .»

«Palun, jäta juba niisugused rumalused!» keelas naine ja vaatas kõrvale.

«Jah, mis ma seal parata saan, kui mus säärane tunne lekkis,» ütles Aadam ja naeris õnnelikult. «Sest sul pole ju aimugi, kuidas see minusse mõjus, — vend haletseb, ema ja isa haletsevad, õde haletseb, nüüd tuled sinagi veel sellesse haletsejate ringi.»

«Ma olen päris kindel, et sa teed ülekohut nii oma vanematele ja õele-vennale kui minulegi,» ütles Riina. «Kõigi meie suhtumine sinusse pole haletsemine, vaid armastus.»

«Arvad?» küsis Aadam.

«Sa oled rumal, kui sa ise sedasama ei arva,» ütles naine.

Jõuti kaasikuni. See riivas ühe küljega järvekallast, tõusis siis mäkke ja laskus veidi kaugemal madalasse orünõkku, minnes seal üle nooreks võsastikuks. Puude valgete tüvede vahel tundus jahedust, muru oli veel märg öisest kastest. Üks siil jooksis tasast kahinat tekitades põõsast põõsasse ja nuuskis oma pika ninaga rohus ringi nagu hall põrsas, kes otsib söödavat.

Aadam, hingepõhjani liigutatud naise julgustavaist sõnadest, peatus, sirutas käe ümber Riina piha. Ta ei märganud, et ta hakkab end kordama, ta vaid rääkis, kogu ta hing laienes ja ta pidi end kuidagi väljendama. Tõmmates naise viimaks üsna oma rinna vastu, hakkas ta teda kõigest jõust suudlema, Riina ei tõrjunud teda küll eemale, kuid jäi ta õrnuste suhtes passiivseks ja nagu vaenulikukski.

«Mis sul on, kuule?» küsis Aadam viimaks kulmu kortsutades.

«Minul?» kordas Riina ja tegi näo, nagu poleks tal tõesti millestki aimu.

Aadam kehitas õlgu, jätkas pikkade sammudega teed ja pomises pahuralt:

«Sa oled igatahes puine nagu . . . raidkuju. Varemini, see tähendab, enne minu õnnetust, ei märganud ma midagi niisugust.»

«Issand küll! Kas sa siis ei taipa, et . . . Inimesi liigub ringi . . .» hüüdis Riina.

«Lollus!» ütles Aadam, naeris järsku ja sõnas kohe haledalt: «Nagu ma ei teaks — sa kardad jälle, et ma endale liiga teen! . . .»

Mindi veel natuke maad edasi, kuni kaasik hakkas lõppema, pöörduti ümber ja kõnniti tuldud teed tagasi. Aadam tegi ettepaneku järvele sõuda, lapsed, kes olid neile vahepeal järele jõudnud, kilkasid rõõmu pärast. Nad läksid läbi aia, võtsid kuuriesiselt mõlad ja jooksid paadisillale. Riina astus esimesena lootsikusse, asetas poisid enda kõrvale ja pistis sõrmed sügavale sooja vette, Aadam harutas nööri vaia küljest lahti. Tasakesi küljelt küljele kalduv vene sahises nobedasti läbi pilliroopuhma. Ja sõudes aeglaste, tugevate liigutustega, jalad välja sirutatud, pidi Aadam äkki mõtlema oma nooruseaastatele, mil ta oli vahel terveks päevaks järvele jäänud, varitsedes suuri latikaid, püüdes tabada vedelit vedades vanu kavalaid hulkur-havisid või solgutades sööta rohekavõõdilistele ahvenatele.

Ta oleks meelsasti naerda tahtnud, ei teinud aga seda ja küsis viimaks vanemalt pojalt Antsult, kes jälgis vaimustusega iga tema liigutust:

«Noh, vennas, kas me ei tuleks homme hommikul hästi vara särgi püüdma? Korjame õhtul paari kilutopsi sadakond limulist ja siis muudkui pillume õnge. Mis sa arvad?»

«Oi, isa, tuleme jah, tuleme jah!» hüüdis poiss.

«Ja minu käest sa ei tahagi enam luba küsida?» päris Riina ja patsutas poega turjale.

«Kui isa minu ligi võtab, mis ma siis enam sinu käest küsin!» vastas väikemees.

Naerdi.

Aadam, tõmmates mõlad hetkeks lootsikusse, pilgutas silma ning kutsus:

«Astu korraks siia, noorhärra, ma sosistan sulle midagi kõrva. See on nimelt midagi niisugust, mida teised peale kalameeste eneste ei tohi teada.»

«Ettevaatust!» hüüdis Riina.

«Mina... ei libise!» hooples poiss.

Nüüd oli laps juba üsna isa põlvede vahel, kummardas pea uudishimulikult alla ja ootas. Väiksem vend ootas samuti, ärev ja veidi solvunud. Aadam küünitas suu lapse kohale, tõmbas kopsudesse õhku, köhis — ja jäi naisele otsa vahtima, sest ta pilk oli üsna juhuslikult üle poja õla langenud ja samal hetkel oli ta tabanud

Riina näol mingi põgusa-põgusa ilmevarjundi: see oli otse kehaliseks valutundeks paisunud hirmu ja meeleheite segu, nagu suur, kuid paratamatu hädaohuteadlikkus, nagu vastumeelne alistumine oma saatusele, millest pole niikuinii enam ühtki pääsemist. Ja tõugates ärevalt ootava lapse endast eemale, küsis Aadam vaiksel häälel ja väga pikkamisi:

«Armas inimene, mis sul ometi on? Ütle, palun, mis sul ometi on?»

Ent too põgus-põgus ilme oli Riina suu ümbert jälle jäljetult kadunud ja ta vastas kohe üsna siirana näiva muretusega:

«Minul? Imelik — mis mul peaks siis olema?»

Vaikus.

«Isa, kuule... sa lubasid mulle midagi rääkida?» hüüdis Ants ja tahtis nagu äsjase tüssata saamise eest vastutasuks Aadama sülle ronida.

«Pärast. Küll ma pärast räägin!» hüüdis isa tujutult.

Ja kui poiss pahaselt sõrme imedes oma kohale läks, võttis ta aerud uuesti pihku, käänas lootsikunina kalda poole ja sõudis tugevate tõmmetega tagasi silla juurde. Naise ja lapsed paadist välja aidanud, ei lausunud ta enam midagi ning lonkis aeda sõstarde vahele, et pikali heita ja pärani silmi taevasse vahtida.

Veidi hiljem jäi Aadam magama, ehkki ta ei tahtnud seda, kuna ta tundis vajadust paljude segastena näivate küsimuste üle järele mõtelda. Ärgates kuulis ta kuskil enda läheduses kõneldavat — need olid Andres ja Anne, kes olid vahepeal lõunale tulnud. Ja just siis tabaski ta lause, mis andis korraga vastuse kogu tema närvesöövale teadmatusele. Vanem vend ütles nimelt, põhjendades nähtavasti oma mõttekäiku, millele õde oli vist vastu vaielnud:

«Noh, pagan, ma ei karda põrmugi sinu või kellegi teise pärast, ma kardan tema enda laste pärast. Nagu ta ise ei teaks, et tiisikus võib olla vahel palju külgehakkavam kui ükskõik mihuke muu haigus.»

Aadam neelatas ja tundis end väga nõrgaks muututuvat.

5

Kui Aadam mõni minut hiljem peeglisse vaatas, oli ta nägu järsku väga kõhnaks ja viletsaks jäänud: ta silmad seisid sügaval ja näisid leegitsevat, ta põsed olid halliks muutunud, ta ninaseljal läikisid tillukesed higipisarad. Ta neelatas küllap vist juba sajandat korda, sest ikka vaevas teda tunne, nagu oleks järsku keelepärale rohkesti sülge kogunenud. Ja ta mõtted olid väga lühikesed, klaasselged, hirmus asjalikud ja hirmus teravad: ta teadis lakkamatult, et nõnda siis põhjenes too veider suhtumine temasse päris tavalisel nakkusehirmul, mitte aga kaastundel, nagu ta seni oli kujutlenud. Ja talle näis nüüd uskumatuna, et ta polnud seda taibanud juba algusest peale ja et ta pidi sellele koguni lihtsale tõele jälile saama vaid ootamatu juhuse tõttu.

Ta istus, istus, istus aina edasi, kokkulangenud hingega hädavares, põlvenukid püsti, rusikad vastu lõuapärasid. Nüüd hakkas ta pikkamisi ja hoolikalt meelde tuletama kõiki neid pisinähtusi, mis olid teda möödunud tundide jooksul üllatanud ja mille seletamisel ta oli ni rumalasti eksinud.

Kõigepealt meenus talle õhtune jutuajamine ühes lauas söömisest, agarus, millega oli talle katsutud vastu vaielda, ettevaatlikud väited, mis isa ja ema talle esitasid. Ta ei kahelnud enam, et ka siin polnud mängus muud peale nakkusehirmu: tõbine istub meie killas, tõbine räägib meiega, tõbine naerab meile näkku, tõbine puudutab oma mürgiste kätega samu leivakannikaid, millest peame meiegi endale pala suhu murdma . . . Kas vend Andreski polnud end hirmunult kaitsta katsunud: kogu aeg, mis nad pidid koduteel ühes vankris istuma, popsis ta oma vana piibunosu — küllap vist selleks, et kange tubakasuitsuga ründavaid pisikuid hävitada. Ja valusa selgusega kerkis kohe selle järel ta vaimusilma ette seegi pilt, kuidas ta oli tahtnud hommikul omnibussi vastas käies teist poistest oma sülle tõsta, kuidas Riina oli teda kohe agarasti keelama tõtanud, kuidas nad olid hiljem mitu tundi järjestikku seltsis töötanud, ilma et talle oleks kunagi liiga lähedale astutud . . . Ja õrnutsemine siinsamas voodiveerel, ja suudlemine kaasikus, ja istumine

kitsas järvelootsikus, ja metsiku hirmu ilme sel hetkel, kui ta oli tahtnud oma suud vanema poja kõrva juurde ulatada . . . Ning hakates end raskelt edasi-tagasi hõljutama, sügavasti vimmas nagu vana väsinud loom, katsus ta meelde tuletada veelgi enam selliseid detailikesi, mida ta polnud esialgu küll tähelegi pannud, mis aga omandasid nüüd ta silmis hoopis suurema tähenduse.

Ema koputas vaheuksele, tuli tuppa ja hakkas lauda katma. Aadam, teades, et teda vargsi vaadatakse, teeskles muretust. Kas isegi see armas, heasüdamlik vanainimene, kes oli talle kord elu andnud, teda nõnda jälestada suudab? Kogu ümbrus oma varjatud vaenuga kippus teda järsku iiveldama ja ta oleks meelsasti minema jooksnud — metsa või järvele, et jääda jälle üksi oma kibelevate mõtetega.

Ema tuli kikivarvul üsna voodi ette ja küsis:

«Noh, poeg, kas sa oled oma eluga kah rahul? Või tahaksid sa ehk, et midagi teisiti oleks?»

«Rumalus! Kõik on ju liigagi hea!» vastas Aadam ja katsus naerda.

«Eks sa tea juba vanast hallist ajast, kuidas ja mismoodi,» noogutas ema. «Ega siin pole vahepeal sündinud kuigi suuri muutusi. Toit, nagu sa näed, on sama, ümbrus on sama, ruumidki on samad ja inimesed on kah samad. Ainult ehk seda, et igaüks meist on vanemaks jäänud ja surmale lähemale jõudnud. Kui aga midagi peaks tarvis olema, siis muudkui ütle. Küllap me juba katsume kuidagi . . .»

«Ära muretse midagi, me elame siin ju lausa nagu paradiisis,» ütles Aadam.

Kui kohmetu vanainimene kohe selle järel peretuppa kadus, ajas Aadam enda voodiservale istukile, ohkas ja katsus edasi mõtelda. Kuid ta pea oli imelikult tuimaks muutunud, tuikas valutada ja tundus liiga raskena. Ta läks jälle akna juurde, toetas käed selle soojale lauale, surus otsaesise vastu kardinavolte. Ta pilk libises jälle läbi lageda juurviljaaia, ronis üle küngaste, jõudis teise kasesaluni, mis piiras maja pahemalt. Midagi kirevalt heledat vilkus üle maastiku küpse rohelise, ja kui ta teraselt vaatama jäi, nägi ta, et need olid ju tema omad, kes seal nõnda ringi kihutasid — naine jooksis, hüples,

tiirutas põõsaste vahel nagu kümneaastane, tõukas kord üht, kord teist poissi, viskus pikali ja siputas jalgugi. Antsu sinine madrusepluus värises puhmaste vahel nagu rukkilill. Haaraldi samm oli ikka veel lapselikult tönts ja ja raskepärane — ta pildus joostes põlvi hästi kõrgele ja lõi maapinda terve labajalaga: tümm-tümm-tümm... tümm-tümm-tümm!

See pilt muutis Aadama meeleolu veelgi kibedamaks — niisiis võidakse siin majas vahetut elamisrõõmu tunda veel vaid temast eemal olles! mõtles ta tigedalt. Äkki hakkas teda närima kange tahtmine naise lustikarikasse jälle paar tujurikkuvat tilgakest poetada, — jah, mis oleks, kui ta läheks praegu sinna ja teeks näo, nagu oleks tal jälle isu Antsu või Haaraldit sülle haarata ja suudelda? Ja kõveralt naeratades ruttaski ta oma tasumisihalist kavatsust teoks tegema, surus kaabu kuklasse ja väljus pikkade vihaste sammudega.

Ema seisis maja nurga juures asuval suurel raudkivimürakal, hoides kätt varjuks otsaesisel ja valmistudes hõikama. Kuid nähes poega endast suure hooga mööda kihutavat, ei teinud ta seda siiski: ta ei teadnud nimelt, kas see on üldse sünnis.

«Sa lähed vist neile järele?» küsis ta. «Jah, kiirusta tagasitulekuga, liha kipub külmaks minema!»

«Küllap ma kiirustan, küllap ma kiirustan!» vastas poeg.

Pärast paariminutilist tõttamist mööda järvekallast jõudis Aadam kaasiku kohale ja pöördus kitsast rada mööda üles kingule. Vallatlejad ei märganud teda, aina tuiskasid üle halja maapinna, kilkasid, tõuklesid talledena. Riina põsed õhetasid, ta silmad olid suured, sädelevad, poisid naersid pärani aetud suudega ja lõõtsutasid nagu noored kepsu löövad loomad. Ojaa, siin on alles ruumi hullamiseks, tiritammitamiseks, vabaks tormamiseks kas või tuulega võidu... näisid nad mõtlevat ja sedasama näis mõtlevat ka nende noor ema, kui ta end nüüd jõulise liigutusega tagasi sirgu viskas ja nagu vibult kargav nool otse kaasikusse kihutas, juuksekiharad segamini, kaks kisavat punanahka agarasti kannul.

Kui Riina väikest tiiru tehes jälle nähtavale ilmus, astus Aadam harvalt kasvavate emaleppade varjust välja, haaras läheneva Haaraldi käte vahele ja hüüdis nagu juubeldades:

«Vaat oledki mul peos, vana habemik! Oledki mul peos, hahaa!»

Laps rabeles, naeris, kudrutas heledalt, vanem vend tuli talle appi ja nüüd pusklesid nad isaga nagu kaks oinast, suur ning väike. Nende rõõm näis järjest kasvavat, jah, nad otse ulgusid kõditavast mõnutundest, isa aga naeris neile kaasa, teeskles lõbusust, jooksis ja komistas, jooksis ja komistas.

Kuid Aadam ei unustanud silmapilgukski naist, kes oli tema ilmumisel vaikselt seisma jäänud, nõjatades nüüd vastu üksikult seisva männi krobelist tüve, ja parajasti siis, kui Riina midagi lausuda tahtis, tõstis ta noorema poisi jälle kõrgele õhku. Laps tõmbas jalad kõveraks, kilkas, lõkerdas heameelest. Isa hakkas teda vähehaaval tagasi madalamale laskma, kuni nende näod olid peaaegu kohastikku. Nii... nüüd ma näitlen suudelda tahtmist... suudelda tahtmist... mõtles Aadam ärevalt ja tegigi vastava liigutuse. Ja otsekui oleks naine terase tähelepanuga just seda aega oodanud, kostis ta selja tagant kohe kindel ning selge hüüatus:

«Palun, ära pigista teda niiviisi!... Mõtle ikka, et ta kondid pole selleks, et sa võiksid neid oma kätelabakutega rudida ja muljuda...»

Aadam asetas poja tagasi murule, muutus pealtnäha vaid õige veidi tõsisemaks ning ütles:

«Ma tulin teid sööma kutsuma. Ema tunneb muret oma soojade suutäite pärast ja kardab, et me laseme need külmaks minna. Noh... pistame jooksma, poisid!»

«Jookske, jookske, jookske! Näidake isale, et ta teid kätte ei saa!» hüüdis Riina omaltki poolt.

Pärast lõunasööki teeskles Aadam väsimust ja heitis voodisse. Ta lootis kangesti, et teised jälle oma teed lähevad. Varsti seejärel ta tõusis, lonkis paadisilla juurde ja aerutas minema. Oli väga vaikne, künklik maastik tukkus päikeselõõmas ja sügavsinine taevas kattis seda nagu paks kuppel. Vaevalt märgatavad virvendused jooksid üle sileda veepinna ja pillirood kummardusid aeg-ajalt

ühes ning samas suunas, nagu tervitades kedagi nähtamatut. Lootsiku lame põhi jättis enda taha tinahalli tee, mis jäi püsima koguni pikaks ajaks.

Talust küllalt kaugele jõudnud, varjulisse, muust järvest eraldatud lahesoppi, tõmbas Aadam aerud sisse, tõstis sõudepingid nende õnaratest välja ja heitis pikali. Oli midagi igikodust ja mõnusat selles kõiges: pea kohal lõpmatus, külje all lühikesed lauajupid, vaevalt tolli kaugusel temast ähvardavalt must veemass, — juba oma varases lapsepõlves oli ta säärasest olukorrast mõnu tundnud. Õiendades käed mõlemale poole kõrvale, kiskus ta kuuehõlmad lahti, paljastas rinna ja laskis päikesel otse vastu ihu paista: mis siis — kõrveta mind! Ja kui vaevalt märgatav tuuleahe vene otseti pilliroogu ajas, jäi ta väheks ajaks tukkuma ... ikka nagu vanasti, ikka nagu oma kaugetel nooruspäevadel.

Aadam veetis järvel veel mitu pikka tundi, vaheldumisi lebades ja aerutades, sulistas kätega vees ja unistas, aina unistas. Kui ta viimaks tagasi sillakese juurde sõudis, hakkas õhtu juba lähenema. Ta sidus lootsiku kinni, tundis end väga väsinuna ja märkas alles nüüd, et päike oli ta põsed kibelemiseni punaseks kõrvetanud. Arvatavasti oli tal praegu väike palavikki. Ja samuti oli ta kurk hellaks muutunud vee nähtamatust auramisest — ta pidi aeg-ajalt kõhatama ja rinnas sähvisid teravad torked. Et end värskendada, kummardus ta üle kaldaveere, pesi tugevasti hõõrudes nii kukalt kui käsivarsi ja läks siis veepiiskadest sillerdades otse tuppa, huultel naeratus, mille taha ta nüüdsest peale tahtis varjata kõik oma kannatused.

Riina oli poisid magama pannud ja istus ise akna juures, raamat põlvedel. Kuid ta ei lugenud, ta näis samuti millegi üle järele mõtlevat. Ja Aadam, kuue varna riputanud, jäi tema kõrvale seisma ning küsis:

«Miks sa ise voodisse ei läinud?»

«Mis ma sinna lähen — mul pole und,» vastas naine.

«Sa väsitasid ju ennast hommikupoolikul päris korralikult ... kõigi nende ümberkorraldustega ...» ütles Aadam.

«Ooh, see ei tähenda midagi,» vastas naine. Ja vähese vaikimise järel lisas ta viivitades: «Õieti oleks siin veel

üht kui teist teha ja toimetada. Ma mõtlesin nimelt, et me võiksime sinu magamisraami tagumisse tuppa asetada ... Seal sul oleks kindlasti rahulikum.»

«Seda küll,» noogutas Aadam, istus samuti akna alla ja hakkas kardinate vahelt välja õue vahtima, ehkki seal valitsev tühjus tundus talle peaaegu tapvalt kõledana.

6

Mõni päev hiljem, kord õhtul, istus Aadam õues väikesel kolmejalgsel pingikesel ja seadis korda kaht õngeritva, õiendades nööriga ja valides parajas suuruses konkse. Ta teadis, et kalalemineku kavatsus pole tema praeguse tervisliku seisukorra juures kuigi mõistlik, pigemini küll kergemeelne hoolimatus, ja sestap ta ootas pikisilmi, et keegi teda keelama hakkaks. Kuid midagi niisugust ei juhtunud: naine seisis laudaukse juures, käed puusas, ja näitas poistele kolme suurt pekisiga, kes katsusid oma tõmpe kärssi läbi lattaia suruda, ema ja Anne kihutasid vilgastena siia-sinna, et mitte hilineda, ja isa, mõnuledes samuti tegevusetult, ütles koguni, siludes pikkamisi ja nagu väga tähtsana üle oma sorakil rippuva vihthabeme:

«Seal idapoolse kaasiku juures on viimasel ajal suur latikas end nobedasti näitama hakanud. Mina pole ju enam meister niisuguste asjade jaoks ja Andres ei hooli sellest põrmugi, aga läinud pühapäeval käisime kord seal õnge solgutamas. Mõtlesime nimelt, et sa paar päeva varemini koju jõuad ja ... Noh, me ei saanud nuriseda — mõni kala oli tugevasti naela neli või veelgi enam.»

Aadam ütles hästi valju häälega:

«Vaata, vaata! Ega midagi — võtame arvesse. Ma katsun varakult välja minna, kui veel udutab. Kuhu pagan nad pääsevad!»

«Jajah, latikate jaoks on küll kõige parem niisugune tunniaeg,» noogutas isa.

Riina ei pööranud aga ikka veel pead ja astus selle asemel laudauksele veelgi lähemale.

Aadam viibutas kordaseatud latti ja ütles:

«Kindel, et kõige parem. Nad on ju lausa selgeltnägijad. Ma mäletan päris hästi veel, kuidas ma nendega omal ajal jändasin. Udusel koidutunnil on lugu alati hoopis teine kui lageda päikese käes. Kahju ainult, et ma... pean siiski paadiga minema. Kõige parem on ju neid püüda otse kaldalt: mine ise puusadeni vette ja muudkui varitse.»

«Muidugi, seda sa aga praegu ei tohi teha,» nõustus isa.

Riina kummardus väiksema poja juurde, võttis selle õlgade ümbert kinni ja seletas midagi.

Aadam ütles:

«Ma arvan, et ma ronin järvele juba kella kolme või poole nelja paiku. Siis on seal auru igatahes nagu pesuköögis. Kahju, et teil pole siin rohkem kui kaks ritva.»

Keelamine tuli nüüd hoopis sealt, kust Aadam ei teadnud seda oodatagi. See oli nimelt vend Andres, kes järsku ütles:

«Kui sa aga endale sedasi liiga ei tee. Püügiks võib ju hommikune udu väga hea olla, aga sissehingamiseks — vaevalt vist ta seda on...»

«Sa arvad siis, et see võib mulle kahjulik olla?» küsis Aadam ja paisutas hääle veelgi tugevamaks.

Kuid Riina jäi endiselt väga ükskõikseks, just nagu ei puutuks see jutuaine üldse temasse.

Ja isa noogutas, torgates endale kõvera piibunosu suhu:

«Kas nüüd otsekohe kahjulik, aga... Andresel on õigus küll. Eks ta ju märjast ole, see niisugune koiduaur. Minugi paneb vahel läkatama, pimevaim. Ja ega pole ju hilja kella viieks või kuuekski välja minna... nagu ma olen siin aastate jooksul tähele pannud.»

Pärast õhtusööki läks Aadam oma tuppa ja ütles, et ta tahab kohe puhkama heita, kuna ta pidavat tõusma väga vara. Tal mõlkuvat nimelt meeles väike latikajaht, seletas ta lähemalt, ootas, et Riina vähemalt nüüdki ta plaani maha laidab. Ja kui midagi niisugust ei juhtunud, viskas ta vaheukse närviliselt kinni ning hakkas lahti rõivastuma.

Kerge õhtuhämarus kattis juba maailma — lähenes vaikne suveöö oma mitmesuguste häälitsustega. Ainult

lühikest aega veel kostis õuest ning kõrvalruumidest magamisele valmistuvate inimeste kõnekõminat, loomade trampimist, kaevuvinna salalikku käginat. Taevas akna taga hõõgus punakasroheliselt; kui veelgi pimedamaks läks, vuhises äkki midagi vastu ruutu — need olid nahkhiired, kes hakkasid juba ringi lendama.

Kuigi Aadam katsus jonnakalt magama jääda, jäi ta siiski ärkvele ja kuulas hinge pidades. Ta ootas pikisilmi laste uinumist, ja kui need viimaks tõesti vait jäid, hakkas ta... lootma. Lootma — mida? küsis ta endalt samas, katsudes veidi ironiseerida. Kuid see ei aidanud teda, ei, see ei aidanud, ta kõrvad haarasid vaikusest iga juhuslikumagi heli, et ehitada sellele oletusi. Ja äkki oli ta kindel, et naine varsti hiilides tema tuppa tuleb, nagu vari üle põranda libiseb ja teda hellitama ruttab.

Aga midagi niisugust ei juhtunud, ei juhtunud, ei juhtunud. Öö edenes, kogu mõistlik maailm näis juba magavat, jah, seal mustendava ukse taga magati vist samuti... Ja Aadam kiskus ahastava liigutusega teki üle pea, mattes enda selle alla, et pääseda ometi viimaks oma valusast hingevaevast.

Siis tulid kohutavalt pikad, otse painajalikult ringi tammuvad igavad tunnid — tunnid täis visklemist, tunnid täis meeleheidet. Ta nägi tuba enda ümber lühikeseks ajaks päris pimedaks muutuvat, nägi südaöö murdumist, nägi tillukesi aknaruute nagu fosforiaurust hõõguma hakkavat, nägi koidu punast kuma läbi külma klaasi sisse paistvat. Ta keha sügeles, kipitas, valutas liigeste kohalt, ei väsinud aga ikka vajaliku määrani, et vajuda kas või une õhukesegi koorukese alla, selle kaitsva varju taha...

Kui päike oma esimesed nõelteravad kiired pilvede vahelt läbi heitis, pannes paksu kastega kaetud maa üleni sillerdama, ajas ta enda kergetest külmavärinatest võppudes voodist välja ja hakkas tõtates rõivastuma, et sõuda tõesti järvele latikaid õngitsema, otse paksu, piimja udu sügavusse. Ta tõmbas kampsuni selga, sidus kaela pikkade narmastega villase salli, kängitses jalad säärikutesse ja tõmbas selga vend Andrese palitu, kattes selle veel pika kollase õlikuuega. Minnes läbi eeskambri, köhatas ta paar korda tugevasti, nägi aga Rii-

nast vaid roosakaid õlanukke ja padjal lebavaid juuksekahle, heitis pilgu poistegi voodite poole ja astus kohe läbi vööruse välja. Külm õhk lõi talle näkku, karastas aga seda enam ja pani ta mõtted töötama äsjasest hoopis rahulikumalt. Karjalauda juurest kostis üksikuid järske hõikeid — ema ja teenija lüpsid lehmi ja manitsesid neid sõnakuulmisele.

Veidi maad kaldast eemale sõudnud ja suuna jälle kaasikualuse vaikse sopi poole võtnud, hakkas Aadam lausa lõdisema. Tal oli tunne, nagu istuks ta siin hoopis ihualasti, nagu poeks piimjas udu kõikjale ta naha ligidale, nagu libiseksid ta paljad labajalad otse mööda auravat veepinda. Kuid ta töötas hästi tugevasti ja külmatunne andis pikkamisi järele.

Määratud kohani jõudnud, ootas ta, kuni vesi jälle hästi vaikseks jäi, asetas ussi konksu otsa ja viibutas täiest jõust. Rõskusest küllastatud õhk pani ta suutäishaaval köhima ja ta mõtles mingi tigeda, kõrvalt vaatava kahjurõõmuga, et nõnda siis peab ta praegu siin lootsikus istuma ja et maailmas pole teps kedagi, kes tuleks teda tagasi koju kutsuma.

Kala võttis sel hommikul hästi — ta püüdis lühikese ajaga kaks suurt latikat, mõne ahvena ja pisut hiljem isegi paarikilose havi, kes oli suhu ahminud sihvaka särje ühes selle põsekaarde tunginud konksuga. Unustades ses varitsemise ja tabamise ärevuses mõneks silmapilguks isegi oma maised hingehädad, konutas ta siin jälle nagu vanasti, mil tal polnud veel ühtki muret.

Ta jäi järvele hilise keskhommikuni, ehkki õnn oli ka täna muutlik, nagu ta oli harjunud seda tõdema juba loendamatuid kordi.

Ta oli parajasti pikkade tugevate tõmmetega paadisillale lähenemas, kui ta hinge läbis järsku kindel ja vääramatu otsus oma perekondlikes vahekordades vajalikku selgust nõutada. Jah, kurat võtaks, nii ei või see enam kauem kesta, nii ei kõlba see ometi kuhugi — selline valetamine, selline jälestust tekitav peitemängu mängimine! Ja seda otsustades hakkas ta sõudma nii tugevasti, et kondid lihaste all naksatasid, ja kui ta lootsikunina kaldale juhtis ning nööriaasa üle vaia viskas, oli ta üleni higine nagu pärast tunde kestnud pingutusi.

Keegi oli talle pange vastu toonud, ta võttis selle kaldakivide vahelt ja virutas kalad ükshaaval vastu selle tõmisevat plekkpõhja. Ema, väljudes rehetoast, kiitis ta suurt saaki, ta ei vastanud heale vanakesele aga ainustki sõnakest. Ja kalalimased vammused aidaesikusse riputanud, astus ta kohe kambrisse, vajalikud lausedki valmis sepitsetud, et lüüa nendega nagu . . . nagu . . . nuiadega.

Riina lastega istusid lauas ja sõid isukalt. Poisid tervitasid teda metsmeeste võidukisaga ja Ants hakkas lärmitsevaid etteheiteid tegema, sest ka tema tahtis osa võtta isa närveköitvaist korsaarisõitudest. Ta oli tublisti haavunud, kuid see haavuminegi polnud suuteline ta isu rikkuma. Ja Riina naeratas sõbralikult, osutas vabale toolile ning ütles:

«Hakka aga kohe peale. Me ootasime sind hulk aega ja mõtlesime, et mõni suur kala on sinu vist põhja tirinud.»

«Teie . . . o o t a s i t e mind?» küsis Aadam.

Naine vaatas äkki oma taldrikult üles ja muutus väga punaseks. Nähtavasti oli ta ammu juba kartnud, et mees teda läbi näeb, ja nüüd ta siis teadis, et see oligi sündinud. Ta oli nagu väga ebakindlale pinnale sattunud ja tal polnud enam aimugi, millega end päästa. Alles natukese aja pärast suutis ta kogelda, ent sedagi vaid sõnahaaval ja väga vaevaliselt:

«Ootasime . . . muidugi ootasime.»

«Nii, nii!» ütles Aadam.

Ja samal hetkel, kui ta tahtis veel midagi lisada, hüüdis Haarald, vehkides talle kahvliga:

«Ei oodanud ühti . . . Ema pani söögi lauale ja ütles, et istuge aga kohe juurde ja . . . Ants ütles, et ootame isa kah, et nüüd ta peab vist varsti tulema . . . Aga ema ütles, et ärme ootame teda midagi. Küllap ta tuleb kah omal ajal ja siit jääb talle järele niikuinii . . .»

Vaikus.

Riina oli pilgu tasakesi värisema hakanud sõrmedele suunanud ja vaatas neid kuidagi ainiti. Ta ei katsunud enam salata, ei, ta vajus üha enam kühmu, nagu keegi, kes ootab enda lõplikku paljastamist. Kuid ka see näiline alandlikkus kestis siiski vaid lühikest aega, — juba ta ajaski enda uuesti sirgu ja vaatas Aadamale otse silmi, huuled kramplikult kinni pigistatud ja avarduvais

silmaterades julge väljakutse. Ja kui mees teda ikka veel nagu võlutuna vahtima pidi, pöördus ta pikkamisi tagasi laua poole ja küsis rahulikult:

«Sa tahad minuga vist... ühe kui teise asja üle rääkida? Teeme seda siiski hiljem.»

«Millal hiljem?» pomises Aadam, võpatades korraga raevust ja alateadlikust hirmutundest.

Ja Riina ütles, valmistades poistele tülgastavalt rasvaseid võileibu:

«Ma arvan, et õhtul... oleks see kõige sobivam.»

See päev kulus nagu unenäos, — Aadam sundis end välispidiselt küll täiesti rahulikuks, ta hing leegitses aga samal ajal seda jõulisemalt. Nüüd, kus ta pidi varsti kindla ja halastamatu otsuse saama, muutus ta hetk-hetkelt aina kartlikumaks, kuigi ta teadis, et ta ei suuda ka teisiti kauem enam välja kannatada. Kus ta ka parajasti ei olnud või mida ta ka parajasti ei teinud, ikka jälgisid ta kõrvad ning silmad üle küngaste jooksvaid poisse ja nende kannul käivat Riinat. Vahetevahel oli ta peaaegu nõrkemas tahtmisest neile kolmele järele kihutada ja samuti hullata, samuti läbi sooja tuule tormata, samuti enda olemisest suurt ning sügavat mõnu tunda. Ja kui õhtu saabus ning Ants ja Haarald jälle sügavasse ning kosutavasse unne vajusid, väljus ta tasakesi oma toast, peatus pimedas eeskambris ja hõikas sosinal:

«Kuule... kas sa oled veel ärkvel?»

«Jah,» vastati hämarusest.

«Eks siis... lähme... veidi juttu ajama,» ütles Aadam.

Vaikus. Riina tõusis ja järgnes talle kuulekalt. Nad läksid kikivarvul astudes üle õue, jõudsid hoonete varjust välja, pöördusid mööda põllupeenart viljade vahele, jõudsid läbi koplinurga raiendikku. Aadam istus kännule, asetas käed abitult põlvede vahele ja ütles:

«Ega ma ei eksi, kui ma arvan, et sa... kardad mind? Ega ei eksi, naine?...»

Riina tõmbas salli tugevamini ümber õlgade ja vaikis veidi aega, kuna ta näis selgesti taipavat oma saabuva vastuse hirmsat ulatust. Viimaks ütles ta tasakesi, rääkides ikka kuidagi väga alandlikult, otsekui iga oma sõna pärast juba ette vabandust paludes:

«Jah, sa ei eksi.»

«Nii,» ütles Aadam, hakates jälle kogu kehast värisema.

Riina istus nüüd samuti, sest ta jalad jäid vist aina nõrgemaks ja ta pidi neid toetama. Ta pani sõrmed süles risti ja ütles:

«Ma ei saa sinna midagi parata. Võib-olla, et ma teen sulle rasket ülekohut... ja andku jumal mulle andeks, kui ma seda teen... aga sundida ma ennast ei suuda. Ja see on kõik. Otsusta ise, sest mina olen juba hulluks minemas...»

Aadam pomises:

«Sul on siis hirm... Sul on siis hirm, et ma sulle oma tõve edasi annan, et sa samuti pisikud kopsudesse saad ja... põdema hakkad?»

«Jah... nõnda see on,» noogutas naine.

Vaikus.

Aadamal tuli midagi meelde, üks üsna tühine seik minevikust, paar sõnakest, mis ta oli ammu juba unustanud. Ta hakkas naerma ja sõnas tigedalt:

«Armastus, nojah! Armastus, palun väga! Kord sa kinnitasid mulle, et sa ei suudaks enam minutitki ilma minuta elada, nüüd aga, kus ma olen hädasse sattunud, kardad sa kangesti minult surma pärandada. Ar-mastus... jah, pole midagi teha... hohohoo!»

Ent naine muigas vaid nukralt, vaatas teda läbi pisarate ja ütles:

«Kallis, sa mõistad mind valesti ja teed mulle praegu ränka ülekohut... Kas see polnud sina ise, kes ütles mulle hiljuti, et praegu pole me enam mitte üksnes mees ja naine, vaid esimeses järjekorras just... isa ja ema. Jah, ma olen ema, loodus on mulle lapsed usaldanud, ja neid ma ei taha kuidagi hädaohtu asetada, ka kui minu enda süda sealjuures lõhkeks. Jah, ma olen ema, ja kui ma haigeks jään, pole ka mu lastel mingit pääsu. Otsusta minu üle, kuidas sa iganes tahad, aga... see on tõde ja sellest ma ei tagane.»

Aadam konutas uimasena oma kohal, liigutas vaid huuli, ei osanud tükil ajal midagi lausuda. Talle näis jälle, nagu oleks ta seni mõtelnud oma mõtteid õige poolikult, tõeliste järeldusteni jõudmata. Siis tõstis ta käe,

pühkis pikkamisi üle otsaesise ja ütles väga alandlikult:

«Aga ma ju teatasin sulle, et arst andis mu kohta soodsama otsuse kui ma seda üldse loota julgesin. Mu haigus on kinniseks muutunud ja pole seega enam nakkav.»

«Täna on see kinnine, aga oled sa päris kindel, et homme või tunahomme pole seisukord jälle endine?» küsis Riina.

«Jah, seda ma muidugi ei tea . . .» kogeles Aadam.

Naine jätkas viivitades, nagu peaks ta pihtima mõnd süütegu:

«Kohe selle järel, kui ma sinult viimase kirja sain, läksin ma kellegi vägä nimeka kopsuhaiguste arsti juurde ja küsisin tema arvamist. Me rääkisime üsna otsekoheselt. Ja temap see oligi, kes ütles mulle, et täna kinnine vorm võib juba homme lahtiseks ja hädaohtlikuks muutuda. Ma loodan, et sa katsud mind mõista, sest ühte asja ma palun sind tõesti uskuda: ma ei karda enda pärast . . . Jah, kui küsimuses seisaks ainult minu enda elu ja tervis, siis . . . jumala nimel. Niikaua aga, kui ma pean mõtlema eeskätt oma lastele, ei suuda ma vist kunagi vabaneda nakkusehirmust. Või kui ma ehk seda siiski kunagi suudan, siis kindlasti mitte ühe või kahe aasta jooksul, mil su seisukord on . . . veel vägagi kahtlane . . .»

Aadam neelatas jälle kohmetult, vaatas kaugusse.

«Aga . . . miks sa's üldse mu kutse vastu võtsid ja siia sõitsid?» küsis ta äkki tumedalt, ei oodanud aga vastust ja jätkas kohe: «Kirja teel oleks see olnud igatahes üsna kerge, see vajalik seletus, mida me praegu nämmutame?»

«Jah, vaata . . . siia sõites ma talitasin . . . omaenda tungide järgi . . .» ütles naine ja purskas samas suure häälega nutma.

«Aga mis me peaksime siis nüüd sinu arvates ette võtma? Kavatsed sa ehk . . . lahutust?»

«Ma . . . ei . . . tea . . .» nuuksus Riina.

«Me võiksime ju seda teha,» ütles Aadam, ehkki juba ainus mõte perekonnast lahkumisele pani ta kannatusest hambaid kiristama. «Kohe kerkib mu silmapiirile rida

uusi küsimusi. Mu sissetulek polnud küll kuigi laiutamist võimaldav — sajaviiekümne-kroonine kuupalk —, kuid minust lahti lüües ei teeni sa enam sedagi. Millega sa ennast toidad, nii ennast kui ka lapsi, kelle pärast sa nii kangesti hirmu tunned?»

«Ma . . . ei . . . tea . . .» nuuksus Riina.

Teisel pool järve huikas öökull, koplis trampisid hobused.

Kui nad tüki aja pärast koju jõudsid, peatus Aadam hetkeks keset õue ja vaatas üle kahiseva pilliroo paadisilla poole: must vesi peegeldas täiskuud ja see sarnanes tursunud koolnunäoga.

7

Sellele kõnelusele järgnevail päevadel tegi Aadam suuri pingutusi, et näida rõõmsana ja hoolimatuna. Sest nüüd, kus ta oli endas liikuvaile kahtlustustele ja küsimustele lõpliku vastuse saanud, muutus ta korraga väga jõnnakaks.

Endamisi kindlasti teades, et praeguses olukorras on kõige mõistlikum üksi olla, katsus ta leida igasuguseid vabandusi, et kodunt minema pääseda, — ta rääkis vahel juba hommikulauas, et ta kavatsevat täna ette võtta jalutuskäiku nii- ja niisugusele tuttavale kohale, sest tal olevat himu värskendada oma lünklikke mälestusi. Ants tahtis temaga tavaliselt kaasa minna, kuid ta seletas poisile, et tee nimetatud kohale olevat väga-väga pikk ja väga-väga vaevaline. Ja nõnda kadus ta terveks päevaks, varustatud võileibadega, ja jõudis tagasi koju alles hilja õhtul, kui hakati juba magama heitma.

Kuid säärastel kordadel sai Aadam väga harva kaugemale teisel pool järve asetsevast vanast kuusikust, kus ta oli endale välja otsinud vaikse kohakese. Ta pikutas pehmel samblal, päevitas, luges, jäi tunniks või paariks magamagi, käis oja juures janu kustutamas, mõtiskles, aina mõtiskles. Metsikud valuhood hinges taltusid pikkamisi, kannatus kaotas oma esialgse teravuse; ta võis kujutleda isegi oma lähemat tulevikku, mis ei tõotanud

talle küll midagi meeldivat. Ta unistas sealjuures vaid ühest asjast — lõplikust tervekssaamisest. Ja ta üksiklase-aeg kulges näiliselt koguni rahulikke rööpaid mööda — puhkava linnamehe loid elu keset küpsevärvilisi suvemaastikke.

Oli aga ka selliseid päevi, mil ta meeltes valitses jälle too piinav mahajäetu-rahutus, millest ta katsus küll kogu jõust vabaneda. Siis ei püsinud ta mitte kunagi oma mõttetarga-harjumuste juures ja võttis ette erakordselt pikki jalutuskäike, et leida unustust kehalisest väsimusest. Ümbrus oli talle tuttav — ta sukeldus aina sügavamale üksildaste põllupeenarde vaikusse, kihutas seal edasi-tagasi, tegi ringe, mis ulatusid kilomeetritesse. Ja kui ta viimaks neilt eksirännakuilt tagasi koju jõudis, pääkis ta isale ja emale hoobeldes mõnest hoopis juhuslikust tujust, mis olevat teda ringi vedanud, ilma et ta oleks üldsegi märganud aja möödumist.

Naine kannatas samuti, muutus kõhnaks ja jäi päevpäevalt aina tõsisemaks. Ta näol võis veel väga harva märgata hea meeleolu vahetut siirust. Kuigi ta püsis kindlasti otsuse juures kaitsta oma kaht last kõigi abinõudega nakkuseohu eest, oli siiski ilmne, et säärane kangekaelne sihikindlus mõjus temasse endasse väga masendavalt. Ta ju armastas oma meest! Ta oleks ju meelsasti tema juurde tulnud! Ta pidi aga kõigest sellest loobuma ja niisiis närtsis ta nagu mullast eemaldatud taim. Aga ka tema oskas end valitseda, — ojaa, ta oskas seda, — ning kui ta iga päev peaaegu ühel ja samal kellaajal poistega oma tavalisele jalutuskäigule läks, võis vaevalt keegi aimata, et ta oli oma kirevalt trotsivas kleidis suure ahastuse pärast kokku langemas, nõrkemas, rahuldamatust õnneigatsusest lausa hulluks minemas.

Et koduste eest oma laostuva elu tõelist seisukorda kuidagi varjata, pidid nad aga ometi vahetevahel ka perekonnaidülli teesklema. Need olid päevad, mil nad käisid oma käimisi üheskoos, nagu kunagi noored inimesed, kes pole veel teineteisest tüdinema hakanud. Ja sääraseid päevi oli vaja ka Antsule ning Haaraldile, kuna nad olid juba küllaltki kavalad, et end mitte petta lasta

sõnarohkete muinasjuttudega väga kaugel asuvaist kohtadest, kuhu nad ei suutvat kaasa minna.

Säärastel ühistel perekonna-jalutuskäikudel tundis Aadam end nagu viletsaks klouniks muutuvat, klouniks, kes pidi veiderdama nii enda kui ka teiste ees. Samal ajal, kui ta süda hakkas pikkamisi ja valusalt krampi tõmbuma, ei pääsenud ta kuhugi loendamatuist lõbusatest tempudest, mida talt nõuti. Ta pidi ronima üle madalate lattaedade, ta pidi hobusena hirnuma; ta pidi mööda põlde ja nurmi ringi traavima, jalutuskepp jalgade vahel. Poisid haarasid ta kätest, venitasid tema endaga kaasa kuhugi kingutippu ja siis ei pääsenud ta nende käest enam teisiti kui vaid samuti istukil alla libisedes.

Ühel päikesepaistelisel varahommikul, kui ta oli vaevalt ärganud ja lamas äsjasest unest raugena soojade linade vahel, pidi ta tahes-tahtmata tõdema, et Riina liialdatuna näiv ettevaatlikkus polnud kaugeltki ülearune. Viimaste päevade jooksul oli ta hakanud end jälle halvemini tundma — ilmus palavik, hakkas end taas tunda andma vigase pleura pakitsev hõõrdumine, algas uuesti tasane, kuskilt väga sügavalt tulev köha, — ja kui ta enda nüüd pikalt ja tugevasti välja sirutas, valgus talle äkki suhu rohkesti verd.

Muutudes sisemiselt kuidagi jääkülmaks, tarretudes kuni sisikonnani, teadis ta järsku üpris selgesti, et nõnda siis pole tal tõesti enam pääsemislootust; et nõnda siis peab ta oma raske tee juba varsti lõpule käima; et Riina polnud oma halastamatu rangusega eksinud, — jah, ta on veel vaid liikuv pisilastepesa, hädaohtlik kõigile, kes talle vaid lähenevad!

Sel päeval jäi Aadam kogu päevaks voodisse, vabandas end peavaluga ja ütles, et ta tahab möödunud nädalate hulkumise väsimust jälle hästi põhjalikult välja puhata. Ent kuigi ta oli piinliku hoolega kõrvaldanud kõik äraandlikud tundemärgid, aimas naine siiski tema tõelist seisukorda.

Pärast õhtusööki, kui lapsed olid juba magama läinud, tuli Riina tagakambrisse, vaatas teda kuidagi teraselt-tähelepanelikult, istus voodi ette ja küsis:

«Kas sinuga pole ehk midagi ... tõsisemat juhtunud?»

«Tõsisemat? Ei. Ja mis sa selle tõsisema all õieti mõtled?» küsis Aadam kõigest mööda vaadates.

Riina ütles jälle pikkamisi:

«Mulle paistab, et su tervis on viimasel ajal nagu... pisut halvemaks muutunud.»

Aadam pomises, kuna ta ei suutnud otsustada:

«Halvemaks muutunud?»

«Jah, sa kõhid jälle,» vastas Riina.

Nad vaikisid pisut aega ja silmitsesid teineteist ikka kuidagi luurates ja väga umbusklikult. Viimaks ei suutnud Aadam endas käärivat piinatunnet enam kauemini maha suruda ja ütles vaenulikult:

«Ja mis siis sellest, kui see tõesti nõnda oleks! Ma arvan, et praeguse segaduse ainsaks ja kõige paremaks lahendajaks oleks minu... surm.»

«Ei, ei, ei... jäta nüüd!... Jäta nüüd, jäta nüüd... palun sind!» hüüdis Riina.

«Noh, siis poleks ju igatahes vaja seda hirmsat lahkuminemist, mis ei mõju vist hästi ei minusse, ei sinusse endasse ega... meie lastessegi,» ütles Aadam ja katsus naeratada.

«Kõik võib ju olla, aga... ma ei suuda seda kindlasti üle elada,» ütles naine.

Ja Aadam, otsekui kuskilt väljastpoolt tulevast vägivaldsest jõust tagasi tõugatud, kehitas nüüd õlgu ja ütles äkki:

«Jah, sul on õigus — mu tervis on jälle samasugune nagu enne sanatooriumi minekut. Kui ehk mitte halvemgi veel. Vaata, palun, kui see sind juhuslikult huvitab.»

Ning uuesti sisemiselt külmetama hakates ulatas ta kuivanud kopsuverest kõvaks muutunud taskuräti peopesal Riina ette, kuhu see jäi nüüd liikumatult lebama, nagu kokkumätserdatud tumepunane õis, jubestav oma tõelisuses.

Tolle saatusliku päeva õhtul — vaiksel ning nukral juuliõhtul — unustas Riina esimest korda kogu kuu jooksul oma kindlameelse ettevaatlikkuse ja jäi mehe juurde kuni esimese aovalguseni. Nad vestlesid jälle üle hulga aja nagu kunagi kaks armastajat, käsi käes ja suu suu kohal. Rohekassinine suveöö vaatas aknast sisse, õhk

nende ümber oli umbne ja soe, valus kihk vastastikuste õrnuste järele sõi nad raugeks. Aga ka kõige sügavamail unustusesilmapilkudel teadsid nad mõlemad, et homme on kõik jälle hoopis teisiti, ja seepärast hoidusid nad kangekaelselt seda hommet meelde tuletamast: see saabub ju niigi liiga ruttu, liiga suure kiirusega! Ja alles siis, kui Riina oli juba lahkumas, tõmbas Aadam ta veel kord voodiservale istuma, teeskles jälle muretust ja küsis naeratades:

«Kui ma nüüd sügisepoole tagasi sanatooriumi lähen — kuidas sa mõtled omaga läbi tulla?»

Naine vaatas kõrvale ja vastas pikkamisi:

«Eks ikka nagu praegugi, vanemate juures.»

«Aga sel juhul, kui ma kas ära suren või kui me tõesti — nagu paistabki kõige õigem olevat — lahku läheme?» küsis Aadam edasi.

Riina otsustas nüüd lõplikult avameelne olla ja seletas sõnahaaval:

«Vaata... ma hakkan ehk ise teenima. Jah, me rääkisime kord nõnda, mina ja isa. Tal on rohkesti tuttavaid, ma alustan praktikandina, ja kui ma juba oma kohustega harjunud olen, katsun ma end elatada kuupalgast. Praegusel ajal on ju küllalt niisuguseid naisi, kes...»

«Jah, seda muidugi,» noogutas Aadam, kuigi tal oli väga valus kuulda, et tema seljataga on juba sepitsetud koguni kaugeleminevaid tulevikuplaane.

Möödus jälle päevi. Kopsuverejooks ei kordunud enam, kuid nõrkus ei tahtnud kehast niipea kaduda ja Aadam tegi veel vaid üsna tillukesi rännakuid, mis ulatusid kõige enam kaasikuni ja vahel harva ka teisel pool järve asuvasse kuusemetsa. Köha aga ei lakanud ja ühes sellega jäi ta hinge ka näriv surmahirm. Kuna ta teadis, et õhk tema toas on kindlasti infitseeritud, peletas ta lapsed, kes oleksid meelsasti päevad läbi tema juures viibinud, teeseldud pahurusega endast eemale, — õnnetu inimene, kes pidi varjama oma tõelisi tundeid.

Juuli keskpaigas hakkas vihma sadama ja ainsa päeva jooksul vettis kogu ümbrus. Tuli äike, see ei suutnud aga raskeid musti pilvi laiali ajada, õhtust kuni hommikuni

polnud kuulda enam midagi peale ühetoonilise igava rabina, mis lõi vastu aknaid.

Talutööd katkesid, ning inimesed, välja viidud oma kavatsustest, liikusid ringi tusast hallide nägudega, oodates pikisilmi aega, mil nad saaksid jälle tagasi oma toimetuste juurde. Vend Andres istus tavaliselt peretoas akna juures, imes piipu ja vaikis; isa tuli aga vahel harva tagakambrissegi, et heietada oma pikki-pikki mõtteniite. Poisid, rahutud ja jooksuhimulised, piinasid teineteist isegi oma süütute mängude kaudu, nuttes kordamööda, et pälvida suurte kaastunnet.

Ja siis see juhtuski — halb lugu, mis tekitas nii Riinas kui Aadamas piinavaid kahtlusi: Ants hakkas köhima ja pidi viimaks voodisse heitma. Juba teisel haigusepäeval ilmus ta põskedele laiguline palavikupuna. Oli küll tõenäoline, et ta kandis karistust oma ülemeeliku sõnakuulmatuse pärast — ta oli varitsenud iga vähegi soodsat silmapilku, et õue pääseda ja paljaste säärtega loikudes sulistada —, aga muidugi tuli paratamatult arvestada ka teise võimalusega.

Vend Andres rakendas kõige nobedama hobuse kerge vedruvankri ette ja tõttas alevisse arsti järele. Isa ja ema käisid kikivarvul, Riina istus haige lapse voodikese ees, käed abitult põlvedel, Aadam seisis kohe ta selja taga ja ootas vaikides. Vihmane päev kaldus õhtule, toas muutus kord-korralt hämaramaks. Kogu maailm oleks nagu järsku kuulama jäänud, samuti hinge pidades, samuti ärevalt ettepoole kummardudes.

Korraga hakkas poiss valjusti läkastama, luksus kaua ja kärmesti-kärmesti, puhkes nutma ning oleks nagu tõusta tahtnud. Ta haaras ema randmest kinni ja ta sõrmed lõõmasid nüüd nagu tulesöed. Ta sülgas; ning samal hetkel, kui ta seda tegi, ilmus linale õige tilluke tume laik, mis valgus aina laiemale.

Aadam, tundes end mahalangemiseni nõrgaks muutuvat, süütas värisevate sõrmedega lambi, et paremini näha. Ja ta kuulis naist enda kõrval hirmunult pomisevat, summutatud häälega, nagu andestust paludes:

«Issand jumal küll... Issand jumal küll... Issand jumal küll!...»

«Kas sa arvad, et?...» pomises Aadam.

«Kust ma seda tean... Kust ma seda tean...» vastas naine sosinal, aga ta ilme ütles samal ajal, et ta oleks neid sõnu valjusti karjuda tahtnud.

Laps pööras end selili ja jäi magama. Ta hingas väga kiiresti, nagu rõõmsalt tõtates, ja ta väljasirutatud keha oli järsku hoopis väikeseks muutunud. Kui Riina tasatasa ta laupa katsus, võpatas ta kergesti, ei ärganud aga ja köhis jälle pisut.

Andres jäi ära liiga kauaks ja Aadam mõtles, et vististi ei leidnud ta jaoskonnaarsti kodunt. Tunnid edenesid väga pikkamisi, ilm oli nüüd juba päris pimedaks muutunud.

Kella kümne paiku kuulsid nad ometi viimaks vankriratasta hüplevat mürinat õue pöörduvat ja ukse ees seisma jäävat. Arst tõi tuppa suure hulga laiade märgade põldude värskust, asus kohe küsitlema, mõõtis palavikku, kuulas väikese tõbise hingamist ja konstateeris kopsupõletikku. Ta andis rohkesti hädavajalikke juhiseid, ütles, et kriisi olevat oodata alles umbes nädala pärast. Aadam kutsus ta tagakambrisse, valas silmapesukausi ääreni vett täis, sulges ettevaatlikult ukse ja küsis kohe:

«Mis te... arvate... ega see ei ole viimaks tiisikus?»

«Tiisikus? Muidugi mitte,» vastas arst lakooniliselt.

«Vaadake... ma olen ise haige ja...» pomises Aadam.

«Ei... praegu ei paista see küll tiisikus olevat. Ta võib ju tõesti nakatatud olla, aga selles suhtes ei saa ma teile nii lihtsalt kindlat otsust anda...» ütles arst käsi pestes.

8

Tulid rasked päevad ja rasked ööd. Laps vaevles palaviku käes ja Anne ning Riina valvasid kordamööda ta voodi juures, et kergendada jõudumööda tema suuri kannatusi. Saadi vähe magada; jäädi kõhnaks; liiguti ringi nagu varjud. Mees ja naine vahetasid harva mõne sõna, püüdes teineteise eest varjata oma liialdatud oletusi — Aadam süüdistas end mõttes, Riina pilgust piilus vahetpidamata piinav hirm. Ja kogu suur talumaja oli nüüd täis sõnatut ootamist, — ema silmad olid tihti punaseks

nutetud, isa käis oma käimisi hoopis vaiksemalt, sulane ja tüdruk tulid aeg-ajalt kikivarvul astudes kambrisse, et heita pilku väikese põdeja palavikust õhetavaile põskedele. Isegi vend Andres näis tihti väga murelikuna, ehkki ta püüdis teiste eest seda varjata.

Möödus esimene haigusenädal; toodi jälle jaoskonnaarst, kes ütles, et arvatavasti on suurem hädaoht juba möödas. Eelmine öö oli kujunenud kõige raskemaks — see oli pöördepunkt, kus toimus otsustav kokkupõrge ründava surma ja end kaitsva elu vahel. Laps ei soninud enam, vaatas suurte kohkunud silmadega üle vaibaveere, katsus isegi naeratada ja hingas palju aeglasemalt kui alles päev tagasi. Riina nuttis, pea kummargil põlvede kohal, sest ta ei suutnud enam kauemini tagasi suruda endas voogavat raske meeleheidet.

Siis hakkas väike mehike silmanähtavalt kosuma, — juba varsti jõudis ta end padja najal istukile ajada. Ta isu näis päev-päevalt aina kasvavat. Ta sai oma endise priskuse tagasi, muutus ümmarguseks ja roosaks, põles taltsutamatust vallatada tahtmisest. Ta ei köhinud enam, see rõõmustas kõiki majalisi, Aadam ja Riina mõtlesid endamisi — seda endiselt teineteisele ütlemata —, et arvatavasti pole nakkamine siiski veel toimunud. Ja et tema abi enam vaja polnud, tõmbus Aadam jälle tagasi oma üksindusse, tehes näo, nagu peaks ta hommikust õhtuni midagi kas lugema või kirjutama.

Augusti keskpaiku, kui Ants võis jälle voodist tõusta ja ühes emaga esimestele jalutuskäikudele minna, otsustati tagasi linna sõita, sest ööd muutusid juba jahedaks ja rasked sajuhood hakkasid korduma üha sagedamini. Riina ütles, et see alatine uduvina, mida vettinud maapind endast levitas, hakkavat teda ennastki põduraks tegema. Kuid Aadam teadis, et see kõik on talle esitatud vaid varjava ettekäändena ja et naine pole ikka veel lahti saanud oma hiljutisest hirmust. Ja siis nad lahkusidki ema ning isa nukrate õnnistuste saatel.

Riina oli juba möödunud sügisel nende ilusa korteri üles ütelnud. Teadmine, et ta peab nüüd otse äia juurde sõitma, tegi Aadama kõigele lisaks veel väga kohmetuks. Ta tundis oma otsekohest ülemust direktor Pedakut liigagi hästi, — tundis tema jõhkrat avameelsust, tundis

tema tihti esile tungivat vimma kogu maailma vastu, eriti aga just nende vastu, kes temast kuidagi olenevad. Ja ta mõtles, et pole vist midagi imestada, kui see tugev ja vägivaldne mehemürakas talle nii mõnegi valusa tõe näkku möirgab: «Sant! Vaata, et sa teisigi oma näruse kopsuhaigusega õnnetuks ei tee! Sinutaolised tuleksid määrata sunduslikule eraldamisele, muidu võite oma putukaid näkku läkastada igale vastutulijale!»

Kuid vanahärra Pedak osutas talle täna siiski ootamatut tähelepanu — mitte ainustki sõna haigusest, vahetpidamata vaid lopsakad ja rõõmsad naljakesed, just nagu teeks väimehe tagasijõudmine ta tõesti väga õnnelikuks. Ta oli toonud pudeli prantsuse veini, kutsus noored oma kabinetti, laskus laiana ja muhedana kušetile ja sirutas jalad laua alla. Ta oli praegu üksi kodus — ta polevat lausunud naisele sõnakestki eile saadud kirjast ning olevat saatnud selle välja peaaegu väevõimuga, seletas ta hoobeldes. Ja tõmmanud Aadama enda kõrvale istuma, patsutas ta teda kogu aeg põlvele mingi kujutlematu rahuloluga, mis hakkas viimaks lausa kahtlaseks muutuma.

Varsti seejärel läks Aadam, veinist pisut unine, oma tuppa ja jäi kohe magama. Paari tunni pärast ärgates tundis ta end täiesti puhanuna ja ruttas kohe Riinat otsima, et kutsuda teda jalutama.

Leidmata kuskilt nii naist kui selle isagi, hõikas ta toast tuppa. Kui ta viimaks kööki juhtus, ütles talle teenija, et härra ja noorproua olevat pärast noorhärra uinumist suure kiiruga välja läinud, ja seda koguni autoga, mis olevat telefoni teel kohale tellitud.

Aadam kuulas, kuulas, kergitas kulme ja pöördus pikkamisi astudes tagasi oma tuppa. Ta katsus veel kord ironiseerida, ei saanud sellega aga jälle hakkama ja mõtles, et nõnda siis on Riina kirja teel oma vanematega milleski kokku leppinud, milleski, mida tema, Aadam, ei tohi teada. Ta süda hakkas valutama ja talle näis korraga, nagu oleks teda milleski tüssatud.

Samas meenusid talle lapsed; tas hakkas pikkamisi ebamäärane aimus tekkima; ja tõustes kärmesti, läks ta tagasi kööki.

«Kas poisid . . . magavad?» küsis ta nagu muuseas.

Tüdruk vastas läbi pliidilt tuleva aurupilve.
«Ei maga. Nad võeti autosõidule kaasa.»
«Nii-nii . . .» ütles Aadam.
Parajasti kui ta tahtis samuti välja minna, ehkki ta ei teadnud, kuhu nimelt ta peaks minema, kuuldus alt tänavalt tuututamist. Ahaa, niisiis tagasi! mõtles Aadam palavikuliselt ja istus äkki nõrgaks muutudes suurele saalisohvale. Sammud tulid mööda treppi üles, peatusid ukse ees; see avati; ja sammud astusid edasi koridori. Vesteldi lõbusalt ning Ants naeris.
Varsti seejärel lükati vaheuks lahti. Riina oli silmanähtavalt väga õnnelik, kuid samal ajal oli tal veidi piinlik selle salapäratsemise pärast. Ta ütles, katsudes oma kohmetust millegagi varjata:
«Näe . . . ka sina oled juba üles ärganud . . .»
«Jah, ärkasin küll . . .» pomises Aadam.
Ants jooksis kohe isa juurde ja hüüdis sädistades:
«Me käisime arsti-onul külas, me käisime arsti-onul külas! Vanaisa oli kah meiega ühes. Arst koputas ja kloppis meid nagu . . . Laskis meid hingata ja laskis meid köhida. Ja kus tal oli alles võõraid, sellel arsti-onul! Tervelt kaks tuba oli puupüsti täis . . . Meie aga ei oodanud — me muudkui läksime kohe teistest mööda ja . . .»
«Vaata, vaata,» ütles Aadam ja katsus naeratada.
Poisid kihutasid suure hooga edasi, et oma huvitavaid uudiseid ka teistele majalistele teatavaks teha.
Ja Riina ütles viivitades, vaadates enda ette põrandale:
«Jah . . . ma mõtlesin, et . . .»
«Muidugi,» noogutas Aadam, laskmata teda lõpetada.
Vaikus.
«On ju parem, kui me võime nii või teisiti kindlad olla,» ütles Riina jälle vähese aja pärast.
«Muidugi,» noogutas Aadam.
«Sest isegi tõhusa abi saamine . . . vajaduse korral . . . on kujuteldav ainult . . .» ütles Riina.
«Jah, muidugi,» kinnitas Aadam.
Vaikus. Ja kui see piinav paus enam hulgal ajal lõppeda ei tahtnud, küsis Aadam edasi:
«Mis teile's räägiti? . . .»
«Nad on praegu veel täiesti nakatamata! . . .», ütles Riina.

Samal hetkel tuli tuppa ka vanahärra Pedak ise, vurrud turris ja põsed punased suurest ruttamisest. Ka tema oli õnnelik, jah, seda ta oli, — see õnn paistis nii tema pilgust kui kogu tema ilmest. Astudes pikkade sammudega läbi toa, jäi ta väimehe ette seisma, puhus põsed õhku täis ja põrutas hoogsalt:
«Terved! Terved, kuuled sa! Nad on praegu terved, kurat võtaks . . . kuuled ometi! Ja ma ütlen sulle, et . . . katsu sa neid oma mäda hingeõhuga ära kihvtitada! Kui ma selle valges kitlis mehe uksest sisse läksin, mõtlesin ma, et niipea kui meile öeldakse, et Antsul või Haaraldil on midagi viga, kihutan ma kohe tagasi koju ja peksan su vigaseks. Jah, ma oleksin sulle andnud nagu karjakrantsile! Oi sa tõbras küll . . . oma sitikatega . . . Väliselt päris kena mees, aga . . . muudkui kõduneb!»
«Isa . . . jäta! Ära räägi niiviisi . . .» keelas Riina värisevate huultega.
«Mis — ära räägi niiviisi!» pomises vanahärra Pedak ja kadus raskelt astudes oma töötuppa.
Ja Aadam katsus naeratada ning ütles:
«Pole midagi. Tal on ju . . . õigus.»
Õhtul teatas Aadam naisele oma kindlast otsusest tagasi sanatooriumi minna, sest möödunud päeva liigsed pingutused olid jälle esile kutsunud tugeva verejooksu. Nad leppisid kokku, et ta sõidab juba homme. Selle öö veetsid nad jälle ühes, peamiselt vesteldes ja vaikselt mõtteid vahetades, hoidudes ikka ettevaatlikult kõrvale kõige olulisemast. Kui Aadam hommiku eel magama jäi, nägi ta unes, nagu oleks ta alles nooruke keskkooliõpilane ja istuks eksamikomisjoni ees, mille liikmeteks olid aga vanad tõsiste nägudega arstid, prillid ninakühmudel.
Riina seadis teenija abiga ta kohvrid jälle korda. Ta jättis muretust teeseldes kõigiga jumalaga, patsutas Antsu õlale, silitas Haaralditki, kes ei tahtnud temast kuidagi maha jääda.
Jaama jõudnud, viis ta pagaasi käsipakkide hoiuruumi, tõmbas kviitungi tillukesteks tükkideks ja heitis need tuule kätte. Seistes ülemisel trepiastmel, vaatas ta mõtlikult valgete paberitükkide tantsisklevat lendu, kuni need kadusid viimseni sillutiselt tõusvatesse tolmupilvekes-

tesse. Nii. Ta oli otsustanud. See, mida järsud iilingud temast praegu üha kaugemale kandsid, oli tema elu lõpparve, — ta süda ei valutanud enam ja ta võis olla nüüd päris rahulik.

Ta ostis pileti, vahetas ajalehti sirviva tuttavaga paar kerget naljakest ja astus vagunisse. Siis hakkas rong liikuma ja ta sulges silmad, teeseldes magamist, kuna keegi naabritest kippus teda oma tühiste küsimustega tüütama.

Ta jõudis koju alles pimedakumal, sest keegi polnud teadnud talle vastu tulla ja ta kõndis pealegi väga pikkamisi. Pere oli parajasti lauda asunud; kui ta sisse astus, oleksid kõik korraga nagu midagi aimanud. Nad olid tema vastu väga lahked — nad osutasid talle ülikülluses seda sooja sõbralikkust, mida ta praegu tõepoolest vajas. Ja nad olid kogu aeg väga taktilisedki — keegi ei küsinud temalt, miks ta nii ruttu oli siia tagasi tulnud.

Paar suutäit nälja kustutamiseks vastumeelselt alla kugistanud, läks Aadam tagakambrisse, ja kuni Anne voodit kohendas, seisis ta vaikselt õe selja taga. Pärast seda heitis ta kohe pikali, sirutas jalad õieli ja tahtis magama jääda, sest talle näis, nagu poleks talle suures, avaras maailmas mitte midagi muud enam üle jäänud.

Tuba muutus aina mustemaks — edenev õhtu vaatas läbi ukse sisse ja kardinate vahelt imbus talle ninasse aurava järve kargust. Ja parajasti, kui ta oli juba silmi sulgemas, astus ema tasakesi üle läve, hoides käes tahmase klaasiga plekklampi, mille kumerad küljed läigatasid kuidagi jälestavalt-õliselt.

Aadam pööras pikkamisi pead, naeratas ja tõusis siis istukile.

Ema asetas lambi lauale, ohkas, istus samuti.

Pisut aega vaatasid nad teineteist pika läbitungiva pilguga, ja siis ütles Aadam:

«Jah, näed sa, ma olen jälle siin . . . ma olen jälle siin . . .»

«Miks?» küsis ema.

Aadam ei vastanud kohe.

Vähese ootamise järel küsis vanake jälle:

«Miks sa tulid, poeg?»

Ja nüüd ei suutnud Aadam end enam kauem hoida, libistas enda järsku põlvili põrandale, surus näo ema kuivade põlvede vahele ja ütles nuuksudes:

«Ema . . . emake! Sina olid see, kes mulle elu andis, ja ma tahaksin, et sa oleksid ka see, kes mu . . . maha matab. Muld . . . muld . . . muld kutsub mind, emake . . .»

Kui ta pisut hiljem tagasi voodisse läks, nuttis ta ikka veel, hoidis kramplikult kinni ema kangetest sõrmedest ja rahunes siis pikkamisi.

Saabus vaikne öö ja tal oli hea olla.

Suur vari

1

Siimon Oks tuleb trepist alla, lükkab raske eesukse lahti ja astub tänavale. Kuid ta ei hakka kohe edasi minema, ta vaatab mõttesse süvenenult ringi, ohkab, tõmbab kindad kätte.

Ta on suurt kasvu, lihav, ometi mitte liiga paks. Tal on tugev, punakas, tedretähniline nägu, lühike jäme kael ja lai ning tugev turi, mis hoidub kühmu nagu nägematu raskuse all. Pidev töö maalimisraami ees ja joonistusklassides on andnud talle harjumuse pead viltu hoida ning silmi kissitada, mis tekitab tunde, nagu vaatleks ta kogu maailma keskendatud uudishimuga, väga tähelepanelikult. Tema säpru hoiduvad tumepunakad juuksed, mis kipuvad juba vägisi halliks minema, on nagu mingis seletamatus kooskõlas tema ebatavaliselt laiaks paisunud kehaga: lihavate labakätega, pungis põskedega, avaralt heatahtliku ilmega suunurkadel ning laial paljal laubal, tillukese madala ninaga, mille mõlemal tiival helendab rohkesti lillakaid veresoonekesi.

On varajane õhtupoolik, aprilli lõpul. Päike seisab rõõmsana ja soojana vanade majade kohal, plekk-katused peegeldavad taevavõlvi sügavust, puud aedades lõhnavad vaigust. Mida kaugemale südalinnast, seda kergem on astuda, seda vabam on hingata, seda joobnustavamaks muutub kevadine õhk ümberringi.

Kuid Siimon Oks märkab vaevalt seda kevadõhtust ilu. Mõlgutades ikka veel mõtteid koolivennast arsti äsjaste sõnade üle, muutub ta üha hajameelsemaks, põrkab vastamisi teiste teekäijatega, komistab, ei astu õigel ajal kõrvale ja saab siit ning sealt hoolimatuid tõukeid. Juba teist või kolmandat kuud tunneb ta end väga hal-

vasti — teda vaevavad äkilised tasakaalutusehood ja üsna tihti kipub kogu maailm tema silmade ees veidralt uduseks muutuma. Ta on seda pidanud seni ikka ületöötamise halvaks tulemuseks, eriteadlasest sõber oli täna sellest kuuldes aga väga tõsiseks muutunud, kulmu kortsutanud ja talle hoolikalt kinni liimitud ümbrikukese vajaliku soovituskirjaga linna nimekama eriteadlase jaoks kaasa andnud; nüüd, lonkides hooletult läbi soojade tänavate, mõtleb Siimon veidi kibestunult, et kindlasti on see liigne ettevaatlikkus, et see pole siiski midagi muud kui üsna tavaline väsimus, et nõnda on siis seegi eluröömus poiss muutunud harilikuks tosinarstiks — inimeseks, kes näeb terviserikkeid kõikjal, kuhu ta pilk vaid langeb!

Järsku peab Siimon tahtmata meelde tuletama, kuidas need tüütavad häired olid ta juures ilmnema hakanud, järjest tugevamaks kasvanud, aeg-ajalt mõneks päevaks kadunud, kuid siis uuesti esile kerkinud piinavalt ägedate peavalude saatel. Ta mäletab selgesti hommikut, mil ta oli ärganud mingi seletamatu sisemise rahutuse tundega, ja kuidas sellest hommikust saadik oli kõik tema läheduses kuidagi ebakindlaks muutunud; kuidas sukeldumised ahastamapanevalt värisevasse uttu järgnesid nüüd tihedasti üksteisele; kuidas talle vahel näis, nagu oleks igale asjakesele tema läheduses laotatud rohkesti imepeent ämblikuvõrku. Või kuidas ta tabas end lapsikult vajaduselt käed ette sirutada ja ümbritsevaid mööbliesemeid katsuda-kobada: kas need asuvad temast tõesti just nii kaugel, nagu see talle paistab? Ja viimaks asus nagu kuhugi sügavale kaane alla rohkesti tasakesi närivat hirmu, mida ta ei suutnud enam kuidagi maha suruda ja mis püüdis nagu sosinal hoiatada, kuigi ta teadvuseni ei ulatunud veel täpsemaid kahtlusi.

Mida enam Siimon süveneb neisse ebamugavusetunnet tekitavatesse mälestustesse, seda hajameelsemaks ta muutub, kuni ta leiab end viimaks kõndivat mööda sügavat rentslipõhja, otse munakividel. Ta tuleb tagasi kõnniteele, katsub keskenduda. Veider küll, — millest praegugi säärane laokilolek: kas ta pole siis täiesti kindel, et juba varsti on kuulus eriteadlane langetanud oma ainuvõimaliku otsuse: «Tühine asi, võtke õhtuti enne magamaheitmist paar tabletikest bromuraali.»

Ta naeratab selle mõtte juures, ometi aga ei õnnestu see naeratus kuigi hästi. Talle endale näib, nagu kõverduksid ta huuled mingis vastumeelses krambis. Ja püüdes end ikka kõigest jõust rahulikuks sundida, hakkab ta viimaks sagedate, närviliste tõmmete haaval suitsetama.

Kuid surve hinges aina püsib, püsib. Lähemal tänavanurgal asuva kioski juurde jõudnud, ostab ta sealt ajalehe, hakates seda hoolega sirvima. Seda tehes katsub ta endale järelejätmatult kinnitada, et trükitähed seisavad praegu rahulikult oma kohal, ei värise, ei kipu jälle ruumi hajuma, nagu see sündis viimasel ajal kahjuks vägagi sagedasti.

Siis jõuab Siimon koju, hakkab raskelt tampides mööda vana treppi üles minema. Ta avab snepperluku ja poeb kääksatades avaneva ukse vahelt sisse.

Eeskoda on hämar ning soe, — nii, see on tema kodu, ta tunneb end siin palju kindlamana kui äsja tänaval. Ta riputab mantli varna ja astub kohe edasi. Vaiksest korterisügavusest kostab laste rõõmsat kilkamist, jooksumüdinat, mängupillide tininat. Keegi kõpsib kõrgete kingakontsadega ja ümiseb vaikset laulukest: tema naine, ta poiste ema!

Äkki haarab Siimon Oksa võimas igatsus kõige selle igapäevase ning hoopis juhusliku järele, mida ta kuuleb seal uste taga hoogsalt edasi voolavat. Ja sulgenud hetkeks silmad, tunneb ta end kiiresti väsima hakkavat, aina loiumaks ning unisemaks muutuvat, nagu peaks ta kiiresti-kiiresti lahti rõivastuma ja voodisse heitma, et kohe sügavasse, unustust pakkuvasse unne vajuda.

Ent selle asemel et nende järjest kestvate koduste häälte suunas otse edasi minna, läheb ta pahemale, oma töötuppa. See on suur, madala laega ruum, ebatavaliselt vilu ja ebatavaliselt korratu. Ühes seinas seisab kollane kirjutuslaud, akna kõrval hoiab teravate tippudega raamaturiiul väheseid lagunevaid köiteid, kušetil on hunnikus vanad ajalehed.

Siimon astub maalimisraami ette ja vaatab teraselt — jälle silmi kissitades ja pead viltu hoides — pooleli olevat pilti, mis kujutab igivana majahütikest kesk virvendavat, halli lagendikku, jubestavalt kõrge laotuse all. Ja

just siis, kui lõuendile kinnitatud värvid ta ees otsekui elama hakkavad, tajub ta jälle kõigi meeltega seda sügavat vaikust, mis on teda üllatanud siin viimasel ajal väga sagedasti — see vaikus tõuseb esile põrandast, hoovab alla laest, mähib endasse kõik ümbritseva, ei lase ennast segada vaheukse tagant kostvatest häältestki. Ja kuna äsjane väsimus tas aina suureneb, istub ta roidunult, pigistab käed nagu laps põlvede vahele ja kiigutab end rütmiliselt edasi-tagasi, vaikse-vaikse laulu taktis, mida meenutab talle järsku too lage kõnnumaastik, mida ta ikka veel vaatleb.

Kevadõhtune päike, kaldudes järjest madalamale, heidab läbi kahe akna tuppa roosakaid kiiri. Ses kustumisele lähenevas, kuid veel küllaltki eredas valguses muutub nähtavaks iga pisemgi lõuendile kinnitatud detail. Tuul on tühja lausikut katvad kasteheinakõrred, üksikud põõsakesed ning lahjal põllulapikesel kasvava vilja longu puhunud; madal majake ei oma pisimatki varju halastamatult kõrge taeva eest; tillukesed kuivad pilvemügerikud on nagu vihaselt kokku tõmbunud. Paistab hõõguv põuapäike. Kogu tühja välja varjab nagu kerge suitsuvina, mis ähmastab vaadet, mähkides endasse põõsad, puud, päid kummardavad kasteheinad ning rukkikõrred, madalas asetseva, vaevalt aimatava silmapiiri. — Kuid see, mis annab tollele lõpetamata pildile tema ilme, on siiski mingi seletamatu kujutlus kuivast ning umbsest kuumusest, mida lõuendile kinnitatud maastik näib endast lakkamatult hoovavat . . .

Uks käib, keegi tuleb tuppa. Siimon, viitsimata ringi vaadata, mõtleb endamisi, et kindlasti on see Marja, tema naine. Kõpsivad sammud lähevad laua juurde, seal korraldatakse midagi, kostab tasast krabinat. «Tänased ajalehed . . . Lendavad samuti kušetile, teistega ühte hunnikusse,» mõtleb Siimon, suleb silmad ja ootab, et teda kõnetataks. Ja naine küsibki varsti, istudes ta kõrvale, teise vabasse tugitooli:

«Ega sa täna ometi enam töötada kavatse?»

Siimonile näib, nagu sisaldaksid need sõnad kui ka neid sõnu lausuv hääl midagi usutlevat, midagi teadatahtvat. Ta raputab pead ja vastab pikkamisi:

«Ei mõtle.»

«Sa oled vist väga väsinud?» küsib naine väikese pausi järel.

«Olen,» noogutab Siimon. «Jah, ma olen tõesti väga väsinud.»

Vaikus.

Ning naine kõneleb korraga hoopiski millestki muust: «Ma vaatasin su uut õlimaali täna veidi lähemalt. Imelik . . . see on ju hoopis midagi muud kui su senised tööd. Ja võta heaks või pane pahaks, aga minule isiklikult niisugune maneer ei meeldi. Tühjus, mis võib isegi hirmu peale ajada . . . Mis sa sellega ütelda tahad?»

Siimon avab silmad, vaatab hetk aega jälle maali poole, toob siis pilgu tagasi naisele. Ta näeb selle kõhna õlga, tumedaid juuksekahle, teravat profiili, väga kitsaid ning hapraid käsi, mis mängivad hajameelselt valge salli pikkade narmastega. Korraga hakkab ta ootama, et Marja juba lahkuks.

Kuid samas tekib tas jälle möödunud päevade rahutuks tegev kujutlus kõikjalt tõusma hakkavast tihedast udust. Ja piineldes valusasti sellest udust esile tungivate kontuuride ning vormide kramplikust hajudatahtmisest, liigutab ta end viimaks närviliselt, tõuseb ja vastab alles nüüd naise hiljutisele küsimusele:

«See on minu kodumaastik.»

«Kodumaastik?» ütleb Marja ja vaatab teda viltu silmanurgast.

«Jah, see on minu kodumaastik,» kordab Siimon, vaikib jälle ning lisab siis seletades: «Ma elasin selles ümbruses ligi viieteistkümnenda eluaastani. Hiljem pole ma seal enam kunagi olnud. Me asusime suurematest küladest hoopis kaugel, nõmmede ja kõndude vahel. Maa oli seal väga halb ja viljatu. Vahel oli mul tunne, nagu asuks otse pruuni kanarbiku all tühi ning kõmisev savikuppel, mille sisemuses lõõmab kustumatu leek.»

«Ah . . . nõnda . . .» sõnab naine viimaks hajameelselt, korrates ikka sama mõtet. «See on siis . . . teiste sõnadega . . . sinu noorusmaa.»

«Jah, see on minu noorusmaa,» vastab Siimon ja naeratab, vaevalt märgatavalt huuli kõverdades.

Vaikus.

Järsku tõuseb Siimon oma kohalt ja astub kärmesti

läbi toa. Ta hakkab lähemaid seletusi andma, osutab siia ning sinna: nende põõsaste vahelt läks jalgrada üles põhja, see jalgrada ulatus läbi mitme kihelkonna, tarvitses vaid seda mööda minna, et jõuda lõpuks välja kaugetesse, jõukatesse tagamaaküladesse. Ta lühike lihav sõrm põikleb rahutu kiirusega üle halli lõuendi, osutab ikka siia ning sinna, ta peab pingutama, et näha kõike oma kiiresti väsivate silmadega. Ja kui ta on selle kurva, kuidagi mahajäetuna mõjuva maastikulõigu kirjeldamiseks ning iseloomustamiseks kõik hädavajaliku ära ütelnud, tajub ta nagu tillukest pettumust, istub tagasi tugitooli ja tunneb end nagu milleski süüdi olevat.

Vähe aja pärast ütleb naine, vaadates meest jälle kõõrdi silmanurgast:

«Seda teemat käsitled sa aga esimest korda kogu oma kunstnikuea jooksul . . . nagu ma juba tähendasin. Miks?»

Siimon Oks kehitab õlgu.

«Miks . . . jah? Vaata, ma ei tea seda isegi,» ütleb ta ikka nagu süüdlaslikult. «Aga küllap vist sellepärast, et minu enda ja veel enam mu vanemate elu polnud seal kuigi kerge. Sellelt suurelt lagendikult pole mulle meelde jäänud tõepoolest mitte midagi rõõmsat, mitte midagi niisugust, mida ma oleksin kunagi tagasi soovinud.»

«Ah nõnda . . . ?» noogutab naine. «Jah, ma mõistan. Mis puu see on, see seal sinu sõrme juures?»

«See? See on vaevakask.»

«Vaevakask? Issand, kui huvitav nimetus . . . hahahaa!» naerab Marja korraga pisut ebaloomulikult, näpib ikka sallinarmaid. «Aga mille poolest see erineb . . . noh . . . harilikust kasest?»

«Selle poolest, mille poolest erineb säärase kõhna kõnnumaastiku elanik . . . noh . . . «harilikust» talupojast kuskil viljakandval lausmaal,» ütleb Siimon, teades samal ajal, et see võrdlus on vägivaldne, romantiline, liiga kauge.

Kuid Marja ei näi seda märkavat, naerab jälle ühegi erilise põhjuseta ja jätkab, nagu vaid selleks, et pääseda vaikimisest:

«Nüüd oled sa siis sellest oma kodukoha pikast vihkamisest lahti saanud, eks ole? Vaatad tollelegi ajajärgule oma elus hoopis sõbralikuma pilguga . . . ?»

«Näib küll nii olevat,» noogutab Siimon, lisades kohe ootamatu jutukusega, mis üllatab teda ennastki: «Õieti pole ma ise sellest kunagi päris hästi aru saanud . . . Aga sedasi ju tõesti näib, nagu sa praegu ütlesid. Ligi kolmekümne aasta jooksul pole ma peaaegu kordagi neile kaugetele aastatele tagasi mõtelnud, aga läinud kuul hakkas mind piinama nagu luupainaja. Ma olin nagu midagi ära unustanud ja nüüd ma nagu pidin selle midagi jälle maksku mis maksab uuesti meelde tuletama.» Ning hetkelise pausi järel veelgi hoogsamalt: «Käisin ringi nagu haige — süda aina valutas, valutas. Ja kui ma siis jälle tööle hakkasin mõtlema, ilmus see kõik nagu valmisviimistletult mu vaimusilma ette: hall maja, hall taevas, hall põuaudu, hall kaugus silmapiiri ees, poolkuivad, längus kasvavad kõhnad viljakõrred, tolmust hallid põõsad, hall kanarbik!» Ning kohe vaikselt, nagu lämbudes: «Näed isegi . . . ma ei oska seda kuidagi seletada ja ma kardan, et sinagi mind . . . vaevalt mõista suudad . . .»

See lühike, kuid seda hoogsamalt esile tunginud sõnadevool katkeb niisama järsult nagu see algas. Siimon pühib abitult üle silmade, hakkab jälle ootama naise lahkumist. Ta ei taha küll töötada, ta vaid lamaks, lamaks, kogu keha välja sirutatud, jaladki õieli. Laste jooksutümin kostab nüüd otse kõrvaltoast; seal kilgatakse ja naerdakse, üks tool kukub suure kolinaga ümber. All tänaval sõidavad rautatud ratastega vankrid, hüpeldes üle munakivide. Õhtu edeneb. Ja Marja, kes paistab tegelevat ikka omaenda varjatud mõtetega, näib nüüd äsjase kõneaine vastu sootuks huvi kaotavat (või teeskles ta ainult seda huvi?), kallutab pea kuklasse ja küsib kuidagi ükskõikselt-pealiskaudselt:

«Mis arst sulle ütles?»

«Mis ta ütles . . . ?» venitab Siimon, katsudes varjata oma hinges käärivat, talle endalegi täiesti põhjendamatuna tunduvat vaenulikkust, mida ta naise vastu järsku tunneb. «Mis tal seal's ikka ütelda oli . . . Mitte midagi.»

«Jah, aga millest siis see nõrkus, mille üle sa viimasel ajal nii tihti hädaldad?»

«Hä-dal-dan? Millal ma sulle siin nii tihti hädaldanud olen?» küsib Siimon valvsalt pead tõstes.

«Aga millal sa seda siis mitte ei tee, paike?» küsib naine vastu ja temagi pilku loorib hetkeks kerge vaenulikkuseilme. Kuid ta pöörab kõik kohe naljaks, patsutab mehe laia käeselga ja hüüab naerdes: «Noh, noh, ära nüüd iga kogemata öeldud sõna pärast pahandama hakka. Vabanda, vabanda, vabanda!»

Siimon saabki endast jagu, surub haavumistunde maha, heidab omakorda Marjale kärme kõõrdpilgu. See on mehega võrreldes veel üsna noor — vaevalt kolmekümne viie aastane — väga kärsitu iseloomuga ja väga maias maistele lõbudele ning rõõmudele. Ning just siis, kui Siimon tahab midagi lepitavat lausuda, pöörab Marja otsustavalt pead ning pärib teeseldud rahulikkusega:

«Kas see nõrkus teeb sulle... väga tüli?»

«Noh, kuidas sulle nüüd ütelda... Eks ta ju tee kah...» venitab Siimon, muiates tahtmata säärase lapsikuse üle.

Ning Marja, patsutades teda ikka nagu vallatades käeseljale, ütleb nüüd veidi häbelikult:

«Vaata... ära pahanda... Täna on ju laupäeva õhtu... Ma telefoneeriksin mõnele vanale perekonnatuttavale... ja kutsuksin meile külalisi... Võiksime tunnikese, teise kaarte mängida või niisama vestelda. Mis sa sellest plaanist arvad, kallis? Ega see sind liiga ei väsitaks?»

Siimon tunneb end äkki valusalt pettununa. Nõndaks, nõndaks, huvi tuntakse mu tervise vastu vaid sel põhjusel! mõtleb ta pilkavalt. Ja sulgedes uuesti silmad, vastab ta hetke pärast:

«Mis see mind siis ikka nii väsitab... Eks kutsu.»

2

Kohe pärast naise lahkumist kavatseb Siimon väheks ajaks magama heita, kuna kogu tä keha on täidetud juba lausa tinase raskusega. Lükanud ajalehed põrandale, sirutab ta enese kušetile, paneb käed kukla alla, vahib lakke.

Kuid uni ei tule. Mõtted hulguvad omapead, tekivad ja kaovad, tunduvad imelikult tarbetuina. Kuni ta peab

äkki kaugele minevikku astuma, seal ringi hulkuma, vaatama tähelepanelikult üht ning teist...

Ta ette kerkib nagu udust pikakasvuline, lõnkjalt-lõdva kehaehitusega külapoiss, kehvast lagendikutalust võrsunud unistaja: luulekujusid jälgiv rändrüütlike, teine väike Taavet Soovere, kes ihkas esmalt vallakirjutaja abiliseks, siis koolmeistri abiliseks, siis üha kõrgemale ning kõrgemale... tagasihoidlikult, vähenõudlikkusega, mis teeb talutavaks suurimadki loobumused... Kas see oli tõesti tema, Siimon Oks, see libaja tõusutee tallaja, kes lappis ennast kannatlikult siit ning sealt; kes täiendas end ikka uute juhuslikkude teadmisraasudega juhuslike raamatute juhuslikelt lehekülgedelt; kes kadestas valutava hingega teisi omataolisi, pisut õnnelikumaid hädavareseid; kes arenes viimaks aastakümnete jooksul nende juhuslike raamatulehekülgede ja vanade leksikoniköidete abil kõigil teemadel kõnelda võivaks, lihavaks, nõrkade silmadega vanameheks, kelle pintsli alt pääseb maailma igal aastal rohkesti õlimaale, rohkesti pastelle, rohkesti akvarelle, puu- ning linoollõikeidki...? Kas see oli tõesti tema, Siimon Oks, kes näljutas end päevast päeva ja nädalast nädalasse, et tõusta viimaks üldtunnustatud isikuks, kõrgesti hinnatavaks poolharitlaseks, keda mainivad ajaleheveergudel ja odavates koguteostes teised niisama tihedalt paigatud hingedega poolharitlased: «Hinnatav talent, oma elutõeni jõudnud meister...!»? Jah, kas see oli tõesti tema, Siimon Oks, endine talupoiss tühjalt lagendikult, keda julgesid mõned oma rahvust ja päritolu salgavad-häbenevad sõbramehed nimetada koguni eurooplasekski, eurooplaseks selle sõna kõige uhkemas ning peenemas mõttes? Ja hüpates nõnda aina rahutumaks muutuva kärmusega mälestuselt mälestusele, tunneb ta end — vastuoksa äsjasele unevaevale — jälle kord-korralt virgemaks muutuvat, kuni ta ei suuda enam rahulikult kohal lamada ja peab viimaks tõusma.

Äkki mõtleb ta oma isast ja emast, vaiksetest ja vaestest maaharijatest, kes olid hardunult hinge kinni pidades jälginud tema rasket heitlust haritlaseks saamise eest, tema kasvamist kuulsaks meheks. Mis nad küll sealjuures olid kujutlenud või lootnud, need head inimesed, kellel polnud kahju anda talle oma viimastki piskukest?

Enam kordagi ei langenud neile õnn osaks näha oma nimekat poega, oma pesast lennanud kanget võsukest... Ja Siimonit haarab valus, saatuslikult hilinenud teadmine, et ta oleks pidanud siiski arvestama nende arglike kojukutsetega, mida vanemad olid talle vahetevahel sealt kõnnumailt läkitanud.

Siimon naeratab ikka nukralt, nagu kelleltki andestust paludes. Kui ta oleks vähemalt niipalju südant omanud, et sõita kiiresti üksteisele järgnenud matustelegi! mõtleb ta ahastades...

Aeg edeneb, õhtu läheb edasi. Päikest pole enam näha; algab hämarus. Siimon jääb hetkeks tukkuma. Unine aju sünnitab äkki kujutluse, nagu istuks ta oma kaotatud isakodu tagakambris, vana kummuti kõrval, akna juures. Aga samas lahkub uni jälle, ja ta tõuseb kohe, — jah, ongi juba aeg minema hakata.

Kui ta eeskotta astub, tuleb Marja talle järele ja palub seekordset arsti juurde minekut s i i s k i edasi lükata.

«Miks?» küsib Siimon jälle kohe pahuraks muutudes.

«On ju vaja külaliste vastuvõtuks üht-teist korraldada,» ütleb naine.

Kuid Siimon keeldub järsult. Ja nad seisavad nõnda vähe aega vastamisi, ilmselt vaenulikud, nagu mõlemad aimates, et nende omavahelistesse suhetesse on seega saatuslik mõra tekkinud.

Viimaks pöördub Siimon ukse poole. Ta ei tea isegi, mis ta naiselt ootab — ega ometi haletsevat kaastunnet? Ja ta ütleb õlgu kehitades:

«Sa oled tõesti imelik inimene... luba endale tähendada! Sinu meelest oleks vist tark ja arukas, kui ma venitaksin kuni... täieliku katastroofini.»

«Katastroofini? Nonoh!» ütleb naine ja tahab kohe tagasi tuppa minna.

«Ma pole enam kuigi noor inimene, kõik võib juhtuda,» ütleb Siimon.

Ja Marja vastab, varjamata ikka oma häälest kostvat pilget:

«Ära oma hädakesi liiga suureks puhu!»

«Luba, luba!» hüüab Siimon ja tunneb, et ta punastab üle kogu näo.

Aga naine on juba lahkunud, paugutades väljakutsuvalt ustega.

Siimon seisab ivake aega nagu häbistatult kohal, tunneb korraks vajadust naisele järele minna ja ütelda sellele midagi hästi solvavat. Kuid pahameel hakkab pikkamisi lahkuma, — milleks, pagan võtaks, pole ta ju ometi mõni veovoorimees, kes peab oma närvilisele kaasale kindlasti vastu sõimlema! Ta katsub ironiseerida: «Muidugi, muidugi, noorus nõuab ju oma pärisosa!» Ning pöördudes kohe uksest välja, läheb ta tagasi vaatamata trepist alla.

Kell raekojatornis lööb juba veerandtundi. Siimon mõtleb, et oleks vaja rutata; kuid on nii imehea lonkida, laiselda, sammu veelgi aeglustada. Ta on kepi kaasa võtnud ja veab selle rautatud otsa kolinal üle kivisillutise.

Võib olla, et tasse mõjub ilus kevadõhtu, võib olla, et ta on endamisi rõõmus kavaldava naise lähedusest pääsemise üle — tusatuju hakkab pikkamisi järele andma, silmapilguks haarab teda isegi tunne, nagu oleks ta ummikusse jooksnud elus midagi uuesti hea poole pöördunud. Aeg-ajalt satub talle vastu tuttavaid; ta tervitab neid juba suurest kaugusest, kuna talle paistab, nagu pilgutataks talle sõbralikult; kasvab senisest suuremaks too sihitu, rahutuks tegev teotsemistahegi, mida ta märkab endas tavaliselt enne suuremate maalide loomisele asumist. Ta otsustab veendunult, et üsna kindlasti teeb ta veel üht-teist oma lapsepõlve-kodu ainetel, — näiteks kas või sellest suurest kõrgrabast, mis algab kohe ta isatalu heinamaade tagant. Üksikud motiivid tõusevadki juba ta vaimusilma ette sellise eredusega, et ta võiks kas või kohe praegu tööle asuda. See oleks kahtlemata uus, viljakas ning omapärane ajajärk tema pikas elutöös, jah, kas see ei kujuneks ehk koguni pööret sünnitavaks uueks ajajärguks kogu eesti kitsas kunstiloos? mõtleb ta korduvalt ikka üht ning sama pisut liiga enesekindlat mõtet.

Neist reibastest unistustest virgub Siimon alles kuulsa arsti ukse ees. Ta loeb hajameelselt läbi suure messingsildi, astub valgustatud koridori. Ta läheb mööda laia kivitreppi üles, rautatud kepiotsaga ikka suurt kolinat sünnitades ja helistab energiliselt. Talle avatakse; ta

astub ruumikasse ootetuppa. Ja alles siis, kui ta on juba mantligi varna riputanud ning vaba tooli järele ringi vaatab, tuleb alateadvusse tõmbunud kartus jälle tagasi, näriv hirmutunne, mis paneb südame korratult kloppima.

Ta on viies jutulesoovija, — seega tuleb oodata kindlasti üle tunni. Võtnud taskust ajalehe, tõmbab ta silmad pilukile ja hakkab ajaviiteks lugema rahvusvahelisi sõnumeid, mis jutustavad ebakindlusest kõigis maailmajagudes, Hitleri vägevast kõnest oma aatekaaslastele, Nõukogude Liidu majanduselust, rahutustest kuskil koloniaalmaades. Kuna see kõik on talle ammu juba tuttav — kümme korda läbi vaimutsetud nii kohvikus kui kõrtsis viinaklaasi juures —, hakkab ta varsti üksikasjaliselt silmitsema teisi järjekorra-ootajaid. Tast pahemal istub tõmbi kehaga juut, kelle mõlemad silmad on peaaegu kinni paistetanud; akna all konutab keskealine naine, kelle juba halliks minev pea teeb iga veidikese aja pärast kerge nõksu; noor sihvakas poiss on enda laua juurde seadnud ja näeb vaeva ristsõnamõistatuse kallal, tarvitades väga sagedasti valget taskurätti, mida ta hoiab kogu aeg vasakus käes; üks ema on toonud siia abi saama oma vaevalt viie aastase tütrekese — selle lakkamatu nutuvirin häirib kõiki siinviibijaid. Ja kogu aeg võib selgesti kuulda, kuidas kuskil seina taga käib suur pendliga kell: täks-täks-täks-täks!

Siis kuuldub kabinetist monotoonset kõnekõminat, sammud tulevad ukse juurde ja paks arst laseb endast mööda seotud silmaga mehe, kes põrkab kohe vastu ukseposti, teeb paar abitut sammu kõrvale ja hakkab kiiresti selga ajama pikka vihmamantlit. Ema nutva lapsega järgneb kutsuvalt viipavale kitlivarrukale. Juut ohkab. Ja noor poiss laua juures on viimaks ometi leidnud õige salasõna, noogutab rahul olles ning vaatab võiduröömutseva pilguga ringi, nagu tahtes öelda: «Ahah, näete, siiski lahendasin ära!»

Siimon pääseb kuulsa arsti kabinetti alles veidi enne kella kaheksat. Hoolikalt siledaks kammitud habemetuustiga vanahärra laseb ta endast mööda, osutab tardunud sõbralikkusega toolile, istub ise teisele poole lauda ja asetab käed risti enda ette. Ta keskendatud tähelepanu tagant võib selgesti aimata tüdimust ning ükskõiksust,

mida ei suuda liigutada enam ka kõige suuremad hädad ja viletsused. Ta pilk on väga terav ja sunnib mõtlema masinale, mis töötab täpselt, raudse kindlusega, kuid ka niisama raudse osavõtmatusega.

Siimon ei suuda lausuda äkki ainustki sissejuhatavat sõna. Ja kuulus arst, asetades nüüd randme pikliku kuldkellaga paksule päevaraamatule, küsib viimaks professionaalse osavusega teeseldud kaastundega:

«Noh, härra kunstnik, mis siis teid minu juurde tõi?»

Teadmine, et see nimekas mees teda juba tunneb, heidab Siimoni hinge terakese edevust. Kallutudes pisut ettepoole, jutustab ta pikkamisi oma viimaste kuude hädadest, püüab olla hästi täpne, takerdub aga juba varsti ja ajab kõik segamini. Kuid kuulus arst näib teda niigi mõistvat ja noogutab iga lause järel.

Järsku aga meenub Siimonile koolivenna kiri. Ta otsib seda närviliselt kõigist taskutest, leiab viimaks ja ulatab üle laua. Kuulus arst avab ümbriku. Kuni ta pilk kärmesti realt reale jookseb, vahib Siimon teda äkki ärkava kahtlustusega, just nagu võiks ta sellelt inimeselt oodata nii mõndki pahandust. Kõikjal ümberringi valitseb sügav vaikus. Ja kuulus arst, asetades vähetuntud kolleegi kirja enda ette lauale, hakkab raamatusse märkima isikut tõendavaid andmeid: nimi, vanus, elukutse, aadress, telefoni number. Sellega valmis saanud, surub ta prillid hästi kõvasti ninakühmule, muutub väga autoriteetseks ja küsib vaikse häälega, nagu sellega veel kord oma tähtsust alla kriipsutades:

«Kas see udusus ja kõige kõikumine vaevab teid juba ammu?»

Siimon kehitab õlgu.

«Ammu? Noh, päris täpipealt ma seda ju ei mäleta, sest esialgu polnud see kuigi märgatav...» ütleb ta ja täpsustab kohe: «Poole aastaga võib igatahes arvestada.»

«Ahah, ahah,» ütleb kuulus arst. Ta kirjutab jälle midagi oma paksu raamatusse. Vähese vaikimise järel küsib ta edasi: «Heledad või tumedad punktikesed, kriipsud, õrnad kaldjooned — olete te ka midagi säärast tähele pannud?»

«Ei,» vastab Siimon lühidalt. Ning nüüd ei suuda ta end enam valitseda — vahepeal alanenud hirm tuleb

tagasi, võtab äkki kindla suuna. «On see ehk midagi . . . väga hädaohtlikku . . .? Kas te arvate, et ma peaksin enda hoolikalt käsile võtma?» pärib ta veidi katkendlikult.

«Seda me näeme kohe,» ütleb kuulus arst ja tõuseb. Ta läheb kapi juurde, et võtta sealt vajalikke abiriistu. Nendega vastu klaasalust kõlistades seletab ta nagu muuseas: «Arvatavasti te ju teate, et mul on kaks kitsamas mõttes eriala, mis moodustavad veidi ebatavalise kombinatsiooni — silma- ja närvihaigused. Ja kui teil midagi selle vastu ei ole, siis alustagemgi esimesest. Palun, vahest te astuksite siiapoole.»

Siimon Oks tunneb südant aina rahutumalt kloppima hakkavat. Hirm suureneb tas veelgi. Ta alistub loomusunniliselt arsti käskudele ning korraldustele; talle tilgutatakse midagi mõlemasse silma; oodates selle vastiku vedeliku mõjulepääsu, vestlevad nad hoopis tühistest asjadest. Kuulus arst kiidab asjatundlikult «andeka vanameistri» ilusaid vooremaastikke, lubab endalegi muretseda midagi sobivat, teatab nagu mingit sõbrameheuudist, et ta olevat oma hingelaadilt konservatiivne ega suutvat hinnata kuigi kõrgelt moodsate voolude esindajaid ei kirjanduses ega ka kujutavas kunstis. Ikka nagu muuhulgas laseb ta — kunsti ja kirjanduse pealt nüüd teatrile üle hüpates — Siimonit kuue ning särgi ära võtta, kuulab rutates kopse ning südantki, toksib tillukese vasaraga vastu põlve ja kannakõõlust. Ja kui siis viimaks algab tänase läbikuulamise piinarikkaim osa — jubestavalt ärritav valgustamine otse eest, pahemalt ning paremalt, valgustamine, mis näib sügavale ajudesse tungivat, otsekui torgiks kuulus arst sinna nähtamatute metallorakestega — kui see kõik algab, ei püüagi Siimon endale enam midagi salata: nädalate ja kuude jooksul on teda vaevanud üks ja sama hirm, mida ta on katsunud nii enda kui teiste ees maha salata, õudne hirm pimedaksjäämise eest!

Need vastikud katsed näivad kestvat terve igaviku. Ent ka kuulus arst ise väsib viimaks, pühib higist laupa ja ütleb, et seega olevat ta oma esialgse töö teinud, et armas härra kunstnik võivat nüüd oma silmadele puhkust anda.

Nad istuvad tagasi laua juurde. Siimoni ärritatud vaateväljal hüpleb tuhandeid tulukesi. Kuulus arst

märgib jälle midagi paksu raamatusse; ja kui seegi tehtud on, ütleb ta nagu üsna juhuslikult, vaid muuseas:

«Meist, meedikutest, kiputakse pahatihti arvama, et me ei tunne mingit huvi kõige selle vastu, mida nimetatakse harilikult ühe rahvuse vaimseks eluks. Aga ma julgen teile kinnitada, härra kunstnik, et säärase arvamisega tehakse meile ülekohut. Muidugi, muidugi, meie aeg kuulub hädalistele ja me peame piirduma väga vähesega. Aga ometi pole me kõige suuremad võhikud neiski küsimustes . . . võite uskuda.» Ning kuulus arst lõpetab selle informatsioonilise tiraadi juba hoopiski hooletu tooniga: «Võtke kas või näiteks mind, teie alandlikku teenrit. Mu korter pole küll just eriti suur, aga see pole ka just eriti väike, aga mul on mu tubade jaoks kolm täiskomplekti pilte . . . Raamatukogu koosneb mul kah umbes poolteisest tuhandest köitest . . . Ja ma tunnen nii mõndki ametivenda, kes ei jää minust maha, vaid on ehk minust . . . möödagi läinud!»

«Ah . . . nii . . .» noogutab Siimon viivitades.

Kuulus arst kirjutab jälle sulega krabistades midagi oma raamatusse, noogutab nagu kõige öeldu kinnituseks ja küsib hetke pärast:

«Muuseas . . . Te olete minu teada perekonnainimene, härra Oks?»

«Jah, perekonnainimene,» vastab Siimon.

«Abikaasaga kahekesi, või . . . rohkem?»

«Rohkem. Ka kolm last.»

Vaikus. Kuulus arst märgib sellegi ettenähtud lahtrisse, tõstab siis pea, kohendab harali aetud sõrmedega prille.

«Kops ja süda on teil nagu kahekümneaastasel, nendega te elate vähemalt tuntud seltskonnategelase Metuusalemi vanuseks,» ütleb ta naeratades ja torgib sulepeaotsaga habet. «Ka närvikavaga — üldises mõttes — võite te täiesti rahul olla . . .» Jälle paus. Ja nüüd lisab kuulus arst juba hulga madalama häälega, ähvardavalt sõrme viibutades: «Aga vaat silmad, silmad, härra kunstnik . . . Jaa, silmad!»

«Ah . . . silmad . . .?» kordab Siimon ja mõtleb kuidagi täpselt ning selgelt, et nõnda osutus tõesti õigeks see

tema ammune halb aimus. Ja ilma et ta ise seda kavatseks, küsib ta kähku: «Aga ega siiski ... mitte midagi hädaohtlikku? Üle töötatud, eks ole?»

«Vaadake, härra kunstnik, just nõnda lihtne see kahjuks ... kah ei ole,» vastab kuulus arst, olles jälle veidi aega mõtlikult vaikinud ja sulepeaga habet kratsinud. «Ületöötamine? Ka see, ka see. Aga mitte ainult see, härra kunstnik ...» Paus. «Igal juhul — ärge mõistke mind muidugi liialdatult —, aga ettevaatlik peate te olema! Peate, peate ... kui te tahate kuni kõrge eani töökõlblikuks jääda. Ah jaa, mis te arvate oma ametivennast ... mis ta nimi nüüd oligi ... kes maalib samuti Lõuna-Eesti vooremaastikke? Ahah, tuli meelde — Viilup, Viilup! On vist Viilup, eks ole?»

«Jah, Viilup ...» vastab Siimon hajameelselt.

«Kui vana te olete ... vabandage?» küsib kuulus arst, ehkki ta märkis ka selle äsja oma raamatusse.

«Varsti viiskümmend,» ütleb Siimon.

«Aa! Alles viiskümmend? Noh, kuulge, siis te olete ju veel üsna poisike.» Ning jälle kohe kunstist: «Minu arvates on ka see Viilup üsna andekas mees ... Kes pagan mulle alles hiljuti kõneles, nagu oleks ta õppimise lõpetanud kõigest paar aastat tagasi ... Käis möödunud talvel siin ja sokutas mulle kaela kaks kenakest akvarelli, hahahaa! Et mitte tarkade teaduslikkude terminitega teid kohutama hakata, nagu mõned nooremad kolleegid vahel teha armastavad — kas te olete kuulnud midagi haigusest, mida meditsiinis nimetatakse nägemisnärvi kärbumiseks?»

Kuna kuulsa arsti hääl muutub jälle oktaavi võrra madalamaks ning tähtsamaks, vastab Siimon peaaegu silmapilkselt higistama hakates:

«Ei ... ei ole kuulnud. Mis see on?»

«See on üks *nervus opticus*'e mitte just sagedasti esinevaid haigusi. Kui küsida selle tekkimise põhjuseid, siis ... sellest teame me veel hir-r-mus vähe. Patoloogia? Kõige üldisemates joontes võiks vastata: närvirakkude degeneratsioon, mis ei lase valgusefekte korrapäraselt vastavatesse tsentrumitesse kulgeda. Sümptoomid? Väga individuaalsed, väga individuaalsed! Teie lapsed peaksid olema juba täiskasvanud ... või vähemalt selle piiri lähedal?» lõpetab kuulus arst jälle nagu juhuslikult poetatud küsimusega.

«Ei ole. Vanem läheb sügisel gümnaasiumi eelviimasesse klassi, noorem aga ei käi üldse veel koolis,» seletab Siimon.

«Aa!» venitab kuulus arst. «Ja kolmas?»

«Kolmas ... keskmine ... sai hiljuti kümneseks,» vastab Siimon ja küsib jälle, higistades nüüd juba üle kogu keha: «Tähendab, et ... ühesõnaga ... minu asjad on üsna kehvad?»

«Ma ei ütleks seda! Ei, ei, ma ei ütleks seda!» tõrjub kuulus arst nüüd nagu solvunult, kuid liialdab nii läbipaistvalt, et Siimonil sellest veelgi halvem hakkab. «Kui te ise hooletu ei ole ja kiires korras kliinikusse tulete, teeme me teid kindlasti terveks. Kindlasti, kindlasti, kindlasti! Seda enam et ... minu arvamine teie häda suhtes on seni veel ainult oletus! Ainult oletus! Jaa, jaa, see on seni veel ai-nult oletus. Täpse ja kaaluka diagnoosi saame me määrata ikka ainult pärast kliinilisi uurimusi. A propos — muuseas — kliinikusse tulemisest ... Te peate seda tegema juba homme. Juba homme! Jaa, jaa, jaa, juba homme! See on ju võimalik, eks ole, härra kunstnik? See on ju võimalik, ah?»

«On küll,» noogutab Siimon väriseva käega kukalt ja kaela pühkides.

Kuulus arst lööb oma paksu raamatu kinni sellise matsuga, et instrumendid klaasvitriinis tasakesi kõlksatavad.

«Oh, siis on hea! Siis on suurepärane!» hüüab ta energiliselt, mis peab tähendama visiidi lõppu.

Siimon mõistab märguannet, maksab honorari, tõuseb. Ta kavatseb veel midagi küsida, ei tee seda aga siiski ja pomiseb vaid paar segast tänusõna. Ja kuulus arst, kasutades ta kohmetust, ruttab teda veel kord julgustama:

«Muretseda ei maksa! Mu-ret-se-da ei maksa! Kaks kanget eesti taati, nagu me oleme ... mina ja teie ise ... terveks teeme teid, terveks teeme teid!»

Siimon Oks naeratab kõveralt, kuid ei ütle ka nüüd midagi.

3

Kui Siimon tänavale jõuab, valitseb maailma juba tihe kevadõhtune hämarus. See hämarus on aga täis kihinat ning kahinat, see hämarus elab, sumiseb, naerab, näib vahetpidamata kuhugi tõttavat. Valgustatud aknad vaatavad kõnniteele, rõõmus inimparv liigub üle kividele langevate kollaste valguslaikude, taevas linna kohal on tõmbunud ühtlasse pilvevinasse. Autode laternad ergavad nagu hiigelputukate pungis silmad, kobades oma lõikavalt teravate pilkudega läbi udu, mida tuleb hoogude kaupa alt jõe poolt.

Selle asemel et kohe koju minna, hakkab Siimon sammuma hoopis teises suunas, edasi mööda rahvarohket peatänavat. Ta on käed suure jõuga rusikasse surunud, ta süda taob korratult, teda hakkab aina valusamalt piinama kujutlus, nagu oleks kõik senine vaid poisikeslik rabelemine ja nagu oleks tema tõeline elu alanud alles praegu, kuskil seal kuulsa arsti kabinetis. Õieti... õieti... peaksin ma enda... maha laskma... mõtleb ta pikkamisi, kuid väga asjalikult.

See, mis teda nüüd iga silmapilguga järjest enam piinama hakkab, on hirmus teadmine, et ta võib juba varsti pimedaks jääda, õigemini — et ta jääbki varsti pimedaks. Kuid ometi ei kasva see hirmus teadmine meeleheiteks või ahastuseks, nagu ta äsja arsti juures istudes kujutles, ei, see hirmus teadmine muutub mingiks raskeks, ühtlaselt rõhuvaks koormaks, nagu pruuniks roostelaiguks, mis ei tapa kiirete, purustavate hoopidega, vaid väga-väga vaikselt, peaaegu valutult. «Issand jumal, nii on see siis varsti käes, nii on see siis varsti käes...» ütleb ta äkki sosinal. Ja just sel hetkel, kui ta seda ütleb, kerkib ta vaimusilma ette rida pildikesi kobaval sammul oma teed käivatest meestest ning naistest, inimestest kollaste käesidemetega, keda ta tihti on tänavaliikumise keerises jälginud: «Andke meile teed... võtke meid kaenla alt kinni ja juhtige meid edasi... ha-las-ta-ge meile!»

Korraga märkab Siimon, et telegraafipost trotuaari kõrval tahab jälle laiali valguda, et väljapanekud suurtes vitriinides kipuvad jälle kaotama oma teravaid, korda

loovaid piirjooni. Ja alles nüüd taipab ta kogu selguses, mis see tegelikult tähendab — k a o t a d a n ä g e m i n e! Tal hakkab külm, nähtamatu raudkäsi võtab ta südamest kinni ja pigistab seda halastamatult.

Varsti pöördub ta kõrvaltänavasse. Siin on hoopis vähem inimesi ja ta... teeb oma esimese eksperimendi. Ta pigistab silmad kinni, katsub edasi liikuda vaid kuulmise abil. Seda tehes põrkab ta kohe kellegagi kokku; keegi küsib talt midagi, ja pöördudes kärmesti hääle suunas, tõukab ta sellele kellelegi põlvega vastu kõhtu, saades vastutasuks ränga sõimusõna: «Pime kõuts!» Ja kui ta pisut hiljem veel ühe sellise katse teeb, satub kellegi kepp talle jalgade vahele, kukutades ta käpuli rentslisse.

«Vabandage! Oh, vabandage!» hüüab hele naisehääl kahetsedes.

«Mis seal vabandada, vanapapi ise võiks veidi hoolikam olla!» toriseb daami saatja, pikk, suure kõrisõlmega härrasmees, sirutades käe välja, et kukkunule abi osutada.

«Pole midagi, ärge nähke vaeva...» pomiseb Siimon hädiselt ja katsub kiiresti pimedusse kaduda.

See paha äpardus viib Siimoni mõneks ajaks tasakaalust välja. Märkamata suunda, ruttab ta kärmel sammul aina edasi, teeb suure, asjatu ringi ja jõuab koju alles veidi enne kella üheksat.

Juba eeskojas kuuleb ta lõbusat kõnekõminat, mis kostab elutoast. Ikka veel tusane ning ärritatud, hakkab ta kohe teesklema — lõbusat ning muretut seltskonnainimest mängima. Ta kohendab kaelasideme otse, mõtleb nagu kuidagi vargsi, kõigi eest seda mõtet varjates, et nõnda siis kutsus Marja ikkagi külalised ja et nõnda siis peab ta mitu tundi samuti naerma, samuti lamedaid nalju ütlema! Ning silmapilk hiljem edasi tuppa astunud, toimubki kõik täpipealt nõnda, nagu ta seda äsja kujutles: seades näo hästi sõbralikuks, teretab ta rõõmsat üllatust teeseldes kõigepealt pangadirektor Soobiku lihavat kaasat, kes teeskleb talle omalt poolt vastu naiivset tütarlast; lööb siis hoogsalt patsi direktor Soobikule endale, turjakale taadile, kelle paks, roosa käsi silitab kogu aeg oma ripnevaid hülgevuntse; ulatab veidi külmalt tere-

käe jaoskonnakohtunik Kaasikulegi, tollele libedale elumehele, kelle vastu ta tunneb seletamatut, üha süvenevat vimma juba sellest peale, kui nad paar aastat tagasi kuskil perekonnaõhtul tuttavaks said.

Pangadirektor Soobik ütleb, segades hoolikalt kaarte:

«Näed nüüd, vanasaks . . . Peremeest-peremehekest pole kodus, aga hiired peavad muudkui pidu, hehehee. Proua Marja rääkis, et sa olevat tohtri juurde läinud. Noh, mis sulle seal ette luisati?»

«Ei midagi iseäralikku, kõik on seni, jumal tänatud, kõige paremas korras,» vastab Siimon ja mõtleb endamisi, et nähtavasti on tema kulul juba naljagi heidetud.

«Mina neid isandaid ei usu! Need on lihtsalt lollid inimesed, kes püüavad endid tarkadena näidata ja endast veel lollimate käest raha riisuda!» ütleb kohtunik Kaasik.

Marja noogutab ja tähendab näpsakalt:

«Teil on täiesti õige põhimõte. Ja minul endal on kah niisugune põhimõte. Aga ma tean inimesi, kes jooksevad alati nagu kiini . . . ikka selle juurde ja ikka teise juurde. Ei peeta meeles oma kohustusigi! Aga harilikult ikka tuleb välja, et häda pole säärasel ringijooksjal mitte midagi.» Ning järsku lausa suure vimmaga: «Õigusepoolest peaksid need hädapunnid oma lapsikust ravima . . . jah! Eks ole ju õige, proua Soobik?»

«Jaa, jaa, just, aga just, mu armas! Aga just, just, jah, — ma olen sinuga täiesti ühel arvamisel!» vastab küsitav tarbetu hoogsusega, demonstreerides selle kaudu jälle oma tütarlapselikku iga.

Ja kohe jätkatakse vahepeal katkenud kaardimängu, kes ebausklikult nõidudes, kes ülitõsisel ilmel enda ette põrnitsedes.

Siimon asetab tooli pangadirektor Soobiku selja taha, jälgib silmi kissitades selle mängukavalusi. Nagu ennist kodunt lahkudes ja hiljem kuulsa arsti juures istudes, nii tajub ta praegugi kogu ümbrust sootuks teistsugusena kui varem — kõik mattub küll nagu udulinikusse, selle kõige mõte ning tuum aga saavad seda nähtavamaks. Nagu esimest korda aastakümnete jooksul märkab ta, kuivõrd mõttetu on iga sõna, mis siin praegu lausutakse; kuivõrd kivinenud ja klišeeliseks on muutunud iga liigutus, mis siin praegu tehakse; kuivõrd kulunud ning hal-

liks luitunud on iga nali ja teravmeelsus, mis siin praegu lausutakse. Ja nagu esimest korda aastakümnete jooksul kuuleb ta tuule monotoonset kohinat katuse kohal, linna kauget kära, mööda sõitvate autorataste pehmet kahinat munakividest tänavasillutisel, kord kustuvat, kord uuesti algavat kahinat, otsekui ajaks tuul seal all pimeduses edasi kuivi, edasi-tagasi lendlevaid sügislehti.

Kuna kaardimäng oma mõttetusega ja sinna juurde lausutavad kommenteerivad repliigid hakkavad Siimonit järsku hirmsasti tüütama, tõuseb ta viimaks ja istub raamatukapi ees seisvasse tugitooli. Ja sel ajal, kui Marja ning kolm külalist ikka suure tõsidusega kaarte vastu lauda peksavad, muutub ta ootamatult uniseks ja jääb sügavalt magama, sattudes kohe tagasi kuulsa arsti juurde, kes aina kõneleb, kõneleb, nagu kunagi see, kes püüab varjata oma tõelisi mõtteid.

Ta virgub sellest, et ta järsku kuskilt kõrgelt kohalt alla libiseb, mustenevasse kuristikku, kust tõuseb talle vastu paksu, lausa lämmatada ähvardavat suitsu. Ta tahab appi hüüda, suudab aga vaid ümiseda, ärkab siis lõplikult ja näeb enda ees seisvat tumedat kogu. See tume kogu muutub kohe sõber Soobikuks; nad naeratavad teineteisele; paks pangadirektor pilgutab silma ja ütleb, et partii olevat ometi kord lõpule jõudnud ja viisakas kaval r Kaasik alustavat praegu daamidega viitlehte. Proua Soobik lehvitab endale tuult; Marja segab kaarte, heites kärmeid pilke noorele kohtunikule, kes jälgib oma tursunud elupõletaja-laugude varjust kord tema käsi, kord tema veidi avali hoiduvaid huuli. Ning Siimon rohkem konstateerib kui mõtleb: nad istuvad pisut liiga lähestikku, need kaks peaaegu ühe-ealist noort inimest, kas nende põlvedki pole ehk laua all vastamisi . . .?

«Jäid vist tukkuma, vana, ah?» küsib pangadirektor Soobik paberossi süüdates.

«Jah, silmad läksid tõesti korraks kinni,» noogutab Siimon.

«Kuulsin jah, et . . . norsatasid kohe,» ütleb pangadirektor Soobik, nuuskab mitu korda põrinal ruudulisse taskurätti, silub paar korda vuntse ja läheb üle hoopis uuele kõneainele. «Hoh-jah, pagan seda teab, kas see on vanadusest või millestki muust . . . Aga kui ma sulle päris

õieti üles tunnistan — ega's minugi terviseke pole enam kaugeltki nii raudne, nagu pealtnäha paistab.» Ning olles veel kord oma lihava ninaga nagu hädasignaali puhunud: «Uni! Vaat uni, jah ... susi teda söögu!«

«Uni?» kordab Siimon.

«No uni jah ... noh!» noogutab pangadirektor Soobik peaaegu pahase tooniga, — nähtavasti on talle solvav, et sõber teda kohe ei taipa. Ja kuna Siimon ei näi tema uneprobleemi vastu tõesti erilist huvi tundvat, seletab ta viimaks lähemalt: «Ütleme ... töötad terve päeva nagu karu. Igasugused nõupidamised, arutamised ... vihastamised tuttavate ärimeeste vekslite kallal, — igaüks ju mõtleb, et sa pead tutvusetasa igale ta paberile üks-kaks-kolm käigu andma. Ja õhtul oled kehast nii raske, nagu oleksid sa alt kuni üles umbseks muutunud. Heidad aga magama — võta näpust! Võ-ta näpust! Ei saa ega saa und! Kisenda kui tahad — ei saa ega saa! Kas sina, vana, kah midagi niisugust tundnud oled?»

«Olen vahel. Siiski ... harva ...» vastab Siimon ja näeb nüüd selgesti, kuidas Marja asetab kaardipaki lauale ja kuidas ta käsi jääb otse sellele lebama. Ja kuidas kohtunik Kaasik, kes peab tõstma, oma tõmmu kämbla sellele kaardipakikesele lebama jäävale käele asetab. Ja kuidas nad, kasutades hetke, mil proua Soobik on parajasti tegevuses oma ridiküli kallal, vahetavad pika ning paljuütleva pilgu ... Nõnda siis peab ta enne Suure Pimeduse saabumist veel säärastki kõlvatust nägema! mõtleb Siimon kibedusega, kuid see, mis teda veidiks ajaks vallutab, on pigem mingisugune sügav tülgastustunne kui kiivus. Ja pöörates pilgu kahelt jultumuseni julgelt armastajalt kõrvale, lisab ta vaid selleks, et mitte sõbralegi mahti anda selle sigaduse märkamiseks: «Jah, unega on minul asi täitsa korras. Ainult vahel õige harva ehk ... Aga see ei tülita suuremat.»

«Muidugi, mis see tühi ikka tülitab, kui ... vahel harva,» noogutab pangadirektor Soobik. Kuna nina kordaseadmisega on nüüd lõpetatud, torgib ta puhtaks ka hambad; ja kui ta sellega valmis on, küsib ta veidi hädiselt, nagu kunagi inimene, kes kõneleb oma väga tähtsaina näivatest hädadest: «Sekeldad nende tohtritega viimasel ajal ... üsna nobedasti ... Tead ehk kedagi

nimetada, kes võiks mulle hea patsaka hästi kangeid pulbreid kirjutada?»

Siimon annab kaeblevale sõbrale kuulsa arsti aadressi ja märkab ise samal ajal, kuidas Marja ning kohtuniku süsimustad kingad laua all valitsevas hämaruses üksteise vastu suruvad ja nõnda püsima jäävad. Jälle tõuseb ta hinge iiveldusetaoline tülgastustunne, siis aga ühineb selle tülgastustundega tige soov kohe püsti tõusta ja oma võrke vedavale elumehele kämblaga vastu õliselt läikivat lagipead lüüa. Kuid ta suudab end siiski tagasi hoida ja kuulab ammugi harjumuseks muutunud viisakusega paksu tulundustegelase jutustusi pankrotti jäänud või jäävatest tuttavatest, kelle õnnetu saatus jätab ta täiesti külmaks.

Ometi viimaks saab daamidelgi kaardimängust villand; proua Soobik haigutab ja tähendab siis halvustavalt, et viisleht polevat teda huvitanud isegi siis, kui ta oli alles naiivne plikake. Jah, seda mängu polevat armastanud ka tema mitte iialgi maailmas, aga kui lauapartneriteks on nii meeldivad inimesed nagu täna, olevat ta valmis mängima ka viitlehte! ütleb kohtunik Kaasik ja vaatab Marjale paljutähendavalt silma. Pangadirektor Soobik matsutab kuuldavalt suud: kuskilt hakkab järsku tuppa imbuma praetud kala rammusat lõhna. Ja Siimon, ajades enda kõigile ootamata püsti, ütleb häälega veidralt ragistades:

«Ma loodan, et kallid külalised mind vabandavad ... Möödunud päev oli ... raskevõitu. Läheksin heameelega puhkama. Teie ärge tehke minust muidugi välja — vestelge, lööge vahepeal ka partii omatrumpi, klatšige ... flirtige edasi. Ühesõnaga — tundku igaüks ennast täpselt nõnda, nagu ta õigeks ja ausaks peab.»

Need sõnad võrduvad pommiplahvatusele. Kõigi nägudele ilmub midagi sellist, millest polnud seal seni jälgegi: proua Soobiku silmad muutuvad peaaegu ümmarguseks; Marja kael kattub roosade laikudega, ta huuled avanevad ja näitavad kitsaid ning teravaid esihambaid; seni väga enesekindel elumees punastab nii sügavasti, et see puna tõuseb isegi silmalaugudesse. Ta süsimust lakking kaob lausa välgukiirul oma südamearmsama kinga kõrvalt, ta hüppab püsti ja tahab midagi ütelda. Kuid

ta hääl on järsku kurku kinni jäänud — see alati edev ja endale tähelepanu nõudev sündinud alfonsi hääl — ja ta suudab lausuda alles tükikese aja pärast:

«Jah, tõesti... tõesti... aeg ongi ju hiline... hm-hm... hiline...»

Ja ainus, kes ei kaota närve, on pangadirektor Soobik, kuna ta taipab kohe olukorda ning otsustab teha kõik, et päästa vana sõpra liiga naeruväärseks muutumast. Ta pöörab kõik naljaks ja hüüab naerdes:

«Päris õige, vanasaks, päris õige! Noorusel on täitsa ükskõik, mis ta teeb — kas taob kaarte, klatšib või flirdib —, meie kahekesi pole aga enam ammugi selleks, et poole ööni rüütlit mängida. Hahahaa...» Ning naisele, kelle esialgne kohmetus on muutunud kiiresti raskelt solvatud inimese leppimatuks pahameeleks: «Noh, Emmi, marsime aga minema, puhkust nõuab ka minu väsinud ihuraasuke!»

Lõpuks ometi suudab Marjagi jälle rääkida. Ta krudistab sõrmedega, surub need vastu rindu ja hüüab nutuselt:

«Palun, palun, ärge minge veel! Südamest palun — ärge veel minge! Is-sand jumal küll, kuidas nüüd... Sina, Siimon, võiksid kord oma rumalad naljakesed jätta! Vaata ise, missuguse arusaamatuse sa praegu esile kutsusid! Proua Soobik, palun, palun! Palun, palun, palun, kallis, armas proua Soobik!»

«Ei, me täname! Ja me va-vabandame, et me teile nii kaua tüli valmistasime!» ütleb proua Soobik väga madala ja tähendusrikka häälega ja kraamib kõik äsja lauale asetatud pisiasjakesed suure kiiruga tagasi ridiküli.

See on katastroofiline lahkumine, see on lausa loodusõnnetus. Proua Soobiku viha aina kasvab, ta lõõtsutab kähinal, ta suudab vaevalt-vaevalt hingata. Ei, ei, ei, ei, hüüab ta, kui Marja teda ikka veel tagasi hoida püüab, ei, polevat midagi parata, nad lahkuvad kohe, elatagu muudkui hästi! Et oma ägeda kaasa tülituju veidigi leevendada, naerab direktor Soobik vahetpidamata, põristab jälle ninaga, kuid tundub samuti ebaloomulikuna. Ning ainult noor elumees kogub end kiiresti, — ta muutub väljakutsuvalt ülbeks, muigab irooniliselt ja jääb perenaise käe kohale kummargile nõutavast tublisti kauemaks, otsekui oleks ta haistnud Marja sõrmede juures äkki min-

git imepeent lõhna, mille nautimisest ei suuda teda tagasi hoida isegi sarvedega abielumehe enda juuresolek ning see, et viimane ootamatult ta salaseiklused on avastanud.

Kui ärev seltskond ometi viimaks minema pääseb ja jalgadega tümistades trepist alla ruttab, tahab Siimon kohe magamistuppa minna. Ent Marja astub talle lävele ette ja ütleb õige tasakesi, kuid seda suurema vihkamisega:

«Sa oled nii toores inimene, et ma... ma... et ma lihtsalt imestan! Mis sa selle inetu tembuga nüüd saavutasid... ütle, ole hea!»

Siimon peatub, pöördub pikkamisi.

«Mis ma sellega saavutasin?» kordab ta ja kehitab õlgu. «Kas sa siis ise ei näinud? Nad ju lahkusid ometi. Ja seda ma vajasingi.»

«Metsaline! ma... ma ei tea... lihtsalt, kuhu oma silmad panna!» ütleb naine ikka väga vaikselt ja väga vihaselt. «Narriks tegid meid, seda sa saavutasid! Võid kindel olla, et juba homme kõneleb sellest loost kogu linn.»

«Ja mis siis?» küsib Siimon.

«Kuidas — mis siis?! Välja visata oma paremad sõbrad, kes...» hüüab naine nuuksudes ega suuda enam edasi kõnelda.

Vaikus.

Ja nähes jälle kõikjale enda ümber nagu õrnsinist suitsuvina imbuvat, ütleb mees viimaks pikkamisi:

«Sa mõtled Soobikuid? Jah, madaam Ireene on praegu muidugi pisut tige, aga see läheb mööda. Mis aga puutub sellesse kudrutavasse isakassisse, siis... teda tahtsin ma tõesti välja visata, ja nagu nägid — viskasingi.»

«Kudrutavasse... isakassisse...?» kordab Marja.

«Jah, ma ütlesin — kudrutavasse isakassisse,» noogutab Siimon. Ja lisab, jälgides kissitõmmatud laugude vahelt, kuidas tumedast pronksist Gaudhama Buddha raamatukapi vitriinis kuidagi ähmaseks muutub ja kindlad kontuurid kaotab: «Te olete vist juba kauemat aega üsna lähedases sõpruses, sina ja see kõlupea... Kas ta käib siin ainult enne lõunat, kui mind ja lapsi kodus pole, või... käid sa ise kah juba tema korteris?»

Naine näib abituna kohale tarduvat ja kohkumisest kangeks jäävat. Ta äsjasest sõjakusest pole enam jälgegi, ta näkku tekib mingi seletamatu armetuseilme. Ta neelatab, neelatab, ja ta kitsad kuivad huuled hakkavad tasakesi tõmblema. Siis muutub ta nägu peaaegu halliks, just nagu sadestuks ta hästi ravitud nahale tihe tolmukord. Ja kui Siimon hetke pärast vaheukse järsu tõukega lahti lükkab ja magamistuppa kaob, järgneb ta sinna üpris vaiksena, õlad süüdlaslikult kühmus, — teolt tabatud kurjategija, kes teab, et tal ei maksa end enam kaitstagi.

4

Siimon riietub kärmesti lahti, heidab voodisse ja kustutab öölambi. Hetkekski ei kustu tas enam kindel teadmine, et kõik lootused on nüüd ammugi ülearused, et ta jääb varsti pimedaks, — nüüd on ta veendunud selleski, et ka kuulsa arsti juhuslikuna paistnud jutuvada polnud midagi muud kui vaid humaanse vanamehe püüd ta tähelepanu sellelt hirmsalt õnnetuselt kõrvale juhtida. Vahtides tuba täitvasse kevadöisesse hämarusse, mida hajutab nõrgalt aknatesse paistev linnakuma, mõtleb ta nukralt, valusalt krampi tõmbuva südamega, et nõnda siis on ta elu lõplikult karile jooksnud, — varsti pole tal enam perekondagi, millele oma katsumustes toetuda.

Naine ta kõrval ohkleb rahutuna, tahab nähtavasti midagi seletama või õiendama hakata. Kuigi tema enda isikliku elu suured mured ei lase armukadedusel Siimoni hinges praegugi võimule tungida, on tal siiski vastumeelne Marjaga millestki kõnelda ja ta teeskleb enda magavaks. Ja ilma et ta ise seda märkakski, läheb see teesklemine järsku tõesti üle uneks, raskeks ning rahutuks, otsekui vajuks tast üle mingi ränk koorem — suule, rinnale, kogu ta vaiba all välja sirutunud väsinud kehale.

Kohe hakkab ta und nägema. Jälle istub ta kuulsa arsti kabinetis, jälle torgib see ta silmi kitsaste ning teravate oradega, mis ei koosne aga valgusekiirtest, vaid elastsest terasest... jälle peab ta kuulama habemetutti väristava härrastaadi väsitavat lobisemist... Ja jälle tasub ta honorari, läheb mööda treppi alla, jõuab tänavale. Pimedusest astub ta ette väike kühmus inimene — jah, isa on talle vastu tulnud — ja kui nad kohe seejärel linnast välja külavahelisele teele jõuavad, tema ja isa, kuuleb ta endalt tasakesi küsitavat: «Noh, poja, sa pead siis nüüd pimedaks jääma...?» — «Jah, nõnda see on, nüüd ma pean siis pimedaks jääma,» vastab ta samuti vaevalt hingeõhuga, nagu kartes, et keegi neid sõnu kuulda võiks.

Siis teeb unenägu ebaloomulikult pika sammu edasi: nad on juba koduküllа jõudnud, päike kõrvetab neile otse lagipähe, nad võtavad kuurist vikatid ja hakkavad kohe siitsamast algava raba kaudu heinamaale minema. Maa nende jalge all on kuiv ja kõva ja tümiseb iga sammu juures; kuid otse teisel pool sookaeltesse ning kanarbikku kasvanud kraavi laiuvad madalad mülkad, rohekaspruunid, inetud, mille pinnale tõuseb vahetpidamata tillukesi mullikesi; kuskilt hakkab äkki laiale talveteele teisigi heinalisi tulema, mehi ning naisi, kes vaatavad kõik millegipärast vaid teda, Siimonit. Siis hakkab ilm ootamatult pimenema, aga see pimedus ei tule ühes õhtu saabumisega, ei, õhtuni on veel palju aega, see pimedus tõuseb väikeste, madalalt mööda maad roomavate pilvekestena tee kõrval laiuvatest mülgastest.

«Nüüd, poeg, hoia oma silmi, see ju sinu häda ongi...» ütleb isa, hakkab korraga kaugenema ja kaob rahva hulka.

Siimon ärkab sellest, et ta näeb end meeleheitlikult nutma hakkavat. Kõik tas on nagu väikeseks armetuks puntraks pigistatud, — süda peksab meeletult, suu kuivab, kopsud on lõhkemas seletamatust survest. Miskipärast paistab talle, et ta ongi juba pimedaks jäänud, ja kui ta silmad samal hetkel kumavat akent seletavad, on ta suure rõõmu pärast valmis kas või valju häälega jumalat tänama! Ning siis sünnibki temaga see kohutavalt alandav ja kohutavalt häbistav lugu: vastu põski surutud sõrmedele hakkab järsku jämedaid pisaraid veerema, teotavaid pisaraid, mida ta ei suuda tagasi hoida suurimategi pingutustega.

Samal silmapilgul tunneb ta midagi sooja ning hellitavat oma põlvele libisevat. See on naine, kes puudutab

teda leppimiseks vajalikku pinda sondeerides. Ja kohe seejärel küsib Marja sosinal:

«Mis sul on . . . kallis? Kas sa tunned ennast ehk halvasti?»

«Halvasti? Miks ma peaksin ennast halvasti tundma?» pomiseb Siimon, rahuneb jälle pikkamisi ja lisab vaenulikult: «Jää aga magama, pole mul häda midagi!»

«Süda ehk . . . teeb jälle vaeva?»

«Ei.»

Kuid hoolimata säärasest ilmsest tagasitõrjumisest püüab Marja end kangekaelselt vajalikuks muuta. Juba ongi ta lausa tütarlapseliku kärmusega voodist välja hüpanud, juba klõpsatab roosa siidkupliga lambike ta öökapil põlema, juba kolistab ta pesulaua sahtlite kallal, juba kõlisevad ta käes klaasid ning pudelikesed. Toas levib terav validoolilõhn; vaiksed, peaaegu paluvad sammud astuvad Siimoni juurde ja endiselt vaikne sosin ütleb jälle:

«Võta, võta, kallis. Usu, see toob kindlasti kergendust.»

«Jä-ta!» venitab Siimon, tõstab nutust kriimu näo ja vaatab naisele otsa. «Jäta!» kordab ta, pilku uuesti kõrvale pöörates.

Tekib raske, masendav vaikus — linn magab, suur üürimaja magab, kõrvaltoas magavad lapsed. Harvaharva tuleb kuskilt pimedate tänavate rägastikust üksikuid tuulehooge, mis panevad telegraafitraadid akna taga tasakesi sumisema, kolistavad lahtirebenenud katuseplekiga, lõngutavad väravat. Ja naine, kogunud jälle julgust, räägib nüüd sellest, millele ta näib kogu aeg mõtlevat.

«Ma otsustasin küll, et ma ei tee sulle su jämeduse pärast ühtegi etteheidet, aga . . . seda on siiski raske niisama taluda . . .» ütleb ta pikkamisi, nagu iga sõna hoolikalt vaagides.

«M i d a on siiski raske taluda?» küsib Siimon.

«Miks, miks sa mind nõnda kahtlustad!» hüüab Marja. «Miks, miks, armas! Kui sa ise teaksid, missugust hirmsat ülekohut ja südamevalu sa mulle sellega teed!»

Siimon liigutab end rahutult — see uus valelik salgamine hakkab tas jälle viha tekitama. Kuid ta ei vaata enam üles, ta teeb kõik, et säilitada tasakaalu.

Marja, tajudes loomusunniliselt, et ta sõnu ei usuta, muutub korraga väga jutukaks ja ütleb kangesti kiirustades:

«Jah, sa eksid, eksid . . . eksid! Kui ma oleksin kunagi käs või mõtelnudki . . . millestki niisugusest! Juba ligi kuusteistkümmend aastat olen ma su naine, olen sulle a-la-ti truu olnud, sina aga . . . tuled välja niisuguse hirmsa süüdistusega! Muidugi — kes meist ei tea — maailmas juhtub mõndagi . . . Aga mina, m i n a, kallis, olen praegu puhas nagu . . . nagu ingel . . . kes . . . Ei ole ma sind petnud seni, ei peta ma sind ka . . . kunagi edaspidi . . . surmatunninigi mitte!»

Siimon vaatleb oma punaseid toatuhvleid, mis seisavad kõrvuti öökapi juures, kissitab silmi, et tagasi tõrjuda sinakaid uduribasid, mis ei lahku ta pilgu eest nüüd hetkekski. Milleks, milleks veel nõnda luisata! mõtleb ta nukralt-valuliselt. Alles siis, kui vaikus jälle liiga masendavaks muutub, venitab ta tusaselt:

«Nõnda . . .? Ei ole sa mind petnud seni ega kavatse seda teha ka . . . kunagi edaspidi . . .?»

«Jah, jah, jah, võid täiesti kindel olla! Ja . . . ja . . . jumal ise . . . näeb . . . et ma . . .» hüüab Marja.

«Kui juba tema näeb, siis . . . muidugi,» noogutab Siimon ja peab tahtmata naeratama. «Ma ei mõista ainult üht . . . Milleks siis see tänane inetu flirtimine . . .?»

«Tänane . . . flirtimine . . .? Mis ogarat juttu sa siis nüüd ajad?» tõrjub Marja ägedalt. «Või tä-na-ne flirtimine! Mõ-tel-da ikka! Kes . . . kes seda . . . nägi?»

«Mina nägin, vanahärra Soobik nägi, madaam Soobik nägi . . . küllap ka jumal nägi, kelle nimel sa siin vannud, nagu poleks ta siiski . . . mitte midagi näinud,» ütleb Siimon, naeratab aina edasi, vaatab ikka oma punaseid toatuhvleid. Ja kuna naine ei suuda veidi aja jooksul midagi vastata, püüab ta lüüa selle käest veel viimastki relva: «Või iseloomustad sa ise seda käe silitamist kui ka seda jalgade mängu laua all . . . mõne teistsuguse sõnaga? Võib olla, et see ei olegi sinu arvates flirt . . .?»

Marja pole midagi niisugust oodanud, vahib meest hetk aega täiesti tummana, punastab siis jälle sügavalt. Viimaks vaidleb ta väga abitult, teades nähtavasti ka ise,

et ta ei suuda Siimoni väiteid ümber lükata ja et ta peab praegu salgama veel vaid põhimõtte pärast:

«Ei, armas, mingisugust käe silitamist või jalgade mängu laua all nimetan ka mina flirtimiseks... kui säärane asi tõesti toimub. Aga mina ja see loll kohtunik... meie... meie pole teinud midagi taolist!»

«Hea küll, jätame!» ütleb Siimon nägu krimpsutades, ulatab käe öölambi juurde ja lülitab valguse välja. «Ära mind enam oma lapsiku salgamisega sega, ma tahan magada!» lisab ta hetkelise vaikuse järel peaaegu kurja häälega.

Tulevad piinarikkad, rasked tunnid — kumbki ei suuda uinuda, mõlemad aga püüavad teeselda, nagu oleksid nad siiski uinunud. Ja Siimon jääb tukkuma alles üsna hommiku eel, kui kell seina taga on juba neli löönud.

Ja kohe hakkab ta jälle und nägema. Esialgu ümbritseb teda vaid mingi kohutav segadus, — ta peaks nagu midagi tegema või kuhugi minema, tal pole aga aimugi, m i d a n i m e l t peab ta tegema või k u h u n i m e l t peaks ta minema; ja mingi seletamatu ahastus surub nii ta hinge kui keha; ja ta viskleb aina küljelt küljele, aina oigab, aina hädaldab, kuuleb ise oma häält, aga ei saa seda kuidagi tagasi hoida. Siis sammub ta edasi mööda pikka-pikka ning tühja teed, higistab kohutava kuumuse pärast, läheb, läheb, läheb, tuul peksab talle näkku, maast tõusev ja pilvedest allalaskuv terajas udu paneb silmad vett jooksma... Ja nüüd on ta jõudnud hirmuäratavalt halli ja hirmuäratavalt laia lagendiku ette... see on tema enda poolt lõuendile kinnitatud kodumaastik... ennäe, seal seisab väike õlgkatusega hurtsik, ennäe, kuidas kidurad rukkikõrred on peaaegu vastu maad kummardunud... Ja taevas pea kohal on nii kõrge, et seda pole nähagi, ja põõsad kraavikallastel on piirjoonitud nagu hämused tombud, ja teravad, kuivad kasteheinad kriimustavad ta sääri ning varbaid — ta on ju paljajalu, nagu ta armastas siin ringi joosta väikese poisikesena.

Korraga virgub ta, avab silmad, tõstab pilgu lakke. Nähtavasti on ta maganud vaid õige lühikest aega — öö pole ikka veel lõppenud, tuba on ikka veel täis tihedat

hõõgdoist hämarust. Kuid ta tunneb end ometi täiesti puhanuna ja mõtleb pikkamisi ning asjalikult, et oleks tarvis ajaviiteks mõnd jämedama kirjaga raamatut sirvida, sest magama ei jää ta ju enam niikuinii.

Ta kobab öökapikesel käsikaudu ringi, surub lüliti alla. Kuid tuba jääb endiselt pimedaks — nähtavasti on pirn läbi põlenud. Läheduses — vististi lastetoas — kõpsivad kärmed sammud; Marjagi on juba ärganud; ja kuna öösine tüli näib nüüd piinlikuna ning ülearusena, hüüab Siimon leplikult:

«Naine... ole hea ja tule korraks siia...»

Marja kuuleb teda kohe, vastab midagi, ruttab ta voodi juurde. Ta tuleb aga teisest suunast ja Siimon ei ulatu teda pimeduses nägema.

«Noh?» küsib Marja pisut tusase häälega — nähtavasti on ta otsustanud oma salgamise juurde kindlaks jääda.

«Süüta, palun, laelamp. Sellega siin on vist midagi juhtunud,» ütleb Siimon.

Vaikus.

«Laelamp...?» ütleb naine viimaks madala häälega, arusaamatuses. «Issake... Kell on juba varsti kümme, milleks seda laelampi siin süüdata?»

Jälle — vaikus. Siimon tunneb, kuidas ta kehast lahkub nüüd viimnegi jõuraas. Ta käed tõmbuvad ahastusest rusikasse, ta pea hakkab tasakesi värisema.

«Kell... kell... kell on... siis... juba varsti... kümme...?» pomiseb ta viimaks vaevaliselt, ajab enda suurte pingutustega istukile, tõuseb püsti.

Marja kordab:

«Jah, jah, kell on juba varsti kümme saamas.»

«Ja tuba on... valge...?» küsib Siimon.

«Valge?! Loomulikult... loomulikult... valge!» vastab Marja. Ning kuna ta alles nüüd näib olukorda taipavat, kiljatab ta korraga heledasti ja põgeneb toast välja, kujutledes ebausklikult, et kõiges on süüdi tema oma patustamistega.

Siimon seisab pisut aega liikumatuna kohal, hingeldab kuuldavalt, hakkab jalaga mööda vaipa kobades sihitult kuhugi minema. Kuid ta ei mõista ümbritsevas tühjuses orienteeruda, komistab vastu taburetti ja kukub põlvili.

Ta suured labakäed löövad patsatades vastu põrandat; ta ei julge teha enam ainsatki liigutust, ta kuulab meeleheitlikult, pea viltu.

Ent ta ei kuule ega näe enam midagi, — kogu maailm on nagu surnud.

Ja ta puhkeb viimaks kuuldavalt nutma: väga vaiksel, tasakesi virisedes.

Mälestus laulvast kuldnokast

I

Õpetajamajas valitses juba mitmendat päeva ebatavaline rutt ja segadus — nagu ikka neis majades, kus valmistutakse peatseks ärasõiduks. Joosti, paugutati uksi; tiriti suuri reisikohvreid; tammuti ringi hämarates ruumides, mille põrandaid katsid nüüd inetud hallid jäljed; kanti välja rasket mööblit — osa ülesostjatele, osa raudteejaama viimiseks. Praostiproua käsklusi jagav hääl kostis läbi kõigi tubade. Tänaval seisvate hobuste trampimiseski oli midagi väga võõrast ning häirivat, midagi, mida polnud siin märgatud iialgi varem.

Praost Lentsius käis pikkade närvlikkude sammudega mööda kabinetti edasi-tagasi — kõrget kasvu mees hallide vurrudega ja peaaegu lumivalgete hõredate juustega. Ta oli praegu haige, väga haige. Kõik see, mis siin tunaelisest saadik sündis, väsitas teda, täitis kogu elu nagu tihedate tolmupilvedega, kippus hämuseks muutma isegi seda pidulikku kirkust, mis oli ta hinge asunud ühes kindla otsusega linnast jäädavalt lahkuda. Mööbunud ööl oli ta maganud jälle vaid nagu muuseas — pinarikas unepuudus oli ta kehas lausa vaevaks kasvanud ja peatse ärasõiduga seoses olevad kohustused oma igava monotoonsusega olid iga närvikiukese tas hirmsasti üle pingutanud. Ja ta mõtles juba mitmendat korda, et kõige parem oleks praegu kuhugi pikali heita — ükskõik kuhu... kas või põrandale... nagu surmani kurnatud sõdur, kes peab usinasti jõudu koguma uute rünnakute tarvis.

See pisut luuleline võrdlus tegi ta meele pisut paremaks; ta muigas huuli kibrutades ja jätkas jalutamist.

Ja ta mõtles jälle viimase aasta kuhjuvatele sündmustele, mis olid tänast päeva pikkamisi, aga paratamatult ette valmistanud. Või oli see kõik talle sellisena ainult paistnud, sellise kuhjumisena, sellise paratamatusena? Ta meenutas tahtmatult seda saatuslikku halli sügispäeva, mil ta oli tundnud esimest korda oma maise keha rõhuvat koormat; veidrat rahulolematust, mis oli järgnenud vaiksetele, kuid seda tüütavamatele suure väsimuse silmapilkudele; ootamatult saabunud kujutlusi oma elu saatuslikust nurjumisest. Jah, see oli kindlasti nõnda: Issand Jumal oli oma sõrme välja sirutanud, et teda puudutada, äratada, paljudeski asjades teadlikuks teha. Ja eks seegi olnud tihedas seoses tolle halli sügispäevaga — nägemuslik aimus oma ülejäänud elunatukese lühidusest ja sügav veendumus, et ta peab endale jäetud vähesed aastad kasutama millelegi, mis ületaks mitmekordselt tavalised lühijutlused üha hõredamaks muutuvatele kuulajatele pooltühjas, kõledas kirikus!

Ta täitis veel kord piibu ja jätkas jälle kõndimist. Jah, antagu talle vaid kolm õnnelikku aastat, kolm rahulikku, vaikset süvenemisaastat ja nad peavad selle saama — *Tõsikristlase,* mille helendav kuma võiks paljudele sihiks tõusta! mõtles ta jälle pisut suurustledes. «Vaadake: nii sugusena katsuge teda säilitada, meie vana head kirikut... õnneks teile endile ja rõõmuks meie suurele usuisale, kelle kaitsev silm käib kõikjal meie kannul! Vaadake: sellises õiglases karmuses kord seatud põhimõtetest kinni pidades võite oma tööga surmatunnilgi rahul olla! Vaadake: nõnda ja mitte teisiti tuleb mõista kõiki igavesi tõdesid, mis vägede Jehoova on inimkonnale aastatuhandeid tagasi läkitanud! Olgem tõsikristlased — ranged ja tublid —, aga mitte tühised silmakirjateenrid, kes näitavad suurele maailmale üht külge ja elavad koduses vaikuses selle teise külje järgi, mida nad hoiavad vaid endi ja oma lähimate sõprade tarvis! Ja jätke varmasti see nõndanimetatud vabameelitsemine, see inetult familiaarne suhtumine Issandasse, oma Jumalasse, jätke see või lahkuge oma kohtadelt, kõik teie, kes te tunnete end olevat kutsutud ning seatud ja kes te ei pea ametit mitte ainult selleks, et oma söögilauale pisut rasvasemat pala saada!»

Praost Lentsius ajas enda sõjakalt sirgu ja märkas alles nüüd, et ta oli kätega vehkima ning kuuldavalt kõnelema hakanud. Ta ohkas, taltus pikkamisi, naeratas nagu süüdlaselt. Jah, see on õige, umbes nõnda ta oli mõtelnud ning plaanitsenud alles mõni aeg tagasi. Ja alles mõni aeg tagasi olid paistnud kõik selle plaanitsemisega seoses olevad vajalikud sammud nii imekergetena, et nende täideviimine ei pidanud talle valmistama üldse mingisuguseid raskusi. Ta oli ammugi lahkumispalve vastavasse kohta läkitanud; teda oli palutud see tagasi võtta; ta oli aga oma otsuse juurde jonnakalt kindlaks jäänud: siin mina seisan ja teisiti ma ei või! Ta oli möödunud suvel jälle kord üle paljude-paljude aastate vanasse isakoju sõitnud, talupojast vennalt lapikese maad ostnud ja oma pisut luulelistest unistustest ja soovidest hulga läbikaalutud juhtnööre kujundanud, mille järgi seal kuulekalt oli talitatudki. Ja nüüd pidi ta viimaks ometi teele minema uude asupaika, kust ta tahtis varsti välja saata tulesambana üles tõusva läkituse kogu evangelistlikule kristlusele. Ning naeratades jälle nagu süüdlaselt, kordas ta äsjast mõtet: jajah, nõnda see oli tõesti olnud ja arenenud alles mõni aeg tagasi... kuni tänaseni... mil kõik hakkas paistma siiski nagu hoopis uues valguses, uue vaatenurga alt, hoopis valusamana ja raskemana kui ta oleks seda üldse kunagi kujutleda osanud.

Ta raputas end, katsus nagu millestki vabaneda: mis seal parata, iga lahkumine on esialgu valus — ta peab aga oma hilisele kutsumusele siiski ustavalt kindlaks jääma! Ja pealegi: nii, nagu ta seda praegu kavatseb, teenib ta Issandat, oma Jumalat, palju kasulikumalt kui ta on seda teinud seni, ligi viiekümne-aastase lakkamatu pisiteenistusega.

Kuid mälestused ei jätnud ründamist — nad tulid ja jõid teda üha valusamate löökidega! Jah, juba homme, juba mõne lühikese tunni pärast on see kõik temast lõplikult maha jäänud: vana hämar tempel, millega ta on kokku kasvanud nagu laps emaga; ja altar oma pühapildidega; ja sügav nikerdatud kantsel, mille veeresse ta ristatud käed nähtavad jäljed on jätnud; ja palvetades kummargile laskunud pead all pinkideridadel! «Tuleb

leppida, tuleb leppida, tuleb leppida!» ütles ta jälle kuuldavalt kõnelema hakates. Ja kohe selle järel ütles ta: «Nii on mu elutee ja nii pean ma ta kuulekalt lõpuni käima!»

Järsku tekkis tas lapsik kavatsus nüüd kohe veel kord läbi kogu tühja korteri jalutada, läbi väikese maailma, kuhu pidi asuma juba varsti uus elanik — pastor Kalm, ta noor järglane. Ta avas tasakesi vaheukse ja astus saali. Alles paar tundi tagasi, kui ta kõige sündimisel oleva vastu painavat tülpimust tundes oma tühja töötuppa põgenes, oli siin valitsenud tavaline kord ning puhtus, praegu aga jättis kogu suur ruum mulje, nagu oleks siit läbi tormanud salk hoolimatuid rüüstajaid. Määrdunud põrand, tühjad seinad, pruunid paberitükid siin-seal, liiga suurena paistev lagi, jäme konks äsja välja viidud kroonlühtri tarvis . . . ! Imelik, kust küll siia äkki nii hirmus palju tolmu oli tekkinud — seda võis ju märgata nii hämarates nurkades, tapeedil, ahjusimsil kui kriipspeentes aknapragudeski. Päikesevalgusest puudutamata kohad, kus siiani olid suured õlimaalid rippunud, näisid otsustavalt suletud luukidena, mis viivad kuhugi senise elu sügavusse. Ja kõigest muust maha jäetud, seisis parempoolses toanurgas veel vaid tilluke kodualtar, haletsemisväärne ja üksik, nagu midagi, mis on äkitselt oma olemasoluks pisimagi õigustuse kaotanud.

Praost Lentsius läks kikivarvul läbi toa, peatus selle üsna tarbetuna näiva eseme juures ja silitas sõrmeotstega üle heleda puutoime. Silmapilguks haaras teda magusvalus soov põlvili laskuda ja alandlikku palvesse süveneda: «Issand, kinnita mind! Issand, tee mind tugevaks selle raja hakul, kuhu ma tahan nüüd astuda!» Meenusid unetud ööd täis kahtlusi ja sihitut hingevaeva — kas ehk tema isegi polnud pehme ajavooluga kaasa läinud ja järeleandmisi teinud neile jumalavallatuile, kes armastasid targutada ükskõik milliste küsimuste üle? «Issand, kinnita mind . . . Issand, kinnita mind . . .» pomises ta ja oligi juba alandlikult põrmu langemas, kui teda korraga segati: väljas maja ees sattusid sõnelusse agar köögitüdruk ja keegi töömeestest, kes oli teinud vist midagi omapead.

Praost Lentsius ajas enda pikkamisi sirgu ja silitas veel kord külma altariserva. Äkki aga pöördus ta ja vaatas ringi: üsna ootamatult oli tas põhjendamata kujutlus tekkinud, nagu oleks keegi ta kannul siia sisse astunud. Kuid tuba oli endiselt tühi ning kõle — mahajäetus, nukker mahajäetus. Ja silmitsenud pisut aega liigsena ning asjatuna tunduva tähelepanuga oma kõveraid raugasõrmi, hakkas ta jälle sammhaaval edasi liikuma, vaikselt nagu vari, kes kõnnib läbi õhtutundide . . .

Ka see võrdlus sundis teda ennast tahtmata muigama. «Nagu vari, ojaa . . . nagu vari . . .» sosistas ta huuli liigutades. Ta läks nüüd paremale viiva ukse juurde, nägi, et kõik põrandat määrivad tolmused jäljed jooksid selle ees lehvikutaoliselt kokku, ja surus jämeda messingkäsiraua alla. Hetke jooksul näis talle, nagu peaks talle avanema kohe midagi ootamatut — hiiglasuur ruum töelise lõpplahendusega. Kuid selle asemel astus ta söögituppa. «Jah, jah, see'p ta on, meie hea söögituba . . .» kõneles ta endaga ikka kuuldavalt. Ent siin oli siiski hoopis valgem ning rõõmsam, kuigi veelgi tühjem, ja tumeda seinapaberi purpurpunased lilled kippusid kangesti lahkuma oma siledalt tagapõhjalt — viltu läbi kardinate tungivad päikesekiired valgustasid neid ja nad olid korraga nagu elavaks muutunud. Ja neli heledat laiku põranda keskel, kuhu olid toetunud hiljuti rasked tammepuust lauajalad, näisid samuti elavaina: kas nad polnud siis nagu käsnad inimese ihul, soolatüükad, mille tekkimist on põhjustanud monotoonne ärritusterida? Ja isegi too pooleks löödud kahhelkivi üleval ahjusimsi küljes, mille oli kord ammu-ammu mõrastanud väikese Kristjani kõrgele lennutatud tinakuul — eks seegi olnud nagu lahtine haavaarm soojust hõõguvas nahas . . . paranemisel olev, kuid siiski veel hoolitsusi vajav.

Praost Lentsius luusis uuesti ning uuesti üle pikliku toa, liigutas ninasõõrmeid, oleks nagu vilkalt õhku nuusutanud. Imelik, imelik — kõik mälestused, mis teda praegu ründasid, näisid välja kasvavat just sellest ruumist siin! Ja kõik rõõmud ning muredki oleksid nagu pikkade-pikkade aastate jooksul siia kokku kuhjunud, hoolikalt ridamisi asetudes, vaiksed-vaiksed . . . nagu tillukesed surnukehad. Kas see hämarduv suur ruum ei hoidnud teda praegugi veel kinni? kas need seinad, lagi ja põrand ei katsunud teda veel kord paigale sundida? Siin

oli seisnud ta kiiktool, kuhu ta oli alati pärast lõunasööki suitsetama istunud; seal nurgas oli kord oma halli kaela õiendanud poisi uhke puuhobune; siin oli asunud kõvera seljatoega sohva ja siin ukse kõrval oli ema alati oma näputööd teinud... armas vana kõbike, kes on nüüd ammugi taevastesse kodadesse läinud. Ja Emilie, tema ustava elukaaslase puhkenurgake — kas nad on siis tühjaks rüüstanud juba sellegi idüllilise paigakese lihtsasse lauakesse lõigatud õpetussalmi all: *Armasta — ja ka sina ise pead armastatud saama!*

Ja praost Lentsius jalutas üha edasi, ikka kikivarvul, nagu ettevaatlikult sügavale vimma tõmbudes. Kuivad põrandalauad naksatasid lühidate ning teravate naksatustega ja jälle läbis teda põhjendamatu kujutlus kellestki nähtamatust, kes jälgib teda luurates. Tuli magamistuba: ikka mälestused! Ja siis võõrastetuba: mälestused, mälestused! Ja siis praostiproua eluruumid — kolm reasasetsevat pesakest lõunapoolses majatiivas: mälestused, mälestused, mälestused! Ja siis lõpuks tuli koguduse kantselei, mille hoiatavas vaikuses ta oli alles hiljuti vastu võtnud alandlikke jutulesoovijaid...

Praost Lentsius peatus madala puuvõre ees ja silmitses ükshaaval kõiki ametiruumis leiduvaid esemeid, ainsaid ses majas, milleni ei ulatunud viimaste päevade määriv segadus. Ja äkitselt oli tal tunne, nagu oleks ta kogu möödumisel oleva hommiku jooksul sihitult ringiratast hulkunud ja nagu oleks ta alles nüüd õigesse paika jõudnud. Jah, eks see olnud nõnda: kõik siin oli kindlasti piiritletud, mingisugustesse nähtamatutesse, ent seda ürgsematesse vormidesse valatud! Raamatukapp näis talle oma kahte paksu ust teenistusvalmilt vastu sirutavat; riiulid piki seinu ja neil riiulitel lebavad aktid näisid skeptiliselt naeratavat; kirjutuslaual asetsev sügavhallist marmorist garnituur meenutas lebavat looma, kelle kogu olemine koosneb vaid luuravast enesetundest. Ja kolm või neli vanamoelist sulepead, kõrvuti nagu vahisõdurid, — eks see olnud ju tema, kes neid alles päev tagasi korraldas... pedantse hoolikusega, nagu kõike oma eluteel?

Praost Lentsius istus kollasele töötoolile ja kuulis seda tänagi tasakesi kääksatavat. Ent see oli ka ainus

heli, mis ulatus teda siin segama. Kõikjal valitses vaikus, vaikus, vaikus... Emilie oli nähtavasti ühes tööpeestega jaama läinud, samuti vist teenija ning köögitüdruk, ja kogu majas polnud ainustki hingelist peale tema, erupraosti. Peale tema ja ta mineviku, mida ta on praegu otsustavalt lõpetamas... Peale tema ja ta mälestuste... Peale tema ja ta valusate mõtete, mille juhuslikus kulgemises peitus kogu aeg mingi rõhuv viirastuslikkus. Ja ta hakkas korraga üsna vaikset viisikest ümisema, viisikest, mis kuulus samuti kuhugi minevikulademete alla, kuigi ta ei suutnud enam meenutada, kust see vaikne viisike pärit oli.

Ta istus nõnda veel veidi aega, tõusis viimaks ja lahkus paremale. Jah, ta pidi minema — see kõik oli möödas —, milleks veel asjata nukrutseda! Ta läks aeda avanevale rõduuksele: selle oli keegi pärani lahti unustanud; ta laskis sooja juunituult endale otse näkku puhuda. Väljas valitses kuiv põuailm, kuid vanade puude all tundus kosutavat kargust. Kell hakkas alles kümme saama ja varjud olid veel väga pikad ning tumedad. Värisevate lehekobarate vahelt paistev taevas oli hallikassinine nagu kõva teras, lehtla juurde viivalt teelt tõusis aga puhuti tõukesi tolmukeeriseid.

Parajasti kui praost Lentsius tahtis tagasi siseruumidesse pöörduda, hakkas üks lind laulma. Kostis hele vidistamine, lühike rõõmus sädin, uljas vile, mis näis tükkhaaval kõikjale laiali lendlevat. See oli isakuldnokk, kes oli hetkeks puhkama tulnud, et varsti jälle väsitavat toidujahti jätkata — ema heaks, kes pidi pesas istuma. Taaspahemal roosatasid esimesed õunapuuõied ja ruuduna asetsevad kirsid olid juba kattunud nagu paksude koostelaikudega: nende ilutsemine oli lõppenud, nad valmistusid peatselt vilja kandma. Lõhnad, lõhnad... see on kevad... oojah... see on üks neist paljudest kevadetest, mille tuleku ja mineku armas Jumal kord Suurel Loomisepäeval kindlaks määras... Ja kuigi ta oli kõike seda näinud siin aastast aastasse, tundus talle ometi, nagu märkaks ta kõiki neid läbisegi põimuvaid üksikasju alles esimest korda kogu senise elu jooksul — neid kartlikult roosatuvaid õunapuid, seda rohelise murupinnase kobrutavat haljendust, vanu, mõtlikult oma kohta-

del seisvaid põlispärni . . . kõike, kõike, mida ta kibelevad silmad vaid ulatusid haarama. Või oli see siristav lind siiski ka kunagi varem seal sireliladvas kiikunud, vägeva Issanda tilluke loominguosake . . . ometi täis elu, ometi täis rõõmutuhinaid.

Praost Lentsius läks mööda väheseid kiviastmeid alla, põksuva südamega, nagu millelegi lähenedes.

Kuid samas hüüti teda kuskilt majatühjusest:

«Jakob, oota mind, palun . . . mul on sulle midagi rääkida . . .»

See oli praostiproua — ta tatsutas hingeldades lähemale ja näis täna veelgi paksemana ning raskepärasemana kui harilikult.

«Jah . . . mis siis on?» küsis praost Lentsius ja peatus nagu kohkunult.

Ja äsjane pidulikult värisev meeleolu hakkas temast kohe lahkuma, kahanes, kahanes, muutus üsna tibatillukeseks ja oli nüüd sootuks kadunud.

«Ma mõtlesin, et sa oled kuhugi välja läinud ja tulin pisut värsket õhku hingama,» lisas ta pikkamisi.

Tuul puhus üle hõljuvate õunapuuõite, kuid nende lõhn oli äkitselt hoopis nõrgemaks jäänud.

Kuldnokk aga laulis edasi — tal oli veel aega, tal polnud vaja kiirustada.

2

Järgmisel hommikul ärkas praost Lentsius — nagu talle endale näis — väga hilja. Ning kohe meenusid talle kõik möödunud päeva vintsutused: raudteejaama jõudmine; pühalikus hardumuses seisev rahvahulk, kes oli teda saatma tulnud ja kelle eest ta oleks kiiresti-kiiresti põgeneda tahtnud; tühjalt kõmisevad viimased jumalaga jätukõned, millele ta pidi vastama läbi avatud vaguni akna; kurnav sõit üle tulikuumade lagendikkude; tolmused ja umbsed vagunid; pikk ootamine tolmuses provintsilinnakeses; väsitav rappuminé kitsas omnibussis! — Kõik see näis talle viirastusena, painajana, halva ning piinarikka unenäona.

Püüdes neist halbadest mälestustest vabaneda, käändus ta selili ja vaatas lakke. See oli helekollane ja puhas — paljad sirged kuuselauad, mis lõhnasid alles vaigu järele. Tuba ise oli kõrge, kuid väike; ometi ei tundunud siin kitsas — ojaa, siin oli avar, kindlasti palju avaram kui seal, kus ta oli hiljuti tulnud! Aknaid varjavad lillelised kardinad värisesid vaevalt märgatavalt, ja jämedate seinapalkide vahelt paistis rohekaid samblatuuste.

Heitnud kohe seejärel pilgu laual tiksuvale äratuskellale, nägi praost Lentsius, et see hakkas alles viis saama. Nõnda siis ei maganud ta ju kuigi kaua! Ta ringutas nii tugevasti, et kõik ta vanad liigesed naksatades rebeneda ähvardasid, ja mõtles kohe, et õieti peaks ta jälle uinuda katsuma.

Ent selle asemel et tõesti silmi sulgeda, ajas ta enda korraga istukile. Ta kuulas teraselt, pea pisut viltu. Kuid isegi kõrge männimets maja ümber oli täiesti vaikne, mets maja ümber ja merigi selle metsa taga. Taevas oli ka täna pilvitu ja hallikassinine — põud jätkus, maa igatses vihma järele. Ja kui ta pilgu akna poole pööras, nägi ta ikka vaid tibatillukesi, nagu jõuetult kokku kuivanud pilvekoonlakesi, valgeid ja ahtraid, nõnda nagu neid oli nähtud lakkamatult juba enam kui kahe viimase nädala jooksul.

Neid väga juhuslikena tunduvaid tähelepanekuid tehes muutus praost Lentsius iga hetkega virgemaks. Ta otsustas nüüd, et uuesti uinumise asemel pakib ta kohe välja oma *Tõsikristlase* jaoks tehtud märkmed ja mõttekillukesed, sirvib neid, katsub ehk koguni kirjutamisegagi algust teha. Ta rõivastub, jookseb randa (jah nimelt — jookseb!), peseb end ja tuleb tagasi v e e l g i virgemana ning tööjõulisemana, mõtles ta. Jälle veidi pidulikuks muutudes kujutles ta, et eilsega võrreldes on ta vähemalt kümme aastat nooremaks läinud, ja küllap vist mitte üksnes eilsega võrreldes, vaid . . . üldse . . . Ning mõtted, mõtted . . . olid need siis tõesti ka kunagi varem selliist kirgast selgust omanud, veerevad nagu pärlid, sillerdavad nagu . . . nagu . . . linnulaul!

Ta tõusis, hakkas rõivastuma, pistis jalad pehmetesse viltuhvlitesse, puges hommikumantlisse, otsis kapist villase mütsi, millele oli kinnitatud pikk päikesesirm. Siis oli ta viimaks valmis, võttis veel vaid triibulise supellina

ja läks kikivarvul läbi naabertoa, kus magas rahulikult Emilie, ta ustav elukaaslane.

Hommik oli imeilus; päike seisis juba kõrgel horisondi kohal, kuid maad kattis veel paks kaste. Vanade mändide tüvesid mööda jooksid kaks rähna, peatusid aeg-ajalt, vasardasid oma tugevate nokkadega pehkinud puu pihta, jooksid jälle edasi. Kuivanud okastega kaetud kõrge liivapinnas tundus läbi tuhvlitegi jahedana, ja samuti oli pisut jahe ka selge, peaaegu sinakas õhk, mis hoovas talle näkku vaikselt veerevate lainetena. Kaugel paremal, paistes läbi kitsa metsariba, laiusid ja lõhnasid kevadised põllud, tumerohelised ja lopsakad, kuna arenev põud polnud neid siiski veel närbutada jõudnud.

Praost Lentsius suundus otse värava poole, kinni pidamata tasandatud teerajast, mis tegi puude vahel väikesi kõverikke. Elu ümberringi oli ammu juba alanud, liigutas end, kulges oma peatamatut kulgemist. Kõikjal laulsid linnud; salu varjus asuva talu poolt kostis tasast jutukõminat; siis kõnetati kuskil teisal künnivagu sammuvat hobust; ja siis tuli keegi tagamaa-mees mööda linna viivat maanteed, jorutades laulukest, et mitte tuk kuma jääda. Kui ta aia tagant algavale kõrgemale põndakule jõudis ja sealt ringi vaatas, nägi ta siin-seal lagendikul halle suitsusambaid, mille viltuses taevasse tõusus oli rohkesti kõigega leppivat rahulikkust.

Mõne minuti pärast jõudis ta alla randa. Silmapiiri taha kaduv vesi ta ees polnudki nii vaikne, nagu seda oleks võinud arvata. Öösel oli puhunud tugev idatuul, mis oli aeg-ajalt isegi tormiks paisunud, ja lained käisid ka praegu veel väga kõrgelt. Üsna märja liiva piiril valendasid valged vahutordid; meri lamas oma ürglohus nagu vormitu hiigeltigu, kes katsub asjata mööda kallast üles ronida — ühepikkuste, peaaegu eksimatute vaheaegade järel lõi laisk lokse kuni esimeste kivideni, peatus silmapilguks ja tõmbus jälle tagasi; üksikult jahti pidavad kajakad libisesid laisa aeglusega siia-sinna, et äkitselt vette sukelduda ja saaki haarates kohe uuesti õhku kerkida. Üsna niitpeene horisondi kitsal piiril seisis mingi piklik, taevasse näitav mügerik — tuletorn, mille vilkuva kuma kätte olid oma saatuse usaldanud kõik siit mööda sõitvad laevnikud.

Praost Lentsius seisis pisut aega kuivas sõmerliivas, oli nagu võlutud, pidi tahtmata kujutlema, nagu näeks ta kogu seda varahommikuse maailma toredust alles esimest korda kogu elu jooksul. Ta vaatas, vaatas, ta vanadesse, tuult kartvatesse silmadesse valgusid pisarad, ta pidi neid varmasti pühkima, et üldse veel midagi seletada. »Tõsikristlane . . . tõsikristlane,» ütles ta kuidagi mõtteteult, nagu mingi kauge ja tüütava kujutluse ärasaatmiseks. Ja vähe hiljemini kordas ta veel kord sama sõna, tõustes aga nüüd jälle tagasi tõelisuse pinnale: jah, ta peseb end vaid ja tõttab siis kohe koju töölaua juurde.

Hommikumantli ettevaatlikult kivide varju asetanud, vabastas ta enda särgist ja pükstest, võttis mütsigi peast ja sooritas paar võimlemisharjutust, et saada võitu tärkavast külmatundest. Seda tehes vaatas ta end kõõritades, nagu suur lind, kes sihib saaki vaid ühe silmaga. Ta nägi oma kõhnu käsivarsi, rinnakorvi ja reisi pikkamisi kananahasse tõmbuvat ning naeratas tahtmata, pähe tärkava veidra võrdluse tõttu: mustad ihukarvad tõusid ühvardavalt püsti ja ta oleks nagu tahtnud kedagi sõjakalt eemale peletada. Ja kohe seejärel läks ta vette — uljate, nagu kedagi üllatada tahtvate sammudega — esmalt vaid põlvini, siis aga üha sügavamale ning sügavamale, kuni ta võis viimaks ujuma hakata.

Kärmete lühikeste tõmmetega kaldast eemaldudes ja kogu aeg harjumatuse tõttu hingeldades, mõtles ta ärevil, et see on ju õieti tema uue elu esimene päev, murranguline joon, kus ta jätab seljataha kõik vana, kõik selle, mis oli talle kord ainsa eesmärgina paistnud. Kuigi ta hing oli ka täna veel nagu kobades kindlat suunda otsivate iilingute võimuses, näis tulevik talle siiski hoopis lihtsamana ja kergemana kui ta oli seda kujutlenud eile samal ajal. Ta pöördus selili, vaatas kõrget taevavõlvi: kas ta polnud nagu alles praegu tagasi tulnud pikalt, maad kuulavalt jalutuskäigult ja kas ta ei pea nüüd varsti uuesti teele asuma, hoopis targemana ja hoopis kogenenumana? Kord nii tuttav lainetekahin! kord nii tuttav veesurve vastu selja ja kaela nahka! kord nii tuttav joodilõhn, mida levitasid kaldale uhutud adrud . . .! Meenus pilte minevikust, mil ta oli enda samasuguse mõnuleva ükskõiksusega rulluvate lainete hooleks andnud, ja

imelikul kombel pärinesid need pildid otsekui üsna lähedasest ajajärgust, hoopiski mitte aga aastakümnete varjust, nagu see oli tõeliselt!

Ta jõudis madala kühmuna veest välja ulatuva kivi juurde, ronis selle servale. Korraga haaras teda rõõmus, peaaegu ülemeelik kujutlus, nagu oleks tal õnnestunud kedagi ninapidi vedada, läbi viia oma isiklikud kavatsused. Suur maailm ei ulatu teda enam segama; tühised päevaküsimused ja jooksvad pisiaskeldused lähevad temast nüüd kaugelt mööda, teda puudutamata ning segamata. Vaikus, vaikus, vaikus, vaikus — kas see pole nagu loodud endassesüvenemiseks, targutavateks mõtiskeludeks, järelduste tegemiseks viiekümne ametiaasta jooksul kuhjunud tähelepanekutest...? Ja meenutades peaaegu füüsilist valutunnet tekitanud lahkumiskurbust, mis oli teda just ärasõidu eel vallutanud, pidi ta jälle tahtmata naeratama: selle asemel et pühendada oma jõudu kuni viimse silmapilguni üheleainsale kogudusele — käputäiele liigsöömisest ja liigjoomisest tursunud südalinna-inimestele —, oleks ta pidanud juba ammugi hoopis teist teed minema, rasket, kuid rahuldust pakkuvat võitlejateed, nõnda nagu oli seda teinud kord tema, Suur Pattudelunastaja.

Mõtted suundusid pikkamisi kavatsusel oleva teose probleemistikule, selle lähematele üksikasjadele, ei püsinud seal aga kuigi kaua ning valgusid nüüd hoopiski laiali. Istudes ikka kõval kiviserval, sulistas ta varvastega külmas merevees, tundis selle karsket jahedust ja vaatles läikivaid piisakesi, mis jooksid mööda ta märga nahka alla. Ja otsustades viimaks lühidalt ning kategooriliselt, et ta hakkab kirjutamisega peale juba kohe — juba täna, niipea kui ta koju jõuab —, libistas ta enda tagasi vette, ujus kaldale ja heitis liivale laotatud supellinale, et kuivatada end päikese käes.

Hommik edenes ja ilm muutus üha soojemaks. Pikkamisi valjenev edelatuul õõtsutas männilatvu, ja ühetooniline, lakkamatu kahin, mis kõstis siiani vaid halli rannaviiru tagant, näis nüüd õhku tõusvat. Kui praost Lentsiuse silmad hetkeks kinni vajusid, tekkis tas tunne, nagu hakkaks see kahin sügavale ta kehasse tungima, läbi naha, läbi hingamiseks avatud suu, läbi tuttavaid

jõhnu haaravate ninasõõrmete. Ja nüüd see täitis teda, hõljutas teda rütmiliselt üles-alla, tungis ta väljasirutatud selja ja liivase maapinna vahele. Ja ta vist tõusis; ja ta vist kõndis; ja ta vist läks kuhugi ning võis ühegi raskuseta irduda kõigest madalast-takistavast. Eks see olnudki ju too kahin, mis teda kandis, kõrgemale, üha kõrgemale... armas aeg, jah, ta lendas ja ta võimetel polnud enam teps ühtki piiri!

Kuid too kerge unevirve kestis vaid lühikest aega, ja kui ta jälle silmad avas, tundis ta end hommiku viluduse tõttu pisut külmetavat. Ta tõusis, hõõrus end käterätiga ja rõivastus kärmesti. Tundes tegutsemiseks ning töötamiseks vajalikku hingejõudu üha suuremaks kasvavat, hakkas ta kohe pikkade sammudega mööda kallast üles minema. Isegi ta silmad olid sellest karastavast suplusest hoopis terasemaks muutunud, ja jõudes tagasi põndakuservale, nägi ta oma uut kodu koguni teistsugusena kui siiani: jämedatest palkidest ehitatud maja oma helendava sindlikatusega ja kitsaste vanamoeliste ärkliakendega mõjus tasse korraga nagu ootamatu kingitus.

Ta läks kohe mööda treppi üles; jõudis kabinetti ja riputas supelmantli varna; istus kirjutuslaua taha. Avanud kordamööda kõik sahtlid, ladus ta sealt välja suuri hoolikalt kokku seotud materjalipakke — päevikuid, juhuslikult skitseeritud elulisi tähelepanekuid, märkmeid loetud raamatute kohta, katkeid kõnelustest erinevat mõttelaadi omavate inimestega. Seal oli siniste kaantega vihikuid, vahariidesse köidetud paksemaid käsikirju, mitmesuguses suuruses lehekesi, mis käsitlesid *Tõsikristlase* jaoks üles seatud sisu- ja suunataotlusi. Ta korraldas, lehitses, seadis kõik kindlasse järjestusse — täpsust armastav inimene, kes ei taha asjata aega raisata. Ja siis asetas ta enda ette poogna ruudulist kirjutuspaberit, teritas pliiatsi ja asuski kohe kärmesti tööle.

Lõug mõtlikult pahemale peole toetatud, märkis ta kõigepealt üles rea küsimusi, mida ta tahtis käsitleda sissejuhatavas eriartiklis. Ta kirjutas: 1) *Mõningaid joont ristiusust tema algstaadiumis;* 2) *usutunde suurus ja tugevus veretunnistajate (märtrite) juures;* 3) *katoliku kirikù areng kuni muutumiseni tühjaks vormitäitmi-*

seks; 4) *esimesed katsed kirikut tema õige sisu juurde juhtida;* 5) *usuisa Martin Lutheri sihid ja eesmärgid;* 6) *laostuva tendentsi taastekkimine uuemal ajal, eriti viimaste aastakümnete jooksul;* 7) *meie ülesandeid võitluses kõrvalekaldumisega õigelt teelt ja kristluse tõeste põhimõtete uuesti ausse tõstmisel.* Oli ehk veel midagi, mida ta ei tohtinud unustada, et järgnev peateema ei tunduks kellelegi ootamatuna või koguni põhjendamatuna? Ta mõtles jälle pingutatult: siiski, materjali esialgseks organiseerimiseks peaks see olema üsna küllaldane! Ja sisemiselt rõõmus tolle koguni õnnelikult kulgenud kavaosa koostamisest, täitis ta käeulatusse seatud piibu, nõjatus vastu toolileeni ja hakkas mõnusal ilmel suitsetama.

Minutid läksid — tal oli hea olla — ja juba varsti tahtis ta jätkata veelgi suurema energiaga. Ta mõtles mugava enesekindlusega, et ta kirjutab kuni hommikueineni, puhkab, kirjutab jälle, käib pärast lõunasööki pisut jalutamas ega tõuse siis laua tagant üldse enne õhtut. Äkki oli kogu elu ta jaoks hirmus lihtsaks ja kergeks muutunud: jah, tal on oma kutsumus ja ta pühendab sellele kogu oma tahtejõu.

Ta läks akna juurde, avas selle. Tuul valjenes veelgi. Näis ometi viimaks vihmale kiskuvat — idataevas tõmbus üha hallimaks, tihenes, laskus tasapisi madalamale. Ja janune maapind paistis talle omakorda vastu sirutuvat: joonikud kartuliväljad, hällivad rukkinurmed, suvivili, mille värske haljendus kadus kaugele horisondi poole.

Ning praost Lentsius süvenes jälle tähelepanelikku vaatlusse, süvenes, süvenes, unustas varsti kõik muu, millele ta oli äsja mõtelnud, — unustas nii oma kavatsetava teose kui ka äsja koostatud plaani selle kavatsetava teose eessõna jaoks. Korraga hakkasid teda huvitama üsna tühised küsimused: kui palju maad võiks olla tolle kraavini seal, kui palju nende madalate pajupuhmastenil, kui palju esimese naabertaluni ja selle luitunud, halli karjalaudani? Tõusvate pilvede piir oli nihkunud juba üsna päikese juurde; ja veel vähe aja pärast nägi ta hiiglasuurt tumedat varju kiiresti üle maastiku kihutavat, nagu lahtirulluv kangas, mis laotub kõigele.

Praost Lentsius seisis veel hea tükikese aega oma kohal ja läks tagasi laua juurde. Ta istus ja hakkas jälle kirjutama. Sõna järgnes sõnale, rida liitus reaga — varsti oli esimene leheküig valmis ja ta sirutas juba käe, et võtta uut poognat.

Kuid nagu mingi nähtamatu jõud sundis teda veel kord tõusma: ta leidis end jälle akna alt. Ta vaatas silmi kissitades üha tumedamaks muutuvat taevast ja mõtles endamisi, et kindlasti algab juba üsna peatselt vihmahoog ja et kindlasti jälgitakse ilmastiku soodsat arenemist kõikjal, kus vaid elutsevad maad harivad talupojad. Ja kui esimesed suured piisad kuuldavalt rabistades vastu seinu ning katust lõid, kummardus ta kaugele üle värvimata aknalaua, otsekui vajaks ta samuti jõudu andvat karastust nagu need rukkikõrred seal kaugetel nurmedel või nagu nood tillukesed rohuliblekesed otse ta akna all.

Soe sajuhoog kestis ligi pool tundi, muutus siis iga silmapilguga järjest harvemaks ja lakkas viimaks sootuks. Näis, nagu oleksid pilved kõrgel laotuse all otsustanud esialgu tagasihoidlikud olla — nad valgusid laiali, hõrenesid, lendasid kiiresti horisondi taha. Jälle kihutas üle lagendiku must vari, nüüd aga taganedes, ja kohe ta kannul käis ergav päikesepaiste. Märg rohi hakkas sillerdama, tillukesed lombikesed rattaroobastes läikisid tuhmilt.

Ja tuulehood, mis puhusid pärani avatud aknast praost Lentsiuse töötuppa, tulid nüüd nagu läbi puhastavate kurnade — nad lõhnasid värskusest, mis sundis tahtmata hingama hästi sügavate sõõmudega.

Kandes endas ikka üha jätkuvat suurt rõõmutunnet, otsustas praost Lentsius väheks ajaks välja jalutama minna. Ent samas meenus talle jälle pooleliolev töö — armas aeg, kuidas ta küll oli saanud selle juba unustada! Ta võttis äsjalõpetatud leheküige ja hakkas seda lugema; ja kortsutas äkki nagu kohkudes kulmu — oli see siis tõesti tema, kes oli hakkama saanud selliste lausemonstrumitega?! Imelik, imelik . . . pomises ta kuuldavalt.

Ta noogutas iga veeritava sõna juures ja talle tundus otse uskumatuna, et mõtted, mis paistsid talle alles äsja nii lihtsaina ning selgejoonelistena, vaatasid talle lumi-

valgelt paberilt vastu nii hirmus tuimadena, nii hirmus tolmunutena! Kogu too jõuline hoogsus ning voolavus, mida ta oli tajunud *Tõsikristlasest* unistades alati oma hinges, oli muutunud paberil halliks konarluseks, oli moondunud lauseteks fikseerituna nurgeliseks, komberdavaks abituseks, mis ei suuda kedagi veenda, vaid on suuteline esile kutsuma ainuüksi surmavat igavust! Ja pikkamisi libises ta hinge lootusetu meeleheide, mis vallutas ta siiski vaid hetkeks, et juba järgmisel silmapilgul asenduda uue tundega, nüüd juba vihase jonnakusega.

Ta astus pahurate sammudega üle toa, sulges akna, istus otsustavalt. Ta hakkas kirjutama kohe veelgi suurema usinusega, kuigi mõtted ta pingutavates ajudes liikusid nüüd veel vaid vaevu-vaevu, takerdudes igal sammul, nagu koosneksid nad suurtest, erinevat kuju omavatest kivilahmakatest.

Kulus tund, teine, ja ta ei saanud ikka veel edasi. Lehekülg ta ees kattus ühe ja sama alguslause loendamatute teisenditega, ükski neist teisenditest aga ei kõlvanud, ükski neist polnud väärt püsima jääma kas või ajutisegi edasipääsu-abinõuna. Pealegi vaevas teda nüüd lakkamatult mingi ebamäärane mälestus, mis tahtis kõigest jõust pinnale tõusta ja kiskus ta mõtted ikka ning jälle laiali, milliseid pingutusi ta nende koondamiseks ka ei teinud.

Siis lõi kell üheksa. Ta tõusis väsinult ja tahtis nagu kuhugi minna, kuigi ta ei teadnud, kuhu nimelt.

Uksele koputati ja ta hüüdis pisut liiga valju häälega:

«Jah, palun!»

Tulija oli Emilie. Naine oli alles äsja ärganud ja kandis oma vana luitunud hommikumantlit. Ta pehmete tuhvlite libisevas lohinas oli nagu midagi parastavat, midagi kahjurõõmsalt rõõmu tundvat mehe senisest ebaõnnestumisest.

Praost Lentsius vaatas naist kõõrdi kulmude alt. Vist esimest korda elus tundis ta, et see ainult oma kööginäsjade vastu huvi tundev inimene on suuteline aitama teda vaid igapäevase leiva lauale korraldamises, mitte iialgi aga küsimustes, mis omasid vaimset iseloomu. Tuba täitvasse piibusuitsusse tekkis kohe küüslaugu järele lõhnavat higilehka, ja see küüslaugu järele lõhnav higilehk polnud... mitte üksnes füüsiline, vaid ka vaimne!

Ta ei suutnud endas kasvavat pahurust varjata ja ütles sõnahaaval:

«Ma... töötan... nagu sa näed.»

«Vabanda mind, aga... kõik on siin nii väga võõras, et...» ütles naine ja istus kirjutuslaua otsa kõrval asetsevale toolile.

«Harjud, harjud...» pomises mees.

«Kui ainult kujutleda... Siin pole ju mitte kui midagi meie väärilist... Ma ootasin siiski... hoopis...»

«Mida?»

Naine liigutas oma rasket keha rütmiliselt edasi-tagasi ja tundis end ilmselt ebamugavalt. Praost Lentsius meenutas ta esialgset maaleasumis-vaimustust ja muutus veelgi tusasemaks. Armas aeg küll — kas nad peavad siis varsti jälle tagasi linna kolima, kivistele tänavatele, mõttetusi lobisevate tillukeste filosoofide kilda, kellest tal oli ammugi juba villand saanud? ütles ta pisut ägedalt.

Emilie heitis talle usutleva kõrvalpilgu ja muutus samuti pahuraks. Ta küsis hetke pärast:

«Sinule, nagu näha, meeldib siin üsna suurepäraselt?»

«Jah, loomulikult,» noogutas praost Lentsius ja lisas pikkamisi: «Mul on ju mu töö... Selleks ma ometi siia tulingi... nagu sa tead.»

«Olgu sul su töö või mistahes, aga... mis liig, see liig! Värsket liha ei ole! Keedusinki — ei ole! Kala... peale siin püütavate odavate sortide... kah ei ole!» ütles naine nüüd pahaselt, tõusis ja hakkas minema. Võib-olla oli see eilsest pikast rongisõidust, võib aga ka olla, et ta polnud öösel korralikult magada saanud — kuid kindlasti paistis ta praegu hoopis vanemana ja labasemana kui alles mõni päev tagasi. Ta raskelt põrandat riivavad sammud viisid läbi vaiksete kõrvaltubade, ja varsti seletas ta kõrgendatud, lausa kõrvulõikava häälega midagi köögitüdrukule, kes vastas talle äkki samasuguse ägedusega. Pikkamisi-pikkamisi imbus läbi taas poekile vajunud akna sisse värsket kevadeõhku, liigutades kardinaserva, mis oleks nagu katsunud selle halva atseeni mõju kärmesti ära pühkida.

Praost Lentsius tundis oma äsjase tujukuse pärast piinlikkust. Vähemalt tema oleks ju pidanud rahulikku meelt säilitama! otsustas ta endamisi. Ta katsus veel kord töösse süveneda, kuid tõusis siis ja pani märkmete kaustikud tagasi sahtlisse. Olgu — tal pole praegu vastavat meeleolu, aga küllap see kord tuleb, ja ongi vist parem, kui ta kõik veel hästi põhjalikult läbi mõtleb. Ta läks magamistuppa, rõivastus ja otsustas enne hommikueinet veel väikese jalutuskäigu teha.

Ta suundus nüüd lagendiku poole, sinna, kust paistsid läbi metsaharviku kevadiselt rohetuvad laiad talupõllud.

Ja just siis, kui ta oli möödumas vana isakodu viljapuuaiast, tõusis too äsja vaevama hakanud mälestus ainsa jõulise löögiga sügavusest pinnale, moondus selgeks ning puhtaks helidereaks ja jäi ta kõrvu kumisema kogu hommikupoolikuks.

See oli kuldnokalaul, muretult-rõõmus vidin, nõnda nagu ta oli seda kuulnud hiljuti linnas, vana õpetajamaja rõdul seistes.

3

Saabus pikk rida imeilusaid, nagu ühtlaselt läikima lihvitud kevadsuviseid päevi: selged ja karged hommikud, päikeselõõmas tukkuvad lõunatunnid, pisut sombused õhtud, lühikesed ööd, mis hakkasid lõppema juba enne kui nad olid veel õieti alatagi saanud. Põud ei kordunud — kõik ümberringi aina kasvas ning haljendas. Lühikesed soojad vihmahood käisid üle lagendiku; pilved tõusid ja kadusid; silmapiir tõmbus vaid harva hämuseks. Rukis õitses, kõverdus üha raskemaks muutuvate peade all, männiokstele kasvasid tumerohelised noored käbid, vaigused ja lõhnavad, ja valgetes särkides talulinnmesed läksid hommikuti läbi metsa heinamaale. Meri kohises, oli vaikne ja puhkas nagu magaja, tõusis aga siis vahel ja raevutses metsikuna madalate liivakallaste taga. Ja midagi nagu voolas ja midagi nagu sujus ja midagi nagu sündis, et areneda ja valmis saada . . .

Praost Lentsius kannatas neil imeilusail suvepäevil rängasti — ta polnud ikka veel ainustki kordaläinud rida

kirjutanud! Igal õhtul mõtles ta, et homme on ta enda kindlasti taas leidnud, igal hommikul hüppas ta voodist välja ebamäärase lootusega, ja . . . pettus üha uuesti. Ta katsus endale kõigest jõust sisendada, et nüüd see on kindlasti möödas, ootamatu kriis, mis paiskas kõik ta plaanid ümber sellise range halastamatusega; tal tarvitses aga vaid laua taha istuda, et tunda end jälle kesttühjana ja laialivalguvana. Ja pikapeale tekkis tal koguni tunne, nagu poleks tal üldsegi enam täit ettekujutust sellest ulatuslikust probleemist, mida ta kavatses oma teoses püstitada: jah, see on pigem nagu viirastuslik unekuju, mis muutub seda kahvatumaks, mida lähemale talle astutakse.

Ta mõtles vahel, et see lakkamatu, otse kehalist vaeva valmistav pingutus muudab ta kiiresti vanaks, viib ta hauda veel enne kui ta on saanud oma elutestamendi maailma saata. Kuid seal tabas teda uus üllatus: vaadates kord peeglisse, nägi ta end hoopis teistsugusena kui ta oli kujutlenud: ta põsed olid õhetama hakanud, ta silmade vali karmus oli maad andnud järelemõtlikule pehmusele, ta kuiv lõug oli jälle nagu pisut ümaramaks läinud! Isegi ta vastupidavus oli tublisti tõusnud — jalutuskäigud lagendikupõldudel ja liivasel rannikul ei väsitanud teda enam pooltki nii, nagu see oli olnud alles mõni nädal tagasi.

Kuna see näiline moondumine tundus talle täiesti võimatuna, seletamatuna, koguni ehk lubamatunagi, muutusid ta meeled veelgi rahutumaks. Ja ta mõtles, et kindlasti on see meeltepete, eksitus, mis on tingitud vaid vaevlemisest pimedas kuristikus, mis oli asunud äkki ta suurte kavatsuste ja nende teoks saamise vahele . . .

Ja — mis tundus talle kõige veidramana — ikka ei vaikinud ta kõrvus see kummituslik kuldnokalaul, mis oli talle meenunud tol saatuslikul hommikupoolikul, kui ta märkas esimest korda oma võimetust tööle asuda. See jälgis teda nüüd väga sagedasti ja käis vahel päevade viisi rõõmsasti siristades ta kannul; see võlus teda puhuti isegi nii tugevasti, et ta samuti vilistama hakkas . . .

Või ta hulkus norus peaga põldude vahel, katsudes kramplikult oma teose tarvis mõnd sobivat väljendust

leida, ta kõrvus kumises aga vahetpidamata tuttav lauluviis. Ta pingutas, pingutas, pingutas... Nüüd talle näiski juba, nagu pääseks ta varsti otsustavalt edasi... ja — äkki hoovas see temast jälle üle, tõusis kuni taevani, levis kõikjale silmapiiri poole. Elavad linnud ümberringi olid ammu juba vaikinud, tema aga ei vaikinud siiski, too hoopis tarbetuna ning ülearusena tunduv mälestus, mis näis nüüd ületavat kõik maised piirid. Ja ometi polnud see samal ajal tüütav ega vastumeelne, ei, seda see ei olnud, ja samuti polnud see ka liialt pealetükkiv — ta ununes puhuti nagu iseenesest, ilma enda järel tühja kohta jätmata; ja ta tõusis meeldegi nagu täiesti iseenesest, ühegi vaevata, ühegi kannatusvirvenduseta — äkki oli ta siin, ja siis tuli teda tahes-tahtmata kuulata, kõrvale jättes kõik muu, mis tundus kohe peaaegu karjuvalt tühisena.

Muide — kas ta teadis üldse enam, mis on tähtis, mis tühine, mida tuleb vaadata kui jäädavat väärtust ja millest tuleb mööduda nagu üsna tillukesest kaduvikunähtusest? Ja ta pidi siirana tunnistama: ei, ta ei teadnud seda enam! Ta lahkus tihti kodunt vajadusest end lõpuks ometi otsustavalt kätte võtta. Selle asemel aga, et kuhugi metsavaikusse pugeda ja oma hinge läbi katsuda, suundus ta venna juurde, kes oli ametis kesa kündmisega. Nad vestlesid pisut ilmast, loodetavast viljasaagist, külanaisest, kes oli öösel kaksikud sünnitanud, ja karjasest, kelle jalg oli rikki minemas hiljutisest rästikuhammustusest. Või ta istus kraavipervele ja imes tühja piipu, unustades selle täitmise. Või ta jälgis pikka sulgpilve, mis kasvas nagu sõnajalaleht, hargnes ja ajas võsusid, hakkas siis närbuma ja hajus lõplikult. Näe, seal ronis mööda rohukõrt üles läikiv karusipelgas, ja seal askeldas ta seltsimees, kandes varmalt endast mitu korda suuremat puuraasu, ja — ennäe — sealt tuli ju veel kolmaski, koolutades oma raskusega kõveraks peene kasteheina, mida mööda ta vilkalt edasi tõttas. Või ta vaatles kaua ja hoolega rohutirtsu tuules liikuvate angervaksade vahel; ja väikest süsimusta putukat, kes katsus asjata lendu tõusta; ja jumalalehmakest oma askeldusi askeldamas; ja liblikat, kes hõljus kõrgele taeva poole. Ja siis oli ta jälle saatuslikult unustanud kõik oma suured kavatsused, ja jälle oli kasutult mööda hiilinud üks päikesekõllane poolpäev... mitu pikka tundi, millele oleksid nagu äkitselt nobedad tiivad kasvanud...

Ühel varahommikul juhtus ta nagu hoopis kogemata heinamaale ja jälgis niitjaid, kui need jõuliselt astudes läbi paksu rohu läksid. Ta seiras nende liigutusi, ta silmad käisid kaasas nende vikateid viristavate käsivartega. Ta istus põõsaste varjus, kissitas ereda valguse pärast silmi, ja pikad soojad higinired jooksid mööda ta vana selga alla, imbudes särgisse ja muutes märjaks isegi kuuekaeluse. Õhk oli raske ja umbne, maa näis lõõmavat; ei liikunud ükski leheke norutavate emaleppade küljes. Vaikus, vaikus, vaikus... ainult vikatid lendasid sihinal oma surmalendu... Keegi tõksis kõvasiga vastu helisevat rauda: tikk-takk, tikk-takk, tikk-takk. Ja kuskil kaugemal norsahtas äkitselt üks hobune, võideldes parmudega, kes tahtsid samuti oma väikest elukest elada.

Või koguni nõnda: ta istub oma toas, suitsetab, kujutleb jälle, et ta on siiski viimaks õigele tööjärjele saanud ja et tal tarvitseb vaid üle paberipoogna kummarduda, et nagu lennates edasi pääseda. Aken on lahti, pulkadest valmistatud postamendil liigutab habemik asparaagus oma jõuetuid oksakesi. Õhuke kardin paisub aeglajalt nagu puri, lainetab nagu lõõtsutav rinnakorv, sirgub, viskub korraga üsna vastu lage. Keegi oleks nagu käinud: kõikjal, kõikjal. Ja keegi oleks nagu käinud otse siin toas, ja keegi oleks nagu käinud otse seal akna taga. Ja üle põldude, ja üle niidetud heinamaade, ja üle lageda, paljaks näritud karjakopli oleks keegi nagu käinud, tasasel sammul, kikivarvul... Alumiselt korralt hakkavad kostma juhuslikud häälitsused — ta paneb pliiatsi lauale ja jääb kuulama. Praostiproua laulab pisut aega võitlevast Siionist ja selle võidust oma vaenlaste üle. Vähe hiljemini läheb ta vist kööki — midagi kolksatab põrandale või kõpsatab vastu malmist pliidiraudu. Tüdruk vastab küsimustele, mis perenaine talle esitab. Jälle — äge sõnelus nagu nüüd alati — kumbki naistest ei saa ikka veel leppida igava maaeluga, kus puuduvad nii kinod armastusfilmidega kui ka pikad ja sõnarohked kohviõhtud huvitavate seltskonnauudistega. — Pisut hil-

jem aga jääb kogu majas kõik uuesti vaikseks, ja siis pääsevad mõjule hoopis teised — hoopis erutavamad — häälitsused: sulase aevastamine talli taga, vanapiigast suvilise kutsuv viisike, ketikoera laisad haugatused, piimakeldrisse mineva vennanaise kuiv köha, noorusest ja elurõõmust pakatava tüdruku sädistav hääl, mis jutustab kellelegi mingit naljakat lookest. Ja üsna ootamata, ilma et ta oleks seda meenutada kavatsenud, rõkatab jälle äkitselt ta kõrvu uljalt lõõritav kuldnokalaul, tallates ta peas lootusetult laiali veel viimsegi mõtteraasukese kavatsetavast teosest, mis on seal kuidagiviisi seni püsima jäänud.

Kõige suurem osa ta vilkalt kulgevatest päevadest kulus siiski sihitutes ringihulkumistes, nõnda nagu ta oli seda teha armastanud kord poisikesepõlves. Juhtus sageli, et ta ärkas juba kella nelja või viie ajal hommikul, peaaegu üheaegselt taluinimestega. Ta ringutas, vaatas kõigepealt akna poole ja ei kavatsenudki enam lesima jääda, isegi mitte siis, kui ilm polnud just kuigi paljutõotav. Ta rõivastus kiiresti ja läks kohe välja. Ja uljalt sirge seljaga, kepp käevangus, kõpsis ta kohe värava poole, avas selle ja püüdis alles nüüd otsusele jõuda, kuhupoole ta õieti peaks pöörduma.

Ta jäi vahel ära mitmeks tunniks, unustas aja, unustas sellegi, et laud rõdul oli kindlasti juba kaetud ja et teda oodati. Ta ei mõtelnud midagi, ta ei kavatsenud midagi, tal polnud ühtki otsest eesmärki — ta vaid käis, käis, käis, ja tal oli hea olla. Ja vahel talle näis koguni, nagu oleks ta eemale nihkumas isegi oma rangest ning valjust Issandast Jumalast, keda ta polnud unustanud oma varasemas elus ainsakski silmapilguks . . . välja arvatud magamine, mil ta polnud ise peremees oma mõtete üle.

Kuigi tema üha süveneva korratusega katsuti harjuda, tekitasid ta kauased eemalolekud siiski sagedasti ebasoovitavat segadust, pahandusi, isegi päevi kestvaid pahuraid mossitamisi. Nõnda jäi ta kord kodunt ära kuni hilise õhtuni, jättes vahele kõik kindlaks määratud söögikorrad; ja siis ajas praostiproua jalule kogu küla, oletades õnnetust. Teda otsiti; mets käidi samm-sammult läbi; salk talumehi tuhnis ringi isegi läheduses asuvas soos;

ja keegi kalurinaine ütles, et õpetajahärra on arvatavasti kogemata merre läinud. Huigati, hüüti, kuulati hinge pidades — teda aga ei olnud, ta oli kadunud. Ja kui ta siis viimaks üsna hilisel õhtutunnil tagasi koju ilmus, teadis ta isegi vaevalt, kus nimelt ta oli käinud, kuhu nimelt ta oli aeg-ajalt puhkama istunud, milliseid radu mööda oli ta lahkunud ja kustkaudu ta selle tunde nõudva ringi oli teinud. Ta mäletas vaid üht: oli olnud jälle erakordselt ilus päev, tuuline, väga soe juulipäev, mis oli löönud teda nagu laine, kandes teda üha edasi, hõljutades ja lükates, kuni päike loojenes ja kuni ta virgus taas nagu magusast magamisest.

Saabus august, — selle esimesel kesknädalal sai ta seitsmekümne nelja aastaseks; ja kuna ta ei suutnud seda pisut häirivat tõsiasja siiski päriselt unustada, tegi ta veel viimse katse end kätte võtta ja tööle hakata.

Kuid ta teadis juba ette, et see ebaõnnestub nagu eelmisedki katsed. Sest ta oli jõudnud aja jooksul juba niikaugele, et kõik tolle unistuslikult suure kavatsusega ühenduses seisev oli talle lausa vastikuks muutunud: märkmikkude-hunnik sahtlites, igaks juhuks valmis teritatud pliiatsid, päikesevalguses pisut kolletama löönud kirjutuspaber. Ta tahtis end vaid rahustada, jälle kord pisut petta nii ennast kui oma käskijat: «Eks sa vaata, Issand, ma püüan, aga mul pole ikka veel vastavat meeleolu!» Siis tulid vend ja vennanaine talle õnne soovima, ja siis tõi Emilie kuskilt välja isegi pudeli vana head veini! Polnud parata, ta pidi alla söögituppa minema, ja mitte keegi peale ta enda ei teadnud aimata, et ta tegi seda koguni suure rõõmuga ja et ta oleks meelsasti korraga üle mitme astme hüpanud . . .

Algas rukkilõikus, ja tal oli jälle palju käimisi. Oli kuidagi hubane ja kerge mööda niidetud kraavikaldaid astuda, kuldkollaseid kõrsi läbi pihkude libistada ja endamisi mõtelda, et varsti juba tulevad põimajad ja et juba homme-tunahomme seisavad siingi pikad napraderead. Ta oleks neid nagu tröostidagi tahtnud, neid norutavaid põllukesi: ärge muretsege, just nõnda see peab ju olema! Ta käis rautsijate ees nagu vaikiv käskjalg; ja ikka suunas ta oma aeglased sammud just sinna, kus vili näis kõige valgemana. Tuulehood tungisid ta heleda alpaka-

kuue alla, ta seisis seal vahel pikki-pikki minuteid, ette kummardatud peaga, nagu kuulates, kust teda kutsutakse...

Ning siis tulid pikad-pikad luusimised kollastel kõrreväljadel, luusimised, mis ulatusid sageli kilomeetritesse, kuigi ta ei tundnud end neist iialgi liialt väsivat. Ta astus, astus, kuiv rukkitüügas ta saabaste all kahises tasakesi. Ta kummardus aeg-ajalt, et noppida üles mõnd pudenenud viljapead, hõõruda seda oma kangete sõrmede vahel ja pihku langevaid teri taas ükshaaval maha külvata. Hilissuvine õhk virvendas vaevumärgatavalt ja kerged tuulehood kandsid tast mööda pikki härmalõngu. Pilved olid helevalged ja lendasid ikka veel väga kõrgelt. Ja maa lõhnas juba edeneva sügise järele. Siis kadusid viimaks hakid ning nabradki, ja lagendikul hakkasid undama nüüd peksumasinad, monotoonselt ja pisut nukralt, nagu lauldes kaduvikule.

Kord hilisõhtul, kui praost Lentsius jälle mugavalt laiseldes üleval oma toas lebas, roidunud mõõdumisel oleval päeval kaugele lagendikule ulatuvatest jalutuskäikudest, astus Emilie tasakesi pomisedes üle künnise ja palus luba istuda. Ta oli pahuras tujus nagu nüüd alati. Ta vesiseid silmi piiravates kanavarvastes peegeldus vaevu tagasi surutud vaenulikkus, ta lihavad tõmbid sõrmedki nagu tahtsid süüdistavaid sõnu ütelda. Maaeluvaimustus oli lahkunud tast üpris ruttu ja siiani oli keelanud teda avalikku nurinat tõstmast vaid romantiline märtri-mängimine: olgu, ma võin ju kannatada! Aga nüüd ta seda enam nähtavasti ei võinud ja algas kohe ootamatu südidusega:

«Noh, ma arvan, et sellest peaks juba aitama,» ütles ta. «See on ju lausa meeletus... istuda siin nagu... kulliperekond. Jahe meretuul... Ühtki viisakat inimest, kellega vahel vesteldagi. Seedimine korrast ära rasketest ja soolastest matsitoitudest! Eks ole — me sõidame varsti tagasi linna?»

Praost Lentsius pööras pisut pead.

«Sulle ei meeldi siin?» küsis ta vaikselt.

«Muidugi mitte!» hüüdis naine. «Ja see oleks ka veider, eks ju? Pealegi — ära salga — sul endalgi on siin hirmus igav ja sellepärast sa end nõnda väsitadki. Ja...

...ega ma vist ei eksi, kui ma oletan, et... ka su tööst pole see kolkas senini midagi nimetamisväärset välja tulnud. Või... on?» lõpetas ta pisut luurava ja pisut kahjurõõmsa küsimusega.

«Ei,» vastas praost Lentsius lühidalt ja nagu vastu tahtmist.

«Noh, näed sa!» noogutas naine. «Aga linnas oleks see kindlasti hoopis teisiti. Iga eluga peab harjuma. Ja mele oleme harjunud linnaeluga... ja talupojad on jälle harjunud siinse eluga. Nii et... katsume selle lobudiku kellelegi maha müüa ja... kaome nii ruttu kui võimalik.»

«Ei,» ütles praost Lentsius jälle.

Naine ägestus. Ta kõnetoon muutus üha kindlamaks, ta sõnad aina voolasid läbi toa, ta mahlakas hääl paisus lausa kurjustamiseks. Ta oli kaua vaikinud ja tihedat viha kiskunud — nüüd pidi ta rääkima. Ja korraga näis ta kiiresti kasvama hakkavat, kuni ta kippus täitma kogu tajutavat maailma, vastumeelseim osa elust, mis oli mõneks ajaks vaikselt tagasi tõmbunud, et katsuda nüüd veel kord end maksma panna.

Praost Lentsius sulges silmad ja kuulas tähelepanelikult. Ent see, mida ta nõnda kuulas, polnud naise kirglik kõne peatsest linnasõidust, ei, see oli midagi muud, midagi hoopis rõõmsailmelist: kari tuli koju ja vasksete kellukeste tasane tilin tungis läbi akna tuppa. Ja keegi jooksis kergejalgselt üle kastese muru, otse mere poole, mille lakkamatu kahin meenutas võimsat hingamist.

4

Aeg kulus — sügis hakkas lähenema.

Kogu lagendik oli nüüd luitunud, valendas kuivanud kuluna. Silmapiirist silmapiirini näis ulatuvat rehepeksumasinate laineline undamine, mis algas nüüd juba üsna varasel hommikutunnil, et lõppeda sageli alles pimeda tulekuga. Õhk omandas pikkamisi selle iseloomustava läbipaistvuse ja karmi selguse, nagu seda võib märgata vaid päikesepaistelistel septembripäevadel. Kogu nähtav maailm joonistus äkki esile mingi erilise teravusega: mets

vastu horisondijoont, üksikud puud siin-seal kraavikallastel, talud oma aedade keskel, vaikne lepikusalu mõlemal pool maanteed. Kuid ilmad püsisid siiski veel väga ilusad — sadas vaid harva, ja needki lühikesed vihmahood, mis aeg-ajalt üle tasase lausmaa läksid, tundusid soojadena, nagu tuleksid nad sealt, kus valitseb alles südasuvi.

Praost Lentsius elas endiselt oma rahutut vaatlejaelu: aastaaegade samm-sammuline vaheldumine tõi ju endaga kaasa nii palju uusi muljeid ja meeldejäävaid tähelepanekuid. Ta ei märganud ikka veel, kuis tunnid aina lendasid, kuis päevad aina tõttasid. Kõikjale siginev kaduvusmeeleolu järjest enam võimule pääsevate punakaskollaste värvilaikudega täitis ta hinge mingi heleva igatsusega ja üha sagedamini pidi ta kujutlema, nagu läheneks ta nüüd kärmelt astudes tolle salapärase mõistatuse lahendamisele, mõistatuse, mis oli talle viirastunud tema endise elu viimsel hommikupoolikul. Midagi küpses, midagi sai üha valmimaks, midagi tuli vaikselt sammudes mööda määratut maailma, et varsti-varsti naeratades esile astuda ja hüüda: Hoo, siin ma olen! Ent ta ei püüdnud endale praegugi aru anda ühegi tehtava sammu kohta — polnud tähtis, k u h u ta läks, ja polnud tähtis, m i l l e k s ta läks — ta vaid elas ja läks ja liikus ja tal oli hea olla, ja sellest pidi aitama! Ja oli hetki, mil talle näis, nagu poleks ta üldse enam mingi iseseisev suurus, mingi tervik omaette; jah, kas ta polnud juba nagu osa neist kõrreväljadest hämuse silmapiiri ees, nagu osa sellest metsast maja taga, nagu osa tollest lakkamatult kahisevast suurest merest rahulikult helendavate liivaluidete vahel . . .?

Sellest päevast peale, kui naine avaldas talle otsest soovi tagasi linna asuda, jäi ta senisest veelgi üksikumaks. Praostiproua oli haavunud, praostiproua kujutles end kättemaksjana! Ta tõmbus äkitselt väga kaugeks, ta muutus koguni ametlikukski — vastas vaikselt, aga asjalikult ja esitas küsimusi veelgi vaiksemalt ja asjalikumalt. Ja saabus üsna varsti aeg, kus kaks vana rännukaaslast kohtusid veel vaid all söögitoas, viibides teineteise seltsis sealgi vaid niikaua, kui see oli hädapärast vajalik.

Ning siis, ühel pisut udusel õhtupoolikul, saabus kiri, mis viis nad lõplikult lahku. Poeg Kristjan, kahurväemajor, teatas vanematele viimaks ometi ammuoodatud silmapilgu kättejõudmisest — ta naine oli sünnitanud oma üheteistkümnendal abieluaastal priske ning terve poja! Kas emal poleks võimalik mõneks nädalaks pealinna sõita, et nii nõuga kui jõuga abiks olla noorele nurganaisele, kelle tervis olevat selle õnneliku sündmuse tagajärjel pisut nõrgaks jäänud? Ta kutsuks loomulikult isagi, kuid ta olevat kuulnud, et sealpool kandis tehtavat hoolega tööd ja sestap ta ei katsuvatki segada . . . Ja nüüd nad jäävat pikisilmi vastust ootama, loodetavasti soodsat, mis tegevat neile juba ette suurt rõõmu.

Praostiproua jälgis prille kohendavat meest nagu suurustledes, hoopleva pilguga, käed risti süles, pea kaugele tagasi heidetud. Ja kui vaikus juba veidi liiga pikale venis, küsis ta vaevu saavutatud tagasihoidlikkusega:

«Noh?»

«Jah, sa võid minna,» vastas mees peale lühikeseajalist järelemõtlemist.

«Ja sina . . . mitte?»

«Ei.»

Naine kohendas nüüd omakorda prille ja tõstis need viimaks otsaesisele. Lambitaht imes kahinal õli, toas tundus imarat petrooleumilõhna. Väljas hakkas tuul valjenema — ilm seadis vist tormile —, metsa taga karjusid kajakad ja mere sügav kohin muutus järjest võimsamaks. Ja praostiproua ütles viimaks, nõksatades kergesti ettepoole ja toetudes mõlema küünarnukiga lauaservale:

«Nagu sa ise heaks arvad. Aga . . . imelik on see siiski. Sest niikuinii pole meil siin teha mitte kui midagi nimetamisväärset — käime ainult toast tuppa ja lööme aega surnuks . . . jumal-teab millega. Jah, olgu see nii, nagu sa ise heaks arvad . . .»

«Pärastpoole . . . ehk küll. Jõulu paiku . . .» pomises mees ja tundis end tõesti pisut süüdlasena.

Kolm päeva hiljem sõidutas sulane lahkuva praostiproua lähemasse provintsilinna, tiris ta kohvrid pagaasiruumi ja sai vanalt daamilt rikkaliku jootraha. Ta tõi praost Lentsiusele kitsa paberiribakese, millele oli kritseldatud paar teatraalset jumalagajätu-lauset ja ohtrasti

kaebusi, et teda polevat mõistetud veel kunagi maailmas. Ent seegi läkitus ei mõjunud — juba samal õhtupoolikul tõmbas ümbritsevasse elavasse ellu armunud mees mantli selga, surus kübara sügavale laubale ja hakkas mööda märga metsaalust üles sammuma, sihitult, nagu alati, ja samasuguse muretu mõnutundega nagu kõigil eelmistelgi kordadel.

See oli imelik päev, ja see päev muutus praost Lentsiuse elus teiseks otsustavaks murrangujooneks. Niipea kui ta väravast välja astus ja üles põndakuharjale käändus, teadis ta nagu mingi kuuenda meele kaasabil, et ta on jõudnud nüüd sellele ikka veel lahendust nõudvale salapärasele mõistatusele väga lähedale: tal tarvitseks vaid kätt sirutada, et sellest võidutsedes kinni haarata. Ta meeleolu muutus kohe väga rahutuks, ent samal ajal ka väga rõõmsaks-elevaks. Ta vaatas öisest sajust vettinud sammalt, männitüvede korrapäratut krobelisust, peatus siin-seal ja silitas pakse punakaid lepalehti, mis olekssid nagu ta sõrmede all tasa-tasa helisema hakanud. Ta laskis läbi peo pikki sihvakaid pihlakakasve ja kummardus maha, et neid isegi nuusutada. Ta leidis paar vanaks läinud mustikat, kuid ei söönud neid: ta tõstis marju kandva varrekese vaid hetkeks käeseljale ja naeratas nagu mõnd imet nähes. Ja väike vihmaussike sundis ta peatuma mitmeks pikaks minutiks, ja tasapisi oma teed lohistuv tigu närbuval maasikalehel manas veel kord ta suunurkadele rõõmsa naeratuse, ja rahulikke ning pikki hüppeid tegev konn kutsus ta endale järele käima. Ennäe — seal oli suur punaste siksakkidega surnumatja, kelle oli mingi suurem olend selili tõuganud: ta kükitas hoolitsedes putuka juurde ja aitas selle taas jalule; ennäe — seal tegi üks teine kõva kuuega rändur asjata katseid mööda järsku kivikülge üles pääseda: ta avitas teda — palun sind, härrakene, ja ära ainult alla tulles oma kaela murra! Ja ennäe seda rähna kuivanud männioksal! Ja ennäe seda vinti kohe seal läheduses! Ja ennäe vihmakassigi . . . veidrat mehikest, kes aina käätsatab ja käätsatab, otsekui ümbritseks teda kõikjalt ähvardav vaenlaste salk, valmis teda paljaks röövima.

Praost Lentsius hingas harvade sügavate sõõmudega ja tundis järsku magusat vajadust siia kui sinna tervi-

lusi hüüda — elavale elule, mida ta pidi igal sammul tahtmata riivama. Ja ta ei astunud edasi enam tavalise muretu hoolimatusega, ei, ta käis täna peaaegu kikivarvul, ettevaatlikult, nagu kartes kellelegi häda teha. Jahe septembriõhk hoovas talle kuklasse, silitas üle ta põskede, vettinud maapind surus läbi saapataldade kergeid võpatusi tekitavat rõskust. Kuid kõiges selles polnud midagi vastumeelset, midagi säärast, millest ta oleks pääseda tahtnud. Paksud hallid pilved, mis katsid hommikust saadik taevast, tõmbusid pikkamisi, kord-korralt kõrgemale ja puhuti võis juba seletada sügavsinist maailmaruumi . . . vähemalt toda kindlana näivat piiri, kust see pidi algama . . . Ja kui päike jälle viimaks paistma hakkas, ilmus kõikjale nagu kerge virvendus: asjad ning esemed näisid end sirutavat, senisest hoopis suuremaks paisuvat.

Praost Lentsius hulkus sel saatuslikul päeval ringi kuni hämara õhtuni, jõudis siis endalegi märgatamatult tagasi koduvärava juurde ja avas selle käsikaudu. Ja pimedana seisva maja poole astudes kujutles ta jälle korraga, nagu peaks nüüd-nüüd midagi otsustavalt lahenema: midagi hõljus ta kannul ja libises üha lähemale. Teenija oli ühes praostiprouaga pealinna sõitnud, — ta oli selle unustanud, — üsna ukse juures tuli see talle aga taas meelde ja ta pöördus kohe üles talu poole.

Ta ootas, kuni vennanaine laua kattis. Kuid tal polnud täna pisimatki tahtmist vestlemiseks, ja vaevalt sai ta nälja kustutanud, kui ta jälle lahkus.

Ta oli juba ukse juures, kui vend talle ütles:

«Sa oled mitmel korral rääkinud, et sa tahaksid korraks Saare juurde kaasa sõita. Täna kesköö paiku läheme mootorpaadil püüniseid nõutama. Kui juhtub isu olema ja kui sa ei karda end külmetada, siis tule meiega ühes.»

«Ma ei tea . . . Ma olen nimelt . . . pisut väsinud . . .» vastas praost Lentsius.

«Eks sa ise ju tea. . . Ma ainult mõtlesin, et . . .» ütles vend.

«Jah, tänan. Aga ma olen siiski pisut väsinud,» ütles praost Lentsius ja lahkus norus päi.

Ta läks kohe koju — ta oli nüüd ainus hingeline see ikka veel vaigust lõhnavas uhiuues majakeses. Hoides kätt ettevaatlikult trepikäsipuul, tõusis ta sammhaaval läbi pimeduse teisele korrale. Kas keegi ei käinud jälle otse ta kannul, kas keegi ei tahtnud teda koguni õlale patsutada, kas kellegi pisut lehkav hingeõhk polnud nüüd-nüüd ta kukalt puudutamas . . . ? Tal hakkas õudne, ja enne kui ta oma toa ukseni jõudis, pidi ta kahel korral tagasi vaatama.

Ent kitsas koridor oli pilkaspime nagu kaev ja kõikjal valitses selline suur rahu, nagu ta polnud seda tänini siin veel kunagi märganud. Ja veel kord kartlikult üle õla piiludes, keeras ta ukse lukust lahti, süütas tiku ja pani kirjutuslaual seisva lambi põlema, rahunedes kohe, kui kollane valgus üle seinte hoovas.

Mantli ja kübara varna riputanud, heitis ta pikali kušetile, saapad jalas, kuubki seljas. Ta sirutas enda välja, ringutas, jäi kuulatama. Oojah, see oli meri, mis seal kohises — vastu ööd hakkas tuul jälle valjenema ja küllap nad saavad veel halba ilma, need Kapernaumi kalurid . . .

Äkki kuuldus tuulekohinast ruttavaid samme, mis tulid aknast mööda ja pöördusid vöörusesse. Nüüd olid need sammud juba kambris; ja keegi ütles midagi, ja see hääl, mis seal midagi ütles — erutuse tõttu pisut kiunuv naisehääl —, oli talle nii imetuttav, ehkki ta ei suutnud kuidagi meelde tuletada, kellele küll see hääl võiks kuuluda.

Sel silmapilgul hüüti teda tasakesi:

«Jakob!»

Praost Lentsius vabanes nagu halvavast painajast — ta suutis end jälle liigutada! Ta ajas enda kähku istukile, köhis kaua paukudes, nägi läbi rinnus tekkiva valu pärast silmi tungivate pisarate, et hilised külalised seisid juba kobaras magamistoa uksel. Seal oli Emilie, ta naine, lai ja auväärne nagu alati; seal oli vend Joosep, kelle kissitavad silmad oleksid nagu midagi küsida tahtnud; ja seal olid ta kaks ammuaegset sõpragi, keda ta teadis oodata kõige vähem: kohutavalt paks, peaaegu ilma kaelata praost Treuberg ja pikk ning kõhn piiskoplik vikaar Hans Adalbert Rotmann, need lõbusad ja elutargad, keda

paljud pühad lihtsameelsed kristliku vagaduse õilsateks eeskujudeks pidasid.

«Armas aeg, Jakob . . . Näe, vaata, kellega seltsis ma siia tulen, sina aga . . . ei taha meie auks püstigi tõusta!» ütles naine, nuuksatas kuidagi ülearuselt ega suutnud selle maheda tooni taha varjata häälest kostvat etteheidet.

Vend Joosep muigas, silus habet.

Piiskoplik vikaar Hans Adalbert Rotmann nagu rebenes põrandalaudade küljest lahti, astus oma peenikestel nõtketel haigijajalgadel läbi toahämaruse, haaras praost Lentsiuse käe kahe kämbla vahele ja hüüdis täpselt sama paatosega, mida ta armastas tarvitada kirikukantslis:

«Tervist, armas sõber, ter-r-rvist! Puhkasid vist? Ja meie segasime vist? Hilja, hilja, ma tean! Aga autokumm lõhkes ja šoffer ei olnud küllalt osav seda korda seadma.»

«Luba, oh luba ka minul sinu kätt suruda ja sulle kõigest südamest ja hingest tere ütelda!» hüüdis praost Treuberg ja iga lausutava sõna tõukel hüppas ta hiigelkõht kerge nõksatusega ettepoole.

Vend Joosep muigas jälle, silus jälle habet.

«Jah, tervist,» noogutas praost Lentsius. Ja uuest paukuvast köhahoost raputatuna — ja selle uue paukuva köhahoo tõttu miskipärast valvsaks ning vaenulikuks muutudes — lisas ta kohe lühidalt: «Istuge.»

«Mina läheksin jälle oma poole,» tähendas vend Joosep nagu rohkem enda kui teiste jaoks.

«Ei, ära mine, istu sina kah,» ütles praost Lentsius.

«Teab nüüd . . . Tahtsin eidega võrke nõutama minna . . . ja põhjanööre vaatama,» vastas vend Joosep.

«Ma palun sind, istu!» jäi praost Lentsius jonnakalt oma mõtte juurde.

Kõik istusid. Külalised linnast ja praostiproua Emilie olid traani ja merevee järele lõhnava kaluri kohalejäämise üle ilmselt veidi tusased, kuid püüdsid seda varjata. Ja praost Lentsius küsis:

«Noh, millega ma võin kasulik olla?»

«Jumaluke, mees, meie head sõbrad on jälle nii truuvid olnud ja meie edule mõtelnud!» hüüdis praostiproua Emilie, püüdes samal ajal mehe salkudena püsti seisvaid juukseid maha siluda.

«Meie edule . . .?» kordas praost Lentsius.

«Jah, jah, nad tahavad meid tagasi inimeste sekka viia! Juba . . . juba homme võiksime sõita, kui me ruttaksime,» seletas naine.

«Aga milleks mind siis tagasi inimeste sekka viiakse, kui ma ju olengi nende seas?» küsis praost Lentsius naeratades.

«Issand kutsub, sõber, Issand kutsub!» hüüdis praost Treuberg.

Piiskoplik vikaar õõtsutas end ikka oma peenikestel hurdajalgadel, ajas valgete harjastega kaetud huuled torru ning tähendas väärikalt:

«Nõndap see on, praost Lentsius, — töö ootab sind jälle. Õilis töö ootab sind jälle . . . Õilis ja austav töö Issanda viinamäel . . .»

Siis seletasid külalised teineteist aeg-ajalt täpsustades ja täiendades, et pealinna kõige suurem kogudus olevat jumala tahtel kaks päeva tagasi ilma hingekarjaseta jäänud; et olevat hoolikalt läbi katsutud kõik kandidaadid, kes võiksid kõne alla tulla kadunu järglasena; et nii koguduse nõukogu enda juhtivad inimesed kui konsistoorium ringkonnad pooldavat kõigist kõige enam teda, praost Lentsiust; et tema, praost Lentsiuse heaks olevat lausunud oma kaaluka sõna ka piiskop ise, muidugi ainult üht üsna väikest tingimust seades, hm-m-jaa, tingimust seades . . . Seda kõike kõneldes tegid paks praost ja kondine vikaar võidu nobedaid kätepesemise-liigutusi, köhatasid, noogutasid aeg-ajalt targalt; vend Joosep naeratas juba mitmendat korda, silitas ikka habet — nähtavasti oli temale sellest väikesest tingimusest juba jutustatud. Aga proua Emilie näis kõigist kärmesti ette ruttavat ja seletas hellalt mehe pead siludes:

«See on äraütlemata suur õnn, meheke, äraütlemata suur õnn! Ja kui sa peadki selle heaks oma raamatu kirjutamata jätma, siis . . .»

«Missuguse raamatu?» küsis praost Lentsius.

«Jah, näed sa, vana, härra piiskop, meie kõrgeauline, arvab, et sinu *Tõsikristlane* võib meie ridadesse ainult tüli ja vaenu külvata . . . ja kibedust nende hinges, keda sa tahtvat seal piitsutada nimeliselt,» selgitas praost Treuberg miskipärast higistama hakates.

«See on õige kah! See on täiesti õige kah!» noogutas praostiproua Emilie, nuuksus jälle, kordas jälle oma kinnismõtet: «Raamat — raamatuks. Las tal jääda, sellel raamatul! Kõige, kõige tähtsam on ikka . . . tagasi elu sisse pääseda . . . siit kolkast välja . . . minema . . .!»

«M i s s u g u s e elu sisse tagasi . . . sa ihaldad, naine?» küsis praost Lentsius viivitades.

«Mina . . . ma . . .» pomises praostiproua Emilie kohmetult.

Praost Treuberg, see praegugi veel lausa imeteldav liigsööja, liigjooja ning salajane liiglõbutseja, laskis kuuldavale ühe oma variserlikest ohetest, otsustas aga kohe taktikat muuta ja kommenteeris väga asjalikult:

«Ja kuna on kirjutatud, et ööbik ei ela üksipäinis laulust, siis . . . majanduslikult on see koht väga hea. Kogudus on suur. Jõukaid liikmeid — nagu liiva mere ääres. Pastoraat on mulle tuttav kodualtarist kuni keldrini: vähemalt kümme tuba ja ilus leerisaal samas majas. Kõigevägevam tegi sulle imetaolise heateo . . . vana praost Nuudi õigel ajal ärakutsumise kaudu . . . hm-hm-m . . .»

Hans Adalbert Rotmann, piiskoplik vikaar, noogutas:

«Jah, Jehooval on sinuga oma plaan. Täitmata on praegu ka Põhja-Eesti vikaari koht . . . Piiskop ise, meie kõrgeauline, andis mõista, et . . . Sa ju mõistad mind, armas sõber . . .»

«M-mõistan,» ütles praost Lentsius. Ta kuulas, kuulas, ja sõnad voolasid tast üle, ja need sõnad kiigutasid teda, ja nende sõnade küljes oli midagi vastumeelset, midagi kleepivat. Korraga tundis ta kogu hingest, kogu südamest: need kaks siin tema ees ei ole ta sõbrad, need on ta salakavalad, hädaohtlikud, hiilivad vaenlased! Ja ajades enda vastu sohvaäärt surutud käte najal püsti, lausus ta karmilt:

«Hea küll, aitab! Rohkem rääkida . . . pole enam tarvis. Seda kohta ma ei taha.»

«Jaagup, Jaagup!» kiunatas proua Emilie kohkudes ja hääldas seda nime nüüd hoopis lihtsalt, nagu teevad seda harilikult mustad, kasvatamata talupojad.

«Issand kutsub sind, armas sõber, ära jäta ta märki tähele panemata,» ütles praost Treuberg ja surus

oma vägivaldse hääle uuesti õlise vagatsemissordiini alla.

«Jaa-jaa, ta kutsub ja hüüab sind, et sa võtaksid jälle ustavalt oma õlgadele aednikukohustused tema imealas, kuhu kuri püüab külvata hukutavat patuseemet...» ütles piiskoplik vikaar Hans Adalbert Rotmann.

Ning siis korraga see juhtuski — ootamatu plahvatus, mis näis praost Lentsiuse hinges kõik segi paiskavat, kõik senise puruks virutavat, kõik viimaste kuude ebamäärased kahtlused üheks süsteemiks liitvat, süsteemiks, mis kisendas talle sõjapasuna valjusega, et ta on elanud valesti, et tee, mida ta aastakümneid tallas, on... ekstee!

«Kutsub mind? Kutsugu! Hüüab mind? Hüüdku! See tähendab — kui ta üldse kedagi kutsuda või hüüda suudab!» karjus ta külalistele näkku, puhudes need üle oma kuuma ning mõru vanamehe-hingeõhuga, köhis jälle hulk aega, pühkis jälle kõvade sõrmenukkidega silmist ja ninalt pisaraid. Kui ta viimaks rahuneda suutis, jätkas ta viivitades, nagu iga sõna enne väljaütlemist vaagides: «Enam kui poole oma elueast olen ma teda orjanud. Kõik on minust mööda läinud... See, millest ma olen kõnelnud nagu tema vägevusest, põhjenes inimeste kätetööl või alusseadustel, mis käivad oma rada... looduse enda sunnil.» Ning pilkavalt, kõrgendatud häälega: «Teie vahetasite oma sõnad kuldmüntideks — vähemalt nilgi palju, mina aga kuulutasin rumalust rumaluse enda pärast!»

«Jaagup, Jaagup!» kiljatas proua Emilie jälle läbilõikavalt.

Vaikus, pikk rõhuv vaikus.

Ja alles hulga aja pärast suutis praost Treuberg pomiseda:

«Mh, mh, mis see siis tähendab? Range ja nõudlik, nagu sa ikka oled olnud... Ja nüüd korraga! Vaat sulle tõsikristlast, kelle ees nii mõnigi aravereline hirmu tundis... hehee!»

«Tõepoolest, tõepoolest!» hüüdis piiskoplik vikaar Hans Adalbert Rotmann ja hakkas nüüd samuti — vaatamata oma jahikoera-kõhnusele — üle kogu näo higistama. Ning kriiskas korraga läbilõikavalt, tõstes kõrgele

pea kohale pika, kondise, varrukast kuidagi häbitultnetult esile libiseva, peaaegu lumivalge käe: «Anathema... anathema... taganejale! A-na-the-ma! Kurja surma sured kord nende needmisväärsete sõnade pärast!»

«Uuhh!» tegi praost Treuberg ebamääraselt, topsutas taskurätiga märga laupa, krimpsutas nägu — talle ei meeldinud kunagi liiga suured žestid ega liiga teravad väljendused.

Ja praost Lentsius kisendas uuesti, tarvitades samuti sõnu, mida ta oli enam kui neljakümne aasta pikkuse pastoriameti jooksul tarvitama h a r j u n u d:

«Issand, oo, Issand! Nagu pime Simson vilistirahva templisammaste vahel... teotatud ja ahelates... palun ma sind... Anna veel korraks tagasi mu ihuramm, et ma võiksin nagu aganad laiali pillata need valelikud, ahned ja aplad, kes...»

«Jaagup, vaiki... metsloom! Ka mina lähen jäädavalt su katuse alt, kui sa kohe järele ei jäta!» nuttis proua Emilie.

«Mine, naine, aga pea meeles, et see uks jääb sulle avatuks... alatiseks!» ütles praost Lentsius pateetiliselt.

«Uuhh!» tegi paks praost Treuberg jälle nägu krimpsutades.

Külalised lahkusid. Ja vend Joosep, kes polnud kogu aja sõnakestki vahele rääkinud, jäi veel silmapilguks ning lausus korraga soojalt-soojalt muiates:

«Küllap see oli vist õige, mis sa praegu tegid. Elu, see on... elu, aga mitte mingisugune lõpmatu jorutamine jumala poole. Pole näinud mina ega ole näinud keegi teinegi, et ta oleks aidanud kellelgi aere tõmmata... palu või täna sa teda, nagu iganes tahad.» — Ning lahkus siis temagi, et sõita jälle merele.

Praost Lentsius ootas, kuni ta ümber uuesti vaikseks jäi ja heitis tagasi sohvale. Vaevalt sai ta silmad sulgenud, kui kõik see, mis siin äsja sündis, ununes, olematuks muutus. Ta oleks jälle nagu sügavasse metsa sattunud, vihmaussi juurde, hüppava konna juurde, selili langenud surnumatja juurde, viimaste mustikaterade juurde, mis hõljusid nagu unenäos. Ta lamas kahe madala mätta vahel ja sammal ta näo juures lõhnas märjalt-mõrkjalt; ja muldki lõhnas märjalt-mõrkjalt; ja puudki taevalao-

tuse hallikassinisel tagapõhjal lõhnasid märjalt-mõrkjalt. «Hei, sina seal, mees, tõuse üles ja hakkame minema . . .» ütles keegi. «Kuhu?» küsis ta. Ja see keegi ütles: «Kalale lähme! Sa oled küllalt kaua eksiradu rännanud, nüüd lähme kalale!» Ja ta avas silmad, ja tuba oli ikka endiselt täis kahvatut lambivalgust, ja väljas pimedusse uppuva kalda taga mühises endiselt meri . . .

Ta mõtles, et see viirastuslik suikumine oli kestnud vaid paar minutikest, kella vaadates nägi ta aga, et hommik hakkas juba saabuma. Petrooleumilõhn oli muutunud üha tihedamaks, üha hingematvamaks. Jämedatel kontidena valendavatel seinapalkidel ekslesid varjud. Katus naksatas — tormi-iilid peksid teda nagu lihavate rusikatega. Ja nüüd oli see lõplikku lahendust pakkuv midagi üsna ta kõrvale astunud, see salapärane midagi, mis pidi nobedasti ära moistatama kõik mõistatused ja vääramatu loogikaga üles ütlema kõik ülesanded. Või oli tal ehk palavik: ta süda peksis ja veri ta soontes näis edasi-tagasi loksuvat otse tinase raskusega . . .

Ja samal hetkel ta teadis, et ta pidi veel kord välja minema. Jah, ta pidi seda tegema, seal polnud midagi parata! Ta tõusis, tõmbas mantli selga, surus jälle kübara sügavale üle otsaesise, asetas lambi hästi akna lähedale, et selle järgi sihti pidada. Ja siis oli ta jälle pimedal trepil, ja siis avas ta ukse ja astuski öösse. Sadas peent vihma, kuid see polnud kuigi tüütav: näole langevad piisad karastasid ja andsid talle rohkesti uut jõudu.

Meri lõi vastu kallast sellise rammuga, et maapindki jalge all näis neist löökidest tasakesi võnkuma hakkavat. Kogu pilvine öö oli täis vägevat kohinat. Ja — tal oli võimatu eksida. Varsti jõudis ta rannale, sammus läbi lahtise uhtliiva ja pingutas silmi, et mitte tormavate lainete ette sattuda.

Vesi oli kõrgele tõusnud, ta leidis ainult ühe neist seitsmest kivist, millel ta oli tavaliselt istuda armastanud. Peatudes üsna kääriva mere piiril, mõtles ta kuidagi rahulikult, et kindlasti on mehed praegu väljas ja et arvatavasti peaks ta . . . tormi vaigistama . . . nende pärast, kes talt seda ootavad. Kuid järgmisel silmapilgul unustas ta selle pisut hullu kavatsuse ja toppis käed sügavale mantlitaskutesse. Jah, tal oli külm: vahupritsmetega

täidetud tuul paiskus talle otse näkku, puhus läbi rõivaste, litsus vastu kaela, nagu püüdes teda lämmatada. Ta tõstis õlad kõrgele ja võppus iga natukese aja tagant. Siis muutus ta pea jälle hoopis selgemaks ja ta mõtles kuidagi väga asjalikult ja väga loogiliselt, et arvatavasti ta on kuskil külmetada saanud ja kannatab praegu tõesti kerge palaviku käes.

Kuna ta silmad olid pimedusega juba harjuda suutnud, otsis ta endale pisut varjulisema koha ja istus. Ta ootas, ootas — kas nad tulevad juba, need rasket võitlust võitlevad laevnikud? Midagi tõusis talle kurku, kõditas keelepära — äkiline köhahoog raputas teda tigedalt. Kogu keha tundus raskena ja võõrana ja pahemas küljes, kaenlaaluselohust veidi madalamal, torkas nagu nõelaga. Tillukesed valged sõõrid hüppasid aeg-ajalt ta pilgutavate silmade ette, ja siis pidi ta jälle kindlasti — kindlas-ti midagi tegema, et avitada merelviibijaid.

Kivi, millel ta oli aset võtnud, oli väga madal, ja kui ta kaabuveere varjust mässava mere poole vaatas, nägi ta kauge musta silmapiiri kohal kummalist valgust. Esmalt oli see helekollane, muutus siis rohekaks, kahvatas, oli jälle kollane, kasvas tumesiniseks hiigellilleks ja plahvatas äkki tulipunasena. Läbi öö langes tohutu hulk suuri sädemeid — need sadasid merre, ei kustunud aga ja ujusid kõrgete murdlainete harjadel üha lähemale. Ja imelik: neid kõrgeid murdlaineidki võis ta praegu üpris selgesti näha, otsekui oleks kõikjale veekeeristele fosforit riputatud. Üks mees kasvas korraga ta ette; ja see mees tuli vist merest; ja sel mehel oli pikk hele habe; ja selle mehe silmad naeratasid kuidagi kavalalt-kavalalt. Ja see mees peatus, kummardas üsna ta kohale ja ütles:

«Jakob, sa vist magad?»

«Ei,» vastas praost Lentsius, vahtis tulnukat silmi pilgutades ning küsis viimaks: «Kas sina oledki . . . armas Jumal ise?»

«Mina? Ei, ma ei ole armas Jumal . . . Kas sa mind siis ei tunne!» vastas võõras ja naeris korraga lõbusalt.

Ja siis tundiski praost Lentsius merest tulnus ära oma ammu-uppunud isa, elupõlise kippari, kelle oli viinud kord samasugune torm nagu see tänane. Ent see asjaolu ei kohutanud teda, jah, ta ei tundnud pisimatki hirmu.

Ja ta lisas, naeratades samuti: «Jah, nüüd ma tunnen sind... Mina aga, näed, ootan vend Joosepit. Ta läks Saare juurde püüniseid nõutama ja varsti peaks ta tulema.»

Isa kummardas ta kohale ja pilgutas talle teist silma, täpselt nõnda, nagu ta oli teinud aastakümneid tagasi oma kaugetelt rännakutelt tulles.

«Ma tõin sulle saia, poju... Otsi!»

Praost Lentsius nägi end tõusvat ja taadi taskutes ringi kobavat. Kuid ta ei leidnud sealt midagi, mitte midagi. Ning korraga asetas isa oma suured märjad käed ta õlgadele, pilgutas ikka teist silma ja ütles:

«Sa tahtsid väikest merelesõitu teha... Aga Joosepiga sa ei läinud. Tule minuga.»

«Jah, ma tulen sinuga...» ütles praost Lentsius ja tahtiski kohe minema hakata.

Kuid samal hetkel ta virgus, rappus jälle vastikust külmavärinast ja kohkus kangesti. Keegi seisis tõesti ta ees, keegi, kelle paremast käest hoovas siia-sinna liikuvat valgust. Ja vend Joosepi hääl ütles läbi tormiulungu:

«Näe, sinagi oled veel väljas. Ei olnud und?»

«Jah, ma ei saanud magada...» pomises praost Lentsius. «Pääsesite... siiski. Laine on täna vist... väga vali.»

«Seda ta on, ta ei naljata,» vastas vend ja hakkas kohe kaldast üles sammuma, viibutades laternat, mille kuma ulatus vaid mõne sammu kaugusele.

Tagasi koju jõudnud, sirutas praost Lentsius enda jälle kušetile, puges vaipade alla ja tõmbus lõdisedes kerra, ei saada pisutki sooja. Kõik tas rappus, iga kiuke ta kehas oleks nagu tahtnud kuidagi teisiti asetuda. Ja ikka pilnas teda kuiv, nagu sügavale roietesse raiuv köha, lõikav valu rindade all, teravad torked seljas ja külgedes. Ta tõstis käed suu juurde ja hingas sõrmedele, ja seda tehes näis talle, nagu puhuks ta endast välja kuuma auru, ise siiski aina edasi lõdisedes. Viimaks tuli põgus uni ja ta hakkas kohe mööda loendamatuid astmeid alla libisema, madalamale, aina madalamale, kuni ta leidis enda üsna kitsast urukesest, mis pigistas teda kõigi oma nelja seinaga.

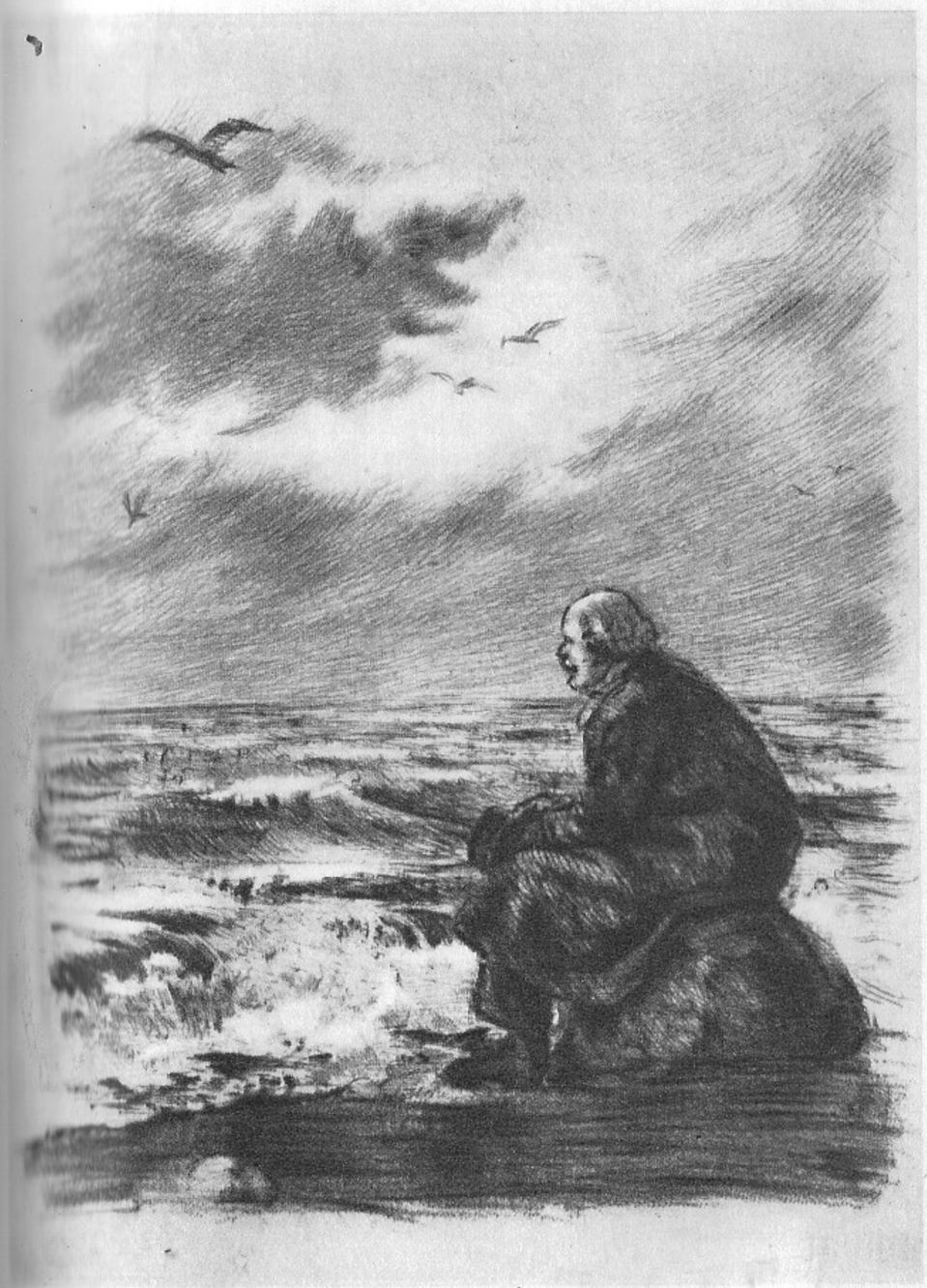

Tal polnud aimugi, kui kaua ta niiviisi lamas — korraks virgudes nägi ta enda ümber kahvatut päevavalgust ja sellest valgusest esile tungivaid hirmunud nägusid. Ta mõtles vaevaliselt, et seda pole ju vaja, ja ta tahtis neile oma sõbraliku naeratusega pisut enam julgust anda . . . vend Joosepile, selle naisele, tollele võõralegi mehele, kes oli enda parajasti ta kohale kummardanud. Kuid ta ei saanud oma kavatsust teoks teha, sest äkki oli ta jälle üsna üksi . . . Ainult kuskilt väga kaugelt ulatus ta juurde juhuslikke häälitsusi, mis hajusid aga samuti ja lendasid kõrgele taeva alla.

Ja siis hakkas ta oma kitsast urukesest taas üles püüdma . . . aste-astmelt . . . väga-väga pikkamisi. Ta ronis, libises tagasi, ronis jälle, kiskus end toll-tollilt üha kõrgemale, tal oli väga valus, aga ta pääses siiski edasi. Ta seisis nüüd hämaras koridoris, tuttava ukse ees, ja see uks pidi viima koguduse-kantseleisse, ja seal koguduse-kantseleis pidi elama Issand Jumal, range ja karm Looja, keda alandlikult orjates ta oli kulutanud tühjalt ja mõttetult kogu oma maise elu. Ta kartis, kartis, kuum hirm täitis ta jäsemeid. Siis avati talle, ta astus üle läve. Aga kui ta nüüd silmad tõstis, nägi ta, et ta polnud üldse kuskil piiratud ruumis, ei, muidugi mitte — kõikjal ta ümber laiusid ääretud viljaväljad, ja seal taamal mühises mets, ja seal veelgi kaugemal lõi meri laisalt vastu valendavaid liivakaldaid. Ja Issandat Jumalat, keda alandlikult orjates ta oli raisanud tühjalt ja mõttetult kogu oma maise elu, polnud olemas, — oli jälle vaid isakadunuke, kes patsutas talle muhedalt naeratades õlale, pilgutas talle teist silma ja küsis hellalt:

«Noh, sa oled siis juba siin, poiss?»

Praost Lentsius tahtis vastata, aga ta ei saanud seda miskipärast teha, ta teadis ja tundis vaid, et niisiis on ta ometi viimaks jõudnud välja otsustava lõpplahenduse juurde. Putukad sumisesid, teod lohistasid end edasi mööda rohuliblesid, sipelgad kiikusid üles-alla sitketel kõrrekestel ja nobe konn hüppas üle kastest märja jalgraja. Ja siis ulatas isa ta poole oma suured kondised sõrmed, pilgutas jälle teist silma ja ütles lahkelt:

«Tule mulle järele, poja, on juba aeg . . .»

«Jah . . . lähme siis . . . pealegi . . .» ütles praost Lentsius ja astus kikivarvul läbi pehmete mustikavarte.

Kuskil hakkas vilistama puhkama istunud isakuldnokk — võidurõõmsalt ja muretult, nagu poleks maailmas üldse vaja kurvastada.

Ta suri kolmandal haigusepäeval, pisut enne kesköö.

«Süda! See ei pidanud nii kõrgele palavikule vastu!» ütles vana jaoskonnaarst.

«Ja tagasi tuli . . . inimeste kilda! Kuigi hilja, aga tagasi tuli!» sõnas vend Joosep viivitades, tõstis oma suure soolasest mereveest, tuulest ning päikesest kõvaks pargitud käe ja asetas selle lahkunu laubale.

Reamees Mattias

1

Oli sõditud, oli istutud nädalaid kaitsekraavides, lamatud pead lumme surudes tuisus ja külmas, oli marsitud läbi päikeselõõmas närbuvate võõraste põldude, piki tolmuseid maanteid, tagasi kodulinna. Ja nüüd seisti nöörsirgetes ridades, püssid jala kõrval, rohekashallid mundrid täis valguselaike. Suure nelinurgana oli rügement üles rivistatud paraadiplatsile, mida piirasid kõikjal vanad kastanid, vahtrad ning tammed, aga kõrgel pea kohal kummus põuaudune taevas üksikute pilvedega, mida tuulehood edasi kandsid. Soe õhtupoolik edenes aeglaselt, katkestatud vaid vedurivile pikkadest ning kiledatest huigetest, suurte veoautode pahurast rõhkimisest või üksiku mootorpaadi kärsitust puginast, kui see kihutas edasi-tagasi mööda sädelevat jõepinda, mis vilksatas majade vahelt. Ja peenest liivatolmust hall õhk, tungides leitsak-kuumana kopsudesse, tundus täna nii kuivana, et oli raske hingata.

Mattias piilus vargsi ringi, mõeldes ikka vaid ühest — oma noorest naisest, kelle juurde ta ihkas praegu kogu hinge jõuga. Ta oli väga häiritud asjaolust, et ta ei suutnud teda leida kõnniteid palistavast inimmurrust, — poleks ju ometi kuigi raske rühkida hetkeks esirinda, et endast märku anda! Aga kuipalju Mattias ka kõrvale ei kööritanud, Olgast polnud ikka veel ühtki jälge, ja siis pidi ta ennast lohutades kujutlema, et küllap on naine teadmatuses rügemendi saabumisest ja istub praegugi töölaua juures, võristades kärmesti õmblusmasinat... teenides endale ülalpidamist.

Mattias muutus pikkamisi pahuraks, — sõnarohked kõned halli nelinurga südames ei tahtnud ega tahtnud

lõppeda, aga suvi kõikjal ümberringi meelitas, aina kutsus. Päike paistis, tuul puhus, puude rohelised oksad liikusid rõõmsalt edasi-tagasi, pargiga rööbiti jooksis lai tänav, mida mööda oleks ometi nii mõnus edasi astuda. Ta kujutles, kuidas ta läheks praegu kodu poole, räägiks tuttavatega, naljataks, jutustaks uljaid sõdurilugusid, ülilõbusaid, nii et tal endalgi kõht valutaks kangetest naeruhoogudest... Või ta istuks varjulisele pingnuigakesele Olgaga, oma noore naisega, laseks sellel viimase tilgani välja nutta kauase ootusepalaviku, imeks vaid muheldes oma sigaretikest, mille järele tal hakkaski juba himu. «Seitsesada aastat orjust... ja nüüd see olevat murtud... lõpp temaga, selle orjusega!» kordas ta hajameelselt, jälgides veidi aega paksu linnapea kõmisevaid mõtteid ja tundes järjest enam hoogu võtvat vaenu selle kukelikult keksiva hoiaku vastu. Ja nähes tolle isanda selja taha kogunenud ohvitsere äkki otsekui ellu ärkavat, mõtles ta kohe peaaegu kuuldavalt: «Armas jumal, luba ennast tänada — see narrimäng on vist lõppemas!»

Siis sammuti platsi keskele koondunud isandatest veel kord mööda, — tuli veel kord valveseisangus pead pöörata, higine pluusiesine kumeraks ajada. Muusikamehed puhusid sooja suveõhu värisema, trumm vasardas vastu kõrvu nagu suure nuiaga, sõdurite nägudelt peegeldus jälle uljast ootust ja kärmesti käändusid habetunud näod, lootes kohata rahvasummas neid, keda usuti seal seisvat. See oli kodulinn, need olid kõik tuttavad majad, millest tuli mööduda, seal hõõguval trotuaaril kõmpisid ju kaasa sõbrad ja omaksed!

Meeleolu paisus, põles kõrgesti leegitsedes. Ehkki platsil lausutud kiidusõnad olid suutnud äratada seni vaid tigedat pahameelt, hakati end nüüd ometi tundma sangaritena, kes pöörduvad vihastest lahingutest tagasi karastatuina, kangetena nagu teras. Ja siis jõuti pärast veerandtunnilist kärmet käiku kasarmu juurde, marsiti läbi kõrge raudvärava hoovile, peatuti, valguti kohe rabeleva kiirusega laiali, sest aeg oli ju säärane, et pidi ruttama elamisegagi.

Kui Mattias veidi hiljem tagasi uulitsale astus, oli taevas pilve läinud ja päikest kattis nüüd nagu kerge loor, mis varjutas liigse helenduse. Ka tuul oli valjemaks muutunud, puhudes läbi umbsete linnatänavate lagendikkudelt kaasa toodud kesksuviseid lõhnu, tormates kauge mere poole, mille veer oli puhuti nähtav harva männiku varjust.

Pikkade sammudega tõttasid seltsimehed Mattiasest mööda, ja kuid kestnud väsimusest haiglaselt teravnenud kujutlusvõime manas äkki ta vaimusilma ette pildi kunagisest laupäevaõhtust, mil ta puruväsinuna vabrikust koju rühkis, et puhata... puhata...

Siis jõudis talle järele salkkond noori poisse, kelle ainsaks tähtsamaks sooviks oli mõne salakõrtsi leidmine, ja see, kes sõrkis teiste kannul viimasena, hõikas Mattiaselegi kutsuvalt:

«Kuule, vana, tule kaasa. Täna me alles lõbutseme, hohoii!»

Kuid kõnetatav vastas otsustavalt, raputades oma mustajuukselist kahupead:

«Praegu... ei saa... Aga ma katsun teid üles leida veidi hiljem.» Ja patsutades kaaslast õlale, lisas ta rõõmsalt: «Pean korraks koju sisse astuma. Sest küllap see eit kihutab vist kooke küpsetada ja suppi vaaritada... muidu ta oleks ju kindlasti juba siin platsis.»

Kolmanda roodu veltveebel, noor talupoeg kuskilt tagamaakülast, ütles tähtsalt:

«Nojah, naisemeestel on täna põli, lihtsalt kadedaks teeb kohe.»

Rüsajas ühepaelamees, kunagine sulane, vastas talle naerdes:

«Või kus siin's täna risti ette lüüakse... hohohoo...»

Ja Mattias, särades suurest sisemisest õnnetundest, mille äratasid tas ellu teiste sõbralikud sõdurinaljad, sõnas nüüd kelmikalt, nägu punane:

«Oh teie sead küll... Jum-ma-la eest — põrsad! Mõtlete vist, et perekonnaelu, see pole midagi muud kui... magamine ühes voodis. Lollid, hahahaa!»

Nõnda nalja heites pöörduti peatänavasse, — naerdi, viilstati, põrutati ajaviiteks rusikatega vastu ettejuhtuvaid plangulaudu. Oli ju vaba õhtupoolik — jälle üle hulga aja! Peaaegu kõik nad olid oma sõdalasekutsele vaatamata alles hiljuti välja jõudnud rohelisest poisikese-

east, polnud ju vaja karta sedagi, et iga silmapilk võidakse katkestada nende lühike puhkuseaeg ja neid uuesti koobastesse ja kaitsekraavidesse paisata. Ja soe tuul puhus ikka endiselt läbi tänavate, ja taevas oli endiselt sügavsinine, ja endiselt vaikselt ning sõbralikult kohises õhtune meri madalate liivakallaste taga, surudes end randa nagu kestvas kallistuses. Siis mõtlesid nad kõik peaaegu ühekorraga oma noorele elule ja saabuvale ööšumedusele, ning Mattiaski mõtles sellele, kuni üldist vaikussesüvenemist segas kidurate põskedega poiss, kes uhkustas oma piibunosuga:

«Nojah, eks see ole ju hea küll, kui inimesel küljelun kodus istub. Minul aga seda ei ole. Ja ega ma ei hutagi. Mis siis muud, kui tuleb s e d a lindu väljast küttida, mis s i n a lähemalt rabad. Eh, Mattias... vadi aga kähku. Niikuinii on ta kaua igavust tundnud... ük-si.»

Keegi naeris sellise kahemõttelisusega, et Mattiasel paha hakkas.

Aga taskutes urgitseva veltveebli sinakad laud hakkasid järsku pilkuma tähendusrikka kiirusega:

«Üksi?! Või üksi! Nagu oleksime me vähe näinud, kuidas ük-si igavust tuntakse, hahahaa!»

«Kae jah, või üksi!» ütles hiljutine talusulanegi.

Ja pikk sõdur, kes astus teistest sammu võrra ees, hakkas sõnahaaval rääkima, püüdes varjata oma liigset noorust hästi jämeda hääle taha:

«Selge et — või üksi! Noh, me ei ole eile maailma pudenenud, ja me silma eest on mööda läinud nii mõnigi juhtumiseke. Aga uskuge mind, mehed, et sellele, kes näitab mulle kõrvuti kolme abielunaist, kes oleksid elanud liini taga kogu aeg ü k s i, sellele ma annaksin ilma nurisemata terve kuu tubaka. Nõus, Mattias? Või oled sa, vennike, tõesti unustanud, kuidas me isegi mõne soldatinaise juures käisime... hm... aega viitmas?»

Mattias aga aina naeris, lõi lahtise labakäega patsatades vastu habemeta elumehe turja. Noh, selge, ta polevat ometi nii loll, et usaldaks oma suitsetamismõnu ühe naise küsitavale truudusele... no muidugi! ütles ta kiideldes. Aga ta mõtles samal ajal hoopis vastupidiselt, jah, ta oli kindel, et teda oodatakse... puhtana. Ja kolmanda roodu veltveebel, matsutades nagu pärast hästi

rasvast ning hästi maitsvat pala kuuldavalt suud, ütles vaid selleks, et ärritada Mattiast omaltki poolt:

«Sina, Otu, viskad naisi kah liiga suurte kividega! Leidub ju mõningaid, kes meeste selja taga piiri ei pea. Aga niisuguseid on väga vähe! Mulle kõneldi ühest linnast, kus olevat elanud tervelt kolm purutruud soldatinaist. Tasa ja targu — noh, see on muidugi iseasi.»

Naerdi jälle ühegi suurema põhjuseta. Kaugele läbi tühjade tänavate kõmisesid noored ning tugevad hääled, kaikudes mere poole, mis lähenes nüüd veelgi enam tillukeste sopikestena. Ja keegi kordas, puhudes sõõrmeist suitsu:

«Leidub jah mõningaid naisi, kes omaendi meeste selja taga truudust peavad... t a s a j a t a r g u... hahahaa.»

«Täitsa õige. Ja nüüd läheme just sihukesi otsimagi. Sihukesi tasa ja targu truudust pidavaid soldatinaisi.»

Kui seltsimehed kuhugi kõrvaltänavasse pöördusid, aguli poole, kus teati leiduvat külluses salaurkaid, jäi Mattias üksi oma üleva meeleoluga. Veidi hiljem jõudis ta tagasi paraadiplatsi juurde, pöördus põiki läbi südaöö, vaatas vilkal pilgul pööninguakendest rippuvaid lippe, mis plagisesid aeg-ajalt valjenevas maatuules. Tänavail oli rohkesti liikumist, sest rügemendi saabumine oli tekitanud jälle üle hulga aja tugevat elevust. Kõikjal hõigati tuttavaid, naerdi, vesteldi tühjade vaateakende ees; töölised vaatasid mornilt vaikides pidutsevate kodanikkude õnnelikke nägusid; tillukese pargi nurga juures heideti nalja purjus linnavahiga, kes pidas oma kohuseks takistada liigset rahvakogunemist. Ja siinseal väravatühemetes, hämarates ning rõsketes kangialustes seisti juba paaritigi — mehed ning naised —, sobitades kiireid tutvusi. Aga siis tuli muistne kindlusevall, mis piiras kõrgena ning rõõmsalt rohelisena vanaaegseid viilkatuseid; ja nüüd paistis tuttav hoovivärav, — nõnda, polnud vaja enam midagi muud, kui minna vaid otse üle kivise hoovi, suund vastu aknaid, mida ilustasid roosakaspunased pelargooniumid.

«Olengi juba... kodus,» mõtles Mattias rõõmsalt ja läks kompsides läbi kitsa eeskoja, mille lõpus mustas tumepruun uks, vana, hea, tuttav uks, praegugi veel piida

kõrval murdunud kellanupp, tarvitamiseks kõlbmatu, kuid siiski nii ääretult omane.

Mattias koputas, kuulas, ja kui riiv kõrvale lükati, astus sisse. Pikakasvuline, peene, kuid painduva kehaga noor naine näis hetkeks kohkuvat, kuna ta polnud kogu päeva jooksul kodunt lahkunud ega teadnud tõesti midagi rügemendi saabumisest. Aga ta kogus end kohe jälle ja ütles südamlikul häälel, et ta olevat tõesti väga õnnelik.

Mattias püüdis üle saada halemeelsusest, mis kiskus silmad vägisi niiskeks, pani püssi kopsatades nurka, viskas mütsi varna ja hakkas sõrmeotsi närviliselt vastamisi hõõruma, otsekui oleks naise sooja randme puudutus tekitanud neis kange sügelemise. Ja ta ütles alles hulga aja pärast, puhudes põsed ülemeelikuses pungile, ehkki tal polnud praegu põrmugi kuum:

«Kurat, kus sai marsitud. Mitu päeva otsastikku. Muusika muudkui mürtsus ees ja meie muudkui astusime järele. Mõtlesin, et sa oled samuti rahva seas ja annad endast märku. Aga ... mitte ei näinud ...»

«Mul polnud ju aimugi, et sa ... tuled ... juba täna,» vastas naine kohmetult, paljastades kerges naeratuses oma valgeid hammasteridu.

Mattias vaatas teda silmanurgast, asetas käe ümber ta saleda ning nõtke piha, muutus punaseks pähe tõusvast ihast. Alles siis, kui oldi juba jõudmas tagumistesse tubadesse, suutis ta küsida (ja ta häälde sigis tilluke annus kuiva kähedust):

«Noh, kas elad ikka hästi, eideke? Ma sain su viimase kirja kätte, aga ei hakanud enam vastama, sest oli juba teada, et me siit läbi sõidame. Ja sellepärast tahtsin ma sind üllatada oma ihuliku olemisega. Jah, kuidas sa's mul siin elad ja oled, eideke?» kordas ta õnnelikult.

«Ei midagi, eks ikka samasugusel kombel nagu vanasti,» ütles naine, ja korraga tundus Mattiasele, nagu väriseks ta hääles midagi petlikku, midagi säärast, mis näis kuidagi kaugena ning väga-väga võõrana.

Ja ta tahtis jälle kohe vargsi naise poole vaadata, ei saanud aga seda enam teha, sest Olga astus nüüd ta kõrvale, tõukas vaheukse lahti, köhatas ja sõnas rahulikult:

«Näed, Mattias ... mul on parajasti võõras. Külaline ... tähendab. See on härra lipnik Kattai, meie uus naaber ... Elame ühe ja sama koridori peal. Saage tuttavaks, palun.»

Kummutinurgal seisis hõbepaeltega helesinine müts, ohvitserimüts.

Ja Olga, Mattiase noor naine, ütles jälle, katsudes sel korral isegi naljatada:

«Näete, härra lipnik, siin ongi ... minu mees.»

Kaks paari tumedaid silmi värisesid rahututena vastamisi.

Mattias pistis käe sügavale püksitaskusse.

Aga veidi hiljem võttis ta selle sealt jälle välja ja tervitas viisakalt.

2

Kui Mattias viimaks oma pikast ning sügavast unest ärkas, oli juba õhtu.

Tuba oli soe, kärbsed sumisesid aknaruutudel. Pruunides savipottides kasvavad lilled lõhnasid pisut mõrult. Millegipärast meenutas see talle minevikku, millele mõtlemine tõi omakorda vaimusilma ette vana männikualuse, kus katab kõikjal musta mullapinda tihe ning pehme samblakord. Seinal — kummuti kõrval nurgas — tiksus lillelise numbrilauaga seinakell, vibutades tüütava järjekindlusega musta pendlit, nagu edasi tõugates seda tapvat igavust, mis jõllitas nüüd juba vastu iga pisimagi eseme varjust.

Et millegagi aega viita, võttis Mattias põrandalt vana ajalehe, hakkas seda sirvima, luges halvakspaneva muigega kirjeldusi oma rügemendi kangelastöödest, — kellegi tagala-patrioodi igavat, üle pikkade veergude venivat ülistuslaulu. See kõik tundus talle nüüd nii ääretult kaugena, tühisena ja rumalana. — Kui mitte halastamatult nende selja taga seisvad välikohtud poleks mehi surmahirmu abil tagant sundinud, oleksid nad juba ammugi püssid nurka visanud ja koju tulnud, et anda härradele endile võimalus oma varandust kaitsta. Ainult üks kord olid nad lahingutest lõbu tundnud — möödunud kevad-

suvel, kui kõrged kindralid ise omavahel tülli läksid ja kui püssikirbule tuli võtta selliseid tõepoolest-vaenlasi nagu parunid, krahvid või mõned muud suured söödikud, mõtles ta lõbusalt. Köögist imbus magusat söögilõhna, aga ta oli juba küllastunud, ja kui igavus veelgi suuremaks kasvas, tekkis tas iha teada saada, kus või kuidas veedavad seda õhtupoolikut need seltsimehed, kes pole veel abielulised. Ja kõige lõpuks meenutas ta veidi aega lipnik Kattai mehist, kuid edevat nägu, muutudes jälle silmapilguks tusaseks, ehkki ta oli naise juhuslikkudest lausetest järeldanud, et see saks on neis tubades vaevalt sallitav, nagu tüütav paratamatus, millega peab leppima vaid viisakuse pärast.

Kui kell seitse lõi, tundis Mattias juba sellist rahutust, et näis mõttetuna iga pistasigi, ka see, et naine teda sööma kutsus. Ta libistas hajameelse pilguga Olga nooruslikult nõtket ja pikka pihta, tema ilusaid sääri, ta ruugeid, veidi käharduvaid juuksekahle, mis langesid üle kõrvalestade ja nõgusate meelekohtade. Jah, eks see olnud nõnda: kujutlus selle noore keha veetlevusest oli andnud talle jõudu mitme vaevarikka päeva kestel, kui ta rügement tõttas kodu poole mööda kuivusest tolmavaid maanteid, nüüd oli ta aga juba mõni tund puhkust nautinud ja — juba küllastunud... Ja kui naine toidust lõhnavana ja soojana voodiservale istus ja oma sileda ning palja käsivarre ta kukla ümber painutas, sulges ta roidunult silmad, nagu kunagi täiskasvanu, keda kipub tüütama lapse liigne sõbrutsemine.

«Noh, Mattias, meheke, kas on ikka hea puhata ja hinge tõmmata?» küsis Olga ja kummardus talle lähemale.

Mattias kehitas õlgu.

«Mis seal's head või halba,» ütles ta. «Olen end välja maganud ja... aitab. Mõtlesingi, et tuleks korraks kasarmusse minna. Oleks nimelt tarvis järele kuulata, kuidas asjad seal praegu seisavad.»

«Noh, ei tea nüüd... Mis sa sinna ikka lähed,» arvas naine.

Vaikus. Võis selgesti kuulda, kuidas soe suvepäev akende taga sumises — võis teda üsna selgesti tundagi, seda sooja suvepäeva. Ilm oli vaikne; isegi meri ei kohisenud enam; õige harva juhtus keegi majast mööda minema, põrutades raskete sõdurisaabastega vastu kõnnitee valgeid paetahvleid.

Mattias ütles viimaks, muutudes üha kärsitumaks, kuna talle näis üleliigsena isegi too nõrk vasturääkimine, mida äsja võis aimata naise hääles:

«Mis ma sinna ikka lähen? I-me-lik küsimus! Noh, kurat, pihta, ega see sõduriks olemine pole ometi kõrdikeetmine. Muidugi, mis meile's ikka tehakse, kui me kogu ööks välja jääme... Aga käsk on käsk. Ja sellepärast tuleks hiljemalt kaheteistkümneks tagasi minna.»

Ta valetas, esitas nende sõnadega väite, millel puudus igasugune tõepõhi. Aga see näis tarvilikuna ja sestap ei tundnud ta vähematki piinlikkust. Muidugi, mis ta siin norutab, juba kohe pärast õhtusööki tõmbab ta mundri selga ja läheb ning otsib üles mõne oma saatusekaaslastest, otsustas ta pahuralt ja otsis kergemeelsele kavatsusele kohe ka põhjenduse: ei võideta ju tõesti mitte midagi kätte mõttetu magamisega, kui lähenev öö on kindlasti täis seiklusi. Ja milleks peab siis just tema olema see loll, kes ei oska kasutada otstarbekalt iga võimalikku juhust? targutas ta mõttes.

«Nojah, eks sa ise ju tead, mis sa teed,» ütles naine pikkamisi. «Aga ma arvasin... et see üks öökegi... võiksid minu juurde jääda. Sellest ajast peale, kui sa kodunt lahkusid, oled sa siin tagasi käinud ainult ühel korral. Ja homme pole sind jälle enam siin...»

«Kindel, et ei ole,» noogutas Mattias kulmu kortsutades. Aga seegi asjaolu näis tühisena, nagu sündmus või asi, mis peab esile kerkima alles kauges tulevikus. Ja üha kasvava tüdimuse pärast hetkeks silmi sulgedes lisas ta kohe: «Jah, päris kindel, et mind homme enam siin ei ole. Aga mis seegi's tähendab või loeb?... Üks minutaoline hädavares ei tea kunagi, kas ta näeb veel järgmist päeva või ei näe, ülemuse käsku peab ta ometi täitma. Tõesti, pole midagi parata, Olga.»

«Eks sa ise tea ju kindlasti paremini kui mina,» ütles naine, jätkates kohe juba hoopis rõõmsamalt: «Noh, tule sööma. Ma praadisin paar killukest liha ja keetsin kartuleid. Tule, tule, muidu jahtub kõik ära ja läheb külmaks.»

«Küll ma tulen kah, ära muretse midagi,» naeratas Mattias, püüdes selle naeratusega heaks teha oma liiga kiiret kodunt pagemist.

«Jah, tule, tule, ära venita!» hüüdis Olga veel vaheukselt.

Üksi jäädes tundis Mattias kerget kahetsust. Ta mõtles hetkeks, et ta siiski ehk ei lähe, et ta tõepoolest mõistuse pähe võtab. Aga kestvas hädaohus viibinud rindesõduri kange lõbutsemisvajadus hakkas kohe jälle ärritama, hävitades tolle õilsa kavatsuse. Horisondile läheneva päikese längulangevad kiired tulid sisse üle kahe suure pelargooniumi, manades vaimusilma ette teravalt piiriteldud pildi sompus ning leebelt soojast suveööst, mis pidi varsti tulema. Ja siiski minna otsustades ajas ta enda voodiveerele istukile, nagu kuuleks ta juba praegu lõbusat, kaasakiskuvat pillimängu.

Kui nad lauda istusid, Olga korralikus ning veidi liiga kirevas suvekleidis, Mattias vaid aluspesus, kuuldus hoovilt aeglasi samme.

«Tuleb vist . . . külaline,» ütles Mattias.

«Jah, tuleb vist küll,» noogutas naine hajameelselt, vaatas aknast välja, kohkus, muutus tähelepanelikuks. Ja lisas kohe: «See on ju Joosep . . .»

«Kuradi pihta, on jah Joosep,» ütles Mattias rõõmsalt, kuna ta aimas, et nüüd kaob veel viimanegi raskuseraas ta peatse väljamineku eest.

Aga Olga muutus järsku kärsituks, punastas isegi ja lausus rutates:

«Ma . . . ma . . . paneksin ukse kähku kinni . . . Las ta mõtleb, et me oleme kuhugi läinud . . . Jah, päris tõesti, ma panen ukse kähku kinni.»

«Heldene aeg, milleks siis nõnda?» küsis Mattias ja tundis samas ebamäärast umbusku, mis haihtus aga kohe. «Jah, milleks siis nõnda, naine?» kordas ta ja lisas, kehitades naeratades õlgu: «Joosep on ju meie vana sõber, nagu mulle endisest ajast meelde jäi. Ta on siis puhkusel? Mis ajast peale?»

«Ta . . . on terviseparandusel,» seletas Olga pikkamisi. Ja suutmata end valitseda, ütles ta kohe kergesti väriseval häälel: «Ta sai haavata, säärde. Noh, see pole ju midagi tõsist, eks ju? Aga kurjad keeled räägivad, et ta

ise vahel ligi aitab, ja sellepärast tolkneb ta nüüd siin ringi juba teist kuud.»

Vaikus.

Ja jälle ütles naine veidra närvilisusega, mis pani värisema isegi ta kitsad ninasõõrmed:

«Ei, kuule, ma päris tõesti . . . ei tahaks teda sisse lasta. Jumal hoiaks küll, kas me ei võiks siis see paar tunnikest kahekesi olla . . . Ja üldse, ma mõtlesin järele, ära mine täna enam kuhugi, ka kasarmusse mitte, Mattias. Ega ei lähe, kuule? Ja nüüd ma panen ukse riivi, kas jah, Mattias?»

«Ei,» ütles mees kindlalt, heites kõnelejale terava pilgu, nagu püüdes näha sügavamale selle siniste silmade läikivast sarvkilest.

Eeskojauks avati, sammud naksatasid vanal laudpõrandal, soo, nüüd polnud enam midagi parata. Ja kui hetke pärast koputati, oli naine esimene, kes hüüdis:

«Jah . . . sisse.»

See oli kõrget kasvu mees, pika kaelaga, kitsaste õlgadega ja veidi kiiva vaatavate mõtlikkude silmadega, mille tillukesed terad näisid vahetpidamata värisevat. Nõnda tekkis vaatajas mulje, nagu katsuks see habemesse kasvanud sõdur midagi meelde tuletada, saamata sellega aga hakkama. Ja isegi naerumuiet ei ilmunud uustulnuka kitsastele huultele, kui ta pesuväel istuvale sõbrale käe ulatas ning sõnas:

«Tere, Mattias.»

Ja naine, valitsedes end nüüd täielikult, hüüdis hoogsalt:

«Ta tuli täna lõunaajal . . . Kujuta ette, ma ei teadnud oodatagi. Istun niisama laua juures, kui uks läheb järsku lahti ja . . . issand jumal . . . kas usu nüüd oma silmi või ära usu! Istu, Joosep.»

«Ma kuulsin, et su rügement sõidab juba homme edasi teisele frondile,» ütles vanem sõdur, tehes näo, nagu poleks ta Olga sõnu üldse märganudki.

«Jah, sõidab küll . . . otse sinna,» noogutas Mattias.

Olga rääkis äkki jälle vahele — ikka kuidagi rutates, ikka pisut veidrana tunduva agarusega:

«Jah, kujuta ette! Armas aeg küll, juba nii ruttu . . . Et need kõrgemad ülemused võivad kah nii südametud

olla! Peale seda, kui te need landesveerlased puruks peksite, poleks palju isegi mõnenädalane puhkus. Nüüd aga ... see mõniteist tunnikest.»

Mattias naeratas, pistis suhu suure lihatüki, näris kuuldavalt ja mõnuledes, tõstis kahvliga kausist auravaid kartuleid. Oli hea ning muretu olla, oli hea teada sedagi, et n ü ü d ei hoia teda kinni enam üksi võim, sest tingimata väljub ta kodunt ühes Joosepiga, oma vana sõbraga. Ta ei ihaldanud tüdrukuid ega armuseiklusi nagu enamik ta kaasteenijaist, ei, seda mitte, ta tahtis vaid tantsida, jalgu põrutada, end purju juua. Siis lõi ta noapeaga marsitaktis vastu lauda, naeris südamlikult ja ütles:

«Kuradi pihta, praegu on see juba ununemas. Aga kujuta ette seda hirmsat väsimust, mis ma tundsin sellel jalateekonnal Riia alt kuni Pärnuni. Ja kui paraadil kõnesid peeti, siis oleksime me küll maganud päris püsti jalu ... nagu hobused. Meid lubati kaheteistkümneni vabaks, aga ma mõtlen, et ma lähen juba varem korraks kasarmusse.»

«Jah, näed, ta tahab juba varem kui õigus kasarmusse minna,» ütles naine ja pöördus külalise poole, langetades aga kohe pilgu, nagu ei suudaks ta kuidagi vaadata teise kõõrdi vaatavatesse silmadesse.

Ja Joosep ütles, ignoreerides jälle üha närvilisemaks muutuvat noorikut:

«Nii, noh, see on hea. Ma tulingi just selleks, et sind välja kutsuda. Me pole ju teineteist kohanud enam mitmel kuul. Istuksime kuskil ... ajaksime juttu ... tuletaksime meelde vanu aegu ... Mis sa sellest arvad, Mattias?»

«Ju näeb, võib-olla kah,» noogutas kõnetatav ja tundis kerget kohmetust, sest talle tundus ikka veel, nagu teeks ta oma lahkumisega naisele suurt ülekohut.

Siis tekkis tuppa veidi raskena tunduv vaikus; kellelgi polnud midagi öelda; ja Mattias, saades nüüd mahti silmitseda sõpra tähelepanelikult, üllatus selle vihasest tõsidusest. Ta oli alles habemetu poisike, kui ta sattus esimest korda kokku selle pikatoimelise mehega, töötas viimasega üle kolme aasta ühes ning samas töökojas, oli sagedasti otse lämbumas naerust, kui lõbusa iseloomuga

kitsi saarlane hakkas sõnahaaval pajatama oma veidraid seiklusi. Ja nüüd? Nüüd vaatas talle vastu kohutavalt väsinuna näiv, kiiresti vananenud inimene, kes veab oma elu enda järel vaid raske paratamatusena. Ja uut lihatükki kahvli otsa torgates küsis Mattias:

«Kuule, vennas, miks sa täna nii halvas tujus oled? Just nagu matuselt tulles. Ega's ometi see haav sulle enam häda ei tee? Kuhu sa selle said?»

«Oh, see on tühine asi ... Säärde,» vastas sõber, püsides ikka ühteviisi tõsisena.

Olga ütles, tehes veel kord katset jagu saada oma silmanähtavast närvilisusest:

«Jumal küll, kui kole! Lastakse su pihta ... nagu metsloom pihta. Ma ... ma ... vahel päris nutan kohe, kui ma mõtlema jään ...»

Vaikus.

Mattias vaatas jälle tähelepanelikult naise õhetavaile põskedele. Ja jälle tundis ta veidrat, nagu valvsusele kutsuvat tuska hinge pugevat. Oleks tahtnud meelsasti midagi öelda, midagi küsida, midagi jutustadagi, aga äkitselt kasvama hakkav umbusk näis halvavat nii teda ennast kui teisigi toasolijaid. Väljas lauldi; lipnik Kattai lonkis üle hoovi, ohvitserimüts teisele kõrvale nihutatud; Olga punastas äkki sügavasti. Ja mis veelgi imelikum — habetunud saarlase seni liikumatuna püsinud nägu kõverdus korraga teravas naerumuiges. Ning samal hetkel, kui see naerumuie külalise huultele libises, asus Mattiase südamesse näriv valu, otsekui peaks ta nüüd kohe taipama hakkama, mõistma hakkama, nägema hakkama — midagi, mis riivab teda ehk liigagi lähedalt.

«Noh, ma ei saa aru, mis see kõik tähendab,» ütles ta pikkamisi, tõsines, vaatas kord sõpra, kord oma naist ja muutus nii tigedaks, et verigi lõkendades näkku tõusis. «Mitte ei saa aru, kurat võtku. Igaüks varjab nagu jumal teab mihukest ametisaladust, aga mulle paistab, nagu oleksin mina üksi see togu, kes midagi ei aima. S-seal see on! Tule veel koju puhkusele!»

Mattias ütles seda huupi, järele mõtlemata, vaid vihasest meelest. Aga ometi nägi ta selgesti, kuidas need juhuslikud sõnad ajasid naise veelgi suuremasse segadusse. Noh, kui nõnda, et inimesed kindlasti midagi enda

teada peavad hoidma, siis... siis ei püüa ta küsidagi, ütles ta kohe jälle rahunema hakates. Ja pikakasvulisena ning veidi ägedana oma kohalt püsti tõustes hakkas ta kohe kiiresti rõivastuma, et minna ühes sõbraga.

Alles siis, kui ta oli juba ukse juures, ütles ta üle õla:

«Ma ei jää just kauaks, tulen tagasi nii poole öö paiku. Jäta välisuks lahti. Soo... Ma lähen siis.»

Vaikus.

Naine istus kössivajunult oma kohal ja vahtis kuhugi tühjusse.

Ja tõlgitsedes seda norgu sügavaks nukruseks, lisas Mattias veel kord:

«Jah, ma lähen nüüd.»

«Tule juba, mis sa siin enam aega viidad!» ütles Joosep kärsitult ja tõmbas teda käisest.

Aga Mattiasel oli ikka veel naisest kahju ja sellepärast ütles ta juba kolmandat korda:

«Noh, nii... ma's lähen nüüd...»

Aga ta ei jõudnud veel vöörusessegi, kui teda järsku hüüti.

«Mattias!» hüüti teda. «Armas Mattias!»

«Ära mine enam kuhugi, kaome muudkui!» ütles Joosep veidi liiga valjuna tunduval häälel.

«Mattias... kuule!» kostis jälle köögist.

Ja Mattias sammus kärmesti tagasi ning küsis:

«Noh, mis on?»

Olga istus endiselt laua taga, lõug peopesadel. Näis, nagu lõdistaksid ta õlanukke kerged võpatused, küllap vist haavumisest. Siis seisti hetke aega vaikides vastamisi, kuna kummalgi polnud nagu midagi öelda. Ja alles minuti pärast kuulis Mattias endale lausutavat nagu hingeõhuga:

«Kas sa... kas sa lähed nüüd ühes Joosepiga? Mattias, jah, kas sa lähed nüüd ühes temaga?»

«Me oleme ju alati headeks sõpradeks jäänud, mina ja Joosep. Ja ta kutsub ju mind, nagu sa isegi just praegu nägid. Aga... ma katsun's varsti tagasi olla, kui sa mu järele niisugust igatsust tunned,» vastas Mattias.

«Jää parem koju,» sosistas naine, piiludes ise millegipärast nagu kartlikult ukse poole.

Mattias sai endast jälle võitu ja sõnas naerdes:

«Noh, ära ole ometi laps... kallis! Ära ole ometi laps!»

3

Sel õhtul elas väike sadamalinn jälle üle hulga aja, elas ülemeelikult, lõbusasti, millestki hoolimata. Peaaegu igal sammul võis nüüd kohata lajatavalt naervaid sõdureid; neid liikus tänavatel; neid kadus sõbralikkude majateenijate ja oma igapäevast leiba teenivate tänavatüdrukute kannul hämaratesse hoovidesse; neid luusis ringi trepikodades; neid oli jalutamas käsikäes oma armsamatega tühja merekalda üksinduses ja kohe liivaluidete taga algavas männikus. Ja päike polnud veel loojenenudki, kui salakõrtsid olid juba tulvil rahvast täis, suutmata mahutada enam ainustki hilisemat juurdetulijat, — leidus rohkesti neidki, kes olid sunnitud läbi käima mitugi kohta, enne kui neil võimaldus kuhugi istuma jääda.

Mattias ja Joosep leidsid endale lauakese kuskil hallis ägulimajas, suures ning madalas toas, mille kaks akent avanesid avarasse viljapuuaeda, otse sirelite vahele. Siin oli koos rohkesti teisigi sõjaseltsilisi, lõbusaid ning noori poisse, ja iga kord, kui seinaveeres istuv vabatahtlik uut lõõtsalugu alustas, rüseldi kohe nagu omavahel võisteldes põrandale, et tantsida kaua ja hoogsalt, kogu jõuga, kuni nõrkemiseni. Kõhetud tüdrukud, kitsad sitskleidid ümber puusade, kehad lõdvad kauasest töötaolekust, liibusid higistena vastu meeste tolmuseid mundreid, näisid nendega kokku kasvavat, olid samuti ahned igale pisemalegi rõõmule, mida raske aeg vaid pakkuda suutis. Ja jõuetult värisedes, ülearusena ning liigsena, tungis läbi hallide klaaside saabuva suveõhtu sooja valgust, ja tasa-tasa õõtsusid väljas rohelised sirelilehed, ja õrnalt ning sinakashallilt joonistusid nende südamekujulised siluetid tolmustele aknaruutudele...

Mattias sulges silmad, avas need aga kohe jälle ja vaatas unistaval ilmel kord üht, kord teist seltsimeest, kes temast möödus. Kogu tunni jooksul, mis nad olid juba siin veetnud, olid nad rääkinud vaevalt kümmekond sõna, tühjendasid aga seda sagedamini viinaklaase

ja hakkasid mõlemad purju jääma. Saarlane toetus küünarnukkidega lauale ja näis kühmuvajununa nagu vana lind, Mattias surus kukla tugevasti vastu sooja seinapaberit, mõeldes jälle hardumusega oma noorest naisest, kelle juurest ta oli äsja lahkunud sellise hoolimatusega. Otsekui kerge, lainetav ving puges kehasse, ja selle vingu muhedas uimas näis ta endale selliselt ülekohtusena, et ta ei saanud enam teisiti kui pidi oma tundeid jagama sõbragagi. Pöörates unistaval ilmel oma tugevat, päikesest pruunistunud pead, sõnas ta viimaks vaikselt, silmitsedes suitsust tuba läbi kitsasteks piludeks lähendatud laugude:

«Jumala eest, Joosep, meie, mehed, oleme tõesti suured sead. Jah, see on täiesti õige — me oleme suured sead. Kujuta ometi ette minutaolistki tõbrast. Enam kui poole aasta jooksul olen ma jälle koju sattunud, kuigi ainult üheks päevaks, ja esimene koht, kuhu ma kauemaks ajaks maha istun, on see urgas siin. Sa ju kuulsid, kuidas Olga mind palus, kuidas ta katsus mind tagasi hoida, kuidas ta tahtis, et ma tema juurde jääksin. Aga mis tegin mina, vana elajas? Ma valetasin talle, nagu iganes oskasin, ja tulin siia. Teadsin juba ette, et tulen siia või et lähen kuhugi teise niisugusesse koopasse. Sellepärast, et meie, soldatid, oleme just nagu hullud. Meie... kas sõdime või laaberdame ringi nagu isased koerad. Hea küll, see kõik kõlbab ju üsna hästi mõnele poissmehele, aga minutaolisele vennikesele, kellel on endal noor ja nägus naine kodus, ei passi niisugune komme põrmugi. Jah, mul endal on praegu päris piinlik kohe. Ja ma mõtlen, et hakkan varsti minema... Terviseks!»

«Terviseks!» ütles Joosep.

Rasked sõdurisaapad peksid metsiku hooga vastu vana laudpõrandat, lõõtspill karjus ning vingus, valgeverelised tüdrukud naersid, kükitades reas voodiveerel, või seina äärde asetatud toolidel. «Sinna ühisesse-e hau-da... maetud mi-itu sõ-ja-meest...» laulis keegi suletud köögiukse taga, kus istuti nagu kõrtsikabinetis. Ja kukalt ikka vastu seina surudes algas Mattias jälle:

«Jah, ma mõtlen tõesti, et ma hakkan varsti minema. Jumal hoidku — inimene ootab! Ootab ja ootab. On

oodanud juba nädalast nädalasse ja kuust kuusse, ja peab tänagi ootama. Peaaegu igas kirjas räägib ta mulle, kuidas ta nutab vahel terved ööd otsastikku, õhtust kuni hommikuni. Ja et kui ta siis üles tõuseb, et oma õmbluse kallale asuda, siis on ta silmad nii valusad, et ei näe enam niitigi nõela taha ajada. Sellepärast, pean sulle ütlema, et juba sestsaadik, mis mina sõjas olen, toidab ta end peenemate käsitöödega... Proosit, vennas.»

«Jah, p e e n e m a t e k ä s i t ö ö d e g a! Proosit!» ütles Joosep.

Mattias asetas oma viinaklaasi kohe tagasi lauale ja sõnas: «Ei, kuradi pihta, ma ei joo enam. Aitab. Istun veel natike aega sinuga seltsis ja siis... marss-marss koju. Mis see tähendab, niisugune sigadus! Jah, sestsaadik, mis mina sõjas olen, toidab ta end peenema käsitööga, nagu ma juba ütlesin. Heegeldab, õmbleb välja, pilutab ja... jumal teab veel mis kõik. Ma saatsin talle alguses, kui meie, sõdurite, palk tundus veel küllalt suurena, kujuta ette — kümme marka päevas, sel ajal kui muud töölised said ainult seitse ja kaheksa... jah, siis ma saatsin oma rahad korralikult temale, minu Olgale. Sest mina mehike, küllap ma ise saan läbi ilma pennitagi. Aga iga kord, kui ta mulle siis kirjutas, ütles ta mulle ikka, et ära sa raiska oma viimast krossikest. Lõpevad suitsudki otsa — mille eest sa neid's muretsed? Ja viimaks läks ta päris kurjaks ja ütles, et ta saadab mulle mu margad lihtsalt tagasi, sest nüüd ei olevat tal neid üldse enam vaja, kuna ta teenivat juba ise... selle peenema käsitööga. Mina aga ei tee ta sõnadest väljagi. Sellepärast, et mul endal on ligi nädal aega tagantjärele niisugune mõnus tunne, kui ma mõtlen, et nüüd on ta mu raha juba kätte saanud, et nüüd ta kurjustab jälle mu peale, et nüüd ta kirjutab mulle kirja, sõbraliku sõimukirja. Ja kuidas ma küll vahel ta juurde igatsesin... Kas või poolekski tunniks... kas või roomateski... oleksin tulnud! Aga nüüd istun ometi siin salakõrtsis ja joon viina. Ei, olgu mis on, ma pean minema.»

Vaikus. Mattias tühjendas jälle klaasi, sulges silmad, hakkas jälle unistama. Ta kujutles nüüd pikkamisi ja väga selgesti, kuidas ta nüüd kohe tõuseb, kuuehõlmad kinni nööbib ja suveõhtu mahedasse soojusse väljub.

Pea sumises, meelekohtades kohises veri, magus-valus rõõmutunne nii hinges kui kehas aina kasvas, aina süvenes. Üks piiga kargles naljakate hüpetega keset põrandat, lehvitades seelikut, tubakasuitsu mattuvad mehed ähkisid naerda, uhketesse rõivastesse ehitud emand liikus kärmesti siia-sinna, kandes põlle all pudeleid. Kui halemeelsusehoog jälle järele andis, jätkas Mattias vaiksel häälel, joonistades ise teeklaasiga lauale suuri sõõre, mis läikisid märgadena:

«Jah, Joosep, sa oled juba elatanud inimene ja ei saa minust vist hästi aru. Aga see on õige, kui ma sulle praegu ütlesin, et ma igatsesin oma naise juurde tagasi nagu . . . nagu . . . laps oma ema juurde. Ja ma ei jõudnud kunagi küllalt kiita seda õnnelikku juhust, mis meid kokku viis, mind ja minu Olgat. Jumal küll, kui hea on vahel teada, et sul on keegi, kes sinult kirja ootab, et sul on keegi, kes su järele vaeva tunneb! Kui mul praegu teda ei oleks, siis ma tõesti ei teaks, mis teha või kuidas olla. Maast-madalast jäin juba ilma isata ja emata, vennad on samuti sõjas, õde mul aga ei ole. Ja kui mul olekski oma endine perekond, isa ja ema, ega see oleks ikka see, mis naine. Noh, sa tead ju ise, sest eks sinulgi ole oma kodu. Vahel ma olen mõtelnud sedagi, et kahju päris, et mul veel lapsi ei ole. Jah, ma olin päris üksik inimene, kui ma Olgaga tuttavaks sain . . . purjus peaga kord tantsuõhtul. Ma tean küll, et see sind kuigi palju ei huvita, aga kui ma sulle ikka jutustaksin, kuidas me teineteist kohe hoidma hakkasime . . . Pärast me saime kokku juba peaaegu iga päev, kuni läksimegi viimaks papi juurde. Noh, ta vanemad seisid esialgu vastu ega tahtnud talle luba anda, aga ta oli kange tüdruk ja nii me jõudsime ikka viimaks sinna välja, kuhu jõuda me nii kangesti igatsesime . . . a b i e l u r a n d a. Ja sellest saadik ma tunnen igal sammul, et ma olen kohe hoopis teine inimene. Kord nägin ma unes, et Olga oli raskesti haige või koguni ära surnud või mu maha jätnud — ei mäleta enam hästi, kuidas just —, aga kui ma hommikul üles ärkasin, siis olin kohe nii õnnelik, et see polnud siiski ilmsi. Ei, tõesti, ma ei oska mitte kujutadagi, mis ma küll teeksin, kui mõni ootamatu õnnetus meid jälle lahutama tükiks.»

«Mis sa's ikka teeksid . . . Phuhh!» ütles Joosep ja naeris hääletult.

Kolm noort reameest, kaelustades suures sõprusehoos oma allohvitsere, laulsid möirates:

«Jää ter-r-veks õnn . . . nüüd ju-hu-ma-la-ga . . .»

«Mis ma's ikka teeksin? Ma ei tea. Aga võib-olla et võtaksin püssi ja laseksin endale kuuli pähe. Jah, võib-olla küll, et ma nõnda teeksin,» ütles Mattias.

«Loll,» ütles Joosep.

Vaikus.

Üks paar tantsis vengerkat, põrutades nii tugevasti jalgadega, et isegi sein Mattiase selja taga värisema hakkas.

Ja Joosep lausus halvakspanevalt, niisutades keelega sigareti otsa:

«Loll jah. Heldene aeg küll, tema laseks enda maha. Ja ühe naise pärast, kes ei tea, kuidas ja kellega veel ringi tõmmata! Kah — tahab mees olla! Teine asi oleks, kui sa niisuguse sea läbi kolgiksid . . . ja jääralegi täägiga kuklasse raiuksid. Ahahaa . . . tema tahab aga ennast tapma minna. Nagu neil kahel sinust kahju oleks, mis sa arvad?»

«Ära parem ajagi niisugust juttu,» ütles Mattias ja tundis end äkki imelikult rahutuna, nagu puudutaksid need sõnad just tema tegelikku elu. Sulgenud silmad, kuulas ta jällegi veidi aega tuba täitvat ebamäärast lärmi, mille ühetasasest voogamisest tungisid aeg-ajalt esile üksikud lauluröögatused. Tuul puhus kardinate vahelt sisse, puudutades vaikse paitusena ta põski ja avatud rinnaesist, segunes tubakasuitsuga, mis täitis õhku. Ja raputades end tugevasti, nagu püüdes vabaneda millestki väga vastikust, tõusis Mattias hetkeks püsti, pööras tooli ümber, istus sellele jälle kohe ratsa ja ütles: siis pikkamisi, pahem silm mõtlikult vidukile tõmmatud: «Jah, päris tõesti, ära parem ajagi niisugust juttu. Ma olen juba kord näinud, mis sihuke asi võib tähendada. See oli siis, kui meie rood oli Jakobstadti all. Oli mul sel ajal üks hea sõber, sinuealine mees Tallinna maakonnast, ja siis juhtus sedasi, et ta sai jalast haavata. Noh, haav oli raske, luu sogaks lõödud. Ja arst lõikas tal kogu sääre maha. Kui ma jälle nädalapäevad hiljem seljataha

puhkusele sattusin, läksime mõne mehega teda vaatama. Armas jumal, ma ei tahaks küll midagi niisugust enam näha. Just eelmisel hommikul oli tal külas käinud üleaedne, kes tuli kodunt, ja see oli talle siis jutustanud... halbu uudiseid. Just nimelt naisest. Kuidas see tema seljataga ümber aeleb, lastestki enam midagi ei hooli ja alalõpmata teistega sehvtitab. Ja kui ollakse ise veel ainult ühe jalaga, läheb säärane lugu kindlasti südamesse. Mees, kes oli juba maailmasõjast saadik aina kaevikutes elanud, nuttis. Ja pärast ma kuulsin, kuidas ta hiljemini... lõpetas. Eeh, ei taha lihtsalt mõeldagi! Tervist, vennas!»

«Tervist,» ütles Joosep. Ja tühjendanud oma klaasi, lisas ta kohe katkendlikku naeru kihistades: «Poos enda üles, mis? Ma juba arvan, et teisiti see vist ei lõppenud. Poos, eks ole?»

«See ei ole ju tähtis. Aitab sellestki, et ta... nuttis. Tühise asja pärast... valatakse vaevalt tänapäeval memme moodi silmavett,» ütles Mattias.

Joosep vahtis altkulmu, näis ikka veel naervat. Oli midagi vaenulikku ja umbselt tigedat tema soonelistes kätes, pika habemetüükaga kaetud laiades lõuapärades ja kahvatutes ning kitsastes huulteski, mis paistsid punakate vurrude varjust. Ja pilk oli tal uudishimulik ja torkiv, otsekui vaatleks ta lakkamatult mõnd nähtamatut sündmust, mis teda kangesti huvitab.

«Jah,» ütles ta viimaks, turtsatas kuidagi veidralt, rüüpas suure lonksu viina ja jätkas siis: «Aga on ka niisuguseid selle, kes talitavad teisiti. Tappa ennast või oma liiderlikku naist, see on lollus. Minagi... olen üks neist väljanaerdud lihaloomadest, kelle perekonda ja vara laastatakse juba sel ajal, kui me ise veel elavatena ringi tuigume... «Noh, mis siis,» mõeldakse nende seljataguste isandate pool, kelle rahuliku une ja priske olemise pärast me peame praegu oma õigete vendadega sõdima. «Saab ta kuuli nüüd või homme, aga pikapeale saab ta selle niikuinii. Ja kaua sa's ikka ootad... suu vesine.» Aga mina tulin koju, sain asjast kuulda ja ütlesin, et dutki, bratt. Kitkuda oma karvu liiderliku moori pärast, olgu küll, et papp on su temaga paari pannud — lollus! Ja siis ma ütlesingi oma eidele, et ära sa looda

eluilmaski, et ma sind roisku peksma hakkan ja su siiski oma majasse jätan. Nahatäie sai see... teine. Ja tubli nahatäie, usu mind. Aga naisele... andsin sule sabasse. Et lenda muudkui, lepalind... ja mine oma jääraga ühte. Noh, nüüd on ta niikaugel, et... köbigu või uulitsale. Sest kes sind ikka nii kangesti tahab... kolmekümneaastast naist, nelja lapse ema. Palus, mangus, roomas põlvili, andis tõotusi. Mina aga... naeran. Kas mina käskisin sind sellele teele astuda, küsin. Jah!»

Tekkis jälle vaikus. Mattias vaatas kaaslast suurte, kohkunud silmadega. Ta polnud sellest loost seni midagi kuulnud ja nõnda rabas see teda oma ootamatusega nagu rusikaga. Ta ei teadnud, mida ütelda, millest veel rääkida, mille kohta mõtteid vahetada, — äsjane vestlus tundus talle nüüd kohutavalt ebasobivana, aga seda ei saanud ju enam olematuks teha. Ja alles hulga aja pärast sõandas ta lausuda, ehkki iga huultelt pudenev sõna jäi nagu kuhugi rippuma, muutus asjatuks, tarbetuks, täiesti ülearuseks:

«Vaata... kuule... ma ei... aimanudki seda...»

Joosep naeris luksudes.

«Noh, mis sellest's, et sa ei aimanud,» ütles ta kramplikult kõverdunud huultega. Ja kui oli jälle hetk aega vaikitud, lisas ta pikkamisi: «Või arvad ehk, et sa mulle kurba meelt tekitasid... nende rumalate juttudega oma õnnest...»

«Ei... ma...» ütles Mattias.

Vaikus. Pikk ühepaelamees kõndis mööda toole, põrutas endale rusikatega vastu kõmisevat rinda, prantsatas põrandale ja jäi sinna istuma. «Ma nägin üht imeilust neidu...» laulis vabatahtlik pillile kaasa, lüües peaga takti. Ja kolm allohvitseri, hoides üksteist kaelast, möirgasid võidu: «Ku-huk-kusin kord Koiva jõkke... alle-a-a... alle-a-aa!» Siis tuli paks perenaine laua juurde ja küsis sosinal, et kas härrad soovivad ehk veel midagi.

«Ei, meile jätkub sellestki,» ütles Joosep.

Aga kohe tehti daamilik kummardus ja päriti edasi:

«Ega härradel ei ole midagi selle vastu, kui paar plikat siin aset võtaksid.»

«Mis, kurat, pole tarvis!» vastas Joosep masinlikult.

Ja kui nad jälle üksi jäid, sõnas Mattias:

«Kuidas see's küll... sedasi juhtus? Ta oli pealtnäha päris korralik inimene, see sinu naine...»

«Kas mõnel mooril on's näole kirjutatud, mihukest elu ta öösel ajab?» ütles Joosep küüniliselt.

Vaikus. Ja Mattias, püüdes ikka sõpra millegagi lohutada, sõnas jälle:

«Tõesti, ma ei oleks teadnud uskudagi.»

Joosep muutus järsku vihaseks. Isegi ta nurgelised lõuapärad hakkasid liikuma, nagu valmistuks ta tarvitama oma suuri, teravaotsalisi hambaid. Ja lüües samas mürtsatades vastu lauda, vastas ta karjudes:

«Mis, kur-r-rat, sa ei oleks teadnud uskudagi. Mina kah... ei oleks teadnud uskudagi. Ja algul tõesti ei uskunud, kui inimesed mulle ütlesid. Aga ma olin kaval, jäin varitsema ja... tabasin. Püssi sompul juhtus mulle kätte... ma ei tea küll, kuidas, aga sellega ma töötasin. Täkk... oli verine mu käes, enne kui ta jälle hingitsema hakkas. Niisugune täi! Komisjon laskis ta lahti halva tervise pärast. Lihunik! Küllap ta ostis mu moori vist lihakamakatega... see saadanakere!»

Vaikus. Mattias tahtis jälle midagi ütelda, midagi küsida.

Aga enne veel, kui ta seda suutis, kummardus kaaslane üle laua ja sõnas sosinal:

«Eks ole õige, mis? Meie, kaevikurotid, peaksime kõik need, keda me praegu tegelikult kaitseme, kas otsekohe maha lööma, või... Mina selle lihuniku, sina oma... lipniku. Kas pole, vennas?»

«Mina — kelle?» küsis Mattias ja tundis samal hetkel, kuidas veri valgus pea juurest kiiresti kuhugi sügavamale, sügavamale, kord-korralt sügavamale.

Aknast puhus sisse sooja suvetuult. Ja Joosep küsis kihistades:

«Kas tunned kedagi Kattaid? Lipnik Kattaid?»

4

Kui Mattias mõni nädal tagasi mõtles end oma petetud seltsimehe seisukorda, pidi ta tahtmatult kujutlema tulivihast, üle veerte vahutavast tasumisihast lõkendavat

meest, kellelt ei maksa loota ei halastust, ei andestamist, ei unustamist igavesest ajast igavesti. Jah, ta purustaks, tapaks, ei hooliks midagi endastki, ehkki teda võiks varitseda kas või surmanuhtlus, oli ta tollal öelnud. Aga nüüd, kus kaaslane talle monotoonsel häälel Olga tempudest jutustama hakkas, kujunes see siiski hoopis teisiti, — siin polnud midagi tegemist suurte ning otsustavate liigutustega, juuste kitkumisega, rusikas kätega väljatormamisega!

Mattias jäi vaid kohutavalt nõrgaks, kuulas vaikides ja tundis end nagu laiali hajuvat, kokku langevat. Aju lõikas muljeid ning meeleolusid nagu kõvast terasest; süda lõi nii tugevasti, et roided selle all võppuma hakkasid; ja iga sõna, mis ta kõrvu tungis, eemaldas ta elust midagi väga olulist ja hädavajalikku, jättes selle asemele õudselt tühja sügaviku, mis muutis mõttetuks ning ülearuseks iga tähtsaimagi toimingu. — Siis istus ta üsna vaikselt oma kohal, huuled veidi avali, ega liigutanud hulgal ajal kätt ega jalga, kuni sigaretisüsi viimaks sõrmedeni ulatus ja neid kõrvetama hakkas.

Ent too passiivne alistumine lõppes juba varsti. Äkki haaras teda teravalt valu tekitav teadmine, et teda on petetud inimese poolt, keda ta usaldas maailmas rohkem kui kedagi teist. Meeletu vajadus valjusti ning lapselikult hädaldama hakata pigistas südame kokku, surus end krambina vahelihasse, raskendas hingamist. Aga suured, üliafekteeritud liigutused jäid ka nüüd tulemata, ehkki teda läbis üpris selge ja asjalik mõte, et ta peaks tapma — need mõlemad. Ja kummardudes veidi ettepoole, hääles näiline rahu, nagu oleks ta seda suurt õnnetust aimanud ette juba ammust ajast, ütles ta nüüd kähinal:

«Kas sa... tead seda kindlasti?»

Joosepi näolihased tõmbusid sõlmedena. Ta hallid silmad põlesid tigedas tules, ja kui ta rääkima hakkas, kuuldus ta kurgust kerget pingutust. Ta ütles selgelt ja asjalikult, toetades küünarnukid jälle lauale:

«Jah, ma tean seda kindlasti. Nüüd on see öeldud, ja nagu sa näed... polegi ju tarvis liialt märatseda. Muidugi — milleks? Elu on elu. Sa oled samuti nagu minagi

küllalt kaua tuikunud kohtadel, kus inimese saatuse otsustab tilluke tükk nikkelkestasse valatud seatina ja ka see, kas see tükike tina on püssist välja lastud tolli võrra paremale või pahemale. Ja meie, surmakandidaadid, kellel pole isegi sellest aimu, miks ja milleks me peame endid tappa laskma, peaksime igatahes teadma, mihukesel asjal on maailmas meie isikliku elu kohta tähtsust, mihukesel mitte. Kaotada naine — mis siis? Kaotada jalg või käsi — see on paha! Ja kaotada elu — see on kaotada kõik. Jah, muu on tühine . . . täiesti tühine. Ma istusin kaitsekraavis juba suure sõja ajal, kaks korda olen ma raskesti haavata saanud, ja sellepärast tunduvadki mulle need lood naistega . . . lihtsalt naljakatena. Ja võib-olla et ma poleks sulle tõesti midagi rääkima hakanud, kui . . .»

Mattias küsis vaikselt:

«Noh . . . edasi? Kui . . . kui?!»

«Jah, vaata, vennas . . . Iga kord, kui ma neid kahte siin või seal nägema juhtusin, pidin ma ikka mõtlema, et nad sinu üle naeravad. Teevad oma sigadusi, petavad sind viimaste kaabakatena ja . . . naeravad. Isegi kui naine su kirja loeb, istub ehk see lojus ta selja taga, muigab habemesse ja . . . limpsutab aga keelt. Ja kui naine sulle vastust valmistab, vahib ta kogu aeg üle laua . . . igale tähele, igale sõnale. Ütleb ehk ettegi veel . . . Aga sina ei tea midagi ja mõtled, et see kõik tuleb südamest, samal ajal kui tühisemgi lause ja sõna neis läkitatavates ja vahetatavates kirjades on kümnekordset mõnitust kannatanud ühe ülearuse inimese, ühe . . . ühe . . . härrakese poolt. Ja vaata, sõber, siis ei suutnud ma enam kannatada ja otsustasin sulle kindlasti . . . teatada. Lihtsalt — et sa oleksid targem ega võtaks oma naist puhta kullana. Ja et sa mind usuksid, hakkasin ma tunnistusi koguma nagu usin sipelgas. Sellepärast, et ka minul oli omal ajal koledasti häbi, kui ma mõtlesin ja meelde tuletasin, missuguseid sõnu ma küll ei kirjutanud oma petisele eidele. Kui sa mind praegu ei usu, siis võin ma sulle anda peale oma sõnade ka muid tunnistusi. Mul on nimelt mõni kiri, mis ma nende järelt näppasin. Olga teab seda ja . . . kardab mind.»

«Nii . . .? Ka tänane palve, et ma koju jääksin, oli siis

hirmust sinu ees?» küsis Mattias ja katsus kramplikult tagasi suruda liigestesse tekkivat värinat.

«Kindlasti,» ütles Joosep.

«Heldene aeg küll . . . Ja mina . . . mina . . . mina . . . loll . . . mõtlesin, et see on himust minu vastu. Ta . . . ta arvas siis õieti . . . õieti, et sa mulle tema patulood ära jutustad . . .»

«Küllap muidugi,» vastas Joosep. Ja jätkas kohe, kallates Mattiasele viina, kuna selle käsi kobas nagu loomusunniliselt klaasi poole: «Jah, vennas, rüüpa. Tean, tean, mihukest kindlust meiesugustel hädavarestel tarvis läheb, et nii mõnestki asjast üle saada. Armas jumal ise näeb, kui palju kordi olen ma katsunud otsusele jõuda, et miks meid küll nõnda mõnitatakse. Ajalehed kiidavad meid eest ja tagant, paraadidel ja koosolekutel nimetatakse meid kangelasteks, aga vaevalt jõuab õhtu, kui needsamad kiitjad ronivad nagu ämblikud meie perekondadesse, et meid teotada ja petta kõige alatumal kombel. Ma ju tean, et kõik need ilusad sõnad ja kaunid jutud, mis meile pidupäevadel kõrva karjutakse, on lihtne sõnadega kõlksutamine, aga miski ütleb siiski, et . . . meile tehakse natuke l i i g a p a l j u ülekohut. Oleme nagu . . . kõnts. Härrad saadavad meid sõtta, härrad naeravad seljatagustes meie naisi, aga kui meie tahame mõneks päevaks koju tulla, et oma õigusi maksma panna, siis samad härrad tembeldavad meid jooksikuteks ja mõistavad meie üle kohut. Ja näed sa, vennas, siis ei suutnud ma mitte kuidagi sulle rääkimata jätta, kuna me mõlemad oleme ju . . . ühesugused varastatavad. Ära pahanda, aga . . . ma ei saanud teisiti.»

«Pole . . . pole . . . midagi,» ütles Mattias kogeldes.

«Võib-olla et sa tahaksid ehk tõesti näha . . . neid kirjugi?» küsis Joosep.

«Jah, anna . . . anna siia . . . Ma ehk loen kunagi,» ütles Mattias ja nüüd lõdisesid märgatavalt ta tugevad õladki.

Siis lisas ta natukese aja pärast:

«Telli veel viina!»

Ja kui perenaine uue pudeli lauale pani, ütles ta jälle:

«Vala sissel»

Aga ta sõrmedki värisesid, klaas puistas oma sisu üle äärte, ta naeris ja rääkis veel kord:

«Jah, kurat, mu . . . mu käsi ei ole enam kindel, ei ole enam kindel. Sellepärast . . . sellepärast, et see tuli mulle tõesti ootamata.»

«Usun seda, vennas,» noogutas Joosep ja näis juba palju lahkemana, peaaegu sõbralikuna.

Vaikus. Mattias vedas pilku mööda suitsust tuba siiasinna, nägi tantsivaid paare aina suureneva hooga endast mööda karglevat, kuulis valju ning kriiskavat laulmistki, ei mõistnud aga sellest enam ainustki sõna. Järsku vallutas teda ebamäärane tunne, nagu oleks ta raskesti libastunud, kukkunud ja lamab nüüd jõuetuna oma kohal, lõugki vastu maapinda. Nõnda oli ta näinud lebavat maas kord haavatud punasõdurit, keda ohvitser hakkas maha laskma ja kes vahtis enda ümber kogunenud vaenlastele otsa kuidagi kõõrdi, külgepidi. Ja ikka näis kogu maailm nüüd ääretult tühjana ja mõttetuna, millenagi, millest tuleb võimalikult kiiremini vabaneda.

Kui vaikimine juba piinavaks muutus, kummardus Joosep üle laua ja küsis sosinal:

«Noh, sõber, mis me's nüüd edasi teeme . . .?»

«Mis . . . mis me teeme,» kordas Mattias. Ja lisas kohe kramplikult võppuvate huultega: «Kõige õigem oleks . . . oleks neile mõlemale . . . kuul anda . . .»

Aga Joosep asetas oma suure ning kondise kämbla ta närviliselt liikuvaile sõrmedele ja ütles rahustades:

«Ei maksa, vennas. Nemad oleksid vaiksed ega tunneks enam midagi, sind ennast aga pistetakse türmi kindlasti oma mitmeks aastaks. Ja mis sa nõnda oled võitnud? Teine asi, kui sa . . . peksaksid nad vaeseomaks, kõigepealt just selle härrassõnnikese . . .»

«Jah, jah, kui annaks neile . . . s-sompuliga,» ütles Mattias natukese aja pärast ikka kuidagi lapsikult ja lõdises nüüd kõigest kehast.

Siis tuli tema üle nagu tihe udu, ta jõi vaid kohutaval hulgal puskarit, ja kui ta viimaks virgus, oli vist juba keskööö. Joosep istus ikka liikumatult teisel pool läikivat viinapudelit, laudade ümber ning pimedates nurkades ümisesid joobnud sõdurid. Paks tubakasuits laskus põrandale — otsekui imes end sellesse — ja soe ning värske öötuul, puhudes endiselt sisse luitunud kardinate vahelt, lõhnas roheliste puude järele, mis õõtsusid kuskil

seal pimeduses. Raekoja kell hakkas lööma kuidagi pikkamisi-pikkamisi ning nukralt; kui Mattias selle lööke lugeda katsus, sai ta kaksteistkümmend.

Tundes end nüüd tõusvat nagu põhjatust ning süsimustast august, kuskilt üsna selle põhjast, ütles Mattias venitades:

«Al-les kaks-teist-küm-mend.»

«Jah,» ütles Joosep, «südaöö on juba käes.»

«Mina aga, mina aga . . . mõtlesin, et ma olen siin istunud . . . õige kaua,» sõnas Mattias hetke pärast ja kujutles samas hirmsaid piinu tundes, kuidas Olga magatab ehk praegugi oma armukest, seda noort lipnikunäru.

«Ta-por i ru-ka-vi-itsa . . . ta-por i ru-ka-vi-i-tsa . . .» möirgas tantsija keset põrandat ja pildus hoogsas kükktantsus jalgu.

Vabatahtlik ärkas, võttis pilli, hakkas mängima kohe nukratoonilist ja veidi segast valssi.

Ja Mattias kogeles, vaadates sõbrast mööda, tühjusse, mis näis algavat otse ta nina kõrvalt:

«Ma . . . ma hakkan nüüd minema . . .»

Seda öeldes tõusis ta, taarus tugevasti, pani nööbid ükshaaval kinni ja otsis kaua mööda taskuid raha, et maksta viina eest. Pea oli selge, aga kehas valitses tinane raskus. Iga kord, kui süda tugevasti vastu roideid löi, sähvatas silmade ette punakas valgusesõõr, mis hakkas viimaks kangesti tüütama.

Oli sinakasroheline, veidi udune suveöö, taevas näis üsna selgena, ainult siin-seal horisondil võis seletada üksikuid pikki kiudpilvi, mis puhkesid idakaares juba roosatama. Rasketena ja nukrameelsetena jälgisid kõnniteede kõrval seisvad vanad puumajad kaht minejat, aknatühemed täis musti läigatusi, nagu tumedad silmad, mis vaatavad pilkavalt. Tänav oli tühi, polnud näha ainustki hingelist, ja Mattias mõtles kangesti valutava südamega, et kõikjal magatakse praegu rasket ning õnnelikku und, sel ajal kui tema . . . kui tema . . .

«Ja mina, mina . . . mina, rumal, uskusin teda, uskusin teda,» kogeles ta vaevaliselt.

«Ära ole ometi poisike, kuule . . . vennas,» ütles Joosep.

Mindi veidi maad vaikides edasi, pöörduti paremale, läheneti südalinnale. See oli pime ning hääletu, — sõjaaegne inimasula, mis näis tundvat varjatud surmahirmu isegi magades. Siis hakkas kuskilt põiktänavast lähenema lärmitsevaid lauluhääli, ja Mattias, otsekui neist häältest virgutatud, ütles vaikselt:

«Aga ma ju, ma ju... ei kahelnud kunagi tema ustavuses... Kuidas, kuidas, kuidas ta ometi... söandas nõnda teha?»

«Eks sa küsi talt eneselt... milleks sa's seda minu käest pärima tuled?!» ütles Joosep, keda näis kaaslase liigne halemeelsus jälle vihastavat.

«Ära nüüd... kurjusta...» ütles Mattias.

Suured puud kasvasid plankaedade taga, puhus leebe tuul, pea kohal vilkus üksikuid tähtigi, — see oli ilus, luuleküllane, elav elu, ja mida tugevamini see elav elu teda riivas, seda mahajäänumaks ta enda meelest muutus. Siis tuli jälle tahtmine n e i d m õ l e m a i d surnuks lüüa, n e i l e m õ l e m a l e hirmsasti kätte maksta, tasuda neile mitmekordselt oma piinade eest... halastamatult, veriselt. Ja rusikas käsi kramplikult silmakoobastesse surudes, ütles ta ahastava häälega:

«Jah, ma tapan nad, ma... tõesti... tapan nad!»

«Eks tee, nagu tahad!» pomises Joosep ja lahkus tast samas jumalaga jätmata.

Ülejäänud teeosast ei mäletanud Mattias hiljem peaaegu midagi enam. Ainult õige tuhmilt ja katkendlikult viirastus talle rida pilte öisest merekaldast, tinaselt läikivast hallist veepinnast, vaikivast rannapargist, kus armatsesid ikka veel paljud tema rügemendikaaslastest. Aga ta oli kõigest sellest möödunud nagu unes, see kõik oli kaetud nagu tiheda udulainega, mattus nagu pimedusse, millest oli võimatu läbi tungida. Ja nähes end viimaks tuttava hoovivärava ees seisvat, märkas ta üllatusega, et oli saabunud juba kahvatu suvehommik ja et läbi hallide ning tihedate pilvede pudenes kivisillutisele juba üksikuid päikesekiirigi. Siis lõi raekoja kell kolm ja kuskil avati aken, vististi naabermajas, kus elutsesid need, kes selsinatsel ööl oma igapäevast leiba teenisid.

Eeskojauks oli lahti ja Mattias pöördus kohe kikivarvul läbi jaheda koridori, just nagu kardaks ta kedagi äratada.

Vaevalt sai ta koputanud, kui kuulduski juba paljaste jalgade tasast lähenemist, riiv lükati kõrvale ja naine vaatas teda suurte, kohkunud silmadega. Aga Mattias ei öelnud midagi, tundis põselihaseid vaid värisema hakkavat ja võttis nurgast vintpüssi, et eraldada sellest — varrast. Ning ikka sõnakestki lausumata läksid nad nüüd teineteise kannul tahatuppa, Mattiase ahastavad silmad liikumatutena eesmineja paljale kaelale kinnitatud.

Vaikus.

Olga istus voodiveerele, alistuv ning armupaluv.

Ja Mattias lausus vaid ainsa sõna, mis läbis tillukese ruumi nukra tühjuse järsu võpatusena:

«N-noh!»

«Sa... sa siis tead juba,» kogeles naine ja asetas käed lapseliku kohmetusega põlvedel risti, nagu püüdes nendega varjata oma lumivalget alastust.

Mees pomises läbi hammaste:

«Muidugi tean!»

Ja lisas kohe:

«Sina... libu!»

Endalegi märkamatult hakkasid ta tõmmud käed painutama pikka terasvarba, vibutades seda nagu hoo võtmiseks. Jälle pigistas äkiline kramp ta lõualihased suurteks ümmargusteks sõlmedeks.

Olga ütles, jälgides värisevate ripsmete varjust iga ta liigutust:

«Anna andeks... kuule.»

«Nii? Või anna andeks,» ütles Mattias.

Ning siis ta lõi — tugevasti, külmavereliselt, halastamatu hoolimatusega. Lõi veel kord, siis veel kord, ikka uuesti ning uuesti. Kaelale, õlgadele, paljastele käsivartele, kuklale, — kõikjale, kuhu hoobid sattusid, ilmusid pikad ning kohutavad verevermed. Naine tõmbus abitult küüru, kummardas pea alla ja hakkas siis tasakesi bigama, langes viimaks põlvili ja kägardus üsna vastu põrandat. Ja siis katkestas Mattias peksmise, — tuli tinane väsimus, — ning kobaval sammul oma ohvrist eemale taandudes istus ta tõntsina ja raskena lauaveersele toolile, püssivarb põlvedel, mis seisid kuidagi poisikeslikult püsti.

Aeg läks, küllap vist möödusid terved tunnid, aga ikka polnud toas midagi muud kuulda kui vaid põrandal lamava patustaja vaikset nuuksumist. Järsku hakkas see meenutama vigastatud looma mõttetuid häälitsusi, muutus vastikuks, tüütas hirmsasti. — Nii, see oli tema elu, ja nüüd see elu lamas vigaseks pekstuna ta ees, tema õnn, tema poisikeslikud unistused, usaldus inimeste vastu, usaldus kogu maailma vastu. Tuul oli nähtavasti pilved laiali ajanud, sest äkki hakkas läbi kardinate sisse paistma eredat ning sooja valgust, mis muutis kogu ümbruse kuidagi kohutavalt rõõmsaks ja valu valmistavalt heledaks.

Kui kell südalinnas seitse lõi, tõusis Mattias taarudes, läks eeskotta, võttis nurgast seljakoti. Ja kui ta hetke pärast koridori astus, peatus ta korraks tolle teisegi ukse ees, tolle üsna tavalise ning hariliku ukse ees, mille varjus elas see, kes oli sellise hoolimatusega äkki tema teele astunud.

Aga ta ei mõelnudki sinna sisse tungida, ei, milleks seda veel teha, niikuinii ei leidunud maailmas ühtki võimu, mis oleks suutnud purunenut jälle endiseks tervikuks liita. Siis väljus ta ikka veel tugevasti taarudes, jõudis tänavale, hakkas pikkade sammudega sadamasse minema, sest ta pidi ruttama, et mitte hilineda.

Rügement oli juba laevadele paigutatud, tüdinud nägudega seisid mehed reelingute ääres.

Aga väsitav askeldus kestis siiski veel mitu tundi.

Ja just sel hetkel, kui kell kaksteistkümmend lõi, ujus mööda jõge alla pikk rodu halle puksiire ning tillukesi rannaaurikuid veidi kaugemal läikiva suure mere poole, et viia Mattiast ja ta seltsimehi uutele tuleliinidele, uutesse mõttetutesse kannatustesse, vastu uutele katsumustele ning uutele loobumustele.

Linna tornid kadusid kergesse uduvinasse.

Mattias nõjatas seljaga vastu korstnakülge, jälgis pärani silmil oma senise elu pikaldast kadumist ja tajus korraga nagu suurt tõde: ta t u l e b tagasi! ta t a s u b selle arve!

Kapten Lepp

I

Suured veoautod olid sõiduvalmis, värisesid tasakesi mootori mürinast, levitasid tugevat bensiinilõhna.

Kapten Lepp nõjatas õlaga vastu vallamaja seina ja vaatas üle põllunõlvaku lähenevat kompaniid — laia ning kõverat siluettideriba, selgesti nähtavat sinakasvalges suveöös. Ta meeleolu oli halb, sest ta tundis end täna jälle ääretult tülpinuna ja väga väsinuna. Jalad valutasid tuharatest kuni kandadeni, selg muutus puhuti nõrgaks, kuskil kukla või lagipea piirkonnas sündivad tuimad valusähvatused läksid iga hetke järel üle vasaku meelekoha kuni samapoolse silmani, hing oli nagu täis rasket halli tuhka, mis kõrvetas, aina kõrvetas. Ta mõtles endamisi, et küllap nii see üha süvenev tühjuse- ning mõttetusetunne kui ka nood füüsilisedki vaevad on liigsest ülepingutusest, peaaegu kuus aastat kestnud sõdimise tagajärg. Püüdes ikka vabaneda ääretult vastikust kujutelmast, nagu suruks aina ühetasase hooga tuikav valu silmamunad oma koobastest pungi välja, meenutas ta järsku kõiki neid segaseid, piinarikkaid ja painajalikke unenägusid, mis tegid juba paljude kuude jooksul talumatuks lühimadki puhkushetked.

Ent need katkendlikud, asjatud ning ülearused mälestusjupikesed polnud samuti kuigi meeldivad, ja kuna ta tuju muutus sellest veelgi masendatumaks, lükkas ta käed sügavale taskutesse ja lahkus kohalt. Ta läks nüüd autode juurde, tegi mõningaid korraldusi, vaatas veidi aega pealt, kuidas südid allohvitserid pidid nägema palju vaeva linnahüvedele mõtlemise tõttu lärmakaks muutunud meeste vaoshoidmisega. Muutus kord-korralt valgemaks, — idakaar hakkas koitma, ilm paistis minevat

veelgi kargemaks. Küla oli harvana mööda põlde laiali pillutud. Põhja poolt piiras horisonti kitsas männikuriba. Lagedate, kõikjal avarduvate põldude ning nurmede tagant algav hiigelraba auras juba varasest õhtust saadik, puhudes ühetasasele lausmaale tihedat ning vastikult lehkavat udu, mis hõljus raskena ligi maad, ulatudes inimestele vaevalt õlgadeni. Sellest kõrgemal oli ilm aga nii selge, et võis silmi pingutamata näha vastu taeva heledat tagapõhja sirutuvate haabade ning vanade pihlakate üksikuid lehtigi, kui need lakkamatult värisesid kergeis tuulehoogudes.

Umbes kilometeri kaugusel otse idas asus rinne, kust kapten Leppa ja tema kompaniid oli vahetama tuldud alles äsja, ja ehkki seal püsis kõik endiselt vaiksena, pidi ta siiski tähelepanelikult silmitsema sinakat männikujoont, mille tagant oleks nagu alanud sootuks teine maailm: teised arusaamised, teised mõtted, teised veended ja tõekspidamised. Ja ilma et ta ise oleks teadnud, millest see tuli, pidi ta äkki mõtlema, et need seal ei vaevle kindlasti sellise tülpimustunde käes ega ole vist nõnda haiged . . . ihuliseltki . . .

Kapten Lepp krimpsutas nägu, viskas sigareti üle kraavi kasvavasse kasteheina ja vaatas kaua mõtlikul ilmel, kuidas punane tubakasüsi hakkas kord-korralt väiksemaks muutuma, kustudes viimaks hoopis. Ja ta lausus järsku, pöördudes kuidagi raskelt, kogu kehaga:

«Mis te seal venitate! Tehke ometi kiiremini . . . et siit kord juba minema saaksime . . .»

Samal hetkel, kui ta seda oli öelnud, jooksis noor veltveebel tema juurde, et teatada agaralt:

«Härra kompaniiülem, me võime sõita.»

«Hästi,» ütles kapten Lepp.

Ta kavatses esmalt juhiruumi pugeda, aga juba ukselt vastu tungiv kuum bensiinilõhn hoidis teda tagasi, ja ta hüüdis sõduritele, et need vabastaksid talle koha. Ta ronis kärmesti üle juba tõstetud otsalaua, istus pingiservale, mis talle loovutati. Vallamajas asuvast rügemendistaabist kostis tasast kõnekõminat, ja ta mõtles, et vististi võetakse seal praegu vastu korraldusi algava päeva iseloomu kohta: kas lasta seda mööduda vaikselt või

alustada põrgut juba ühes päikesega, mis oli iga silmapilk tõusmas.

«Soo! Laske käia!» ütles ta tasakesi.

Kui autod liikuma hakkasid, seadis ta enda hästi sobivasse asendisse, et veeta aega ringivaatamisega. Ja jälle haaras teda tunne, nagu ümbritseks teda pisut painajalik unenäolisus, muutes kõik ta läheduses sootuks teistsuguseks kui see oli tõeliselt, ta oleks nagu seletanud praegu kõikjal midagi sellist, mis pani tahtmatult jahmatama — midagi, mis oli küll ääretult tuttav ja igapäevane, mis üllatas aga siiski iga detailikesega. Seal oli madal leinapaju nõretavate okstega; seal üksikult seisev noor arukask; teistest eemal, nagu väljatõugatu, tukkus hoopis kaugemal vasakul kahara ladvaga vana mänd, mille laiade okste vahelt paistis suur varesepesa; seal hüples kõver lepaoks rõõmsalt-rõõmsalt kahvatul taevalaguseel; — veider leinapaju, veider arukask, veider vana mänd, veider lepaoks! Ja metsatukad, mis katkestasid siin-seal silmapiiri ümarat joont, ei paelunud täna pilku oma olemise tähtsusega strateegiliselt vaatepunktilt, küll aga oma ähmase sinetusega, mis otsekui paitas üle väsinud närvikava . . . Ja pilved raba kohal olid nagu liikumatuks tardunud aurukoonlad hiiglasuure katla kohal, kulgedes oma rada pikkamisi-pikkamisi: ikka lõunast põhja . . . lõunast põhja . . . Ja siis hakkasid linnud kõikjal vilistama, esmalt üksikute siutsatustega, iga mööduva hetkega aga ikka valjemini ning hoogsamalt . . . Ja kui kapten Lepp jälle kord tagasi vaatas, oli idataevas juba nii punane, nagu peaks päike nüüd-nüüd nähtavale ilmuma, kõike oma kiirtega üle valades, kõike esile tõstes, kõigest suure jõuga . . . läbi tungides . . .

Vili frondist kaugemal asuvail põldudel oli tallamata, lokkas rõõmsalt, lainetas kergeis koidueelseis tuulepuhanguis, ja piki roopalist laiandit läks mees hobusega, kaks vanakest, mõlemad norus päi.

Maailm oli täis ühetasast, kontrastideta valgust.

Üks jänes jooksis pikkade hüpetega üle tee, kadudes madalasse sarapuu-tihnikusse, mis haaras nüüd maantee oma heledate hõlmade vahele.

Siis kohtasid nad mõisakarja, — see tuli rüminal üles mööda auklikku tanumat, loomad aurasid veel laudasoo-

jusest; suur kohmakate liigutustega härg tõstis nina vastu tuult ja luikas heledasti; jässakas tüdruk, öörähm veel silmis, peatus põõsaste vahel ja vaatas uudishimulikul pilgul möödakihutavaid sõdureid, peitis käed põllesse ja oma plikauudishimu laia naeratuse taha. Päike oli tõusnud üle lausmaad palistava silmapiiri ja kogu ümbrus sillerdas heledana, — lõõmav valgus süütas põlema nagu loendamatud sädemekesed heinakõrtel, rohulibledel, kõikjal ümberringi värisevail kaselehtedel, sest kaste oli paks ja kerged uduviirud näisid seda veelgi tihendavat.

Sel silmapilgul hakkasid sõdurid — et vabaneda unevaevast — suure häälega laulma:

«Kord sõitsivad linna husaarid,
neid saatis trompeetide hääl...
neil särasid mõõgad ja piigid,
tolm tuiskas ja keerles tee peal.»

Ja kõigist autodest mõirati korraga ühiselt:

«Uu-o-oh, neiu, kas tead?
akna avama sa pead,
kui ma sel ööl
sulle külla tulen veel!»

«Hoi-hii!» hüüdsid mõned sekka, lüües takti oma heledasti kõlisevail supikatlakestel.

Ja kui natukese aja pärast tekkinud vaikus liikmeid täitva väsimuse ja hirmsa hingeroidumuse jälle pinnale tõi, jorutati kohe edasi:

«Metsa läksid sa
ja metsa läksin ma,
metsa läksid kaks
karujahimeest ka!»
«Ho-iii-i!»
«Lase aga käia, lennata!
Lennata, lennata...»

Kapten Lepp hakkas samuti kaasa laulma. Aga sel ajal, kui sõnad ükshaaval, inetult väljavenitatuina ta huultelt õhku tõusid, vaevas teda lakkamatult kange tahtmine kisendama hakata. Haiged närvid tõmbusid üha pingumale, tal hakkas kahju kõige pärast, mida ta silm

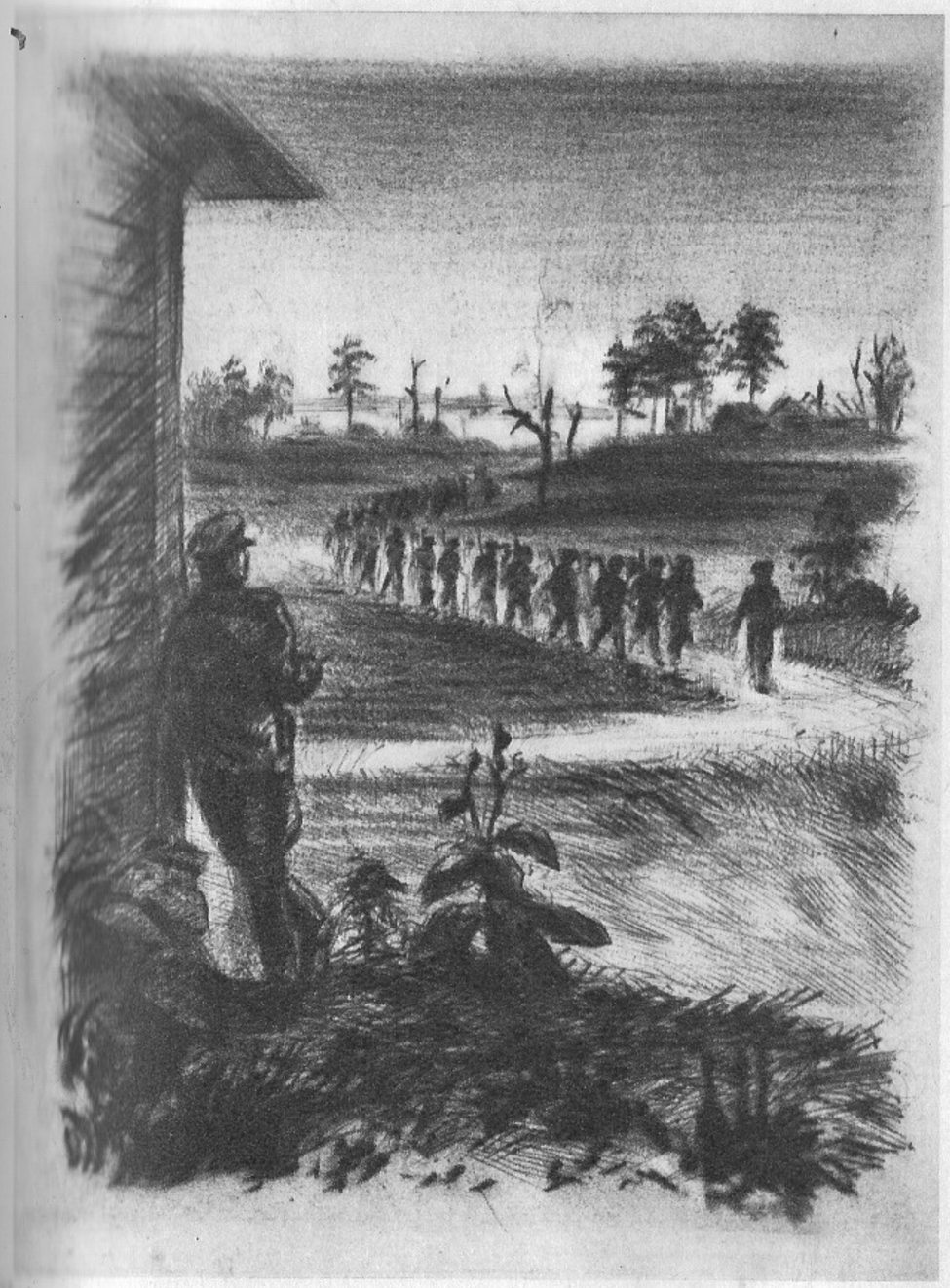

ulatus nägema, — enda pärast, kasutult mööduva aja pärast, ümbritseva maastiku pärast, nende lapseohtu noorukitegi pärast, kes siin praegu laulsid. Kaheksateist-kümne-aastased, veidi vanemad, aga kindlasti mitte üle kahekümne — nõnda nad seisid üksteise kõrval, kaldusid aeg-ajalt edasi-tagasi, näisid oma laiades inglise frentšides kidurate poisikestena, kes mängivad sõdureid. Aga ometi polnud see vaid kurnav mäng, ei, see oli tõelisus, ta oli näinud paljusid sääraseid otseti langevat, verest tühjaks jooksvat, vaevalisse surma surevat, kõhukoopad avatud, liigesed lömastatud... mil-le eest, mille eest? Alles aasta tagasi oli ta neid vahel edasi ajanud revolvriga ähvardades, kuid nüüd oli ta nendega kokku kasvanud ja nüüd oli tal neist kahju, sellest valmimatust inimmaterjalist, mis pidi paratamatult hävima... lootusetult, vaikides... m i l - l e e e s t, m i l l e e e s t? Ja jälle ütlesid ta vaevatud närvid silmapilguks üles, kuni ta tundis hambaid suus lõgisema hakkavat, ja jälle püüdis ta seda sobimatut erutust varjata pahurusega, kuna talle näis, et ta võib ilma selleta häbisse jääda...

«Ma ei tea... milleks siin nõnda kisada...» ütles ta veltveeblile, kes seisis tema kõrval.

«Oh... las nad möirgavad,» vastati aga kohe nagu vabanduseks.

Siis tuli esimene linnatänav, ja mehed, vastu nägu puhuvast sõidutuulest juba üsna värsked, valisid kohe uue laulu. Need olid küll üsna sündsusetud sõnad, mis nad nüüd hooga kuuldavale lasksid, need Briti impeeriumi huvisid kaitsvad noored poisid inglise mundrites, aga ta mõistis nende rõõmu ega sõandanud enam keelama hakata.

«Noh, mis siis — on ju sõda, las nad röögivad... ja kui see sõda kord lõpule jõuab, võivad ellujääjad jälle viisakaks muutuda,» mõtles ta endamisi. Majad olid veel vaiksed, sest kell hakkas alles neli saama, ja ainult üksikutele akendele ilmus uudishimulikke silmapaare, mis saatsid neid ükskõiksetena ning tusastena. Ja nood akendest välja vaatavad rahulikud linnakodanikud näisid mõtlevat sama mõtet, mida oli mõelnud äsja kapten Lepp, kompaniiülem: «Noh, mis siis... on ju sõda... las nad röögivad.»

Mehed pidid korterisse asuma vanasse gümnaasiumihoonesse ja kapten Lepp sõitis nendega sinna kaasa, kuigi tal polnud selleks erilist vajadust. Ta läks ühes majjagi, tegi korraldusi, õpetas ja juhatas allohvitsere. Siis tunglesid mehed unenäljastena naridele, ja veltveebel, määranud endale asetäitja, lahkus samuti, et külastada pruuti, kes ootavat teda pikisilmi.

Nad läksid mööda treppi alla. Kapten Lepp käis ees; varsti langes uks nende järel kinni; ja tunnimees, ajades enda hetkeks sirgu, tervitas pahuralt. Nüüd, kus polnud autode põrinat enam vaikust segamas, tajusid mõlemad minejad esimest korda seda kosutavat, pehme ning sooja villakorrana hingele laskuvat vaikust, mis valitses kõikjal munakivistel tänavatel. Kõrgete vanade puumajade vahel lainetas varahommikune kargus, ja varjud olid nii teravad, nagu oleksid need oma kohtadele joonistatud süsimusta värviga. Puud plankaedade taga liikusid tugevasti, sest tuul pöördus edelasse ja hakkas valjenema, ja mitmekordse tüminana kostsid sammud vastu õõnsaist väravatühemeist, aidates veelgi süveneda sel kosutaval rahutundel, mis tegi südame nüüd nii kergeks, nagu poleks vaja üldse enam millegi pärast muretseda, ka mitte selle pärast, et juba mõne päeva möödudes tuleb tagasi kaevikutesse pöörduda.

Kapten Lepp kehitas kaarditaskut, tasandas sammu ja laskis noore veltveebli enda kõrvale. Ta nägi, et sel olid helesinised, peaaegu tütarlapselikult pehmed silmad, himukatena kaarduvad huuled ja sõbralikult lahke lapsenaeratus nagu kõigil maiasmokkadel. Ta tundis seda inimest siiani vaid sõjakaaslasena, külmaverelise ning aruka poisina, ja talle näis peaaegu võimatuna, et ka temal võivad olla oma nõrkused, oma erilised kired, oma eriline individuaalne näoilmegi. Jah, imelik küll, et ta polnud veel kunagi märganud selliseid silmatorkavaidki üksikasju, mõtles ta pikkamisi; ja kuigi ta, vaatamata meeste seas valitsevale lugupidamisele oma isiku vastu, ei armastanud kunagi laskuda viimastega sõbralikku vestlusse, ei saanud ta täna siiski küsimata jätta:

«Noh, veltveebel, kas hakkate sellest vehklemisest juba tüdinema?»

«Hirmsasti, härra kapten,» vastati kohe siiralt.

Ja lisati ohates, otsaesisel vanamehelikud kibrakesed:

«Või kes meist ei tüdineks? See on ju päris selge. Oleks kindlasti ammu juba aeg sellele kõigele lõpp teha. Mehed räägivad nüüd alati, et ei tea, mis nad küll annaks, kui ühel hommikul sõna toodaks, et nüüdsest peale pole tarvis enam lasta ega paugutada. Et on rahu tehtud. Et pole muud midagi kui roni aga kraavist välja ja vehi mütsiga. Vaat sellepärast, et... kaua sa's ikka tahad nõiviisi elada ja kõngeda... nagu raibe aia ääres. Vabandage, härra kapten, aga nii see on. Ja kui te minult kord juba küsisite... siis... ma ei taha teile valetada.»

Ta pöördus kärmesti siia-sinna, pidas kapten Lepaga sammu, pilgutas kogu aeg oma kavalaid sinisilmi, milles näis puhuti hüplevat tillukesi, vallatuid sädemeid. Aga samal ajal, kui ta habemetu poisinägu naeratusest kõveraks tõmbus, lisas ta koguni tõsise häälega:

«Täna on ju meid jälle kaheksa meest vähem kui kaks nädalat tagasi linnast välja sõites.»

«Jah, mis seal teha... see on kord juba sõja paratamatus,» noogutas kapten Lepp.

Veltveebel tähendas hetke pärast:

«Kaks neist olid minu koolivennad. Teine tahtis pärast sõja lõppemist masinistiks hakata. Ja Loorents — teate, härra kapten, see, kes kord juba õlast haavata sai — rääkis alles paar päeva tagasi, et ta õpib aednikuks. Tahtis kangesti koju puhkusele minna. Ja läkski... laudkastis. Isa on tal lihtne tööline, ise oli samuti... maast-madalast peale hakanud. Polnud tal kommunistide vastu kaitsta... ei maad ega majalossi...»

«Eks see sõda ole mõnelegi meist niisugune,» ütles kapten Lepp endalegi ootamatu avameelsusega. Ja korraga küsis ta: «Aga ütleme, et tõesti varsti rahu tuleb. Mis te siis peale hakkate, veltveebel?»

Noor poiss kehitas õlgu, näis mõtlevat, naeratas korraga õnnelikult säravate silmadega.

«Ma ei tea,» ütles ta pikkamisi, naeratas aina edasi ja hakkas siis korraga usalduslikult seletama: «Nojah... ma pole ju siiani veel ühtki tööd teinud, härra kapten. Kuni seitsmeteistkümnenda aasta sügiseni käisin linnakoolis, olin juba kolmandas klassis, aga siis evakueeriti kool Venemaale, ja kui praegune sõda peale hakkas, tõm-

mati mind püssi alla. Noh, näete, selles pole ju veel midagi iseseisvat. Aga ma mõtlen, et... kui saaksin õige veidi juurde õppida ja õhtugümnaasiumi astuda.»

«Vaata ikka vaata,» ütles kapten Lepp. Ja lisas kohe hoopis sõbralikumalt, kuna talle näis, nagu kuuluks ta selle noore poisiga kuidagi kokku, kuidagi väga lähedaselt, intiimseltki: «Mina, näete, olin üliõpilane. Kakskümmend neli aastat vana. Teise kursuse arstiteadlane. Ja läksin vabatahtlikult, et kaitsta oma keisrit ja kodumaad. Ja nüüd saab varsti juba kuus või seitse aastat, mil ma muud ei teegi kui aina sõdin. Keda ma praegu kaitsen? Kas õigeid inimesi või lurjuseid? Pagan teab, eks seegi saa kord veidi selgemaks.»

«See on küll päris hull asi kohe...» ütles veltveebel ebamääraselt, nagu kunagi inimene, kes ei armasta endale eriti raskeid küsimusi esitada, ja jätkas veelgi oma tillukest elulookest.

Aga kapten Lepp ei kuulnud teda enam, süvenes mõtteisse, astus vaid edasi ja märkas viimaks, et ta läheb mööda päikesevalget tänavat — üsna üksi.

2

Kui kapten Lepp ärkas, hakkas õhtu juba saabuma. Ilm oli vahepeal pilve läinud, aknaruutudele langes üksikuid vihmapiisku, ta nägi läbi õitsvate toalillede lapikest tumehalli taevastki. Keegi oli vahepeal teda vaatamas käinud — küllap vist vennanaine — ja ta voodi ette oli asetatud kõrge vaas tumepunaste tulpidega.

Kapten Lepp pööras enda külili. Ta vaatas kella — see oli kaheksa. Nõnda siis oli ta puhanud ligi viisteistkümmend tundi järgemööda, mõtles ta pikkamisi ja mõnusalt, tundes samal ajal, et hiljutine surmaväsimus on kehast lahkunud, et peagi ei valuta enam. Ta vaatas kaua muiates aluspükste pimestavat puhtust, naha pehmet roosatust, haistis seebilõhnagi, mida näis praegu levitavat kogu ta keha. Ja ta tundis korraga kerget heldimust selle pisikese ning puhta toagi vastu, mis teda ümbritses, — seina katvate siniste tapeetide vastu, nurgas seisva raamaturiiuli vastu kõigi sellele reastatud elevandikeste ning kujukestega, heleda krohvlae vastu pea kohal, kuigi see oli liiga madalal ja näis teda rõhuvat.

Lamanud nõnda veel tükk aega liikumatuna oma kohal, mõtles kapten Lepp viimaks, et oleks vaja tõusta, habegi ära ajada ja venna ning vennanaisega veidi vestelda, kuna ta polnud neid veel näinud, sest tal oli oma võti. Kuid tundus raske voodist välja tulla: ta oleks vaid lamanud, lamanud — liikumatult nagu surnu, pea veidi viltu. Polnud mõtteid, polnud soove, jah, tõesti — ta võiks nüüd terveid päevi midagi tegemata lakke vahtida, aeg-ajalt ringutades, tajudes vaid oma tillukese olemise kõiki mõnususi! Aga kui raekoja kell lööma hakkas, sundis ta end siiski kärmesti tõusma, ja rõivastunud veidi hiljemini vahepeal puhtaks harjatud välimundrisse, mõtles ta jälle sõbralikust vennanaisest, kelle hoolitsevat kätt võis aimata kõikjal siin läheduses, ka neis pehmeis toatuhvleis, mis ootasid voodi kõrval.

Samal hetkel koputati uksele. Jah, sisse, ta olevat juba riides, ütles kapten Lepp, ja vaatas tuppa astujat vaid silmanurgast. Keskealine, tüsedusele kalduv ajalooõpetaja liipas üle läve, imedes kõverat piipu, mille mustaks korbenud kaha ulatus vaevalt nähtavale laiade hiigelvurrude alt, sirutades käe tervituseks ette. Hoolimata oma aastatest olid tal naiivsed sinisilmad, mis tundusid alati pisut ilmetutena ja kindlasti ka pisut tühjadena. Ja valanud oma lihava näo üle hüljeslikult südamliku naeratusega, ütles tulija kohe rõõmsalt:

«Pagana pihta küll — see oli alles üllatus, vana vennas. Ei kuulnud sinu päralejõudmist ei mina ega Salmegi. Alles hommikul, kui ma hakkasin ametisse minema, nägin eeskojas sinelit ja ranitsat. Millal sa's õige tulid, poiss?»

«Kell sai just pool viis,» vastas kapten Lepp ja raputas venna paksu kätt.

«Jah, ju me's nii raskesti magasime,» ütles ajalooõpetaja ja lisas, kuna noorem vend tast vaikides mööda vaatas:

«Niisama kui sinagi — terve päeva! Noh, vennas, täna poleks sind äratatud suurtükkidegagi mitte. Ma käisin paaril korral siin sees nii hommiku- kui õhtupoolikul, sa

lamasid täiesti ühteviisi — käsi põse all. Ja Salme ütles, et temagi pole sind jalule saanud, et sulle natuke kehakinnitust anda. Noh, ma tean, ega see ei või kerge olla — peksta neid neetud paljasjalgseid, neid kuradi punaseid!»

Kapten Lepp muigas, kallutas enda tagurpidi vastu toolikorju, hingas rõõmsalt ja sügavalt. Juba loendamatuid kordi oli ta kuulnud endale räägitavat, kuidas tema ja teised temataolised olevat otsekui saatuse poolt märgitud ja võivat õnne tänada osa eest, mis see neile võimaldab. Tõesti, tõesti, — see, mis sünnib praegu meie kodumaal, olevat väärt, et kirjutada sellest kord pakse köiteid, kinnitati talle tihti, ja eriti agarasti katsus teda ses suunas veenda just tema enda vend, too paks ajalooõpetaja. Aga säärase õilsa jutu ajajad olid peaaegu eranditult igasugused seljatagused ametimehed — mugavust armastavad intelligendid ja kasu lõikavad kaubitsejad, kes polnud vist veel kunagi oma mugavuse ja varanatukese heaks haistnud põlevat püssirohtu, kellele too rajatav vabariik oli aga nagu loodud heaks olemiseks. Ja nii ta ütles tänagi, teritades samal ajal habemenuga, mille sädelev metalliläige meenutas talle midagi, millest ta polnud küll teadlik, mis pidi aga kindlasti seoses olema tema viimaste päevade halva meeleoluga:

«Noh, sa alustad vist jälle oma loenguid? Pean enda muudkui kuulama seadma, nagu paistab?»

«Loenguid? Siin pole mingisuguseid loenguid!» ütles vend ja näis kohe haavununa, — ta oli suure enesetundega inimene ega kannatanud kunagi neid, kes armastasid võtta ta sõnu vaid tühise paatosena, millel puuduvad kõik olulised omadused, et kasvada tõsiasjaks. Ta oli küll juba varsti viiekümne aastaseks saamas, aga ometi oli ta nooruslikult entusiast, tõesti — pagan võtaks, millesse me siis üldse veel usume, kui mitte oma rahvuse võimsasse virgumisse kestvast orjaunest ja oma vahvate polkude kindlasse võidusse! Olevat ainult mõni üksik sündmus teada kogu vanas, kesk- ja uues ning kõige uuemaski ajaloos, mida saavat võrrelda sellega, mis sünnib praegu meie oma silma all, armastas ta kinnitada igal võimalikul juhul. Ja laotades pahuralt käsi, piip põidla ja esimese sõrme vahel, ütles ta ka täna, vaadates venda oma suurte sinisilmadega, milles lõõmas

juba sõnarikas vaimustus: «Mu jumal — mina pidavat temale loenguid! Ime küll! Just nagu sa ise ei taipa, missuguseid asju ajaratas praegu keerutab. Õnnetud hinged, kes ei ole võimelised sellest osa võtma. Ma olen sellepärast oma poistelegi öelnud, et minge aga ... kes jõuab püssi kanda! Sa oled ju sülitsi sündmuste sees, otse nende neelus. Ja peaksid sellepärast nägema kõike lahtiste silmadega! Jah! Ära naera midagi! Võib ju olla, et sinule paistab meie olevik, mida sa kujundad, nii lihtne ja igapäevane, aga mina kui ajaloolane võin sulle otse suhu öelda, et ... suured asjad on sündimas, ja ... sünnivadki!»

Kapten Lepp muutus iga hetkega aina tõsisemaks, — kuigi ta püüdis end tagasi hoida, hakkas see loba teda juba kohe tüütama, — kuid tal oli ometi nii hea olla, hea hingata, hea end aeg-ajalt toolil edasi-tagasi nihutada, teada, et ta on jälle kord sealt tulest tervena tagasi tulnud: et t a e l a b. Iga ülearune sõna näis midagi määrivat ning reostavat, ja ta tahtis nüüd üsna vait olla; ja sedagi tahtis ta veel, et ka teised oleksid ta läheduses üsna vait, mõistlikud ja pealetükkimatud ... «Ajalugu, ajalugu, ajalugu!» pomises ta pikkamisi läbi hammaste. Ta nägu läks kahvatuks, ja isegi ta õhukesed huuled hakkasid äkki värisema, kui ta ütles, suutmata end siiski kauemini taltsutada:

«Ah sa armas jumal küll ... jah! Igaüks oma sõiduhobusega või veoeesliga, sina aga ikka oma ajalooga. Mina ei tea ega tahagi teada, kuidas mõni su tulevane ametivend kord saja aasta pärast praegusi nähtusi seletab. Hea küll, olgu nõnda, — suured asjad sünnivad. Ma ei vaidle — las nad sünnivad! Ja kui see sündimine sulle nõnda meeldib, eks võta püss kätte ja — lase käia. Sinutaolisi kangeid ja aateliselt küpseid mehi seal just vajataksegi ... kurat sind võtaks!»

Ta polnud veel kunagi seni tasakaalu kaotanud — ehkki säärased jutud olid teda alati vihastanud ning ärritanud, — veel vähem tahtis ta seda aga kaotada just täna. Ja seepärast tuli see plahvatus talle endalegi ootamatuna ja tundus väga inetuna. Tuppa sigis hääletu vaikus, raske ning piinarikas. Ja vend, kes vaatas teda nüüd kohkunud ilmel, piip ikka veel sõrmede vahel, veni-

tas viimaks kartlikult, liigutades millegipärast nagu lõhna tõmmates oma pakse ninatiibu:

«S-soo... või sedasi...»

Kapten Lepp, taltudes jälle kiiresti, lõi abitult käega ning ütles maha vaadates:

«Noh, olgu, paike. Vabanda mind. Sina vaatad kõrvalt ja oled idealist, mina teen kõik kaasa ja olen... sellest kõrini. Iga asja taga peab inimene selget ja kindlat mõtet nägema... saad aru! Ja ma päris tõesti ei taha, et isegi neil vähestel puhkepäevadel räägitakse mulle ainult sõjast. Ole parem kena mees ja too mulle veidi sooja vett. Näed küll, et ma olen nagu ahv karvadesse kasvanud ega julge niisuguse välimusega sinu kaasalegi silmi puutuda.»

Mõneks minutiks jälle üksi jäänud, astus kapten Lepp peegli ette. Nõnda, nagu talle möödunud hommiku jooksul korduvalt oli paistnud, et ta näeb seda või teist asja alles esimest korda elus, nõnda juhtus ka praegu, mil ta silmad kiindusid mõtlikkudena oma kajastusse, — ta laskis pilgu pikkamisi libiseda üle oma juustest lageda otsaesise, üle paksude puhmaskulmude, mille alt piidlevad vesihallid silmad olid pika kaevikuelu tagajärjel omandanud veidralt puuriva ilme, üle jämeda ning lühikese kaela, millele järgnevad õlad olid järsud ning nurgelised; üle suure kongus nina; üle sirgete, väga kahvatute huulte; üle sügavate kortsude põskedes ja silmanurkade läheduses. Ta oli pikakasvuline ja kõhn, kuid ometi sisaldas ta ettehoidev keha midagi jõulist, midagi, mis võiks üpris kergesti muutuda hukutavalt hädaohtlikuks. Ja kui ta end nõnda tähelepanelikult silmitses, märkas ta tõesti nagu alles esimest korda, et hoolimata oma kolmekümnest eluaastast oli ta juba üsna vanaks jäänud, sest meelekohad olid hallid ja habemetüükaski võis seletada heledaid laigukesi.

Kui ta end korraldas, seisis vend tema kõrval, muutus hetk-hetkelt julgemaks ja hakkas taas püstitama oma suuri hüpoteese sündiva vabariigi hiilgavast tulevikust, mis laseb end kõrvutada vaid ühe rahvuse saatusega — kreeklaste omaga, kes julgesid vahvatena vastu astuda suurele Pärsiale. Jah, kas praegu ei sünni samuti midagi sellelaadilist, ta palub väga!

«See aeg teeb meist iga kolmanda kangelaseks... nagu sinagi, vennas!» hüüdis ta tulise paatosega ja võrdles uut, kommunistlikku maailma raske lumelaviiniga, mida valgub aiva juurde, mis aga sulab ei-millekski mele imettegeva isamaa-armastuse põletavas leegis. Ta hääl oli sujuv ning madal, ja kapten Lepp mõtles järsku endamisi, et sellised inimesed võivad tõesti keeruliseks jõlgitseda lihtsaimagi asja maailmas, ka kui nad ise seda ei tahakski! Aga ta ei öelnud enam midagi, sest piinlikkusetunne äsjase ägeduse pärast polnud ikka veel hajunud, ja habemeajamise lõpetanud, tõusis ta ohates, pesi näo puhtaks ning ütles kohe, et nüüd tahtvat ta proua Salmelegi tere ütelda ja siis varsti välja minna, kuna tal olevat veel asjatoimetusi.

«Noh, enne õhtueinet sa ei lähe küll kuhugi,» arvas ajaloolane, lahkudes jälle viivuks oma värvilistest kujutelmadest.

Kapten Lepp tundis tõesti nälga, ehkki ta polnud seda seni märganud. Ta ütles:

«Enne õhtueinet? Noh, kui see õhtueine aga ehk liiga pikale ei veni.»

«Lähme's kohe! Ma arvan, et seda saab juba praegu,» ütles vend.

Nad väljusid tillukesest toast, astusid saali, kohtasid seal nooreohtu naist, kes oli sohvapatjadele nõjatunud ja näis kuulavat. Ta oli just ametis oma õlgvalgete juuste korraldamisega, ja kuna ta ei teinud seda nähtavasti oma mehe tarvis, punastas ta nüüd kõrvuni, tõusis kärmesti, muutus veelgi kohmetumaks ja tuli lühikesi samme ritta lükkides kätt ulatama. Ta oli ajaloolasele endale sootuks vastand, ehkki samuti väikesekasvuline, priske ja nooruslikult värskeilmeline, meenutades millegipärast neid rõõmsalt heledaid naeripealseid, mida kapten Lepp oli juhtunud alles hiljuti nägema kuskil mürskudest lõhutud taluaias. Ja kui nad tugevasti teineteise kätt pigistasid, vaatasid nad mõlemad kõrvale, ehkki nad olid juba ammused tuttavad ja olid suutnud vahepeal juba teineteisesse veidi armudagi.

«Teie olete imelikuks inimeseks läinud, härra kapten,» ütles naine, ja kui ta muigas, ilmus ta põskedesse kaks lohukest, tillukesed nagu viljapesad värsketes hernekau-

nades. «Miks te meid ei äratanud? Noh, kuulge, ega me teile sellepärast omal ajal võtmeid ei andnud, et te meid segada ei tarvitseks. Tulete — nagu kass oma pehmetel käppadel. Ei kippu ega kõppu. Hommikul olete aga majas. Jumal tänatud, et teiega midagi ei juhtunud. Ma nägin halba und ja kartsin päris teie pärast!»

«Noh, seal oli viimasel ajal üsna vaikne ja rahulik,» ütles kapten Lepp.

Mindi söögituppa, laud oli kaetud; tundus veidrana vaadata kõigele sellele üliküllusele, mis täitis vaagnaid. Kala, rammus suitsuliha, suured redisemugulad, värsked leivaviilud, rõõsk piim, mille omapärast, karjamaal hulkuvaid noori lehmi meenutavat lõhna võis haista juba kaugele. See oli nagu ime, tõepoolest — j ä l l e ime, — metallist kahvlipeagi paistis naermapanevalt säravana, sest ta oma sõrmed olid selle kõrval kohutavalt tumedad ja lootusetult määrdunud. Jah, see oli siin nagu võõras maailm, tal olid sellest maailmast küll oma mälestused, aga siiski oli raske uuesti kohaneda kõige sellega, sest see oli ju nii hirmus kaugel igapäevasest ning tavalisest.

«Te võite küll õnnelik inimene olla, kas pole?» kuulis ta endalt hetke pärast küsitavat, ja seejuures märkas ta, et naine nimetas teda jälle härra kapteniks.

Ka selles ebakohases ametlikkuseski tundus midagi pateetilist, midagi vaimustusest nõretavat.

Ja haaratud kiiresti üle kukla ning kaela levivast kuumusehoost, küsis ta vastuseks:

«Miks te nõnda arvate?»

Vennanaine, vaadates talle nüüd otse silma, ütles:

«Noh, nagu te ise ei teaks. Pole ju vist ühtki teist inimest kogu linnas, kellest oleks viimasel ajal nii palju seltskonnas kõneldud kui just teist. Direktoriproua pool oli alles eile kohviõhtu, seal olid koos peaaegu kõik meie nimekamad daamid, ja kui te oleksite ainult kuulnud, kuidas teid iseloomustati! Te olete päevakangelane, härra kapten. Ja miks me ei peaks teie kohta käivaid kuuldusi uskuma, seda enam et nende kuulduste levitajad on teie oma sõjaseltsilised. Isegi rügemendi ülem olevat tähendanud, et kui mitte teie oma vahva kompaniiga, siis võiksid paljudki asjad sootuks teisiti kujuneda.»

«Jah, vennas, sa oled tõesti päevakangelane,» ütles ajalooõpetaja. «Või õigemini — mitte päevakangelane, sest see sõna ei ütle mitte kui midagi. Vaata — sa oled kangelane, t õ e l i n e k a n g e l a n e.»

Kapten Lepp valmistas endale uue võileiva. Tal oli jälle tunne, nagu tahaksid need kaks teda meelega solvata; ja ta ütles, vaadates ikka veel oma rusketele sõrmedele, mis hakkasid korraga tasakesi värisema:

«See on lori.»

«Palun väga — või lori!» hüüdis vennanaine.

Ning vend ütles kohe omaltki poolt:

«Muidugi pole see lori — me teame ju. Aga see on juba maast-madalast su viga, et sa ise ennast tublisti alla hindad. Ma olen ju sinust hulga vanem ja nägin niisugust asja igal sammul. Sa olid julge poiss, aus ja hakkaja, aga ikka püüdsid sa kõrvale jääda ja lasksid nii mõnegi teenitud kiituse osaks langeda hoopiski tähtsusetule asjamehele. Jajah, ära tee midagi pikka nägu. On ju tõsi, et tagasihoidlikkust tuleb lugeda suureks vooruseks, aga mis liig, see liig.»

Vennanaine ulatas talle taldriku suitsulihaga ja ütles, naeratades heldinult:

«Mu jumal, kuidas ma kahetsen, et ma olen naiseks sündinud. Eile, kui teist jälle jutt oli, mõtlesin ma, et järgmine kord, kui «Ühistöö» uue jao annetusi liinile saadab, katsun mina kah kätteviijate hulka pääseda. Miks meie, naised, ei võiks samuti midagi õilsat korda saata! Missugust mõnu ma küll tunneksin, kui mu nime nimetataks kunagi samasuguse aukartuse ja lugupidamisega nagu teie oma. . .»

Kapten Lepp naeris ja ütles kulme tõstes:

«Lollus! Ka isegi sel juhul, kui mõni agar mehike meid seal tõesti suurteks kangelasteks tembeldab! Kas või õigustatult. Noh, mis siis? Igatahes on see nimetus meietaolistele küllalt kallis lõbu. Ja ma usun, et enamik minu poistest müüks oma hiilguse esimesele vastutulijale üsna odava raha eest, kui see vastutulija oleks aga nõus tema asemele asuma. Et olge aga lahked, härrad, võtke muudkui püss ja ronige kaitsekraavi . . . ja särage nii kangesti ja kaugele, nagu süda soovib.»

«Tohoo!» venitas ajaloolane ja pani millegipärast prillid ninale, just nagu oleks ta nüüdsama kuulnud lubamatut pühaduse teotamist.

«No miks te's jälle nii küünilist juttu ajate?» küsis naine.

Koorides endale redist, kuna see vastumeelne vestlus näis mõjuvat tasse hoopis imelikult — aina isu suurendavalt —, ütles kapten Lepp:

«Mis selles mu jutus siis nii küünilist on, proua? Inimesed, kes võivad iga silmapilk oma paraja portsjoni kätte saada, ei oska ju kunagi mõelda nii suurepäraselt ja põhjalikult kui teie... seljatagused. Sest — targutamine on meie pool tahaplaanile jäetud. Aitab juba sellest, kui me pääseksime terve nahaga. Surm või sandiks jäämine, noh — keda see meelitab?»

«Näed, see on jälle sinu alatine tagasihoidlikkus ja oma isiklikkude väärtuste mahategemine!» hüüdis vend.

Ja vennanaine, vaadates vaimustatud pilgul lae poole, ütles:

«Kangelassurm — kas see pole h o o p i s midagi muud?»

«Hoopis midagi muud kui — m i s?» küsis kõnetatu.

«Kui niisugune surm, nagu peame surema kord meie, tühipaljad argipäevainimesed,» seletas vennanaine.

«Surra auväljal oma kodumaa eest — sellest me peame õpetama unistama oma lapsi juba maast-madalast,» ütles ajalooõpetaja ja vaatas nüüd läbi suurte sarvprillide.

«Ja surra... oma ligimese... oma rahva eest...» ütles naine.

Kapten Lepp kehitas naerdes õlgu.

«Noh, kuidas seda nüüd võtta,» ütles ta. «Mina olen küll siiani kokku juhtunud ainult niisuguste inimestega, — muidugi seal frondil —, kes mõtlevad, et kangelassurm, nagu teie seda siin seljataga nimetate, on tegelikkuses lihtsalt nõnda, et terve ja tugev inimene peab hauda kõbima oma kõige paremas meheeas. Ja valusamgi on see surm ehk mõnest muust lõppemisviisist — see pole neile samuti uudiseks. Kangelassurm? Kangelashaavad? Noh, lubage, armsad isandad, — me kannatame ju selle kõik vaikides välja ega keeldu teie

vabrikute, majade ja vürtspoodide nimel oma «k o h u s t» täitmast, aga ütelge mulle, olge lahked, missuguse õigusega te meilt veel nõuate, et me peaksime oma hädast ja ummikusse jooksmisest isegi rõõmu tundma, selle eest kedagi või midagi tänama, lõbusad olema ja käsi plaksutama! Nagu sa näed, vennas, võib seda kõike ka teisest seisukohast vaadelda.»

Kapten Lepp naeris jälle, võttis paksu singitüki, asetas selle võileivale, istus kühmulangenuna ja sõi suure suuga. Ajaloolasest vend aga sõnas vaimustatult:

«Ära räägi vürtspoodidest! See on lollus! Ei unusta isamaa kunagi oma vahvaid poegi. Ei neid, kes seal auväljal langevad, ega neidki, kes kaotavad ihuliikmeid!»

Ja kapten Lepp, ikka vaevalt märgatavalt muiates, ütles pikkamisi:

«I s a m a a? Elame — n-näe-me!»

Talle taheti vastata, vend tõstis juba käegi, aga ta lõpetas just söömise, tõusis ja väljus head õhtut soovides. Peatudes viivuks saaliakna juures, toetas ta käed raamipuule ja vaatas kaua tähelepanelikult mööda tühja uulitsat alla, jälgides üksikuid jalutajaid, kes läksid piki kõnniteid. Taevas oli hele, veidi roosakas, pikad, harulised pilved moodustasid nagu suure linnutiiva, mille roots näis toetuvat kuhugi silmapiirile. Kõrvalmajas tinises balalaika ja kaks häält laulis haledatoonilist sõjalaulu, mees ja naine, küllap vist armastajad.

Veidi hiljem oma tuppa astunud, istus kapten Lepp voodiveerele, süütas sigareti ja hakkas end pikkamisi edasi-tagasi õõtsutama. Näis, nagu peaks ta millegi üle põhjalikult järele mõtlema, kuigi ta ei teadnud, mille üle nimelt. Nagu mingi kauge mälestus hakkas teda rõhuma, peen ja õhuline, ja ta oli nagu kellelegi midagi võlgu, ja tal polnud ometi aimu, kellele nimelt. Kõik oli vaikne, puudki aias ei kahisenud, tõesti — kas praegu midagi ei puudu, kas kõik on oma kohal, kas midagi pole valesti läinud? Pikkamisi lõi paar teravat valusähvatust üle meelekoha pahemasse silmamunasse, tuues endaga kohe kaasa piinava ahastuse. Ja uuesti vallutas teda kange tahtmine välja minna, ükskõik kuhu, peaasi — siit eemale.

Kuid selle asemel et tõusta, laskus ta pikali ja sulges silmad.

Ja ta uinus sügavasti, käsi põse all.

3

Säärases närviliseks tegevas olukorras valmistas kapten Lepale tõsist rõõmu, kui talle umbes kesköö paiku helistati ja kui ta aparaadi toru kõrva juurde tõstes kuulis, et räägib tema vana lapsepõlvesõber ja sõjakaaslane suurtükiväeleitnant Holm. See oli samuti alles päev tagasi linna jõudnud ja tundis end nähtavasti juba puhanuna, kuna ta kärsitu iseloom ei sallinud kunagi rahu ega vaikust. Ta teatas kärarikkalt, et ta istuvat ühes mõninga kamraadiga «privaatkasiinos», paaritoalises poissmehekorteris, kus miski polevat keelatud.

Kapten Lepp rõivastus kiirustades. Ta harjas mundrit, puhastas säärikud läikivaks, vaatas end peeglistki, — oli varsti valmis, sammus kärmesti astudes trepist alla ja astus tänavale, mantel käsivarrel.

Oli soe juuliõhtu. Soe tuul puhus üle majakatuste, all kõnniteedel oli üsna vaikne. Taevas pea kohal roosatas, rohetas, tundus paiguti luitunud-sinisena, kiskus ida poolt kergesse sulgpilve. Ja oli kuidagi nii pühapäevalik, et temaga kaasas käiv sammudemüdin moodustas nagu hiiglasuure lainetussõõri, mille keskelt ta ei pääsenud. Siis tuli minna läbi vana pargisalu, ja varjud suurte kastanite all olid kuidagi soojad, kleepuvad, rõsked ja sulavalt pehmed.

Kapten Lepp võttis rinnataskust sigareti, süütas selle. Nüüd näis talle endalegi absurdsena, et kogu päeva jooksul ta polnud veel kedagi oma teenistuskaaslastest üles otsinud, tal hakkas oma laiskuse pärast piinlik, ja kahjugi oli tal kõigist neist sisutult möödunud tundidest. Ja ta märkas isegi seda, et ta samm oli kergeks ning vilkaks muutunud, nagu noorel poisil, kes tunneb end täiesti vabana.

Kui ta pärale jõudis, lõi kell juba kaksteistkümmend. Tuba, kuhu tuli astuda, oli täis lärmitsevaid inimesi, mehi

ja naisi, kes näisid üksteisele vahetpidamata midagi selgeks tegevat, suitsupilved venisid seinast seina, kuskil nurgas käätsatas lõõtspill. Siin oli toole, vana sohvatükk ja pikk laud, mille juures istus suurtükiväelane Holm, kõhetu ja närviliselt punetav nagu alati, ühekäeline Anilane, kes teenis kuskil staabis, balti-saksa päritoluga ratsaväeleitnant, kogu oma sangarikuulsuse omandanud hiljutises landesveerisõjas, ja paks rügemendiarst, kes noogutas tukkuda, otsaesine peopesal. Oli nähtavasti juba rohkesti joodud, sest vaidluses mingi kõrvalise ning hoopis tähtsuseta küsimuse üle rääkisid kõik korraga, peaaegu karjudes. Ja leitnant Holm, märgates uurdetulijat esimesena, hüppas suure hooga püsti, tuli teretama ja ütles naerdes:

«Noh, issand olgu õnnistatud, et oledki kohal. Ma kuulsin just, et sa polevat ennast inimeste killas näidanud juba . . . paaril puhkeajal. Kas hea kuulsus teeb uhkeks?»

Selles küsimuses oli sõbralikku pilget; kapten Lepp naeris; kui leitnant teda laua poole tõmbas, mõtles ta endamisi, et . . . küllap seegi siin purjutab nõnda vaid endas kasvava mõttetusetunde uputamiseks. Ta istus, olles enne kõigil kätt raputanud, ja küsis baltlaselt, kitsa kalalaubaga poolsadistlikult sõjasulaselt, et kas ta õilsad suguvennad pole ta vastu ikka veel atentaati toime pannud. «Ohohoii-i . . .» hüüdis rügemendiarst, tonksatades järsku peaga vastu lauaserva.

Sel silmapilgul hakkas pill jälle mängima. Kapten Lepp valas endale juba teise klaasi likööri. See oli kange, maitsev, tuletas oma teravuselt meelde midagi väga kuuma, kõrvetas kõris ja täitis kogu sisikonna mõnusa soojusega. Pea sumises kergesti, nägu hakkas õhetama; ja tundes kõike senist endast kaugele-kaugele eemale nihkuvat, nagu midagi, mis teda enam ei puuduta, ütles ta suurtükiväeleitnant Holmile, kes vaatas teda naeratades:

«Noh, elame ikka veel, pagan võtaks!»

«E-la-me! Jajah!» vastas sõber ja pilgutas lõbusalt.

Rüübati jälle punakalt sädelevat likööri, hammustati võileiba, lärmitseti, taheti ikka nagu hakkama saada millegi seninähtamatuga ning huvitava ootamatusega. Kõik

rääkisid jälle korraga; sellest tekkiv lakkamatu lärm väsitas ja tegi uimaseks; kapten Lepa pea kaldus tagasi üle toolileeni, vastu seinakrohvi. Keegi alustas laulu — kuid seda toetasid ainult naised, — löödi jalaga takti. Ja kapten Lepp mõtles, et küllap tal on praegu hea olla vaid sellepärast, et ta on jälle elavate inimeste killas, eemal lahingutest, surmahirmust, vajadusest varjata end mullasse nagu mutt.

Aga just samal hetkel, kui ta seda mõtles, kuulis ta kedagi üsna oma kõrva ääres rääkima hakkavat — vaikselt, ühetoonilisel häälel, nagu igatsedes. Kuigi ta ei viitsinud silmi lahti teha, teadis ta vaistlikult, et kindlasti pole see keegi muu kui lipnik Änilane, too ühekäeline. Ta tõmbas lauba kipra, ulatas jalad laisa liigutusega laua alla, pigistas käed taskutesse, kuulas, kuulas. Ja sõnad voolasid tast nüüd üle kuidagi pehmelt, tasakesi paitades, mattudes aeg-ajalt üldisse suminasse, kasvades aga samas jälle sellest välja... ja siis kärises ta vaimu ees midagi kaheks, justkui õhuke ning sitke riie... ja kui ta kohe seejärel laud roidunult lahti ajas, nägi ta oma läheduses tõesti noore invaliidi priskelt punetavaid põski, mis meenutasid talle äkki määratu suuri, poolvalmis tomateid.

«Aa... see oletegi teie...» ütles ta naerdes.

Lipnik Änilane oli parajasti midagi jutustanud, muutus aga nüüd kohmetuks ja küsis:

«Kuidas... see olengi m i n a?...»

«Nojah, kas te siis ei ole?...» vastas kapten Lepp kiiresti ning südamlikult ja tõmbas teist käest. Ja nähes poissi veelgi enam kohmetavat, lisas ta kohe silmi kissitades: «Vaadake... ma teadsin seda, et see teie olete. Nii kohe, kui te rääkima hakkasite... Aga... pardon... millest te mulle siin just pajatasite? Mitte ei pannud tähele, andke andeks.»

«Ma... tuletasin teile meelde meie esimest kohtumist, härra kapten,» ütles lipnik Änilane. «Jah, vabandage, kas te mäletate mind veel? See oli paar kuud tagasi... ei, rohkem kui paar kuud tagasi...»

«Mäletan, mäletan,» ütles kapten Lepp.

Ja poiss, kallutades end nüüd talle üsna lähedale, lisas ahastavalt:

«Näete, mis minuga vahepeal juhtus. Sant... muud midagi. Alles nädalat kaks tagasi tulin haigemajast välja.»

Vaikus.

«Jah... ma kuulsin juba kohe,» vastas kapten Lepp veidi aja pärast. Ja et see kõneaine mõjus temasse järsku imeliselt erutavalt, küsis ta jälle tõsinedes: «Kas... pahem?»

«Nagu näete,» noogutas lipnik Änilane.

Vaikus.

Ja kui kapten Lepp enam midagi ei lausunud, jätkas ta ühetasase häälega, õõtsutades oma nooruslikult tugevat, kuid teise käe puudumise tõttu veidi viltu hoiduvat keha pikkamisi edasi-tagasi.

«Jajah... vaadake, härra kapten, nõnda minuga läks. Nagu ma juba ütlesin — vilets sandike, kes ei kõlba mitte kuhugi enam. Ja kuidas ma kogu aeg muust ei mõelnudki kui aga sellest, millal ma ometi viimaks liinile pääsen. Ma olin just kooli lõpetamas, kui meil sõda algas. Ja ma astusin kohe õppursõduriks, peaaegu esimesena. Seepärast, et ma teadsin, et isamaa vajab mehi, kes teda kaitseksid, käsivarsi, mis tema eest väljas seisaksid, julgeid rindu, mis vaenlase löögid vastu võtaksid. Ma olin küll veel väga noor, vaevalt üheksateist-kümne aastane, ja me kõik olime veel väga noored, aga oma ülesannetes ja kohustustes me olime palju rohkem teadlikud kui mõned panetunud vanad. Öeldi, et nimelt juhtidest olevat meil väga suur puudus, ja sestap mina kah läksin vastavatele kiirkursustele. Ja siis... kui kangesti sai oodatud ohvitseripaguneid! Mitte sellepärast, et edvistada ja uhkust ajada, vaid sellepärast, et me teadsime end oma õigetele kohtadele minevat. Paar korda meid viidi ju küll tuleliinile, aga siis juhtus seal ikka üsna vaikne olema, või jälle punased aina taganesid. Ja nii ma ei näinudki peaaegu ainustki õiget lahingut, enne kui viimaks... minuga juhtuski see loll lugu. Noh, nüüd ma ei kõlba enam kuhugi, härra kapten. Ja kui ma ainult mõtlen, et ma ei saanud üldsegi püssi korralikult kätte võtta... siis...»

Kapten Lepp kergitas lauge, — säärased paatosest nõrisevad, ajaleheliselt imalad ja kuskil oma sisemuses

kindlasti väga võltsid sõnad olid talle küll ammu juba tuttavad, ometi aga omandasid need, vaatamata oma banaalsuselegi, noore ohvitseri huultelt libisedes hoopis erilise ilme. See oli seletamatu usutavuse moment nii rääkija hääles kui ka kõnetoonis, midagi, mis sugereeris, väga lähedale tuli. Ta teadis kogu aeg üsna kindlasti, et talle näidatakse praegu naiivset, heledasti põlema plahvatanud, ikka veel petteuimas olevat lapsehinge, selle lapsehinge südamlikke, lihtsaid tõekspidamisi — jõulisi tegureid, mis võivad sagedasti määrata kogu inimese saatuse. Ja võttes laualt viinaklaasi, rüüpas ta selle pikkamisi tühjaks, surus kukla jälle vastu seina ning ütles tasakesi:

«N-noh?»

«Siis ... ma ei taha nagu elada ega liikudagi enam ... Tahaksin ... surra! Lihtsalt ... endale lõpu teha!» ütles lipnik Änilane ja nuuksus kuivalt.

Kapten Lepa südamesse lõi nukker kaastunne, kuigi ta katsus seda tagasi hoida. Ja ta ütles, avades nüüd laud ja vaadates teist oma tumesiniste silmateradega:

«Ärge rääkige rumalust. Ja tänage vähemalt sellegi eest, et teil päris räbalasti ei läinud.»

Suurtükiväelane Holm tantsis vene tantsu.

Baltlane moonutas nägu, hirnudes aeg-ajalt kõrge ja heleda sokuhäälega.

Ja lipnik Änilane, püüdes oma halemeelsusehoogu naabrite eest varjata, hakkas jälle rääkima. Ta ütles, pühkides sisemisest rahutusest värisevate sõrmedega üle otsaesise ja ninaselja:

«Ma olen juba sagedasti mõtelnud, et oleks paras aeg kuul pähe kihutada ... Jah ... Sellepärast, et sõjaväeline karjäär — see on olnud minu suur igatsus juba maast-madalast. Ma olin alles põlvepikkune poisike, kui unistasin saada mereväelaseks, kui mõtlesin endale mundrigi selga ja käisin salaja ringi, puumõõk rihma küljes. Sest vaadake, härra kapten, ma olen päritolult saarlane, ja küllap nii mõnigi minu esivanematest on sõitnud kunagi viikingisõite. Ja kui ma siis hiljem kadetiks olles teadsin endast pealekaubа saavat veel ohvitseri, näis mulle, nagu hakkaksid mu ammused unistused viimaks ometi täide minema. Aga ... kõik läks teisiti. Ja

ainus, mis mulle veel võimaldati, oli teenistus staabikantseleis. Sedagi armu pärast! Mu jumal, kuidas ma kartsin, et mu palvekiri tagasi lükatakse. Sel ajal, kui teised oma elu ja tervise turule viivad, pean mina nüüd paberites sorima ... Ar-mu-lei-va-sööja! Tindisolkija! Muudkui kuula aga nurisemata, kuidas ausad liinisoldatid minu ja teiste minutaoliste kulul seljataga irvitavad. Tõesti ... ei tahaks nagu uskudagi, et inimese elu võib nii hirmsasti õigest sihist kõrvale minna. Kõik minu igatsused, kõik minu unistused ... kõik minu janu niisama kuulsaks saada nagu olete teie ja nii mõnigi teie seltsimees ... r-raks ... ja sellest pole enam midagi järel.»

Poiss tõmbas kuuldavalt hinge, liigutas oma kahvatut suud ja jäi äkki mõttesse. Kapten Lepp tühjendas uue viinaklaasi, tegi seda jälle kinnisilmi, süütas sigareti. Lärm suurenes, mõõnas, rullus mööda tuba siia-sinna. Ümberringi näis muutuvat üha umbsemaks, kitsamaks, ent soojemaks ning mõnusamakski. Õhuaken oli lahti; selle kaudu imbus suurte puhangute kaupa sisse värsket ööõhku; keegi lõi pudeleid vastamisi ja leitnant Holm tegi millegipärast: «bumm-bumm!» Siis tantsiti valssi, hüpati polkat, tuiguti tangot ja kareldi viimaks ringi pöörases vengerkahooski. Baltlane laulis liiderlikku bordellilaulu ja mõkitas ikka sokuna; naerdi, naerdi, naerdi; ja keegi läks üle põranda ning virutas rautatud säärikutega hoope, küllap vist Holm, kes muutus üha elavamaks.

«Mõtlete vist, et see oleks palju suurem õnn, kui te nüüd juba päris vaikselt mullas lamaksite?» küsis kapten Lepp vähe aja pärast ja tundis juba tahtmist minema hakata.

Lipnik Änilane noogutas:

«Kindlasti.»

Kapten Lepp ütles:

«Ärge olge oma saatuse vastu tänamatu, sõber.»

Ja jälle pidi ta vaikselt kuulama jääma, jalad hooletult laua alla lükatud, käed taskutes, pea tagasi heidetud, kui teine kohe kiiresti rääkima hakkas:

«Ei, see pole tänamatus, palun väga. Mispärast — tänamatus? Ja mispuhul või kelle vastu — tänamatus? Ma olin noor, ma tundsin, et kogu mu elu võib sisukaks muutuda ainult sel juhul, kui minust saaks vapper sõja-

mees. Ja ma pean jälle tähendama, et ma ei mõelnud seda kutset lihtsalt kui ametit, vaid rohkem ... ideeliselt. Olla inimene, kelle õilsaks ja ilusaks ülesandeks on kaitsta oma rahvast ja kodumaad, kes ohverdab end rohkem teiste kui enda eest, — kuulge, mida me võime veel nõuda, härra kapten? Elada on ainult üks kord! Ja sellepärast tuleb leegitseda nagu tungal ... kuulsusrikkalt ja vägevasti! Aga mitte visiseda-vusiseda ja vaevalt-vaevalt suitseda. Kui ma umbes kuu aega tagasi siia linna tulin, kuulsin ma pea igal sammul ainult teist, teie kompaniist, teie vahvusest, teie suurtest tegudest. Mu jumal, kuidas ma vahel ahastasin ... Ja ma mõtlesin siis kümnel korral, et teie oletegi see, kes elab nagu tungal, leegitsedes, vägevalt ja kuulsusrikkalt. Jah ... jah ... ma ei tea tõesti, mis ma küll annaksin, kui minust oleks saanud oma esiisa Lembitu väärikas järglane — nagu teie, härra kapten.»

Kapten Lepp avas silmad, viskas sigaretiotsa põrandale, pahvatas valjusti naerma. Kuid ta tõsines kohe jälle ja ütles mõtlikult:

«Nagu ... mina? Kuulge ikka, armas sõber!» Ja kui lipnik Änilane talle kohmetul pilgul otsa vaatas, lisas ta kohe märgatava halvakspanuga: «Nagu ... m i n a!»

Vaikus. Tuul puhus kardinad pingule ja teine neist libistas pikkamisi üle tumerohekate viinapudelite.

Ja kapten Lepp lõpetas oma äsjase mõttekäigu:

«Jah, vaadake, et minutaoliseks saada, selleks te peaksite küll olema päris viimane argpüks.»

Lipnik Änilane pomises, silmitsedes teda arusaamatuses:

«Kuulge, härra kapten!»

Ja kapten Lepp sulges kohe uuesti silmad ning ütles:

«Just nii! Mis te siis mõtlete? Et ma olen see nõndanimetatud kangelane puhtast armastusest kõigi nende kallite kaaskodanikkude vastu, kellel on minu ja teiste minutaoliste relva varjus hea ja hõlbus karjääri teha! Eksite, andke andeks! Ek-si-te!»

Siis vaikis ta uuesti, ootsutades end pikkamisi kahele poole, kuulas seda ebamäärast kohinat, millesse näis puhuti mattuvat sõprade lärmitseminegi. Ja ta ulatas jälle käe pudeli järele, et valada endale viina.

4

Lipnik Änilane vaatas kapten Leppa samal ajal altkulmu, pilgutas kiiresti ning närviliselt, hakkas kogelema. Ta oli silmanähtavalt purju jäämas, ometi aga näisid ta ajud töötavat veel küllaltki loogiliselt, ta pilku sigis midagi ahastavat, midagi, mis vajas nagu lohutust. Kapten Lepp vaatas tema tühja varrukat, mille ots oli taskust välja libisenud ja rippus üle puusanuki alla. Väljas muutus pimedamaks, taevas tõmbus pilve. Ja viimaks ütles ühekäeline nooruk, silmitsedes oma alles jäänud käe pikki ning rahutuid sõrmi, mis pigistasid pudelikaela:

«Andke andeks, härra kapten ... aga ma ei saanud teist vist aru. Kas te naljatasite ennist? Oelge, olge hea.»

«Ei, ma ei naljatanud,» vastas kapten Lepp.

«Te nimetasite end argpüksiks ... See pole ju võimalik! Niisugust väljendust ma saan võtta ainult kui pilget. Ja ma ei taha tõesti, et t e i e mind pilkama hakkate. Näete ju, mihuke ma olen. Õnnetu inimene. Närakas, kes kuhugi enam ei kõlba ...»

Poiss luksatas jälle kuuldavalt, tahtis nagu mingi eksimuse pärast vabandust paluda. Kapten Lepp tundis midagi kurku tõusvat, mõtles endamisi, et küllap see veider halemeelsus, mis teda täna vallutama kipub, on ikka tollestsamast tüdimus- ning väsimustundest, mida ta viimasel ajal nii tihti enda juures tähele oli pannud. Ta katsus naeratada. Kuid see ei õnnestunud kuigi hästi — kõverdusid ainult huuled, silmad jäid aga endiselt tõsiseks. Ja alles hulga aja pärast ütles ta pikkamisi, kummardudes veidi ettepoole:

«Jätke nüüd, hea sõber, milleks ma peaksin teid's pilkama? Noh, mis siis — olen tõesti argpüks. Ja mis seal's imestada, et ma seda kord avalikult tunnistadagi julgen! ... Pealegi — oma ülesandeid täidan ma ju eeskujulikult. Ja ma arvan, et see asi just kõige tähtsam ongi ... neile, kellele me oleme end kasutada andnud.»

Vaikus.

Kapten Lepp naeris lühidalt, karmilt, nõjatas küünarnukid lauaservale. Siis kummardus ta korraga naabrile

veelgi lähemale, võttis selle küünarnukist kinni ja ütles kirglikul häälekõlal:

«Pole midagi parata, nagu näete. Kurb tõde, aga siiski — tõde.»

«Ei!» ütles lipnik Änilane ja vaatas teda oma suurte purjus silmadega.

Ja kapten Lepp küsis, tundes teravaid sähvatusi jälle meelekohtadest silmamunadesse löövat:

«Kas te's ei usu mind? Ei usu?»

«Ei,» vastas teine pikkamisi.

«Miks?»

«Aga sellepärast, et see on võimatu.»

Vähese vaikimise järel küsis kapten Lepp jälle:

«Millest te järeldate, et see peaks võimatu olema?»

«See, mida teie olete korda saatnud, ei kõlba ometi kellelegi, keda võib tõepoolest argpüksiks nimetada,» ütles Änilane ja vangutas nõrgalt naeratades oma ilusat blondjuukselist pead.

Ja kapten Lepp ütles nüüd kuidagi külmalt ning asjalikult, nagu inimene, kes teab äkki selgemini kui iialgi enne oma sõnade tõelist kaalu:

«Vaadake, armas lipnik, see on nõnda ... ja see on siiski võimalik. Vähemalt niisuguses olukorras, nagu mina praegu elan ja tegutsen. Jah, mul ei tule mõttessegi enam midagi ilustama hakata või liialdama. Ja ma võin teile kinnitada, et ka see, mis ma olen päris tõesti korda saatnud (enamjagu neist kenadest lugudest on mulle lihtsalt külge luuletatud), ei ole millestki muust kui kangest hirmust. Jah, ma tean, see kõlab veidralt. Aga nagu ma ütlesin: tõde jääb tõeks, olgu see tõde kuitahes valus või üllatav.»

Ja olles valanud uue klaasi täis nii enda kui kaaslase tarvis, hakkas ta nüüd tasakesi rääkima, just nagu analüüsiks ta sootuks võõrast inimest, kedagi säärast, keda ta veidi ehk vihkabki.

«Muidugi ... see pole ju küll kuigi tark, mis ma teile nüüd jutustan. Mitte põrmugi tark ...» ütles ta. «Sest harilikult peetakse mõistlikuks end ilustada hästi kirevate sulgedega, mitte aga neid sulgi endalt maha kitkuda. Eks ma isegi ole maast-madalast niisamuti toiminud. Sest inimene kõigi oma nõrkustega on ju täiesti loomulik nähtus. Aga teile ma pajataksin vahepalaks siiski midagi niisugust, mis võiks teid mõtlema panna oma kenakese katmatusega. Seda enam, et te olete ikka veel selles kanges romantikahoos, milles ollakse küll harilikult kuni esimese lahinguni ja esimeste üle pea vuhisevate mürskudeni. Ja et te minust paremini aru saaksite, siis jutustaksin ma teile endast veidi pikemalt. Nii umbes, st ... noh, olge head ja kuulake ka midagi päris tõelikku sellest külmaverelisest lahingumehest, sellest legendidega ümbritsetud kapten Lepast. Jajah, ma vist ei liialda, kui ma ütlen, et minule on au osaks langenud kujutada oma tillukese ja tagasihoidliku isikuga meie kodanliku riigi sünnipäevil midagi samasugust, nagu oli tsaariarmeele maailmasõja päevil Kuzma Krutškov.»

Lipnik Änilane vaidles tuliselt:

«Kuzma Krutškov oli ainult miraaž, teie aga olete tõelisus.»

«Kangelane säärasena, nagu kujutlete seda teie ja kõik teisedki teietaolised — ma mõtlen ikka selles olukorras, milles m e i e praegu elame ja tegutseme —, on alati miraaž,» ütles kapten Lepp. Ja linnunäoga baltlasele, kes pakkus talle viina: «Ei, tänan, ma ei joo enam. Aitab.» Siis aga nõjatas ta pea jälle käe najale, kummardus ette ja rääkis pikkamisi, sõnahaaval: «Kõigepealt jutustaksin ma teile ühe väga ammuse loo, millest ma ei tea ei seda, kus see sündis, ega ka seda, millal see sündis. Kaugemale tagasi mu teadvus igatahes ei küüni, ja sellest ma järeldan, et võisin tollal olla kõige rohkem viie või kuue aastane. Mul on väga selgesti meeles, kuidas ma ühes oma mõne kaaslasega jäätükke hunnikutesse tõstsin ja kuidas siis võõras poiss, minust aasta või paar vanem, tuli mööda teed. Ta jooksis minu juurde ja hakkas mind tõukama. Lükkas, astus jalgadele, tallas mu mänguasjad katki. Ta kavatses mulle kindlasti veidi naha pealegi anda. Ja vaat siis sündis minu elu esimene kangelastegu: ma läksin poisile kallale — niivõrd ootamatult, et ta ei saanud end enam kaitstagi, lõin ta nina lõhki ja ajasin ta minema. Nõndaks. Nagu te näete, on see üpris lihtne lugu. Aga ometi peitub selles lihtsas loos võti mu praeguse kuulsuse mõistmiseks. Vaatleme seda sündmust veidi lähemalt, ja siis te näete, et oma hilju-

tiste sõnadega ma ei pajatanud mitte midagi ülearust. Mul on meeles väga selgesti see higiseks tegev hirm, mis ma pidin üle elama selle võõra poisi ees. Ta oli mulle tundmatu, oli minust suurem, oli minust kindlasti ka tugevam . . . ja polnud pealegi mingil määral vastik ega eemaletõukav. Ta oli vaid hästi hakkaja, julge ja vajalikult toores. Aga ometi läksin ma talle kallale, hoolimata isegi kõigist neist halbadest eeldustest. H o o l i m a t a? Ei, just nende halbade eelduste tõttu! Hir-mu tõttu! Mõistate ju mind, eks ole? Juba siis sündis mu tillukeses hingekeses ähmane aimus, et omaenda naha päästmiseks jääb elus pahatihti üle üks tee: lüüa esimesena. Just nii, härra lipnik — lüüa esimesena. Ma lugesin kuskilt halvast raamatust kulunud kõnekäändu, et kes lööb esimesena, see lööb ka viimasena. Ja see meetod on mulle juba ühes emapiimaga vist verre imbunud. Jah, kui sa ei taha ise peksa saada, kui sa selle ees koguni hirmugi tunned, — siis peksa esimesena. Ja mida suurem hirm on minust sel või tol korral võimust võtnud, seda tooreltoredamaid tegusid ma olen ka korda saatnud. Ma võin teile näiteks jutustada veel teisegi loo. Ma käisin siis esimesi päevi algkoolis, olin seega kümne või üheteistkümne aastane. Ja minuga ühes klassis käis ka keegi valgevereline poiss, Jaan Mägi. Juba algusest peale ei suutnud me teineteist sallida. Ja . . . ma tundsin jälle hirmu. Öösiti nägin ma unes, et see Jaan Mägi on mind taga ajamas, et ma põgenen tema eest nagu pöörane, et ta saab mu kätte ja surub enda alla. Ja peksab, peksab, peksab. Vastu nägu, selga, jalgadega rindu. Ja ma olen võimetu, ma ei suuda tast vabaneda. Ta võiks mu kas või surnuks kägistada, kui ta seda ainult tahaks. Ja nii see hirm paisus, paisus, kuni ma jäin teda kord hommikul ühel uulitsanurgal ootama, et teha talle esimesena kõike seda, mida ma nii kangesti olin kartnud teda tegevat mulle endale. Ja siis hakkasin ma seda poissi, kuigi ta oli jõu poolest minust tugevam, selle eest aga nõrgema tahtega, terroriseerima ainult sel lihtsal põhjusel, et ma teda kartsin. Saate aru, härra lipnik? Ja näete ju, et see lugu tõendab veel kord mu hiljutist juttu? Kas pole? Hirm, muud midagi.»

Kapten Lepp oli hoogu sattunud, õhetas tugevasti,

naeratas jälle piinatult. Lärm toas jäi pikkamisi vaiksemaks, sest enamik meestest hakkas juba väsima. Naisedki olid lahkunud: osa haavunult, et nendega poldud küllaldaselt tegemist tehtud, osa ühes noorte lipnikkudega, kes olid oma armuvahekordades veel väga häbelikud. Holm ja rügemendiarst vaidlesid mingi mõttetuse üle, baltlane jõi kärmesti, nagu kardaks ta viina peatset lõppemist.

Lipnik Änilane kuulas suuril silmil, pea ettepoole kummardatud. Ja kapten Lepp alustas jälle, joonistades ikka sõrmega mööda märga lauda:

«Kas te arvate, et ma ei tea, mihukese kuulsuse ma olen omandanud oma hulljulgusega praeguses sõjas? Aga kahjuks pean ma ka selle ajajärgu kohta oma elus pajatama täpselt neidsamu sõnu, mis ma pajatasin oma koolipoisiea kohta. Hirm! Hirm! Hirm!» Ta lõi iga kord, kui ta seda ütles, rusikaga vastu lauda. «Jah, see on hirm, muud midagi. Kui sõda puhkes, olin ma alles üliõpilane, siis kuulsin ma, et meidki tahetavat liinile saata . . . nooremateks arstideks ja velskriteks, ja hirmu tõttu tuli mulle äkki seegi rumal mõte pähe, et kui ma saaksin kuidagi tegevväe ohvitseri aukraadi, siis oleks mul kindlasti palju kergem pääseda kuhugi seljatagusesse. Ma plaanitsesin, plaanitsesin ja — astusin lipnikkude kooli. Noh, asi arenes väga lihtsalt, — nii kui ma selle asutuse lõpetasin, nii kohe pidin frondile minema. Ja siis ei jäänudki mul muud üle kui . . . kangelaseks hakata. Lüüa hulljulgelt ja esimesena! Karpaatides ja Galiitsias mul oli küll rohkem õnne kui midagi muud, aga see, mis ma siin olen korda saatnud, on korda saadetud üheksakümne protsendi ulatuses samade motiivide mõjul, mille mõjul ma tegutsesin juba varases lapsepõlves. Seda enam, et praeguse sõja raamides — kodusõja raamides — olen ma ju oma klassi renegaat. Noh, näete, see ongi teie kange kapten Lepp, kelle poole teiegi, härra lipnik, hardumuses üles vaatasite, nagu kunagi oma ideaali poole. Noh, nüüd te igatahes teate, missugune kangelane ma olen. Kena, mis?»

Kapten Lepp naeris nüüd kuidagi kõveralt-hädiselt, näis üha kainemaks muutuvat, hakkas samal ajal järjest enam lõkendama, näost, kaelast, isegi kätest. Ta oli vii-

maks peaaegu telliskivipunane, tursunud, verd täis silmavalgetega, jõi kiiresti suurte klaasitäite haaval, ajas jalad uuesti kolinal laua alla, kallutas enda kaugele taha, pea kuklas, nagu püüaks ta kõigest jõust hoiduda lämbumisest. Sest äkki näis talle, nagu oleks ta ootamatult sattunud mingisuguse suure, kõike selgitava tõe juurde ja nagu tarvitseks tal astuda veel vaid paar sammukest, et hakata mõistma kogu oma elu ja kogu oma vaeva-valmistavat kurbloolust. Kuid see ebamäärane, virvendav meeleolu kustus jälle kohe. Ja kui hirmunud silmadega poiss ikka talle kohkunult otsa vahtis, käratas ta järsku ootamatult esile paiskuva tigedusega, mis rabas teda nagu silmipimestav tuleleek:

«Kuidas on, heh . . . kangelasega? Kena kuju, kas pole tõsi! Ke-na . . . kuju . . . sa-sangar!»

«Te liialdate, härra kapten,» ütles lipnik Änilane viimaks vaikselt.

Kapten Lepp põrutas jälle rusikaga vastu lauda, nii et taldrikud ja pudelid vastamisi klirisesid.

«Liialdan!» venitas ta silphaaval. «Lii-al-dan!»

Ja lipnik Änilane, kes oli end vahepeal tema sõnade mõjust vabastama hakanud, raputas pead ning ütles naeratades:

«Muidugi liialdate, härra kapten. Te . . . kas teete nalja, nagu ma juba ennist arvasin, või tahate end meelega mustaks määrida. Sest kes peaks siis veel võima kangelase nime kanda kui mitte teie?»

«Kes? Mitte keegi . . . meie seast!» ütles kapten Lepp.

«Aga kuidas siis nõnda? Kuidas siis nõnda, et mitte keegi?» küsiti natukese aja pärast.

«Jah, see on selge — seal pole midagi parata, — mitte keegi m e i e s e a s t!» ütles kapten Lepp. Ja hammustades närviliselt võileiba, lisas ta kohe: «Vaadake, see on ju lihtne: ei ole üldse olemas mingisugust kangelast. Vähemalt küll mitte neis situatsioonides ja selles tähenduses, nagu seda kujutlete teie ja teised teietaolised idealistid. Neis situatsioonides ja selles tähenduses on ainult mitut liiki häid sõdureid, kes täidavad enda peale pandud ülesanded üks paremini, teine veidi halvemini. Ja pole ju tähtis, missuguste motiivide sunnil nad seda teevad. Tegu ise kui niisugune ei muutu ju mitte milleski. On näiteks olemas argpüksid, nagu mina. Te olete ju kuulnud, et ma olen enda frondil maksma pannud. On teil siis väga tähtis, kas ma teostan teie ideaale selle või teise sammuga puhtast ja õilsast niinimetatud «isamaa-armastusest» või näiteks lihtsalt tapahimust? Milleks see, armas lipnik? Nagu ma juba ütlesin, oluline on tegu ise ja see, kui palju kasu me antud olukorras selle teoga oma peremehele toome. Või kaotavad mu võidud osa oma kaalust . . . pärast seda, kui ma teile puhtast südamest ära rääkisin, mis mind õieti ajab niisuguse hoo ja hasardiga punaste kallale kippuma, nagu ma seda praegu teen? — Ma olen juhtunud nägema ka niisuguseid inimesi, kes räägivad ja hüüavad aina, et isamaa, isamaa, armastavad aga ometi rohkem omaenda pateetilist kuju kui midagi muud. On niisugused mehed õilsamad kui enamik meist, kes me saavutame tuleliinil võitusid ainult oma madala hirmu sunnil ja kes me oleksime valmis esimesel võimalusel sealt jalga laskma . . . kui aga puuduks teiselt poolt hirm karistusegi eest? Nõnda-öelda: meie, kes me elame ja tegutseme kogu aeg ainult kahe kange hirmu vahel? Näete, see on teile üks liik häid sõdureid, — mina ja teised minutaolised. Aga on veel nii mitugi muud eri liiki. Meie, heade sõdurite eri liiki, ma mõtlen. Võta näiteks Holm, seesama Holm, kes siin praegu tukub ja läbi unegi laulu jorutab. See on lustlik seikleja, kel pole kunagi mahti mõtelda ei surmale ega elule . . . ega sellelegi, mille eest ta oma tegusid teeb. Sõdurikutse ümber on ju vanast hallist ajast saadik luuleline oreool põimitud, ja temagi rahutu natuur kiskus sinna, kuna päevakorral midagi paremat polnud. Aga niisama hästi oleks ta võinud ka jänesena merele minna, kui ta oleks selleks võimalusi leidnud. Vaadake, ta on juba elatanud mees, minust ligi kuus aastat vanem, aga aukraadilt on ta ometi veel üsna poisike, nii umbes teietaoline. Mistõttu? Aga lihtsalt selle tõttu, et ta elusihiks on seiklemisromantika, mitte aga sirge tõusutee või suured aated. Sõdagi on temale mitte midagi enam ega vähem kui lõbus kemplemine. Ka kui seal surma võiks saada. Sest, nagu ma juba ütlesin, — tal pole õieti aega mõtelda ei surmast ega elust. Olen kindel, et pärast sõja lõppemist näeme Holmi veel ainult kaugelt, küllap

maailmas leidub kohti, kus soodsamini seigelda saab. Kas või võõrasteleegion, kui midagi paremat leida pole. Noh, see on teine tüüp m e i e häid sõdureid. Ja nende teod? Jäävad ju ometi — tegudeks, eks ole? Siinsamas laua ääres te võite näha veel kolmandat liiki m e i e häid sõdureid, ja see on nimelt meie armas ajalooline vaenlane, see suure ninaga parun seal nurgas. Olge lahke ja imetlege. Temast peetakse igatahes väga lugu, nii ohvitserkonnas kui meestegi seas. Aga ometi pole ta midagi muud kui südametu palgasõdur. Ütelge mulle, kelle vastu ta küll ei võiks sõdida? Aga kindlasti kõigi vastu, — ka oma isa vastu. Nii, kuidas tuju tagant tõukab. Praegu meeldib talle teha ajalugu ühes meiega, homme võib ta aga külma rahuga sihtida nii minule kui ka igale teisele siin toas viibijatest. Aga . . . temagi teod jäävad esmajärjekorras ikka selleks, mis nad on, — väga kasulikuks meie sündivale vabariigile. Noh, on veel neljaski liik häid sõdureid, kuid see sort meeldib kindlasti kõige vähem nii teile, härra lipnik, kui noortele tütarlastelegi, kes otsivad oma rüütleid. Ma mõtlen nimelt neid kohusetruid mehi, koolmeistreid ja muid endisi ametnikke, «rahulikke» töölisi ja leplikke talusulaseid ja popsipoegi. See on element, kes ei armasta kunagi ise mõtelda, kes tunneb vaimustust, kui teda kästakse, kurvastab, kui talle osatakse rääkida küllalt veenvalt, et nüüd on tõesti vaja kurvastada, hüüab «hurraa» käsu järgi ja on vaitki käsu järgi. «Seda nõutakse, küllap see on õige, ma teengi siis nõnda.» Ka kui küsimuses on surm või edasielamine. Ta ei taha küll surra, säärane kohusetäitja, ei, kus sa sellega, surra ei taha ju ka vihmauss mitte, ta ei taha seda tõepoolest! Aga käsk on käsk, ja mis siis muud kui tuleb sõna kuulda. Ilma erilise hoota, ilma erilise ahastusetagi. Meie, teised, rabeleme ja seame endale põhimõtteks, et kui ei tapa sina, siis tapetakse sind ennast, ergo — t a p a j u b a p a r e m i s e. Ja nõnda me muutumegi kangeteks ja vahvateks, nagu . . . nagu . . . minagi ehk. Aga need, kellest ma teile p r a e g u räägin, tapavad käsu järgi ja lasevad endidki tappa käsu järgi. Nii. Ja muidugi ei saa paljudel juhtudel neid inimesi alahinnata, sest ka nende puhul on ju tähtis tegu kui säärane, mitte aga selle teo motiivid. Eks ole ju, härra lipnik? Nõnda . . . jah. See oli neljas liik m e i e häid sõdureid. Ja nüüd, üsna lõpuks, ma tahan veel pajatada teile ka viiendast ja kuuendast liigist m e i e headest sõduritest. Ma mõtlen kõigepealt auahneid karjeriste, keigareid, kellede tarvis peamiselt ongi kunagi kauges minevikus välja mõeldud niisugused asjad nagu igat sorti aumärgid. Juunal küll, mihukest julgust mõni mees ei või vahel leiidata ja näidelda sel lihtsal põhjusel, et ta südamel kibeleb soov ülemusele meeldida, teatud aumärk või — kõrgendus koha suhtes. Jajah, nõnda see on, pahatihti ei saada riste loomupärase vahvuse eest, vaid ollakse vahva — risti saamiseks. Ja niisuguseid on meil koguni leegion, võtke arvesse. Ning nüüd lõpuks veel ka mõni sõna viimasest liigist m e i e headest sõduritest — teietaolistest entusiastidest. Meestest, kes elavad alles kõrgetele aadetele ja kes pole suutnud veel neisse aadetesse alase mõtelda ja pilku heita sõnade taha, mis neid aateid kehastavad. Tähendab — kes ei näe veel elu säärasena, nagu see on ja areneb. Ja selle liigi killas leidub tõesti nii mõnigi mees, kelle ees ma oleksin valmis kummardama, ehkki ma tõepoolest ei hinda niisugust tuisupäisust just kuigi kõrgelt. Aga on ju ikka nii, et neid omadusi, mis sul endal puuduvad, imetled sa harilikult teiste juures. Imetled isegi siis, kui sa oskad neist halastamatult läbi näha. Ma olen näiteks korduvalt vaadanud mõnda koolist tulnud noort lipnikku, kes oleks esimeses sangarivaimustuses valmis kas või püstijalu peale tormama, hoolimata kuulipildujatest või hädaohtlikust tõkketulest. Tehakse tõesti võimatused võimalikuks. Eriti veel praeguses sõjas, kus pääseb kergesti maksvusele just isiklik tublidus. Aga häda seisab jälle selles, et ka teletaolised tulipead, kellest ma praegu räägin ja keda ma, nagu te näete, kiidangi, taltuvad samuti juba üpris lühikese ajaga. Üp-ris lühikese ajaga, härra lipnik. Kui mitte nädalatega, siis kuudega üsna kindlasti. Ja teiegagi oleks läinud täpselt seda rada mööda, kui juhus poleks tahtnud, et te juba esimeses tõsisemas kokkupõrkes reast välja langesite. Jah, ma olen täiesti kindel, et kui ma oleksin teid täna kohanud tervena ning tugevana nagu siis, kui me kohtusime esimest korda, siis näeksite te välja veel palju tülpinum kui praegu. Kas vahva arg-

püks, tuline seikleja, südametu palgasõdur, austust janunev keigar või... vaikne käsutäitja — üks nendest te igatahes oleksite. Noh, kuidas need minu poolt iseloomustatud m e i e kangelased teile meeldivad, härra lipnik?»

Kapten Lepp laskis enda äkki kerge nõksatusega oma laual lebavate tõmmude käte kohale, lakkus huuli, näis ootavat.

Ja lipnik Änilane, veidi aega kummaliselt põlevate silmadega üle laua vaadanud, küsis jälle väga vaikselt:

«Ja rohkem kangelaste liike... meil enam ei ole?»

«Ei! Minu teada igatahes mitte!»

«Te olete selles... päris kindel?»

«Täiesti, sõber!» Kapten Lepa kulmud tõmbusid neid sõnu rääkides pikkamisi kipra. Ja natukese aja pärast lisas ta nagu täiendavalt: «Kuigi... loogiliselt võttes... see peaks pisut teisiti olema. Ma mõtlen neid, kelle jaoks meist praegusel võitlusel sees on see kõige t ä h t s a m ja kõige s u u r e m mõte. Aga need armastavad seni küll rohkem surmamõistetuid tappa, vangilangenuid teise ilma saata ja muid vahvaid tagalatempe teha kui silm silma vastu võidelda. Võitlema peame muidugi meie, ebakangelased.»

Vaikus.

«Tähendab, maailmas pole teie arvates üldse mitte... kangelast ega kangelastegu?» küsis lipnik Änilane.

Kapten Lepp naeratas jälle kuidagi virilalt-kõveralt.

«Maailmas? Siiski, siiski!» vastas ta venitades.

Jälle — vaikus.

«Kus?» küsis lipnik Änilane veelgi tungivamalt, liigutas end nagu vastutahtmist ja lisas korraga peaaegu sosinal: «Kas... s e a l?»

Kapten Lepp mõtles.

«J-jah»... noogutas ta viimaks pikkamisi. «S e a l küll, tõesti.» Ning lisas kohe kõveralt naeratades: «Jah, nii ebameeldiv kui see meile ka on — s e a l tõepoolest!»

Tekkis jälle väike paus.

Ja ühe käega poiss ütles hetke pärast läbi hammaste: «Häs-ti!»

Kapten Lepp kummardus tälle lähemale, õhetas ikka kogu näost, tahtis nähtavasti pikemalt seletama hakata, ja... tõmbus äkki kohkunult tagasi. Vaevalt jätkus tal

aega, et haarata teist käsivarrest ja eemaldada selle kõõntena konksu kõverdunud sõrmede vahelt tühja viinapudelit. Ja ta küsis väga pikkamisi, just nagu hirmunult millegi üle järele mõeldes:

«Kuulge... Mis pagan teil ometi mõttesse tuli! Miks te mind lüüa tahtsite?»

«Sellepärast... sellepärast... et te iga asja nõnda ära määrite...»

Kapten Lepp tahtis jälle midagi ütelda, ei saanud aga selleks mahti, sest korraga koputati tugevasti vastu eeskojaust. Keegi — ta ei näinud hästi, kes nimelt — tõusis taarudes ja läks avama. Väsimusest sompunud olengusse tekkis jälle veidi enam elevust, — kes toetas küünarnukiga lauaveerele ja vahtis tuhmil pilgul üle ola, kes tõusis vandudes, ehkki selleks polnud põhjust, kes näis raskes viinauimas kohkununagi. Oodati. Siis tuli läbi tolmu ning paksu tubakasuitsu värskelt roosatavate põskedega noor sõdur, ja kapten Lepp, unustades kohe äsjase kokkupõrke, vabastas naabri randme, tõusis ning küsis:

«Noh?»

«Telefonogramm, härra kapten,» vastas mees ja tervitas kärmesti.

Kapten Lepp luges, tõmbas frentši vaikides selga, surus mütsi pähe. Ta kohendas rihma, näis muutuvat üsna kaineks. Siis võttis ta veel ühe klaasitäie viina, pidi selle suu juurde tõstma, ulatas aga siis käskjalale. Viimane pilt, mis talle sellest segipaisatud toast meelde jäi, oli ühe käega lipnik, kes nuttis oma taldriku kohal.

«Nojah, eks siis jätkame, mis seal muud...» ütles ta ebamääraselt. Ja korraga — ta ei mõistnud isegi, kust see läbinägelikkus tuli — teadis ta kogu oma valusalt erutatud hingega: läheb aeg, ja ta vajub järjest sügavamale sellesse porisse, mis teda praegu ümbritseb, järjest sügavamale ning sügavamale, kuni see pori ta viimaks lämmatab.

Veoautod ootasid juba kasarmute juures. Ja üle kõrge ning kastese küljelaua sõidukile ronides ning jälle algava närvilise peavalu pärast silmi kissitades mõtles kapten Lepp nüüd oma tulevastest päevadest nõnda, nagu ta siiani neist veel kunagi polnud mõtelnud.

See, kes käib „tõusuteed"

1

Joosep oli pisut hilinenud ja ruttas nüüd, et lahkunud seltsimeestele järele jõuda. Ta läks raskelt astudes läbi määratu pika saali, möödus kolmest kõrvuti asuvast kangastelgede reast, köhis pisut paksude tolmupilvede tõttu, mis olid äsjasest pühkimisest õhku tõusnud. Kõrgetest, halli villaebemekestekorraga kaetud akendest immitses sisse veidi pealelõunavalgust, kuid see ei ulatunud keskpõrandanigi, ja kui Joosep lävelt veel kord tagasi vaatas, oli puhkavate masinate kohale asunud nagu liikumatu ning tihe aurupilv.

Järsul kivitrepil, mis viis iga majakorra kohal väikest käänakut tehes peaaegu püstloodis läbi kogu vabrikuhoone, oli veelgi vaiksem ja veelgi mahajäetum. Ja siin oli peale muu väga hämargi — naaberehitiste tumedaks suitsunud müürid varjasid suurema osa väljavaatest.

Joosep tasandas sammu. Jah, ta polnud ju enam kuigi noor ja ta jalad polnud enam just päris terved: kui kergesti oleks ta võinud mõnel liusaks hõõrdunud paeastmel pikali libiseda või koguni pea ees alla sügavusse kukkuda! Ja nagu kõigil eelmistelgi tööpäevaõhtutel, mil ta pidi seda teed käima, nõnda kippus teda tänagi häirima imelist rahutustunnet tekitav kõrgusehirm — ta süda muutus pisut nõrgaks, hakkas järsku kiirustama, oleks nagu oma senisest asendist lahti rebenenud ja hoopis kõrgemale tõusnud.

«Selge lollus . . . selge lollus!» ütles ta pominal, ja kui keegi oleks temalt äkki nende sõnade tähendust küsinud, poleks ta teadnud sellele üldse midagi vastata.

Kui ta varsti esimest majakorda läbivasse peakoridori jõudis ja uksi sulgevast öövahist mööda vabriku sise-

hoovi astus, nihkus pilv päikese eest kõrvale. Ta tõstis käe kaitseks otsaesisele, kissitas loomusunniliselt silmi ja nägi jälle vaid kõrgeid halle müüre, millede tagant ta just äsja oli tulnud, — ainult selle vahega, et ta seisis neist nüüd väljaspool. Ja samal hetkel meenusid talle kõik viimaste päevade mured ja ebameeldivused: vihale ajav asjaolu, et Anna polnud oma õmblusmasinaga enam ammugi midagi teeninud, et Karli, tema lemmikpoiss, oli hakanud hiljuti verd köhima, et tänasest palganatukesest ei saa ta jälle midagi hoiukassasse viia ... «N-n-neetud koeraelu! Kurat teda võtaks, kogu seda kupatust!» pomises ta kuuldavalt. Ja ta hakkas korraga väga pikki samme võtma, vibutas kätega ja oleks nagu kellegi eest põgeneda tahtnud, mõjudes sellisena pisut koomiliseltki: kõrget kasvu habemik meest, suure, üle õlise pluusikrae ulatuva kõrisõlmega, silmatorkavalt laiade õlgadega ja terava ning kitsa kullininaga, mille kõrvalt vaatavad hallid silmad asetsesid pisut liiga lähestikku ja kippusid aeg-ajalt kergesti kõõritama.

Samal hetkel hüüti teda:

«Tervist, vana ... kuhu sa ruttad?»

«Tervist, tervist,» pomises Joosep ja tahtis usinasti teed jätkata.

See oli Siim-Aaron, kes sealt kärmesti lähemale vehkis, — endine jõujaamatööline — rohketest eluaastatest peaaegu lumivalgeks muutunud omapärane taat, keda kõik näisid armastavat, keda aga teatud ulatuses ... austatigi. Kui Joosep umbes viis aastat tagasi oma manduma hakanud elujärjekesega siia alevisse jõudis ja esimesi tutvusi soetas, jutustati talle kõigepealt just sellest inimesest. Üldse — taadile omistati võimeid, mis pidid tingimata ületama tavalised inimlikud omadused, — ta teadvat kõik, ta oskavat tulevikkugi näha, ta võivat eksimist kartmata ette kuulutada, mihukeseks kujuneb see või teine aasta, ta eest ei maksvat üldse midagi varjata, sest varem või hiljem pajatavat ta sulle niikuinii näkku sinu suurimadki saladused!

Aga oli neidki, kes pidasid vaest ätti üsna tavaliseks uudishimulikuks tühjajutupuhujaks ja pisut ehk totrakski; ja üks säärastest umbusklikkudest oli ka Joosep.

Et tal polnud täna pealegi tahtmist lobiseda, ei lausunud ta enam midagi, kuigi ta märkas, et vanake oleks meelsasti edasi vestelnud.

Siim-Aaron asus aga ta kõrvale, noogutas ja ütles:

«Varsti algab sagimine. Eks ole — sa ju tead, vana vennas, et varsti algab meil siin suur sagimine?»

«Mis sagimine? Kust kuradi pihta mina seda teadma peaksin ... neist sinu sagimistest!» pomises Joosep õlgu kehitades.

Vaikus.

Siim-Aaroni helesinised silmad läikisid päikesest, näisid pisut muigavat, muutusid aga nüüd järsku väga tõsiseks. Tal oli suur, peaaegu neljanurgeline pea, ja iga kord, kui ta oma kangetel põidadel veidi komistas, oleks ta alumine lõualuu nagu tasase nõksatusega ettepoole tunginud. Võrreldes ta tugeva ning jämeda ülakehaga, olid ta jalad koguni lühikesed; lihav ning lai nina näis omavat naljaka liikumisvõime; hele habemetuust, ühinedes suunurkade juures niisama heledate hülgevurrudega, andis talle mingi seletamatult ürgse ilme, otsekui tallaks ta emakest maakamarat juba tuhandeid aastaid, — hoolikas valvur, kes jälgib elava elu põiklevat arengujoont.

Siim-Aaron asetas nüüd kämbla Joosepi õlale ja ütles:

«Kas sa pole siis tõesti kuulnud: täna antakse teile teada, et tulevast nädalast alates hakatakse maksma hoopis vähem palka. Jajah, vana, paiguti kärbitakse teie senisest sissetulekust maha ... kuni viies osa.»

Joosep muutus silmapilkselt hoopis tähelepanelikumaks, — too vana veidrik rääkis praegu asjadest, millest ta paari viimase päeva jooksul oli kuulnud sosistatavat juba mujalgi. Ta mõtles, et arvatavasti ei puudu neil juttudel mõnesugune alus, ja kui see tõesti nõnda peaks olema, tähendaks see talle igas kuus vähemalt kümne krooni suurust kaotust! Issand, jah, kümme krooni ... kurat küll võtaks ... mõtles ta kohe kohkudes, ja kui ta kõrval kõndiv taat enam midagi selgitavat juurde ei lisanud, küsis ta nagu kartlikult lohutust otsides:

«Kas see on siis ikka päris õige ... mis sa siin ... praegu? ...»

«Õige? Kas sa's arvad, et ma niisuguse asjaga naljatan!» hüüdis Siim-Aaron, naeris äkki ja oleks nagu selle

naeru kaudu kuskilt varjatud kohast silmapilguks välja astunud.

«Ja... mis siis küll saab, kui see... järsku lähebki niiviisi?» küsis Joosep hetke pärast.

«Mis siis saab? Streik saab!» vastas Siim-Aaron.

«See... tähendab, et...?» pomises Joosep.

«See tähendab, et need neetud masinakuurid seal kaldal paariks või kolmeks nädalaks tossu välja lasevad ja vait jäävad!» seletas Siim-Aaron nüüd lausa lõbusalt. «Ja kasarmutes... nälgitakse. Inimeste silmakoopad muudkui sinetavad, selgrood aga sirguvad. Noh, ja siis algab kõik jälle uuesti... mürrr-mürrr-mürrrr ja tuut-tuut-tuut! Pealtnäha väga tillukeste muudatustega, aga... sisulises osas... oijah, vennike!»

Joosep vaikis veidi aega, vaatas oma astuvaid jalaninasid, vangutas mõtlikult pead. Õieti oli see kõik talle väga võõras ja pisut hirmu tekitavgi: koosolekud, pikad ja vihased kõned, tige vimm inimeste silmis ja südametes, tööseisak, vastuhakkamine vabrikuvõimudele! Selle aja jooksul, mis ta siin töötas, polnud juhtunud mitte midagi erakordset ja varemgi oli ta lugenud teateid sääraste asjade kohta vaid ajalehtedest. Veider küll — kuidas see siis on: töölised võtavad lihtsalt kätte ega lähe enam oma masinate juurde, aurukatlad, mootorid ja turbiinid jahtuvad külmaks, värtnad ei tiirle enam ja kangasteljed ei mõtlegi enam oma igavesele plaginale! Ja saksad muudkui piiluvad kardinate vahelt ja... ootavad. Aga streikijad muidugi kuskilt raha ei saa, ja kui nende kõhud enam paastumist välja ei kannata, asutakse jälle oma kohtadele... olgu küll, et härrad polegi ehk kavatsenud palka tagasi endisele tasemele tõsta... Ja mis kõige veidram: vabrik seisab ja kallis jumalaaeg jookseb tühjalt maha, aga uusi töölisi ka ei võeta ja vanugi ei karistata... säärase poisikesliku ulakuse eest... Ja Joosep kehitas halvustavalt õlgu ning ütles:

«Nii, või sedasi, aga mina... ei tee seda kaasa. Lihtsalt — ei tee. Mis tolku sellest tuleb? Kaota kärpimistele lisaks veel... logelemisegi arvel! Suur perekond, ja naisel kah ei vea enam. Ja seda sa oled ju kuulnud, et mu laps jäi järsku haigeks?...»

«Ei tee kaasa? Lihtsalt — ei tee kaasa?! Noh, kuule, sa oled vist seni puu otsas elanud, vennas,» ütles Siim-Aaron ja naeris ikka kuuldavalt.

«Kuidas nõnda?» küsis Joosep. «Puu otsas? Mina?... Mispärast puu otsas?»

«Noh, selles mõttes, et sa ei tee kaasa! Paistab, et sa pole eladeski veel kuulnud ega näinud, mis üks korralik streik õieti tähendab. See pole üldse kellelegi tähtis, kas sina just parajasti tahad või ei taha seda ühes teistega kaasa teha. Iseasi muidugi, kui niisuguseid mittetahtjaid on rohkem, ütleme — kolmandik või pool kogu tööliste hulgast. Aga... sina üksi... noh!» seletas Siim-Aaron. Ning otsekui taibates Joosepi peas tekkivate tahendust otsivate mõtete omapärast suunda, lisas ta kohe: «Ja kui sa kord juba oma kangastelgedest eemal oled, siis palka ei maksa sulle mitte keegi... kas sa siis tahad streikida või ei taha seda mitte.»

«Jah... aga kuidas siis sedasi?... See on ju ülekohus!» pomises Joosep.

Valge habemega taat vaatas teda korraks väga teraselt, ei vastanud aga enam ja hakkas piipu läitma. Kuid seda tehes ei tasandanud ta hetkekski sammu, — ta kõnnakusse oli siginenud äkki rohkesti nooruslikku reipust ja kogu ta olek tundus palju lõbusamana kui alles silmapilk tagasi, ehkki ta näis samal ajal jälle nagu tasapisi kaugemale tõmbuvat, kuhugi varjule astuvat või usutledes üle õla vaatavat. Ja ta helepunane, pisut tursunud kael, mida katsid salkudena kübara alt väljaulatuvad hõredad juuksed, hakkas Joosepit korraga vihastama, küllap vist nende ebameeldivate uudiste pärast, mis olid ta nüüd lausa rahutuks teinud.

Jõuti alevi südamesse — piirkonda, kuhu oli koondunud enamik tööliselamutest. Siin oli umbne, kuum, — puudus küll igasugune liikumine, kuid õhk oli ometi täis kuiva liivatolmu. Pikad ning madalad telliskivikasarmud piirasid tänavat nagu kõhuli laskunud suured loomad, kes mõnulevad päikeses; aknad olid avatud; siin-seal lehvisid üle kidurate toalillede valged marlikardinad. Tillukesed ruudud heitsid tagasi valgusevihke, mis liikusid nõbedasti edasi-tagasi, ja piki seinaveeri asuvatel kollaseks värvitud pinkidel istusid koduselt-rõivastatud

vanakesed: habetunud taadid oma suitsvate piibunosudega ja eided poolvillastes rasketes seelikutes, — suurekasvulised loiud varjud, kelle ainsaks ajaviiteks oli veel vaid läinud aegade meeldetuletamine. Ja kuna need läinud ajad olid neil läbi kulunud peamiselt kas selles või teises vabrikusaalis, siis keerles nende vestluski vaid selle või teise vabrikusaali ümber. Nad ütlesid: «Lukussepatöökoda, oojah!», «Ketramisosakonnas, kurat võtaks, on siiski kõige kergem!», «Värvimishoone, see on põrgu!», «Kudumissaalid . . .», «Jõujaam» . . . Ja nad ütlesid veel, et vesiväravad, need vajavad kindlasti parandamist, aga peapaisu uuendamiskavatsus olevat ainult järjekordne rumalus liiga noorte inseneride poolt! Ja siis igapäevane jooksev elugi: kelle tütar olevat kelle pojaga amelema hakanud; kelle naist olevat nähtud hiljuti kelle mehega; mihuke noorik olevat käinud alles eile äsja silmapiirile ilmunud venelasest kümnikuga turbariitade vahel ringi luusimas; ja kelle poisilurjus olevat täna sisse visanud laokuuri aknad . . . suure raudpoldiga . . . su-uure raudpoldiga . . . Ja nad vaidlesid, ja nad loopisid vastamisi oma arvamusi, ja nad muutusid puhuti isegi ägedaks, tülitsedes tühiasjakeste pärast, mis andis neile veel ainsa elumõtte.

«Mis sa arvad, kui kaua see . . . streik . . . võiks kõige halvemal juhtumisel kesta?» küsis Joosep jälle usutledes, märkamata nüüd midagi muud, kuna see painav mõte hakkas äkki süvenema.

«Noh, ma ei tea,» vastas Siim-Aaron. «Võib-olla nädala, võib-olla kaks. Võib aga ka olla, et — kolm. Eks ikka seni, kuni teine pool järele annab, olgu siis teie või saksad.»

«Tühja nüüd . . . et need s a k s a d järele annavad . . . küllap ikka meie,» pomises Joosep.

«Kes sedagi saab nii kindlasti ette ütelda!» hüüdis taat ja oleks nagu uuesti kuskilt varjust välja astunud.

«Lihtsalt . . . ei taha uskuda . . . Nad pole ju lollid,» ütles Joosep.

«Seal on sul küll õigus . . . nad on isegi väga targad ja väga kanged,» noogutas Siim-Aaron. «Aga võtke teie, töölised, kord kätte ja minge veelgi targemaks ja veelgi kangemaks.»

«Meie?»

«Nojah — teie!»

Vaikti jälle pisut aega. Tuli teine kasarmuterida ja kordus seesama pilt: ruskjaspunased suured kivihooned, pingid piki seinaveeri, pinkidel piipu popsivad ätid ja nõbedasti keelt peksvad käbedad eided. Ja samasugused aknad, ja samasugused üle toalillede lehvivad marlikardinad, ja sama läige tillukestel tolmustel ruutudel, ja samasugused ühised väljakäigukohad rohelistel muruplatsidel, kus kisasid ja mängisid kriimsilmalised ning julged alevilapsed. Ja samad lõhnadki nii siin kui seal: kuskil praeti sibulaid, kuskil sulatati tökatit vanade tööaabaste jaoks, kuskil küpsetati soolasilku ja kuskil pisut kaugemal söödeti vist kuudis kiunuvat seapõrsast. Ja siis veel üks kasarmuterida, ja siis veel üks kasarmuterida . . . number kaheksateist, number üheksateist, number kakskümmend ja number kakskümmend üks . . . Lõbus joodikutepaar taarus laulu lüües üle tänava — endine politseikordnik, kes parandas nüüd töölismooridele potte ning kastruleid, ja endine kontorikirjutaja, kes teatas igale vastutulijale, et ta ajavat eilsest peale ka üsna suuri kohtuasju. Ja veidi hiljem väljus kõige viimasena seisvast ja nähtavasti ka kõige vanemast kivihoonest keegi lohakalt rõivastatud mees pruunist nahast käsikohvriga, peatus hetkeks kõnnitee serval, võttis näpitsprillid ninalt ja hakkas kangesti puhtana mõjuva taskurätiga silmi hõõruma.

Siim-Aaron peatus samuti, pani käe jälle Joosepile õlale ja ütles:

«Näe, see on ju su vennas. Lähme ja ajame temaga kah veidi juttu.

«Ei . . . ma ei saa . . . Mul ei ole aega,» vastas Joosep, kuna kohtumine selle hukkaläinuga mõjus omaltki poolt ta niigi juba rahutule meeleolule.

«Noh, noh . . . küllap sa jõuad õigel ajal . . . põrgusse või taevasse,» ütles Siim-Aaron.

Kuid Joosep oli juba ka ise ümber otsustanud ja sammus otse Sakkeuse poole. Sest viimane näis täna tõesti hoopis korralikumana kui harilikult — arvatavasti oli poiss jälle kord nõuks võtnud end oma pahe küüsist lahti raputada ja hoida parajasti eemale halvast mürgist, mida ta tavaliselt tarvitas. Kuid ta seisangus oli nüüd midagi

kohutavalt puist ja paanikatunnet meenutavat: ta kõhn pea värises, ta jalad olid kuidagi abitult-lapsikult köötsi langenud, ta keha oli vimmas ja kõver, ja mööda ta põski venisid alla pikad vaevahiginired. Oojah, see pidi tõesti hirmus raske ning kurnav olema, see otsustav võitlus, mida ta oli taas alustanud! Ja ta mustad silmaterad näisid lausa nõelteravatena, kui ta Siim-Aaroni tervituse peale kangesti kohkudes üles vaatas ja kaht lähenejat juba üsna enda ees nägi.

«Noh, tohtrihärra, käisid vist jälle väikest Lillit vaatamas?» küsis taat ja ulatas pahelisele arstile oma kõva labakäe, mida ta ei suutnud enam kuigi hästi kõveraks tõmmata.

«Ohoh, see oled ju sina, õnnistegija!» ütles doktor Raam, katsus nagu ehd korraks paremini kohendada, pani prillid tagasi punetavale ninakühmule ja pistis taskuräti põue. «Ole tervitatud, püha isa,» noogutas ta pakutud kätt vastu võttes, naeris äkki heleda häälega ning lisas koguni mõistliku tooniga: «Ja kuula nüüd hoolikalt: ka minul oli kord õnne — ma talutasin surma kättpidi välja ukse taha ja tüdruk on päästetud. Kuhu te tõttate, head sõbrad?»

«Joosep läheb kontorisse, ja mina — nagu sa näed — kodu poole,» ütles Siim-Aaron.

«Nii, nii,» ütles arst ja hakkas kohe kangelt astudes nendega kaasa minema.

Kuna vabriku büroohoone asus hoopis teises aleviotsas, pidid nad läbima suure tammepargi, mis jaotas kogu asunduse kaheks võrdseks osaks — üheks, mis koosnes tööliskasarmutest, ja teiseks, kus asusid majad härrasrahva tarvis. Nad jalutasid piki laia kõnniteed otse alla, astusid üle sillutisele langevate varjude, paiskasid jalaninadega üles punakat kivitolmu, mis heitis kohe jälle veidi kaugemalt algavale murule. Tihe lehestik kõrgel pea kohal kohises tasakesi. Kaks oravat jooksid vilkalt mööda tüvesid üles-alla, krabistades küüntega ja lehvitades sabasid; taamalt vilkus aeg-ajalt lai lausmaajõgi, tulles siin-seal üsna kõrge kalda juurde, et tõmbuda veidi kaugemal jälle avarate luhtade varju, mis virvendasid kuumuses.

Joosep mõtiskles ja küsis viimaks:

«Sina ... vennas Sakkeus ... liigud vahetevahel ringi ka seal härrade killas ... Oled sa ehk kuulnud ... midagi lähemalt sellest palkade vähendamisestki?»

«Olen, vennas Joosep, olen, olen!» vastas lõbus patune.

«Ja ... ka sellest, et niisugusel korral ... varsti streik tuleb?»

«Ka sellest, ka sellest, vennas Joosep.»

Jõuti pärale — üle kohe pargile järgnevate puuviljapõõsade hakkas paistma kahekordne tellisikivimaja, mille ette oli kogunenud suur hulk edasi-tagasi liikuvaid inimesi. Ja Joosep, kellele meenusid jälle korraga ta koduses elus tekkinud pahad segadused, pöördus veel kord arstist venna poole ja päris pisut murelikul ilmel:

«Vaata, Sakkeus ... kas sul on ehk täna tund või veidi enam vaba aega? ... Mu poisipõnn jäi nimelt paar päeva tagasi haigeks. Saaksid ehk korraks sinna tulla ja ... teda lähemalt vaadata?»

«Armas inimene ... miks ma seda siis mitte ei peaks saama!» ütles doktor Raam ja muutus järsku väga asjalikuks.

Kui vanem vend pisut hiljem kontori poole suundus, istus ta läheduses seisvale pingikesele, toetas kepikõveruse lõua alla ja ... uinus kohe sügavasti.

2

Joosep jõudis tagasi südaalevisse umbes kella kuue paiku; alles nüüd meenus talle vabrikuparki ootama jäänud vend ja ta tahtis kohe seda otsima minna. Kuid ta oli praegu väga väsinud — see ränk väsimus oli teda rabanud järsku nagu nuiaga — ja sestap otsustas ta siiski koju jääda. Jah, milleks õieti rabelda: niikuinii teab poiss ta elukohta ja tuleb talle varsti järele, mõtles ta tüdinult. Tuul valjenes, kuid ilm muutus veelgi soojemaks — õhus kogunes vist elektrit, et valmistuda äikeseks. Ja tampinud kohe mööda lühikest puutrepikest üles, lükkas ta ukse pahuralt kolistades lahti ja astus kogu kasarmuhoonet läbivasse koridori, peaaegu lookas raskete ning hirmunud mõtete all, millest ta ikka veel kuidagi vabaneda ei suutnud.

Ta läks nüüd edasi nagu mööda kitsast tunnelipõhja: hallid seinad pahemal ja paremal, niisama hall lagi pea kohal, luitunud hall põrand, mis naksatas iga tehtava sammu puhul pahuralt tema kobavate jalgade all. Jõudnud viimaks tuttava ukse juurde, jõllitas ta seda tükk aega hajameelselt, enne kui ta käe tõstis ja musta metallingi järsult alla surus. Variseva lubja järele lehkav tõmbetuul puhus talle veel kord vastu paremat põske ja jäi siis selja taha, — nõndaks, ta oli kodus, ta astus oma tuppa!

Lärm, mis teda kohe vastu võttis, oli metsikult rõõmus ja meeletu hooga kõiki vabadusi taotlev: Ants ratsutas kaksiti toolil istudes mööda põrandat siia-sinna, Luise peksis riideharjaga vastu tühja kilumannergut, Endel istus teistest eraldi nurgas ja laulis valju häälega, vaene haige Karligi oli voodist välja tulnud ja kalpsas ringiratast, pildudes õhku siniseid ning punaseid paberitükikesi, mis lendasid nagu kesaliblikad. Ja väikeses kandilises ruumikeses, mille ühes seinas oli kokkulükatav voodi naise ja laste jaoks, teises aga kõhukas kivipliit, oli praegu nii imerohkesti eredat päikesevalgust, et puhuti näisid sädelema hakkavat isegi ripnevad tapeediribad laguneva ning allavariseva krohvi küljes.

«Kus ema on?» küsis Joosep.

Kõik neli last tormasid talle usalduslikult lähemale. Ja valgepäine Endel, see teistest hoopis suurem, vastas:

«Ei tea. Kadus siit juba ammu. Ütles, et läheb poodi.»

«Mmhmm . . .» ümises isa, lükkas kohe saapad jalast ja istus laua juurde. «Miks te välja ei lähe?»

«Olime ju . . . väljas!» seletas poiss jälle õe ning vendade eest. «Aga Karli pidi sel ajal toas olema ja Luise pidi talle seltsiks jääma, ja siis tulime meie Antsuga neile samuti seltsiks. Karli on nüüd jälle tervem ja homme pole tal ehk enam tarviski . . . ennast hoida.»

«Kas ta siis ei köhi enam?» küsis Joosep õrnalt.

Ja haige vastas kohe suure agarusega:

«Ei köhi. Aga mitte ainustki suutäit! Ja verdki ei tule . . . nii palju kui eile ja tunaeile. Ainult et . . .»

«Ah nii palju enam ei tule? Aga natuke ikka tuleb?» küsis isa.

«Jah . . . natuke. Vä-ga natuke . . . Just nagu . . . nagu . . . sõrmkübaraga,» ütles poiss ja kavatses jälle suurt paberipeotäit õhku paisata.

Joosep ohkas ja noogutas sõbralikult — hea küll, mine jälle mängima! Ta võttis sokid jalast ja taganes laest rippuvate värvitud kotiriidest kardinate varju, mis eraldasid toa üldruumist parajasti nii suure osa, et ta magamisase sinna sisse mahtus. Heites kohe pikali, kuulas ta laste lärmi, mis ei ulatunud teda aga imelikul kombel segama, — mis siis, kihutage edasi, sellikesed! Pisut aega mõtles ta vend Sakkeusest, sellest õnnetust poisist, vanast veidrast Siim-Aaronist, kongus ninaga osakonnaülevaatajast, kes oli neetud uudise ametlikultki teatavaks teinud, kassameistrist, kes oli täna pahatihti rahalugemisega eksinud; piiluvast peadirektorist äkitselt praokile vajunud ukse taga, seltsimeeste üha kasvavast sõjakusest, noore töölisvanema energilisest näost, kui see pisut hiljem salga juurest salga juurde käies kõigile edasi andis tungiva kutse homsele nõupidamiskoosolekule. Ja kohe seejärel mõtles ta edasi: «Anna, see tühjajutukell . . . kuhu ta ometi nii kauaks peaks jääma?» Ning siis veelgi edasi: «Varsti . . . üsna varsti oleks mul koos olnud esimene viissada krooni . . . ja . . . ja . . . teist nii palju veel ning . . . head tervist ja elage hästi, te . . . räpased alevikaabakad, kes . . .» Siis aga muutis tasapisi ründama hakkav uni ta valutava südame jälle pisut kergemaks, ja just sel silmapilgul, kui ta magama jäi, nägi ta end tagasi laua juurde istuvat, et v e e l k o r d läbi lehitseda oma uut hoiukassaraamatut, mille ta oli küll niigi juba lausa mustaks kulutanud.

Joosep puhkas nõnda ligi paar tundi, kuulis läbi unegi mängivate laste kisa, eksles jälle läbi imeilusate tulevikuunistuste ja virgus viimaks mingi ebamäärase rahutusetundega, otsekui oleks ta midagi väga-väga olulist tegemata jätnud. Ta ringutas, surus jalad vastu seina ja küsis hetkeks kardinate taha hüppavalt Antsult, kas ema on juba tulnud. Ei, ütles poiss, ema olevat ikka veel tulemata, ja tuli pliidi all olevat ammugi kustunud. «Nii . . .» pomises Joosep, «ta on siis ikka veel tulemata . . .» Ja samal silmapilgul, kui ta seda ütles, teadis ta äkki, mis ta nimelt tegemata oli jätnud: ta pidi ju täna sisse

nõudma võlasummad, mis ta oli aja jooksul laenanud ajutistesse raskustesse sattunud töökaaslastele!

Ta kohkus, hüppas kohe püsti ja hakkas kiiresti jalgu kängitsema. Jah, ta peab ruttama, kuidas pagana pärast võis ta selle unustada, sest streigi puhkemise puhul oleks tal ju vaevalt veel lootust oma palehigis korjatud veeringuid tagasi saada! Ja söönud püstijalu toidukapi ees seistes paar suutäit külma teevette kastetud leiba, tõmbas ta raskest rammetusest värisevate kätega halli pühapäevakuue selga, — äsjane magamine oli teda küll veidi kosutanud, ta oli aga sellegipärast veel väga väsinud, — ja olles juba lahkumas, ütles ta vihaselt üle õla:

«Teie kah siin . . . võiksite ehk pisut vähem lärmi lüüa ja ringi kaltserdada. Ja sina, Karli, mine kohe voodisse. Võib olla, et onu Sakkeus tuleb sind varsti vaatama.»

Ukse mürtsatades enda järel kinni visanud, ruttas ta jälle läbi hämara peakoridori, tagasi tänavale, millest ulatusid nüüd üle pikad mustad õhtuvarjud. Väljas oli vahepeal veelgi tuulisemaks muutunud. Järsud iilingud riisusid kuiva maapinda, tõstsid õhku halle pilvekesi, vuhisesid ümber kasarmute ja ragistasid vanade kuuriubrikute katuste kallal. Kuid taevas püsis endiselt väga selgena ja päike soojendas ikka veel, ehkki ta oli juba üsna madalale veerenud.

Joosep vandus kuuldavalt läbi hammaste: äsja ilmnenud lohakus oma huvide kaitsmisel paistis talle nüüd lausa hukatuslikuna. Hetkekski käigukiirust vähendamata võttis ta märkmiku, hakkas seda lehitsema ja leidis, et need laiutajad võlgnevad talle vähemalt sada krooni. Muidugi — ta polnud küll kellelegi neist täit summat andnud, jah, mõnigi siin märgituist oli saanud vaid poole sellest . . . või veelgi vähem . . . aga siiski, siiski, eks ettenähtud vaheltkasu just kuulubki tema tillukese teenistuse hulka . . . Ta pani bloki tagasi põuetaskusse, naeratas rahutult ja mõtles tahtmatult ajale, mil ta nende tehingutega algust oli teinud. Ja teadmine, et seni oli teda tabanud vaid paar-kolm üsna tühist sissekukkumist, andis talle jälle pisut julgust: noh, küllap nad juba õiendavad . . . kui mitte kogu ulatuses, siis vähemalt osaltki!

Nõnda oma kartlikke mõtteid mõlgutades pöördus Joosep kõige tänavapoolsemasse kasarmusse.

Kaks naist küürisid vahekäigupõrandat ja sõnelesid üsna ägedasti, ehkki kumbki tülitsejaist polnud veel vajaikult sõjakas meeleolus. Number üheksandast kuuldus tasast konekõminat, ja niipea kui ta ettevaatlikult koputas, hüüti kohe kooris:

«Jah, sisse.»

Lukussepp Vanatoa oli oma perekonnaga just sööma istunud, tõusis aga kohe, näis halba aimavat ja osutas viintse pühkides nurgas seisvale kolmjalale.

«Näe, see oled sina, Joosep, ole hea!» ütles ta.

«Teab nüüd . . . mis ma siin istun või . . . Mul oli nimelt natuke asja ja . . . aega pole ka just raisata . . .» ütles külaline.

«See on vist selle raha pärast?»

«Eks selle raha pärast neh. Oleks üht-teist tarvis osta ja oma kroonikestest ei jätku . . . kuidagiviisi . . .»

«Meilgi . . . on juba sõrmed põhjas,» ütles emand Vanatoa — suur, kondine naine — ja tõusis omakorda.

Tekkis ootamatu, nagu prahvatavat vihmaäikest ennustav pinge, ja kaks seltsimeest vaatasid teineteist usutledes silmanurgast. Lapsed kasutasid soodsat hetke, et ahmida võidu praetud leivatükke, tõsta suppi ja tonksata üksteist laua alt jalaga. Ja Joosep kogus end esimesena, katsus naeratada ning ütles pikkamisi:

«Sõrmed on meil põhjas kindlasti . . . kõigil . . . Aga . . . eks võlg ole ikka võõra oma, ja kui ma selle raha sulle andsin, siis jäi nii, et sa mulle täna tagasi maksad . . .»

«Pole ma seda unustanud, ära nüüd kardagi,» ütles Vanatoa, tõmmates jälle käega üle suud varjavate vurrude, pidi nagu midagi lisama, kuid näis selle asemel sügavasti mõttesse vajuvat. Ja alles hulga aja pärast sõnas ta koguni leplikult: «Saaksid ehk veel pisut kannatada. Ma unustasin eidele ütelda, et ta poodi kohe maksma ei läheks. Lihtsalt . . . ei ole praegu . . . Jah, ära pane pahaks, aga . . . e i o l e praegu!»

Arutati veel vähe aega edasi-tagasi, — siin polnud aga tõesti midagi peale hakata, — ja Joosep lahkus jumalaga jätmata. «Kuidas siis nüüd saab . . . kuidas siis nüüd saab . . .?» pomises ta endamisi ja astus jälle tänavale. Pargi tagant oli üles kerkimas suur must äikese-

pilv; kuskilt kuuldus kiunuvat lõõtspillimängu; kõrtsi juurest, mis asus kuskil seal põldude ääres, kostis murutut trallimist.

Ja Joosepil polnud sel õhtul tõesti õnne, — tasumisest ei keeldunud ainult vana Sooman, too närusest närusem hädavares, kellel oli talle maksta ainult kaheksa kroonikest! Ja see oli ka kõik, mis ta sai, kõik — vaevalt kümnendik kogu laialipillatud summast! Talle näis järsku, nagu püütaks talle täna üsna meelega viperusi tekitada, ja kui ta oma viljatu ringkäigu oli lõpetanud, tundis ta end nii vihasena, et ta ei tahtnud enam kojugi minna. Läbi õhtuse alevi sihitult edasi kõmpides pidi ta äkitselt kujutlema, nagu vahitaks teda siit-sealt uste ning akende varjust tigedalt irvitades: «Paras sulle, sa liigkasuvõtja! — kas sa said nüüd!» Ja ilma et ta seda varem oleks kavatsenud, suundus ta jälle tagasi pargi poole, vanade puude vahele, kus ta armastas tavaliselt vabadel silmapilkudel unistamas käia.

Esimene tugev vihmahoog tabas teda lagedal teerajal, ja et ta polnud oma hajameelsuses selle lähenemist märganud, ei suutnud ta kohe otsustada, kas minna edasi või rutata koju. Kuid ta kogus end juba varsti ja vaatas ringi pisut varjulisema koha järele. «Muidugi — muidugi — muidugi, — milleks end asjata märjaks leotada ... niikuinii ei aita see ju enam midagi ...» mõtles ta kuidagi sihitult-kohkunult ja jooksis pikkade sammudega üle aina märjemaks tõmbuva murupinna halli pingikese poole, mis seisis kahe väga ligistikku kasvava tamme all.

Vaevalt sai ta istunud, kui kaugel mõisapõldude pool raksatas äkki äike. Läheduses polnud näha ainustki hingelist — kogu alev oli nagu suurde tigukarpi tõmbunud — ja ainult hoogsalt langevate piiskade rabin ülal lehestikus segas äsjasele prahvatusele järgnenud umbset vaikust. Kuid ilm oli ikka veel täis higistama panevat soojust, — maagi jalge all hõõgus seda, jämedad krobelised tüved ümberringi oleksid nagu nakatavat raugust levitanud, — mõtted muutusid sellest raskeiks ning vaevu liikuvaiks, kujutlused, mis aeg-ajalt tekkisid, kippusid sellest lausa seisatama, et näidata endid kogu oma ulatuses. Aga kannatusi valmistav hädaohuaimus

kasvas ses järjest enam hoogu võtvas looduse raevukas mässamises veelgi rõhuvamaks, pääsuvõimalusi pakkuvad tulevikukavad muutusid veelgi hämusemaks. Ning vaadates rohuliblekesel uperdavat putukat, pidi ta oma kurba saatust võrdlema korraga selle loomakese omaga. Kuskil ajudes oleks nagu kõrge pais tekkinud, mis hakkas nagu midagi esile suruma: tulid mälestused, mida ta oli mälunud juba loendamatuid kordi, mis kippusid aga tänagi nõudma oma troostitut pärisosa.

Joosep nõjatas selja vastu puutüve, sulges silmad, sukeldus minevikku ja hakkas seda vaatlema. Pilt järgnes pildile, üksikasi üksikasjale. Ta nägi end kõigepealt nõnda, nagu ta oli kord kaugelt tagamaa-külast linna asunud — noor üksik mees, laetud rohkete ilusate tulevikuplaanidega ... Siis: võimalikult kasulikuma teenistuskoha otsimine; esimesed sammud ihaldatava jõukuse loomiseks; nälgimine; loobumine, loobumine, loobumine; ja veel kord — loobumine; aastad täis pingutusi, ent ometi ka täis edu! Ja siis: pidev, tigusammul toimuv tõus, kõrgemale, aina kõrgemale! Ja siis veelgi edasi: esimene käik panka: «Olge head, ma tahaksin siia pisut raha hoiule anda!» Sada rubla ... Sada viiskümmend rubla ... Nelisada rubla ... ja ... viissada rubla. Viissada ... jah ... Mitu aastat selleks kulus? Kümme! Ai-nult kümme, vennikesed! Ainult kümme aastat kulus tal jõukaks saamiseks! Õnn, ohoo? Töö ja püüdlikkus! Samm-sammult edasi, ikka samm-sammult edasi ... edasi ... edasi! Üsna väikegi vürtspoodnik teenib ju rohkem kui tavaline laevade laadija. Usinasti ringi vaatav voorimees — kuigi tal on alles vaid üks hobune — teenib kindlasti veelgi rohkem. Kui omatakse juba kaht abilistki pukki saatmiseks ... kolme troskat ja kolme kõrbi ... oojah, see on juba hoopis ise laul, sõbrad, hoopis ise laul ... Ja kas see oli siis veel tõesti tema, Joosep Raam, kes võis nüüd üsna hooletult ringi jalutada, kuldkett üle rinnaesise ... sama Joosep Raam, kellele polnud vaevalt paarkümmend aastat tagasi teed andnud ... isegi mitte kojamehed oma luudade taga ... hahahaa!

Ta kobas taskuid mööda, süütas paberossi ja nõjatas jälle vastu selja taga kasvavat tammetüve. Need olid ilusad ajad, pagan võtaks, need olid tõesti ilusad ajad!

Ta abiellus — seda küll väikese hilinemisega —, ta ostis äärelinnas kaks maja ja ehitas talli ning tõllakuuri, mihukest polnud vist linnapealgi. Ja siis tuli sõda. Ja siis segadused. Ja — saatuslikult liiale minev elutarkus esimeste eksisammudega. Kes see õieti oli, kellele ta suure kauplemisega oma majad ja varandused kaela määris, et neid ei ulatuks temalt võtma mõni sõja ajal nii kergesti juhtuda võiv saatuslik õnnetus? Vorstitegija Lukk, see pisut totakas taat! Lukk, muidugi Lukk! Okupatsioon; Eesti vabariik; suur pakk tsaariraha, mille ta oli küll läbi kindlusetute aegade endaga kaasa toonud, millega polnud aga enam midagi peale hakata; asjatud katsed end veel kord püsti upitada; lõpp; meeleheitlik otsus ja ... tee siia neetud aleviurkasse ...

Joosep raputas end, nuuksatas kuivalt, surus hambad läbi paberossiotsa. Ei, mis siis — see kõik on olnud, midagi sellest ei saa enam tagasi olevikku tirida ... ta vaid pingutab jälle, ja küllap tal oleks jälle õnnegi, kui teda ainult ... e i s e g a t a k s . Tuleb ... võidelda. Võidelda, võidelda ja võidelda! Ja ajaks, mil lapsed on juba võimelised lenduminekuks, peab ta siit uuesti kaugel olema. Elamine nõuab oskust ja tarka osavust, ja need, kel seda pole, jäägu rahulikult paigale! Jäägu! Sest ka vabrikud — nagu see siin — vajavad tööjõudu. See tähendab — inimesi, kellel pole elamiseks ei oskust ega tarka osavust. See tähendab — lolle! Kiratsege edasi ... ja ... saagu teid palju ... kõrtsides istujateks ja nugadega kaklejateks ... Ja nendeks, kes pleegitavad end värvimisosakonnas; ja nendeks, kes viilivad terast ning rauda; ja nendeks, kes seisavad kangastelgede taga, villatropid kõrvades ... Kõdunege ja ärge rutake kergemeelselt oma kaaskodanikke süüdistama — arukamat ja jõukamat rahvast, kes pole nõnda nagu teie ise!

Joosep märkas äkki, et ta oli endaga kuuldavalt rääkima hakanud, taltus kohe ja vaatas kartlikult ringi. Kuid vihma sadas ikka veel endise hooga. Nii kaugel kuni ta silm vaatama ulatus, polnud näha ainustki hingelist. Ja seadnud enda pisut mugavamini istuma, tõstis ta jala põlvele ja silitas nagu rahustades üle valutavate kaelasoonte, mis olid vastu kõva puukoort nõjatumisest nüüd üsna hellaks muutunud.

Oksik suur veepiisk pudenes tamme otsast alla ja lõi talle vastu ninakühmu.

Kui Joosep varsti seejärel läbi ikka harvemaks jääva sajuhalluse kodu poole sammus, tundis ta end jälle väga reipana ning julgena:

Eks nad tulgu pealegi, need tülikad ja rasked päevad, — kui juba s e e k õ n t s seal kasarmutes tahab ngist päevadest võidurikkalt läbi ujuda ... ammugi siis veel tema, tugev mees, kes teab, mille poole ta peab kõigest jõust edasi rühkima!

3

Sel ööl magas Joosep väga halvasti: rahutud unenäod piinasid teda — ta pidi millestki lahti saama või ette võtma midagi kaugeleulatuvat ning kindlat pääsemist pakkuvat. Ja ikka ning jälle nägi ta oma teisikut kikivarvul hiilides tuppa tulevat — habemikku meest pika kaela otsas kõikuva peaga —, tema juurde astuvat ja nagu otsustavat vastust ootavat, vastust, millest ta teadis olenevat kogu oma edaspidise elamissuuna ...

Kui ta viimaks lõplikult virgus, oli kell varsti juba seitse saamas. Tilluke ruum oli täis tuhkjat valgusekuma, mis oli aga nii jõuetu, et keset põrandat seisev tool ei suutnud varjegi heita. Akna taga rabises, vulises, kahises ja undas hoogude kaupa. Siis hakati kuskil vaikselt kõnelema, kohe seejärel tõmbas keegi raejalgu varjavad sesriided kõrvale, ja naine, kitsas nägu kahjuröömsas erutuses ettepoole kummardatud, ütles sosinal:

«Sakkeus on siin. Kuule — ta on vist nüüd päris hull juba ... Ta kinnitab nimelt, et sa olevat teda kutsunud ... Karlit vaatama vist ...»

Joosep tõusis, tõmbas püksid jalga ega teadnud esialgu, kas venna varase külaskäigu üle vihastada või rõõmu tunda. Igal juhul ei paistnud see talle just vastumeelsena: olekski ehk vaja poisilt pisut nõu küsida ... Ja kuna ta oli Annale praegugi veel pahane («Inimene läheb poest naela suhkrut tooma, satub aga lõksutamishoogu ja jääb ära enam kui kolmeks tunniks!»), ütles ta viimaks solvamist taotleva endastmõistetavusega:

«Miks pagan ta's sellepärast hull peaks olema? Kutsusin jah. Kaua sa's mõtled niiviisi venitada: laps on haige ja köhib verd, sina aga ei tee sellest väljagi... et... surgu või elagu... nagu issand jumal just heaks arvab.»

«Ah... s-sedasi... Ma mõtlesin, et...» pomises eit ja tõmbus kohe tagasi.

Joosep lõpetas rõivastumise. Kui ta naise kannul eesriiete tagant välja astus, seisis vend akna all laua juures, vaatas talle nagu abi otsides vastu ja näis väga ebakindlana. Oli ilmne, et ta katsus kogu aeg endale selgeks teha mõnda küsimust, mida ta mäletas vist vaid üldjoontes. Korraga sirutas ta parema käe nõksatades ette, kogeldes veidi ja ütles siis ootamatu sõnaohtrusega:

«Ma tulin küll... natuke vara... Sellepärast et... On tõesti juhtumusi, mil aeg pole kuigi tähtis, aga... pagana sagedasti ei või ju teada. Elus otsustab ju pahatihti ainult tühiasi. Päris rumal ja naljakas tühiasi. Pooletunnilisest hilinemisest oleneb vahel väga palju. Inimese saatus, eluõnn, see, kas tulevik kujuneb päikesepaisteliseks või... uduseks. Ja mõnel see kujuneb päikesepaisteliseks ja mõnel jälle uduseks. Sa tead ju? Aga ükskõik, vennas. Su poiss on siis haige? Suvi on küll päris korralik... Näe, täna hakkas vihma sadama. Ma ootasin sind seal pingil... ivake aega... Õieti küll... päris kaua aega... Ja kui sa ei tulnud, mõtlesin ma, et... Mis sa's arvad, mis su poisiga peaks lahti olema?»

Joosep ootas kannatlikult, kuni vend oma hüpleva kõnevoolu lõpetas, tõmbas talle siis tooli ja istus ise vastu seina asetatud kolmjalale. Lapsed ärkasid ükshaaval — kõnekõmin häiris neid ja aegki oli nende jaoks juba küllalt kaugele jõudnud. Endel, see kõige agaram, seletas kohe omalt poolt:

«Tunaeile õhtul, kui me seal liivaaugus röövleid ja politseinikke mängisime, hakkas ta järsku verd sülgama. Ikka... täie suuga. Me tõime ta endi vahel koju. Eile oli tal juba parem, nii et...»

Onu Sakkeus noogutas asjalikult.

«Nõnda, nõnda... või verd sülgama...» pomises ta ja näis pikkamisi hoopis kindlamaks muutuvat, — ta nagu koondus, koondus, ta selgki oleks nagu sirguma

hakanud, ja siis korraga olid ta pruunid silmaterad hoopis mõistlikud ning arukalt tähelepanelikud. Ta silus korraks juukseid ja lisas: «Mhmm... imelik küll... Kas ta magab praegu?...»

«E-i... ei maga!» kostis venna selja tagant.

«Kui sa just mitte väga unine ei ole, eks sa's tule siia ja ma... koputan sind pisut,» ütles onu.

«See luine, naljakalt kitsaks jäänud inimene oli olnud kunagi kuulus arst — teda hinnati praegugi veel — ja ta sooritas oma katsed täpsuse ning hoolikusega, mis puleks häbi teinud terveimalegi asjatundjale. Ta pikad peened sõrmed libisesid üle lapse magamisest roosa ihu, nagu otsisid midagi, peatusid aeg-ajalt ja libisesid jälle edasi. Kulmud pisut kortsu tõmmatud, ülakeha kummargil, suur kongus nina lõhna ajades ettepoole ulatatud, nõnda istus ta seal ligi pool tundi, tõusis siis ja pistis kuuldetoru tagasi käsikohvrisse. Ta oli murelik, aga ta silmis oli samal ajal ka midagi julgust pakkuvat, midagi, millest võis kinni haarata, et siiski püsima jääda, ja patsutades poissi sõbralikult õlale, istus ta jälle tagasi laua äärde.

«Jah, tal tuleb ennast tublisti kosutada, sellel väikesel murjanil,» ütles ta viimaks. «Õhk on tänavu hea. Oleks muidugi kõige parem, kui sa... usaldaksid ta minu juurde.»

«Sinu juurde?»

«Nojah... seal on nimelt rohkem ruumi. Pealegi... suur aed. Ja... palju rohkem seda, mida vahetevahel sisse hingata.»

«Aga kuidas sa temaga... hakkama saad?... Oled ju ise poissmees?» küsis Joosep, kuna talle ei tulnud üha kasvava ärevuse tõttu meelde mitte midagi mõistlikumat.

«Oh, ära karda, — mul on ju teenija,» ütles vend Sakkeus ja tõusis, et kohe lahkuda. «Tule mind saatma... räägime väljas pisut pikemalt,» ütles ta nagu möödaminnes.

Joosep otsis varnast mütsi, viipas naisele kutsuvalt käega ja asus kohe oodates ukse kõrvale. Arst soovis lastele head päeva, patsutas neid kordamööda, naeris hellitades. Ta oli niiviisi koguni liigutav ja poolehoidu ära-

tav — õnnetu inimeseloom, kes püüdis siiski muretuna näida. Ja veel ukseltki oli tal neile midagi ütelda: «Teie seal, põrgukutsikad, jooske mind ka vahel vaatama või varastage aiast vähemalt mõni ploomimugulake... hahaha!»

Kui nad välja kasarmu ette jõudsid, peatus ta, vaatas natuke aega endale vastu põrnitsevaid kohkunud nägusid ja venitas väga tõsiseks muutudes:

«Vere sülitamine pole nali... nagu te loomulikult teate. Ja kõrvaga kuulamisest üksi ei aita, et... midagi päris kindlasti otsustada. Tuleb ülesvõte teha. Mida ma aga praegu siiski oletada julgen, on see, et... et... kõigepealt on tal haiged — näärmed... See tähendab — kopsunäärmed, ja veri tuleb arvatavasti ebaloomulikku asendisse surutud hingekõrist. Igatahes — on vaja tõsiselt asjale kallale asuda ja... poiss jälle enam-vähem terveks teha...»

«Nii et... päris surmahäda see veel ei ole?» pomises Joosep.

Naine ta kõrval kordas vahetpidamata:

«Issand jumal küll... Issand jumal küll...»

«Ei, ma loodan, et surmahäda see siiski veel ei ole,» ütles vend Sakkeus.

Ja Joosep küsis kartlikult, vaadates oma kuuenööpe näppivaid jämedaid sõrmeotsi:

«Aga... see läheb vist küll väga palju maksma... see igapidi eeskujulik tohterdamine?...»

Arst naeratas korraks ebamääraselt, tõsines aga jälle kohe ja vastas viivitades:

«Kindlasti just nii palju, kui kalliks sa pead oma lapse elunatukest...»

Ja millegipärast ootamatult tusaseks muutudes pöördus ta kohe mööda vihmast kõnniteed üles, kaabu silmadele surutud, kogu keha armetult vimma langenud.

Joosep sammus tagasi kasarmusse, ei lausunud enda kannul kõmpivale ja üha enam hädaldama hakkavale naisele ainustki tröstivat sõna, istus ja surus pea käte vahele. Kuigi ta ei suutnud hukkaläinud venna sõnu kuigi tõsiselt võtta, mõjusid need tasse-siiski: jah, see oli nii, — üks tühisena näiv ebameeldivus liitus teise ning kolmanda niisama tühisena näiva ebameeldivusega, ja siis

peinudki nad enam nii väga tühised, oojah, siis kasvasid nad juba hoopis tähtsaks! Ja hakates end korraga mõttes halatsema, löi ta rusikaga vastu rindu, surus lõua sõjakalt ette ja ütles hädaldava häälega, mis lõikas toas valitsevasse unisesse hommikuvaikusse kuidagi väga-väga häirivalt ja kisendavalt üleliigsena:

«Issand, kas sa näed mind! Kas sa näed mind, jah, issand... oh jumal! Kur-rat... küll võtaks... seda elu ja virelemist! Lihtsalt hulluks aetakse... inimene! Üks hoop kihutab muudkui teist taga... Mis ma olen sulle küll teinud, sa taevane valitseja, et sa mind nõnnaviisi... kur-rat küll võtaks!»

«Ära teota jumalat, paike, mis me seal's parata saame,» ütles naine ja astus tasakesi voodi ette.

«Kalpsatakse poolpaljalt ringi... ja külmetatakse... Just nagu päris meelega... Et aga vanematele tüli ja vaeva teha... Kui võtaks veel rihma ja... nahutaks õige!» ütles Joosep.

Et talle aga enam vastu ei vaieldud, taltus ta siiski pikkamisi ja heitis jälle oma eesriietega varjatud magamiskohale. Ta tundis end nüüd aina jonnakamaks muutuvat, kord-korralt kõvemaks saavat. «See kaabakas... see hukkaläinud hirmus inimene, kes on häbiks kogu suguseltsile... ta tahab hakata nähtavasti heategijat mängima, et mind enda vastu tänuvõlglaseks teha!» mõtles ta. «Laps jääb koju, laps jääb kindlasti koju!» mõtles ta. «Halb õhk — pähh!» mõtles ta. Ja korraga mõtles ta koguni: «Tuleks kaevata ja nõuda, et ta siit minema kihutataks... see siga... kuhugi mujale, kus tal poleks enam võimalik korralikkudel kodanikkudel jalus tolkneda...»

Nõnda vähkres Joosep oma kohal kuni hilise keskhommikuni, kaalutles ja arutas, ei tahtnud süüagi ja jõudis ikka enam veendumusele, et ta peab tingimata midagi ette võtma. Umbes kella kümne paiku ajas ta enda jälle teki alt välja, rõivastus ja väljus sõnalausumata. Sadas ikka veel vihma ja kogu alev näis kerget auru levitavat. Tuul oli soe, kuid vettinud taevas oli ühtlaselt kaetud hallide lauspilvedega. Kõikjal läikisid suured porilombid nagu sulavad jääkamakad, mida sööb juba märkamatult leviv kevad.

Piiludes aeg-ajalt vargsi üle õla, suundus Joosep kõigepealt südaalevist eemale, tegi tiiru läbi lagedate mõisapõldude ja jõudis viimaks välja tillukese valge maja ette, mis seisis muust asundusest pisut eemal, rohelise viljapuuaia varjus. Ta vaatas veel kord tagasi, ei näinud läheduses ikka ainustki hingelist, avas ettevaatlikult jalgvärava, läbis hoovi ja jõudis rõdu ette. Kuid ta ei läinud veel sisse — ta seisatas hetkeks ja katsus kõige kohasemaid sõnu leida, millega alustada.

Siis aga kuuldus majast samme ning laulujorinat, ja kuna teda oleks võidud märgata, koputas ta nüüd tasakesi vastu ukseklaasi.

Ta ootas.

Üks vari ilmus ruumitühjusse, näis teda silmitsevat ja hüüdis viimaks:

«Jah . . . Mis seal on?»

«Andke mulle andeks, aga . . . ma tahaksin teiega rääkida . . . inseneri-härra,» ütles Joosep.

«Kohe. Ma teen lahti,» vastati seest.

Vana sakslane oli vestiväel, imes pikavarrelist piipu ja vaatas küsivalt oma ripnevate kulmupuhmaste alt. «Ahaa, isa Raam . . . mida siis kuulukse ja mida silt õieti soovitakse? . . .» päris ta. Kuid ta silmis peegeldus juba midagi loomusunnilise aimuse taolist ja ta astus kõrvale, et külalist endast mööda lasta. «Oot . . . oot . . . oot . . .» ütles ta ja kadus silmapilguks kuhugi tahapoole. Kui ta siis jälle rõdule tuli, oli tal seljas tumepruun, kangesti pehmet muljet tekitav hommikukuub. Osutades vitstest põimitud korvtoolile, istus ta ise kohe laua juurde, noogutas ja naeratas julgustavalt. Ja Joosep alustas kohe, tundes vaistlikult, et temasse suhtutakse siin täna üle ootustegi sõbralikult:

«Ma tulin . . . inseneri-härra . . . meie palgaküsimuse pärast. Tuhka . . . sellele mõnele sendile tunni kohta! Külap mina meeski tean, mis see tähendab, kui äri alal raskused tekivad. Ma pole ju niisugune . . . nagu need teised . . . kes . . .»

«Ilus, ilus . . . see on ilus! Nõnda just peabki asjale vaatama!» ütles sakslane.

«Inseneri-härra, uskuge . . . mina ei taha sellest streigist . . . mitte midagi teada . . .» ütles Joosep. «Seal on

aga igat sorti tuisupäid, kes seda kavatsevad. Jah, jumal küll tulgu mulle tunnistajaks, — ma mõistan selle täiesti hukka.» (Ta lõi endale jälle vastu rindu, nii et sellest tekiv sume kõmin kohe tervet ruumi täitis.) «Kui vabrik tõesti seisma jääb . . . ma olen päris arust ära kohe . . . Ja mis ma siis tegema pean . . . selle üle ma paluksingi inseneri-härralt nõu ja juhatust . . .»

«Mnjaah . . .» ütles sakslane, näis pisut aega mõtlevat, vaatas hajameelsel ilmel läbi rõduakna välja ja sügas pihuga ninaotsa. Äkitselt hakkasid ta tumerohelised lahked silmad kiiresti-kiiresti pilkuma, ta kummardus pisut ettepoole. Ja kulus jälle väga pikana tunduv ootusehetk, enne kui ta viimaks sõnas: «See on kena, et te . . . mulle seda nii ilusasti ütlema tulite. Ja küll mina luban, et teile selle ausa ustavuse eest ka . . . tasu antakse. Streigivad? Hea küll, las nad streigivad! Rumalad . . . lambapead. Mõtlevad, et saavad oma tahtmist. Ei . . . saa! Pärast . . . hakkavad jälle tööle. Paha see ju muidugi on, et . . . niisugune lärm. Aga peab leppima. Mis parata, mis parata. Kui oleks nüüd rohkem sinutaolisi mõistlikke, siis oleks ilus. Streik? Mis streik? Streiki ei oleks! Ühed ei töötaks, aga näe, teised töötaksid. Ja nende asemel, kes ei töötaks, võetakse uued. Kui te nüüd teada saaksite, et kuidas keegi. See oleks küll väga ilus. Ja vabrikuvalitsus teid siis juba . . . ei unustaks!»

«Mis nüüd seda, aga . . .» pomises Joosep. «Ega mina . . . mingisuguse tagamõttega, inseneri-härra. Laps on ju küll haige, aga . . .»

«Aa, laps haige! Kurb, väga kurb,» hüüdis sakslane osavõtlikult.

Ja Joosep ütles:

«Mina muidugi räägin igaühele, kes ei ole veel päris hull. Ja uurin välja, kuidas mõteldakse. Ei tea, kas ma peaksin inseneri-härrale sellest kah sõna tooma?»

«Just, just, kallis Raam! Just sõna tooma. Vahel õhtul, kui . . . inimesed ei liigu. Täna juba!» ütles sakslane.

«Varsti on koosolek!» ütles Joosep.

«Kõneldakse jah,» noogutas sakslane.

«Et sealgi võiks inimestele midagi rääkida ja . . . olla . . .?» küsis Joosep.

«Aga muidugi, kallis Raam, aga muidugi!» hüüdis insener. «Just, just, just, just! Võtke sõna ja ... ütelge. Ja tehke neile selgeks! Te olete vana auväärt inimene, kõik peavad teist lugu ... Targemad mehed usuvad teid. Küll te näete, küll te näete! Meiegi omavahel ... ülemus ... oleme teid ammu juba nimetanud. Kui mõni meister ära läheb — kaalutakse. Hoolikas ja truu kodanik ... tunneb tööd ... Direktorid teavad ... kõik ... minu ja ülevaatajate kaudu ... Jah ... Ja siis selgitage neile ... üksikult ja koosolekul ... et ega me ei taha ju kellelegi halba. Ajad paranevad varsti ja ... meie paneme palga veelgi kõrgemaks kui praegu. Kindel! Või ei usu te mind, kallis Raam?»

«Keda's veel, kui mitte teid, inseneri-härra, keda's veel!» pomises Joosep.

Ja sakslane, kummardudes jälle pisut ettepoole, patsutas teda käeseljale ning alandas hääle lausa salapäraselt mõjuvaks sosinaks:

«Tuleks tähele panna ... kõigepealt ninamehi. Ässitajaid. Neid, kes käivad ringi ja ... kihutavad! Kes külvavad ... nõnda ütelda ... hirmsa mao seemet. Ja seal on üks inimene, kes on meile juba varematel aegadel palju kurja teinud. Vana inimene ... Pealtnäha ... mõistlik inimene ... Aga loll ... Ja tige! Tige! Kommunist! Siim-Aaron ... te ju teate. Kord ammu ... kujutage ette, mis ta tegi. Töölised olid juba järele andmas, sest ... nälg kippus neile kallale. Ja kuskilt polnud enam toetust võtta. Streigikassa ... või kuidas nad seda nimetavad ... oli juba tühi. Ja siis võttis vana Siim-Aaron kätte ja tõi oma pärandusеosa pangast välja. Ja tal oli linnas veel väike maja, venna surma järel saadud. Sellegi ... müüs maha ... niisugune rumal. Mitu tuhat krooni. Ja jagas lihtsalt kõige suuremat puudust kannatavatele. Tige inimene! Tige inimene! T e d a pidage silmas! Totraid leidub palju, kes teda heategijaks peavad ja ... ta sõnadest kinni võtavad.»

«Ah ... ah ... tema siis ... nõndaviisi koguni?!» venitas Joosep.

«Tahtsime lasta teda vangi panna, aga ei saanud! Tema pool käiakse koos. Pealtnäha justkui selleks, et napsi võtta ja kaarte mängida! Kaval!» ütles insener.

sl.eb raamatuid. Uurib oma totruses. Ka-val! Sai suure ... oma rahast tagasi. Jälle ... jõukas mees! Tahab ehk mõnda parajal ajal jagama hakata. Kommunist! Kommunist! Pidage silmas, kallis Raam! Jah, t e d a pidage silmas. Esimeses järjekorras. Mis ta teeb ja mis ta ütleb.»

«Imelik ... Näe ... ja minul ei olnud sellest aimugi ...» pomises Joosep.

«See on kindel! Me ju t e a m e!» ütles sakslane, toetades käed tasakesi naksuvatele toolikülgedele.

Ta tõusis ja saatis Joosepit aupaklikult kuni ukseni. Sõdas ikka veel tihedat ühetasast vihma ja tühja välja taga asuv vabrikualev paistis nüüd nagu läbi mürgise sooauru, mis püsis oma kohal peaaegu liikumatuna ja hirmu sisendavalt raskena.

4

Joosep kavatses oma kihutus-ringkäiguga kohe algust teha, muutus aga järsku imeliselt kartlikuks ja mõtles, et ta sooritab selle siiski pisut hiljem.

Ta läks tagasi koju, puges jälle vaiba alla. Ta lamas, lamas, lamas, lamas, ja veider kindlusetusetunne kasvas tas veelgi suuremaks. Koridoris kuuldus mängivate laste tumedat jooksutüminat, naine ohkles liikumatult rippuvate eesriiete varjus, haige poiss vähkres küljelt küljele. Uni ei tulnud, kuigi ta oli ikka väga väsinud. — Oli nagu tarvis veel kord kõige üle järele mõtelda, veel kord asja tuumani astuda! Vihmapiiskade üksluine rabin näis aeg-ajalt üsna ta juurde nihkuvat, tekitades äkilisi külmavärinaid, mis raputasid teda halastamatult.

Viimaks ta tõusis, ringutas, seadis magamisriided korda ja läks teiste juurde eesruumi. Ta istus, toetas pea käte najale ja vaatas vargsi voodi poole: lapse valged käed näppisid vaibaveert, libisesid siia-sinna, näisid midagi otsivat. «On ta siis tõesti nii kardetavalt haige, see ... see ... kallis vigurivänt ...» mõtles ta pikkamisi. — Aeg läks, kell lõi juba üksteistkümmend. «Jah, on ta siis tõesti nii kardetavalt haige, nagu Sakkeus mõista andis, ... ja ... ja kelle juurde peaks küll minema

kõige esimeses järjekorras? Armas jumal, aita ise, et kõik uuesti pöörduks: et poiss jälle varsti terveks saaks ja... et... rumalad inimesed siiski streikima ei hakkaks.» Imelikul kombel ei suutnud ta neid kaht küsimust kuidagi teineteisest lahutada: kui ta mõtles sekeldusest vabrikus ning kõnelusest peainseneriga, pidi ta kohe mõtlema ka oma haigest pojast, ja kui ta mõtles oma haigest pojast, pidi ta kohe mõtlema ka sekeldusest vabrikus ja kõnelusest peainseneriga. Ja aeg edenes veelgi ja ta teadis üsna kindlasti, et... naine teda lakkamatult vaatab! Siis liigutas ta end veel kord, piilus silmanurgast ja küsis:

«Vedelesid eile ligi poole ööni all poe juures... Noh, kas oli ka kuulda, mis inimesed arvavad?»

«Millest?»

«Eks ikka sellest mässamise plaanist ja... härradele vastuhakkamisest.»

«Mida's nad peavad arvama? Nali see ju ei ole... Süüa tahetakse ka sel ajal, kui parajasti tööd ei tehta.»

«Aga mis nad's jändavad niiviisi, lollpead? Mõistlikumad peaksid kätte võtma ja... teisiti tegema.»

Naine õõtsutas end edasi-tagasi.

«Teisiti...» ütles ta viimaks ja tahtis nagu õlgu kehitada.

«Nojah — ei ole tarvis igasuguste tuulepeadega kohemesti hakata,» ütles Joosep. «Kes ei taha uue palgaga teenida, jäägu koju, kes aga suudavad oma ninaotsast ka veidi kaugemale näha, töötagu edasi. Nagu meiegi siin... mis pagan me jonnime — poiss põeb ja varsti on puudus majas.»

«Seda ju muidugi, aga...» pomises naine.

«Tuleks... tuleks vist järele kuulata...» ütles Joosep ja püüdis end kõigest jõust kokku võtta, et vabaneda üha kestvatest kahtlustest.

Aga nõudis siiski veel ligi pool tundi hoo kogumist, enne kui ta suutis end vajalikult kokku võtta. Ta oleks meelsasti siin edasi istunud, oojah... kuid ta oli peainsenerile kindla lubaduse andnud ja ta... p i d i! Ja mis siis ikka — see on ju ka täiesti õiglane asi, iga telnegi korralik vabariigi kodanik teeks tema asemel täpselt samuti!

Kuid alles pikkade-pikkade võitluste järel sai ta viimaks niikaugele, et ta võis tõusta ja minema hakata. Uusi pühapäevasäärikuid jalga ajades ütles ta nagu juhuslikult:

«Ma lähen nüüd välja, koosolekuni pole ju enam kuigi palju aega.»

«Nojah... hea küll...» ütles naine.

Joosepil oli õnne — nooremad olid peaaegu viimaseni tööluharjutusele läinud, naised aga palvemajja, ja oma naabrikutes istusid vaid tõsised vanemad mehed, kes oskasid juba lugu pidada mõnusast pühapäevapuhkusest. Ja ta käis kõigepealt läbi need, kes polnud suutnud talle eile oma võlga õiendada.

Külastatavad põrnitsesid külalist alguses umbusklikult kulmude alt, kuulasid vaikides, muutusid siis julgemaks ja noogutasid elutargalt. Joosep rääkis, rääkis, nad noogutasid jälle ja talle näis varsti, nagu oleksid nad temaga täiesti ühel arvamisel. — Jah, ütlesid nad, ülaapäisa ei maksvat küll kunagi talitada: enne kui midagi ette võetakse, olevat vaja põhjalikult kaaluda ja kõik korralikult läbi mõtelda. Nad pilgutasid nagu liiga tugevasse valgusse vaadates oma villatolmust rikutud silmi, kõõritasid akende taga vohavasse sajuhallusse, suitsetasid, veeretasid sõnu edasi-tagasi, nagu oleksid need vaid pehmed kummipallikesed. Ja kui ta neile nagu muuseas ka nende hooletusse jäänud võlasummakesi nimetas, noogutasid nad aga veelgi agaramalt: muidugi, muidugi, elu polevat siin põrmugi kerge, ja halvasti mõjuvat isegi üksikud seisupäevad, rääkimata siis veel... nädalatest.

Ning Joosep rändas aina edasi, toast tuppa ja kasarmust kasarmusse, — seletas, seletas, kuulas, kuulas. Ta muutus iga silmapilguga üha julgemaks ja kõneles viimaks koguni soravalt. Ta kurjustas, siunas kergemeelseid poisikesi, kes võtvat kogu maailmaelu ainult tühise mänguna, vehkis kätega, sattus hoogu ja läks tuliseks nagu kunagi see, kes võitleb üliõige asja eest. «Peab pingutama, p e a b pingutama, sest muidu võib tõesti halb õnnetus juhtuda!» kordas ta igal pool ikka üht ning sama elutarka põhimõtet, millesse ta ise uskus kõigest hingest.

Säärane majast majja viiv ringikihutamine kestis järgemööda ligi kolm tundi ja viimaks hakkas Joosep väsima. Aga ta töö tõotas vilja kanda, ja teadmine, et tast olenes praegu paljude naiste ja laste saatus, tegi ta meele üha rõõmsamaks.

Kui tal üsna õhtu eel enam kuhugi minna polnud, istus ta kiriku nurga juures asuvale pingile, võttis mütsi peast ja hingas sügavate sõõmudega. Küllap nad tänavad teda kord, need habemeid kandvad lollpead, kes... mõtles ta, puhudes põsed pungi ja siludes üle udust rõskete vurrude.

Ja ta hakkas jälle unistama, voolavalt, nagu oleks see kuskil raamatus seisnud. Streik ei alga, päevad ei jookse tulutult läbi sõrmede... See tähendab vähemalt mitmekümne krooni suurust auga teenitud summat... ja ta saab jälle pisut asju korraldada. Muidugi — hoiule viimiseks sellest ju ei jätku: tuleb siiski kõigepealt haigele poisile mõtelda... Varsti tõusevad aga palgad jälle endisele tasemele... Kaotatud pole õieti midagi... Kellelgi pole tulnud asjatult häda ning viletsust kannatada... Ta küsib kord vaba päeva, sõidab bussiga linna ja kutsub sealt päris tõsise arsti, eeskujuliku inimese, keda võib südamest usaldada... Ja härrad... Eks nad näe ju, mihuke mees ta õieti on... Nad annavad talle varsti mõne ülemakoha. Kümnik kuskil välistöödel või järelevaataja kuskil kudumissaalis... Tasu? Noh, ta ei tea ju küll, kuidas saksad omavahel üksteisele maksavad, aga kindlasti peaks seal raha kaunikesti rohkem liikuma... Poleks vaja enam nukrutseda... möödunud päevade pärast... Ja poleks vaja muret tunda... tuleviku pärast... Ja poleks vaja häbeneda olevikkugi... pagan võtaks... muidugi mitte. Õieti peaks põhjalikult kaaluma, kas ta siis üldse veel lahkub ja kuhugi mujale läheb... mõtles ta silmi kissitades.

Korraga hakkas Joosepit vaevama mingi seletamatu rahutus, — keegi oleks nagu udust välja astunud, üsna ta selja taha tulnud ja valmistus teda puudutama. Ta vaatas kähku ringi. Kuid läheduses polnud näha ainustki hingelist. Ja ta naeratas mõttetult. Tulevikukujutlused katkesid, ta vaatas kella: nii, nii, ongi juba aeg, ta peab ju kohe minema hakkama.

Kui ta tõusis ja tagasi alevi poole pöördus, tungisid läbi laotust katva halli liniku esimesed päikesekiired, kogu maailm muutus jälle väga rõõmsaks, märjad katusel läikisid nagu klassitahvlid, rentslid hakkasid hõõguma. Porilompide põhjas näisid süttivat heledalt lõõmavad tulukesed ja elektritraatidele kogunenud veepiisad jooksid aeg-ajalt edasi-tagasi nagu tihedalt üksteise kõrvale lükitud metallkuulikesed. Siin-seal avati aknaid. Järjest valjenevad tuulehood kiskusid jälle üle raagus puulillede välja lehvivaid kardinaid, mille vahelt kostis laska kitarrimängu; ja üks hääl jorises sellele kaasa, romides nagu madalat redelit mööda... üles ja alla... uuesti üles ja uuesti alla...

Turuplatsi kohal juhtus Joosep jälle vastamisi Siim-Aaroniga, salapärase mehega, kellest oli talle juba ammu kõneldud küll mitmesuguseid lugusid, mitte aga kõige olulisemaid. Kuid nüüd tundis ta teda! Jajah, nüüd oskas ta temasse juba suhtuda!...

Selle asemel et nagu tavaliselt vanakesest mööda minna või temast võimalikult rutemini vabaneda katsuda, naeratas Joosep nüüd sõbralikult ja noogutas nagu kutsudes. Nad seisatasid veidi aega vastamisi, vestlesid ilmast, vaatasid taganevaid pilvesagaraid. Taat ütles, et ta kondid olevat seda pikka sadu ammugi juba ette aimanud, ja sama kinnitas Joosepki. Ja nad naeratasid nüüd mõlemad ja noogutasid samuti mõlemad. Ja paberossidki üksmeelselt tuult varjates põlema süüdanud, hakkasid nad viimaks kõrvuti edasi minema, sammudes alla seltsimaja poole, kuhu läks juba teisigi töölisi.

«Koosolekule... kipud vist, nagu näha?» küsis Siim-Aaron ja näis tänagi kõnelemise ajal kuskilt varjust välja astuvat... ainsa sammu võrra, et kohe jälle kiiresti tagasi tõmbuda.

«Kuhu siis mujale, eks ikka sinna,» noogutas Joosep.

«Mina kah... mõtlesin seal kord ära käia,» ütles taat. «Pole ma ju küll enam mingisugune asjamees, aga... Pühapäevane päev, koduski igav. Teie eneste hädad, ühinusse kui kõrvalisse see enam ei puutu...»

«Jah, eks ta ju ole...» ütles Joosep ja mõtles samas, et küllap ta juba näeb ja küllap ta juba tähele paneb. Püüdes hästi kavalaks muutuda, lisas ta vähese vaiki-

mise järel: «Pagan teab neid saksugi... Seletavad küll, et... Aga kas neid uskuda võib!... Mõtlesin seal ja... mõtlesin. Nagu meile kontoris eile räägiti... nii ja naa... nii ja naa... Järsku aga... Võta sa kinni... ja saa aru... Mis sina arvad?... Kas neid tohibki uskuda — härrasid, tähendab?...»

«Mõned inimesed usuvad ka pastoreid, mis seal's ikka!» ütles Siim-Aaron naeratades.

«Ah arvad, et...?» küsis Joosep.

«Kus sa sellega — muidugi! Kui juba kinnitatakse ja vannutakse,» ütles Siim-Aaron.

Nad läksid jälle väga lähestikku ja Joosep ei teadnud ikka veel, mida kaaslase sõnadest mõtelda. Jah, neid võis ju võtta nõnda, aga neid võis võtta ka hoopis teisiti. Kaval, kaval oled, vana vennas, mõtles ta tigedalt, katsus kramplikult pingutades mõnda hästi sobivat küsimust leida, mille eest teine enam kõrvale ei saaks hiilida. Kuid ometi ei tulnud talle midagi tarka meelde. Ja ta oleks tahtnud jälle meelsamini üksi olla. Et vaikimine kippus juba pisut pikale venima, sõnas ta viimaks:

«Teisest küljest võib ju ka seda loota, et nad tõesti järele annavad. Ma mõtlen... et kui me streikima hakkame... Kohkuvad ära... Lärm... Suur kahju... rahaliseski mõttes: maailmatu ettevõte seisab ja... roostetab. Nii et... Nojah, raske on küll midagi ütelda, aga...»

«Selge, selge!» kinnitas taat.

«Et mis siis ikka — streigime! Vast näkkab!» ühmas Joosep.

«Ei tea nüüd... Keeruline küsimus... Väga keeruline küsimus,» vastas Siim-Aaron.

Too mitte kuhugi välja viiv vestlus oleks võinud kesta vist lõpmatuseni; nad jooksid nagu ringiratast, kord Joosep ees ja taat järel, kord jälle hoopis vastupidi — taat ees ja Joosep järel. Ja imelikul kombel hakkas sellest heietusest läbi tungima midagi väga tuttavlikku, midagi, mis pidi kuskil mujal juba öeldud olema. Millal? Ja kus nimelt? Joosep ei teadnud seda. Ja äkitselt hakkas see teadmatus teda kangesti häirima, tekitades tas ebamäärase tunde, nagu seisaks ta mingi tõkke ees, millest ta kindlasti üle peaks hüppama.

Jõuti seltsimaja juurde. Uksel, eesruumides, saalis — kõikjal askeldas juba rohkesti rahvast. Sinine tubakasuitsu venis seinast seina, nobe omavaheline arutlemine valgus ühte ebamääraseks kõminaks, mis tundus peaaegu kombatavana. Pikkade ridadena asetsevad toolid nagisesid aeg-ajalt kuuldavalt — ikka liigutas end keegi ja ikka oli kellelgi vaja üle õla tagasi vaadata.

Joosep silmas siin-seal taate, keda ta äsja oli külastanud. — Noh, n e e d juba enam lollusteni ei lähe, mõtles ta rõõmsalt. Võib olla, et ta eksis, võib aga ka olla, et ta ei eksinud: igatahes näis talle üpris kindlasti, et üldine meeleolu oli täna hoopis tagasihoidlikum kui möödunud õhtul.

Nad peatusid hetkeks pärani seisva akna kohal, vaatasid otsides ringi ja tüürisid siis otse esimesse ritta, kus oli veel vaba ruumi. Joosep püüdis kõigest jõust vajalikke tähelepanekuid teha, et omada juba kohe midagi peainseneri jaoks, keda ta kavatses õhtul kindlasti külastada. Kuulates pahemale ja paremale, katsus ta kinni rabada iga pisutki tähtsamana näivat sõna või lauset ja vahtis kogu aeg teraselt ringi, et ära märkida tulisemaid kihutajaid.

Aga juba varsti pidi ta endale tunnistama, et enamik säärastest püüetest olid täiesti asjatud: ümberringi voogav ebamäärane sumin oli võimeline teda vaid segadusse viima! Ja ta hakkas viimaks pikisilmi koosoleku algust ootama, ehkki pisut väriseva südamega, kuna ta oli nüüd kindlasti otsuseks teinud tarviduse korral isiklikultki sekka lüüa...

Siis sai kell pool kuus, ja kohe sammus keegi kuulajateridade ette üles seatud puldi juurde. See oli lukussepp Koores, töölisvanem. Ta lõi mitu korda sõrmenukkidega vastu oma lahtist peopesa, just nagu lootes nõnda kõigile kuuldavaks muutuda, kõlistas veeklaasiga vastu karavini ja hüüdis: «Palun rahu!» Ja kohe seejärel: «Avan koosoleku!» Et aga kõlin toolide vahel näis üha kasvavat, ootas ta veel veidi aega, ja ilma et ta oleks enam midagi sissejuhatavat lausunud, hakkas ta järsku rääkima, soravalt ja suure arukusega — sündinud kõnemees, kellel olid siiani puudunud vaid kohased avaldumisvõimalused.

Joosep ootas sõjakat võitluskutset, pidi aga varsti pettuma, sest osav mees piirdus vaid koguni kuivade tõsiasjadega. Kuid need tõsiasjad rääkisid küllalt selget keelt ja mõjusid kindlasti palju tõhusamalt kui oleksid seda teinud ükskõik millised hoogsad hüüatused. Ta loendas arve, liitis neid, kõrvutas uusi ja vanu palganorme, alustas tunnitasust ja lõpetas aastatasuga. «Vaadake, sõbrad, asi paistab esimesel silmapilgul ju üsna lihtne olevat, kuid tarvitseb vaid pisut tähelepanelikult mõtlema jääda, ja siis alles näeme, mis meilt kõnesoleva sammuga võtta tahetakse...» ütles ta naeratades. Jah, küsimus olevat küllaltki tähtis, et seda põhjalikult kaaluda, ütles ta. Muidugi, ütles ta, vabrikuvalitsus võivat neile niisuguseid ja teistsuguseid ettepanekuid teha, aga sama õigus olevat ka töölistel, ja sestap ta paluvat seltsimehi kindlate ja kainete tõsiasjade piiridesse jääda, et esineda kiiresti omapoolsete nõudmistega. Ja nüüd ta lõpetavat, ja nüüd olevat tungivalt soovitav, et igaüks, kellel on peas mõni hea plaan, ei jätaks seda ainult enda teada...

Saal rõkkas järsku kiiduavaldustest, — plaksutati, hõigati, trambiti jalgadega, mõned tõusid isegi püsti, just nagu peaksid nad peale hästi kuulmise ka hästi nägema. Ligi viie minuti jooksul kohises toolidel istuv ja piki seinaveeri seisev rahvahulk nagu äkitselt sisse murdnud vali tuuleiil.

Joosep vaatas vargsi ringi ja märkas imestades, et sellise p õ h j e n d a m a t u kiituse jagamisest võtsid agarasti osa needki mehed, kellest ta poleks seda kuidagi uskuda teadnud, — mehed, keda ta oli käinud alles äsja valgustamas! Leinuse Juhan vehkis mütsiga ja välgutas oma suuri siniseid silmamunasid, Mihkel Sooman seletas midagi enda ees istuvale noorukile, toksates seda aeg-ajalt piibuvarrega kuklasse, Vanatoa irvitas kurjalt ja August Hints ning Jakob Looper noogutasid vastamisi nagu kaks sõprust alustavat koduhane. Ja siis korraga oli kõigil vaja rääkida ning teistelegi oma arvamist teatavaks teha: sõnasoovijaid oli rohkesti, ja kõik kõnelejad, nii noored kui vanad, praksusid üksteise võidu nagu plahvatavad püssirohukuhjakesed.

Joosepki sädeles jälle kord üle paljude-paljude aastate: ta enda arvates oli ta nii hoogsalt esinenud ainult

kord senise elu jooksul — «Voorimeeste Seltsi» juubelipidustustel, määratu suurel turuväljakul. Ta rääkis tunnetega, ta rääkis südamest! Ta ütles, et kui issand jumal Moosese ajal oma targad käsud Siinai mäelt alla saatis, ei teinud ta seda kindlasti mitte ainult kaasaegsete jaoks. Jah, see on nõnda, need käsud maksavad ka meie päevil. Maksavad ja p e a v a d k i maksma. Ja maailm läheks hukka, kui see teisiti oleks. Ja issanda jumala käsud, et meile mõistetavaiks saada, nõuavad usaldust. Usaldust, seltsimehed, usaldust! Ja arusaamist... oma ligimesest. Ja arusaamist kõigist: neist, kes seisavad meist madalamal, ja neist, kes on meiega võrdsed, ja neist, kes on meist kõrgemalgi. Me ei tohi igal sammul ikka ja ainult kurja näha, ei, seda me ei tohi, kallid kaaskodanikud. Igaühe elus meist on esinenud raskeid silmapilke, mil me pole teadnud, kuidas edasi jõuda ja mitte kukkuda. Õnnelused käivad ju... peamiselt inimesi mööda. Kui nad käiksid ainult mööda kive ja kände, valitseks meie ümber ammugi paradiis. Jah, aga nad ei käi mööda kive ja kände, nad käivad just inimesi mööda. Või kujutlete, seltsimehed, et raskusi esineb ainult meie, kehvikute elus? Vale! Ka meie kallid leivavanemad seisavad vahel küsimuse ees, et... kuidas nüüd edasi?... Ja nende seisukord on seda raskem, et nad ei saa mõtelda mitte ainult eneste eest, nagu meie, väikesed inimesed, vaid ka... kõigi nende eest, kellele nad elamist võimaldavad. Saagem neist aru, sõbrad, saagem neist aru nagu südametega olevustest, mitte aga nagu oma vaenlastest. Jah, saagem neist aru nagu... Ja pealegi — kui ma teile samuti arve ja numbreid ette sean: ainult kolmgi nädalakest tarvitseb meil oma masinatest eemal olla, ja me olemegi kaotanud summa, mille me kaotame ajutiselt alandatud palkade puhul alles poole aasta jooksul! Selge, kas pole?... Aga ta olevat küll päris kindel, et uued normid ei kehti üldse nii kaua, hüüdis ta. Kuu! Kaks kuud! Kõige enam ehk... neli kuud! hüüdis ta. Ja mõlemad käed nagu tormi vaigistades üles tõstnud, hüüdis ta kohe seejärel, et tema isiklikult kalduvat küll sellisele arvamisele, et tööd ei maksvat katkestada... ü-hel-gi tingimusel... loomulikult ka siis mitte, kui vabrikuvalitsus ei leia tõesti võimaliku olevat järele anda

austatud töölisvanema ja kõigi eelkõnelejate poolt mainitud ettepanekutele ja... palvetele, missuguseid ettepanekuid ja... palveid... ta olevat loomulikult valmis kõigest hingest toetama!

Joosep kummardas ja istus kindlas teadmises, et tal on nüüd õnnestunud jalust rabada kõiki neid kergemeelseid, kes järgnesid vaid oma tuiskavatele meeleoludele. Aga järgmisel hetkel valla pääsev lärm pani ta tahtmatult kahvatama — taevane arm... mis see siis oli... mida see siis tähendas?... Inimesed olid lausa nagu hullud, nagu sõgedaks läinud, nagu üles virgutatud nähtamatust rusikahoobist, mille vuhin näis praegugi veel kõrgel õhus hõljuvat. Röögiti, vilistati, irvitati, naerdi talle vastu kõrvuni lahti kistud lõugadega, suured suitsetamisest mustad hambad nagu haaramiseks ette ulatatud. Ja ikka too kõige uskumatum pisiasi: vehkisid ning märatsesid kõik needki, kellest ta ei tahtnud seda praegugi veel kuidagi uskuda, — Looper, Mihkel Sooman, Leinus, Hints, Martin Vanatoa...

Kulus enne mitu minutit, kuni saal jälle viimaks rahunes ja uus sõnavõtja vaevu-vaevu alustada sai. Ja Joosep oli silmapilkselt unustatud, ükskõikselt tagasi tõrjutud. Tundes kogu aeg äkitselt hinge pugenud ebaloomuliku, peaaegu paanilise hirmu lakkamatut kasvamist, kasutas ta soodsat hetke ja hiilis minema. Kui ta oli parajasti trepist alla sammumas, hüüti teda selja tagant:

«Kuule... kannata pisut!»

See oli arstist vend.

Joosep pöördus ja naeratas mõttetult, Sakkeus lähenes talle aga kuidagi külgepidi, nagu nähtamatute katsesarvedega enne maad kuulates. Nad vaatasid teineteist, vaikisid, seisid liikumatult, kuid näisid ometi kitsalt piiritletud ringe tegevat. Joosep mõtles imelikult laokil olevate mõtetega, et arvatavasti on vaene hull endale jälle mürki süstinud: niisiis kestis seekordne võitlus hea ja kurja vahel vaid mõningad päevakesed... Ja just kui ta seda mõtles, tabas teda korraga välkkiire löök vasta ninajuurt, — Sakkeuse kõhetu ning haiglaselt vimma kistud keha oli kogu suuruses ettepoole hüpanud, tabas vasarana ja taarus siis mööda astmeid alla, et trepiotsa juures jõuetult põlvili langeda.

Saalist kostis jälle sõjakat möirgamist, otsekui valmistuks sealt välja tormama vihane hiigelloom, et päästa end kõidikuist ja võidelda oma elu eest.

Sakkeus ajas enda suure vaevaga püsti, lonkas akna juurde ja istus selle servale.

Joosep vaatas teda ahastavas arusaamatuses ja küsis viimaks:

«Mis sa... mis sa... nüüd tegid... kuuled sa?»

«Sõnnik! Käi minema!» ütles noorem vend pikkamisi.

5

Pisut udusel, kuid soojal suvehommikul läks Joosep vangsi astudes läbi kasarmukoridori. Ta läks kikivarvul ja peatus iga ukse taga, millest ta pidi mööduma. Kuid kõikjal valitses vaikus — töölkäijad olid ammugi juba kodunt lahkunud, lapsed ja naugad aga sirutasid endid alles soojade tekkide all ja siit-sealt kostev seinakellade tiksumine saatis teda kuni trepini, tekitades kujutluse mingist tige-kavalast jõust, kes käib kogu aeg otse ta kannul.

Kui ta välja maja ette jõudis, tõmbas ta õlad kartlikult kõrgele, lükkas lõua ette ja vaatas kärmesti pahemale ning paremale. Jah, jumal tänatud, tänav oli tühi — nii kaugel kui ta nägema ulatus, lainetas vaid veidi halli auru. Tuul sasis aedu. Pilvi oli vähe ja hõredalt. Mõned korstnad suitsesid veel ja õhus tundus õige nõrka mullalõhna, mida imbus vist alevit ümbritsevailt mõisapõldudelt.

Joosep oli kogu möödunud öö jooksul vaid juhuslikult tukkuda saanud, ja piin, mis oli temalt une võtnud, näris teda veel praegugi. Lühikesed, kuid seda vastumeelsemad küsimused kerkisid ikka ja jälle ta ette: Kas nad hakkavad teda mõnitama, need nõndanimetatud seltsimehed? Kas nad pilgutavad ta nähtavale ilmumisel üksteisele silma ja osutavad talle vargsi peaga? Kas nad teevad talle ehk koguni mõne vembu — rikuvad ta kangastelje või poetavad ta õlikannu peent liiva? Kõik need pikad-pikad ning vaevarikkad tunnid, mis ta oli kohuta-

tud loomana oma urus mööda saatnud, olid tekitanud tas paratamatu kujutluse üha süvenevast vimmast, mida kõik ta vastu pidid kandma. Ja neil pikkadel-pikkadel ning vaevarikastel tundidel oli tas kasvama hakanud isegi valus süütunne, ehkki ta püüdis endale järelejätmatult kinnitada, et ta pole ju teinud mitte midagi sääst, mida ta peaks häbenema või mis oleks kellelegi ... kahju tekitanud.

Muide — tal polnud enam aimugi, mis tööliskonnas viimaste päevade jooksul sündis, sest kuigi ta oli katsunud kaudsel teel üht-teist seltsimeeste kavatsustest teada saada, polnud see tal siiski eriti õnnestunud: äkki oli tema tee teiste omast eraldunud ja hoopis ise suunda pöördunud. Kumises ringi vaid üksikuid kuulujutukatkeid salapärastest võõrastest, kes olevat juba esmaspäeval vabrikuasundusse ilmunud. Ja neid võõraid olevat koguni kaht liiki: ühed, kes nimetavat end sotsialistideks, ja teised, kes ei ... nimetavat end üldse kellekski ja keda polevat seni isegi mitte nähtud! Ja need teised liikuvat vaid ööpimeduse varjus, ja keegi ei teadvat isegi seda, kust nad on tulnud ja kuidas nad välja näevad. (Või kui keegi neist teistest ehk siiski midagi teadis, siis sellest vähemalt ei räägitud). Ja mööda tänavat kärmesti alla minnes otsustas ta tänagi, et kindlasti on need kahtlased sõbrad oma pesa sisse seadnud ei kellegi muu kui Siim-Aaroni, selle salapärase taadi juures, kelle eest teda olid hoiatanud isegi inimesed teiselt poolt aleviparki.

Neist asjameestest aga, kes nimetasid end uhkustades sotsialistideks, teadis Joosep juba hoopis rohkem; ta teadis neist isegi seda, et nad olid juba esimesel asunduses viibimise õhtupoolikul kokku ajanud suure hulga omameelseid töölisi, neile mitu vägevat kõnet pidanud ja neid õiguse eest võitlusse kutsunud. Nad olid liikuvad ja kärarikkad, need hallides mantlites ringi hulkuvad eluröömsalt roosatavate nägudega noored poisid, kelledest aga tasapisi teati kõnelda, et õhtul restoranis istudes või seltsimajas õlut juues olevat nad rõivastatud päris härrasmeestena. Ja kord, kui nad ennelõunase vahetuse ajal tegevusetult ühismajade vahel ringi hulkusid, kuulis Joosep neid isegi kahemõttelisi naljakesi vahetavat, nagu tegid seda ikka noorukid neis aastates, — plikade

kohta, kellega oli kord jalutatud, tuttavate kohta, kellest taheti pisut üle olla ... kellegi kahtlaste elukommetega puttsepaemanda kohta, kes pidas teises aleviotsas väikest lulutoovat teemajakest.

Ning siis tilkus lõpuks ta raejalgade juurde veel mõningaid mitte midagi ütlevaid katkeid pidevatest läbirääkimistestki vabrikuvalitsusega, läbirääkimistest, mida sakste poolt juhtivat peadirektor ise, tööliste poolt aga koguni rohkesti asjamehi. Ja ta pidi selle mõtte juures jälle tigedalt naeratama: inimesed, kes ei oma õieti mingisugust tõsist auväärsust, peavad end kutsutud ning seatud olevat kõnelema ligi tuhande inimese nimel, nende seas ka tema, Joosepi, nimel, hahahaa! «Kehkenpüksid! Kommunistlikkude tegelaste käsilased ... samuti sealt pimedusest, kus mees meest ei tunne!» ütles ta äkki kuuldavalt. Ja nende sõnade juures tungis üha sügavamale ta hinge mingi ürgne, sihitult piinleva looma pahurus, kuni ta oli enda hoopiski julgeks vihastanud ... hoolimata kõigest ... isegi oma rikutud näopoolest.

Kuid see sõjakas uljus kadus juba varsti: vabrikuhooned hakkasid paistma ja tume kõnekõmin andis tunnistust, et värav polnud siiski veel avatud. Ta tasandas sammu, katsus mingisugusele otsusele jõuda. Pagan võtaks, see kellarisu oli jälle siis pisut liiga kiiresti edasi roninud, — oli ta ju kõigest hingest lootnud, et seltsimehed on ammugi juba mööda oma töösaale laiali valgunud ja et tal on vaja kohata vaid väheseid. Ja ta mõtles, et ta peaks nüüd veel ühe väikese ringi tegema — jõe äärde ja sealt tagasi —, kui kostis korraga tuttavat sammudekabinat, mis ei lasknud tal enam pageda.

Joosep ootas lähenejat ja ta süda tuksus nüüd nii tugevasti, et ta võis koguni selgesti selle üksikuid lööke eraldada. Ja üle nende löökide, mida ta niiviisi eraldada võis, kuulis ta lakkamatult, kuidas läheneja üsna ta kannule jõudis. Nõn-nda — veel pisut, veel pisut, veel paar sammukest ja ... Kurat teda võtaks, kes ta niisugune peaks küll olema ... r-ra-isk! mõtles Joosep ja tahtis kangesti üle õla vaadata. Ja just siis, kui ta ei suutnud end tõesti enam tagasi hoida, hüüti teda valjusti:

«Hommikust, vanasaks!»

«Hommikust, jah ... hommikust,» vastas Joosep.

Ja ta läks ainsa silmapilgu jooksul kõrvuni punaseks, kuna ta nüüd tulijat tundis: see oli noor lukussepp, üks neid ninatarku, kes juhatasid käimasolevat jonnimist.

«Terve juba?»

«Jah, mis seal ikka.»

Poiss seadis enda üsna Joosepi kõrvale ja vaatas teda ilmse uudishimuga. Ta silmanurgad naeratasid; ta tuli nagu kuskilt, kus ta oli enda otsustavalt maksma pannud; ta pea oli pisut suurustledes kuklasse visatud ja näis kõigile vastu hüüdvat: «Pange tähele, ma näitan teile veel midagi!» Ja Joosep märkas nagu alles esimest korda: selle nooruki ilme oli tõesti väga tahteküllane — ta laup ja põsesarnad näisid kollakatena, tal oli suur, pisut allapoole pööratud otsaga nina, ja ta suunurki pilravad jooned olid, vaatamata ta aastatele, sügavad ning teravad.

«See oli teil vist . . . mõni ammune asi, sinul ja doktor Raamil . . . tähendab?», küsis lukussepp vähese vaikimise järel.

«Jah, noh — loomulikult!» noogutas Joosep, ei uskunud aga kaaslase lihtsameelsust ja püsis endiselt väga ettevaatlikuna.

«Ta on ka pagana . . . äge?»

«Haige inimene — teadagi!»

«Nii, nii . . . jah . . .» ütles poiss. «Haige inimene, seda ta on.»

Vaikus.

Ja kui see vaikus juba piinavaks muutus, otsustas Joosep ootamatult julge sammu astuda, — ta nihutas veidi mütsi, sülgas siis ja küsis:

«Kaugel see asi nüüd's on? Ma pole enam mitmel päeval toast välja saanud ja . . . sellepärast pole mul . . . aimugi. Naersite muidugi mu kained ja arukad ettepanekud välja ja otsustasite sarved sakstele vastu pöörata?»

Ja ta oli lausa rabatud, kui talle öeldi peaaegu uskumatu lihtsusega:

«S-selge. Kas sa siis veel ei tea?! Täna see ju algab. Tegelik streik, tähendab.»

Joosep ei lausunud enam midagi, ta suu vajus imestusest ammuli. Täna?! Issand jumal küll! Esimesel hetkel näis talle, nagu peaks ta kähku ringi pöörduma ja tagasi koju minema, siis aga vilksatas ta hinge midagi äkilise rõõmu taolist ja hetke pärast end pisut kogudes tundis ta vajadust vaid veel kord süljata. Tõmmates pöidlaküünega üle pakitseva ninaküüru, pomises ta viimaks:

«Tohoh . . . pergel ja põrgu. Või sedasi! Kuramus . . . milleks siis veel oma aega vabrikusse minemisega raisata . . . Veidrad sellid . . . olete mul kah! Näed . . . mina olen ju praegu nagu sügisene öö, ja küllap on veel teisigi nõiusguseid! Kuhu sa ise's õieti lähed, kui . . . streik käimas?»

Poiss naeris, välgutas hambaid. Ja noogutades veidi teatraalselt, ütles ta:

«Mis sellesse puutub, et sa kõigest vajalikul määral ei tea, siis . . . on see küll sinu enda hooletus. Sa ei liikunud kuskil ja kellelgi ei tulnud sind lihtsalt meelde. Aga täna läheme siiski veel vabrikusse, olgu küll, et me enam ei tööta. Tore, mis: masinad mürisevad nagu alati, meie aga seisame nagu vahisoldatid ega liiguta lillegi. Nõnda . . . kuni lõunani. Ja siis — head tervist, aulised härrad, vähemalt seniks, kuni te mõistuse pähe võtate ja aru saate, et ka meie oleme inimesed, kellel on kõht ja muud elamiseks vajalikud ja toitu nõudvad organid. Seda esimest osa nimetatakse . . . itaalia streigiks.»

«Ah nii . . . nõnda . . . itaalia streigiks . . . s e d a siis nimetataksegi . . .» pomises Joosep.

«Jah,» noogutas lukussepp. Ja püsides ikka endiselt väga sõbralik, otsekui poleks tema ja selle silmanurgast piiluva vana töölise vahel mitte midagi erilist, lisas ta kohe: «Edasi läheb muidugi . . . nagu alati. Aur lastakse välja ja katlad muutuvad külmaks. Stopp, masinistid! Eks me siis näe, kumb enam suudab, kas vabrik kalleid jumalapäevi kulutada või meie nälgida. Noh, ärgu aga unustagu — ka meie pole enam üksi, nagu vanasti.»

«Muidugi!» ütles Joosep, katsudes kaaslase iga sõna sügavale mällu suruda.

Paari minuti pärast jõuti vabrikuväravasse. Ja Joosep, kes ootas kindlasti hoopis teistsugust vastuvõttu, tundis veel kord üllatust. Jah, see oli nõnda — teda tervitati tänagi nagu omasugust, talle vastu hõigatavais küsimustes polnud midagi pahatahtlikku: päriti mööda-

minnes ta tervise järele ja avaldati arvamist, et veider doktor ei teadnud isegi, mis ta oma tembuga saavutada tahtis. Ning sellega kogu huvi piirduski. Mehed koondusid salkadeks, arutasid otseseid päevasündmusi, olid väga ärevad. Naised lõkendasid ja piilusid läbi varbade administratsioonimaja poole, mille uksi oli parajasti avama hakatud. Ja noorukid, uhked, nagu ikka tõsised võitlejad, lärmasid läbisegi, trampisid, lõid rusikatega vastu planku ja oleksid arvatavasti hakkama saanud veelgi suuremate vägitükkidega, kui neid poleks parajal ajal keelatud.

Kui öövaht viimaks rasket võtit kõigutades üle putkaläve välja komberdas ja mõlemad väravapooled lõikava ragina saatel pärani tõmbas, valguti kõrgete hallide vabrikuhoonete poole, mis hakkasid nagu endid tasapisi täis puhuma, et mahutada kogu seda tuhandepäist inimhulka.

See, mis juhtus nüüd, paistis Joosepile kuidagi unenäolisena, millenagi, mille reaalsusse ei saa enam uskuda. Või polnud see siis tõepoolest tontlik: hoorattad tiirlevad, pikad plagisevad rihmad vuhisevad läbi õhu, seinad ümberringi värisevad nagu jõulistest veretuigetest — tööriistad aga, mille ülesandeks on kedrata ja kududa, haarata või lükata, lamavad oma kohal hääletult ja vaikselt, nagu oleksid nad äkki kaotanud viimasegi julguseraasu. Aga õhk suurtes ruumides oli harilikust palju puhtam, ja keskpäeva hele valgus, mis paistis poolviltu sisse läbi hallide ruutude, ulatus kaugematessegi nurkadesse, kus hõljus vaid vähe tolmu.

Joosep, kuigi ta ei pooldanud endiselt nii kaugele minevat palgavõitlust, tundis enda hinges siiski liigutama hakkavat midagi sellist, mis ligines puhuti ilmsele kaasaelamisele. Ta vaatas ringi, pidi isegi naeratama, kohendas end aeg-ajalt ühelt jalalt teisele ja ajas rinnagi õieli: hoo, vennikesed, kas te arvate, et mina ei suuda seda kaasa teha, kui asi on kord juba niikaugele läinud.

Ja kujutledes endamisi, et selline veider olukord valitseb kõigis määratutes vabrikuhoonetes, keldrist kuni katuseni, välja arvatud vaid jõujaam, unustas ta mõneks hetkeks isegi tasakesi näriva tõe, et sellega siis on streik tõesti alanud ja et sellega siis peab ta paratamatult hakkama kulutama vanu rasvu, millesse puutumast ta oli hoidunud siiani meeleheitliku kangekaelsusega.

Kuid esines ka silmapilke, mil ta tundis hoopis teisiti — hoopis masendatumalt, hoopis kainemaltki. Ja säärastel silmapilkudel oleks ta meelsasti käe välja sirutanud, et juhtida praegu nii mõttetult mööda kihutavat jõudu sinna, kuhu see oleks pidanud minema, — kudumisteljesse ja selle õliselt läikivaisse võllidesse. Ülevaatajad jooksid edasi-tagasi, meistrid kihutasid ringi punetavate nägudega, osakonnajuhatajagi ilmus paaril korral saaliuksele, et ühele kui teisele lähedalseisjale vihaseid etteheiteid teha. Ja iga kord, kui Joosep teadis mõnda tähtsamat ametnikku jälle kohal viibivat, oleks ta meelsasti selle juurde läinud ja vajalikke selgitusi andnud: «Uskuge, m i n a ei tahaks seda! Uskuge, jumala pärast, ma olen selleks vaid sunnitud, kuna ma ei saa ega või ju . . . a i n u l t i h u ü k s i!»

Nõnda ühest tunnete äärmusest teise kaldudes ja kindlust pakkuvat tasakaalu leidmata pidas ta siiski vastu kuni lõunatunnini, mil pidi algama täielik tööseisak. Kui mürisev vile läbi vaikuse lõikas, läbis suurt kudumissaali nagu kergendav ohe, — inimesed lahkusid oma kohalt, pingutus nägudelt kadus pikkamisi. Ühineti jälle salkadeks, vahetati mõtteid, mindi treppidest alla ja oodati üksteist tühjal vabrikuhoovil. Kõigi silmad läikisid kuidagi eriliselt (ometi polnud ses läikes tavalist vihavimma, nagu see venis lakkamatult läbi siinse elu), sosistati midagi, naerdi, viibati mõista-andvalt peaga, noogutati täis iseteadvust. Ja siis valguti ühtlaselt kulgeva ning järjest harveneva massina kasarmute vahel lalali, et vestelda veel koridorideski, mehed meestega, naised naistega, noorukid noorukitega ja naabrid naabritega.

Joosep tundis vajadust hästi rohkesti seltsimeeste omavahelisi kõnelusi kuulda — kuigi ta ei kavatsenud neist jälle kuhugi aru andma minna — ja sestap oli ta nüüd väga liikuv, unustades isegi oma pisut ebaloomuliku välimuse. Ta läks salga juurest salga juurde, kõneles kaasa, esitas küsimusi. Ja kellelgi ei tulnud nagu meeldegi teda eemale tõrjuda; ja kellelgi polnud ta vastu pisimatki vimma märgata; ja kõik oli nagu . . . vanasti . . . enne —

möödunud pühapäeva. Ja see üha tugevnev kujutlus, et tõesti pole tema ja muu vabrikualevi vahel mingisuguseid muutusi toimunud, andis talle jälle rohkesti agarat julgust, tulevikujulgust... kas või tarvilikuks tegutsemisekski.

Kui ta umbes kella poole kahe paiku koju jõudis, oli ta viimaste päevadega võrreldes jälle hoopis jutukamaks muutunud.

Ja istudes hetkeks haige poja voodiservale, noogutas ta sellele sõbralikult oma pika kaela otsas kõikuvat pead ning ütles nagu väga suurt ning erutavat uudist jutustades:

«Noh, nüüd see läks lahti, vana sõber! Vabrik seisab... ja vaikib... Nagu surnuhaud. Katsu aga kärmesti jalule saada ja mine vaatama. Lausa naljakas kohe... seda pealt näha.»

Aga säärane enam-vähem reibas meeleolu kestis Joosepil ainult kuni järgmise hommikuni. Siis tundis ta end seisvat jälle kuidagi ihuüksinda, kogu muust maailmast eraldatud — hädaohtu sattunud arg olend, kes taipab äkki, et ta peab teatud edu saavutamiseks kogu oma kavaluse appi võtma.

6

Joosep virgus sellest, et ta unes nutma hakkas. Vahtides üksisilmi kord-korralt heledamaks muutuvasse lakke, kuulas ta hulk aega hajameelselt kuskil seina taga võrisevat kõnekõminat, mõtlemata tõusmisele. — Kuradi pärast... täna siis võib ta maanutada siin kuni keskhommikuni... kas või lõunanigi!

Alles keskhommiku paiku vinnas ta enda püsti, käis paar tiiru raejalgade ees edasi-tagasi. Pagan jah... kuidas ta õieti peaks küll toimetama ja tegutsema... küsis ta endalt pominal, liigutas vihaselt õlgu, istus, kängitses jalad nurgast leitud puutuhvlitesse, ajas püksidki jalga ja astus siis üldruumi. Alles nüüd märkas ta, et kõik liikumisvõimelised perekonnaliikmed olid ammugi lahkunud, — naine arvatavasti poodi uudiseid kuulama, lapsed kuhugi mujale, võimalik, et vaikivate vabrikuhoonete juurde, mis neid nüüd omal kombel huvitasid.

Ja nii algasidki need rängad, kange happena närvidesse sööbivad päevad, mis tegid Joosepi lausa haigeks, kuna ta ei suutnud kõigile pingutustele vaatamata välja mõelda midagi säärast, mis oleks ta tulevikule tõhusat kaitset pakkunud. Ta lamas ja mõtiskles, lamas ja mõtiskles. Või ta käis norus päi mööda tänavaid ringi, peatas ametivendi, katsus nendega vestlust alustada, hakkas tutlavat vürtspoodnikku külastama, et püüda seal kinni iga tühiselm ning läbipaistvaimgi kuulujutt, mille see või teine salapäraselt ringi piiludes maailma sosistas. Ning vahel õhtupoolikul läks ta kõrtsigi, tellis paar pudelit õlut ja kostitas sellega mõnda seltsimeest, kellelt oli lootust midagi olulist välja pinnida. Aga kui esimene streiginädal lõppema hakkas, teadis ta vaid seda, et läbirääkimised kestvat aina edasi, et kumbki pool ei tahtvat kuidagi oma seisukohalt taganeda ja et tõelised õpetajad ning nõuandjad töölistele olevat nüüd ainuüksi need salapärased mehed, kellest teati vaid ebausutavaid katkekesi.

Joosep ei kavatsenud säärase virga ringikuulamisega tõesti midagi halba, — oma pakitsema kippuva südametunnistuse rahustamiseks püüdis ta eitada endamisi isegi võimaluse varju sellest, et ta peaks kokkukogutud uudistega peainseneri juurde minema, nagu ta kord oli kavatsenud ja nagu temalt kindlasti oodatigi. Kuid sellele vaatamata märkas ta, et osa seltsimehi ei suhtunud ta agarusse siiski võrdse heatahtlikkusega. Vahel, kui ta mõne omavahel sosistava salga juurde läks, vaikiti korraga nagu mingisuguse kokkuleppe kohaselt ja ta arvas kuulvat paljuütlevaid märkusi, mis polnud küll nagu otseselt temale kavatsetud, mis ilmusid lagedale aga ikka ja alati just siis, kui ta lähenes, mööda sammus või lihtsalt kuskil soodsas kauguses seisis. Oli ilmne, et ta pisut ülepingutatud agarus ükskõik milliste uudiste kogumisel oli ühe kui teise tähelepanelikuks teinud ja et teda nüüd tasapisi valvati.

Esialgu katsus ta end kõvaks teha ja neist vastikult mõjuvatest tähelepanekutest vaikides mööda minna, iga uus päev näis aga seisukorda järjest halvemaks muutvat, ja varsti tuli aeg, mil ta ei saanud enam kuidagi ükskõikseks jääda, kuna seltsimeeste suhtumine võttis üha teravama iseloomu. Jah, see polnud enam kahtlus, mingi

umbne või ebamäärane kujutlus, see oli asjaosaliste endi arvates juba kaljukindel teadmine. Ja Joosep pidi alla neelama valusa kibedusetunde: siis, kui oli sääraseks ettevaatuseks tõepoolest põhjust, võeti teda lausa läikiva rahana, nüüd aga, kus ta on otsustanud kõigest hoolimata üldsusega ühte jääda, näidatakse talle näpuga ja keeratakse talle kõigi nähes selg!

Neljapäeva hilisõhtul, oma esimeselt üksildaselt jalutuskäigult tagasi jõudnud, oleks Joosep üha kasvava kahtlustatutunde pärast aga juba lausa vanduma pistnud. Sest täna oli teda haavatud ka avalikult, kõigi kuuldes, — teda oli pilgatud, mõnitatud, temalt oli mõnitades küsitud, kas ta töötab härrade heaks ehk koguni h o o g t ö ö a l u s e l! Ja kui see tõesti nõnda on — milles ei maksvat küll kaheldagi—, siis . . . kui palju ja missuguste normide järgi talle makstakse? Ja ta on ehk vahel sakste lauas kohvigi joonud . . . hahahaa? . . . hüüti talle üle ukse järele, piki tänavat alla. Ja siis näis ta endale mehena, kellele tehakse juba lausa verist ülekohut ja kes pole sellist kohtlemist kuidagi ära teeninud . . . kui ta ka mõtlebki veidi teisiti kui enamik kaaskodanikke.

Korraga pidi ta meenutama vend Sakkeust, seda hukkaläinut: kas pole ehk siiski nõnda, et vaene hull on endale mingisuguse veidra mõtte pähe võtnud ja levitab tema, Joosepi kohta jumal teab milliseid alusetuid kuuldusi? Ja muule lisaks veel — Siim-Aaron? Ta istus, mõtles, tõmbas saapad jalast, ei jõudnud mingisugusele kindlale otsusele, kiskus naise ja lastega pisut tüli ja mõtles edasi . . . ikka niisama tagajärjetult, ikka midagi otsustamata.

Nõnda konutas Joosep veel hulk aega, — väljas muutus juba hämaraks, kell oli ammugi üksteistkümmend löönud. Kardinate tagant kuuldus tasast norskamist, sest väike tõbine oli haigestunud muule lisaks veel kaelamandlite põletikku, mis kippus nüüd ta hingamist matma. Kuskil kaugel-kaugel, otsekui sügaval maa all, kõmises äike, mis oli kogu päeva silmapiiril hulkunud, ja siis lõid esimesed suured vihmapiisad rabinal vastu aknaid.

Korraga tundis Joosep end uniseks muutuvat. Ta heitis endalt kähku rõivad ja puges sügavale teki alla, põlved kõveraks tõmmatud, teine käsi karvase põse juures.

Kuid samal silmapilgul pidi ta teraselt kuulama jääma: akna tagant kostis ettevaatlikku astumist ja keegi oleks end nagu üsna vastu ruutu surunud. Ta tõusis ettevaatlikult, nihutas raejalgu varjavad kardinad pisut kõrvale ja vaatas läbi kumava klaasi välja. Kuid ta nägi vaid suuri sinakasmusti pilvi, mis varjasid nüüd kogu laotust, rippudes üsna kasarmukatuse kohal. Mullaseks tambitud maa pika istepingi ees läikis märjalt ja üksikud järsud tilingud ragistasid vanade kõrvalhoonete vahel, kõigutades üht lauaotsa, mis näis sinakaslillas hämaruses kärmeid liigutusi tegeva pika labakäena.

Joosep kavatses juba tagasi oma urgu pugeda, endamisi kindel, et ta oli eksinud, kui ilmus äkitselt akna taha süsimust inimkuju — madal pea ninale nihutatud kaabu varjus, kohe põsekaarte alt algavad laiad õlad, veidi liiga harevil seisvad kõrvalestad, mis näisid samuti tuule käes liikuvat ning lehvivat. Ja see äkitselt akna taha ilmuv inimkuju hakkas kohe suure ägedusega viipama, nõksutades aeg-ajalt pead, nagu osutades kuhugi, kuhu on vaja kohe minna.

Joosep avas ettevaatlikult akna, kuna ta teadis kohe — ikka nagu sama vaistu sunnil —, et ta ei tohi seda ootamatut külaskäiku millegagi reeta. Must mees väljas vihma käes hingas talle vastu oma sooja, veidi tülgastavalt mõjuvat hingeõhku ja hakkas kohe midagi sosistama. Kuid tuul oli liiga vali ja Joosepini ulatusid vaid üksikud sõnad. Ja kui suurimgi pingutus midagi ei aidanud, kummardus Joosep veelgi enam üle niiske aknalaua ja küsis ootamatult vihaseks muutudes:

«Kes . . . kuramuse pihta sa . . . õige oled? Ja mis sa siin vehid?»

«Lollpea! Ei näe või?» ütles must inimkogu nüüd hoopis selgema häälega.

«Kust põrgu pärast mina sind nägema peaksin!» turtsus Joosep, tundes samal hetkel kanget vajadust aken kinni lüüa, tagasi voodisse pugeda ja . . . käedki kõrvadele suruda. Sest nüüd teadis ta juba, kes talle läbi prao vastu vahtis ja teda endaga kaasa kutsus: Siimiskari Peeter, see elupõline sundija. Ja nihutades tuules värisevat raami pikkamisi sissepoole, lisas ta veelgi tusasemalt, poetades ühtlasi igaks juhuks tillukese vabandu-

segi: «Ja ole... kes sa ka oled. Ma ei saa ju sinuga siin... niiviisi lobiseda. Toas tekib tõmbus. Ja küllap sinagi... ole sa ka, kes sa oled... tead, et mu laps on raskesti haige. Seleta... ja ruttu. Mis sa minust õieti tahad?»

«Ikka... ei näe veel! Vana kõverkael! Mina... noh — Siimiskaar!» sosistati pimedusest.

Ja et Joosepil polnud võimalik enam kauemini salata, vastas ta kohe, tehes näo, nagu oleks ta väga üllatatud:

«Ah... s-si-na! Ime ikka küll... Mitte ei oska arvata, mispärast ja... kuidas... Peaksin ju... sisse kutsuma ja...»

«Ei! Tule ise välja. Ja tee ruttu!» vastati.

«Kuidas... välja...» pomises Joosep, tundes nüüd nagu millegi ees sügavale hinge tungivat hirmu.

«Jah. Ja ära venita. Sind... vajatakse.»

«Kuhu?»

«Näed juba varsti, näed juba varsti, vennas!»

Ja ülevaataja nurgelised õlad tõmbusid pikkamisi kasarmut ümbritsevasse äikeseöö hämusse, nagu kasvades sellega ühte, et kanduda pisut tumedama laiguna üle majadevahelise muruväljaku.

Kuigi Joosep teadis, et ta peab ruttama ja et tal pole enam küll pisimatki kõrvalepõiklemise võimalust, ei suutnud ta end esialgu siiski liigutada ja seisis vaid edasi, tuimalt nagu kivikuju. Veider küll — m i s õ i e t i oli vahepeal juhtunud, m i s õ i e t i oli viimase nädala jooksul muutunud? Kas see polnud siis tema ise, kes läks — peale põhjalikke ja tarku kaalutlusi — sakstele oma abi pakkuma, et selle najal jälle elus veidi edasi jõuda? Ja täna teda kutsutakse, — seega peaks ta ju tundma pigem tegutsemisrõõmu kui seda kummalist, kogu keha tarretavat argust!

Ilma et ta ise oleks seda märganud, tõstis Joosep käe ja silitas üle paranemisel oleva näopoole, alla mööda põsesarna, mis oli siiski veel pisut hell saadud rusikahoobist. Vend Sakkeus... kas ka tema praegu plaanitseb ja sekeldab... tähendab... vastupidises sihis?... mõtles ta katkendlikult. Ja äkitselt oleks ta nagu kõik olulise sootuks unustanud, — ta vaid seisis edasi ja mõtles mingi kiusaka jonnakusega, et vaene hukkaläinu võiks

enda siiski niisugustest asjadest eemal hoida, kuna ta on ju vaid vabrikuarst, seega kuupalgaline.

Siis aga pidi ta jälle tahes-tahtmata kainele teadvusele tulema, sest must viirastus ilmus tagasi akna taha ja näis teda tungivalt vaatavat. Joosep ei julgenud enam vastu seista.

«Jah... jah... kannata pisut...» pomises ta hädiselt.

Ja ta hakkas kohe kärmesti rõivaid otsima, alandlikult kühmu tõmbunud, nagu see, kes on oma valiku teinud, kuid kardab siiski veel eksimist.

7

Ehkki peainsener võttis Joosepi vastu vaid paari ustava meistri juuresolekul, näis siiski kindel olevat, et siia oli tema läbirääkimistele kutsutud teisigi temamõttelisi. Kuid tal polnud ettekujutust, kes need teised temamõttelised võiksid olla või keda veel — peale tema — kavatseti siin kasutada. Ja imelikul kombel mõjus see hämar aimus vabrikuvalitsuse poolt korraldatavast streigivastasest ettevõttest ja selle rajamisest senisest hoopis laiemale alusele tasse veidi haavavaltki, ehkki ta katsus endale küll selgeks teha, et nõnda see peabki ju õieti olema.

Ta muutus väga ettevaatlikuks, kuigi ta püüdis seda igal viisil varjata. Talt küsiti ja ta andis seletusi. Ja ta jutustas sõnaohtralt, et viimaste päevade jooksul olevat ta olnud veidi tõbine ja polevat selle tõttu kuigi palju liikuda saanud, aga ta... lootvat... oojah, ta lootvat!

«Siim-Aaron?»

Kahju küll, aga selle taadiga polevat tal õnnestunud enam ammugi kokku puutuda...

«Ja Siim-Aaroni sõbrad?»

Vaat mitte ei tea!

«Ja tolle vastiku veidriku salajased külalised?»

Üht-teist neist ju sosistatavat, aga midagi selgemat polevat ta siiski avastada saanud.

«Ja mingisugused üleskutsed, mida eile ja täna hommikupoolikul olevat levitatud. Kas te ka selle kohta midagi ei tea?»

Polevat midagi parata, inseneri-härra, aga... neist üleskutsetest ta kuulvat praegu tõesti alles esimest korda!

Ja mida üksikasjalisemalt temalt selle või teise küsimuse kohta aru päriti, seda osavamalt ruttas ta mitte midagi ütlevaid sõnu ritta seadma, kuni sakslane viimaks kärsituks muutus ja pahaselt kulmu kortsutas:

«Aga... isa Raam... te olete ju meie asja vastu hooletu! Jah, te olete ju meie asja vastu liht-salt hooletu!»

«Ma... ma... olin ju haige, nagu ma... Lesisin tükatomba päris voodis... Tõbede eest... ei saa meist ju keegi kõrvale hoida. Kui jumal tahab ja... Poiss kah... muudkui viriseb ja viriseb. Pole nali, inseneri-härra, pole nali. Aga... edaspidi küll. Täna ja... homme ja... Tähendab, jah... edaspidi...» ütles Joosep.

«Olge usin, olge usin, sõber. Meie ju... nagu sai räägitud... arvestame teiega. Ja küllap me siis... k a t a s u m e!» ütles insener.

«Et... oleks ehk ka midagi niisugust, mis saksu kõige rohkem huvitab?» küsis Joosep ja teritas kramplikult kuulmist, kuna talle näis jälle, nagu oleks ka kuskil kõrvalruumis jutukõminat kuulda.

«Pidage meeles... puha... mida seal kasarmutes arutatakse,» ütles insener ja näis samuti kuulavat. Ta tõusis — vastuvõtt oli lõpetatud, — keegi teine näis tõesti ukse taga järjekorda ootavat. Ja juhtides Joosepi tänagi rõdu kaudu aeda, lisas ta veel lävel: «Näiteks... millal nad hakkavad seal hätta jääma. Et järeleandmine... või nii. Üldse — tööliste tuju ja olemine. Mõistate ju, eks, Raam? Ja siis ikka... see halb inimene Siim-Aaron. Pidage teda silmas! Pidage teda igal sammul silmas. Ja igaüht, kes temaga läbi käib. Olgu siis tuntud nägu või... tundmatu.»

«Jah. Ja head õhtut, inseneri-härra,» ütles Joosep.

«Head õhtut, sõber, head õhtut,» noogutas sakslane ja sulges kohe ukse.

Joosep läks raskesti astudes värava juurde, nagistas sellega pisut ja tuli läbi aia tagasi. Sadas juba väga jämedalt — vett voolas lausa ojadena. Taevas vabriku kohal oli nüüd peaaegu pigimust ja pilved laskusid iga

silmapilguga ikka madalamale. Rohi leotas saapaid, pikad lillevarred, millesse ta sattus, riivasid paljaid sääri. Muld tõmbus juba pehmeks, tundus painduvana, äkitselt sattus ta reiteni suurde sõstrapõõsasse, komistas ja kukkus. Ja umbne viha kogu maailma ja inimeste vastu ta valutavas südames aina suurenes, aina suurenes.

Kui ta enda tasakesi vandudes jälle püsti ajas, nägi ta, et ta oli juba välja jõudnud peaaegu maja nurgani. Silmates samal hetkel läbi allalastud eesriiete vilkuvat valguskiirt, hiilis ta kikivarvul pisut pahemal asuva akna juurde. Nüüd virutasid rasked soojad piisad talle otse näkku ja korraga haaras teda jälle tahtmine kähku ringi pöörduda ja põgeneda... kas või otse üle teed takistava kõrge plangu.

Kuid ta ei teinud seda — ta läks siiski edasi. Ta läks edasi nii ettevaatlikult, et ta sammude kabinat poleks vist kuulda olnud isegi sügava tuulevaikuse ajal. Nüüd oli ta kohal; märjad ruudud läikisid veel vaid sammu kaugusel. Ta kallutas end tasapisi siia-sinna, et leida mõnda pilu, mille kaudu sisse näha, paks villane kardin rippus aga selliselt tihedana, et ta seletas vaid üksikuid tibatillukesi punktikesi, mis hiilgasid talle vastu nagu jaaniussid. Ja samuti ei suutnud ta toast kostvast kõnekõminast eraldada ainustki mõistetavat lausekest, veel vähem tunda kedagi hääle järgi.

Pärast mõneminutilist asjatut luuramist otsustas Joosep lõpuks minema hakata, — kurat neid võtaks, nii saksu kui ka sakste sabarakke... tehku ja talitagu edasi ja olgu kindlad vaid ühes: tema igatahes ei mõtlegi neile abiks hakata! Ent ometi oli ta samal ajal üpris kaugel ka töökaaslaste õigustamisest. Ja unustades nüüd pisimagi ettevaatuse, läks ta jälle vihaselt ragistades läbi aia, murdis maha paar noort õunapuud ja virutas halvasti avanevale jalgväravale säärase hoobi, et see raksatades pärani lendas ja ainult ülemise hinge külge ripakile jäi.

Isegi üha tihedamaks muutuv sadu ei suutnud Joosepit kainestada, — kuidagi sihitult-otstarbetult tulvitsev viha ähvardas teda lausa lämmatada. Ja ikka vilksatas ta silmade ette mälestuskatkeid vend Sakkeusest ja sellelt saadud rusikahoobist.

Majade vahel oli pime nagu kaevus, ainult selja taha jäävas härrasrajoonis helkisid soojalt hõõguvad aknaruudud. Riided olid ammugi juba läbi ligunenud ja vihm näis langevat nüüd otse ta paljale ihule — õlgadele, turjale, vastu reisi, üle ägedalt vehkivate käsivarte.

Korraga kuuldus kuskilt rõõmsat lõõtsamängu, ja see lõõtsamäng oleks nagu samuti alla hüpanud lainetavast öötaevast, otse tema poole, välja pilvede vahelt. Ja ümbritsevasse rajusse sigines kohe midagi ülemeelikut, midagi, mis tekitas tahtmise kõigele käega lüüa. Las minna, kuradi päralt, las minna ja... vilistame ainult! mõtles Joosep ikka endiselt sihitult. «Siim-Aaron, ohoo!» ütles ta järsku kuuldavalt. Lõõtspill aga mängis ja mängis ja mängis... vastu tuult, aedade varjust... kõrtsi pool. Kõrt-si pool... jah... ühe sõnaga! kordas ta nagu rahutuks tegevas unenäos.

Joosep oli kindel, et ta läheb nüüd otse koju ja heidab magama, kui ta aga pisut hiljem terasemalt ringi vaatas, nägi ta, et ta oli tulnud hoopis vastassuunas. «Ohoo!» ütles ta jälle. Ja ta läks ja läks ja läks, ja nüüd hakkas kuulduma jälle pillimängu, kuid nüüd see pillimäng nagu kasvas kuskilt pikkamisi esile ja tuli talle vastu ja voolas temast möödagi. Ja üks suur must hoone kerkis pimedusest tema ette; ja siis oli ta üsna selle hoone ukse ees; ja see hoone oli kõrts; ja pillimäng tuli kõrtsist, läbi ukse ja läbi seinte ja läbi akende, mida katsid peaaegu niisama paksud kardinad nagu insenerimajagi aknaid. Ka paar kundet pudenes samal hetkel üle läve, et pisut vanduda ja pisut laulda ja pisut manada raskeid aegu ja kohe uuesti olematuks muutuda. «Tervist... hmhm...» ütles ta otse enda ette, kainenedes aga kohe, sest vastu nägu lööv valgus mõjus tasse pisut rahustavamalt kui äsjased tormihood.

Ta võttis mütsi peast, raputas end nagu märg loom, vaatas silmi kissitades ringi. Üldruumis istus võhivõõras seltskond — vististi linnamehed — ja ühesilmaline poiss oma suure bajaaniga. Keegi purjutajaist seisis parajasti püsti, vehkis rasvase kahvliga ja katsus kangesti sõpradele midagi ette laulda, mida aga keegi ei kuulanud. Letivarjus tammuv asutiseomanik oli samuti pisut purjus: ta ümmargune nägu lõkendas nagu tule paistel ja ta pungitavatesse sinisilmadesse oli siginenud tavalisest veelgi enam leebet sõbralikkust, mis tundus aga täna lausa peaetükkivusena.

Joosep tampis enda tühja nurgalaua juurde, sulges silmad, tundis vajadust millestki lahti saada. Aga see, millest ta katsus lahti saada, täitis teda nagu liigsöömine. Ja ta pidi tingimata paljude asjade üle järele mõtlema... ilma-gi-ma-ta... ilma pika viivituseta! Laisalt laatsuvad sõnumud tulid otse ta selja taha, et lõppeda seal niisama laisalt laatsuva küsimusega:

«Noh, vana, mis ma siis sinule pakkuda võin?»

«Vii-na... veidi,» vastas Joosep.

«Hohoo, vaata ikka,» ütles kõrtsmik. «Või vii-na! No kuhu nüüd see rist tuleks küll tõmmata... Ja et sa veel nii hilja väljas oled... Jajah... seegi annab imestada...»

«Laps on haige. Lihtsalt... ära tüütavad need... alatised hädad ja mured,» pomises Joosep ja mõtles äkki, et hea napsivalaja sõnade taga võib ju ka mingi varjatud mõte peituda. Ja püüdes selle oletatava mõttega kohe vaidlusse astuda, lisas ta kärmesti: «Oled ju muidugi kuulnud! Juba mitmendat nädalat. Lihtsalt... ei oska enam midagi teha ega ettegi võtta. Kõhib verd.»

«Va-a-tah... või kõhib verd!» imestas kõrtsmik haavavalt tuimalt ja tatsaski juba eemale.

Tellitud joogi varsti kätte saanud, täitis Joosep kohe klaasi ja kummutas selle tühjaks ainsa suure sõõmuga. See põletas, oli vastik, ent samal ajal hakkas see rajama ka imelist julgusetunnet. Märjad riided soojenesid kiiresti, ta ei värisenud enam, laes rippuva õlilambi kumagi ruttas teda nagu kaitstes piirama.

Joosep istus küll seljaga ukse poole, aga äkiline tuuletõmme otse kuklasse ütles talle, et tuli veel paar võõrast. Ja ta pidi tahtmatult mõtlema... meister Siimiskarile. Või olid need hoopis kuskilt koosolekult tagasi jõudnud seltsimehed, ühed neist paljudest, kes peavad teda... salakuulajaks. Sa-la-kuu-la-jaks?! Või koguni — äraandjaks?! Salakuulajaks ja ä-ra-and-jaks? See pole ometi õige, kurat võtaks, täna näiteks ei rääkinud ta sellele sakslasest jõmmile mitte midagi säärast, mis võiks kellelegi kahju sünnitada. Ja... jätku siis lapsik... jändamine... pagana puupead!

Uustulnukad jäid väljapoole ta vaateulatust ja nende neetud juuresolek häiris teda üha edasi. Ja et sellest häireolukorrast lahti saada, tühjendas ta aina uusi klaasitäisi.

Pidutsemine muutus aga aina hoogsamaks, lärm aga valjenes. Linnamehed jorutasid, ja ühesilmaline mängis lõõtspilli; ja keegi möiratas pullina; ja keegi ütles, et ta naine, see saadanaõieke, olgu õige vait ja andku härra sõrmeotstele suud... muidugi — kui härra üldse suvatseb veel koju minna. Ja suur ruum ees ja selja taga ja pea kohal muutus tasapisi hämaramaks — või näis see ainult nõnda?... — ja kõrtsmik haigutas nii valju häälega, et see teda ennastki kohutas — või näis see ainult nõnda?... Ja siis ei suutnud Joosep enam rahulikuks jääda, pööras end toolil ringi, vaatas kaht äsjatulnut ja naeratas korraga laialt-õnnelikult, sest need olid ju vaid üsna igapäevased joomavennad — endine kordnik Kaalep ja endine kantseleiametnik Lüll, vana tore Lüll, kes kinnitas vahel pisarsilmil, et ta olevat suuteline kas või valge mustaks pesema, peaasi, kui talle selle eest pudel viina antakse!

«Tore olemine, mis, sõbrake?» küsis kordnik Kaalep.

«Ega midagi, mis seal ikka!» vastas Joosep ja naeratas aina edasi.

Et ta polnud kuigi suur napsitaja, oli ta juba tublisti purju jäämas. Ja ta tundis, et ta peaks kindlasti kellegagi juttu ajama, kellelegi midagi selgeks tegema või midagi põhjalikult ära rääkima. Ning tellinud veel viina, ütles ta, et ta näeks heameelega, kui teised ivakeseks ajaks tema kilda istuksid.

Linnamehed komberdasid minema, aga kohe tuli nende asemele uus seltskond: kolm mürtsumeest värvimisosakonnast, suured kaklejad, keda jätkus kõikjale. Ja kui need kolm lärmitsedes teatavaks tegid, et neil olevat ammugi isu täis sellest vastikust streikimisest — õiged töölised elavat maailmas vaid töötamiseks, aga mitte villase venitamiseks —, kutsus Joosep nad samuti lauda. Jah, kas pole õige — just seda ta ju toonitaski... ühes oma kõnes... sõbrad peaksid seda ometi mäletama! ütles ta hoogsalt kaasa lüües.

Aeg kulus juba üle keskööö. Keegi nõudis suupisteid, tal

polnud midagi selle vastu, lihav kõrtsmik aina jooksis laua ja leti vahet. Valgus toas hakkas lainetama, asetus küll nõnda, küll teisiti, ja kõik pidid rääkima hästi valjude häältega, ja keegi oleks nagu väheks ajaks ära läinud, ja kui see keegi jälle tagasi tuli, lisandus laua ümber veelgi uusi pidutsejaid.

Sellest hetkest edasi suutis Joosep hiljem meelde tuletada vaid tillukesi, kohutavalt segaseid katkekesi, mis ujusid pinnale vaid väga pikkamisi ja ühegi omavahelise seoseta. Talle jäi meelde ainult see, et viina telliti aina juurde, et kõik sajatasid kedagi, et üle kitsa sõõrina istuvate inimeste kogunes mingi ebaloomuliku viha laine, mida keegi näis järjest suuremaks lõõtsuvat, ja et kusküll lasti äkki lendu kava ette võtta midagi väga vägevat ja väga tähtsat. Tõusti. Karjuti. Taaruti. Tõugeldi vastamisi. Sõneldi arve pärast. Mindi välja. Ja edasi — pimedus, kuhugi tõttamine. Kõrget kasvu ja kohutavalt mustana näiv kogu sammus ees. Lombid jalge all. Trrrahh... vastu telefoniposti. Kur-rat... he... he... lase käia... mis sa magad, seatigu! Vihm, vihm, vihm, vihm. Pikk, ühetooniline undamine... vist pea kohal kulgevates traatides. Ragistati millegi kallal. Midagi murti pooleks. Siis — ettevaatlik hiilimine. Kuhu? Kus nimelt? Missuguses aleviosas ja kuidas sinna pääseti? Ja... midagi virutati puruks. Terav, kuidagi imepeenena tunduv klirin jäi talle kuskilt ajudesse ja ta ei suutnud seda enam iialgi unustada. Ja teine asi, mida ta samuti ei suutnud enam iialgi unustada, oli meeletu sagimine kuskil halvasti valgustatud tibatillukeses ruumis, rüselemine ja jubedalt lajatavad hoobid, mis lõppesid äkki pika, juba järgmisel hetkel alistuvaiks oieteks ülemineva kiljumisega.

Joosep sai täie teadvuse tagasi alles siis, kui ta oli jälle läbi üha kestva rajuöö all ägava alevi minemas, ihuüksi, vihaseid sajatusi pomisedes. Tal polnud aimugi, kellega ühes ta nõnda oli pidutsenud ja kust ta praegu tuli... Ja... õieti polnud ju sellel tähtsustki. Ta oli ainult väsinud... ko-hu-ta-valt väsinud. Arvatavasti oli ta kuskil komistanud või kukkunud, sest vasak põlv valutas teravate hoogudega ja samuti polnud kõik korras ka samapoolse labakäega. Kuid... ka sellel polnud ju

vähimatki tähtsust, — oli vaid vaja koju jõuda ja kohe puhkama heita. Ja ilma et ta oleks tahtnud üldse enam millegi üle järele mõtelda, jätkas ta usinasti teed, jõudis tuttava ukse ette ja avas selle kobades... esimest korda sellisel hilisel öötunnil.

Naine ootas, ei süüdanud aga lampi ja küsis ilmse vaenulikkusega:

«Noh, kust sina siis... sedaviisi?»

«Kuidas... s e d a v i i s i?» küsis Joosep vastuseks.

«Või — kuidas sedaviisi! Nagu sa ise aru ei saaksi!» ütles naine, ja korraga kuuldus ta häälest nagu kartlikku usutlemist, mis ei jäänud mehelegi märkamatuks.

«Kõrtsist! Päris lihtne, kõrtsist, noh!» pomises Joosep.

«Ah... kõrtsist!» venitas naine nüüd ilmse kergendustundega. «Ena ikka, ena! Pole ma niisugust asja sust ennem näinud... Mina aga mõtlesin juba, et neil... tühjajutu-ajajatel... on ehk tõesti õigus, kui nad sosistavad, et...»

«Mis... kurat... nad siis sosistavad?...» küsis Joosep, ei julgenud aga vastust oodata ja kõmpis kohe kardinate varju.

Jälle haaras teda pilkane pimedus, mis oleks nagu tahtnud midagi meelde tuletada. Kuid see pimedus siin oli soe ja hubane, ja tal oli hea olla, ja ta heitis kohe voodisse, ühes riietega, nõnda, nagu ta oli äsja koju jõudnud.

Tuli uni, aga sellest unest kippus ikka midagi läbi vilksatama, midagi saatuslikult kohutavat, midagi, mille eest polnud vist enam pisimatki pääsuvõimalust.

8

Joosep ärkas sellest, et teda raputati, ja teda raputati tugevasti, väga tugevasti. Viibides ikka veel pikaldase virgumise ja raske viinaune piiri peal, arvas ta end kuhugi kaasa veetavat või kuhugi lohistatavat, keegi nagu tõukas teda, rebis ta jäsemeid, andis talle hoope, mis pidid teda tagant sundima. Ja üks hääl hüüdis teda, hirmunult, nagu kangesti ahastades; ja siis viimaks õnnestus tal ometi silmad avada; ja siis vaatas ta otsa enda kohale kummardunud naisele, kelle piklik nägu oli viltu läbunud mingist seletamatust paanikast, otsemaid nähtavast, nagu hõljuks kõikjal möödapääsematut surmaohtu.

«Mees... issand jumal... tõuse ometi! Tõu-se... ometi!»

«Jah... mis on?» hüüdis Joosep ja kargas kohe istukile.

«Su... su käed... M i s s a o l e d t e i n u d!» sosistas naine, pidi aga end kogu jõuga tagasi hoidma, et seda küsimust mitte valjusti välja karjuda.

Joosep kummardus kähku ettepoole, vaatas, tardus nagu äkilisse krambihoogu. Ja ta hakkas järsku külmetama... esmalt õlad... siis selg... siis ristluudki. Ja kogu keha... kuni varvasteni. Taevane arm... veri?... Kust see küll tuleb... paks, krobeliseks kuivanud veri?... Veri sõrmedel, veri randmetel, veri nähtavasti kuuekäiselgi! Pikkamisi-pikkamisi katsus ta end liigutada — ei, ta ei tundnud kuskil midagi valutavat... põlv ehk ainult... kuid seegi häda näis tühisena. Ta kobas end — üle näo, kaela, üle rinnaesise — mitte midagi... mitte midagi! Ja pöörates viimaks pilgu tagasi naise kõverduvale suujoonele, pomises ta nagu unenäos, kohkudes ise oma hääle võõrast kõlast:

«Mis see... mis see siis... tähendab?»

«Ei... tea... Kus sa... käisid õieti... öösel?»

«Kas sa mõtled, et... röövimas?...» pomises Joosep.

«Aga... kuskil sa pidid ju ennast... määrima...» ütles naine ikka endistviisi kartlikult sosistades.

Konutati pisut aega tummas vaikuses, pilgud kiindunult ühte punkti suunatud, ahastus silmaterades. Joosep katsus midagi meelde tuletada, ta ette ilmusid aga vaid lipendavad katkekesed, ja ta seisis abitult nagu paksu eesriide ees, mille varjul oli kindlasti midagi sündinud. Ta alles pikkamisi hakkas ta ette kerkima üksikuid pildikesi möödunud öö sündmustest, millel puudus aga igasugune omavaheline seos... välja arvatud ehk see, et kõigi nende kohal lamas lakkamatult mingi jõhkralt südamele suruv raskus, mis kasvas sedamööda, mida enam ta neid vaatles.

«Võib-olla, et... mõni teine meist... vigastas end... kukkudes...» arvas ta siis pikkamisi, teadis aga ise üpris kindlasti, et see pole õige ja et ta katsub end vaid veel väheseks ajaks kartlikult varjule poetada.

«Kui see... oleks nii. Ei tea ju... Peaksid küll... oma kõrtsisõprade käest küsima...» ütles naine. Ja kuna Joosepi poolt esitatud väide näis teda siiski veidi rahustavat, lisas ta nüüd teate, mille pärast ta oli õieti siia kardinate taha tulnud: «Vabriku juures kakeldakse. Mõni uus on juba uimaseks taotud. Kivid ja aiaroikad... muudkui lendavad.»

Joosep oli vahepeal silmad kinni pigistanud ja vaatles ikka oma puudulikke mälestusi. Kuid see sõnum muutis ta hoopis tähelepanelikumaks. Ta pööras vaevaliselt pead, peitis siis oma pruunikasmustad labakäed selja taha ja küsis:

«Kuidas... kakeldakse? Mispärast? Või... kes nimelt? Mõni u u s on uimaseks taotud? Uus?»

«Jah. Mõni nendest, kes öösel veoautodel linnast siia veeti. Kas sa's õhtul ei kuulnud?... Katsuti küll valkselt, et... Hommikul, kui töö pidi ilusasti peale hakkama, olid meie omad aga juba väljas ja... togisid igaühe mehiselt läbi. Lapsedki... jooksid vaatama, hullud vaimud. Ime, kui mõni neist järsku... vigagi ei saa.»

«Kes... kes sulle rääkis, et... sedaviisi?» küsis Joosep, sattus äkki hoogu ja hakkas närvilises ärevuses mütsi otsima.

Naine seletas.

«Ise ju... nägin. Kuulsin, kui inimesed siit kella kuue paiku välja tõttasid ja... ja läksin vaatama. Ja ei läinudki kuigi kaua aega, kui... uued olid omakorda kohal. Püüti teisi varakult sisse toimetada, et... Aga võta näpust. Passisime neid... nurkade taga ja... Ikka — kolksti vastu kaela, kolksti vastu kaela!»

«Sina kah muidugi?» küsis Joosep ega teadnud korraga, kas pahandada või headmeelt tunda.

«Kus minagi's... Ikka!...» ütles naine.

Joosep ei juurelnud enam kauem oma kätele kleepunud vere päritolu üle — küllap see tuli tõesti mõne napsisõbra kukkumishaavast. Ta pidi vaid kiirustama, jah, ta ei tohtinud s e a l t puududa. Ta lükkas käised üles, pesi

end, oli minekuvalmis. Müts sügavale kõrvadele tõmmatud, tormas ta läbi tühja kasarmukoridori, naise jooksumüdin kogu aeg kannul. Ja kui ta hetke pärast majast väljas jõudis, kihutas ta kohe jalgu pildudes lehkavate kõrvalhoonete vahelt läbi, et kiiremini pärale jõuda.

Ilm oli peale öösist raju jälle väga ilusaks muutunud — ainult siin-seal läikis veel tillukesi lombikesi. Aiad lõhnasid, maagi jalge all oli karastava saju järel lõhnama hakanud. Üks koer jooksis nendega ühes suunas, otsekui peaks ta samuti oma jõunatukese lahingusse viima. Ere päikesepaiste voolas üle katuste, mida kuivatas ühtlaselt puhuv lõunatuul.

Seltsimaja juurde jõudes kuulis Joosep esimesi võitlusehääli — hurjutavaid sõimusõnu, hõikeid, parastusi, appihüüdeid, mis mõjusid kuidagi kaasakiskuvalt. Ja mida lähemale vabrikuväravale ta jõudis, seda valjemaks talle vastu tulev kära muutus. Mehed möirgasid, naised käätsatasid loomalikult kõrgete häältega, laste erutatud kilked lõikasid läbi puhta hommikuõhu. Kellegi võimas kõri katsus kestvasse segadusse nähtavasti mingisugust korda luua, — võõrarõhulised laused põrkasid siia-sinna, tundusid aga mõttetuina ja vaikisid viimaks, taibates vist oma üleliigsust. Veel keegi palus tungivalt laiali minna — vist rajoonikonstaabel, kes oli samuti juba kohale saabunud.

«Rutt'u... ära maga!» käratas Joosep enda selja taga ähkivale naisele, lisas aina kiirust ja jõudis varsti vabrikuvärava juurde viivasse põiktänavasse. Esimene asi, mis talle kohe silma hakkas, olid jõujaama suitsevad korstnad: jah, polnud kahtlust, härrad olid tõepoolest kavatsenud tööga uuesti peale hakata. Üks lühike mõte turgatas läbi ta pea: miks küll peainsener sellest t e m a l e midagi ei rääkinud? Kuid teine niisama lühike mõte ütles talle kohe, et nõnda ongi kõige parem, sest tema südametunnistus on praegu tõesti puhas ja kellelgi pole enam põhjust talle süüdistades ninna karata.

Kisa ja lärm kasvasid aina valjemaks ja juba nägi ta tihedat inimhulkagi, mis oli tänavalõppu kokku surutud nagu hiiglasuur prunt pudelikaelasse. Seisti treppidel, ja paljud olid roninud isegi katusele ning plankude otsa, — küllap vist selleks, et näha paremini lahingu-

välja, kuhu nad kõik korraga ei mahtunud. Hetke pärast jõudis Joosep pärale, kuid meeleheitlikkudest pingutustest hoolimata ei pääsenud ta kohe edasi. Ta rabeles, litsus end kogu jõuga eesseisjatele peale, upitas kaela ja oleks meelsasti kõigile teed takistajaile rusikatega pähe tagunud. Mingi magusvalus erutus — ebamäärane vajadus midagi heaks teha või midagi enda küljest maha raputada — muutis ta iga hetkega aina pöörasemaks.

Viimaks ometi oli ta suutnud enda värava lähedale suruda — veel ivake ja... ta näeb seda kõike oma ihusilmaga!... Eesmärgi kättesaadavus muutis ta pisut rahulikumaks; ta õiendas jälle kaela, ei näinud aga ikka veel midagi ja püüdis nüüd vähemalt kuulatagi. Need, kes olid üsna aia äärde pääsenud ja valmistusid üksteise õhinal sellest üle ronima, kirjeldasid — ehk küll katkendlikult — vabrikuhoovil valitsevat olukorda. Julgustati üksteist vastamisi, ässitati, anti õnnelikumatele sõpradele õpetust, juubeldati iga tuttava näo puhul hoonete sisemusest tagasi tiritavate uustulnukate seas. «Sa siga, sa äraandja, neetud streigimurdja!» karjusid inimesed kooris ja viibutasid ähvardavalt oma raskeid töömeherusikaid, ja nähtavasti polnud sääraseid rindeavajaid just vähe, otsustades nimede järgi, mida parajasti hõigati.

Joosepil ei õnnestunud siiski löömingust isiklikult osa võtta, — äkitselt levis rahvahulgas ärev kuuldus, mis vapustas teda kohe hingepõhjani. Keegi ütles üsna temast selja taga, et Siim-Aaron olevat... tapetud. Tekkis vastassuunaline tunglemine — kõigil oli järsku rutt siit minema tõtata, uuesti läbi väheste tänavate joosta. Küsiti, vastati, eksiti kuulmises, eksiti teate edasiandmises; üksikasjad paisusid, täienesid, tõmbusid kõveraks, sedamööda, kuhupoole nad levisid. Pussitatud? Kägistatud? Ei, ta olevat surnuks löödud mingi nüri asjaga otse meelekohta! Ei, ei, ei, ta olevat tükkideks hakitud... vist kirvega! Ja siis tõusis keegi tuliselt välkuvate silmadega kõhn mees kuhugi trepiastmele ja hüüdis kaugele kostva häälega, mis mõjus kõigisse lähedalolijaisse nagu virgutav nuudihoop:

«Sõbrad, meid juba... hävitatakse... Meie isasid ja emasid... Sõbrad, me peame neile... appi minema... appi minema.... sõbrad!»

Kuid sel ajal oli Joosep juba kakluskohast eemal. Tal polnud enam aega täpsemaid andmeid kuulata, mingi hämar, sügavast hingepõhjast esile kerkiv aimus sundis teda aina pikemaid samme võtma. Unustatud osa mööduvad ööst kerkis jälle ta ette nagu tükk pilkast pimedust ja ta teadis vaid, et ses pilkases pimeduses oli sündinud midagi säärast, mis pidi olema otseses ühenduses äsja kuuldud kohutava uudisega! Mälestus kuhugi minekust, mälestus väikesest halvasti valgustatud ruumist, mälestus maadlevaist inimkogudest, mälestus äkilisest kliirinast, pikast ja kiledast kiljumisest, sellele kiljumisele järgnenud oietest, kuivanud verest sõrmedel, randmetel, käeselgadel, kõik see ühines mingisuguseks sogaseks lainetuseks, mis lõi teda hoogude kaupa. Ja korraga puhkes ta meelt heites nutma, kramplikult kinni pigistatud suuga, kuuldavalt ägades, kuigi ta ei teadnud end ikka veel milleski otseselt süüdistada.

Nõnda jõudis Joosep sündmusekohale peaaegu esimesena, ja just sel hetkel, kui ta tillukesele imepuhtale hoovile astus, muutus ta äkki väga rahulikuks. Kümmekond inimest kuhjus vöörusesse ja kööki. Et mitte nende tähelepanu äratada, esitas ta neile koguni usutavaina näivaid küsimusi. Jah, seletati talle, vana olevat tõesti surnuks löödud, noahoobiga abaluude vahele, ja avastanud olevat selle hirmsa asja naabruses elutsev vanainimene, kes olevat tulnud siit midagi laenama. Toas aga valitsevat lausa põrgusegadus — toolid olevat viimseni puruks pekstud, laud ümber paisatud, lamp ja aeda avanev aken tuhandeks tükiks löödud.

Kõike seda katkeliselt ning põgusalt jutustades tegid inimesed Joosepile vastutulelikult ruumi: ole lahke ja vaata ise! Ja ikka meeletult pingutades — ta süda ähvardas iga silmapilk seisma jääda — astus ta majja. Need, kes polnud ta tulekut märganud, tõmbusid nagu vastu tahtmist kõrvale. Siis jõudis ta tuppa, peatus läve ees ja nõjatas parema käe nagu juhuslikult siledale piidale, mille jahedus tungis ta kehasse kuidagi kummaliselt valgena ja nagu pikkamisi kuhugi kaugusse taganedes.

Jah, Siim-Aaron oli surnud... selles polnud mingit kahtlust... ta lebas otseti hallil puusohval ja ta vaik-

selt rippuvate käte alla oli kogunenud suur tume loik... suur tume vereloik. Taadi laiad õlad olid lamedalt ette poole vajunud, ta pea toetus teisele põsele, ta valge habemetutt ja niisama valged juuksekahlud olid sassi aetud nagu otse vastu lõõtsunud tuulehoogudest. Ta jalad olid veidralt könksu tõmbunud, paljad varbad pisut välja poole pööratud. Ta kukal oli aga nüüdki veel väga roosa ja pehmeilmeline, ja see roosa värv ning pehmeilmeline nahajume meenutas Joosepile järsku üht kohtumist... kord laupäevaõhtul, vaevalt paar nädalat tagasi.

Joosep pöördus pikkamisi kõrvale, vaatles veidi aega enda poole suunatud kurbtõsiseid nägusid ja küsis vaikselt:

«Imelik... Kes seda võis küll teha?»

«Pagan seda teab,» vastas värvimisosakonna peameister ja kehitas õlgu. «Võimalik, et kommunistid. Nendega ta paistis ju siin sekeldavat. Aga eks see tule varsti välja. Teine... ohver... oli ju ainult põrutada saanud ja küllap see juba üht-teist kõnelda teab.»

«T e i n e... ohver?» kordas Joosep ja vaatas üksi silmi mehe paksule alahuulele.

«Jah, teine. Sealt... aiast. Sinu vend. Kas sa siis ei tea?»

«Minu vend? Sakkeus?»

«Tema jah. Ja tänagu jumalat, et ta nii kergesti pääses. Paar prisket muhku peas ja... kõik. Aga pradakas on siiski niivõrd tugev olnud, et... ei ärganud saksake vihma käeski mitte. Kui me teda autole tirisime, hakkas ta vaevalt häälitsema.»

Joosep kordas jälle nagu endamisi:

«Mi-nu vend? Sakkeus?...»

Ja ilma et ta oleks enam midagi lausunud, läks ta kobamisi tagasi välja, üleni värisedes, käed tugevasti rusikasse pigistatud.

Hiljem ei suutnud Joosep suurimategi pingutustega meelde tuletada, kuidas ta haigla juurde jõudis, kuidas ta selle välisuksest sisse läks ja kuidas ta mööda laia puutreppi teisele korrale sammus. Ta oli vaid seal, see oli kõik, ja esimene, kes talle teele sattus, oli vana palatiõde, mustade silmadega paks naine, kellega ta oli kunagi aastate eest mingi ammu-ununenud asja pärast vaenu-

jalale sattunud. Ja enne veel, kui ta sai mahti midagi küsida, seletatigi talle ärevalt:

«Kas pole... mihuke koledus! Meie hea doktor! Inimene, kes ei suuda putukalegi halba teha... ega oma suuremagi vastase eest veeklaasi ümber lükata. Ja nüüd... korraga. Ma helistasin linna. Arst on juba välja sõitnud ja jõuab varsti siia.»

«Kas ta... on nüüd meelemärkusel?»

«Mui-du-gi! Ja... jumal tänatud! Ma olen niisugusid asju näinud... kaklejate puhul ja nii edasi. Hiljemalt kahe või kolme päeva pärast peaks ta jälle jalul olema. Iseasi on küll, kui... verevalum või midagi... niisugust.»

Joosep küsis kärsitult:

«Ma võin teda ju vaatama minna?»

«Ei-ei, paike, seda mitte, seda mitte! Rahu! Peaasi on rahu!» hüüdis õde, tuli aga juba kohe hoopis vastupidisele otsusele ja lisas tähtsalt: «Noh... siiski. Võib ehk kah. Loomulikult... te peate aga teadma, et... teda ei tohi ärritada. Palun. Kõige enam... kaheks minutiks.»

«Tänan... tänan teid, õde...» pomises Joosep ja pöördus kohe ukse poole, kuhu talle viibati.

Vend Sakkeus lamas selili kitsas raudvoodis, vahtis lakke ja näis pingutades millegi üle järele mõtlevat. Ta oli väga kahvatu ja ta hallid silmad olid naljakalt pungi tõusnud. Kuuldes lähenevaid samme, nihutas ta pea veidi viltu, kortsutas äkki kulmu ja... hakkas naerma, kõrge kurguhäälega, mis luksus kuidagi korrapäratult-ebakindlalt. Kui ta kohe jälle vaikis, sulgus ta suu nii ootamatult, et Joosep pidi tahtmatult kujutlema, nagu oleks see toimunud kuhugi ta kehasse peidetud vedru abil; ja puurides oma mõttetult vaatava pilgu vanema venna näkku, ütles ta viimaks abitusega, mis meenutas oma süüd salgavat last:

«Sa... tulid siis... ka minule järele?»

«Sulle järele?...» kordas Joosep.

«Jah... sa tulid siis... ka minule... järele...» ütles Sakkeus jälle.

«Vennas... armas vennas...» pomises Joosep ja nuuksatas korraga hambaid paljastades.

Vaikus. Doktor Raam vaatas aina edasi, näis ikka pingutatult mõtlevat, liigutas aeg-ajalt kokkupigistatud lõuapärasid. Siis aga sigines ta ebaloomulikult pungis seisvatesse silmateradesse rahulik, kuid range ilme, ja ta sõnas nüüd nagu millelegi vaikselt alla andes:

«Hea küll ... seletada või valetada ei maksa. Ma ... olen segane. Ja ... mine ... ära. See pole mulle hea ... ennast väsitada. Siim-Aaron on ... surnud.»

«Jah,» ütles Joosep.

«Mine ... ära!» kordas Sakkeus.

Joosep pöördus ja väljus pikkamisi.

Päike paistis läbi koridori ja eredad valgusejoad olid täis hõljuvaid tolmukübemeid, mis lendlesid ühes tõmbetuulega.

9

Joosepile tuldi järele sama päeva õhtupoolikul: konstaabel kahe erariides ametnikuga, kes palusid teda endaga kaasa. Ja ta ei vaielnud vastu, ta ei imestanudki, — milleks veel veiderdada? — ta oli ju neid oodanud juba hommikust saadik. Lapsed, kartlikud nagu noored linnud, vahtisid teda nurgast ja näisid ta ees hirmu tundvat, kuna nad ju teadsid, milles asi seisab. Ja siis ütles ta, eriti kellegi poole pöördumata, oma lahkumistervituse ning hakkas kohe minema.

Raske, kohutavalt raske oli teekond kuni alevivalitsuseni — pikuti läbi kogu peatänava, mööda enamikust suurtest ühismajadest. Akende all pinkidel istuvad ja tee ääres seisvad inimesed mõnitasid ja sajatasid teda, hambutud ätidki võtsid silmapilguks piibu suust, et talle järele sülitada. «Nii, nii, või siis sinagi olid üks neist mõrtsukatest, kellele härrad tegid ülesandeks arukamaid ja julgemaid meist maha lõigata?» küsiti talt kurjalt. «Palju sulle meie hingekeste eest makseti?» küsiti talt. «Sina, sa saadanahing,» küsiti talt, «oli see nimekiri ka küllalt pikk, mille järgi te niiviisi teenida tahtsite?» Ja tal polnud neile midagi vastata, tal polnud enda kaitseks ainustki mõjuvat sõna ette tuua, jah, neil oli õigus ... ka kui nad oleksid talle käsitsi kallale tunginud ja tema samuti surnuks veristanud!

Teised kahtlustatavad olid juba varemini vahi alla võetud: kaks endist inimest — endine kordnik ja endine kontoriametnik — näisid praegugi veel purjus olevat; Anton Mitt, rauatreial, murdis vahetpidamata oma õlidest mustaks pargitud sõrmi; Peeter Siimiskar, ülevaataja, toetus küünarnukkidega põlvedele ja vahtis tumeda pilguga otse enda ette põrandale. Niigi juba vaikne maja hundus nüüd lausa haudvaiksena; ning ainult siis, kui keegi ülekuulatavaist jälle paremale viiva ukse kaudu kuhugi kõrvalruumi juhiti, tuli ühesse kui teisesse pisut elu: järjekord lähenes, pääsemine võis toimuda veel vaid ühe kaudu.

Joosep ei püüdnud midagi salata. Iga sõna juures nagu kaalutlevalt ringi kobades jutustas ta neile kogu loo, niivõrd kui ta sellest üldse mäletas. Mehed laua taga kuulasid, noogutasid vahetevahel, esitasid harva koguni tähtsusetuina näivaid küsimusi, naeratasid endamisi. Ja kui tal enam midagi ütelda ei olnud, jäid nad kõik talle väheks ajaks nagu jätkamist oodates otsa vahtima, raskett ettepoole kaldunud edasipüüdvale mehele, kes oli nüüd oma paratamatule saatusele alistuda otsustanud, kuigi ta ei teadnud ikka veel, milline osa tehtud patust kuulub just otseselt temale.

«Mis te arvate ... kes selle noahoobi teie vanale sõbrale õieti andis?» küsis prille kandev ametnik viimaks, koputades samal ajal sõrmeküüntega vastu enda ees lebavat paberilehte.

«Ma ... ei tea ... Minu käed kah ... olid hommikul ... verised,» ütles Joosep pikkamisi.

«Jah, seda te juba nimetasite. Aga eks teie käed võinud ju veriseks saada ka ... mõnel kaudsel teel,» ütles ametnik.

«Ma ... ei tea,» kordas Joosep.

Ja siis sündis ime: nad lasksid tal vaid ülekuulamisprotokollile alla kirjutada, noogutasid ülitähtsalt ja ütlesid talle siis, et ta ... võivat lahkuda. See näis nii uskumatuna, et Joosep ei julgenud end liigutadagi. Ta istus, istus, tõusis pisut taarudes, kuid ei hakanud nüüdki veel minema, näis midagi kramplikult mõista tahtvat, silitas hajameelselt sõrmi — need olid tuimad ja külmad, aga nad olid puhtad ... täi-es-ti puhtad. Siis

hakkas keegi laua taga asujaist rääkima, ja sõnad, mis ta ütles, tulid nagu kuskilt väga kõrgelt, läbi lae, otse taeva alt:

«Jah, teid me praegu enam ei vaja. Tapja on juba teada. Harilik isiklike arvete õiendamine, mida punaste ässitajad püüavad seletada nagu vabriku juhtkonna poolt organiseeritud poliitilist akti. Sama mees äigas pähe ka teie vennale... Toolijalaga.»

«Toolijalaga...» ütles Joosep.

Ta seisis veel veidi aega, pöördus siis ja hakkas minema. Maja ette oli rohkesti rahvast kogunenud. Kui ta mööda treppi alla läks, tõmbusid inimesed ta eest kõrvale. Aga keegi neist ei kõnetanud teda, jah, nad lasksid tal minna, — nad olid järsku nagu mingi tumma otsuse teinud, otsuse, mida tuli peljata vist palju enam kui sõimu või rusikahoope. Kõik oli vaikne, ta kuulis vaid omaenda sammude tümpsatusi, ja kui ta nukralt vimmatõmbunult tagasi kodu poole kõmpis, oli tal tunne, nagu oleks keegi ta tühja ning kõledasse ruumi tõuganud. Päike oli juba madalale katuste kohale jõudnud ja kuskilt ühismaja nurga juurest kostis imerahulikku mehehäält, mis seletas nagu trükitud raamatu järgi, et Siim Aaroni kirstupanek toimuvat kella üheksa ajal ja et maetavat ta arvatavasti pühapäeval, see on tunahomme.

Seltsimaja kohal jõudis Joosepile järele noor mees värvimisosakonnast, nimekas kakleja, kes oli samuti vabaks saanud. Ta oli väga rõõmsas meeleolus ja ütles, et linna viidavat vaid üksainus «etendusest osavõtja» — vana hea sõber ja kaasvõitleja Kaalep. Kas pole tõsi, neil olevat siiski õnne olnud, neil teistel, kellele võimude hammas ka täna peale ei hakanud... hahahaa... sosistas ta mingi jubedust tekitava ülemeelikusega ja tõmbas pea sügavale õlgade vahele. Ja ta tahtis veelgi edasi vadrata, küllap vist halva loo üksikasjadest, milles ta oli nähtavasti väga teadlik.

Joosep ütles läbi hammaste:

«Jäta! Ja mine minema!»

«Tohoo pagan... või turtsud aina!» ütles sõber. «Ole parem tänulik, nii minule kui teistele... hea sõna eest, mis me ka sinu kasuks ütlesime. Sa ise olid ju pehme nagu jahukott... Meie aga... nägime... hahahaa.»

«See oli siis... kordnik, kes?...» küsis Joosep hetkeline vaikuse järel.

«Jah, kordnikuhärra. Esmalt õiendas pussiga ja pärast... valas teibaga.»

«Mina... mina olin ju kah... määritud...» pomises Joosep.

«Jumal sind teab, kust sa selle külge said. Kaperdasid seal ringi nagu vana odratont. Pooliti kahel jalal ja pooliti neljal jalal...» ütles sõber. Ja kohe pisut tõsisemalt: «Siiski on veidi kahju, et see just nii pidi lõppema. Mehine keretäis... sellele kikkhabemele... oleks ju tõesti ära kulunud. Mis ta soperdas! Kah... asjamees ja... punanahk. Aga et just... surnuks! Seda ma ei poolda.»

Ja kerget tantsulookest vilistades läks ta varsti oma teed, kadudes jõe suunas, mis läikis heledana halli maanteesillutise tagant.

Kui Joosep koju jõudis, hakkas kell juba kaheksa saama. Koridoris askeldavad naabrinaised kõõritasid teda, katkestasid ta möödumisel oma äreva sosina. Lapsed seisid ikka veel kobaras nurgas ja nutsid võidu; tüdruk pistis sõrme suhu, Endel hakkas kiiresti-kiiresti pilgutama, Ants nende selja taga tõusis kikivarvule, et näha paremini, haige Karl oma tõvevoodis niisutas keelenõsaga palavikust kuivi huuli, ohkas äkki ja... pööras näo seina poole.

Naine, liigutades end oma toolil kuidagi raskelt-raskelt, maigutas kaua ning kramplikult suud, enne kui ta viimaks rääkida suutis. Ta küsis hädiselt, vajudes iga sõna juures pisut ettepoole:

«Sa... tulid siis... tagasi?»

«Jah, nagu näed,» vastas Joosep.

«Kas nad... siis...?»

«Ei. Tapja on juba kindlaks tehtud.»

Naine vaikis veidi aega, — oli ilmne, et uus olukord tundus temalegi lausa uskumatuna. Kui ta jälle viimaks rääkida suutis, kõlas ta häälest juba hoopis enam julgust. Ta katsus tõusta, ei saanud aga sellega hakkama ja küsis:

«Sina... see's ei olnud või?»

«Jah, näed... ei olnud...» ütles Joosep.

Ja siis korraga pääses valla nagu tugev tormihoog naine kaotas tasakaalu ja hakkas kriiskama. Ta polnud enam inimene, ei, ta oli veel vaid lihaks ning vereks saanud sõimuvaling, määratu hulk kohutavaid süüdistusi, rida sõnu, mis lõid nagu kivikamakad. Ta pikk keha võppus ja lõdises, ta õlad seisid püsti hoope kavatsevate tiivavantidena, ta hallid silmad põlesid kummalise läikega, mis põhjustasid mehes hetkelise hirmutunde. Ja enne kui teda oleks takistada suudetud, kargas ta äkki Joosepi juurde, virutas sellele kõigest jõust rusikaga vastu nägu ning kiiratas ise läbilõikavalt, otsekui oleks keegi talle valusasti haiget teinud.

«Mõrtsu-kas! Si-na . . . mõrtsukas! Äraandja! Juudas Iskariot!» karjus ta tasakaalutult.

«Jäta, Anna . . .» ütles Joosep kuidagi pikkamisi ja astus tast mööda.

Sel hetkel kuuldus koridoris sosistamist, — uudishimulikud naabrid olid ukse taha kogunenud ja jälgisid hinge pidades sees arenevat kurbmängu. Reedetud inimesed ei tundnud halastust, Joosep aimas nende viha kõikjal enda ümber — ees ja taga ja pea kohal ja jalgade alligi. Ta oli aastaid tagasi siia tulnud, oli neid kohe põlgama hakanud, tema, e d a s i p ü ü d j a, aga nad võtsid teda nagu seltsimeest, ja nüüd oli ta üle läinud nende vastaste kilda, kellega neil käis siin ammune võitlus. Ta oli end neist verivaestest hädavarestest tugevamaks pidanud, kas või ainult selle tõttu, et ta oli mõistnud neist kord juba kaugele ette jõuda, — äkitselt oli aga imelikke asju sündinud ja . . . vägi ning õigus kaldus kohe hoopis mujale.

Või oli see vägi ning õigus juba algusest peale seal kuskil mujal asunud? Igas kasarmukambrikeses eraldi ja kogu vabrikuasunduses kogusummana? Kudumissaalides ja ketrajate juures ja värvimisosakondades ja töötubades läbi kõigi hallide hiigelhoonete? Vanakestes, kes olid siin küüru jäänud, ja meestes, kelle ainsaks meelelahutuseks olid laupäevaõhtused kõrtsitunnid, ja naistes, kes ei teadnud vahel teps mitte, millega toita oma lapsukesi, keda sigis aasta-aastalt üha juurde, ja tüdrukutes, kes ootasid poisse, et saada mehele, ja poistes, kes jõid end pahatihti purju ja kaklesid oma armsamate pärast? . . .

Järsku näis Joosepile, nagu poleks ta vastamisi sattunud loomulikkude ning reaalsete inimestega, vaid mingisuguse muinasjutulise hiiglasega, kes kohtles teda algul hästi ning sõbralikult, solvus aga siis ja kasvas peaga taevasse, võimeline armastama ja võimeline . . . hävitama. Ta raputas end, tundis kerget pööritust ja märkas alles nüüd, et ta oli raejalgu varjavad eesriided vasepeal kõrvale lükanud ja hoidis neid ikka veel kõrgel pea kohal. Naine ei sõimanud enam, laste nutuluksalusedki olid vaikinud, — toas valitses jälle sügav rahu. Väike hall põõsalind istus akna taha pesunöörile, vidistas korraks ja hakkas rõõmsas taktis üles-alla kiikuma, hoides pead veidi viltu, otsekui oleks temalgi väga midagi selgeks piiluda või midagi kindlasti teada saada.

Veidi hiljem heitis Joosep selili voodisse, tõstis jalad vastu seina, vaatas lakke, kuulis selgesti, kuidas veri rütmiliselt hoovates läbi soonte jooksis. Üks mõte kippus talle kallale, ebausklik, õudselt mõjuv mõte, ja ta ei saanud teisiti, kui pidi käed näo juurde tõstma, et nuusutada neid tähelepanelikult.

Korraga jäi ta magama — lahtiste silmadega nagu surmani väsinud veohobune. Ja ta nägi end kohe kuskil lamavat, ja seal oli palju verd, ja see veri imbus ta külje alla, ja ta nahk sai sellest verest üleni märjaks . . . Ja vihma sadas ja see vihm oli samuti . . . verevihm. Ja pilvede servad olid tumepunased . . . verest . . . ikka verest . . . Ja üks vana, valgete juustega hiiglasuur mees tuli raskelt astudes üle tühja, verre uppuva lagendiku, naeris valjusti ja ähvardas teda sõrmega. Tõuse üles, sina, ütles see valgete juustega hiiglasuur mees, ja kasi minema, ja tee, et sind siin enam näha poleks. Ja see valgete juustega hiiglasuur mees polnud siiski Siim-Aaron, ei, see oli hoopis keegi võhivõõras, ja tal olid kurjad silmad, ja ta tõstis käe, et Joosepile hoopi anda, ja see tõstetud käsi oli täis käsnu ning rakke ja suuri õlilaike, mida polnud võimalik maha pesta vist mitte kõige kangemagi seebiga . . . Aga siis muutus unenägu veel kord, ja nüüd pikutas Joosep jälle kodus oma raejalgadel ja vahtis lakke ning ümises tasakesi läbi hammaste . . .

Samal hetkel meenus talle midagi ja ta tõusis kähku. Kell lähenes üheksale, — ta pidi kohe minema hakkama. Ta võttis varnast mütsi, sidus kaela ruudulise kirikuräti, tegi juuksed märjaks ja harjas need siledaks. Ta oli kangesti nõrgaks muutunud ja taarus iga sammu juures, aga see ei tohtinud teda takistada... tuli endast võitu saada. Ühisruum vilksatas tast mööda nagu juhuslik katke juhuslikult nähtud pildist — toolides norutavad lapsed, postkaardid kapi kõrval nurgaseinal, naine pliidi ees, kust tõusis kerget suitsuvina. Ja siis oli ta järsku tänaval ja hakkas kohe nobedasti edasi astuma, otse vastu päikest, mis seisis juba väga madalal.

Ta jõudis leinamajasse veidi enne kirstupaneku algust. Tänav, hoov ning aed kubisesid siia kokkukogunenud töölistest, kelle arv ulatus sadadesse. Meestel olid seljas tumedad pühapäevakuued, naised ja lapsedki olid end pisut ehtinud; paistis kirevaid rätikuid, teisele kõrvale nihutatud kergeid suvekübaraid, laste värvilisi juukselinte, mis liikusid tuule käes. Kõneldi vaiksete häältega, kuid väga tungivalt-tõsiselt — ühed hommikusest reetlikust loost vabriku juures, mõned streikijate saatkonnast, kellega peetavat kontoris nõu juba mitmendat tundi, enamik kadunukesest, sellest heast mehepojast. Ja madalast ühekordsest majakesest seal taga plangu ääres kostis veel viimaseid ettevalmistusi korraldatavaks talituseks: midagi tõsteti, midagi lohistati mööda põrandat uuele kohale, midagi kukkus prantsatades ümber, kutsudes esile paar rasket vandesõna, mis tundusid kuidagi äärete tult ülearustena.

Teade Joosepi tulekust levis kulutulena. Korraga polnud kuulda jälle ainustki heli, — kõik pead pöördusid ja kõik silmapaarid suundusid talle vastu. Kui ta ukse juurde jõudis ja läbi eeskoja sisse tahtis astuda, ilmus ta ette noore töölisvanema laiaõlaline kogu, mis sulges talle tee. Ja nii nad seisid seal vastamisi mitu pikka-pikka minutit (vähemalt näisid need ootuseminutid Joosepile nii pikkadena), iseteadva töölise võitlustahe ja kõiki võimalusi kasutava elutarga mehe pinev tung ülespoole, — üks halastamatu oma õiguses, teine tasakaalutu murrangute tõttu, mis olid teda rabanud nagu kiiresti sähvatavate välgulöökidega.

«Mis sa siit tahad?» küsis töölisvanem viimaks madalal häälel ja nihutas oma rasked käsivarred pisut ettepoole.

«Lase mind läbi! See ei puutu sinusse...» pomises Joosep.

«Ei! Sest see puutub siiski minusse,» ütles noor lukusepp viivitades, näis hetke aega mõtlevat ja lisas äkki: «Sest see puutub... meisse kõigisse.»

Vaikus.

«Lase mind läbi,» kordas Joosep.

«Ei! Mine... oma teed. Oleks halb, kui me... sind... jõuga,» ütles poiss.

Jälle — vaikus. Joosep näis aru pidavat. Ta vimmas nägu oli mõtlikult alla kummardatud, ta pikk kõhn keha kõikus aeg-ajalt edasi-tagasi. Tuul puhus talle vastu teist põske ja parempoolne vuntsiots värises tasakesi. Kuid ta ei tahtnud siiski veel alistuda... jah, seda ta ei tahtnud... ta oli otsustanud, ja ta pidi selle karika põhjani rüüpama. Ja tõstes uuesti pea, vaatas ta töölisvanemale kuidagi kurvalt-hädiselt otsa ning küsis vaevalt kuuldava häälega:

«Kas te siis... tõesti mitte... vennad? Ma... ainult korraks... vaataksin. Ja lähen kohe tagasi... kui...»

«Kuradid on sinutaolistele vendadeks, mitte meie!» ütles töölisvanem äkki tumeda ja nagu tinaraske häälega. «Vaataksid? Mida? Kas sa siis ei näinud teda küllalt selgesti, kui sa seal öösel... oma ülesandeid täitsid? Kasi minema... noh!»

Joosep laskis käed jõuetult ripakile ja pöördus ära. Ja ikka saatis teda ta teel sügav hauavaikus, otsekui halvaks ta oma juuresolekuga jutukamadki häälepaelad.

Kuid ta ei läinud siiski koju — ta tõmbus vaid üle tänava ja vahtis vargsi puude varjust.

10

Sellest saatuslikust nädalalõpust alates edenesid sündmused alevis väga kiiresti, — juba reede õhtul teati üldiselt Siim-Aaroni tapja areteerimisest, pühapäeval oldi üksmeelselt koos hea vanakese haua ümber, — ta andis

neile ju jõudu ja kindlust isegi oma vägivaldse surma kaudu. Samal ajal toimusid peadirektori erakorteris viimased läbirääkimised, kus püstitati veel uusigi nõudmisi ja kust lahkuti varsti täieliku võiduga. Ja ööl vastu esmaspäeva teatati majast majja streigi lõppemisest ning töö peatsest algamisest samadel tingimustel, nagu need olid enne kärpimisi. Vaikne inimasula oli järsku raskesti raputada saanud, nüüd aga tõotasid tulla jälle rahulikud ajad: oli pisut võideldud, oli välja astutud oma õiguste eest, oli võidetud, ja nüüd oli kõik jälle korras, ja masinad suurtes saalides võisid jälle rõõmsalt mürisema hakata.

Ka Joosepile toodi sõnum kokkuleppe saavutamisest, — koputati, ta avas, ja keegi ulatas talle läbi koridoris valitseva hämaruse sedelikese, mis ütles talle, et tal tuleb end homsest päevast alates vallandatuks lugeda. Samuti, nagu kõik teisedki sakste sabarakud, kes aitasid viimastel provokatsioone korraldada, ütles sedelike. Ja must mehekogu, kes oli selle otsuse talle pihku surunud, kõndis kohe kiirel sammul edasi, küürus oma palitukrae taga, tundudes Joosepile enam viirastusena kui elava inimesena.

Joosep vedas silmadega üle hallide pliiatsiridade, asetas paberi lauale, kortsutas vaid korraks kulmu. See ei üllatanud teda, jah, see ei avaldanud tasse enam vähematki mõju, ta mõtles ainult, et seega tuleb tal varsti siit ära kolida, kuhugi mujale, kus teda ehk . . . ei tunta. Ta oli siiski viimaks rahuneda suutnud, kuid selle rahunemisega ühes oli tulnud ta üle mingi sügav ükskõiksus, mis ulatus paiguti kuni liikumatu tuimuseni; ja asjad, mis oleksid teda alles mõni päev tagasi võinud meeleheitele viia, riivasid teda nüüd ainult kuidagi kaudselt, nagu tasakesi libistades. Tänaval jalutavad seltsimehed võisid teda vahel tundide viisi jälgida, kuna see oli üpris lihtsaks muutunud: ta armastas pahatihti kuni hilise õhtuni akna all istuda ja liikumatult otse enda ette vahtida, märkamata isegi seda, kuidas lapsed talle keelt näitasid ja mööduvad täiskasvanud tast vihaselt ära pöördusid.

«Mis seal oli?» küsis naine, liigutades end uniselt.

«Mitte midagi . . . Homme algab töö,» vastas Joosep.

«Jum-mal tänatud! Et nad ometi kord mõistuse pähe võtsid, nii . . . ühed kui teised,» ütles Anna.

Ja istudes juba raejalgadel, lisas Joosep avameelselt, nagu räägiks ta hoopiski asjast, mis teda ennast ei puudutaks:

«Jah, homme algab küll töö, aga mina sinna enam ei lähe. Nad on mu nimelt lahti lasknud. Seltsimeeste nõudmisel . . . nähtavasti. Ja päris mõistetav. Peale selle . . . on seal vist . . . teisigi vallandatuid. Aga ükskõik. Tuleb mõtelda, kuhu me nüüd edaspidi läheme.»

Nende sõnade juures tõmbas ta teki kaelani üles ja pööras näo seina poole. Naine hakkas nutma, — jah, mis siis . . . lase aga käia, kui sa sellest kergendust leiad . . . Ta naeratas korraks, muutus äkki väga roidunuks ja uinus viimaks sügavalt. Ja — veider küll — talle viirastus sel ööl vaid õhulisi ning kergeid pildikesi, ja peaasjalikult oli ta mööda taevaalust ringi lendamas, kõrgel-kõrgel pilvede keskel, kuhu keegi ei ulatunud teda puudutama.

Järgmisel hommikul ärgates oli tal tunne, nagu oleks kuskil ta läheduses aset leidnud mingi ülitähtis sündmus ja nagu peaks ta kohe püsti hüppama, et sellest sündmusest . . . samuti osa saada. Ei, ei, see polnud siiski vaid jõujaama sume ähkimine, see polnud siiski vaid teadmine, et kuskil seal hallides hoonetes jälle elu algab! Ta kuulatas. Kuid kogu maailm oleks nagu raugelt edasi läkkunud. Ent ometi polnud kõik siiski nagu eile, nagu tunaeile, nagu . . . nagu veelgi varemini, — ta aimas seda kogu hingega ja kogu kehaga. Ja kuigi tal polnud kuhugi rutata, ajas ta enda kohe istukile ja hakkas käsikaudu rõivastuma, silmad vaevalt pilukil, kuid kõrvad seda enam avatud igale tühiseimalegi häälitsusele, mis juhtus kuskil tekkima.

Kui ta mõne minuti pärast kardina tagant välja astus, nägi ta kohe, et nainegi oli juba tõusnud. Ta istus voodiveerel, tegi hoiatava käeliigutuse ja hakkas jälle otse enda ette vahtima, väikesele näolapikesele, mis hõõgus helepunasena. Joosep, lähenedes talle kikivarvul, küsis sosinal:

«Kas tal . . . on ehk jälle pahem? . . .»

«Paistab,» vastas Anna ainsa sõnaga.

Joosep silmitses pisut aega magava lapse tõmblevaid suunurki. Haige huuled olid avatud ja hingamine tegi talle silmanähtavaid raskusi. Kuuldus tasast kõõksumist; õhk oleks nagu kuhugi ta suukoopasse kinni jäänud, pääsedes sealt tulema vaid suure vaevaga. Halb mandlipõletik oli saavutanud haripunkti ja juba teisel päeva polnud poiss alla saanud mitte midagi peale vedela marjamahla. Ja Joosep ütles viimaks, rääkides nõõd samuti vaevalt kuuldavalt sosistades:

«Ma lähen ... ja ... kutsun Sakkeuse.»

«Sakkeuse ...» kordas naine mõttetult.

«Jah,» ütles Joosep. «Ta ... on juba jalul. Nägin teda eile ... siit mööda minemas. Kui ta ... ainult jälle ...»

«Kas ta aga ... tuleb!» ütles naine, ja ta ilmest võis aimata, et ta oleks need sõnad mehele jälle meelsasti valju häälega näkku karjunud.

Joosep ei lausunud enam midagi, pöördus ja läks kikivarvul. Oli karge hommik, kell hakkas varsti pool seitse saama. Töölised, üksikult ja salkades, ruttasid mööda tühje kõnniteid suitseva vabriku poole.

Vend magas alles. Teenija, avades Joosepile ust, tõmbas oma noore näo põlglikult kõveraks ja palus teda oodata.

Varsti kuuldus kõrvalruumist loide samme, Sakkeus ilmus lävele. Ta pea oli paksult kinni mähitud ja ta teravad silmad hakkasid üllatuses pilgutama. Ta tuli tuppa, nõjatas vastu lauaotsa ning küsis ootamatu sõbralikkusega, mis tekitas Joosepis järsku kange tahtmise siit jälle minekut teha:

«Noh, mis on, vana?»

«Poisiga ... on häda ... Mõtlesin, et ... Jah, kui sa oleksid nii hea ja ... tuleksid teda korraks vaatama.»

«Ikka ... see vereköhimine?»

«Ei. Talle lõi midagi kurku ...» pomises Joosep.

«Nii ...» ütles arst, pilgutas ikka silmi ja lahkus jälle kääksatava vaheukse taha.

Sakkeus tegi kiiresti, ja varsti võisidki nad juba minema hakata. Kogu tee ei räägitud enam ainustki sõna. Sakkeus käis ees, Joosep kõmpis otse ta kannul. Kui nad pärale jõudsid, astus arst kohe voodi ette, kummardus üsna haige lapse kohale ja tunnistas teda mingi terase tähelepanuga, nagu katsudes ta palavikus õhetavalt näolt

midagi välja lugeda. Tõmmates endale tooli, ütles ta viimaks pikkamisi:

«Jah, hea küll — ootame pisut. Kahju oleks teda ... väevõimuga äratama hakata. Kas ta öösel magada ikka sai?»

«Väga ... väga vaevaliselt ...» pomises vennanaine.

Ja jälle polnud kellelgi millestki rääkida või millegi kohta oma arvamist avaldada. Anna oli kummargil oma põlvedel lebavate käte kohal, Joosep nõjatas seljaga vastu seina. Sakkeuse valgesse marlisidemesse mähitud pea valendas suure lumepallina. Koridoris liiguti edasi-tagasi ja keegi ütles üsna ukse taga, et niisiis sai tuule jalgade alla ka see neetud sakslane, kes olevat ju neid koledaid asju korraldanudki.

Sakkeus oli lauale vedelema jäänud sedelikese enda ette nihutanud, luges seda ja vaatas vanemale vennale hetke jooksul uurivalt silma. Ja Joosep kehitas õlgu ja ütles nagu vajalikku selgitust andes:

«Nii see on. Seega tuleb meil varsti siit toast välja kolida.»

«Kuhu?»

«Praegu ... pole küll aimugi.»

«Teeksid vist targasti, kui sa hoopis ära sõidad.»

«Jah, ka seda on juba mõeldud.»

Jälle — vaikus. Noorem vend murdis paberilehekese kokku ja asetas tagasi lauale. Vähese viivituse järel ütles ta:

«Umbes paarkümmend inimest ... Kuulsin sellest juba eile lõuna ajal ... Seal ... matusel nimelt.»

«Sedasi? Juba seal!» noogutas Joosep.

«Need nõudmised esitati ju härradele ... juba reedel. Ja et nad kuigi kaua enam vastu ei puikle, oli samuti selge. Vaieldi ... ainult ehk põhimõtte pärast. Juurdlusmaterjale oleks ju raske varjata, ja vana Kaalep ei pea samuti keelt hammaste taga. Täielik ... katastroof. Administratsiooni kuuluvad isikud korraldavad atentaate ... kellele? Vanadele töölistele, kes julgevad oma noorematele seltsimeestele oma napi jõu ulatuses ... abiks olla.»

«J-jah ...» ütles Joosep pikkamisi.

Vestlus katkes jälle, — lapsed ärkasid, haige hakkas

end küljelt küljele pilduma ja avas viimaks silmad. Ta katsus neelata, köhis, tõstis käe kaela juurde ja pööras pead ebamugavalt edasi-tagasi. Tema pondunud silmad valgusid täis suuri valupisaraid, mis veeresid edasi põskedele, imbudes padjasse, mis näis täna eriti viletsana.

«Noh, vana sõjamees... kuidas sinuga siis läheb?» küsis onu, istudes nüüd ta kõrvale.

«Häs-ti...» ütles laps.

Nad vaatasid hetk aega teineteist — kaks suurt sõpra, kes olid ühiselt nii mõnegi rumaluse teinud. Tavalise mürgiannuse puudumine tegi Sakkeuse veidi närviliseks; ta katsus naeratada, aga ta väsinud näojooned oleksid meelsamini krampi tõmbunud. Ja kuna ta ise seda teadis, hakkas ta ruttama.

Avanud käsikohvri, võttis arst sealt vajalikke abiriistu ja asetas need pimestavalt puhtale riidetükile, mille ta laotas otse äsjase magamise järele lõhnavale vaibale. Ja katsudes last pisut kikimale aidata, ütles ta jälle:

«So-oh, vägev samurai... Ole nüüd kena, tee oma suur suu silmapilguks lahti ja näita teda mulle. S-soo! Nii, nii! I-lus. J-jah... Mis sa õieti arvad, sõber, kui ma seal veidi... järele aitaksin? Vili on küps, me võiksime selle ehk... Ai-nult... üks väike liigutus. Tsiuhh ja... valmis. Oled nõus, mis?»

«Olen... küll...» vastas poiss ja katsus samuti naeratada.

Mandli avamine läks kiiresti ja kohe näis laps end hoopis paremini tundvat. Ta laskus tagasi voodisse, tegi enda suud loputades veidi märjaks ja küsis siis süüa. Kuid selle asemel et seda ootama jääda, uinus ta järsku kuidagi väga rahulikult, teine käsi rinnale asetatud, jalad siruli. Ja Sakkeus, pestes end kummargil vana plekk-kausi kohal, ütles jälle tõsinedes:

«See pole kaugeltki nii tühine häda, nagu te näite mõtlevat. Oleks tõesti õnn, kui mõni teinegi siin... nakatatud ei saaks. Angiin... see on vahel üsna kuri tõbi ja... sellepärast... niipea kui tal jälle raskemaks paistab minevat... saatke mulle järele. Mädanik oli igatahes ränk. Ma ei või vastutada, et see juba verre pole läinud. Muuseas... vennas... kas sa ei saaks minuga kaasa tulla, — ma tahaksin sinuga... veidi... juttu ajada.»

«Jah, hea küll...» ütles Joosep.

Vajalikud rohud lauale jätnud, pöördus arst kohe ukse poole. Vanem vend järgnes talle vaikides. Nad suundusid otse üle kasarmueelse väljaku, kiirustasid, jõudsid varsti pärale. Nähes Joosepit tagasi tulevat, krimpsutas teenija jälle oma näokest ega arvanud heaks isegi elutubadesse viivat ust avada. Kui ta nõtke seljajoon tuisates kööki kadus, ütles Sakkeus nukra naeratusega, mis sisendas Joosepisse jälle veidra vajaduse samuti kohe minema hakata:

«Sa loomulikult aimad, millest ma sulle nüüd kõnelda kavatsen...»

«Jah.»

«Siis on hea. Pole vähemalt vaja asjatult ringi tammuda... nagu... Peale selle... pole mul vähematki kavatsust sind noomima... või süüdistama hakata... niikuinii tead sa vist isegi... kuidas... oma tegu hinnata. Ainult... ma loodan sulle pisut kasulik olla... teatud mõttes nõu andmisega. Muidugi... kui sa seda soovid.»

«Soovin... küll...» kogeles Joosep ja vajus järsku veidi ettepoole.

Arst tõusis, lahkus silmapilguks — nähtavasti käis ta endale nii hädavajalikuks muutunud süstimist tegemas — ja tuli jälle tagasi. Ta näis nüüd hoopis reipamana ja hoopis sõjakamanagi. Lükates oma tooli üsna vanema venna põlvede juurde, ütles ta:

«Nimetasime seal kasarmus su... ärasõiduvajadust. See on täiesti loomulik, et sa seda teed. Aga ühtlasi peaksid sa tulevikus ümber kohendama ka kogu oma elunatukese... See tähendab... oma mõtlemisviisi ja... tõekspidamised. Mis sa arvad... kas see oleks võimalik?»

«Jah... aga... kuidas... kuidas seda... korraldada?» küsis Joosep.

«Muutu kord ometi selleks, kes sa õieti oled, ja... ära kujutle enam jumal teab missuguseid rumalusi!» ütles arst.

«Kes... ma... õieti... olen?» kordas Joosep. «Ja k e s ma siis õieti olen?»

«Tööline!» ütles arst. «Tööline, nagu nood teisedki, keda sa tahtsid siin hiljuti oma isiklikkude huvikeste

heaks maha müüa. Kas sa siis ei taipa? Töö-li-ne! Sina aga... ja su sõbrad... mõtlete nähtavasti teisiti... Unistate... mingisugusest tõusuteest... rahulikkude ja alandlikkude abinõudega. Mõtlete majakesest ja... väikesest hoiusummakesest... Ja ei hooli siis enam millestki. Ja olete edasi loomad... veoloomad... keda kurnatakse.» (Paus.) «Eeh, vennas, vennas, mida olen minagi... ligi kümne aasta jooksul nägema pidanud. Südame võtsite mul... valutama.» (Paus.) «Seal ta vaevleb, su lihane laps... Ja mitte tema üksi... Paljud teisedki teie lastest... vaevlevad niiviisi... Ja hallitavad ja mädanevad läbi. Suured perekonnad niisketes kivikoobastes... Nagu... ürglojused, kes... Ja samal ajal... võidakse teid kasutada ükskõik mihukesteks... sigadusteks. Selle asemel et ühiselt välja astuda ja... endi eest võidelda... mis teie teete? Püüate üksteisest kõrgemale... Ik-ka kõrgemale! Kui mitte muuga, siis... vinguva seapõrssa seljas. Sinul ja temal ja teisel ja kolmandal ei ole seda elukat, minul aga on! Edu, kas pole! Ko-hu-tav edu! Ja mutimullahunniku-taoline ubrik kuskil linnaserval või aleviveeres... Pe-re-me-hed! Idioodid olete!» (Paus.) «Kord oli sul teatud ulatuses õnne — oli sul juba majahütt ja olid sul põrssadki —, siis see õnn pööras sulle selja, ja et tal veel kord sabast kinni võtta, hiilisid sa... härrade juurde. «Mina... ei poolda streike ega vastuhakkamisi! Mina... mina olen teile ustav sulane... kuni surmani! Küsige mult, ma kuulan kõikjal ringi, tulen jälle ööpimeduses teie ukse taha ja... annan teile välja oma seltsimeeste suurimadki saladused. Ainult... kohendage mind veel pisut kõrgemale. Ja makske mulle... mõni sent tunnis rohkem!» Häbiväärne lugu, tõesti häbiväärne lugu. Ja mitte sina üksi, sina... mäkkeronija. Jooksete... nagu koerad. Ptüi! Elas üks inimene, kes mõtles ja... luges raamatuid... Ja jutustas oma mõtetest ja loetud raamatutest edasi teravmeelsematele seltsimeestelegi... Ja otsis ühendust... ainsatega... keda te võiksite maailmas hinnata.» (Paus.) «Ilus, — härradele see mees ei meeldinud ja teda otsustati parajal silmapilgul kõrvaldada. Aga kas härrad ise olid valmis seda tegema? Ei! Nad ässitasid teid endid, töölisi. Noh, leidus minejaid!»

«Ära... ära kõnele sellest enam... vennas!» oigas Joosep ja surus pea käte vahele.

Arst naeris.

«Sellest mitte kõnelda?» ütles ta. «Nii, nii! Halb, eks ole? Aga vaata, sõber, niisugustest asjadest ei tule mitte üksnes kõnelda, vaid... lausa karjuda. Kõigest kõrist, kõigile kuuldavalt. Et te kord ometi mõtlema hakkaksite ja... end lähemalt läbi katsuksite... teie... tõusutee tallajad. Ja kui te seda olete teinud, sina ja kõik sinutaolised, siis jõuate te kindlasti äratundmisele, et oluline küsimus ei seisa mitte seapõrssas või mutimullahunnikutaolises majahurtsikus, vaid... hoopis milleski muus.»

«Jah... aga... milles siis?» küsis Joosep sosinal.

«Milles? Selles, et te hakkaksite end tundma sellena, kes te olete, mitte aga... Nagu ma juba ütlesin... noh!» vastas Sakkeus. Ja jätkas kohe, kuna vanema venna silmad vaatasid teda ikka ühesuguse põneva ootusega: «Kui sa nüüd siit minema lähed... kuhugi mujale... siis... pea mu tänaseid sõnu meeles. Ma pole kunagi sõdur olnud, nagu pole seda sina isegi olnud, aga seda teame me mõlemad, mida on väärt üks äraandja, kes on valmis reetma neid, kes teda usaldavad. Ära sina seda enam tee! Jah, ma palun sind päris — ära sina seda enam tee. Ka mitte selle vabandusega, et sul on lapsed ja et sa pead nende eest... väljas olema... kõigi abinõudega. Mit-te kõigi abinõudega! Nad ei taha... kõiki abinõusid! Ja pole kahtlust, et sa oled nende eest väljas palju tõhusamalt, kui sa...»

«Jah?»

Kuid Sakkeus ei kuulnud seda meeleheitlikku küsimust — ta oli äkitselt ettepoole küüru langenud ja magas sügavasti. Ta suu oli lahti vajunud ja ta pärani avatud silmad vahtisid ümmarguste klaaskuulikestena kuhugi tühjusse, Joosepist mööda, vastu kirevaid tapeedimustreid. Ja ta piklikule kannatajanäole levis kiiresti mingi tohutult sügava kurbuse ilme, mis moondus viimaks nagu paksuks vahamaskiks.

Joosep tõusis ja lahkus kikivarvul.

Hommik oli suure sammu võrra edasi astunud ja õhk punaste kivihoonete vahel muutus järjest soojemaks.

Paar nädalat hiljem, ühel pisut udusel hommikupoolikul, liikus mööda halli maanteed vabrikualevist eemale kõrge kraamikoorem, kaldudes aeg-ajalt viltu, nagu oleks tal edasijõudmisega väga kiire. Joosep sammus pikkamisi selle kõrval, vaatas üksisilmi otse enda ette, kuulas jälle mürgiuimas viibiva venna tasakaalutut jutuvada ja kohendas end aeg-ajalt närviliselt. Lapsed, kuigi kolimisega ühenduses olev ärevus oli neid kõigest hoolimata pisut nakatanud, näisid väga lööduna; Anna järgnes vankri külge seotud kaherattalisele kaarikule, kuhu oli tehtud ase väikesele surmaminejale. Ja mida kaugemale jäid maha kalevivabriku hallid korstnad, seda kiiremini hakkas hobune edasi tõttama, sest maapind oli kallak ja langes linna suunas.

«Tal oli tänagi öösel . . . väga ränk verejooks . . .» ütles Joosep viimaks vaiksel häälel, et naine teda ei kuuleks.

Sakkeuse klaasistunud silmadesse tekkis jälle veidi elu. Ta muutus kohe väga tõsiseks ja vastas mõtlikult:

«Jah, mis seal parata. Ainult . . . aja küsimus veel. Hirsjas vorm . . . m i n a vähemalt pole näinud veel kedagi, kes oleks sellest terveks saanud.»

Vaikus. Hetke pärast lausus Joosep nagu endamisi, viibates kesksuvisele maastikule, mis laius tühja silmapiiri poole.

«Jah, imelik . . . ma ei ole seda siiani nagu märganudki . . . See tee viib ju . . . lausa alla.»

Sakkeus vaatas teda kiiresti silmanurgast ja näis nende sõnade üle sügavalt järele mõtlevat. Alles siis, kui ta hakkas tagasi koju minema, ütles ta tõsiselt:

«Ei, vana, sa eksid. See tee ei vii mitte alla, vaid üles.»

Ja kõigile veel kord lahkumiseks kätt ulatanud, kadus ta varsti uduhämusesse kaugusse, vimmas nagu kunagi see, kes peab kandma oma rasket risti.

Joosep ei mõtelnud enam midagi. Ta vaid ootas. Tulevikku, nagu ta oli seda nüüd kujutlema hakanud.

„Roomlased"

ehk

kohtumine sillal

I

Jakob vaatas akna poole. Ja jälle oli tal tunne, nagu oleks öö väljas linna kohal veelgi sügavamaks muutunud — veelgi tumedamaks, veelgi mustemaks. Sadas juba mitmendat tundi — kella kaheteistkümnest saadik. Ja nüüd hakkas kell juba kolm saama. Üle ruutude voolasid pikad hallid veenired. Suur, kõrvus kumisev vaikus pääses uuesti mõjule, sest kõik viis toas istujat paistsid äkki mõtteisse süvenevat.

Ja oli ikka väga vaikne. Iga kord, kui mõni hiline voorimehevanker mööda märga tänavat üles Kivisilla poole sõitis, kerkis Jakobi silmade ette veider pilt ülilõbusast kõhnast mehest, kes kargles pikkade sammudega läbi pimeduse: tümp-tümp, tümp-tümp . . . tümp-tümp-tümp! Tuul puhus vastu aknaid, aga seegi tasane kahin, mis ta tekitas, jäi kuidagi üksikuks ja näis muust maailmast kaugel kõrval seisvat — sõltumatu ja tuim, kiretu kõige elava vastu.

Peatoimetaja kabinet oli nii paksult täis suitsetatud, et kõik siin näisid juba ammugi mõtlevat vajadusele ust avada. Kuid keegi ei viitsinud püsti tõusta, et seda mõtet teoks teha. Väga eksimatuna tunduv teadmine, et nõnda siis võitlevad ka need uudiseid nuruma tulnud külalised hingematva õhupuudusega, sundis tahtmatult naeratama. Ja korraga tekkis Jakobis ebamäärane ja pisut hirmus kujutlus, nagu hingeldaks niiviisi praegu kogu kodumaa . . . valutavate kopsudega, huuledki avali.

Jakob tõstis õlad kõrgele, pöördus jälle kogu kehaga toa poole. Laud oli korratusse sattunud; paberid tuhatoosi läheduses paistsid hallilaigulistena ning määrdunutena; taldrikutele oli kogunenud rohkesti toidujätteid;

keegi oli soodaklaasi kogemata ümber lükanud. Improviseeritud külmeinest oli järele jäänud vaid kaks rasvast angerjatükki, mille õline läige pani südame pööritama.

Rahukohtunik Loomet liigutas end esimesena. Ta kõhnad randmed võpatasid järsku; ta haigutas ja ütles siis viivitades:

«Jajah . . .»

Peatoimetaja Salurand vaatas kohe ringi, näis valmistuvat kuulamiseks. Et sõber aga enam midagi ei lisanud, seadis ta enda vaid veelgi mugavamini, surus turja vastu sohvaleeni ja vaikis edasi.

Oskar Tiitus, linnaametnik — kõigi teiste koosviibijate meelest väga tühine ja tähtsusetu inimene — (ta oli sattunud siia vist hoopis juhuslikult) süütas nüüd uue paberossi ja venitas siis kinnise suuga:

«Hmhm . . .»

Need juhuslikud häälitsused tõid tuppa siiski pisut elu, — näis, nagu oleks korraga ärkama hakatud, nagu peaks see ärkamine kiiresti lõpule jõudma ja nagu võiks üsna varsti jälle midagi sündida-juhtuda. Kustuva tikuotsa ettevaatlikult taldrikule asetanud, katkestas professor Kondorgi viimaks oma mitte midagi ütleva laluümina, viipas laua poole ja ütles:

«Muuseas — kas härrade maitse ei protesteeri? See tühjaks järatud mold on ju lausa inetu. Telliksime ehk likööri kohviga? Või on kellelgi midagi selle vastu?»

«Kes nüüd just teab . . . aga . . .» ütles peatoimetaja ilmse vaenulikkusega.

«Jajah,» ütles kohtunik Loomet, ja oli raske taibata, kas ta suhtub sellesse ettepanekusse pooldavalt või eitavalt.

Professor Kondor ajas enda jälle sirgu. Ta naeris ja ütles laiutava bravuuriga, mille tagant piilus aga endiselt väga tarbetuna tunduv tung midagi teiste käest välja petta:

«Õige, täiesti õige — olgu tõesti nõnda: laskem käia! Muidugi — kui peremees meid veel välja ei viska. Käesolevas olukorras tuleb ju elada tänasele päevale, sest sõna «homme» muudab püsivalt oma funktsionaalset väärtust. Võib väga kergesti juhtuda, et just praegusel silmapilgul, mil me siin toas istume, murduvad meie piirid, et lasta üle meie sõprade ja poegade laipade sisse

naabrimehe diviise. Ja enne kui päike uuesti taevasse tõuseb — ma ütlen seda luulekeeles päris meelega — oleme meie, vaesed kapitalistliku maailmakorra liikmed, avalikud rahvavaenlased, kelle jaoks on uues ühiskonnas ette nähtud ainult üks tee: «Valmis olla! Tähele panna! Trahh!»

Ta pingutas ikka naerda, võttis tühja limonaadipudeli, katsus sellega kohtunik Loometile otse rindu sihtida. Ja kõik naersid mürinal, kõverate, krampi tõmbunud nägudega, — kõik peale Jakobi. Aga uljas tembutaja jätkas kohe kuhugi kõrvale vahtides:

«Eeh, pole midagi! Meietaolised mehed juba ei nuta. Oleme siin nõndanimetatud Balti eluruumis nagu . . . pioneerid. Ja meile on osaks saamas suur ülesanne: o l l a roomlased ja j ä ä d a roomlasteks! Läänekultuuri järelvägi — eks ju? Või ehk koguni eelvägi? Ja sestap võtame ka oma kutsumust nagu fatalistid kunagi. Mul on üks sõber —moodne prohvet-luuletaja — ja ta ennustas kaunis usutavalt, mis sünnib siis, kui veripunane idakultuur kord tõesti oma jõu ja võimuga meid üle ujutab. Kangelaslik surmaheitlus ja langemine! Massid on ju . . . üldises mõttes . . . rämps!»

«Jajah!» ütles kohtunik Loomet juba kolmandat korda ja sulges kohe jälle suu — kuuldava naksatusega, mis meenutas tillukese ja väga kuiva kastikaane kinnilangemist.

Jakob kuulas mingi tasakesi puuriva valutundega, mis piinas teda juba hulk aega. Peatoimetaja vaikis ja näppis oma edevat sokuhabet. Oskar Tiitus, vaevalt sallitav linnaametnik, näis kõike teravalt tähele panevat. Ja professor Kondor jätkas uuesti, tunnistades oma lühinägelikkude silmadega kordamööda kõiki lauakaaslasi:

«Meie aja pr-roletaarlased on kained ja rahulikud. Nad uurivad sind, määravad su erikaalu kindlaks ja toimivad ka selle järgi. Kõrvaldada ühiskonna struktuurist teatud hulk kahjulikke või vastutöötavat elementi, see pole tänapäeval midagi enamat kui meil, arstidel, välja opereerida inimese organisatsioonist üks kasvaja.»

«Jajah . . .» ütles kohtunik Loomet nagu üleskeeratud masin. Ja parandas siis asjalikult: «Inimese organismist.»

«Organismist! Loomulikult organismist!» kordas professor Kondor.

«Ja see, mis varsti ka meie kallil kodumaal maksvusele tungleb? Loomispaatos! Sirgjooneline ja täis ülesehitavat indu! Õige! Aga samuti ka karjuvalt ühekülgne ning igav... ilma laiema perspektiivita... ilma sallivuseta antagonistlikkude mõtete vastu...» ütles peatoimetaja Salurand äkki väga jämeda häälega. «Ja see'p see ongi, sõbrad, mis teeb meid praegu ähvardava kultuurikallaku isiklikult meile täiesti mitteseeditavaks.»

Oskar Tiitus tõusis, läks telefoni juurde ja asetas käe energilise liigutusega selle kõnetorule. Äkki näis Jakobile, nagu oleksid selle vaikiva ning rahuliku mehe silmad imelikku tigedust peegeldanud. Või koguni pilget, mis lõikas nagu vahe noatera? Kuid see veider ilme kadus juba kohe. Ja teistele toasolijatele oma püstiseisva inimese kõrguselt alla vaadates ütles too tühine linnaametnik nüüd pisut veniva häälega:

«Mis härrad soovivad?»

Kohtunik Loomet pööras uuesti pead ja sai jälle kord hakkama terviklikku mõtet piirava lausega. Ta sõnas järsku ning otsustavalt:

«Benediktus. Valga oma.»

«Hüva,» noogutas väike linnaametnik.

«Jah, olgu siis pealegi... benediktus... ja Valga oma...» kordas toimetaja Salurand vastu tahtmist.

Professor Kondori pehmes, peaaegu sametises hääles kuuldus jälle ettevaatlikku ringipiilumist ja kavalat maakuulamist. Ta ütles, poetades sõnu üle huulte mingi luurava aeglusega, voolides neid samal ajal nagu pehmeid savikuulikesi:

«Üks minu kolleegidest — kange parempoolne — tuli mulle ennist vastu. Ärritatud! Ja kinnitas järelejätmatult köhides: «Ka meie oleme nakatatud! Täpselt samast hädast, mis valitseb praegu kogu maailma! Tehakse sõnu, aga ei mõteldagi kontrollida, kas need sõnad leiavad ka praktilist rakendust või suudavad seda praktilist rakendust vähemalt tagadagi. Igaüks meist mäletab ometi, kuidas meile on korduvalt kinnitatud, et meie s i s e r a h u eest on küllaldaselt hoolitsetud. Kas seda on aga t õ e p o o l e s t tehtud? Muidugi mitte! Sest miks

siis muidu julgevad igasugused vabrikutüdrukud ja saeveskipoisid praegu meie selja taga sedasi sumisema hakata ja oma õigusi nõuda! Õige oleks see, et... rusikas lauale ja muud midagi. Meie sõlmime lepinguid ja... teeme seda ilma nõuandjateta. Ja peamegi neid lepinguid kord samuti... ilma nõuandjateta, täpselt nõnda, nagu see meile endile, olukorra peremeestele, parajasti meeldib!»

«Õige! Proosit!» ütles Oskar Tiitus. Ja küsis hetke pärast: «Olukorra peremeestele? See tähendab — isandatele?»

«See minu kolleeg väitis, ikka aina köhatades ja põlevi silmi, et parem me võiksime surra roomlastena, kui edasi elada gallialastena,» ütles professor Kondor, näis seni vaikselt püsinud kaaslase ootamatu sõnavõtu pärast veidi segadusse sattuvat ja paljastas lühikeseks hetkeks peaaegu kõik oma laiad kollased hambad, ehkki see näoliigutus ei tähendanud naeratust.

Tekkis jälle väike paus, sest uksele koputati ja oober kõrvalmajas asuvast öökõrtsist hakkas vastu võtma uut tellimist. Kuni ta punapõskse pikolo abil lauda koristas, tegeldi vaid suitsetamisega. Hämarast vahekoridorist valgus sisse kõigile bürooruumidele omast mõru lõhna. Kuid seegi tundus toas valitseva leitse kõrval jahedana ning karastavana. Kusagilt kaugemalt seinte tagant — vist naabruses asuvast öökõrtsist — kostis valju laulmist. Ülemisel korral mängima hakkav klaver surus oma väsiva tango-loo siia hoonesoppi nagu katkendliku lainetuse, iga takti vägivaldselt trepiastmelt trepiastmele tõugates.

Kelner valas klaasid täis, kallas kohvigi, kadus kohe nagu vari. Ta näis viirastusena, kes kerkib olematusest esile vaid selleks, et teenida, soove täita, kummarduda ja — kalana vait olla.

Ja peatoimetaja Salurand, hakates jutuka teadusemehe mõtete vastu juba pisut enam huvi tundma, küsis sõnahaaval:

«Ühe sõnaga — su ametivenna arvates oleks targem tööliste vastu ristisõda alustada, mitte aga... nende märkusi arvestada?»

«Jah! Mitte aga vaid sõnu teha ja siis rinna asemel

selg ette käänata! Nii ta arvas!» ütles professor Kondor võltsi sõjakusega.

Peatoimetaja Salurand võttis likööriklaasi, silmitses seda vastu valgust. Ta näis mõtlevat ja tardus pikkamisi oma tavalisse poosi: tark inimene, kes kaalutleb kõikide kättesaadavate faktide najal. Siis sõnas ta sõbraliku üleolekuilmega, kellelegi eriliselt otsa vaatamata:

«Ei, siiski, su ametivenna loogika on pisut ekslik, vanapoiss. Rahvas tervikuna on omaette väärtus, ja väga suur väärtus, — seda tuleb hoida igal juhul. Sellepärast: jätkem kergemeelne sõnadetegemine. On kindlasti targem säästa 1 125 000 nimetut pead ja jätta oma ajaloolist surma surema... kõdunema, alla käima ja manduma... ainult ülejäänud 25 000 eliidi hulka kuuluvat.»

«Just, just! See on loomulikult kõige õigem võimalus... halva seisukorra juures, mis meid tabama kipub!» hüüdis professor nagu abivalmilt.

«Jah, see on nõnda, pole midagi parata,» ütles toimetaja Salurand jälle. Ja joonud kohvitassigi tillukeste lonksude haaval tühjaks, lisas ta veelgi nukramalt naeratades: «Kui küsimus puudutaks ainult mind ja teisi minutaolisi likvideeritavasse klassi kuuluvaid... siis pooldaksin ma muidugi... hukkumist võitluses. Oleksin isiklikult — vaatamata isegi oma eale ja tüsedusele — üks esimesi, kes saadaks mahajääjaile oma viimse tervituse ja asuks relvastatuna oma valvepostile... meie Eesti kaitseks nende Eesti vastu. Praegusel hetkel muutuks aga säärane kangelaslikkus saatuslikuks kogu meie rahvale, kes võiks sattuda nõnda verise kodusõja keerisesse. Ja sellepärast siis surgem juba — kui tõesti enam uut pääsuvõimalust ei tule — vaikides, pikkamisi, lihtsalt... elust kõrvale jäädes.»

Professor Kondor tõstis korraks nagu külma tundes õlanukke ja haaras alumise huule hammaste vahele.

Kohtunik Loomet kuulas suletud silmadega.

Oskar Tiitus naeris jälle ebakohaselt ja ütles:

«Ikka õige! Proosit, sõbrad!»

Et neil polnud ammu enam millestki kõnelda, tekkis uus, kiiresti tüütama hakkav vaikus. Jakob võttis kukla taha asetatud käed enda ette lauaäärele, piilus ajaviiteks nelja kaasvilistlast. Ja imelik — korraga tundus talle,

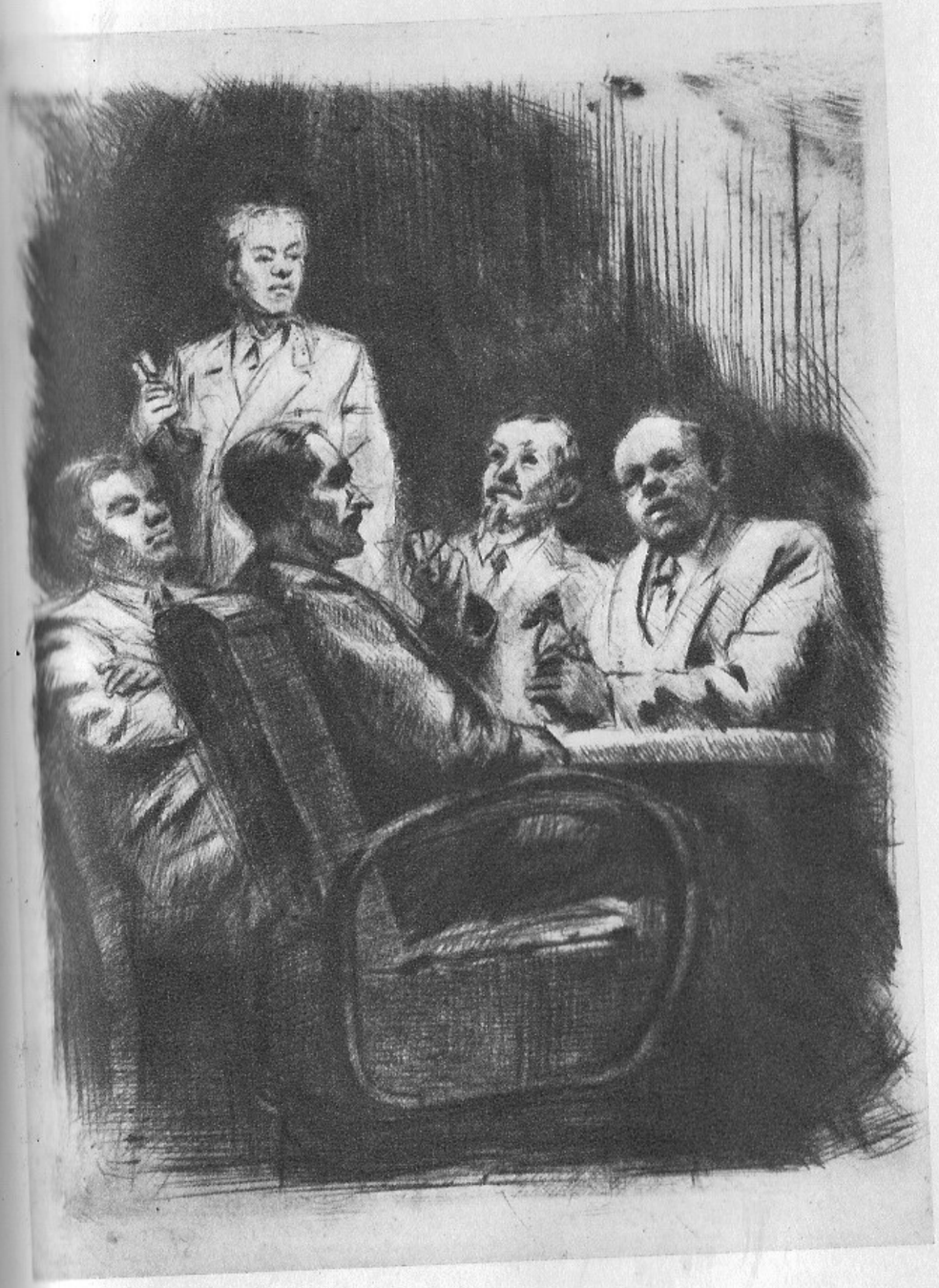

nagu poleks ta neid näinud veel iialgi nii selgesti, nagu ta neid nägi praegu läbi selle tillukese toa suitsust sinise õhu.

Ja just samal hetkel, kui see talle nõnda tundus, näisid nad talle erinevatesse liikidesse kuuluvate neljajalgsetena, kes on end äkki inimeste kombel püsti ajanud. Teatud kõrvalekaldumise moodustas vaid noor rahukohtunik, sõber Loomet, kes meenutas talle suurt, pikakaelalist lindu, alles äsja kõrgelt pilvede alt maale laskunud kotkast. Ta õhuke, kõrge kühmuga nina oli nagu kiskja nokk — terava otsaga, liikumatult laiali hoiduvate sõõrmetega. Selle kohal asetsevad kitsad silmad vaatasid kuidagi ainiti, nagu kahtlustades või viha kandes. Ta nägu oli kõhn ja lohku vajunud; ta kulmukaared tungisid esile nagu paljal koolnukoljul; kitsas vuntsiriba ülemisel huulel ulatus suunurgast suunurgani; põskedel asusid sügavad kurrud, tekkinud nähtavasti alatisest piibu imemisest. Ta teravad õlanukid olid püsti nagu tiivavandid ja pikad luised sõrmed olid üleni kaetud tihedate karvakestega. Iga kord, kui kohtunik Loomet end oma kohal liigutas, naksatas tool tema all tasakesi, ja siis pidi Jakob tahtmatult kujutlema, nagu oleksid need sõbra kuivad liigesed, mis hõõruvad aeg-ajalt vastu niisama kuivi kõõluseid.

Seda pisut küünilisena mõjuvat õigusemõistjat tavatseti ta lähemas tutvuskonnas peenutsejaks pidada, Jakobis oli aga juba ammugi mulje tekkinud, et säärane hinnang polnud just kuigi täpne. Pigemini oli see tema tõeline iseloom, mitte mingisugune edev žest: kõik, millesse ta puutus, pidi olema kuidagi täpselt valitud, kuidagi tihedalt tema isikuga ühte langev.

Ja kohtunik Loometi maitse oli tõepoolest suurestierinev käibel olevast moemaitsest, tema arusaamine erinev tavalisest, konventsionaalsest arusaamisest. Ta oli näiteks kirglik markide koguja, kuid liigitas oma kollektsiooni mitte üksikute maade, vaid üksikute peenelt eraldatud värvitoonide järgi. Ta pidas kirjandust täiesti ülearuseks nähtuseks inimkonna kultuuriloos, kuid luges samal ajal rohkem kui keegi teine, kaasa arvatud isegi selle ala eriteadlased. Ta suure poissmehekorteri kõik seinad olid täis omapäraseid maale ning gravüüre, tema

isiklikke tellimisi kelleltki pisut haige hingega kunstnikult, kelle koguni vaimukad kompositsioonid käsitlesid kuidagi meelitavalt-mahedalt üksteisele naeratavate, kuid samal ajal varjatud tigedust hõõguvate nägudega mehi ja naisi mitmesuguste päris tavaliste ning inimlikkude toimingute juures. Ta rõivastus — muide — väga otsitult. Ja oli üldiselt teada, et ta võis enda tihti purju juua vaid sel põhjusel, et seltskond, kus ta parajasti viibis, eelistas nagu temagi kõigile teistele jookidele Valga Viinavabriku benediktus-likööri.

Kuid kõige põhilisemalt erines kohtunik Loomet oma tuttavatest ja sõpradest selle poolest, et ta ei armastanud iialgi vestelda oma ametialasse puutuvate küsimuste üle. Ja Jakob pidi tahtmatult muigama: nende tutvuse algupäevil oli möödunud peaaegu aasta, ilma et ta oleks üldse teadnud, mihukese ametiga isand Loomet end toidab ja elatab . . .

Eugeenikaprofessor Ralf Kondor, too teine kaasvilistlane, — kas ka see ei meenutanud täna looma: pisut ülesöödetud, närviliste liigutustega ja säbrus karvaga liibitsejat koera, kes peab vahetpidamata ninaga lõhna ajama. Kõik ta juures oli hele, nagu pleekinud, imeliselt värvitu, kartlik otsustavate kontrastide suhtes. Ja täpselt samuti nagu aastaid tagasi, nõnda ei suutnud Jakob tänagi aru saada, mis õieti teda selles mehes köitis. Sest ta teadis ammugi, et need näiliselt süütud lapsesilmad olid ebausaldatavad nagu naisel ja salakavalad nagu provokaatoril; et see täidlane, peaaegu ilma kaelata, lühikest kasvu ja ümar inimene, kes oli hakanud karjääri tegema alles üldisele küürutamisele tugineval määramiste-ajajärgul, võis sama rahuliku ilmega nii valetada kui tõtt rääkida; et see väljapoole koolduv, paks, kuid lühike suu voolis sõnu ning lauseid peamiselt vaid sedamööda, kuidas need talle endale enam kasulikuks osutusid; et selle lakkamatult heatahtlikkust ning siirast julgust teeskleva näo taga asus koguni arglik ja tige hing, sageli alatugi, kui ausus ei juhtunud küllaldaselt kasulikke tagajärgi andma. Jah, kui kohtunik Loomet oli ebaloomulik oma kõhnuse, kinnisuse ja rohkete eriarvamustega, siis Ralf Kondor oli samavõrra ebaloomulik oma laiutava lopsakusega nii kujus kui esinemises, oma tõe-

liste mõtete varjamisega sõnarohkuse taha ning alatise pateetilise järelekiitmisega teiste arvamustele, — sõnad lausa pudenesid tal suust, kasvasid ta huulte vahelt välja halba kõdulõhna levitades, ja ta peagi oli kuidagi veidralt suureks ning nurgeliseks paisunud, istudes libamisi langevail paksudel õlgadel uskumatult ebaloomulikult, otsekui oleks ta asetatud sinna nõnda vaid selleks, et varjata mingit kaugemat eesmärki.

Jakob krimpsutas äkilise vastikustunde pärast suud ja pöördus kohe oma otsekohese ülemuse — peatoimetaja Saluranna poole, et vaadata viimastki pisut täpsema pilguga. Ent parajasti kui ta seda tegi, pilgutas Oskar Tiitus talle kavalalt silma ja ütles:

«Niisiis — me vaatleme ja mõtiskleme?»

«Jah . . . võib olla . . .» ütles Jakob nobedasti.

Tähtsusetu linnaametniku piklik, väikeste salgakestena asuvatest tedretähnidest ilmestatud nägu tõmbus üha enam kipra, muutus laiemaks ning lühemaks, näis kusagilt seestpoolt särama hakkavat. Ta naeratas väga harva, aga kui ta juba kord naeratas, siis — millise naeratusega! See naeratus voolas laiali kuni silmade ja kõrvadeni, ümbritses nina, ulatus selle selga mööda kuni otsmikukortsudeni, helkis vastu hammasteltki, mis paljastusid tugevatena ja valgetena. Tas oleks nagu midagi järsu leegiga põlema hakanud, midagi, mis heitis kuma läbi kontide, lihaste ja nahagi. Jakob punastas tahtmatult ja ütles veel kord:

«Jah . . . võib olla.»

«Mis?» küsis eugeenikaprofessor ja vaatas kärmesti ringi.

«Ah . . . kuula nüüd!» pomises peatoimetaja halvustavalt.

Veidi hiljem väljuti läbi tühjade toimetuseruumide. Kohtunik Loomet ja professor Kondor oleksid vist meelsasti edasi istunud ja tundusid nüüd tusastena, härra Salurand näis aga selle asemel lausa rõõmustavat — viimaks ometi võis ta koju magama minna! Ta tõstis mantlikrae üle kõrvade, soovis vaikselt head õhtut ning sammus kohe üle tühja väljaku, mille veeri palistavad autoderead läikisid hämaruses nagu suured mustakoorelised putukad.

Kohtunik Loomet muigas nukralt ja kadus pahemale. Ka Oskar Tiitus viipas käega ja ütles:

«Minagi... lähen teist teed, hea isand. Jääme terveks.»

«Jah, jääme terveks,» noogutas Jakob.

Professor Kondor näis pingeliselt nõu pidavat, kellega kaasa minna, — ta armastas oma sõprade ning tuttavatega aeg-ajalt üksi jääda, neid selle või teise tagamõttega kuni väravani saata. Ja kui Jakob nüüd samuti kärmete sammudega minema hakkas, ütles ta ebakindlalt vabandades:

«Praegusel kellaajal pole mul harilikult und. Ilm on küll halb, aga... ma tuleksin sinuga siiski kaasa. Muidugi, kui sa lubad.»

Jakob ei vastanud. Oli möödunud jälle üks närviline ning tasakaalutu päev, ja kõige meelsamini oleks ta kohe üksi jäänud. Lihav kaaslane hakkas juba varsti lõõtsutama, käis tast kord paremal, kord pahemal, valmistus kogu aeg midagi ütlema. Jämedad külmad veeojad peksid vastu majade seinu, vastu halli tänavat, vastu kukalt ja kaabuääri, mis muutusid juba varsti läbimärjaks. Hõljuvate elektrilaternate kohal lasuv taevas oli must, läbitungimatu, näis rippuvat vaid mõne sülla kõrgusel. Tihedad iilingud järgnesid üksteisele umbsetena ja raskepäraselt kohmakatena, tekitades ebaloomuliku tunde, nagu oleksid nad oma pikal teel üle lagendikkude ja metsade üsna ümmarguseks hõõrdunud — veerevad hiiglapallid, mille vahel asub tühjus.

Pöörduti paremale — peatänavasse, mis jooksis otse torni suunas. Ja Jakob tundis korraga vajadust käesoleva aja üle kainelt ja asjalikult järele mõtelda.

Ent juhtus jälle nõnda nagu nüüd alati: kõik, mis ta haarata suutis, oli vaid mingisugune korratu rägu, mingisugune hirmu tekitav virr-varr, segu kuulujuttudest ja tõsiasjadest, milles orienteerumine muutus üha raskemaks. Üle kahekümne aasta oli ta elu vaikselt paigal seisnud, kuigi ta uskus seda vahel üsna suuri hüppeid tegevat, oli nagu kohale tarretanud, nagu üleni lubjakooresse mattunud, mis võis küll välise tõuke survel edasi libiseda, mitte aga iseseisvalt sihti muuta. Ja nüüd järsku algas liikumine ja ta ei teadnud enam, kuidas

end selles liikumises ülal pidada või millist hoiakut välja pingutada. Paanilised värinad raputasid ta hinge, samal ajal kui ta teadis, et tuleks kõike rahulikult analüüsida. Või teesklesid just need teised, need kärarikkad, kes suutsid käesolevate päevade kulul veel naljagi heita? mõtles ta valuliselt. Aga ta polnud suuteline sellele küsimusele vastama, — ta aju oli ikka nagu tinase halvatuse küüsis, suutes haarata kõike ikka vaid ähmaste lahmakatena, üldistes joontes, kuhugi välja jõudmata.

«Eks näe, millega see kõik siiski viimaks lõpeb?... Kas tõesti sõjaga, või suudetakse siiski rahulikul teel...?» ütles professor Kondor järsku pisut liiga valjusti ja astus silmapilguks kõnniteelt kõrvale.

Jakob kehitas vihaselt õlgu.

«Kust minagi seda tean!» pomises ta.

«Õud-ne!» venitas professor Kondor jälle natukese aja pärast. Ja korraga pistis ta käe Jakobi kaenla alla, oleks nagu kogemata maski langetanud ja sosistas kähinal: «Tähtis... tähtis oleks teada... mis need küll... tegema hakkavad!...»

Ta viipas kuhugi paremale, õlad vimmas, nägu krae varju tõmmatud.

«Kes — need?» küsis Jakob peaaegu karjudes ja mõtles samal ajal, et... niisiis on hirm tõesti ka mujale levinud. Mis tähendab, et ta pole siiski selle küüsis päris ihuüksi! Ja tal hakkas kohe hoopis soojem ning hoopis mugavam, — isegi tuul oleks nagu sõbralikumaks muutunud. Kui kaaslane ikka veel ei vastanud, küsis ta jälle: «Kes? Kes — need?»

«Noh... need... seal keldrikorterites... ja äärelinnades ning... mujalgi...» ütles sõber viimaks pikkamisi. Ja jätkas kohe kiiresti-kärmesti, nagu kartlik loom, kes hüpleb üle teed katvate kivikonaruste: «Muuseas... vana... sa võiksid teatud mõttes maad... maad... kuulata! Sa oled ju pärit just sealt... aguli kandist. Mine koju! Mine! Ja tee juttu! Ja pane tähele, mis nad seal räägivad ja arvavad. Sinu isa ja su... vend... näiteks. See oleks... oleks igatahes vajalik. Vä-ga vajalik! Ei või ju kunagi teada. Tulevad sealt kord... summana. Põletades ja tappes. Ei hooli millestki, mis neile ette juhtub. See tähendab... sellest, millest nad ei tea.

Aga . . . aga . . . oma mehi . . . ja neid, keda on neile teisiti kujutatud . . . ei puutu . . . Saad ju aru, jah? Ja ma toonitaksin veelgi . . . just sinu venda. Egas keegi meist ole kurt ega pime. Oleme . . . oleme . . . kuulnud . . . kes ta on. Ja su vanameeski . . . teatud ulatuses. Kas . . . kas lähed, sõber?»

Jakob neelatas, ei vastanud aga midagi, — ta oli vahepeal pärale jõudnud: tuttav majamürakas vaatas teda pimedusest oma loendamatute akendega.

Ja tuul laulis kiunudes pea kohal katuseviilu ümber.

2

Jakob jooksis, kihutas sihitult läbi maastiku, värises lakkamatuist hirmuhoogudest, mis täitsid teda nagu pidev külmatunne. Siis jõudis ta määratu suurele punasest vasest sillale, nägi üle selle veere mustendavat vett ja kuulis tasast kuminat, mida ta jalad tekitasid.

Samal hetkel avas ta silmad ja jäi tardunud pilgul lakke vahtima, kus sumises ja lendles juba uimaseid sügisekärbseid. Oli nõnda, nagu tuleks ta tagasi kusagilt keeristormide keskelt — väsinud, roidunud, surmani kurnatud. Linn mäekinkude vahel näis laisalt midagi ootavat. Kirikukellade sume helin värises läbi liikumatu hommikuõhu, ümbritses seinu, katust, libises üle aknaruutude. Päikesepaisteline ja pisut nukker pühapäev vaatas tänavalt sisse, tekitades mulje, nagu oleks kogu viimase aja rahutus vaid halb unenägu, mis on nüüd ometi viimaks lõppenud.

Olga oli juba oma voodist välja tulnud ja toitis last, kelle uniselt imevate huulte vahelt kostis mõnulevat puhkimist. Tapeedi suured õied lokkasid nagu hästi haritud iluaias, lamav akt otsaseinal hõõgus kardinapilude vahelt sisselangevas valguses. Tualettpeegel saali viiva ukse kõrval näitas kaht paljast jalapõida — need paistsid pisut roosadena ja kuulusid Jakobile endale —, öökapil aga lamas kõhuli avatud raamat . . . lamas nõnda juba mitmendat päeva: kellelgi polnud enam aega teda lugeda — oli mõtelda muust, tähtsamastki.

«Magasin juba, kui sa tulid. Uuemat midagi ei ole?» küsis naine, vaadates nagu häbelikult läbi silmilise voodivõrgu.

«Ei, mitte midagi,» ütles Jakob.

Samal hetkel meenus talle möödunud õhtu peatoimetaja kabinetis — neli sõpra, laud enne koristamist. Ja millegipärast hakkas tal piinlik. Kuid mõte hüppas juba kohe hoopis teisele teele ja nüüd läbis teda terav kahjutunne: kõik see sujuv ning paitav, mis teda siin praegu ümbritses, kippus nagu tasakesi kõikuma.

Laps virises paar suutäit, vaikis jälle, uinus magama.

Ja naine, pannes öösärgi hõlmad korralikult kinni, küsis väga lootusrikkalt, istudes kahe voodi vahele asetatud toolile:

«Aga kokkuleppele vist . . . jõutakse?»

«Kindlasti!» ütles Jakob ja sulges pahaselt silmad, — see oli sama kõneaine, mis ümbritses teda alles mõni tund tagasi ning mis mõjutas teda magadeski, ilmus kohe jälle tema ette kogu oma piinavas tüütavuses. Ta tõmbus rahutult kõveraks, vaadates mustrilist tekki, mis paistis talle miniatuurse kõrvemaastikuna.

«Sõda siis vähemalt . . . ei tule?» usutles Olga edasi.

«Loomulikult mitte,» ütles Jakob masinlikult.

Naine mõtles pisut aega.

«Tähendab, on veel mõistust!» ütles ta. «Jumal olgu siiski tänatud. Mis seal parata . . . jah . . . mis seal parata.»

Jakob avas kähku laud, juhtis pilgu naise väikesele roosale näole, sealt edasi pehmelõikelisele kaelale ja suurtele, kogu habrast keha ettepoole kaaluvatele rindadele. Ja jälle läbis teda sama kerge rõõmuvälgatus nagu möödunud varahommikul all tänaval, kui professor Kondor tast ahastades kinni hoidis: ka naine kartis, ka naine tundis hirmu! Ja pöördudes külili, ütles ta naeratades:

«Muidugi pole seal midagi parata. Ü h i s k o n d käib oma käimist ja . . . i n i m e s t e l jääb üle lihtsalt alistuda.»

Olga noogutas ja tuli talle veelgi lähemale.

«Kirjanik Sammal — tead ju, see vanem härra, kahujuukseline — ajas mulle eile kohvikus lausa hirmu naha vahele,» ütles ta. «Kole rauk! Kõmistab aina häält ja . . .

vadistab. Nagu mõni naine. Et mis nüüd töölised teevad, ja ikka niiviisi. Muidugi — maailmatu elutarkusega ja läbi mustade prillide. Siis üks nooremaid kolleege ei kannatanud enam välja ja hakkas vastu vaidlema. Tead sa... muuseas... proua Kaalepil oli raske närvišokk?»

«Kellel?»

«Proua Kaalepil, noh, vabrikandikaasal.»

Jakob surus hambad risti, — tuju mõõnas! Armas jumal, päästa meid ometi kord sellest õudsest rägust, mis võib tõesti viimaks hulluks teha! mõtles ta ahastades. Millal see kõik kord lõpeb, millal seda enam vaja pole... hirmu, mis käristab su räbalateks ja ärritab sind tuimalt nagu lakkamatult tilkuv vesi! Pea kohal sinetab rahulik taevas, akna kohal kiigub väike kastanioks, tuvid ümisevad aknasimsil... rahulikult... rahulikult... Ja kirikukellad aina helisevad. Aga inimese sisemuses lõõmab kõrvetav leek: «Mis saab? Mis tuleb?» Saagu mis saab või tulgu mis tuleb, olgu ainult kord juba — lõpp, lõpp kõigile oletustele ja kõigile viirastustele!

Jakob tõusis ja hakkas kähku rõivastuma, otsekui püüdes end varjata peitvate riidehilpude taha — nii oma keha kui oma hingegi. Ja naine jutustas jälle edasi, teeseldes muretust, mis tundus aga armetuna:

«Kõik poed ja kauplused on nüüd tühjaks ostetud! Hirmus! Nahk ja suhkur ja... üldse! Kirjanik Sammal... ikka seesama vanahärra... rääkis, et mõned varustavad end isegi... kristalliga. Hihi-hii... kas pole veider? Ja kulla ning hõbedagagi. Aga see on siiski hoopis arusaadavam. Kaupmees Haava proua ütles, et raha kaotab kohe oma väärtuse ja... vaata siis! Ja majad ja varandused ja... mööbelgi... läheb töölistele ja teistele päevavarastele. Ja tead sa, — doktor Malmsteini kaasa ütleski juba, et... «niisugused isandad nagu sinu mehevend, muutuvad varsti lausa härradeks kohe...» Hahahaa! Jumal jah... Hirmus! Kui hakataksegi meid maha tallama!»

«Maha tallama? Kes hakkab? Mitte keegi ei hakka!» ütles Jakob võpatades ja jälgis samal ajal naise meeleolu kaldumist äärmusest äärmusse.

«Kas ei hakka?» küsis Olga. Ja kohe edasi, silmad vidukil: «Aga... kommunistid? Need, kes paar aastat

tagasi vangist lahti said ja nüüd vabalt igal pool ringi liiguvad? Mis sa arvad, kas advokaat Siimonil on õigus, kui ta kinnitab, et... selle amnestiaga tehti viga. Oleks tulnud talitada nimelt vastupidiselt.... Aga kas sa tead aimata, mis ta sellega mõtleb, et vastupidiselt? Kas... mahalaskmist? Oleks ehk tõesti targem olnud... Ja üldse — asi on väga kirju! Kas ei ole? Hirmus! Muuseas, kas sa major Rajandit oled juhtunud nägema?» päris ja järsku ebaloomulikult avanevate silmadega. Ja lisas jälle, nagu õige mõtte maskeerimiseks, küsimuse: «Mis sa arvad, kas eravarandused lähevad nüüd tõesti... tööliste kätte?»

«Ma ei tea. Võib-olla...» ütles Jakob.

Ligi tund aega voolas tast nõnda üle nagu pisut leigeid ja pisut väsitama kippuvaid ringlaineid. Siis tuli teenija, vaikne üksik tüdruk, teatega, et laud olevat kaetud. Istuti sööma; kuid toidud ei maitsenud. Kirikukellad ei helisenud enam: usklikud inimesed konutasid vist juba oma kohtadel, lauldes üle raamatuäärte. Tuvid aga ümisesid edasi. Õisest sajust tekkinud lombid heitsid lakke armatuuri kõrvale kaks heledat laiku, mis aina liikusid, aina virvendasid. Kuskilt ei kostnud enam ainustki heli, — linn mäeküngaste vahel oli nagu hoopis sügavasse unne suikunud.

«Kuule, kallis, kas me läheksime ehk korraks jalutama?» küsis naine äkki.

Jakob võpatas. Ta polnud küll midagi mõtelnud — ja mida võis tänapäeval üldse veel mõtelda —, ta oli aga siiski ümbritsevast konkreetsest maailmast eemal viibinud ja oleks kõige parema meelega sellest veelgi eemale jäänud. Jalutama... kellegagi, kes oskab kahjuks kõnelda ja on põhjalikult nakatunud kõiki haaranud tasakaalutust meeleolust? Mingi suur raskus asus ta õlgadele ja ta valetas oma teise abieluaasta esimese põhjuseta vale:

«Kahjuks... on see praegu täiesti võimatu. Õhtul ehk küll.»

«Võimatu? Mis sul siis nii väga tähtsat ees seisab?» küsis naine hüsteeriliselt tõmblema hakkavate suunurkadega.

«Töö!» ütles Jakob ega katsunudki põhjalikumalt seletama hakata.

Varsti seejärel ta lahkus. Tuult polnud olemas ja puud kõnnitee kõrval olid nagu rauast valatud. Märjad katused läikisid ja kuivasid pikkamisi. Paetahvlid jalgade all tundusid tursunutena.

Kell raekojatornis lõi üksteistkümmend. Nii-nii — üksteistkümmend... ütles Jakob. Õhk all maa peal oli veel jahe ja karastav, kõrgel sinise laotuse all võis aga juba aimata viimase sügisesoojuse lainetust, mis ei suutnud siiski enam tagasi hoida looduses toimuvat paratamatut närbumist. Üks suvi oli jälle möödas. Ja... kas a i n u l t ü k s s u v i?! Jakobile meenusid skeptilise rahukohtuniku (või ütles seda härra Kondor, kroonuprofessor?) märkused kodanliku läänekultuuri ajastu lõppemisest siin, «Balti eluruumis». Kuid ta aju oli ikka nagu killustatud, mitmesse harru rebitud, ja mõte ei arenenud nüüdki edasi, suutes tajuda ainult üldjooneliselt. Kaks vintis korporanti möödusid tast teineteist iga sammu juures õlaga tõugates ja lühem neist arutas samuti põlevaid päevaküsimusi:

«Kurat... ma olen ju alati ütelnud! Vana generatsioon on arg ja kartlik. Meie kätte, m e i e kätte... oleks pidanud antama praeguse küsimuse otsustamine! Ole aga lahke, kurat!»

«Selge, et ole aga lahke, kurat!» noogutas pikem üliõpilane omaltki poolt.

Mõneminutilise nobeda käimise järel jõudis Jakob kesklinna. Siin oli juba pisut rohkem liikujaid, üksikuid, nagu temagi praegu. Jalutati mööda tühja kõnniteed; seisti majanurkade juures; viibati üksteisele ja küsiti midagi; noogutati: jah, nõnda see peaks küll minema! ja raputati lootusetult pead: ei, mitte midagi pole veel teada... mit-te midagi! Kuskil põrises lennuk; lähenes ja hakkas jälle kaugenema raske veoauto; sõtkus mööda jalgrattur, särgivarrukad kääritud. Keegi katsus kohviku ust, vaatas kella ja tõmbas uuesti — tugevasti, kogu keharaskusega, nagu lootes selle taga kaitsvat varju leida.

Jakob seisatas samuti ja jälgis silmadega möödujaid. Korraga meenus talle, et tal pole ju kuhugi minna. Oli

igav, väga igav. Ja samal hetkel näis talle veel kord, nagu poleks ta tõesti kartlikum kui kõik teised kaaskodanikud. Jajah, jajah, ütles ta endale mõttes, muidugi pole ta seda, ja samuti pole seda ka professor Kondor ja Olga, ta naine... Kõik ta tuttavad ja sõbrad — kus nad praegu küll viibivad ja mis nad praegu mõtlevad? Ehee, teadagi — tunnevad hirmu ja värisevad! See tähendab — sisemiselt, ennast ja oma ligimesi aina petta katsudes! Tervist, — värisege edasi — mind te enam ei peta! pomises ta ja vaatas kohe üle õla. Kusagilt viirastus järsku lohutust pakkuv kindlusetunne, ja kui ta ägedasti-ägedasti läbi mälestuste tuge pakkuvat julgust otsima hakkas, meenus talle lause, mis ta oli ise hiljuti naisele ütelnud. Siis leidis ta äkki, et ta oli endalegi märkamatult majade vahelt välja jõudnud, korrapäraselt kandilise muruplatsi juurde, mille ühel serval lömitas suur inetu hoone, päikesevalgus lamedal katusel.

Siit pöördus Jakob paremale ja suundus otse jõekaldal asuva pargi poole. «Muidugi, muidugi, kõik võib ju veel hästigi minna!» mõtles ta närviliselt. Ta kordas seda lauset aina uuesti ning uuesti... nagu palvesõnu, mis peavad kindlasti imet tegema. Närviline haigutus kiskus ta näo viltu. Siis hakkas paistma päikeses läigatav jõgi ja ta jäi seda kõrgelt nõlvaservalt vaatama, kangekaelselt pärani aetud silmadega, ehkki liiga ere valgus torkas teda valusasti.

Väheseks ajaks talle näis, nagu suudaks ta jälle kainelt ning asjalikult kaalutleda ja järeldusi teha: kogu maailm on praegu närviline, vaja on vaid süda külmaks muuta ja rahulikuks jääda! Kõik, kõik tundusid talle silmapilguks ääretult närustena — ta ise, eilsed napsisõbrad, kogu tutvuskond, edukad ametimehed ja oma igapäevasest palgatööst elavad kaasteenijad. Ja ta katsus end kohe vabandada, esimest korda kogu selle hinge rüüstava aja jooksul: jumaluke, ma ei karda ju enda pärast, vaid oma perekonna — naise ja lapse pärast! Kuid see seletus näis talle juba varsti liiga pinnalisena ja nõrgajalgsena, ja et tekkivast häbitundest lahti saada, hakkas ta jälle nobedasti edasi astuma.

Asfaldiga siledaks sillutatud turuplatsi kohal tasandas

Jakob jälle sammu. Ja see, mis ta tähelepanu nüüd mingi ürgse jõuga haaras, oli ... ta sünnikoht. Jah, seal see seisis, madal ja kollakashall, suur luha suunas laiali valguv majadekobar, tuhmide katustega, väikeste, päikest püüdvate aknalapikestega! Agul, töölisasula! Äärelinn! Halb paik, mida s i i n p o o l k a l d a l katsuti kogu aeg nagu loomusunniliselt unustada, millest katsuti mitte rääkida, mille kulul armastas ainult vahel harva mõni pahempoolsusega kiitlev professor või koolidirektor demagoogiat teha, enamasti linnavolikogus, vahel ka ajaleheveergudel! Ja mille hääli püüdis veel mõni rikas advokaatki, kes oli kunagi noores eas revolutsiooni teinud ning kujutles end nüüdki veel maailmaparandajana või koguni selle pöörajana! Ja kuhu oli praegusel silmapilgul suunatud enamik kesklinna-kodanikkude mõtetest: «Issand, kui s e e s e a l t jälle tulema hakkab ... kisa ja lauluga ... uues vaimustuses ... virgutatud neist neetud välissündmustest!» Jah, agul, töölisasula, koht, kus oli kunagi aastate eest lausa vaba traavi aetud, kuhu ta aga nüüd enam polnud sattunud üpriski pika aja jooksul: vanemad ja vend võisid ju samahästi kesklinna tulla, selle asemel et ta ise oleks pidanud sinna minema!

Jakobi nägu kõverdus jälle närvilisest haigutusest, mis oleks nagu oma alguse saanud kusagilt kuklakondi tagant ja levis sealt kiiresti ettepoole, üle põselihaste, kuni huuleotsteni. Korraga kerkis ta ette avarate ning tuuliste tänavate rägastik; inetud, alati suitsu ja sibula järele lõhnavad hooneterühmad; kõrged viltuvajunud hooviväravad, mille ees seisis või istus alati mõni tegevuseta vanainimene, et püüda nii hädavajalikuks muutunud jutlemiseks juhuslikult mööduvaid tuttavaid; tühjad ehitusplatsid; tagaõued kindlas järjekorras asetsevate kõrvalhoonetega: pesuköök, kuur küttepuude tarvis, sealaut, käimla üsna peenramaa nurga juures. Ja kui kulunud puuastmetest üles minna, tuleb kõigepealt poolpime vöörus, millest viib trepp pööningule ja uks kööki, mida pooleni täitva pruuni pliidi nurga juurest pääseb edasi kohe tagumistesse ruumidesse — ühte või kahte madalväiksesse tuppa, kus surevad vanad ja sigitatakse noori ...

Jakob jõudis ujuksilla juurde, kavatses juba seda mööda üle jõe minna. Kuid ta otsustas kohe jälle ümber ja pöördus tagasi. Oli see sama hirm, mis küdes tolle vaikiva asula vastu ta tuttavates ja sõprades, või oli tal tõesti ... liiga vähe aega? Ja katsudes kramplikult sellest pilkavast küsimusest vabaneda, vahtis ta hulk aega karusnahakaupadega koormatud vaateakent, peaasjalikult selle keskkohal küürutavat täistopitud ilvest, mis viirastus talle vahel hiljemgi veel — halbades unenägudes, mille poolest kujunesid nüüd rikkaiks kõik ta puhketunnid.

Raekoja kell hakkas lööma. Ja rahulik kumin, mis veeres kohe üle linna, andis talle jälle pisut kindlust ning vajalikku unustust. Ta mõtles, et niisiis on lõuna käes ja kohviku-uksed avanevad, et külalisi sisse lasta.

Kui ta vaevalt kümme minutit hiljem pärale jõudis, oli sinna kogunenud juba üsna rohkesti rahvast. Mehed ja naised, kes olid alles äsja samuti sihitult tänavast tänavasse hulkunud, liiga rahutud kodus istumiseks, olid nüüd aset võtnud väikeste kandiliste laudade ümber, mille klaaskatted peegeldasid laevõlve ja endi kohale kummarduvaid nägusid. Ja kõik vestlesid juba nobedasti. Mitmesugused teated, tihti üksteisele risti vastu käivad, venisid rühma juurest rühma juurde. Kartlikumad sosistasid, piiludes ise lahtri poole, kus jõid oma hommikukohvi kaks endist poliitilist vangi; veelgi kartlikumad julgesid palavaid uudiseid-kuulujutte ainult püüda, katsudes pääseda nende edasirääkimisest; üsna arad jutustasid kaugele kostvate häältega anekdoote, teeseldes julgust, mille olemasolusse nad uskusid ajuti isegi. Ja hajameelseina näivaid kaitsepolitseinikke oli siin täna ainult kolm: üks välisseina ääres ajalehemeeste lauas, üks keset piklikku ruumi, kust hargnes lahku kõrvalõlvialune, ja veel üks leti läheduses, kus istusid tavaliselt kirjanikud ja kunstnikud, keda oli harjutud pidama põhilisteks riigiõõnestajateks.

Jakob jalutas rahulikku ilmet teeseldes juba ära võetud laudaderea vahelt läbi, leidis viimaks vaba koha ja istus. Ja kohe sigis talle rohkesti seltskonda: punetavate nägudega ärimehed, üks riidevabrikant, advokaadid, kaks arsti, kellele ta pidi selgitama ikka üht ja sama, ja

nimelt seda, et ta ei tea kahjuks... mitte kui midagi. Siis algasid jälle loendamatud oletused, ammugi juba kuuldud, ja eilsetest ning tunaeilsetest erinesid need oletused vaid selle poolest, et kõik olid äkitselt suurteks radikaalideks muutunud: «Tuleb kokku leppida — milleks veel venitada!»

See sinisest suitsust ja kiiresti moonduvaist kuulujuttudest tulvil õhkkond muutus Jakobile varsti talumatuks. Ta vaatas ringi, kavatses kuhugi väiksema laua juurde ümber istuda. Oskar Tiitus tuli sisse ja ta tõusis kärmesti, pomisedes vabanduseks, et tal polevat enam aega.

Väike linnaametnik küsis sõbralikult:

«Noh, kuidas sa magasid? Rahutult?»

«Peaaegu,» ütles Jakob pikkamisi.

«Täiesti usutav, täiesti usutav!» ütles Oskar Tiitus.

Samal hetkel möödus neist kohtunik Loomet ühes pikakasvulise ning väga kõhna proosakirjanikuga, kes hoidis käsi kogu aeg sügavalt taskutes, otsekui peaks ta end kintsudest toetama.

Ja Jakob kuulis selgesti, kuidas kirjanik küsis, puhudes läbi nina välja kaks paksu suitsujuga:

«Ütle nüüd ausalt, vana veidrik, kuidas on sinuga tänapäeval lood? Kas lõdised või ei lõdise?»

Kohtunik Loomet kergitas ettevaatlikult püksipõlvi. Jalad mugavalt risti asetanud, vastas ta küünilise ükskõiksusega, mis tundus kesk üldist teesklemist tõepoolest siirana:

«Mis siin salata — lõdisen. Ja põhjalikult. Aga tuleta meelde, mis ütles kord inimese eksistentsi tõestamiseks üks aus vanema põlve mõttetark: «Cogito, ergo sum.» Ja mina rakendaksin selle tõe enda kohta nüüd järgmisel kujul: «Lõdisen — tähendab, olen olemas!» Klaas kohvi, preili. Ja malendid samuti, kui te nii lahke oleksite.»

Kaks kõrendit hakkasid mängima.

Ja Jakob vaatas Oskar Tiitusest mööda ukse poole: ta ei saanud jälle kuidagi rahu, ta pidi kohe minema hakkama!

3

Sel õhtupoolikul jäi Jakob haigeks. See polnud küll midagi väga ägedat, kuid ta pidi siiski voodisse heitma. Algas see kerge peavaluga; siis tuli imelik nõrkus, mis pani kogu ta naha vastumeelselt sügelema; siis järgnes pidev, nõrgalt näriv, kuid seda tüütavam südamepööritus, mis tekitas tas viimaks rumala ning pisut hirmsa tunde, nagu liigutaks end kuskil ta sisikonnas suur, libe loom, vahetades lakkamatult asendit ja otsides jonnakalt väljapääsu.

Ka palavik hakkas õhtu eel tõusma, ronides sammsammult üle loomulikku ebaloomulikust lahutava punase joone, kuni seda võis tajuda ilma kraadimatagi, ja kuni algas... raske kõhulahtisus.

Jakob mõtles, et küllap see on vist külmetamisest, — sai ta ju eile läbimärjaks: kui ta kesköö paiku koju jõudis, polnud tal kuiva kohta enam hambagi all! Ja ta hakkas kohe aspiriini neelama.

Olga läks välja, pisut tusane ja kartlik, kuna talle näis, et mees katsub tema eest midagi varjata. Majas jäi nüüd väga vaikseks. Ka ülemise korra elanikud olid vist kuskil uudiste jahil. Ainult õige harva kuuldus läbi paksu kiviseina lapse siristavat häälitsemist ja teenija tapsivaid samme, kui see väikese võrkvoodi ümber oma käimisi käis.

Peaaegu pimeda tulekuni lamas Jakob kušetil, tekk lõuani üles tõmmatud. Ta meeleolu oli küll hoopis rahulikumaks jäänud — sihitu jooksmisevajadus ei rõhunud teda enam nii tugevasti kui äsja tänaval —, kõigi sündivate mõtete kohal lamas aga endiselt nagu paks udu. Kui ta kella seitsme ajal toimetusse helistas ja oma töölt ärajäämise kohta vabandavaid põhjusi pomises, sattus ta äkki saatuslikult lähedale häbistavale hüsteeteeriahoole, mis paiskus pinnale nii ootamatult, et ta pidi telefonitoru kiiresti-kärmesti hargile asetama.

Kohe seejärel tundis ta end väga väsinuna, puges voodisse, jäi kohe magama. Ja jälle hakkas ta kihutama üle tühjade ning määratu suurte lagendikkude, pugema läbi metsarägade, roomama üle purrete. Või ta seisis kõrge ning järsu mäe tipul ja pidi kogu jõuga tasakaalu hoidma,

et mitte mööda kallakut pinda alla libiseda. Või ta ees oli kitsas-kitsas redel ja ta ei teadnud korraga, kas minna seda mööda veelgi kõrgemale või alustada madalamale tulekut. Või ta hinge tõusis piinav vajadus mingisuguse kindla otsuse järele, mis jäi aga siiski tulemata. Ja viimaks nägi ta end kõhuli maas lamavat, sõrmed mullasse surutud, et mitte veerema hakata ja kuhugi tühjusse libiseda, ehkki kõikjal ta ümber laius endiselt vaid lame tasandik.

Naise kojutulek äratas ta väheseks ajaks. Kuid ta ei avanud silmi ja teeskles edasimagamist. Olga käis läbi tubade, peatus akende juures, näis nende kaudu välja vahtivat. Avanevaist ja uuesti sulguvaist ustest imbus sisse praekartulite lõhna — valmistuti õhtusöögiks.

Siis raputati Jakobit õlast. Polnud parata, ta pidi nüüd tahes-tahtmata tõusma.

Olga istus ta juurde ja ütles kohe:

«Näed sa — asi on siiski tõsisem kui me ehk arvata oskame . . .»

«Nii?» pomises Jakob, hakates kärmesti riietuma.

«Jah, mulle kõneldi. Ja seda teatakse juba . . . ka üldiselt. Meile olevat tehtud väga tähtis ettepanek — sõjalised lepingud ja nõnda edasi. — Teiste sõnadega . . . täielikku sõprusliitu. Ja on karta, et meie valitsus kavatseb hoopis vastupidist, koos Hitleriga. Aga Saksamaa on ju nii-i kaugel — millal ta väed kord pärale jõuavad! Hir-rmus! Sellepärast ei tohiks ju nõnda! Vaesed sõjamehed . . . soldatid ja ohvitserid . . . mis neist siis küll saab!»

«J-jah . . .» ütles Jakob, näides endale hetkeks kohtunik Loometina.

«Mis me norime! Niisugusel korral tehakse meie väed lihtsalt . . . sodiks!» hüüatas Olga hädiselt.

«J-jah . . .» ütles Jakob jälle.

«Peale selle valmistavad töölised ja osa sõdureid ette . . .» ütles naine vähese vaikimise järel, kuid ei lõpetanud lauset, otsekui kardaks ta ise neid sõnu, mis ta oleks pidanud veel lisama.

«Mida?» küsis Jakob.

Vaikus.

«Mida?» kordas Jakob ja tundis, et ta võib nüüd iga silmapilk ühekülgselt kurjaks muutuda ja vanduma hakata.

Olga puhkes järsku nutma ja ütles läbi koomiliselt mõjuva luksumise:

«Mässu . . . kui me fašistidega sõprust teeme.»

Jakob ei vastanud, hakkas jalgadega ringi kobades põrandalt tuhvleid otsima. Kuid ta ei leidnud sealt midagi: paljad varbad libisesid vaid pisut aega mööda külma ning siledat pinda edasi-tagasi ja jäid siis kuidagi lootusetult seisma. Samal ajal tundis ta ka, et pööritus ning kõhuvalu, mis teda enne uinumist vaevanud, algas uuesti.

Naine aga hädaldas aina edasi ja ütles jälle:

«Jah . . . peale selle valmistavad töölised ja osa sõdureid ette . . . mässu. Koostatakse juba nimestikke. Kõik jõukamad ja . . . ohvitserid kõrgemates aukraadides . . . Kommunistid . . . sealt sunnitöölt . . . rääkivat, et kogu kodanlus . . . ühesõnaga — meid — tuleks nüüd omakorda vabrikutesse masinate taha viia . . . ja põllule kündma kihutada . . . ja türmi panna . . . Jumal . . . oh jumal . . . kuhu me peaksime nende õuduste eest pakku põgenema? Oleks ju võinud nende punastega . . . omal ajal tõesti pisut paremini ümber käia! Konsul Kanak ja terve hulk rikkamaid inimesi on juba põgenenud . . . kogu oma lahtise rahavaraga! Hir-r-mus!»

Jakob püüdis seda kõike mitte uskuda, ometi aga tundis ta selgesti, kuidas ihukarvad hakkasid püsti tõusma ja jäid seisma nagu turri hoiduvad siiliokkad.

Ta pomises pikkamisi:

«Kus sa niisugust . . . loba . . . kuulsid?»

«Professor Oblikas kõneles. Oli väga ärritatud ja . . . ei saanud hästi rääkidagi. Ja kõik . . . kõik teisedki . . . ootavad vastuhakku. Et see . . . et see . . . ometi kord ilusasti mööda oleks ja . . . kui saaks nüüd kuidagimoodi näidata, et meie ei ole ilmaski pooldanud tööliste vastu ülekohut ja raskeid karistusi . . .»

«Rumalus! Lugu pole kindlasti pooltki nii hull, nagu need vanad naised mehepükstes kardavad ja kujutavad!» ütles Jakob ja katsus naeratada. Ja lisas siis muretu häälega: «Parem juba kiirusta tüdrukut laua katmisega.

Näed ju, et ma täna ametisse ei läinud. Ma olen kõhu kohalt lihtsalt õõnes.»

Umbes kella kümne paiku mindi juba magama. Vähemalt teeseldi magamaminekut: kustutati tuli ja hingati väga rahulikult. Kuid nad mõlemad teadsid, et teine neist on ärkvel ja et «unedemaal» viibib (väljendus, mida nad armastavad vahel naljatades tarvitada) ainult kolmas toasolija — pooleaastane väike Inge.

Väljas akende taga muutus juba kord-korralt valgemaks, kui Jakob jälle viimaks magama jäi — põgusalt, nagu sukelduks ta vaid üsna madalale töötava teadvuse pinna alla. Ja nüüd näis talle, nagu seisaks ta veel kord turuplatsi juures jõe kaldal ja vaataks oma endist kodukohta. Aga samal ajal seisis ka teisel pool kaldal kaks inimest, kes vaatasid talle vastu. Ja ta teadis kohe mingi suunda määrava (või vähemalt suunda otsiva) endastmõistetavusega, et üks neist teisel pool kaldal seisjaist on ta isa ja teine neist on ta vend. Kaugus oli küll suur ja ilm oli pealegi hämar, aga nad pidid teda nägema kindlasti niisama selgesti, nagu nägi neid tema, Jakob. Kas nad viipasid talle? kas nad tahtsid talle ehk midagi hõigata? Ta kuulas, kuulas, kõik jäi aga täiesti vaikseks. Ja samuti ei liigutanud kätt tervitamiseks ei taat ega Eedigi. Siis oli ta oma magamise jälle ära maganud, avas silmad ning tundis end kergesti värisevat: tuba oli jahedaks läinud, sest keegi oli akna avanud.

«On sul nüüd parem? Oigasid ja ohkasid, ja siis ma mõtlesin, et lasen sulle pisut värsket õhku...» ütles naine, silmitsedes teda kõõrdi tekiveere varjust.

«Jah, pole midagi,» vastas Jakob.

Ja tõesti — ta oli korraga nagu mingisugusele selgusele jõudmas, viibis juba üsna selle selguse läheduses. Ning mis veel imelikum: polnud enam mingisugust hirmu. Või polnud seda üldse kunagi olnudki? küsis ta lapsiku salgamisvajadusega. Jah, hirmu ei olnud, selle asemel aga oli selge tajumus, nagu oleks kuskil ta senises elus midagi teisiti läinud kui see oleks pidanud minema. Või nagu oleks üks samm juhuslikult õigest sihist kõrvale kaldunud, saatuslik samm, mis määras hoopis u u e sihi, mis sai alguseks hoopis u u e l e teele. Kui ta hetkeks silmad sulges, nägi ta jälle seda viimast

unenäopilti, kus polnud küll õieti midagi juhtunud, mille taga näis aga siiski midagi peidus olevat. Nii, nii, nad ainult seisid ja vaatasid, nad ei... viibanud ega rääkinud... mõtles ta katkendlikult. Ja samal hetkel uskus ta päris kindlasti, et see, mis surus teda eile ja tunaeile, polnud tõepoolest mitte mingisugune hirm, vaid pikkamisi lähenev arusaamine kunagi minevikus toimunud eksitusest, mida ta ei suutnud täpselt kindlaks määrata küll praegugi mitte, mille olemasolus polnud aga põhjust enam silmapilkugi kahelda.

Kui ta pisut hiljem üles tõusis, tundis ta üllatusega, et tervis oli jälle täiesti korras. Ta pesi end, muutus aina värskemaks. Kuid lahendust ootav ülesanne ei andnud talle siiski rahu ja ta tuhnis kogu hommikupooliku vaikselt oma mõtete kallal, mis ei leidnud ikka veel kindlamat pidepunkti, kuhu end kinnitada ja kust õiges suunas edasi nihkuda. Naine, valmistudes turuleminekuks, küsis murelikult:

«Millal sa välja lähed?»

«Noh... võib-olla et lõuna paiku,» vastas Jakob.

Nad vaatasid teineteist natuke aega tungivalt usutledes. Ja Olga ütles jälle, nagu jätkaks ta õhtul pooleli jäänud mõtet:

«Ko-le-dad ajad. Mis sa enam teed või mis sa enam kavatsed. Öö otsa ma ei saanud sõba silmale. Iga nõksatus... kiskus kananahka. Et kas tulevad juba või ei tule.»

Jakob naeris. Ta tundis kogu oma olemisega, et selsinatsel silmapilgul ta ei teeskle tõesti enam, jah, ta oli oma arvamuses enam-vähem selgusele jõudnud ja rääkis täiesti siiralt. Ta ütles, rõhutades iga sõna, nagu püüdes oma jutule hästi kaalu anda:

«Palun, jäta juba, kallis. Ja lase endale ütelda ühte, kui sa... üldse veel kainelt mõtelda oskad. See tähendab, kui need lõdisejad seal all-linnas pole sind veel lõplikult nakatanud. See kõik, mida praegu kardetakse ja hirmuga oodatakse, on lõppude-lõpuks vaid halb košmaar, usu mind! Eesti rahva ajalugu on ühe täistiiru jälle lõpuni teinud ja algab nüüd uut tiiru... see on kõik.»

Naine ei taibanud teda kohe, kuid küsis siiski:

«Arvad?»

«Arvan, arvan,» ütles Jakob.

Kui Olga kohe seejärel lahkus, jäi ta tahtmatult mõtlema. Ei, kuidas see siis oli: ta polnud ju neid sõnu kavatsenud ega ette valmistanud, need sõnad olid tas valminud ja paraja esinemisaja varitsenud nagu iseenesest, mingi sisemise spontaansuse sunnil! Ja küllap vist haarasid need iseenesest tulnud sõnad tõde hoopis lähemalt kui olid seda suutnud ükskõik millised umbsed targutused, mida ta oli viimasel ajal pealt kuulanud.

Nagu Jakobile nüüd näis, oli ta midagi sellist teadnud ning uskunud juba algusest saadik. «Siis sellepärast oligi mul alati nii hirmus raske oletajatega kaasa oletada, fantasööridega kaasa fantaseerida!» mõtles ta. Oli vaid juhtunud eksitus: ta sulges oma hoopis teisele alusele rajaneva tasakaalutuse samasse rubriiki, kus asusid nende ausate seltskonnatalade hirm ning kartus oma varanduste ja elunatukeste pärast. Ja esimest korda kogu selle ootamatult saabunud äreva aja jooksul tundis ta end äkki mõnusalt-rahulikult uniseks muutuvat. Vaevalt sai ta enda sohvale sirutanud, kui ta juba magaski.

Jakob ärkas sellest, et teda puudutati. Olga, kes oli vahepeal linnast tagasi jõudnud, ütles:

«Kell saab varsti kaksteist. Hakkad ehk tõusma?»

«Hästi, kui see peab nii olema!» ütles Jakob ja märkas kohe, et ta võis jälle naerda ning nalja heita.

Kuid Olgal oli veel midagi teatada. Ta vaatas kõõrdi vaheukse poole, kummardus mehele hästi lähedale ja sosistas:

«Sulle on külaline.»

«Külaline?»

«Jah, see tõutervendaja.»

Jakob ei taibanud kohe ja küsis:

«Mihuke tõutervendaja?»

«Professor Kondor,» ütles naine, kõverdades põlglikult huuli.

Jakob tusanes, kuid katsus hoiduda uuest meeleolu langusest. Ta tõusis, jalutas magamistuppa, võttis kuue ning vesti seljast ja pistis käed jahedasse vette. Unevaev

lahkus pikkamisi ja ta mõtles, et ... mis seal ikka, olgu või tõesti kaasvilistlane Kondor ... Siis läks ta peegli juurde, et end pisut korraldada, unustas aga selle ja vahtis kaua ning tähelepanelikult oma jämedaid, mustade karvadega kaetud randmeid, laiu õlgu, atleetlikult kumeras hoiduvat rinda ja jämedana ning jõulisena esile tungivat lõuga, millel oli nähtav kergesti sinetav habemetüügas.

«Tule juba — et ta rutem siit minema saaks!» ütles Olga üle ukse.

Jakob kammis juuksed kähku siledaks ja läks kabinetti. Lihav eugeenik istus seljaga ukse poole ja märkas sõpra alles siis, kui see ümber laua jõudis ja talle teretuseks käe ulatas. Karates kohe kärmesti püsti, ütles ta:

«Anna ... anna andeks, et ma sind ... segasin. Öötöölline ... nagu sa oled. Puhkasid vist. Aga mul on sinuga pisut nõupidamist ja ... pidin siiski tulema.»

«Pole midagi, lase käia!» ütles Jakob pisut liialdatud familiaarsusega, mis tundus talle endale kohe ülearusena ja täiesti tarbetuna. Ja ta küsis, tõmmates raamatukapi eest tabureti: «Milles asi seisab?»

Professor Kondor pilgutas silmi, neelatas, vaatas akna poole ja neelas jälle. Ta pilk eksles aeg-ajalt mööda tuba edasi-tagasi, et jääda samas tardunult peatuma kuhugi nähtamatusse punkti; ta laud olid punased ja tursunud; ta väikesed käed jooksid üle püksipõlvede nagu pikakoivalised ämblikud. Korraga kallutas ta oma tüseda keha kaugele ettepoole, kortsutas kulmu ja ütles tasakesi:

«Mul on nüüd ... andmeid.»

«Noh?»

«Meie olukord on igatahes väga räbal.»

«Jajah, vaata ikka. Ka mu naine teadis midagi niisugust,» ütles Jakob pilkavalt.

«Väga räbal!» sosistas Kondor.

Jakob kehitas õlgu.

«Jahah,» ütles ta jälle.

Paks isand seletas hetkelise pausi järel:

«Kõik ... aina põgenevad. See tähendab — kes vähegi saab ja suudab. Nagu varsti algava katku eest. Kõneldakse isegi ... ministritest. Ja rahamehed, kellel

on kindlasti väga hea haistmine. Mis sa arvad, mis m e i e peaksime tegema?»

«Armas inimene, kust mina seda teada võin!» vastas Jakob ja mõistis alles nüüd, kui kindlana tundus talle praegu ta enda jalgealune, võrreldes selle ara mehikesega, kes vahtis teda kogu aeg nagu alandlikult armu paludes. Ja ta kordas: «Jah, hea inimene, — kust mina seda teada võin, mis t e i e peaksite tegema?» Ning samal ajal meenus talle kuidagi pealetükkivalt-selgelt kohtunik Loometi küüniline nali, mida ta oli juhtunud eile kogemata pealt kuulama: «Lõdisen — tähendab, olen olemas!»

Professor Kondor tõusis äkitselt, tuli samuti ümber laua. Ja nüüd näis Jakobile, nagu levitaks vaese kartliku sõbra keha mingisugust umbset kuumust, mis hakkas kohe rahutuks tegema. Niisugune... niisugune räbal olin ma isegi... alles eile ja tunaeile, mõtles ta. Kui nad juba üsna lähestikku olid, surus Ralf Kondor vasaku käe kramplikult ümber toolileeni, vahtis pisut aega suure pingutuse tõttu valgeks muutuvaid sõrmenukke ja pomises siis otsustavalt:

«Ma rääkisin sulle eile! Mine... koju! Sa ju taipad, mis ma sellega mõtlen. Ja kõnele! Targu ja ääri-veeri mööda. Mul on ammugi kindlaid andmeid, et su vend... on üks aktiivsemaid töölisliikumise tegelasi. Mitte nii, nagu kõik need, kes on valitsuse poolt määratud, vaid... hoopis teisiti. Tal on kindlasti sidemeid. Ja nii tuleks see pealegi välja... väga loomulikult. Anna mõista, et meie seas on ammugi umbes samasugune rühmitus. Salajane ja põrandaalune. Mina, sa ise... mõni teinegi veel. Ja anna sedagi mõista, et sa... kavatsed meie kõigi nimel töölistega kontakti soetada. Tuleb... tuleb... tuleb talitada kiirelt, sest sündmused arenevad nüüd mitte tundidega, vaid... minutitega. Ja hiljem, kui näeme, et seda poleks tõesti vaja olnud, siis... Noh, ühesõnaga, kes seda tõendada suudaks? Ilma tunnistajate juuresolekuta. Mitte keegi!»

«Nii?» ütles Jakob pikkamisi.

«Jah, tegutse — ära maga! Te-gut-se... inimene! Sa oled praegu kindlasti niisuguses seisukorras, kus sa võid kasulik olla paljudele meist! Meie rahva parematele poegadele ja tütardele! Meie eesti kultuurile! Ära jäta seda seisukorda kasutamata, sõber! Ära jäta! Kord hinnatakse su sammu... vä-ga kõrgelt!»

«Nii?» ütles Jakob jälle. Ja kuna teda haaras korraga kindel arvamine, et see põhjani vapustatud inimene ei kõnele ainult omaenda algatusel, küsis ta kohe usutledes: «Kes su siia saatis?»

«Pärast... pärast ma annan sulle nimed. See tähendab... nüüd kohe. Ainult ütle, et sa oled nõus ja... et sa tahad seda teha...» pomises sõber.

Kuid Jakob käis visalt peale:

«Kes?»

Ja kui ikka otsest vastust ei tulnud, piiritles ta küsimuse võimalikult kitsaks:

«On nende nimede seas ka... kohtunik Loomet?»

«Ei,» ütles Kondor. «See siga! Ta naeris ainult!»

«Ja Oskar Tiitus?»

«Samuti mitte, samuti mitte. Seegi lurjus pistis samuti irvitama! Justkui oleks ikka veel aeg... nalja tegemiseks ja lõõpimiseks.»

Jakob tõusis ja tundis, et nüüd-nüüd ta tõstab käe ja virutab rusikaga endale v a s t u jõllitavasse näkku — kogu jõust, kogu purustava keharaskusega.

Kuid selle asemel et seda kavatsust teoks teha, kehitas ta vaid õlgu ja ütles:

«Vaja on järele kaaluda. Küllap ma hiljem teatan. Nimed sa... võid ju siia jätta.»

Professor Kondori silmad läikisid suurtena ja tänulikkudena.

Jakob mõtles jälle:

«Lõdisen — tähendab, olen olemas!»

«Roomlased!» lisas ta siis tülgastusega.

4

Õhtupoolikul, enne töö algust, läks Jakob veel kord kohvikust läbi. Kuigi aeg oli alles väga varane (kell polnud veel viiski, ametlik sesoon pidi algama aga alles kuue paiku), oli enamik külalistest juba kohal. Piimklaasist kuplid nõristasid läbi lausa kohutavana tunduva

sinise suitsu pisut kaamena mõjuvat valgust. Lälgiti higist, pühiti end värviliste taskurättidega. Vanemate härrade paljad peanupud hõõgusid punakas-tuhmilt ja daamide boad rippusid üle toolikorjude, kohendatud puhuti painduvate ning graatsiliste sõrmede poolt, mille otsad näisid verre kastetuina.

Ja kohe algas jälle tüütav kohaltammumine, mida ta nägi aga nüüd hoopis uues valguses. Igaüks, kes tast möödus, peatus silmapilguks, et heita talle oma küsimust. Kirjanik Sammal, vabrikant Kaalep, kolonel Räägo ja advokaat Siimon... Ja kohe luuletaja Viidalepp... Ja siis — kaupmees Haava, tulundustegelane Rästas oma ülierutatud naisega, pangadirektor Madisson. Ja kujur Schwerkopff, saadetud tänagi noorest, kongus ninaga kunstikooli-õpilasest, keda hoopis edev vanameister kasutas nii ateljees — kivisse raiujana, kui ka kohvikus — malepartnerina. Tuldi ja mindi, tuldi ja mindi. Siis kogunes ta laua juurde kõige lõpuks veel salk tuttavaid daame, kelle käitumine mõjus juba kahtlaselt-neurootiliselt: proua Leti, proua Uuda-Kivimaa, proua Keller ja proua Vilask. Ja olgu küll, et ta oleks nii meelsasti veel veidi istunud, tundis ta siiski, et on viimane aeg lahkuda. Paremale või pahemale vaatamata otse ukse poole sammudes pidi ta äkitselt kujutlema, nagu koosneksid tast maha jäävad ja üliärritatud inimesed sel silmapilgul veel vaid kohutavalt suurtest, meeleheitlikult uudiseid ahmivaist kõrvadest ja valuliselt viltu kistud suudest, mis võivad iga hetk pärani karata ja läbilõikavalt kisendama hakata.

Kuid täna polnud lood toimetuseski just palju teistsugusemad. (Või märkas ta seda kõike ka siin vaid selle tõttu, et ta ise oli oma hädast üle saamas?) Töö käis küll täie hooga, kuid kõigil nägudel lamas juba väsitama kippuv pinge, mis tekitas mulje, nagu oleks siin äsja tublisti pidutsetud. Joonealuse-proua, katkestades hetkeks oma ülipõneva tõlkeromaani dikteerimise, kaotas järje ja ütles talle sosinal, et nüüd see olevat siis tehtud ja härra Salurand ootavat oma kabinetis telefoni juures. Ainult väike jooksupoiss ei lasknud end millestki häirida ja sibas oma igapäevaseid sibamisi — uksest sisse ja uksest välja, toimetajate juurest trükikotta ja trükikojast äratõmbeveergudega piipu imevate korrektorite juurde.

Kirjutusmasinad plagisesid ja läbi õhukeste vaheseinte kostvad hääled lugesid monotoonselt pikki ja lühikesi lauseid, mis näisid oma eraldiolekus mõttetutena, nagu sünnitaks neid kuskil siin läheduses asuv hull aju.

Magister Jaan Siirak (või nagu ta ise end nimetada armastas — Žann Žirakk), põllunduslisa korraldaja, kellega Jakob istus juba aastaid ühes ja samas imetillukeses ruumis, kuulis ta samme ja vaatas üle õla. Tal oli nagu midagi ütelda, ta oli aga tänagi oma ülilaisas tujus ega viitsinud seda teha. Sigaretisuits ümbritses teda nagu vihmale valmistuv pilv. Ja ootamatul kombel oli esimeseks asjaks, mis ta siiski viimaks pomiseda jaksas, sama lühike informatsioon, mille Jakob oli juba joonealuse-proualt hetk tagasi vastu võtnud:

«Jah, nüüd see on siis tehtud ja härra Salurand ootab kabinetis... oma kabinetis... telefoni juures...»

«Kuulsin,» ütles Jakob, mõeldes endamisi, et nähtavasti käib sellel nii ihuliselt kui hingeliselt rasvunud inimesel üle jõu juba seegi, kui ta peab kelleltki teiselt pärit olevas lauses mõne sõna ümber asetama.

«Mhmm...» urises magister Siirak.

Jakob asus laua taha.

Vaikus.

Põllunduslisa toimetaja liigutas end jälle hulga aja pärast ja ütles:

«Naine helistas.»

«Kelle naine?»

«Sinu naine, loomulikult.»

Jakob kortsutas kulmu ja tõmbas käed taskust välja. Aga veel enne, kui ta sai midagi edasi küsida, jätkas magister Siirak jälle laisalt:

«Haige. Palus sind kohe koju minna. Kavatsesin just härra Salurannale teatada. See tähendab — sinu asetäitja suhtes. Ei jõudnud veel. Peale selle nimetas proua midagi... arstist.»

«Miks pagan sa seda's kohe ei kõnelnud!» hüüdis Jakob ärritatult ja haaras telefonitoru. Kuid imelikul kombel oli ta äkki oma numbri unustanud ega suutnud seda kõigist pingutustest hoolimata meelde tuletada.

Magister Siirak protesteeris loiult:

«Kuidas nii, paike?... Ma ju kõnelesin... kohe.»

«Prae-gu!» ütles Jakob.

Viimaks ometi tõusis unustatud mõte jälle teadvusse — neljakohaline arv, mille mälust puudumine oli ta ainsa hetke jooksul üleni higiseks ajanud. Ta helistas ja kuulas närviliselt huuli liigutades juhtmest vastu kostvaid välja-kutsesignaale. Siis käis kerge raksatus, ja Olga hääl hüüdis kuidagi virilalt-hädiselt, otsekui varjaks ta enda tõesti mingi õudse õnnetuse saladust.

«Jah, 27-04 kuuleb.»

«Mina olen!» hüüdis Jakob kähku.

«Jumal! Kus sa hulgud ometi! Igalt poolt . . . olen ma sind taga otsinud. Ei ole ja . . . ei ole. Mu . . . mu . . . piim on kinni!» kurjustati kuuldetorust.

«Mis?» hüüdis Jakob. Ta ei taibanud kohe ja peatas isegi hingamise.

«Mu . . . piim . . . on . . . kinni!» kordas naine. Ja nüüd lisas ta etteheitvalt, nagu võiks ta kõiges otseselt süüdistada vaid Jakobit, oma meest: «Oh jumaluke . . . jumal küll! Mitte tilkagi ei tule. Ja laps aina viriseb . . . tühja kõhu pärast.»

Jakob teadis igasuguste kuulduste järgi, et see pole kaugeltki kerge häda, ometi aga vallutas teda hetkeks kange vajadus pea kuklasse heita ja suure häälega naerma pahvatada. Ta liigutas jälle natuke aega närviliselt huuli ja küsis viimaks:

«Pean siis . . . tulema?»

«Jah, loomulikult! Loo-mu-li-kult!» vastas Olga.

«Ja toon arsti kaasa?»

«Loo-mu-li-kult!!»

Käis veel üks kerge raksatus ja kuuldetoru kõrva juures vaikis otsustavalt. — Noort daami oli tabanud järsku halb ebameeldivus, noor daam oli pahane, noor daam ei soovinud enam jätkata. Ja Jakob pidi ikka kõigest jõust pingutama, et ebaloomulikust koomikatundest kuidagi vabaks saada. Ta läks üsna magister Siiraki selja taha ja ütles:

«Kodus on tõesti väike õnnetus juhtunud. Ole hea ja teata . . . vanale. Ma ei saa enam mahti.»

«Õnnetus?»

«Jah. Midagi . . . mitte just väga tähtsat.»

«Otsekohe. Lõpetan veel selle rea,» ütles magister Siirak.

Jakob lahkus kiiresti. Ta jooksis trepist alla ja kihutas mööda hämarat tänavat paremale. Doktor Kuuma ukse taga peatus ta hetkeks, et veidi hinge tagasi tõmmata.

Ja just siis, just sel momendil, kui hirm naise tervise pärast tas täie suurusega võimule pääses, leidis ta järsku, nagu mingi mõtte ning tunnete vaikselt teed otsiva kõrvalharuna, ka õige lahenduse oma isiklikkudele kahtlustele: j a h, t a t e a d i s n ü ü d, m i s t a p i d i t e g e m a! . . . Ja samuti oli talle nüüd selge seegi, m i h u k e s e saatusliku sammu oli ta kord ammu oma elus astunud!

Arst oli parajasti lõpetanud vastuvõtu ja valmistus kliinikusse minekuks. Kuid ajalehemehe ilmumine näis talle lausa meeldivana, ja ta oli kohe valmis välja sõitma.

Nad tammusid kõrvuti trepist alla, pugesid autosse, nimetasid peaaegu ühekorraga aadressi. Jakob pomises katkendlikult sõnu valides oma nappe teadmisi äkki saabunud häda kohta ja väike mees ta kõrval nohises kuuldavalt. Siis olid nad kohal. Ja teenija, kes tuli neile avama, ütles sosinal, et proual olevat vist väga paha — ta nutvat praegu, ta olevat lausa meeleheitel . . .

Jakob noogutas kärsitult, ei ütelnud aga midagi. Mindi magamistuppa. Doktor Kuum istus voodiservale, kummardas oma kandilisena paistva pea ettepoole ja laskis endale kogu loo veel kord ette jutustada. Jah, jah, jah, nii, nii, nii . . . pomises ta iga natukese aja pärast. Kui Olga lõpetas, pööras ta pilgu kuhugi kõrvale ja ütles:

«Noh . . . vaatame siis, palun.»

Olga punastas, avas hommikumantli. Jakob nägi ta suuri, kangesti valgeid rindu otsekui kusagilt kaugeltkaugelt esile hüppavat ja punastas kohe samuti. Arsti pikad sõrmed libisesid üle tuksuva ihu, kobasid, nagu otsisid midagi. Oli väga vaikne, kõrvalvoodist kuuldus vaid lapse näljast virinat. Siis ajas doktor Kuum enda jälle sirgu, tõstis nüüd päris lahti vajunud hõlmad hoolikalt vaheliti ja ütles rahulikult:

«Jah, see on õige, te olete ennast ärritanud. Aga asi pole kuigi hull. Ma kirjutan paar rohukest . . . ja peale selle — kompressid. Küllap see läheb varsti mööda. Oo-

jah, küllap läheb juba üsna varsti mööda. Ja väike? Terve ikka?»

Kuid ta ei oodanud vastust ja jättis kohe head tervist. Jakob juhtis arsti läbi saali kabinetti. Kui nad kahekesi olid, ütles doktor Kuum:

«Muuseas, kas teil on kah aimu, kui palju on imetajate emade seas kahe viimase päeva jooksul just sama häda esinenud? Massiliselt, härra Karm. Närviline aeg! Vä-ga närviline aeg. Pole parata! Naised reageerivad kohe kogu kehaga. Toimetuseski pole teil veel midagi teada?»

«Oodatakse telefonogrammi,» ütles Jakob ja mõtles ise, et nõnda siis ei saanud too kalavereline meeski end tagasi hoida ja pidi oma küsimuse esitama.

«Oo, siiski! Järelikult on midagi juba sündinud?»

«Jah, lepe on vist sõlmitud.»

Doktor Kuum istus laua taha, võttis sulepea. Väikese ploki enda ette asetanud, valmistus ta kirjutama. Kuid enne veel, kui ta seda tegema hakkas, ohkas ta ja ütles:

«Mmjaa . . . nende mesinädalatega on siis . . . lõpetatud. Tähendab — meie kodanliku korra mesinädalatega. Kahju. Oli see nii hea või halb kui ta iganes oli, aga ta oli siiski . . . meietaolistele bürjeritele kontimööda. Kisklesime, kemplesime, tegime üksteisele vahetevahel haigetki, noh, mis siis! Eks see olnud nii, nagu samas perekonnas ja sama perekonna liikmete vahel. Nüüd aga murravad majja kontvõõrad . . . sealt eeslinnadest ja vabrikuagulitest. Jah, palun, tooge need rohud ära ja homme on loodetavasti häda juba möödas. Lapse pärast ei maksa muretseda — las ta paastub pisut. Ja te ise . . . kui abikaas . . . olge kah tagasihoidlik. See tuleb teie prouale praegusel juhul igatahes kasuks. Viis krooni . . . ühes autorahaga. Kui midagi erilist peaks juhtuma, siis . . . teatage.»

«Tänan,» ütles Jakob.

Doktor Kuum lahkus.

Samal hetkel, kui Jakob oli tagasi magamistuppa minemas, helises telefon. Ja kui ta toru kõrva juurde tõstis, aimas ta kohe, et nüüd siis viimaks pidi tulema selgus, mida kõikjal närviliselt oodati. Teda valdas korraga nagu kerge nõrkusehoog ja ta tõmbas endale taburetti, nõjatades mõlema küünarnukiga vastu kirjutuslaua siledat pinda.

«Kas sina oled, Džäkk?»

«Mina.»

«Siin räägib Žann Žirakk.»

«Jah, lase käia.»

«Just praegu lõpetas vana telefonikõne Tallinnaga. Kui sul juhtub raadio korras olema, siis . . . kuuled juba varsti ka ise. Kõik on joones. See on vastastikuse abistamise leping ja muud midagi. Ainult paar-kolm kindlat baasi . . . muud midagi. Saad aru . . . m u u d m i d a g i. Ühesõnaga — valmis . . . muud midagi. S i s e m i s e l t jääb kõik vanaviisi.»

Jakob sulges hetkeks silmad ja kujutles armsate kaaskodanikkude meeleolu, kui nad hommikul ajalehed kätte haaravad ja . . . loevad. Ja korraga tahtis ta jälle väljas olla, kohvikus või kõrtsis, kus ta võiks inimesi ja nende nägusid näha. Ärevus kasvas tas suurte hüpetega. Ta surus kuuldetoru veelgi kõvemini vastu kõrva ja küsis viivitades:

«Pisut täpsemat teksti . . . on sul ehk võimalik hankida?»

«Hiljem. Praegu mitte!» vastas magister Siirak.

Jakob asetas toru hargile, tõusis, mõtles otsusele, millele ta oli jõudnud hiljuti arsti ukse ees. Ja ühtlasi taipas ta veel, et olukord sellisena, nagu see oli talle praegu selgunud, kergendab suuresti kavatsetava sammu astumist.

Kui naine teda samal hetkel hüüdis, läks Jakob kohe magamistuppa ja ütles õrnalt:

«Noh, kallis, võid olla täiesti muretu. Asi on kõige paremas korras. Vana hea Žann Žirakk helistas praegu. Leping on sõlmitud, ja see on meile kaugelt parem kui üldse oodata juleti. Nii, nii — homseks oled sa jälle . . . terve ja lõbus. Mässu . . . ei maksa karta.»

Olga silmad avanesid pärani ja muutusid siis niiskeks.

«Ju-mal . . . jumal olgu tänatud!» ütles ta siis pikkamisi, surus põse hetkeks mehe käeseljale ja hakkas nutma.

Jakob väljus. Oli vilu õhtu ja karm sügisõhk tungis talle karastavalt kopsudesse. Ta hingas sügavate, pea-

aegu valu tekitavate sõõmudega, laiutas, oleks nagu lahkunud umbsest ning kitsat kongist vabadusse, kus võib end jälle muretuna tunda. Siis hakkas ta minema üha kiiremini, oleks meelsasti kas või jooksma pistnud ja jõudis juba varsti kohviku juurde, mille läikiva klaasukse kaudu pudenes sisse järjest uusi külalisi.

Rahvatung oli suur, kuid ta leidis siiski üsna hea koha ja istus kohe vaatlema. Ja ta mõtles imeliku kahjurõõmuga, et tõenäoliselt ei teata siin veel mitte kui midagi. Kuigi kogu külaliskond istus raskelt ja stabiilselt oma kohtadel, oli tal siiski tunne, nagu võpataksid aeg-ajalt nii mehed kui naised, nii kurameerivad noorukid kui pildiajakirju sorivad vanad tädikesed ja ükskõiksust teeskldevad kaitsepolitseinikud. Ning veel kord kumises läbi ta kõrvade kohtunik Loometi aforism, mis oli teda ta enda teadmata vaevanud kogu eelmise öö ja kogu möödumisel oleva päevagi:

«Lõdisen — tähendab, olen olemas.»

«N-noh? Kuidas läheb?» küsiti äkki.

Jakob pöördus: jah, ta ei eksinud, seal too küünilise kõrend ise seisiski! Sõber laveeris osavalt tihedasti asuvate seltskondade vahel, viipas käega, naeratas, tuli pikkamisi ikka lähemale. Ta oli sirge nagu alati ja galantne nagu alati. Kui ta viimaks pärale jõudis, tõmbas ta endale kõrvallauast üliviisakate kummarduste saatel tooli, istus ja kordas rõõmsalt:

«Noh, kuidas läheb, vana?»

«Ei midagi, ikka väikest viisi,» vastas Jakob ja naeratas samuti.

Kohtunik Loomet valis endale paberossi, süütas selle ja tähendas nagu muuseas:

«Öö jääb selgeks. Homme ehk on maa juba kahutanud.»

Samal silmapilgul läks ettekandja neist mööda, peatus pisut eemal, ütles midagi. Triibulises ülikonnas kõhukas härra tõusis ja tatsas talle järele. See härra oli joonealuse-proua mees ja nüüd läks ta vist naise kutsel telefoni juurde. Paari minuti pärast peab siin igatahes midagi sündima, peab siin kindlasti aset leidma suur muutus, mõtles Jakob. Ja ta ütles, kummardudes teisel pool lauda istuvale sõbrale võimalikult lähemale:

«Hoia nüüd silmad lahti. Ja pane tähele, mis sa näed. Isand Tammekänd kutsuti just praegu aparaadi manu ja varsti peaks ta sealt tagasi olema.»

«Vahest sa ehk ütleksid enne, milles asi üldjoontes seisab?» küsis kohtunik Loomet.

«Ei, see rikub mängu,» ütles Jakob.

Nad vaikisid ja ootasid. Telefonikapis naksatas tuli põlema ja lai räsvavoldiline kukal asetus just tillukese klaasluugi kohale. Härra Tammekännu juuksed olid turris püsti nagu siilil. Järsku ilmus nähtavale läikima õlitatud lagipea, — mees oli vist ootamatult ettepoole langenud. Kuigi kogu madal võlvialune oli täis segast kõnesuminat, näis Jakobile siiski, nagu oleks korraga kõikjale sügav vaikus lasunud. Siis naksatas telefonikapp jälle pimedaks, paks isand kargas avaneva ukse kaudu välja ja sibas kohe lähema laua juurde, kus konutas mõningaid ta suurest tutvuskonnast.

«Algab!» ütles Jakob nagu võidurõõmutsedes.

«Jah, midagi rabavat ta igatahes kuulis,» noogutas kohtunik Loomet.

Härra Tammekänd ajas pea üsna sõbra kõrva juurde, välgutas silmi, sosistas, noogutas kähku-kärmesti. Ta oli väga ärritatud ning lõkendas tulipunasena. Ja sama ere värvus ilmus varsti kuulajagi näkku. Kummardus lähemale veel paar pead, siis veel paar, ja siis tõusis keegi koguni püsti. Malemäng naaberlauas jäi seisma ja must vanker kukkus külili ning veeres põrandale. Hetkeks või teiseks vaikisid nii kuulajad kui kõneleja, vaatasid üksteist, niisutasid erutatult huuli. Siis tõstis paks isand õlad kõrgele ja vadis pisut taarudes läbi ruumi, laudkonna juurde, kust ta oli äsja lahkunud ja kus näis juba tekkinud olevat vaistlik aimus.

«Noh?» küsis Jakobile tuttav apteeker, lastes härra Tammekändu endast suure hädaga mööda. (Nad olid mõlemad väga paksud ja silmapilguks surusid nende kõhud vastamisi nagu kaks täispuhutud hiiglasuurt kummipalli.)

«Plämm! Valmis!» vastas härra Tammekänd, ajas huuled torru ja istus raksatades toolile, et kohe sosinal jutustama hakata.

Vaevalt viie minuti jooksul teadis sellest verivärskest

uudisest kogu sajapäine külaliskond. Inimesed tõusid ja läksid kõrvallaudadesse; sealt tõusti omakorda ja mindi kolmandasse, neljandasse ja viiendasse lauda; neist laudadest viidi sõnum kärmesti edasi tuttavategi tuttavate juurde. Sumin muutus imelikult laineliseks, näis paisuvat ja mõõnavat, kippus korraks isegi üsna vaikseks jääma. Kramplikult kokku surutud näod venisid tillukeste nõksude haaval pikemaks, sedamööda, kuidas kuulduga harjuda suudeti. Siis kukkus ühel ettekandjal midagi maha ja kõik oleksid nagu võpatanud: «Vaikige juba — ärge segage meid, teie seal!»

Kohtunik Loomet, kellele oli samuti suur uudis kõrva sosistatud, aina tiirles oma kohal, vahtis ringi, ei tahtnud nagu midagi kaotsi lasta. Jakob küsis endalt mõttes, et kas ehk sõbergi märkab praegu seda ootamatut ja võõrastamapanevat ilmet, mis paistis pikkamisi üldiseks muutuvat. Et kohtunik Loomet ikka veel midagi ei lausunud, ütles ta viimaks ise:

«Eks ole, vennas, neid kõiki oleks nagu ninapidi veetud? Nad on ju lausa . . . pettunud.»

«Kui inimesed on ligi nädal aega midagi oodanud, midagi, milles nad arvasid end üsna kindlad olevat, ja kui asi siiski hoopis teisiti — kas või paremini — läheb, mida sa neilt inimestelt siis veel nõuad?» ütles kohtunik Loomet filosoofiliselt.

Jakob jäi veel väheks ajaks kohvikusse, nautis seal üha edasiarenevat moondumist kuni selle kõrguspunkti jõudmiseni ja lahkus siis. Viinud retsepti apteeki, ruttas ta kohe mööda peatänavat alla.

Ta läks esmalt otse edasi, pöördus siis pahemale, jõudis tühja turuplatsi äärde. Läbi kitsa kõrtsiukse langes hallidele tänavakividele tükk tuhmi valgust ja äkki visati trepist alla purujoobnud mees, kes hakkas kohe kõigest kõrist laulu möirgama.

Peale mõneminutilist otsustavat sammumist jõudis Jakob jõekaldale, läks seda mööda veidi aega edasi ja nägi varsti ujuksilla pontoone pimedusest enda ette kerkivat. Need olid nagu hiiglasuured, ridamisi veepinnal lebavad loomad, ja üsna tillukesed murdlained löid neid kuuldavalt. Hele täiskuu paistis talle kuklasse, joonistades sillutisele tohutu varjulahmaka, mida ta

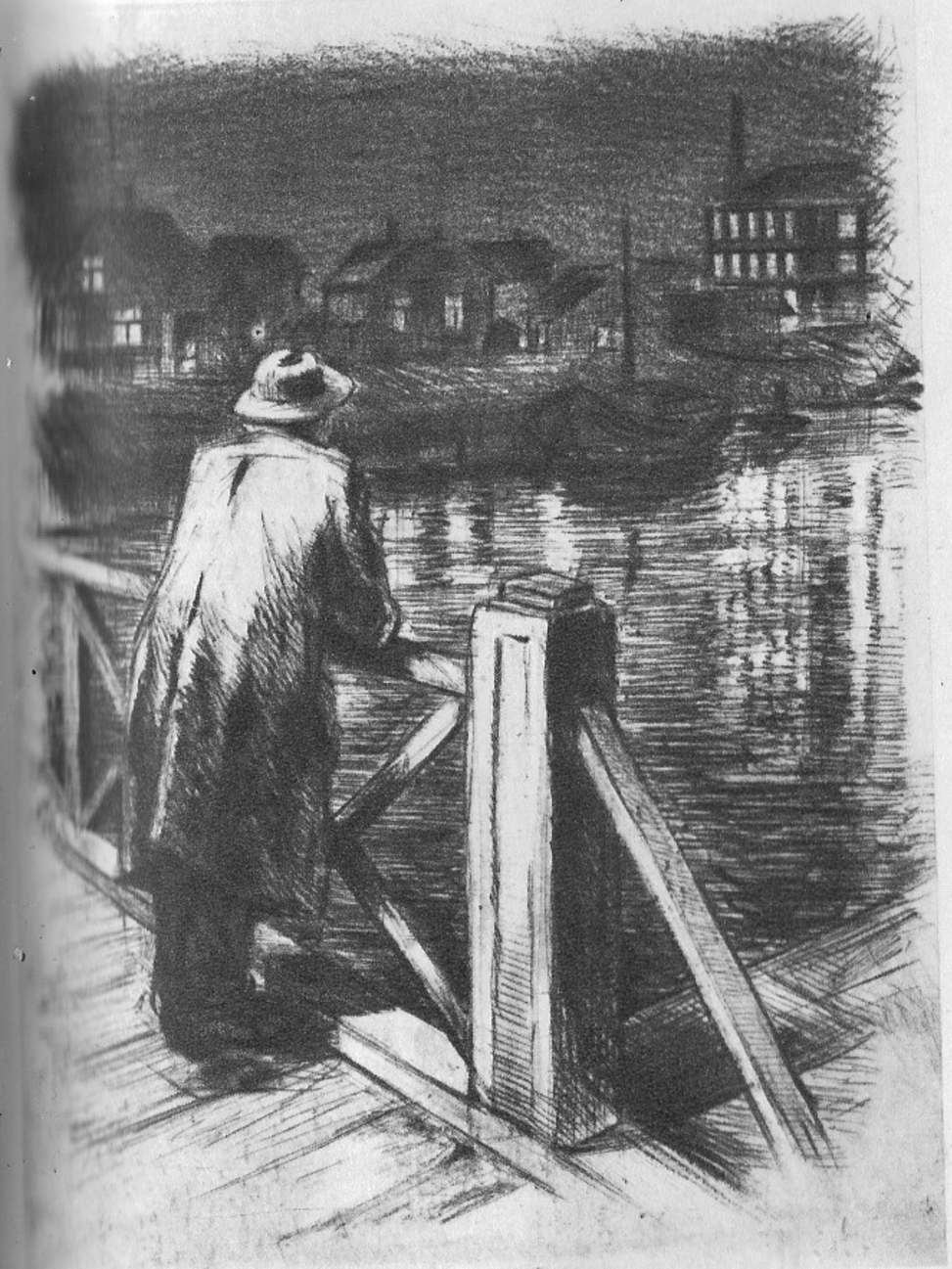

tõukas mööda munakive edasi kord ühe, kord teise jalaga.

Ja Jakob jõudis silla otsa juurde. Ta pidi just peatuma, kui ilmus vastaskaldalegi tume inimkogu. Jõgi oli kitsas ja ta nägi selgesti: see oli kõrget kasvu ja väga laiade õlgadega mees, kes hoidis pead veidi viltu ja käsi sügaval püksitaskutes. Tulija nägu oli suur ja näis heledana, ja sel silmapilgul, kui ta sillale astus, muutusid ta sammud kuuldavaks ja kõmisesid mingi suurendatud, nagu ümmarguselt veereva helinana üle Jakobi, vaikiva südalinna poole, mis näis kohe valvsalt kuulama jäävat.

Ilma et ta oleks isegi seda märganud, pistis Jakob samuti käed taskutesse, õiendas kaela samuti pisut teisele õlale ja läks samuti edasi. Ja nüüd oli see nagu mingi sõlmiline rodu: sealtpoolt kaldalt tulija vägevad sammud mahutasid parajasti endi vahele Jakobi hoopis nõrgema astumiskaja, surudes seda, hoides seda nagu vormiva raami vahel. Vesi pontoonide ümber loksus pigimustalt. Puhus kõledavõitu septembriöö-tuul, mis lõhnas tolmu ja vanade majade järele.

Korraga tundis Jakob oma ettepoole vimma hoiduvaid õlgu veidralt kuumaks minevat: Jumaluke . . . jah . . . ta ei võinud ju eksida, — see, kes talle sealt praegu lähenes, oli ju tema isa, vana rauatreial, keda ta polnud kohanud enam ligi kolme aasta jooksul! Ta süda hakkas väga kärmesti tuksuma ja miski ta põlveliigeste ümbruses tõmbus kõvaks, muutes kõnnaku puiseks ja kangeks. Siis tasandas ta käiku, vaatas taati sügavale laubale surutud kaabuveere alt ja ütles järsku häälega, mille mannetus üllatas teda ennastki:

«Tere, isa.»

Laiaõlgne mees võpatas, virgus mõtteist, peatus silmapilkselt. Ta kõrgete sarnadega nägu pöördus pikkamisi. Jakob nägi, et ta oli endale muruja lõuahabeme kasvatanud, mis ulatus kuni mütsi alt välja paistvate valgete juusteni. Ja alles hulga aja pärast ütles isa, seades pea veelgi enam viltu:

«Näe, see oled ju sina, poiss. Tere.»

«Mina jah,» noogutas Jakob.

Vaikus.

«Mõtlesid ehk jälle korraks ... kojugi sisse astuda?» küsis isa väga pikana paistva pausi järel ja nüüd kuuldus ta häälest nagu tagasihoidlikku usutlemist.

Jakob võpatas tahtmatult, vaatas oma jalgade ees laiuvale pimedale sillale. Talle näis äkitselt, nagu oleks ta vaimuna hiilides kuhugi minna tahtnud, nagu oleks teda aga tabatud ja nagu seisaks ta nüüd üsna paljana ja esilekistuna tuhandeküünlaliste lampide kiirguse all. Ja ta ei katsunudki enda eest enam midagi salata: Jah, see oli nõnda, ta oli otsustanud koju isa ning venna juurde minna, et nende kaudu võidule sammuvale töölisklassile ... kätt pakkuda — võtke mind vastu ja ma katsun teid teenida nii usinasti ning alandlikult kui ma vähegi veel suudan! Oli see olnud nii, nagu ta alles paar tunnikest tagasi kujutles: sügav arusaamine, põhjani ulatuv murrang ning uuestisünd? küsis ta endalt äkki küünilise otsekohesusega. Ja hetke pärast täiendas ta veelgi seda küünilist otsekohesust, astudes järgmisegi sammu: «Või põhjenes mu otsus siiski vaid vapustaval hirmutundel, mis lasus kogu piinleva vana maailma kohal ... kuni tänase lahenduseni?»

Seda mõeldes muigas Jakob süüdlaselt ning kõverait, ja kui isa talle ikka veel otsa vaatas, tõstis ta pikkamisi pea. Suunates pilgu pimedusse kaduvale jõele, tajus ta samal ajal ebamäärase häbitundega, et õieti oli ta oma siiatulekuga hilinenud, et praegu polnud seda ju tõepoolest enam vajagi. Ja korraga oleks nagu ta peast lahkuma hakanud sinakas suitsuvina, mis oli teda uimastanud kogu viimase nädala.

«Kavatsesin jah ... kõige lähemas tulevikus. Eks näe, millal selleks just mahti leidub,» ütles ta siis viivitades.

«Praegu hulgud vist niisama sihitult?» küsis isa.

«Jah,» ütles Jakob, muutudes aina enesekindlamaks, ja seletas kohe pikemalt vaid reetvale inimesele omase soravusega: «Õieti ... olen ma kavatsenud seda juba sada korda. Ja kogu perekonnaga ... Sest sina, nagu ma mäletan, pole ju näinud veel mu naist ega mu lastki. Elu kaob ju nagu liiv sõrmede vahelt. Saad vaevalt silma pilgutada, kui aasta on juba möödas. Ema käis mõni nädal tagasi meil külas, — miks sina ja vennas temaga kah kaasa ei tulnud? Või peate mind juba ... liiga võõraks ja mittesallitavaks endile, tõsistele proletaarlastele?»

Ta katsus naeratada, kuid see ei õnnestunud.

«Tee oleks meil nagu päris ühepikkune,» ütles isa aegtaselt, kuid ometi polnud ta hääles märgata pisimatki vihavaenu: ta rääkis asjalikult ja kainelt, nagu peaks ta vaid mõtte selle loomuliku lõpuni välja viima. «Vanasti oli see küll nõnda. Ja sel ajal käisid sa meid vaatamas üsna tihti. Ja-jah, ja-jah ...»

«Varsti me tuleme päris kindlasti,» ütles Jakob. Ning püüdes seda ebasobivat kõneainet lõpetada, küsis ta kohe: «Kuhu sina's veel nii hilisel kellaajal lähed?»

Isa vaikis jälle hulga aega, enne kui ta viimaks vastas: «Töölismajja. Eedi võeti pool tundi tagasi kinni.»

«Eedi ... võeti kinni? ...» ütles Jakob.

Jõgi auras ja hingas pimeduses. Üks pilvetükk libises kuu ette.

Ja Jakob, oskamata enam midagi leiutada, pöördus pikkamisi minekule. Ta oli käed meeleheitlikult rusikasse surunud ja oleks valju häälega nutta tahtnud — kõigest südamest, kogu oma hingest.

«Niisiis ... niisiis ... ollakse ennast juba kokku võtmas ja oma seisukorda kindlustamas ...» mõtles ta pikkamisi ja märkas korraga, et venna vangistamine tundus talle ootamatult loomulikuna.

Ning siis mõtles ta veelgi edasi:

«Pole midagi parata, maailmal on ju ikka harjumus ... kaitsta end võimuletikkujate rünnakute vastu ...»

Lahkuti sillalt. Ja ta ütles:

«Jah, nõnda see on ... Head tervist, taat.»

«Nägemiseni, poja ... n ä g e m i s e n i,» noogutas isa, pöördus pahemale ja kadus kohe udusesse pimedusse, mis näis üha tihenevat.

Oskar Tiitus astub üle läve

1

Oskar Tiitus käis kiiresti, kordagi tagasi vaatamata. Ta oli rusikas käed vastu taskupõhja surunud ja märkas alles nüüd, kuidas jahe riie ta paljaste sõrmede all õige veidi rõskeks tõmbus. Kuid ilm oli ikka veel väga külm: algav öö hingas karmi põhjatuult, lumi kõnniteedel krudises läbilõikavalt, otsekui sõtkuksid jalad kogu aeg tuhkpeenes klaasipurus, järsud iilingud keerutasid nurkade tagant ja pimedate hoovide sügavusest esile valgeid pilvekesi. Juba keskpäevast saadik võis aimata ammuoodatud pöördepunkti lähenemist, mida registreerisid kraadiklaasidki — alles hiljuti näitasid nad kolmkümmend kaheksa pügalat alla nulli, nüüd aga seisis elavhõbe ligi viie kriipsuvahe võrra kõrgemal.

Aeg oli veel varajane, kell hakkas kaheksa saama; ja Oskar Tiitus mõtles pisut väsinult, et koosolek, millest ta peab osa võtma, algab seega alles poole tunni pärast. Ta kehitas õlgu: jah, pagan temast aru saab, sellest kaasvilistlasest-linnapeast ja tema mahedast kutsest: «Vana sõber, kas sa võiksid täna õhtul osa võtta ühest omavahelisest nõupidamisest... vilistlaskogu juhatuse liikmena muidugi...» Kuid sellest hoolimata, et ta ei osanud säärasele ootamatusele endiselt seletust leida, oli tal siiski ka praegu veel tunne, nagu peaks ta olema väga ettevaatlik, et tagasi tõrjuda kuskil valmivat rünnakukatset. Raksatasid pakasest piinatud seinad ja kõrge tähistaevas näis õige veidi rohekana, otsekui langeks talle linna ümbritsevate lumelagendikkude nõrka vastuhelki.

Pikk mees Oskar Tiituse kõrval — advokaat Suurkask — liigutas end järsku kogu ülakehaga, raputas

õlgu, tõmbas pea veelgi sügavamale kõrge karakullkrae varju. Ja korraga pomises ta külmast pragunevate huulte vahelt:

«Kuulsin just enne väljatulekut päevauudiseid. Kuidas nad küll ... valetavad!»

Advokaat Suurkask vandus jämedalt, liigutas end veel kord. Ja jälle tundus Oskar Tiitusele ääretult veidrana, et mees, kes ostis endale alles paar aastat tagasi maale talu, on nüüd muutunud niisuguseks pahempoolseks, niisuguseks v e e n d u n u d pahempooleks pealegi, kellele olevat viimasel ajal (tema enda jutu järgi!) silma heitnud isegi nood terase haistmisega mehed, keda hakkas üha tihenevates salkades nähtavale ilmuma — kõikjale, kuhu kogunes rahvast, küllap vist ... kirikutessegi.

Kui nad olid jälle ivake maad vaikides edasi sammunud, jätkas advokaat Suurkask:

«Jah, kahju, et ilmad ikka veel järele ei anna. Need tapvad olud pidurdavad suuremaid operatsioone ja niiviisi on härradel kindralitel aina enam võimalust meeleolu luua ja täiest kõrist oma luiskamisi luisata. Teisest küljest muidugi tuleb karta ka lõplikku sula. Maastik Soomes on veerohke ja strateegiliselt häid võimalusi pakkuv ... sellele, kes asub kaitseseisukorras. Aga ... noh ... lõpuks ei tähenda ju seegi mitte midagi rohkemat kui ... pisut enam pingutusi. Lõpp kujuneb ühesuguseks kas nii või teisiti. Eks ole ju, vennas?»

«Mnjaah, selles pole küll vähematki kahtlust,» ütles Oskar Tiitus.

Advokaat Suurkask ägestus nüüd selle kõleda, nagu kiirustava ägedusega, mis jättis sõbra tänagi täiesti külmaks. Ta ajas pea jälle krae varjust välja ja näis nõnda veelgi pikemana, nii pikana, et teda vaadates meenus tahtmatult rahukohtunik Loomet, see viimasel ajal üha veidramaks muutuv naljavend. Ta kandis sügavale üle kõrvade tõmmatud randlasemütsi, ligi kandadeni ulatuvat laialõikelist palitut ja suurte punaste ruutudega villast salli, mis tungis hooletult kohlu hoidudes palituhõlmade vahelt välja. Ta piklikku ja paksusele kalduvat nägu ehtisid kitsad vurruribad nina all ja kitsas kiilutaoline habe lõua otsas, mis tegi ta hoopis vanemaks kui ta tõepoolest oli.

Kui nad järgmise gaasilaterna alla jõudsid, pööras advokaat Suurkask krae vihase liigutusega alla, õiendas silmapilgu jooksul reumaatilist selga ja turtsus südametõlega:

«Jah, kuidas seal ... küll valetatakse! Lihtsalt — piinlik. Moodsa aja jahimehejutud ... algusest lõpuni. Ja kõige toredam on muidugi see, et meie juures käib ja kõnnib küll ja küll inimesi, kes seda kõike usuvad. Ja veelgi enam — kes ei suuda üldse aru saada, et võiks leiduda ka keegi selline, kes seda mitte ei usu. Jäle! Ja see olevat ... kahekümnes sajang, kui ma ei eksi.»

«Sajand,» ütles Oskar Tiitus.

«Sajand ... jah ... kurat!» ütles advokaat Suurkask. Ja kohe edasi ikka sama ruttava hooga: «Kõige hullem on see, et suurem osa selliseid uskujaid kuulub just meie kilda. See tähendab — sinu ja minu kilda. Tohtrid, advokaadid, ülikooli õppejõud — alates väikestest assistentidest ja lõpetades suurte ja tähtsate professoritega. Jõgedest ehitatavat üle sildu rahulikkude külaelanikkude vaevaga; Punaarmee üksused minevat lahingusse eesaetavate puust tankide varjus ... Ptüi! Vaata, vennas, vahel on mul küll niisugune tunne, et ühel meie nõndanimetatud intelligendil on otse nutmapanevalt lihtne langeda haritlase tasemelt tavalise külamoori tasemele.»

«Võib-olla, võib-olla.»

«Ja peale muu veel muinasjutud ründajate viletsast relvastusest. Naeruväärne! Isegi nüüd veel aetakse loba plekist püssidest ja pettekahuritest, mis kujutavat endast ainult lafetimudelitele asetatud palke. Aga kui kord aeg kätte jõuab ja täie kämblaga patsakas pähe langeb ... Siis muidugi pistetakse röökima!»

Oskar Tiitus noogutas, kuid ei vastanud enam. Ja lõpuks: mis ta pidi siin veel vastamagi? Kõik need kõmulised jutud, mida sõber praegu korrutas, ei suutnud tas viimasel ajal enam kuulamishuvigi äratada, liiati siis veel vihastada, — juba sügisest saadik levitati neid küll niisuguses, küll teistsuguses järjekorras, küll niisuguse, küll teistsuguse kangusekraadiga. Ja oli siis selleski midagi imestamisväärset, et sellisele kõmule leidus rohkesti pinda, rohkesti söödamaad, kus kultiveeritavad pisikud vajaliselt arenemisvõimalust leidsid? ... Ja alles siis,

kui nad jämeda kuulutusetulba juurde jõudsid, naeratas ta jälle ja ütles:

«Noh, mis seal ikka! On ju täiesti loomulik, et iga režiim püüab end kaitsta kuni viimase minutini. Kas või küünte ja hammastega. See, mis praegu käib, on isegi rohkem kui võitlus elu ja surma peale. Ajalugu on ka Balti eluruumis pööret tegemas, ja seda... ei tohiks küll keegi unustada. Muide, kas sa oled kunagi näinud inimest, kellel on harjumus kanda oma pead liiga ette kummargil? Noh, ütleme — ripakil rinna najal?»

Advokaat Suurkask noogutas.

«Olen. Muidugi olen.»

«Nii,» ütles Oskar Tiitus ivakese aja pärast. Ja lisas, sest sõbra läbi külma pimeduse vahtiv pilk näis jonnakalt seletust ootavat. «Siis oled sa ehk sedagi näinud, kuidas seesama ripakil peaga mees võtab äkki nõuks — võimalikult sirgeks muutuda?»

«Võib-olla. Jah, võib-olla,» ütles advokaat Suurkask.

Ja Oskar Tiitus lõpetas oma mõttekäigu, ehkki ta oleks jälle kõige meelsamini vaikinud.

«Säärasel korral oled sa ka k i n d l a s t i märganud, mis selle ripakil peaga mehega t õ e l i s e l t juhtub.»

«Noh, mis temaga siis tõeliselt juhtub?»

«Juhtub see, et ta ei muutu kaugeltki sirgeks, vaid paindub ainult... teistpidi kõveraks. Enne oli pea liiga ette poole kummargil, hiljem sirgub aga pea liiga tahapoole.»

«Sõnades on ju kõik selge, aga selle pika jutu kauge sümboolika... kahjuks mitte,» ütles advokaat Suurkask pärast hetkelist mõtisklust ja kehitas pahuralt õlgu.

Käidi jälle pisut aega vaikides, hingamisest tekkivad aurupilved näo ees. Ja Oskar Tiitus mõtles ka täna sedasama pisut kiuslikku mõtet, mis vaevas teda alati, kui ta selle oma pahempoolsusest liiga silmatorkava hooga kõneleva sõbraga kokku juhtus. «Kas oleneb Peeter Suurkase meelsus loomusunnilisest vajadusest kõige olevaga opositsiooni asuda? Kas see on vahest koguni üsna tavaline, ehkki raskesti seletatav poos? Kas see on tõesti päris ehtne sisemine hoiak, mida ta ei suuda kurjalt piiluvate kaaskodanikkude eest varjata ka mitte nüüd, väljasaatmise ja pagendamise ajajärgul, mil sellist radikaalsust isegi tema enda lähemas tutvuskonnas valjult

hukka mõistetakse? Ja nagu võlutud hetkeks sõbra silmanähtavast kindlameelsusest, nihutas ta enda sellele pisut lähemale ning ütles viimaks:

«Kas sa siis ei mäleta, kuidas needsamad inimesed, kes propageerivad praegu suguvendadega kaasalöömist, olid valmis mõni kuu tagasi isegi kõhtu vastu maad litsuma, et mitte liiga silma paista! Mida kardeti, mille ees alati üle korduvaid hirmuvärinaid? Ja nüüd? Papist või plekist tankid, aeroplaanid, mis ei kõlbavat kuhugi, distsipliinilagedus, madal võitlustase, välihospidalid, kus opereeritavat sae, kirve või kööginoa abil. Hurraa... surume merre! Noh, kas see pole siis sama, mis lugu mehest, kelle pea on rippunud kogu aeg vastu rinnakonti ja kes võtab nõuks sellest ja sellest silmapilgust alates sihvakaks kavaleriks muutuda? Tegelikult muututakse vaid... vigaseks mööda antagoonseid lihasgruppe.»

Advokaat Suurkask hõõrus rõõmsalt käsi.

Veidi hiljem piibu süüdanud ja seda suure hoolega imema hakanud, noogutas ta nõus olles:

«Jah, see on õige! Täiesti õige! Nii näib see küll olevat, kui ehk mitte... enamatki ütelda!»

Varsti jõudsid nad pärale. Kell lähenes juba poole üheksale. Nad pidid hulga aega mööda hämaraid trepikoridore üles ronima, neljandale korrale, kuni nende ette ilmus viimaks valge uks läikiva messingsildiga: «E. Ü. S. Üksmeel.» Väike hallis ülikonnas noorliige avas neile kohe ja ütles äreva kärmusega, ilma et talt veel midagi oleks küsitud:

«Palun juhatuse tuppa. Teised on ammugi kohal.»

Oskar Tiitus, kiskudes külma palitut seljast, küsis uurides:

«Kes nimelt?»

«Kõik,» ütles noorliige, tundudes nüüd juba õige salapärasena.

Ja advokaat Suurkask turtsus äkki kurjalt:

«Ära... veiderda! Tuleb sind... nähtavasti... üle anda kuhugi korporatsiooni. Kõlbad kindlasti rohkem rebaseks kui... Muuseas, kas sinu enda vanamees — see tähendab isa — on kah väljas... kui sa ehk lahkesti teatada suvatsed?»

Poiss, kaotades tasakaalu, hakkas kogelema. Kuna karm vilistlane vahtis teda lausa hävitava pilguga, sai ta vastata alles hulga aja pärast:

«Jah, on küll. Ta tuli just enne teid.»

Oskar Tiitus seisis selle omapärase kõneluse ajal peegli ees ja kohendas juukseid ning kaelasidet. Sõber Suurkask, tema ise, doktor Leesik... küllap vist teisigi nõndanimetatud avaliku elu tegelasi, — nähtavasti pidi siin tõesti arutusel olema selliseid küsimusi, mis nõudsid nii laialdast osavõttu. Muidugi ka härra linnapea, see käesoleva silmapilgu kõige raskem kahur seltsi rohkearvulises vilistlaskonnas, mõtles ta mingisuguse veidra kahjurõõmuga, mis hakkas tas ootamatult tekkima.

Suundudes kohe läbi suurte ning tühjade ruumide, lüües aeg-ajalt vastu toolide ridu, mis asetsesid piki seinaveeri, jõuti hetke pärast juhatuse tuppa. Raskete klubitoolide kohal venis tihe suitsupilv ja sama tihe suitsupilv ulatus kõikjale mujalegi: lauani, mille serval põles rohelise kupliga lamp, nurkadesse, kus mustasid riigitüüril istuvate meeste kipsbüstid, laia kolme poolega aknani, mille ette oli tõmmatud paksust hallist papist pimendamisruloo. Õlimaalid paistsid tuhmilt tapeedilt vastu nagu läbi seinast välja imbuva hämaruse. Poolpunakas vanamoeline raamatukapp oli pisut viltu vajunud — koid olid talle aastate jooksul liiga teinud ja üks tema auklikuks puuritud jalgadest oli mõni aeg tagasi kokku varisenud.

Varem kohalolijad kergitasid end teretamise ajal ainult paari tolli võrra — kobistati jalgadega ja liigutati pisut vimma tõmbunud turje. Kirjanik Sammal, säbrus juuksed kohevil ümber pea, jutustas midagi ülierutavat oma 1905. aasta mässumehetegevusest; kirjastusäri direktor Kuusik nahises läbi pisut läikivate huulte, mille vahel kõikus pruun sigarillo; toimetuseliige Jakob Karm vaikis ja kuulas tähelepanelikult teiste vestlust; linnapea — tuntud internist doktor Pinka — puhastas prille, lühinägelikud silmad abitult vidukil; kroonuprofessor Ralf Kondor püüdis nagu tavaliselt kõigile järele kiita; kolonelleitnant Rajandi liigutas aeg-ajalt labajalgu, et kuulda kontsade külge kinnitatud kannuste kõrinat; keegi haigutas; kohtunik Loomet keerutas põidlaid, vahtides läbi ripsmete

kolme noorukit-üliõpilast, kes kuulusid nähtavasti vanemate kohalviibijatega mingisugusesse ühtsesse aktiivi. Siis tekkis lühike paus. Ja linnapea, kes oli prillide ninale tagasiasetamisega ühel ajal oma alatise väärikuse jälle kätte saanud, tõmbus sirgu ning ütles kroonuprofessor Ralf Kondori poole:

«Võiksime vist alustada?»

«Jah,» ütles kirjanik Sammal oma tavalise, nagu endastmõistetava ettetükkivusega, katkestas kohe vestluse ja lisas poisilikult-romantiliselt naeratades: «Võiksime alustada jah... oma... nõnda-ütelda... konspiratiivse koosolekuga. Nagu te kõik loodetavasti teate, seisab asi selles, et...»

«Oleks vist tõesti kõige parem, kui härra Sammal esitab tänase kokkutuleku mõtte ja otstarbe kohta pisut ülevaatlikuma seletuse,» üles kroonuprofessor Kondor.

Linnapea noogutas:

«Palun. Ainult — katsume ehk rutata. Mul on täna õhtul vaja osa võtta veel kahest koosolekust. Kõik on ju nii pilla-palla. Päris häda. Oleme siis teie teenistuses, armas härra Sammal.»

«See kavatsus, mille kohta me peaksime täna ühiselt seisukoha võtma, tekkis õieti kahe või kolme väga lähedase inimese omavahelisest mõtete vahetamisest,» ütles kirjanik Sammal. «Ja üks neist kahest-kolmest inimesest oli... nõnda-ütelda... käesolevate sõnade autor. Varsti on nimelt meie vennasrahva suurima kunstniku — te ju teate, kellest ma praegu räägin — seitsmekümne viies sünnipäev, ja... käesolevas olukorras oleme me otse kohustatud seda kuidagiviisi eriliselt ära märkima. See tähendab — mitte nii, nagu see sünnib sääraste tähtpäevade äramärkimisega rahulikul ajal. Te ju mõistate mind...»

Selle sissejuhatuse järel tuli pikk ja pateetiline ettekanne hõimutunnetest, verest, mis on kindlasti paksem kui vesi, sügavast ning puhtast kangelaslikkusest ühelt poolt ja toorest ning hoolimatust jõust teiselt poolt. Sõnad hüppasid üle habemetüükaliste huulte, sõnad kukerpallitasid, sõnad ristlesid suitsuses õhus edasi-tagasi, sõnad mänglesid ja sõnad edvistasid. Ja hääl, mis neid sõnu ütles, sügavale rinnakoopasse taganenud,

kõmisev, kõnelda armastava ja oma kõnelusest harduva mehe hääl — see aina lainetas, see aina voolas.

Oskar Tiitus kuulas suletud silmi ja mõtles endamisi, et see väike inimrühm, kes teda praegu nii eest kui tagant, nii vasakult kui paremalt ümbritseb, peaks kuuluma õigupoolest möödunud aastasaja lõppu, mitte aga ühiskonda, kus on juba ammust ajast rääkima õpitud isegi klassivõitlusest, isegi sotsiaalseist kihtidest ja nende omavahelistest suhetest. Ja kus on lühikese aja jooksul üle elatud koguni kaks revolutsiooni! . . . Ta meel muutus imelikult kurvaks ja ta kavatses korduvalt tõusta, midagi naeruvääristavat ütelda ja oma teed minna. Ning korraga ei saanudki ta kuidagi teisiti, kui pidi esitama ootamatu küsimuse, küsimuse, mis äratas vastupinge juba oma julge ning pisut loikava tooniga:

«Tähendab — meie siin alustame nüüd s e d a välispoliitikat, mida meie praegune siseasjade reguleerimisel nii kangesti uljas ja vahva valitsus ei julge kõi-ge-le vaatamata avalikult omaks võtta?»

Tekkis hetkeline paus: toimetuseliige Jakob Karm vaatas häbelikult kuhugi kõrvale, otsekui oleks teda ootamatult tabatud; kroonuprofessor Kondor läks üleni punaseks; kirjanik Sammal vaikis poolel lausel ja liigutas kramplikult põselihaseid — ta ei suutnud kunagi taluda inimesi, kes polnud temaga ühel nõul; linnapea tundis end samuti ebamugavalt ja võttis jälle prillid ninalt, et neid veelgi usinamini puhastama hakata; mustjaspruun sigarillo kirjastuse direktori Kuusiku paksude huulte vahel tegi järsu nõksaku higist läikiva ninaotsa suunas; advokaat Suurkask vedas oma voldilise näo tigedale naeratusele; kolme noore üliõpilase laevalgustust peegeldavad silmad puurisid Oskar Tiitust kuidagi uurides-usutledes: nad pidid endi arvates selle mässumeelse ebapatriootlikult meelestatud vilistlase tähtsamad välistunnused hästi sügavale meelde suruma . . .

Kirjanik Sammal kogus end kõige esimesena ning ütles viimistletud selgusega, nagu koosneksid ta sõnad kõvast ning hõõguvalt läikivast massist:

«Ei-ei-ei, — te saate minust valesti aru. Välispoliitikast ei tohi käesoleval korral juttugi olla. See on ikkagi vaid siiras ning südamlik sõpruseavaldus praegu rasskeid aegu üleelavatele vendadele, mille me aga teatud asjaolude sunnil peame peitma pisut teistlaadi väliskoorde. Ja pealegi . . . milleks me peaksime's kartlikud ja arad olema? Kas te siis ei tea, et neid meie võitlevaid vendi tervitasid sõja puhkemisel isegi säärased riigid ja rahvad, kes pole meist . . . põrmugi paremas seisukorras? Jah, mitte paremas seisukorras, vaid . . . niisama halvas. Ma usun, mul pole siinkohal vist vaja nimetada, missuguseid riike ja rahvaid ma praegu mõtlen . . .»

«Niisama halvas?» kordas Oskar Tiitus ja mõtles ise, et käesolev kõnelus on täiesti asjatu. Kuid nukrusega segatud vaenutunne nende inimeste vastu süvenes tas üha enam ja ta teadis, et ta ei saa end paremagi tahtmise juures tagasi hoida. Tundes endal kõigi teiste toasolijate kord-korralt umbusklikumaks muutuvaid pilke, lisas ta ikka ühesuguse häälekõlaga: «Niisama halvas? Noh, ma ei leia, et me peaksime oma seisukorra üle eriliselt nurisema. Vastuoksa — me peaksime selle üle küll rõõmu tundma.»

«J-jah . . . rõõmu tundma . . . Muidugi, kui just sellest küljest võtta . . .» pomises linnapea, kuid ei katkestanud ka nüüd veel usinat prillide puhastamist.

«Kur-r-rat küll — me oleme tõesti liiga kartlikud ja arad . . . vaat mis! Kõi-ge kartlikumad ja arad, jah . . . häbi, häbi, häbi, häbi!» hüüdis professor Ralf Kondor ootamatu ägedusega ja lõi rusikaga vastu lauda.

«Seda . . . seda . . . seda . . . me oleme alati olnud. Või . . . või . . . mõned meist!» ütles kirjastuse direktor Kuusik, vajudes kohe jälle lõdvalt vastu toolikorju.

«Härrad kaaskodanikud, minu arvates pole siin niivõrd tegemist argusega kui veendumuste küsimusega!» ütles advokaat Suurkask äkki kuidagi veidralt-eriliselt läikima hakkavate silmadega.

«Veen-du-muste!» pomises keegi kurjalt.

«Kurb on lihtsalt vaadata, mihukesi vastutustundetuid noori haritlasi meil siiski leidub . . . Kuigi ainult — käputäis. Õnneks . . . käputäis!» sõnas kirjanik Sammal.

«Jahaa — käputäis!» ütles kohtunik Loomet kahemõtteliselt ja naeris kohe oma tavalist pilkavat naeru.

Oskar Tiitus kuulas rahulikult, kuid ei vastanud enam. Seisak oli läbi, kogu maailm liikus ja kääris, et sellest

liikumisest mitte iialgi enam välja tulla vana näoga: need inimesed siin aga elasid nagu kuskil kuumaastikus ega osanud järeldusi teha isegi kõige selgemate faktide najal! Ja selsinatsel külmal ja karmil õhtul tundis ta selgemini kui kunagi varem, et suurem osa sellest nõndanimetatud vabameelsest ning progressiivsest kihist, kelle hulka kuulus seegi sumisev rühmake, jääb paratamatuli edasitormava arenguvankri rataste alla, muljutakse puruks, kaotab varsti isegi õiguse eksisteerimiseks ning ühiskondlikuks olemasoluks. Jah, ta kaotab selle õiguse . . . või ta juures peab aset leidma ime: põhjalik, vapustav, kogu hinge ja ihu haarav uuestisünd, mis võib aga tavaliselt siiski toimuda vaid ü k s i k u t e tagurlastega, mitte aga . . . tagurlike h u l k a d e g a!

«Nii et — teie olete arutusel oleva kavatsuse vastu?» küsis professor Kondor ja ta häälest võis selgesti aimata, et see polnud küsimus ainult vastamiseks, vaid et selle küsimuse najal taheti nüüd kohe mingisugust väga tähtsat otsust langetada.

Oli ilmne, et kõik ootasid.

«Palun kõnelge juba — kas te olete selle vastu?» küsis professor Kondor uuesti ja koputas nüüd kohtu-uurija kombel sõrmeküünega vastu lauda.

«Jah, ma olen selle vastu!» ütles Oskar Tiitus.

«Nii?»

«Jah — nii. Saata tervitusi kindralinärudele, kes paiskasid verisesse sõtta oma rahva? Tänan! Avaldada sünpaatiat karjeristidele, kelle üle tuleks kohut mõista kogu valjusega? Tänan samuti!»

«Loodetavasti on kaasvilistlane ka küllalt põhjalikult järele mõtelnud, mis sõnu ta praegu räägib ja kuhu ta niisuguse mõtlemisega kord välja jõuab?» küsis professor nüüd pärast pikka ja rõhuvana tunduvat vaikust.

Ja Oskar Tiitus naeris lühidalt ning ütles:

«Olen!»

«Nii?»

«Jah — nii.»

Oskar Tiitus teadis jälle, et see on asjatu ägetsemine, ta ei saanud aga sinna midagi parata ja noogutas jumalagajätuks. Nõndaks, nõndaks, seni need härrad olid teda väga vabameelseks pidanud, nüüd nad teavad siis

lõplikult, kellega neil on tegemist olnud, ja järeldused ei jää loomulikult tulemata . . . mõtles ta, kõndides jälle läbi poolhämarate tubade, mis kõmisesid iga sammu juures.

Siis ootas ta pisut aega eeskojas, palitukrae kõrgele üle kõrvade tõstetud ja käed taskus.

Ja veidi hiljem läks ta tasakesi astudes mööda treppe alla, tagasi pimedasse talvepakasesse, mis haaras teda kohe oma jäise hingeauruga.

2

Sel ööl ei saanud Oskar Tiitus kuidagi uinuda: keha oli küll pikast ning tegevusrikkast päevast väsinud, pea püsis aga kogu aeg nii selgena, nagu oleks ta alles äsja virgunud. Ja ta kuulis iga tühist häälitsust, mis kuskilt sügava vaikuse tagant esile hüppas. Alumisel korral kolksatas uks; keegi läks kikivarvul hiilides läbi koridori ja riivas aeg-ajalt vaheseina; mitme-setme tänava tagant kostis auto rõõmsat turtsumist, ja aialaudade lõhkemine väljas külma käes tekitas kergeid ning lühikesi raksatusi. Sadas ikka veel harva üha valjeneva tuule tõttu tugevasti vastu aknaid löövat lumetangu, mille lakkamatu kahin tekitas kujutluse, nagu oleks kuskil siin läheduses voolama pääsenud hulk imepeenikesi veenirelsid.

Oskar Tiitus katsus lugeda, kuid ka selleks puudus praegu tahtmine. Ja kui kell kõrvaltoas kaksteist lõi, tõusis ta tusaselt, läks palja jalu üle põranda ja kustutas elektri.

Pisut aega akna juures seistes ja lauale nõjatades vaatas ta pilvede vahelt vilksatavat tähistaevast, läks siis tagasi voodisse ja sirutas enda kogu pikkuses välja. Korraga tõmbus ta kramplikult kõveraks: mingi tohutu kahjutunne täitis ta hinge, kahjutunne, mis tekib inimeses ainult neil momentidel, kui ta märkab, et miski tema läheduses on arenenud vildakat teed mööda — nõnda, nagu see ei oleks tohtinud areneda. Ja ta pidi mõtlema jälle meestest, kes olid temast sinna suitsusesse tuppa jäänud: õnnetust ja tasakaalutust Jakob Karmist, kes oli

ju tõepoolest pärit temaga samast keskkonnast; kohtunik Loometist, sellest heasüdamlikust veidrikust; aina kõrgemale ning kõrgemale tunglevast linnapeast, kes polnud samuti halb inimene; professor Kondorist, kellel endalgi polnud vist täit ülevaadet oma hüplemisest mitmesuguste äärmuste vahel. Alles paar-kolm kuukest tagasi, — kuidas nad olid küll värisenud ja hirmu pärast kössi vajunud, kuidas nad olid tollal oma kodude vaikuses vist palvetanudki ... praegused kangelased, kelle sõjakusel ei paistnud üldse enam piire olevat. Ja jälle ilmus ta ette võrdlus, mis vaevas teda oma kummituslikkusega juba mitmendat päeva ja millest ta oli mingi sisemise vajaduse sunnil kõnelnud hiljuti advokaat Suurkaselegi, — võrdlus ripakile langenud peaga inimesest, kes tahab äkki sirgeks muutuda, pingutades aga end üle nüüd hoopis teises suunas.

Ta katsus naeratada, lõi mõttes käega. «Noh, pagan, mis siis, tehku nad juba nõnda, nagu nad seda õigeks peavad ... lõppude-lõpuks puudutab see mind isiklikult ju ... väga vähe ...» ütles ta tillukeste katkekeste haaval. Kuid selle asemel et rahu saada, pidi ta järsku mõtlema, et oleks vaja üks kui teine neist kenadest mehikestest üles otsida ... ja ... ja ... neile paar sõbralikku sõna pajatada. «Ajage end kikivarvule ja püüdke näha pisut kaugemale selle klassi piiridest, keda te olete seni teenima harjunud; sirutage end ja vaadake sinnagi, kus pole enam domineerimas teie kivinenud harrastused, tõstke end kas või ainult tollivõrra kõrgemale sellest kitsast ringist, mille keskele teid on istuma asetatud, te tühje sõnu kõmistavad prohvetihakatused.»

Oskar Tiitus haaras huule mõtlikult hammaste vahele ja tõmbus veelgi kõveramaks. Ja kui ta seal ikka niiviisi mingi sisemise vaeva käes küljelt küljele viskles, ilmus ta ette järsku nagu kitsas ja hele joon, millest vasakul hakkas kõik tumestavasse hämarusse vajuma: ta enda elujoon, tema enda kitsas teerada, mida mööda ta oli tänase päeva juurde välja jõudnud.

Sel silmapilgul kujutles Oskar Tiitus oma vanemaid, — kuid mitte nõnda, nagu ta oli neid kord ammu-ammu ise nägema hakanud, vaid nõnda, nagu nad olid talle endast jutustanud: äsja naitunud sulaspoiss oma noore kaasaga,

juba varakult tööst tapetud kehvad inimesed, kelle kõrvu on ulatunud uudiseid vabrikumeeste kergest elust — heast palgast, puhtast, omaette toanurgakesest, lühikesest tööpäevast, mis jätab vabaks pikad õhtutunnid — kasuta neid lausa nõnda, nagu see sulle parajasti meeldima juhtub! Oli kogutud kahe peale kokku pisut raha ja selle raha eest osteti kaugeimasse agulisoppi väike kollane maja kahe toaga ja kõigi kõrvalruumidega. Tuiskliivane tänav läks sellest «majast» mööda ja sellelt tuiskliivaselt tänavalt kandus iga tuulehoo puhul kardinate vahelt sisse hõbehalli tolmu, mis kattis nii põrandad kui seinadki. Ja aias, mis algas otse kuuesopilise ja sarvi esile ulatava hoovikese tagant, kasvas mitu sõstrapõõsast, mitu õunapuud, koguni ploomegi, mille vili valmis suviti sinakaslillana, armetuna ning maitsetuna, sest kehv maapind ei jaksanud küllaldaselt mahlu anda. Ja küllap need kaks noort inimest olid selle kollase «majakese», tuiskliivase tänava ning kuuesopilise hoovi tagant algava aia üle algul õnnelikudki ... algul ... seni, kuni nad viimaks taipasid, et laiana ning avarana edasi viiva tee asemel olid nad sattunud ju lausa umbsoppi: sealt polnud enam ühtki edasipääsu, inimesed, kes sinna olid kord sattunud, libisesid tihti veelgi lahjematele liivahangedele, veelgi viletsamasse hurtsikusse, veelgi kitsama tänava umbsoppi.

Esimesed selgemad mälestused, mis Oskar Tiitus oli oma kaugest lapsepõlvest hilisemasse ellu kaasa toonud (ja mida ta ei osanud enam parimagi tahtmise juures õigesse järjekorda seada), olid kõik ühteviisi ilmestatud imeliku kitsusetundega, tollesama kitsusetundega, millest ta ei suutnud vabaneda isegi mitte siis, kui ta võis suurena ja täiskasvanuna oma vanale kodule selja pöörata. Kuitahes tugevasti ta end ka pingutas, ikka ei suutnud ta välja jõuda selle saatusliku punkti juurde, kust too imelik kitsusetunne kord oli alguse saanud; aga nõnda see oli, jah, seal polnud midagi parata: kogu s e e ruum, milles liikusid ning elasid t e i s e d inimesed, oli avar ja lai, kogu s e e ruum aga, kus liikus ning elas t e m a, Oskar Tiitus, oli selliselt kokku surutud, et ta arvas end vahel selle pigistuses lausa lämbuvat. Ja sellest üha suuremast kitsusetundest nad algasidki, need magusvalusad, rat-

tana ringlevad unistused oma sünniümbrusest välja pääseda, üle selle piiride lennata... magusvalusad unistused, mis täitsid kogu tema varase lapsepõlve ja ulatusid isegi kaugemasse meheikka.

Ning sündmused ise, millest need kitsusetundest pakatavad mälestused välja kasvasid? Rõõmsad ja lõbusad, kindlasti väga rõõmsad ja lõbusad! Kellel oli tema jaoks aega, kellel küll oli mahti teda tagasi hoida, temalt millegi üle aru pärida?... Juba varahommikul, kui valguse kuma akende taha ilmus, jäi ta kahe vanema õega üksi koju ja juba kohe peale keskhommikut, olles vaevalt ahjurinnale sooja pandud jahukastme ning praekartulite kallal pisut oma hundiisu kustutanud, kihutasid nad välja tänavale. Moodustusid rohkearvulised salgad; rünnati üksteist vastamisi; kakeldi; mängiti sõda; oldi kord röövliks, kord vargapoisiks, kord põlatud politseinikuks, kelleks hakati ainult karistusena mõne eksimise pärast. Näpati õunu ja... vahel ka midagi muud hädavajalikku... ja kannatati ränki karistusi, kui mõni selline temp vanemate kõrvu ulatus...

Kuid siis toimus tähtis pöörang, tähtis vähemalt tema, Oskar Tiituse elus. Ta oli juba kaheteistkümne aastane ja kohalik vallakool oli talle kõik oma teadmised-tarkused vallatuste ning ulakuste vaheaegadel üle andnud, püüdlik vabrikutööline tahtis äkki edasi jõuda vähemalt oma lapsegi kaudu; ning sügisel, kui puud jälle raagu läksid, oligi pikakasvulisel, pisut kõhnal poisil seljas musta jassinine gorotskistimunder — tärniga müts peas ja vaskse pandlaga rihm vöö. Ta pidavat ju kord siit vaesusest välja jõudma, kuhugi ametiasutisse, kus pole enam vaja konti murda! ütlesid vanemad, õhutades teda aina nobedamale õppimisele. Ja kui ta siis revolutsiooni päevil Venemaale evakueeruvast koolist üle gümnaasiumi läks, oli ta selles juba isegi kindlasti veendunud: jah, see on nii, ta peab tõesti s i i t v a e s u s e s t j a v i l e t s u s e s t välja jõudma, kuhugi ametiasutisse, kus pole enam vaja konti murda...

Küllap see vist sealt algaski, see püüdlustest ja edasirühkimisest pingule paisuv ajajärk, mille meeldetuletaminegi ajas tal nüüd vahel ihukarvad hirmu pärast püsti. Ta oli vaene, läbikulunud, kandis tihti isa riideid, ja ta

vihkas kogu hingest nii seda vaesust, seda läbikulumist kui neid isa riideidki, mida ta tihti kandis. Ja iga pisiasi kodust ning kodu ümbrusest, mis temaga uutessegi olukordadesse paratamatult kaasa kõndis, pani ta häbi pärast punetama: ema, kes tema kõrval vahel läbi linna läks, õed-töölised, kes end temaga kinosse või rannaparki kaasa pakkusid, kasuvennad naabermajadest, kes teda siin või seal rohelissesõidul kinni pidasid, et temaga oma muljeid vahetada...

Oskar Tiitus pigistas huuled äkki tõusma hakkava piinlikkusetunde pärast kramplikult vastamisi. Ei, mis seal salata, nõnda oli see tõesti olnud, nõnda oli ta tõesti nende heade inimeste pärast häbi tundnud! mõtles ta vihaselt. Ja nii irdus ta iga mööduva päevaga järjest enam sellest keskusest, kus ta elu oli kord alguse saanud, julgustatud ning toetatud sellel irdumisteel kõigi nende poolt, kes teda armastasid ja talle siirast südamest kaasa tundsid: «M i n e s i i t ä r a j a u n u s t a m e i d, n i i p e a k u i s a v ä h e g i s u u d a d!»

Ta mäletas selgesti: esimesed üliõpilasaastadki olid veel täis seda pidevat ning püsivat tungi kuhugi ülespoole, kuhugi muinasjutulisele marjamaale. Ta õppis, nälgis, muutus kokkuhoiukunstnikuks ja organiseeruski viimaks... värvikandjate ritta, kes näisid talle teetähistena õkva sinna muinasjutulisele marjamaale. Kuid vaevalt paari kuu pärast oli ta jälle metsik: ta oli seni näinud ainult ilusat ning puhtaks küüritud akent, nüüd aga oli ta selle akna kaudu sissegi vaadanud. Ja sellest saatuslikust hilissügisest peale hakkas ta pikkamisi, kuid kindlalt tagasi libisema, ikka enam ja enam, kuni ta leidis end seisvat jälle täpselt samal tasapinnal, kus ta oli seisnud kord kriimsilmalise tänavapoisina... kõigi oma tõekspidamistega ja kogu oma kojuigatsusega... ainult selle vahega, et ta seisis nüüd sellel tasapinnal kuidagi üksikuna, kõigest muust kohutavalt kõrvalejäänuna.

Sama aasta kevadsemestril organiseerus ta uuesti, sel korral üliõpilasseltsi, mille koosseisu kuulus terve hulk kodanlikus olukorras äärmuslikena paistvaid pahempoolseid. Kuid nõnda, nagu ta leidis korporatsioonis ees kõigest maisest ning inetust kõrgemal seisjate asemel salga noori poisse, kes kujutlesid endid talulastest aristo-

kraatideks, nõnda leidis ta seltsis eest samasuguse salga noori poisse ning tüdrukuid, kes kujutlesid endid pisut enam varjatud kujul ülestrügijatest vabameelseteks vaimutegelasteks. Vilistlased — kohevil sulgedega «Noori Eesti»-vaimulised literaadid, ilmuvate raamatute kohta sõna võtvad kirjandusteadlased ning umbselt targutada armastavad filoloogid — esinesid ettekannetega, millele vastu tundsid huvi ainult üksikud peale nende eneste. Esimese kursuse üliõpilased, kelle naiivset idealismi polnud igapäevane elu veel maha hõõrunud, pidasid referaate ja oponeerisid vastamisi, ometi kuhugi konkreetselt välja jõudmata. Ühed tegelesid suure hooga hõimuküsimustega, teised arvustasid omavahel kibedate sõnadega avaliku elu tegelasi, kes kuulusid m õ n d a m u u s s e organisatsiooni. Ning üldise tendentsina võideldi kõigest jõust «värvikandjate» vastu, külg külje kõrval muu «värvitute» leeriga . . . ja seda tõeliselt ikka ainult hea söödamaa pärast, mis jäi aasta-aastalt aina kitsamaks.

See põhjaliku ümberorienteerumise ajajärk lõppes Oskar Tiituse elus pikaajalise, väliselt sügava ükskõiksusega, mis surus talle viimaks mingi halluse ning silmapaistmatuse ilme. Ta lõpetas teaduskonna, nälgis veel pisut aega ringi töötu haritlasena, elas pool aastat kodus vanemate juures, kandideeris kõikjal, kus vähegi tööjõudu vajati, ja sai siis paari mõjukama kaasvilistlase eestkostmisel viisaka, kuid napilt tasuva koha kuhugi linnaasutisse — esmalt registraatorina, siis vanema raamatupidajana. Ja rahukohtunik Loomet, kelle veldruste taga ta aimas midagi endaga sarnast, viis ta ühel päeval tagasi seltskondagi, kuhu kuulusid paar ajalehetoimetajat, mõni radikaalsust teesklev ärimees, ja õppejõud, kes rääkisid karjääri huvides ükskõik millisest «progressiivsest mentaliteedist». Kõikjal ta ümber laius nagu surnud vesi ja kõikjal sellel surnud veel ujus vaid määratu mudamaksast kate, tihti nagu kaas, mille alla kogunes üha enam vaskrohelist seenetuskõntsa.

Kuid — nõnda oli ainult väliselt: nõnda oli vaid selles petlikus ulatuses, mis paistis silma teistele kaaskodanikele, keskkonnale, kus ta liikus, inimestele, kellega ta kokku puutus, kõneles, igapäevaseid mõtteid vahetas. Ja mitte kellelgi polnud pikkade-pikkade aastate jooksul

aimu sellest teisest, varjatud elust, mis algas õhtuti väikese ärklitoa üksinduses, tuuletõmbuses värisevate sinakaslillade kardinate taga. Mitte keegi ei teadnud, et see tavaliselt vaikida armastav, see tagasihoidlik ning pisut tige inimene läks ühel ja samal ajal edasi nagu kahes eri suunas, kahes sihis kulgevaid roopaid mööda. Mitte keegi poleks kindlasti uskunud, kui oleks äkki kuskilt kinnitada juletud, et too tühine linnaametnik kuhjab oma teadmiste varasalve väikesele töökale kodanlasteriigile lausa hädaohtlikke ideesid; et ta teab juba koguni palju klassivõitlusest, selle taktikast, selle tähtsamaist probleemidest; et ta kujutluses hakkab üha enam selguma pilt tulevikuühiskonnast, sellisest ühiskonnast, nagu jutlustasid seda kord suured sotsialismi klassikud; et too tühine linnaametnik veendub päev-päevalt järjest enam inimkonna arenemise kindlas ja vääramatus suunas, mida ei suuda muuta ega takistada vanade vormide meeletumadki pingutused . . . Ning samal ajal, kui kõik jäi väliselt endiseks — kui lärmakate liberaalide ringkonnas liikuv Oskar Tiitus jäi ikka samaks Oskar Tiituseks, — tundis ta endas ise pikkamisi, kuid pidevalt nagu vahedat tera kasvavat, tera, mis ei lõiganud vaid sellepärast, et ta seisis ikka veel üksikult, teistest samasugustest teradest lahus, täiesti eraldi, omaette.

Ja see niisugune teistest teradest lahus-omaette seismine, varjutatud pealegi lapsepõlvest kaasa toodud ebamäärasest kitsustundest, muutus Oskar Tiituse elus viimaks piinavat rahutust tekitavaks probleemiks, millest ta ei suutnud siiski kuidagi välja rabelda. Oli see tingitud loomusunnilisest argusest, mille olemasolu ta katsus küll kõigiti eitada? Oli see ehk koguni tingitud kuhugi hingepõhja pugenud süüteadvusest klassi ees, keda ta oli oma hiljutiste püüdlustega rammusatele söödamaadele siiski rängalt reetnud? — Ta ei leidnud neile küsimustele ühtki vastust, mis poleks talle juba järgmisel hetkel vildakana paistnud.

Kuid midagi oli siiski kindel, ja selles ta enda arvates ei eksinud: uuesti kontakti leidmine ringkondadega, kuhu ta uskus end sisemiselt kuuluvat, näis talle ületamatu raskusena. Ja nõnda piinles ta aina edasi, piinles ja jätkas õppimist, puhuti raudrahulikuna ja külmavere-

lisena, puhuti meeletult rabeldes, hing täis nurjumis-hirmu.

Siis sündis äkki midagi ootamatut — enesekindluses rinda õiendav kodanlus tegi ulja žesti: poliitilised vangid vabastati ja vastava manifesti ridade vahelt vaatas maailma ülbelt-üleolev naeratus: «Noh, näete nüüd — me ei karda teid enam!» Kohvikusse, kus Oskar Tiitus käis oma sõprade seltsis vabu tunnikesi veetmas, ilmusid kahvatud, tõsiste nägudega mehed, ja kahejalgsed ajalehed saatsid kohe sõnumi ringi: «See seal istus kümme aastat, see seal neliteist, see, näete, koguni kuusteist aastat.» Piiluti kulmude varjust, sosistati, imestati, avaldati koguni vaikset kaastunnet, mis kiskus pisarad silma selle kaastunde avaldajale endalegi; ja vaieldi poole häälega selle üle, kas see amnestia oli siiski tark samm ... muidugi üldrahvuslikust seisukohast võetuna. Õrnade närvidega seltskonnadaamid olid veidi aega endamisi šokeeritud: «Sunnitöölised, kujutleda ainult!» Ja siis kulges elu jälle edasi oma tavalist, loid-rahulikku rada mööda, tigusammul venides, nagu kindlustatud igasuguste üllatuste vastu.

Tol ajal kavatses Oskar Tiitus korduvalt: «Lähen ja teen nendega tutvust, pakun neile oma kaastööd, lülitan enda aktiivi, mille eksistentsis ei peaks ju vähematki kahtlust olema. Kuid selline otsustavus ning julgus vallutas teda jälle ainult öövaikuses, oma ärklitoa nelja seina vahel. Tarvitses tal aga järgmisel õhtupoolikul üle kohvikuläve astuda ning kodanliku maailma hauakaevajate laua poole vaadata, kui see otsustavus ja julgus kohe jõuetult laiali vajus. Ja ikka seisis ta vaikselt-kohmetult nagu mingi tiheda aiamüüri ees, kindla teadmisega, et ta peaks sellest üle ronima, kuid ühtlasi ka niisama kindla teadmisega, et ta seda kunagi oma isiklikul algatusel teha ei suuda.

Oskar Tiituse mälestused pöördusid parajasti möödunudsügisestele sündmustele, kui teda äkki ta mõtisklustes segati: terav kellahelin lõikas läbi vaikuse, katkes hetkeks ja kordus siis uuesti. See oli nagu mingi käega kombatav ese, mis oli märkamatult lähedale hiilinud, et siis seda ootamatumalt esile karata. Ja see kellahelin üllatas seda enam, et siia kõrgele katuse alla polnud juba

aastate jooksul sellisel hilisel tunnil sisse tungitud, isegi mitte neil kordadel, kui mõni viinast lõbus kamraad otsis endale joomalauakaaslasi.

Oskar Tiitus kuulas pisut aega hinge pidades, tõusis siis ja läks kikivarvul ukse juurde. Keegi liigutas end koridoris, seal köhatati, kobistati jalgadega, hingati pikkade ja sügavate sõõmudega,— trepp oli ju järsk ja pealegi ei põlenud koridoris tuld ... nagu kõigis viisakates majades. Ja naeratades korraga mingi tigedalt kõvera naeratusega, surus Oskar Tiitus sõrmed võtmepärale, pööras seda, nihkus sammu tagasi.

«Kes seal on?»

«Mina.»

«Kes ... sina?»

«Mina, Karm.»

«Nii, sina!» ütles Oskar Tiitus ja astus nüüd täiesti ukse eest kõrvale. Ta tõmbas käsikaudu kobades mantli selga, süütas lambi, katsus endamisi tolle tasakaalutu mehikese hilisele külaskäigule sobivat seletust leida. Kui elektritule ere valgus talle piina valmistades vastu silmi löi, viipas ta tusaselt tooli poole ja lisas:

«Ole hea.»

Jakob Karm avas pikkamisi palitunööbid, heitis hõlmad kerge liigutusega tagasi. Ja jälle torkas ta juures silma kõige pealt tema pisut otsitud riietus, elegantne kaelaside, peen joon, mis ei lasknud end küll defineerida, mille olemasolu tuletas aga end meelde tühisemategi pisiasjade kaudu. Kuid külalise nägu oli tolle elegantsusega ühel ajal ebaloomulikult nukker ja loid, isegi ta silmade ümber olid tekkinud sügavad varjud, mis näisid peaaegu mustadena.

Ajakirjanik istus pisut aega vaikselt ja ütles viimaks, keerutades närviliselt põidlaid:

«Sa muidugi imestad, et ma ...»

«Et sa — nagu välimuse järgi otsustada võib — üsna kaine peaga siia tulid?»

«Jah, nimelt.»

Oskar Tiitus istus nüüd samuti. Ta sõnas pikkamisi, olles jälle veidi aega vajalikku seletust oodanud:

«Eks me siis kuula ... kogu oma tagasihoidliku tähelepanuga.»

Jakob Karm pani käed enda ette põlvedele, ohkas kuidagi naljakalt.

«See on selle... tänase koosoleku pärast,» pomises ta viimaks. «Sa tulid sealt küll varem ära, aga loodetavasti oskad sa niigi kujutleda, kuidas seal... arvati. Ja nüüd ma tahtsin sinuga pisut edasi-tagasi arutada. Selle pärast, et... noh, ühe sõnaga: ma... ma...»

«Jah?» küsis Oskar Tiitus, kui külaline äkki takerdus ja enam kuidagi edasi ei pääsenud.

Jakob Karm laskus vimma ja silmitses teraselt oma pikki, ravitud küüsi. Siis tõstis ta jälle pea ja pomises mingi ahastusliku otsustavusega:

«Näed sa... Ma ei tea, mis õieti teha või kuidas olla. Õpeta! Anna nõu! Oleme me ju... pärit ühest ja samast kandist... kui nõnda ütelda võiks. Töötavate inimeste lapsed, kes on suure vaevaga paremale järjele jõudnud. Ja sina tead nähtavasti ammugi juba, mis sihis nüüd tuleks edasi minna.»

Oskar Tiitusele meenus jälle möödunud sügis ja sellega seoses olnud tasakaalutus: sel korral leidus rohkesti inimesi, kes käisid samade küsimustega Jakob Karmi enda juures. Ja samuti meenus talle, et just sel punktil olid äsja katkenud ta tagasivaatavad mälestused. Ta muigas tahtmatult ja ütles siis kuidagi vaikselt küsivalt:

«See, mis on siiamaani aset leidnud, pole sind nähtavasti ikka veel targemaks teinud?...»

«Jah... vaata...»

Äkki välgatas läbi Oskar Tiituse pea veider mõte, mis täitis ta imelise rõõmutundega. Ta katkestas külalist poolel lausel ja jätkas küsitlemist ikka niisama vaikselt, nagu midagi kindlasti teada tahtes:

«Kui ma teid omavahele jätsin, langetasite te minu kohta vist üsna konkreetseid otsuseid? Tegite minuga — piltlikult väljendades — lõpparve? Rahvuse ja tõu äraandja? Reetur, keda seni ainult kahtlustati ja kelle suhtes jõuti ometi viimaks päris kindlale selgusele? Ja nii sa tulid siis minu juurde juba kui... inimese juurde, keda on s i i s k i mõistlik arvestada. Täpselt nõnda, nagu sügisel suhtuti sinusse endasse. Vähemalt igaks juhuks, — ehkki esialgu ainult varju pakkuvas ööpimeduses.»

Jakob Karm tõmbus nagu ootamatu hoobi all kühmu, muutus üleni punaseks — isegi tema suur kongnina hakkas hõõguma ja kattus tillukeste higipisaratega. Ta mõtles nähtavasti nii pingsalt, et ta pilku sellest pingest ahastus tekkis. Aga enne, kui ta midagi vastata või selelada sai, tõusis Oskar Tiitus jälle oma kohalt ja lisas nagu rohkem enda kui külalise tarvis:

«Mis sihis tuleks nüüd edasi minna? Kuidas sulle nüüd ütelda... Nagu keegi seda õigeks peab, mis siis muud. On olemas kaks Eestit... nagu sa isegi tead... Ja igaühel meist olgu tänapäeval oma lipp hästi nähtaval kohal. Kellel punane, kellel sini-must-valge. Kui m i n u Eesti sind tõesti peaks huvitama, siis... selle lipp on küll tõesti punane.»

Veidi hiljem hakkas ajakirjanik minema — tusasena, veelgi enam nukrailmelisena: hingerahu, mida ta nii jonnakalt otsis, jäi tänagi leidmata...

Ja Oskar Tiitus, tagasi teki alla pugenud, uinus kohe sügavasti, ikka veel elevil sellest seletamatust rõõmutundest, mis temas mõne hetke eest nii ootamatult lõkkele löi.

3

Kogu järgmisegi päeva jooksul viibis Oskar Tiitus mingisuguses kõrgendatud meeleolus: oli kerge hingata, kerge elada, oli kerge teada kas või ainult sedagi, et täna on kesknädal ja et sellele järgneb neljapäev, ja s i i s on juba reede. Kuid ta ei lasknud end selle kõrgendatud meeleolu poolt ometi rööpast välja viia ja töötas sama usinuse ning täpsusega nagu alati. Ja küllap vist esimest korda kogu senise elu jooksul ei vaevanud teda täna isegi see umbne kitsusetunne, mis saatis teda tavaliselt igal sammul.

Siis löi kell kolm, — see päev oli jälle läbi, ta võis minema hakata. Ta käis lõunatamas, jalutas, ei märganud pakastki, mis valitses ikka veel end kartlikult vastu orupõhja suruvat halli linnarägastikku. Ja siis olid need paar ülearust tunnikest möödas: kohvikuseanss oli algamas, tal polnud vaja kauem oodata.

Lävelt korraks veel tagasi vaadates märkas ta nagu hoopis juhuslikult, et taevas hämarusse mähkuvate katuste kohal oli helehahkjas ning veidi-veidi rohekas, meenutades paksu klaasi, mis rõhub oma massiga.

Vaevalt sai Oskar Tiitus madalasse keldriruumi astuda, kui teda juba siit-sealt vaadatigi. Polnud kahtlust: informatsioon tema «reetliku meelsuse» ja selle ootamatu ilmsikstuleku kohta oli temast endast ette jõudnud. Teda oli kaalutud ja leitud kerge olema. Pöörati päid, põrnitseti kulmude alt; üks kui teine ütles midagi oma hajameelsemale naabrile, kummargile üle laua laskudes, halvustus suunurkades; naeratati kõikemõistvalt. Poliitilise politsei abikomissar, kes mängis malet kogu oma olemuses jälgi ajavat hurta meenutava reporteriga, unustas silmapilguks isegi oma ametialase kavaluse ja vaatas nii kiiresti ringi, et tühi morsiklaas ta küünarnuki kõrval ümber kukkus ja klirinal põrandale veeres.

Kui Oskar Tiitus viimaks vaba koha leidis ja selja mugavalt vastu seina surus, ilmus äkki ta kõrvale kangesti punetav mehenägu — noor anglomaan ja inglise keele ning kirjanduse eriteadlane professor Oblikas —, kõhatas ärritatult ning purskas korraga ebaloomulikult valju häälega:

«Nii et . . . sina kah . . . khm, khm . . . hakkad punaseks minema. Väga huvitav. Vä-ga huvitav, khm, khm! Aga kas sa mõtled ka ise, inimene, mis see kõik sulle tähendada võib, kui. . . khm, khm . . .»

Oskar Tiitus pööras pikkamisi pead, lõpetas paberossi suitsetamise. Alles nüüd märkas ta — kaudselt silmanurkadega, — et üsna tema lähedal, vaevalt paari sammu võrra leti poole, istus Jakob Karm ja katsus end kõigiti nähtamatuks teha, kummardudes nii sügavale ajalehe kohale, et ta valge kukal turjajoonega peaaegu täisnurga moodustas. Ja selle koomilise pildi tõttu veelgi rõõmsamasse meeleollu sattudes tõmbas ta kopsudesse suure sõõmu kanget tubakasuitsu, hakkas seda kohe jälle läbi sõõrmete välja puhuma — sõjakale teadlasele otse näkku —, ning küsis viimaks üllatust teeseldes:

«Vabanda, aga ma ei saa tõesti aru, mis sa tahad sellega ütelda.»

«Ah . . . ah sa ei saa aru! Nii! Hea küll . . . khm, khm! Mis ma sellega ütelda tahan? Just seda . . . seda . . . khm, khm . . ., mis ma ütlengi!» kogeles professor Oblikas.

«Väga huvitav. Aga ehk sa seletaksid siiski pisut lähemalt.»

«See on . . . see on . . . vangimaja-poiste tallalakkumine . . . vaat mis! Ise aga . . . haritud inimene! Ise aga organisatsiooni liige, kus vaadatakse n e n d e l e probleemidele hoopis . . . hoopis . . .»

Ja läinud ta oligi, see ägestunud marurahvuslane, ikka kõhatades, ikka kangesti lõkendavate põskedega.

Nüüd, kus esimene aktiivne väljaastumine tema vastu oli aset leidnud, tajus Oskar Tiitus endas korraga teravat pinget, aimates loomusunniliselt, et see, mis siin äsja toimus, oli vaid eelkokkupõrge ammuse vaenlasega, et see on alles algus ja et suur sõda on veel tulemata, suur sõda, mis nõuab nii mõnegi asja ümberotsustamist ning teisitiseadmist. Äkki voolas ta hinge tuline vihahoog: kõige meelsamini oleks ta praegu püsti karanud, et lausuda midagi jõhkrat ning põlastavalt toorest, midagi sellist, mis paneks need idealistlikud õilishinged hirmu pärast võpatama.

Sel silmapilgul meenus talle väike, vastu talumeeste põlde surutud töölisagul, kust ta oli umbes tosin aastaid tagasi tulnud, ja just siis, kui see talle meenus, teadis ta vääramatu kindlusega, et ta on kõigist vahepealseist eksisammudest hoolimata m e e s s e a l t, julm poiss neilt liivatänavailt, kus võideldakse ausalt, aga ühtlasi ka viimast jõudu välja pannes. Ja samuti teadis ta ka seda, et ta polnud vahepeal siiski ainult kahetsenud ja maganud, — ei, ta oli ka nuia voolinud ja nüüd tahtis ta selle nuiaga ka kindlasti kellegi pihta äiatada! Ja mida suuremate jõupingutustega ta sundis end väliselt rahulikuks jääma, seda suuremaks kasvas tas vajadus senise aeglase käigu asemel lausa jooksma pista, järele neile võitlusvendadele, kellele lähenemast oli teda seni takistanud rumal valehäbi.

Pabeross oli märkamatult lõpuni põlenud, ta viskas selle tuhatoosi ja süütas uue. Nii jah . . . ometi viimaks oli tä ületanud selle tiheda aiamüüri, mis paistis seni otse hirmuäratavalt kõrgena . . . mõtles ta ebaloomulikult vil-

kalt. Ja siis mõtles ta veelgi edasi — ikka sama ebaloomuliku vilkusega, ikka sama pakatava rõõmuhoogu: «Hea, et ma neid vennikesi nii põhjalikult tunnen . . . jah, see on tõesti hea, et ma nendega nii põhjalikult tutvuda viitsisin.»

Kui esimene ärevuselaine siiski viimaks mööduma hakkas, vaatas Oskar Tiitus pisut terasemalt ringi ja nägi, et laua juures, kuhu kogunesid tavaliselt endised poliitilised vangid, istus üksik mees tumehallis ülikonnas, sirvis pildiajakirja ja silus aeg-ajalt nagu midagi meelde tuletades üle oma keskelt paljaks muutunud pealae. Ning korraga oli kuidagi veider kujutleda, et see üsna tavalisena näiv, rahulik ning vaikne inimene on peaaegu pooled oma eluaastatest mööda saatnud kitsas kivikongis, et ta on sealt siiski veel elusana välja tulnud, et ta pole kogu oma olemusega . . . hävitavaks vihaleegiks muutunud. Pisut mõtlik nägu, sügavad kurrud suu ümber ja silmade all, lohud põsenahas — arvatavasti piibu suitsetamisest. «Kommunist Pedussaar ei tunnista meie kohtuid ja ütleb, et tema üle võivat otsust teha ainult vastavad töörahva asutused,» irvitati kord ajaleheveergudel ja anti mõista, et see kommunist Pedussaar on kui mitte lausa kõrilõikaja, siis vähemalt inimene, kellelt võib oodata ükskõik millist üllatust. «Kommunist Pedussaar . . . jah . . .» pomises Oskar Tiitus korraga kuuldavalt, märgates samal hetkel, et vaadeldava terashallid silmad olid üle ajakirjaveere otse tema poole suunatud — mingi küsiva heatahtlikkusega, mis oleks nagu ühtlasi sõbralikult julgustada püüdnud.

Ta tõusis, lükkas tooli kerget kolinat sünnitades tagasi. Ja kohe teadis ta, et iga ta liigutust jälgitakse kõikjalt terase tähelepanuga, et enamik tema aktiivseiks poliitikuiks muutunud tuttavaist kujutleb praegu, et ta on kartma hakanud ja kavatseb lahkuda. Jakob Karm kummardus jälle sügavale laua kohale, professor Oblikas köhatas paljutähendavalt, Ralf Kondor, kes oli just praegu pärale jõudnud, muigas kogu oma täidlase näoga, toimetaja Salurand ütles midagi direktor Kuusikule, kelle iseloomustav sigarillo tegi jälle järsu nõksatuse punase ninaotsa suunas. Siis aga pöördus üldine tähelepanu uuesti temast kõrvale: tuli sisse salk noore-

masse generatsiooni kuuluvaid kirjanikke, kes olid rahvuslikult mõtleva seltskonna juures ebasoosingusse sattunud juba ammu enne teda. Ja üks kangesti heledate juustega ning kangesti mustade kulmudega daam ütles partnerile: «Venivad . . . muudkui. Tuleksid samuti kuhugi asumisele saata!»

Oskar Tiitus peatus endise poliitilise vangi laua juures. Ta katsus naeratada ja pomises pisut kohmetult:

«Vabandage . . . kas ma võiksin teiega paar sõna juttu ajada?»

«Jah, palun, miks mitte,» vastati kohe kärmesti.

«Mu nimi on Tiitus.»

«Tean. Tunnen teid juba ammugi. Istuge.»

Oskar Tiitus tõmbas endale tooli. Ja korraga ta ei teadnud, mida rääkida, missuguste sõnadega alustada. Ta märkas nagu kuidagi eriliselt tähelepanelikuks muutudes, et teisel pool lauda asuva mehe silmad polnud siiski hallid, vaid helesinised, ja et üsna pupillide läheduses mustendasid nagu tillukesed tindipritsmed. Kui talle ikka sõbralikult julgustada püüdes otsa vaadati, kummardus ta pisut ettepoole ja sõnas vaikselt:

«Ma tahtsin teile ainult ütelda, et nüüd, kus iga inimese suhtes on vajalik selles või teises sihis kindel olla, pean ma tarvilikuks, et te teate . . . midagi ka minu kohta. Ma olen seni küll t e g e l i k u s t t ö ö s t kõrval seisnud, aga . . . kui teil kord inimesi vaja läheb, siis . . . ma oleksin küll hea meelega valmis igas asjas . . . kaasa tegema.»

Lauakaaslane ei vastanud, hakkas jälle ajakirja sirvima. Ta nägu oli ikka ühteviisi rahulik — viisakas, kinnine, mitte midagi ütlev. Kuid Oskar Tiitus aimas kogu hingega, et see inimene mõtleb praegu pingutatult, kaalutleb ja langetab varsti otsuse. Siis valgus üle naabri kondise näo korraga kerge naeruvine, mis levis kiiresti kuni silmadeni, jäädes sinna püsima. Ja endine poliitiline vang sõnas pikkamisi, pisut sumeda häälega, mis ulatus vaevu-vaevu üle neid lahutava laua:

«Nojah. Tänapäeval aetakse ka igasuguseid hirmu- ja õudusejutte . . . selle lahetaguse konflikti suhtes. On kuulda, et te olete sellel teemal juba paljudega oma sõpradest tülli sattunud?»

«Muidugi! See on ju lihtsalt . . .» hüüatas Oskar Tiitus.

Ja imelikul kombel teadis ta, et sellega siis on ta asi otsustatud, et rohkem sellest enam ei räägita, et ta on juba suure sammu võrra edasi jõudnud, esimese suure sammu võrra, mille astumine paistis talle seni lausa võimatuna.

Pedussaar katkestas teda ja jätkas:

«Eile aga olevat te neile . . . otse pihta löönud. Nojah. Nii et — selge piir. Täna lõuna ajal kihas sellest . . . kogu siinne asutus. Aga nende valmis inimeste juures pole ka tähtis, kuidas nad neisse süstemaatiliselt levitatavatesse kõmulugudesse suhtuvad — niikuinii ei saa keegi neile midagi teispidist selgeks teha. Aga tähtis oleks, et harilikud kodanikud teaksid, mis ja kuidas. Selle eest tuleks hoolitseda. On vaja iga vale avalikuks teha ja pind selle alt ära tõmmata. Muidu hakataksegi uskuma . . . ei tea mihukesi lollusi.»

«Loomulikult! Just sellepärast, et . . .» hüüatas Oskar Tiitus jälle pisut liiga agaralt.

Ja endine poliitiline vang katkestas teda kohe uuesti:

«Nojah. Tuleb tasapisi selgitustööd teha, mis siis muud. Nii, nagu parajal kohal ja silmapilgul kõige õigem paistab olevat. Ülesandeid on palju — igaühel meist tuleb neid ainult näha ja leida. Eks siis . . . pärast vaatame. See kavatsusel olev sünnipäevaõhtu . . . muidugi korraldatakse?»

«Pole vist kahtlust.»

«Nojah. Mis seal ikka parata. Kas te doominot mängite?» küsis ta järsku hoopis uue tooniga.

«Jah, mängin küll,» vastas Oskar Tiitus veidi kohmetult.

Mees teisel pool lauda toppis piibu tubakat täis ja hakkas suitsetama. Ta silmitses teraselt doominokive, sinised pilvekesed tõusid üle ta näo, läbi sõrmede, libistasid otsaesist, mis läikis kollakalt nagu vana elevandiluu. Tal olid tugevad paksud küüned, servadest veidi ülespoole pöördunud, jäme nina, jõuliselt ettepoole ulatuvad kulmukaared. Ta kõrvaäärsed olid täiesti hallid, ehkki ta polnud veel neljakümne aastanegi. Ja ikka näis ta oma sügavas, nagu raskelt paigal lamavas rahus Oskar Tiitusele peaaegu usutamatuna, — varjatud jõud, mida

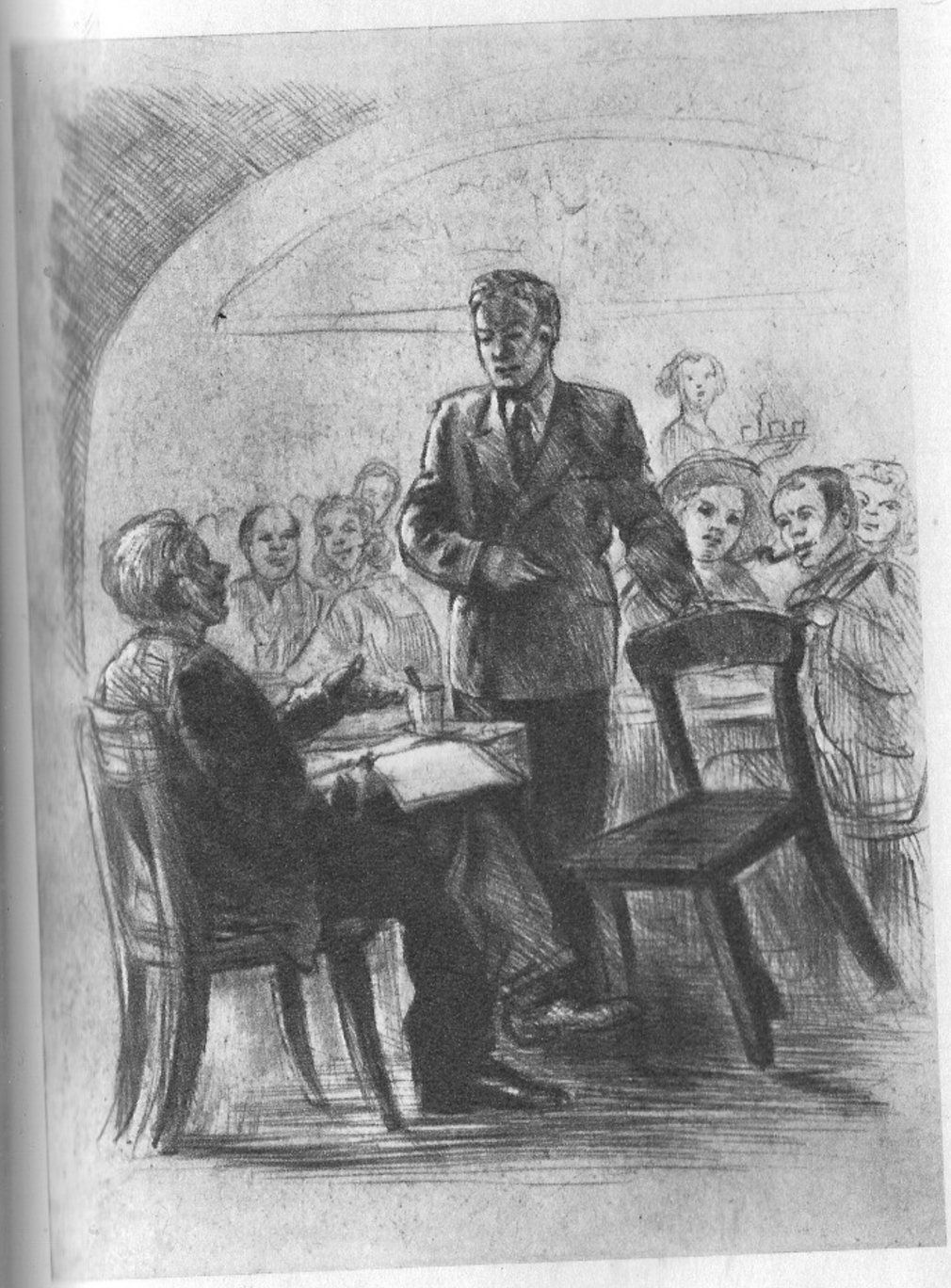

võib küll aimata, millele ei pääse aga siiski kõigist katsetest hoolimata päris lähedale.

«Te olete ikka endisel ametikohal?» küsis Pedussaar pärast pikka ning asjalikku kaalutlemist uut mängukivi lauale pannes.

«Jah,» noogutas Oskar Tiitus.

«Kas te ei karda, et teie avalikud meeleavaldused võivad teie leivateenistusele kuidagi halvasti mõjuda?»

«Mõjugu! Lõpuks pole see ka maailma kõige olulisem küsimus.»

Vaikus.

Oskar Tiitus kartis end punastavat, sest viimase lause pisut uhkustav toon tundus talle endale järsku enam kui naeruväärne: «Vaadake, minagi olen valmis midagi ohverdama!» Ja et oletatavat halba mõju kuidagi leevendada, lisas ta kohe rutates:

«Isegi kui nad mind vallandaksid — mis siis? Olen kindel, et see töökoht ei kesta enam kuigi kaua.»

«Nojah,» ütles endine poliitiline vang, süvenedes jälle oma mängukivide uurimisse.

Tekkis uus paus, ja Oskar Tiitus tundis veelgi teravamini, et ta räägib ikka kuidagi vigu tehes, mingisuguseid kohutavalt ebaloomulikke eksitusi ritta lükkides. Üks närv põlveõndlas hakkas kiiresti-kiiresti tõmblema ja see lakkamatu tõmblemine mõjus tasse veel omaltki poolt, — ninakülgedele, laubale, meelekohtadele . . . isegi käteselgadele . . . ilmusid tillukesed higipiisakesed. Siis aga sai ta kaduma hakkava reipuse uuesti tagasi, naeratas ning ütles:

«Näete, ma olen teie ees praegu nagu koolipoiss. Pomisen aina rumalusi. Aga uskuge, tegelikult mõtlen ma siiski hoopis teisiti.»

«Ei — mis rumalusi?» küsis Pedussaar alles pika viivituse järel.

«Üldse. Nagu tahaksin ma parajat momenti kasutada ja . . . teatud tagamõttega reele hüpata,» ütles Oskar Tiitus.

Sel hetkel libises endise poliitilise vangi suu ümber jälle kerge naeruvine — veelgi ootamatum, veelgi kiiremini silmadeni tõusev. Ja Oskar Tiitus teadis kohe, et tema kaksipidi mõistetavad sõnad polnud tõesti märkamata jäänud.

Korraga valdas teda tuline vajadus midagi algusest lõpuni ära jutustada, siiralt ja otsekoheselt, midagi varjamata, kuid samuti ka end üleliia alandlikuks tegemata. Ning tõstes doominokivid laualt pihku, kummardus ta jälle pisut ettepoole ja ütles:

«Tegelikult on lugu küll niisugune, et ma olen ... üksik hunt. See osa elust, kuhu ma oleksin pidanud otseselt kuuluma, jooksis minust lihtsalt mööda, eriti selle tõttu, et ka minul oli kord teistsuguseid unistusi: see kohake, uhke korter, ilus naine puhaste lastega ja nõnda edasi ja nõnda edasi. Mis seal parata, — kõik jutlustasid seda. Maast-madalast rääkisid sellest vanemad, koolis kõnelesid sellest teised õpilased, hiljem käisid selle põhimõtte järgi paljud tudengid-kaaslased. Noh, võiks muidugi väita, et minu teisesuunaline areng algas peamiselt selletõttu, et mul ei õnnestunud kõigist püüdlustest hoolimata karjääri teha. Tegelikult pole see siiski nõnda: õnneks läksid mu silmad lahti juba hoopis varem. Juba kümme aastat ... või veelgi enam ... unistan ma ikka ühest ja samast, — sellest, mis nüüd ometi viimaks täituda tõotab. Ja ... ja ... kui ma seni nagu mutt oma urus istusin ja lugesin, aina lu-ge-sin ... siis küll mitte hirmu ja nahahoidmise pärast, vaid just sellepärast, et ... ma jäin ruttavast hoovusest juhuslikult kõrvale. Te võite mind muidugi mitte uskuda, aga ... Ja peategi mind loomulikult ettevaatlikult võtma ... Igatahes ... igatahes ... ma oleksin praegu välja minemas ... kas või revolvriga peos, kui see peaks vajalikuks osutuma.»

«Nojah, eks te ise tea, kui kindel te oma veendumustes olete,» ütles endine poliitiline vang ja naeratas ikka edasi. Ja parajasti, kui Oskar Tiitus tahtis veel midagi lisada, vaatas ta veel kord kella, lõpetas mängu, tõusis ja ütles sõbralikult:

«Vabandage ... ja head tervist. Ma pean nüüd jälle ära minema. Muide: päris tark see ei olnud, et tulite mu juurde nii, kõigi nähes.»

«Ma ... ma ... mõtlesin, et ...» pomises Oskar Tiitus.

Kui sõnaahtra lauakaaslase kõrge ning sirge kogu ukse varju kadus, tundis Oskar Tiitus end peaaegu surmani väsinuna. Pinge alanes kiiresti ja äkki kattusid suurte higipisaratega isegi ta kõhnad randmed. Poliitilise

politsei abikomissar oli kitsanäolise ajakirjanikuga kohad ümber vahetanud ja istus nüüd näoga otse siiapoole, teeseldes sügavat mõtlikkust, malevigur imeliselt valgetena tunduvate sõrmede vahel; kirjanik Sammal, oletades nähtavasti eilse salakoosoleku reetmist, liigutas põselihaseid; tõmmuvereline ja tuim, pisut groteskselt jämedajoonelise ilmega kriitik kõigutas pahuralt oma määratu suurt kaamelipead, veeretades ise paberirullikest — peenemaks, ikka peenemaks; ja kaks professorit — anglomaan Oblikas ning tõutervislane Ralf Kondor — seletasid midagi laisale kirjastuse direktorile, kes oleks vist meelsasti lausa pikali heitnud. Kõigist laudadest hõõgus selgesti tajutavat vaenu, või kui mitte just kõigist, siis vähemalt neist, kus istusid tema lähedased tuttavad ...

Kuid see vaen tundus Oskar Tiitusele täna nii väga loomulikuna; ja ta otsustas parajasti lahkuda, kui keegi lähenes talle kõrvalt.

«Oo, tervist, vennas! — Istud siin üksi nagu vana lepakänd. Tahad edasi mediteerida või lubad mind ühineda sinu valitud seltskonnaga?»

See oli advokaat Suurkask.

«Ole hea,» ütles Oskar Tiitus.

Käbe mees asetas end laua äärde, tõmbas jalad kolinal tooli alla. Ta ilme oli väga sõjakas ja väga sapine. Oma pikkade, liigeste kohalt jämedate sõrmedega närviliselt vastu lauaklaasi trummeldades ütles ta rabedalt, nagu kuhugi rutates:

«Kuradid! Mitte midagi ei ole parata — teevad ikka tembu ära. Ja veavad seltsi möödapääsmatutesse sekeldustesse. Sa läksid ära ja sellepärast pole sul loomulikult aimugi, kuidas ma seal maadlesin. Ühel heal päeval — krõks, vaat siis. Ja sellepärast ma jäingi paigale, olgu küll, et need mustad kaarnad pidid mu peaaegu tükkideks nokkima.»

«Njaah?» venitas Oskar Tiitus.

«Mis njaah! Tarvis on praegusel ajal aktiivselt niisugustele lollustele vastu astuda, aga mitte nina püsti ajada ja plehku panna!» ütles advokaat Suurkask.

«Eks sa ju näinud, nagu sa ise praegu seletasid, mis see sinu aktiivne vastuastumine aitas!» ütles Oskar Tii-

tus, tõmbus loomusunniliselt tagasi ja tundis end tasapisi tusanema hakkavat.

«Jah, minu — ma olin üksi!» turtsus kaasvilistlane. Ja kohe ettevaatlikult siia-sinna piiludes: «Muuses, täna sa tegid vähemalt hästi. Täiesti hästi! Seda ma kiidan!»

Oskar Tiitus kortsutas kulmu.

«Mis asjas?» küsis ta viimaks.

«Nooh, mis sa nüüd mind püüdma kipud, vana sellisosistas advokaat Suurkask. «Näe... mees kõndis siit just enne minu tulekut minema. Kõnelesid ju talle eilsest, eks ole?»

«Kellele?»

«Noh — Pedussaarele, loomulikult.»

Oskar Tiitus raputas pead, — advokaat Suurkase oletus tundus talle järsku haavavana. Ometi mõtles ta, et õigupoolest oleks ta pidanud tõesti ka ise neist kavatsetavatest sammudest kõnelema, nõnda, nagu ta neist teadis, nõnda, nagu need näisid varsti vormi võtvat. Hakates kohviklaasi mööda lauaklaasi edasi-tagasi liigutama, sõnas ta pikkamisi:

«Eksid. Kõigepealt ei kavatse mina nende lollpeade arvel keelt kanda, sest nad hoolitsevad selle eest ju ise. Ja teiseks, — mees, kellest me kõneleme, on kindlasti neiski asjades hoopis korrektsem kui meie endi sõbrakesed, kes on oma teisitimõtlevate kaasvõitlejate kohta ammugi... tollele maletajale seal... ette kandnud. Jah, kahjuks... oletasid sa siiski ekslikult.»

«Ah n-n-nii-i-i!» venitas advokaat Suurkask ja noogutas nagu pettunult.

Ta tahtis jälle kiiresti-kärmesti midagi seletama hakata ja tõmbas enda juba hoovõtmiseks kühmu.

Kuid Oskar Tiitus ei kuulanud teda enam, tõusis ja lahkus jumalaga jätmata, sest korraga haaras teda tunne, nagu oleks nüüd-nüüd midagi külma ning libedat tema külge puutunud, üsna vastu nahka, sügavale riiete alla! Need olid malendeid tõstva politseimehe suured tumedad silmad, mis olid talle otse näkku suundunud — mingi kobava viltuvaatega, nagu katsesarved, mis teevad esimesi lähenemisliigutusi.

Väljas oli tuiskama hakanud; ilm pehmenes pikkamisi.

See uljas ning pisut edev võitlejauhkus, mida Oskar Tiitus endas sel õhtupoolikul tundis, kestis veel kuni hilise ööni. Ta käis mööda kitsast ärklituba edasi-tagasi, vaatles hajameelselt naeratades selle seinu, pidi tahtmatult kujutlema, et nii mõnigi üksikasi siin oli seni ta eest peitu jäänud. Suur must vari, mille ta ise laest langeva valguse ees põrandale heitis, viskles kohalt teise mingi ebaloomuliku seaduspäratusega, kahanedes kord üsna ta jalgade ette ja kasvades samas jälle peaaegu poolt ruumi täitvaks vormituks pimeduselaiguks, mida tuul näis sihitult lehvitavat.

Siis hakkas too rõõmujoovastus pikkamisi järele andma. Ta mõtles, et on vaja nii mõnegi asja üle põhjalikult aru pidada, et on vaja kainelt ja külmavereliselt kaaluda, et on vaja vaadata kõike jälle teadusemehe täpsusega, mitte aga entusiastina, kes unustab oma unistuste heaks kogu ümbritseva realiteedi. Äkki oli ta nagu kitsast ja kinnisest ruumist välja astumas (oma raamatute vahelt, kus ta seni oli elanud); ja nüüd tajus ta täie selgusega, et mõtlemine ning unistamine on siiski üks asi, nende mõtete ja unistuste tegelik rakendamine aga... hoopis teine asi.

Hetkeks läbis teda kerge hirmutunne ja vajadus samasugusesse liikumatusse jääda, nagu see oli sündinud kuni tänase õhtupoolikuni. Ta oli pika rea aastaid oma väikese ametikese kallal nosinud, polnud mitte millestki aktiivselt osa võtnud, oli oma teistki elu elanud ainult toolil istudes; — see vaikne nosimine ja toolil istumine oli saanud juba tema tõeliseks eriomaduseks; ta oli nimetanud end hiljuti üksikuks hundiks, kuid ta polnud juurde lisanud, et ta oli säärane hunt, kes murdis siiani ainult... kujutlustes ning unenägudes. Ja äsjase kerge hirmutunde asemele tuli nüüd mingi valus pagemisvajadus — kas või kuhugi maaüksindusse, kus tal poleks vaja end segada praegustesse sündmustesse ei tegeliku eitajana, ei ka tegeliku pooldajana.

Ta tundis end süüdlasena, hakkas jälle mööda tuba käima. Ja see ebaloomulik soov endiselt kõigest kõrvale jääda ja ainult kujutlustes ning unenägudes võitjana

esineda pidi ta tahtejõu eest jälle varsti kõrvale tõmbuma: n i i oleks küll mugavam, aga me teeme siiski t e i s i t i!

Järgneva pooltunni jooksul katsus Oskar Tiitus ükshaaval meelde tuletada kõiki aktiivseid mehi, kes olid koondunud kohaliku töölisühingu ümber, sest ta oli kindel, et just sealtkaudu peab ta astuma oma esimesed sammud. Siis tuhnis ta kaua ja hoolikalt sahtlite ning riiulite kallal, tassides pilkases pimeduses ringi kobades kõik vähegi kahtlase pööningule, kavalasse panipaika, mille ta oli ammugi juba valmis vaadanud.

Kell lükkas osuteid juba keskööotunnile, kui ta viimaks tolmusena ja väsinuna ukse uuesti lukku keeras ja voodisse heitis. Nii, see oli tehtud, nad võivad teda külastada kas või juba täna, mõtles ta kerge üleolekutundega. Politilise politsei abikomissari tumedad silmad ilmusid hetkeks ta teadvusse, need ei suutnud aga teda enam tülgastada ega vihastadagi. Kui ta pisut hiljem lahti riietus ja teki alla puges, jäi ta kohe sügavasti magama, lasknata end häirida isegi valjust tuulemühinast, mis täitis akende taga valitsevat talveöist pimedust.

Ta ärkas harjunud ajal — juba pimeda kamul —, sest enne ametisse minekut oli tal kombeks ikka midagi lugeda-sirvida. Ja ta ulatas käe kohe laua poole, et süüdata öölamp ja võtta sealt mõni valmispandud raamat.

Päev töölaua taga möödus kohutavalt pikkamisi, — kõik, mis ta siin nüüd tegi, tundus ülearusena ja täiesti asjatuna. Viimaks ometi lõi kell kolm. Ta hakkas kohe lahkumisele valmistuma, sattudes koguni kergesse ärevusse, nagu see oli juhtunud kunagi ammu, mil ta ruttas siit . . . otse oma tüdruku juurde.

Sel silmapilgul väljus asjaajaja oma toast, köhatas, hoidis käsi sügaval kuuetaskutes ja ütles pisut liiga valju häälega:

«Tiitus, ärge minge veel.»

«Miks?»

«Miks? Imelik küsimus! Kui juba kord ütlen, et ärge minge veel, siis tähendab, läheb teid siin vaja . . . Saite aru, jah?»

Kaks naisametnikku, kummardudes sügavale oma kokkupandavate kaustade kohale, kuulatasid teraselt. Oskar Tiitus tundis kuuma verelainet äkki mööda kaela üles jooksvat ja ta ei saanud teisiti, kui pidi võtma samasuguse hoiaku nagu too paks mees seal ukseraamistikus. Ta pistis omakorda käed taskusse ja ütles:

«Palun . . . ärge kisendage. Siin pole kasarm ja teie pole allohvitser.»

«Mi-i-s!» venitas järsku väga madalaks muutuv hääl alles hulga aja pärast.

«Nõuan teilt enda suhtes pisut enam viisakust, muud midagi,» ütles Oskar Tiitus.

Kui ta pead sõjakalt kuklas hoides läbi toa läks, oli ta päris kindel, et asi seisab tema vallandamises, et härra linnapea on juba tegutsema hakanud ja pühib nüüd . . . raudse luuaga. Ning — imelik küll — selle asemel et teda kohutada, näis see võimalus niivõrd tühisena, et ta ei lasknud end sellest isegi mitte segadusse viia. Möödudes pisut kõrvale tõmbuvast asjaajajast, tundis ta poisikeslikku vajadust sellele keelt näidata, — julge üleolekuakt, mida ta oli tarvitanud kord tänavalt tulnud koolipoisina. Ja osakonnajuhataja kabinetti jõudnud ning selle üllatunud nägu vaadeldes meenus talle alles nüüd, et keegi polnud ju käskinud teda . . . siia tulla.

«Noh, milles siis asi seisab, sõber Tiitus?» küsis joviaalne vanahärra, nõjatades tagasi vastu toolileeni ja kergitas teist vurruotsa:

«Te lasksite . . . mind kutsuda?»

«Mina? Ei. Aga siiski — kui te juba kord siin olete. Istuge, palun.»

Oskar Tiitus surus end sügavasse klubitooli, — osakonnajuhataja oli lugenud kusagilt sellistest juhtidest, kes hoolitsevad eelkõige nende eest, keda tuleb ametiasjus vastu võtta: külastajatele ettenähtud mööbel oli pehme ja mugav, ta ise aga leppis samal ajal hoopis lihtsamaga. Ja endamisi kindel olles, et see vana rebane peab praegu millegipärast vajalikuks teeselda, jäi ta rahulikult ootama.

Härra Hoomann — nii oli ta otsekohese ülemuse nimi — naeratas isalikult-leebelt. Õieti polnudki ta just halb inimene: kärkis harva, rääkis alati kerge naljavar-

jundiga, taotles vahel lausa perekondlikku tooni. Kuid samal ajal teati kinnitada, et ta on iga alluva suhtes tähelepanelik ja terane nagu osav jahikoer ja et vaevalt võib loota, et tema kitsaste pilusilmade eest midagi varjule jääb. Ning mida sõbralikumalt ta seal teisel pool lauda tänagi oma pehmet muhelemist muheles, seda kindlamaks muutus Oskar Tiituses veendumus, et temaga on siiski kõnelda tahetud ja et selle kõneldatahtmise põhjused võivad olla tingitud ainult . . . t e a t u d asjaoludest.

«Pole teiega enam hulgal ajal lähemalt kokku puutunud . . . Kuidas te ka elate?»

«Tänan küsimast — hästi.»

«See on tore, see on tore. Hehee . . . lausa rõõm kuulda, peab ütlema. Sest harilikult on tänapäeval ikka nõnda, et igaüks, kellele issand on suu loonud, tarvitab seda suud . . . ainult hädaldamiseks ja kaebamiseks. See asi peaks nii olema ja too ei tohiks mitte nõnda olla. Seal aga tuleb korraga üks aus ja ustav noor inimene ja ütleb: «Tänan, ma elan hästi.» Tore, ei-noh, täiesti tore! Mis pagan — viriseda! Rumalus! Parem juba hakkame mässama, kui meie seisukord tõesti liiga halvaks läheb, aga . . . jätame pilliajamise. Eks ju?»

Oskar Tiitus pidi kavalale taadile tahtmatult kaasa mulgama: oli ilmne, et viimane sihtis oma sõnadega kindla eesmärgi poole, lähenedes sellele samm-sammult, pikki ja sakilisi tiire tehes. Ta kehitas õlgu ja vastas:

«Ma . . . ei tea. Võib ju olla.»

Osakonnajuhataja tõusis, surus rusikad ristluudele, soigus kuuldavalt:

«Puusad . . . kuramus . . . nagu lõhuvad valutada . . .» ütles ta viivitades. Siis tuli ta aeglaselt tatsutades ümber laua, kohmakas, suurekasvuline, raske nagu ninasarvik. Prillid otsaesisele nihutanud ja need kohe jälle kerge näomoonutusega tagasi ninale kukutanud, asetas ta korraga kaks lihavat sõrmeotsa Oskar Tiituse kuuereväärile ja sõnas sosinal: «Jah, näed sa, sõber, ma siiski . . . lasksin sind kutsuda. Ja nimelt — ühe imeliku asja pärast. Noh, sa tead ju isegi. Mis pagana aru sulle pähe tuli: võtad suu täis ja kargad vanale habemesse. Sest kas sa siis ei teadnud, et tema on selle aktuse-kavatsuse esimene kolmandik. Teine kolmandik on too kahupäine hõimutegelane . . . mis-pergel-ta-nüüd-oligi . . . Ja kolmas kolmandik on — keegi päris suur isand, kes tahab aga varju jääda. Teie, juurdekoopteeritud, olete ju ainult välise kesta kujundajad. Dekoratsioon, noh. Näed nüüd, poiss, kas ma pole su vastu avameelne? Ja kaitsesin sind alles täna hommikul ka nagu . . . emalõvi oma kutsikat. Omavahel öeldud: sulle kavatseti sulg sappa seada. Kus sa's sellega: «Kindralinärud, kes on oma rahva verisesse sõtta tõuganud . . . Karjeristid, kelle üle tuleks kohut mõista kogu valjusega!» Tean, tean, — eks minagi ole kord noor olnud. Viies aasta — noh! Olin üksvahe lausa hulkumas ja põgenemes. Sõjakohtud kukil ja puha. Hulk aega elasin võõra nime all, kandsin valehabet ja . . . lonkasin. Ikka liip-lääbaki ja liip-lääbaki. Ja sestap ma mõistan sind . . . täi-el määral. Ainult et — mitte nii valjusti, mitte nii valjusti! Kõtt! Kuuldakse! Oota ja kannata. Milleks sedasi, avalikult? . . . Sest kellel kuramusel praegusel ajal on vaja teada, kuidas sa mõtled ja oled. Eks sa näe, mis tehakse: kes suu praotab, see asuma läheb. Olgu see siis mees vabrikust või arst oma kabinetist. Basta — pea lõuad! Eks aeg näita, kuidas kord parem on. Jõuab paras moment kätte, karga esile nagu röövel võsast ja — lärma: «Maha, maha, seda ma olen ammugi rääkinud ja mõtelnud! Elagu see ja elagu teine!» Elutarkust . . . elutarkust peab olema . . . igal inimesel, kes pole lausa tuisupea . . . Nii et — võta heaks või pane pahaks, aga . . . pidin sulle siiski nõu andma. Või arvad, et ma ise teisiti mõtlen kui sina — vana revolutsionäär, nagu ma olen! Ei, ei ja veel kord ei! Ja seda sa võid kõnelda ka praegustele mässumeestele, kui sa nendega . . . nii hõlma alt vahel kokku puutud. Vana Hoomann on . . . läbi-läbi punane, ainult et tänavale ja miitingule minekuks on ta juba liiga vana. Mõistad ju mind, poju, mis?»

Osakonnaülem ootas, liigutas jälle teist vuntsiotsa, muigas suunurkadega ja kissitas kord üht, kord teist silma. Oskar Tiituse pilk kiskus tahtmatult kahele valgele ning paksule sõrmeotsale, mis surusid ikka veel tema kuue-esisele. Oli väga vaikne — isegi asjaajaja oli vist kuhugi kaugemale kõrvalruumidesse tõmbunud. Õhk akna taga sillerdas lendlevaist lumenõelakestest. Ja Oskar Tiitus ütles viimaks, mõeldes samal ajal endamisi, et

umbes niisama siirast poolehoidu avaldas kaval vana mees hiljuti vist härra linnapeagi veendumustele:

«Jah, mõistan küll. Miks ei mõista!»

«Ilus! Seda ma sinust lootsingi!» hüüdis osakonnajuhataja ja jätkas kohe jälle äsjase familiaarsusega: «Tõsi jah, — nad tahtsid sulle sulge sappa seadida. Noh, siis ma ei kannatanud enam välja. Mis pagan, keda ma peaksin's kartmagi. Minul on igatahes palju suurem staaž kui ... ükskõik kellel, kuigi see keegi seisab faktiliselt minust kõrgemal. Nii et ... paukusin! Ja siis saadi ka aru. Meelsuse pärast ei tohi inimest taga kiusata. Politsei ju võib ja peabki seda tegema, mitte aga meie, tsiviilasutused. Nõnda.»

Säärane soojalt kodune jutuvalang kestis veel hulk aega, ja kui Oskar Tiitus viimaks ometi minema pääses, hakkas kell juba neli saama. Ta oli väsinud, tülpinud, tal oli tunne, nagu oleks mingi sogane ja imaralt lõhnav hoovus teda rullinud ja lükanud, vastu poriseid kaldaid surunud ja tagasi mulle ajava voolu keskele visanud. Ja kõige enam kiusas teda imelikku häbenemisvajadust tekitav kujutlus, nagu koosneks kogu maailm — peale kahe vastamisi seisva leeri — nüüd veel ainult sellistest kahepaiksetest olenditest, kes võivad hingata oma tahtmise järgi kord kopsudega, kord lõpustega, olenevalt sellest, mihukesse keskkonda nad juhtuvad parajasti oma pea pistma.

Kuid samal ajal hakkas tas valmima ka üks väga oluline otsus — lausa hädavajalikuna tunduv otsus, ilma milleta ta arvas end nagu õhku rippuma jäävat. Ja ta mõtles: lõpparve senisega on enam-vähem tehtud, esimene samm uue poolegi on astutud, nüüd pole enam peatumist, nüüd pole enam kõhklemist. Kartus liikumise ees ja tung üsna vaikselt edasi lamada, mis oli teda öösel üllatanud, näis nüüd, päise päeva ajal, lausa naeruväärsena.

Ta käis kuskil odavas restoranis nälga kustutamas, hulkus jälle veidi aega läbi kõrvetavalt külmade tänavate ja läks töölisühingusse. Kui ta pikka eeskotta astus, tabas teda korraga ebakohane sentimentaalsusehoog, mis möödus aga kiiresti, jättes endast järele vaid hämuse kujutluse isakodu kuuesopilisest hoovist ja seda ümbritsevast madal-lamedast hooneterühmast.

Suur kivimaja näis tühi olevat — trepikoridori, mis tõusis ülemisele korrale, täitis võrkjas hämarus, sammude kaja mitmekordistus kuskil lagedates tubades, kuhu viisid uksed laiali. Siis ilmus helekollase riidenagi varjust väikest kasvu habemik mehenäss ja küsis uniselt:

«Keda te otsite?»

Oskar Tiitus nimetas Kristjan Sarve, tuttavat töölistegelast, kellega ta oli juhuslikult siin-seal kokku puutunud, paaril korral isegi kohvilauas.

«Vaevalt ... et ta praegu siin on,» ütles mees riidenagi tagant, kuid arvas juba silmapilgu pärast: «Aga jah ... võib siiski olla. Täna on neljapäev. Võimalik küll. Minge trepist üles ja pöörduge paremale. Ja sealt ... aina edasi ... üsna koridori lõppu. Koputada ei ole tarvis Saite aru, jah?»

«Sain küll,» noogutas Oskar Tiitus ja jooksis kohe mööda kõvu kiviastmeid teisele korrale.

Kristjan Sarv istus väikeses külmas toas, palitu seljas, läkiläki kuklasse lükatud, ja uuris mõtliku ilmega õhukest sinisekaanelist kaustikut. Kui uks käis, vaatas ta üles. See oli tuulest ja värskest õhust tõmmuks pargitud näoga mees, paksude hallide kulmudega, keskealine, pisut kühmus. Kõneldi, et ta olnud kunagi kümnik, loobunud sellest kohast ja hakanud puuraiujana kuskil kaugemas kandis uuesti peale. Ja nüüd peeti teda üheks tublimaks teoreetikuks marksistliku õpetuse alal, — teda hinnati kõrgelt ka nende karastatud võitlejate poolt, kes olid oma tõekspidamiste eest surmalegi silma vaadanud. Kui enamik kohaliku töölisühingu ümber koondunud aktiivseist tegelastest mitmesugustesse kodumaa nurkadesse asuma saadeti, jäi ta rahulikult oma kohale, valmis hiiglavisadusega jälle otsast alustama.

«Tervist,» ütles Tiitus, läks istus mehe juurde ja vaatas sellele mingi sisemise jonniga otse silma.

«Tervist,» ütles Kristjan Sarv.

Vaikus.

«Te olete ... siit-asutuse ... asjaajaja?»

«Jah, seda'p küll.»

Jälle paus.

Ning korraga tõusis istuja kogu suuruses — ligi seitsme jala kõrgune hiiglane —, ulatas külalisele käe ja

ütles vaiksel häälel, justkui kardaks ta siingi mõnda luurajat, kes võiks ta sõnu pealt kuulata:

«Kõnelesime teist alles tund aega tagasi. Niisiis... tulitegi. Tubli. Kavatsesin õhtul ise teid üles otsida. Aga parem ongi siin. Hakkame siis muudkui peale, seltsimees?»

Oskar Tiitus naeratas, noogutas vaikselt — midagi oleks nagu ta kurgust kinni võtnud, teda sügavale kõõru surunud. Seltsimees... seltsimees... mõtles ta väga aeglaselt, ei vastanud kohe ja vaatas ikka veel üksisilmi enda ees seisvale mehele otse näkku. Ja Kristjan Sarve hääl tuli nüüd nagu kuskilt määratust kaugusest, korrates jälle samu sõnu:

«Jah, kas hakkame siis muudkui peale, seltsimees Tiitus?»

«Hakkame... hakkame küll... kui te mind ainult... oma kilda võtate,» pomises Oskar Tiitus.

Hiiglane istus lauanurgale.

«Tööd jätkub meile kõigile... Ühtedele üliküllusesi... teile muidugi esialgu teistest vähem...» ütles ta.

«Muidugi... see on loomulik...» ütles Oskar Tiitus. Ja lisas, sest talle näis, nagu poleks naaber teda hästi mõistnud: «Olen ju teile tundmatu inimene. Praegusel ajal aga tuleb olla... väga ettevaatlik.»

«Jah, ka seda, kuigi teid me võiksime ehk kahtlustada kõige rohkem oskamatuses,» noogutas Kristjan Sarv.

Ta asus uuesti laua taha, oma sinisekaanelise kaustiku juurde.

Ka Oskar Tiitus tõmbas endale tooli, istus ning esitas oma esimese kava, nagu see oli ta peas valminud selle mõne minuti jooksul, mis ta oli siin seisnud.

5

Paar nädalat hiljem, ühel hilisel õhtupoolikul, läks Oskar Tiitus rutulisel sammul läbi tühjade ning kõledate tänavate alla jõele, mille tagant algas äärelinn. Ta oli laokil ja rahutu, sest viimaseil päevil ei läinud tal enam kuigi hästi. See, et ta oli saanud eile osakonnajuhatajalt vallandamisteate, ei rõhunud teda siiski niivõrd, kui äsjane referaat Töölismajas, milles esitatud väiteid rän-

nati kuulajaskonnast otse kirgliku vihaga. Ja nüüd näis talle, nagu peaks midagi väga halba juhtuma tema ulatuslikumategi plaanidega, sest talle oli ootamatult teatatud, et ta esitaks need juba täna.

Oli jälle külm nagu nüüd alati — puhus tugev põhjatuul ja raudkarm udu hõljus majade vahel. Lumi oli paks ja tuhkjas. Iga sammu juures vajus ta säärteni hangedesse. Suured määrdinud pilverünkad rippusid üsna katuste kohal ja rullusid pehmelt, kuid võimsalt edasi linna ümbritsevate väljade poole.

Peale pooletunnilist vaevalist käiku jõudis ta viimaks pärale. Ja ta muutus kohe palju rahulikumaks, — jah, ta tundis seda kohta, ta ei kartnud enam eksida.

Ühekordne maja hoovi parempoolsel serval oli pime ja vaikne, nagu ei elaks siin üldse kedagi. Ka uks oli lukustatud. Ta pidi enne mitu korda koputama, kui kuuldus viimaks lähenevaid samme ja madal naisehääl küsis:

«Kes seal on?»

«Mina, Tiitus... Tehke lahti...»

Võti ragises, käsiraud, millest ta kogu aeg kinni hoidis, pöördus viltu. Hoonest välja tungiv soe õhk muutus kohe auruks. Oli võimatu midagi näha. Ta komistas hetkeks vastu ust hoidvat kätt, mille puudutus sisendas kujutluse, nagu oleks ta hilinenud ja nagu oodataks teda siin juba... väga kaua.

«Tere õhtust... Teised on muidugi juba siin?» küsis ta eeskotta astudes.

«Jah, Pedussaar tuli just mõni minut tagasi,» vastati sõbralikult.

Inimesel on vahel väga vähe vaja, et langeda ühest äärmuslikust meeleolust teise äärmuslikku meeleollu. Ja Oskar Tiitusega juhtus nüüd samuti: pimeduses seisva naise sõbralik häälekõla andis talle korraga tagasi kõik selle, mis tal oli alles äsja puudunud — julguse, enesekindluse, tahtmise oma vaadete eest võidelda ja neid nagu kord ja kohus kaitsta.

Ta ootas, kuni uks jälle lukku keerati, ja küsis siis:

«Aga teised?»

«Kes?»

«Noh, ma ei tea... Siin pidi ju olema täna midagi... koosoleku taolist.»

«Minule ei ole sellest küll midagi kõneldud,» ütles naine, läks tast mööda ja riivas teda nüüd omakorda.

Tuba, kuhu Oskar Tiitus pisut hiljem astus, oli väike, auklikuks kulunud värvimata põrandaga ja madala laega. Aknad olid hoolikalt kaetud tihedate valgete eesriietega, nurgas konutas helekollane kummut, selle kohale asetatud riiulil säras kõrge klaaskuppel. Seinal tiksus vana käokell ja roosilised tapeedid olid siit-sealt rebenenud.

Keset tuba seisva laua juures istusid kaks meest — Kristjan Sarv ja seltsimees Pedussaar; ja esimene neist tõusis kohe ning ütles:

«Nii, nii... oledki siis kohal. Otse lahinguväljalt, mis?»

«Jah, seda küll,» nõogutas Oskar Tiitus, võttes palitu seljast.

«Istu, ole hea.»

Külaline tõmbas endale tooli. Ja nüüd oli ta oma ärakohutatud inimese meeleolust juba täielikult võitu saanud, — mis siis, asugem aga kohe asja juurde! Endine poliitiline vang vaatas teda vaikides üle laua, toetas siis lõua käte najale ja ütles viimaks:

«Nojah, te võitlesite ju tublisti.»

«Kus sa sellega — nagu see peab olemagi!» ütles Kristjan Sarv ja naeris äkki valju häälega.

Oskar Tiitus imestas jälle silmatorkava vastuolu üle, mis selles hiiglasekehaga inimeses peitus: ühingus oma töölaua taga istudes oli ta karm ja asjalik, nagu tükk raudkivi, eraviisiliste kokkupuudete puhul aga säras ta lausa tujuküllusest. Kui seltsimehe kõmisev hääl jälle vait jäi, ütles Oskar Tiitus õlgu kehitades:

«Jah, võidelda tuli seal tõesti enam kui teadsin oodata. Ja nagu mulle endale paistab — kaunis tagajärjetult.»

«Ei tea'nd... teile endale võib ju tõesti nii paista. Aga mina arvan siiski pisut teisiti. Te panite nii mõnegi mõtte liikuma. Ja see on peaasi,» ütles Pedussaar.

Kristjan Sarv möiratas uuesti.

«Pole midagi!» hüüdis ta ja lükkas jalad suure kolinaga laua alla.

«Eks ma rääkinud sulle juba kohe käsikirja lugemisel, et... enamik sinu poolt esitatud põhjendustest intelligentsi passiivsuse kohta ühiskondlikus võitluses laseb end seletada ka hoopis teistsuguste põhjendustega kui sina seda teed. Ja nagu sa täna nägid — lasksidki. Ära aga mõtle, et päristõde peitub nendegi meeste sõnade taga, kes sulle seal nii uljalt vastu sääri ladusid. Pealegi — osa neist vaidles sinule vastu mitte sellepärast, et su väited neile ei meeldinud, vaid hoopis sellepärast, et nad võtavad sind ennastki veel nagu ühte neist... intelligentidest. Ja väga mitmesuguste asjaolude tõttu ei hinda meie inimesed sedaliiki kodanikke just... kuigi kõrgelt. Kas ülekohtuselt või mitte, see on muidugi hoopis ise küsimus.»

Pedussaar vangutas mõtlikult pead.

«Jah, see on õigus,» ütles ta hetkelise vaikimise järel. «Nad ei hinda neid tõesti. Ja mis te arvate, teie, kes te täna sama vitsaga lüüa saite: miks see on nõnda kujunenud?»

Oskar Tiitus süütas paberossi, tõmbas suure sõõmu suitsu kopsudesse ja hakkas seda vähehaaval jälle välja puhuma. Midagi säärast oli ta märganud juba isegi, kogu tolle lühikese aja jooksul, mis ta oli Töölismajas kaasa tegutsenud. Esialgu teda nagu võõrastati — temast hoiduti kõrvale ja tema kulul katsuti isegi nalja heita. Siis hakati talle igas asjas vastu vaidlema ja püüti kõigest jõust ta ettepanekuid ning kavasid kõrvale suruda. Hiljem lepiti temaga küll vähehaaval, kuid jäeti siiski endi ja tema vahele nagu mingi kitsas joon, mis ei kadunud kunagi päriselt, ka siis mitte, kui seda polnud ehk vahel märgatagi. Ja mis veelgi imelikum — ka temal endal oli mõningal juhul nagu pisut liiga raske kohaneda sealsete kommete ning mõtetega — ta oli nagu võõrasse ümbrusse sattunud, omas nagu hoopis teistsugust välisvormigi. Ja seda kõike meenutades kehitas ta jälle abitult õlgu ning ütles:

«Jah, kui ma isegi seda teaksin, miks see nõnda on kujunenud...»

Pedussaar koputas piibu vastu tuhatoosi põhja tühjaks, pistis selle rinnataskusse. Ta helesinised silmad olid ikka ühteviisi rahulikud ja väga ükskõiksed, — kõnesolevad küsimused näisid temast mööda minevat, justkui ei huvitanud teda. Ometi teadis Oskar Tiitus ka täna, et see

pole siiski nõnda, jah, ta teadis koguni, et see on just vastupidi. Ja alles siis, kui ta nagu abi otsides üle laua vaatas, sõnas endine poliitiline vang pikkamisi:

«Aga mis te arvate, kui me seaksime küsimuse nüüd teravikuga vastupidises sihis?... Kas tulemused oleksid... teistsugused?»

«Kuidas? Seleta, pagan!» ütles Kristjan Sarv.

Pedussaar laskus pisut ettepoole, rinnaga vastu lauaäärt.

«Nojah... meie inimesed ei hinda sedaliiki kodanikke... see tähendab, eesti intelligentsi... kuigi kõrgelt. Aga kuidas hindab eesti intelligents meie inimesi... see tähendab — töölisi?»

«Niisama madalalt! Täiesti selge!» hüüdis Kristjan Sarv.

«Eks ole?» küsis Pedussaar, vaatas Oskar Tiitusele kuidagi teraselt otse silma ja jäi vastust ootama.

Ja kui seda kohe ei järgnenud, lisas ta järsu jutukusega, mis mõjus veidi ootamatult:

«Just selles kogu asja tuum seisabki. Nende kahe kihi vahele on tekitatud ebaloomulik lõhe, ja seda lõhet peamegi tasandada katsuma. Ma mõtlen muidugi lõhet meie tõelise, arvestatava tööliskonna vahel, tööliskonna vahel, kes omab juba minimaalselgi määral klassiteadvust, ja edumeelse, arenemisvõimelise, kapitalistliku korraga kas või alateadlikuski opositsioonis seisva intelligentsi vahel. Äärmusi ei maksa esile tõsta. Need kas... kohanevad hiljem samuti või... likvideeruvad. Nagu te teate, on meie juurde tulnud peale teie ka üksikuid teisi haritlasi, kuid kõik teie kokkugi kujutate endist siiski väikest erandit. Probleemi jalad toetuvad aga hoopis laiemale alusele. Ja sellest tuleb kibedasti mõtlema hakata, sest nii mõnedki sündmused ei lase end oodata enam igavikuni. Siis aga peame olema... kõigekülgselt ette valmistatud.»

Kristjan Sarv kergitas kulme, hakkas samuti tõsinema. Ja sel silmapilgul muutus ta jälle selleks, kes ta oli Ühingus oma töölaua taga — karmiks ja asjalikuks teoinimeseks, valmis julgelt vastu astuma mistahes raskustele. Ta seadis oma määratu suured käed kõrvuti lauaservale ja sõnas noogutades:

«Jah, see on kindel, — meie haritlaskonda tuleb hakata aktiviseerima, üldistesse plaanidesse sisse lülitama. Veelgi enam: oleks lausa lubamatu jätta teda kauem enda hooleks, juhuslikult puhuvate tuulte tõugata. Aga kuidas seda teha? Kuidas seda läbi viia? Me oleme siin loenguid korraldanud ja kõigile teadaolevatele nõndanimetatud edumeelsetele inimestele kutseid saatnud — väga väikeste tagajärgedega, seltsimehed. Vilksatab ainult üksikuid. Ja needki ei tule järgmisel korral enam tagasi, sest, nagu kuulda, on ühele kui teisele neist vastava ametiasutuse poolt sõbralik hoiatus tehtud. Ja paljud ju oma nahka kergemeelselt turule viia ei taha. Muuseas — on see õige, et sinugagi olevat juba südamlikku ja sooja juttu puhutud?»

«Jah, on küll. Eilsest peale olen ma... töötatööline,» ütles Oskar Tiitus ja punastas korraga kõrvuni, — talle näis jälle, nagu võiks see vastus kõlada suurustlemisena või ebakohase kelkimisena.

Kristjan Sarv vilistas pikalt.

«Vallandati?»

«Jah,» vastas Oskar Tiitus, muutudes veelgi kohmetumaks. Tekkis hetkeline paus, — kõik kolm näisid midagi mõtlevat, kõigil oli nagu millegi üle hädavajalik järele kaaluda. Pedussaar tõstis käe, silitas üle oma palja lagipea; Kristjan Sarv niisutas keelega huuli; seina tagant kuuldus laste trallitamist ja siia-sinna kõpsivaid samme; ja Oskar Tiitus mõtles mingi valulise kärsitusega, et sääraseid küsimusi ei maksaks siin üldse praegu arutada. Kui teisel pool lauda istuvad mehed ikka veel midagi ei lausunud, pomises ta pahuralt:

«Olgu... jätame... see ei puutu täna asjasse.»

Pedussaar noogutas:

«Nojah, seda küll.» Ja karates kohe tagasi äsjasele kõneainele, lisas ta rahulikult: «Me räägime kogu aeg haritlaskonna progressiivsest osast, kes on oleva korraga opositsioonis või vähemalt... ei moodusta kapitalistlikkude ringide a k t i i v s e t s e l j a t a g u s t... ühes tõeliselt tagurlike gruppidega. Ometi aga oleks huvitav teada ka seda, kas seesama haritlaskonna progressiivne osa... kõigest hoolimata... pooldab meidki... a k t i i v s e l t?»

«Jajah, seda oleks tõesti huvitav teada,» ütles Kristjan Sarv.

Oskar Tiitus viivitas jälle vastusega. Ja korraga pidi ta mõtlema kõigile vanadele tuttavatele, kellega ühes ta oli mööda saatnud nii mõnegi mõnusa õhtupooliku, keda ta oli teatud ulatuses isegi armastama hakanud ja kelle suhtumine temasse muutus nüüd päev-päevalt üha reserveeritumaks. Viimasel ajal juhtus sageli, et teda ei nähtud, et temast nagu märkamatult mööda libiseti, et temale vastu juhtudes tunti ebaloomulikult suurt huvi kas või mõne koloniaalkaupluse akna vastu. Jah, oli enam kui kindel — nad eitasid juba aastaid oma kodumaal valitsevat kapitalistlikku korda, kuid nad polnud veel kaugeltki armastama hakanud ka neid võimalusi, kuhu ajalugu oma arenguteel sihtis. Kas pidi ta valusa tõe lagedale tooma kogu selle alastiolekus, või pidi ta katsuma veel kord optimistlikke lootusi põhjustada, lootusi, millesse ta isegi ei suutnud veel uskuda, ehkki ta püüdis seda teha mingisuguse sisemise tungi sunnil kõigi oma meeltega? Aimates oma jalgade ette põrandale vaadates, et kahe seltsimehe silmad on ärapöördumatult tema poole suunatud ja et ta kuidagi vastamisest ei pääse, sõnas ta viimaks ebamääraselt:

«Enamik neist peab end erapooletuks.»

«Erapooletuks? Nõnda,» ütles Pedussaar.

«Jah, nii see on, — enamik neist on praegusel silmapilgul «erapooletud»,» kordas Oskar Tiitus pikkamisi. «Aga see ei peaks meid liiga pessimistlikuks tegema. Nad on, nagu ikka, lihast ja luust inimesed, oma ümbruse ja kasvatuse vili, ja missugune see ümbrus ning kasvatus on seni olnud, seda me ei tohi unustada. Vaja on neile nüüd tasapisi lähenema hakata . . . hoopis teisest suunast. Vaja on kapslid nende ümbert katki muljuda ja nad sealt välja lasta. Vaja on . . . vaja on . . . ühesõnaga . . . vana vammus nende hingeelult tükkhaaval maha koorida ja uus vammus selle asemele panna. Täna ja homme on nad ehk tõesti meie vastu, aga tunahomme või veel pisut edasi on nad meie poolt. Kindlasti! Ma olen veendunud. Ja . . . pealegi . . . eks te isegi tähendanud alles mõni minut tagasi, et me . . . ei tohi neid siiski kauemaks nende endi ja juhuslikkude tuule-

hoogude lükata-tõugata jätta ja et me . . . peame hakkama neid endile lähemale tõmbama. Ühesõnaga — lõhet meie haritlaste ja tööliskonna vahel tasandama asuma.»

«Jah. Aga kuidas?» küsis Pedussaar.

Oskar Tiitus tundis vaistlikult, et on saabunud silmapilk, mil ta võib oma kavadega lagedale tulla, kavadega, mida ta oli haudunud juba ligi kuu aega ja milles ta oli viimasel hetkel pisut kahtlema löönud. Praegu polnud neist kahtlustest aga enam jälgegi järel, — pikad üksildased õhtud ja unetud ööd, mil ta oli selle kõige üle põhjalikult järele mõtelnud, sisendasid temasse jälle hoogu ning löögijulgust. Mis siis — kaaluge, korrigeerige, tehke täiendusi ja lisandusi, võtke ette kas või olulisi muudatusigi, kuid ärge katsuge ignoreerida kõike üksnes sellepärast, et selle esitaja olen mina, tühine ja väike juurdetulija! mõtles ta sõjakalt. Ta põsed kippusid õhetama, ta sõrmedesse sigis kerge värin. Ja korraga hakkas ta rääkima — rahulikult ja kaalutledes, ehkki tal oli samal ajal tunne, nagu võiks ta hääl iga silmapilk katkeda.

«Kolme nädala eest tehti mulle ülesandeks koostada lähem kava kultuurilise kasvatustöö intensiivistamiseks Töölismajas. Ja ma mõtlen, et kas me ei saaks just selle kaudu . . . tabada ka teist kärbest . . .» ütles ta.

«Nimelt?» küsis Kristjan Sarv ja muutus äkki tähelepanelikuks: see oli vesi tema veskile, see oli midagi, mis puudutas otseselt tema enda igapäevaseid muresid.

Oskar Tiitus jätkas ühetooniliselt:

«Niikuinii oleme me alati hädas oma väikese lektoritekaadriga. Üks ja sama vaene mehike on sunnitud loenguid pidama mitme-setme hoopis erineva aine üle. Mis oleks, kui me katsuksime seda kaadrit laiendada . . . ka väljapoole meie oma inimesi? Ja just selle progressiivse intelligentsi arvel, kelle õigustamise eest ma täna õhtul selle ränga sauna sain.»

«Nojah . . . Kuidas te seda . . . päris konkreetselt mõtleksite?» küsis Pedussaar ja nõjatas lõua jälle risti pandud sõrmedele.

«Konkreetselt? Võtame näiteks meie kirjandusliku ringi . . .» ütles Oskar Tiitus. «Teatavasti tegelen sellega

praegu peamiselt mina. Ometi pole ma neis küsimustes kuigi kompetentne. Aga miks me ei võiks pöörduda otse selt tolle ala spetside poole? Niikuinii on nad viimasel ajal päris ootamatu julgusega risti vastu astunud... teisele leerile. Nõnda ütelda — oma paadi ühest kaldast otsustavalt lahti lükanud. Mis siis muud kui tõmbame nad tasapisi täiesti siinpoolse kalda juurde.»

«Kuramus... see on ju õige mõte!» ütles Kristjan Sarv.

Oskar Tiitus laskis tal lõpetada ja alustas kohe uuesti:

«Või jälle edumeelsed pedagoogid. Praegu valgustab meid kasvatuslikkudes küsimustes elukutseline arst paragrahve studeeriva juristi kaasabil. See pole otstarbekohane. Tegelik õpetaja, kui teda pealegi pisut suunata, teeks seda kindlasti hoopis paremini. Muuseas, üheks esimeseks sammuks, mille teostamist ma näeksin juba kõige lähemas tulevikus, oleks... ärge imestage... korraldada meie saalis alaline kunstinäitus. Võib-olla oli see ehk liigne etteruttamine, aga... ma julgesin seda siiski teha. Nimelt sondeerisin ma juba vastaval pool pinda. Terve rida noori meistreid oleks valmis pikema jututa meiega kaasa lööma. Ja siis veel — seeria loenguid loodusteaduste valdkonnast, alates maailma tekkimisest ja lõpetades kõige moodsamate vaadetega keemias ning füüsikas, — muidugi võimalikult arusaadavas, nõnda ütelda päris tavalises ristiinimese keeles. Ja... see oleks ka kogu minu plaan, mille pärast te mind täna siia kutsusite. Kui te suudaksite mu ettepanekuid tõsiselt võtta, koostaksin ma lähema paari päeva jooksul enamvähem kõlvuliste inimeste kohta provisoorse nimestiku, ei suuda te seda mitte, noh... siis... midagi paremat ma tõesti välja mõtelda ei oska.»

Ta vaikis. Nüüd, kus ta oli selle viimaks välja ütelnud — ehkki katkendlikult ja veidi süsteemitult —, alanes pinge temas jälle kiiresti.

Vaadates teda üksisilmi, sõnas Pedussaar:

«Miks me ei peaks siis suutma seda tõsiselt võtta. Idee on hea. Tuleb muudkui selle teostamisele asuda.»

«Selge!» ütles Kristjan Sarv ja lõi lahtise pihuga patsatades vastu lauda.

«Jah, tuleb muudkui selle teostamisele asuda,» kordas Pedussaar.

Jutt katkes, sest naine, kes oli ennist Oskar Tiitusele ukse avanud, tuli teekannuga. Kuigi aeg oli niigi juba väga hiline ja külalised oleksid pidanud mõtlema lahkumisele, tõi auravate klaaside nägemine siiski kõigisse nagu uut vestluslusti. Pedussaar sirutas selga, surus enda ringutades vastu toolileeni. Kristjan Sarv kolistas aina jalgadega. Oskar Tiitus oleks ümber laua askeldavale perenaisele meelsasti seljale patsutanud — rõõmsalt ja siirält, nagu ta oli kord ammu sõprust avaldanud oma vanale emale.

«Palun, värskendage endid ivake. Suudki... hakkavad teil vist kuivama... sellest suurest jutuajamisest,» naeratas naine.

«Tänan!» ütles Oskar Tiitus.

Nad arutasid veel ligi tund aega edasi-tagasi, piiritlesid kavatsetavaid ülesandeid juba täpsemaltki. Ja kui kell viimaks kaks lõi, olid nad nii mõneski küsimuses üksmeelsele otsusele jõudnud. Inimesi oli vaja juurde tõmmata, nad olid selles vajaduses täiesti veendunud. Ja kui need inimesed ei tulnud otseselt omaenda algatusel, siis... pangem nad tõesti liikuma kas või säärateid kõrvalteid mööda! «Liiatigi, kui need säärased kõrvalteed sisaldavad juba niikuinii rohkesti kasutoovat ja tarvilikku!» ütles Kristjan Sarv, kes tundis end selle tagajärjeka õhtu pärast kindlasti kõige õnnelikumana.

Viimaks hakkasid nad väsima; mõtted ei töötanud enam vajaliku selgusega, silmad muutusid kibedaks tuba täitva suitsu ja ründava une pärast. Sest kuigi see päev oli küll pühapäev, oli igaühel neist seljataga rohkesti pingutusi ning tööd — hommikust peale kuni hilise õhtutunnini. Ja Pedussaar tõusis ning ütles oma tavalise sõnaahtrusega:

«Aitab. On tarvis vahel ka magada. Hakkame minema, seltsimees Tiitus.»

«Jah, ongi aeg.»

Kristjan Sarv saatis neid kuni eeskojaukseni, avas selle ja laskis nad endast mööda.

«Nojah, head õhtut,» ütles Pedussaar, kadudes kohe tuisusesse pimedusse.

Hommikuks oli pakane pisut järele andnud, aga maratsev edelatorm kestis veel kogu järgnevagi päeva. Tänavad täitusid lumega nagu kohedalt hunnikusse kogunenud sulgedega; kojamehed ei jõudnud seda kõnniteedelt minema kühveldada; inimesed, kes pidid tuisust hoolimata oma käimisi käima, surusid endid vastu seinu ja aedu, kuhu tuulekeerised olid jätnud kitsaid rajakesi. Ja alles õhtu eel hakkas maru raugema, tõustes nagu kõrgemale, üsna pilvede alla, mis katsid täna taevast ühtlase halli massina.

Oskar Tiitus väljus postkontorist — mingisugune seletamatu rõõmutunne oli sundinud teda vanematele kirjutama —, ja et ta tahtis oma tulevikukavasid enne nende rakendamist veel kord üksikasjalisemalt läbi kaaluda, otsustas ta kohe tagasi koju minna. Eilsed rünnakud Töölismajas olid lõplikult oma traagilise ilme kaotanud. Ta mõistis neid nüüd, ta oli ainult paari tulusa kogemuse võrra targemaks saanud ja teadis seda selgemini, milleks ta peab töötama ja mille heaks ta peab end kogu jõust pingutama. Ta oli kuni hilise aovalgeni unetuna lakke vahtinud ja taipama hakanud nii mõndagi asja, mis seni näis talle arusaamatuna, segasena, lausa seletamatunagi.

Ta jõudis varsti kodutänavasse. Raugevad tuulehood lõid talle otse näkku ja kogu elu oma palavate päevaprobleemidega näis talle korraga väga lihtsana, nii lihtsana, et ta pidi lausa imestama, miks sedagi kõike, mis ta praegu plaanitses, polnud keegi ammu juba teoks teinud. Ja korraga hakkas ta unistama — uljaid sangariunistusi, nagu need olid ta pead täitnud kord paljude-paljude aastate eest, poisikesepäevil, mil ta suurimaks igatsuseks oli oma kodukohast eemale pääseda ja vägevate tiivalöökidega laia maailma lennata...

Säärane nooruslikult jõuline meeleolu vallutas teda nii tugevasti, et ta ei märganudki, millal ta oli juba tuttava hooviväravani jõudnud. Ta surus selle kogu keharaskust abiks võttes praokile ja hüppas paari pika sammuga läbi hangejoone, kuhu oli enne teda kaks rida sügavaid jälgi vajutatud. Ja imelik — alles nüüd meenus talle, et ta

oli neid jälgi vaadelnud juba eelviimasest tänavanurgast peale ja et tal oli juba siis tekkinud veider mõte, nagu läheksid need jäljed täpselt sama sihi poole, kuhu temagi. Teisel pool väravat, varjatud lund keerutavate iilingute eest, olid jäljed esmalt pisut segi läinud — siin oli hetk aega nagu aru pidades kohal tammutud —, siis aga suundusid need kindlalt ja otsejoones üle tühja õue, otse vööruseukse juurde, kadudes selle läve taha.

Oskar Tiitus läks trepist üles väga aeglaselt, käis kummargil, vahtis terase pilguga lumetükikesi, mis olid siin-seal hallidele puuastmetele pudenenud. Ja esimest korda oma lühikese tegutsemisaja jooksul märkas ta endas südant põksuma panevat hirmutunnet: kas siia oli tuldud ehk tõesti tema pärast, kas need jälgede omanikud polnud ehk siiski... pärit sealt peatänava-asutusest, mille külmrahulikku silti ta oli vaadelnud iga päev, kui ta sellest oma koduteel pidi mööduma? Järsku ärkvele virgunud enesekaitseinstinkt katsus midagi meelde tuletada, — pabereid, kuhu ta oli vajalikke märkmeid teinud, raamatuid, mis ta oli hiljutist referaati valmistades uutelt seltsimeestelt muretsenud, nimestikku, mille ta oli koostanud alles eelmisel ööl... lootustandvate inimeste kohta, keda ta arvas oma plaanide jaoks kasutada võivat. Ja kui ta viimaks läbi kahe vaikse majakorra üles pööningule jõudis, oma ärklitoa ukse ette, pidi ta tahes-tahtmata silmapilguks peatuma ning hinge tõmbama, püüdes võitu saada tugevast ärritusest, mis oli ta ainsa minuti jooksul üleni higiseks muutnud.

Viimase teeosa käis ta kikivarvul, hiilis nagu vari läbi pimeduse, sirutas käe ettevaatlikult välja ja surus käsiraua järsu liigutusega alla. Ja see, mida ta oli loomusunniliselt oodanud, juhtuski: uks avanes... keegi oli selle vahepeal lukust lahti keeranud. Hetke jooksul, mis tal kulus üle lävepaku astumiseks, katsus ta kiiresti-kärmesti meenutada, kas ta polnud ehk ise hooletu olnud, kas ta oli ehk ise siit lihtsalt uisapäisa minema kihutanud ja võtme ilusasti teisele poole ette unustanud? Siis läbis teda nagu kerge krambihoog, mis sirutas ta selja väga kangeks ja mis andis talle kohe tagasi ka kadumisel oleva enesevalitsuse: tuba täitvast pealelõuna-

hämarusest mustasid talle vastu kaks nurgelist inimkogu, selgesti nähtavad roosiliste tapeetide heledal tagapõhjal.

«N-noh?» küsis ta kohe ja jäi poolel sammul seisma, sõrmed ikka veel kangesti külmana tunduval käsiraual.

«Oo, jõudsidki viimaks ometi kohale, pagana poisst» hüüdis vali hääl, ja teine seisjaist hakkas kähku tema poole tulema.

Oskar Tiituse silmad harjusid kiiresti ja ta nägi nüüd, et see oli ju advokaat Suurkask, üks neid väheseid tuttavaid, kes ei püüdnud temast viimasel ajal kõrvale põigelda. Esimesel hetkel tundis ta kerget rõõmuviirgu läbi südame virvendavat, siis aga kadus see jälle ja kohale jäi endiselt mingisugune umbne kahtlustus, mingisugune salapärane vajadus ikka veel valvel olla.

Üldse — see pikk ja lärmakas mees mõjus temasse juba ammust ajast peale kuidagi ebamugavalt ja põhjusetult vihale ärritades. Ja kui ootamatu külaline talle tänagi suures kaares käed vastu ulatas, tegi ta näo, nagu poleks ta seda märganud, küsides pisut haavava otsekohesusega:

«Kuidas sa selle ukse siin lahti said?»

«Mis, pagan, kuidas ma selle ukse siin lahti sain! Vaat kus alles kentsakas küsimus, hahahaa!» hüüdis advokaat. «Vana unimüts! Kes siis nõnda kinniste silmadega ja uduse aruga ringi liigub, et . . . unustatakse isegi säärased asjad! Minu maja on minu kindlus, *my home is my castle,* ütlevad inglased. Sinu maja aga, luba endale tähendada, on küll rohkem sissesõiduhoov kui midagi muud. Hahahaa. Mul polnud ju üldse vajadust teda lahti s a a d a, sest . . . ta o l i juba lahti. No tervist, noh!»

Kõneleja upitas ikka veel oma kitsast valget kätt, mis seisis nüüd Oskar Tiituse ees kuidagi väljakutsuvalt serviti, nagu raiumiseks valmistuv kiinitera. Ja teine tume kuju sohva juures naeris nüüd samuti ning ütles:

«Jah, sõber Suurkasel on õigus — uks oli tõesti lahti. Helistasime paaril korral ja . . . siis ta katsus igaks juhuks. Tulime sisse. Ja mõtlesime, et . . . ootaksime veidi. Sest inimene, kes kauaks ja kaugele läheb, on hoopis hoolikam.»

«Saage tuttavaks, — härra Koolon, mees sinu kodulinnast. Tulime just praegu. Muuseas, kas me võiksime

ehk palitudki pooleks tunniks maha võtta?» hüüdis advokaat.

Oskar Tiitus pomises midagi arusaamatut, oleks käe jälle meelsasti selja taha peitnud, pidi aga siiski viisakaks jääma ja tundis silmapilgu jooksul oma pihus lühikesi ning jämedaid sõrmi, mille surve oli küll tugev ja mehine, kuid samal ajal ka nagu häbematuseni pealetükkiv. Kui tekkiv vaikusehetk juba pisut tülikalt pikaks venis, ütles ta nagu vastu tahtmist:

«Jah . . . olge head.»

Advokaat Suurkask lõi hõlmad hoogsalt lahti, sirutas käed selja taha, nii et nähtavale ilmus säbrus kasukakarv, millest hoovas halba loomalehka. Karjuvalt kirjuruuduline sall ripakil üle teise õla, läks ta varna juurde, kohendas end, silus juukseid. Ta sirge kuklajoon kaldus iga liigutuse juures edasi-tagasi — pingul seisvad kõõlused mänglesid tõmmu naha all, üks suur soolatüügas punetas nagu vabarnamari. Siis pöördus ta tagasi toa poole ja ütles kaaslasele, kes naeratas kogu aeg allapoole kallutatud suunurkadega:

«Lase käia, vana semu. Mis sa eputad. Ma ütlesin ju sulle ometi, et me käesoleva silmapilgu piduperemees on tore poiss ega tule tal üldse mõttesse meid kohe jälle tagasi külma ja tuisu kätte kihutada. Pealegi . . . kus sul on tema juurde asja ju . . . vägagi tähtsate küsimuste pärast. Hahahaa. Kannata aga, kannata, vennas, küllap sa imestadki veel, kui me varsti pikemalt seletama hakkame!» lisas ta samas Oskar Tiituse poole.

Võõras mees ütles nüüd viisakalt:

«Siiski . . . mulle paistab, et me oleme siin praegu üleliigsed.»

«Aah, jäta!» hüüdis advokaat Suurkask.

Külalised läksid nüüd usinasti teise nagi juurde, mis asus otse ukse kõrval, ja advokaat Suurkask, lärmates aina edasi, hakkas kaaslasel palitut seljast kiskuma. Oskar Tiitus istus laua äärde ja vaatas neid tähelepanelikult. Too härra Koolon oli välimuselt peaaegu sarnane ühe noore pastoriga, kes oli alles hiljuti seltskonnas kõneainet tekitanud oma kirglikkude jutlustega, mis nõudsid suurejoonelisi reforme kõigil elualadel, reforme, mis pidid eesti rahva tagasi viima vähemalt õndsasse

keskaega. Tal oli täidlane, punakavõitu nägu, kangesti leebed sinised silmad, kõrged põsenukid ja kumer ning läikiv otsaesine. Ta õlad olid jändrikud ning tugevad, turi pisut vimmas, rind lai nagu pidevalt harjutada armastaval kergesportlasel. Tema tugevas lihavas ninas, mis andis talle otse rohusööjaliku välimuse, ettepoole lükatud paksus alahuules ja suures ning sõbralikus suus oli aga midagi meeldivat ja usaldust äratavat, mis hakkas Oskar Tiituse tuju jälle tasapisi paremaks muutma.

Härra Koolon tuli viisakalt lühikeste sammudega tagasi läbi toa, seisatas sohva kõrval, hõõrus käsi ja ütles veel kord vabandades:

«Mulle näib tõesti, et me... segame teid oma juures-olekuga.»

«Ei, pole midagi... Istuge, palun!» ütles Oskar Tiitus.

Advokaat Suurkask, nüüd väga tõsiseks muutunud, laskis korraga kogu oma pika keha ettepoole, lõngutas pead ja küsis:

«Kas see on õigus, mis kohvikus eile ja täna mulle räägiti?»

«Nimelt?»

«Noh... nad olevat ju sinu kohalt vallandanud.»

Oskar Tiitus niisutas pikkamisi huuli.

«Ja mis siis sellest?» pomises ta vastumeelselt.

«Sead!» hüüdis advokaat Suurkask.

Härra Koolon ei ütelnud midagi, kergitas püksisäärt ja istus sohvale. Ta nägu jäi varju ja sellest varjust hiilgasid läbi ainult ta heledad ning liikumatult vaatavad silmad.

Oskar Tiitus katsus mingisugust vabandust leida, et neist kahest siiski hästi kiiresti lahti saada.

Advokaat Suurkask lõngutas aga ikka pead ja hüüdis vihaselt:

«Jahhhh.... pole tõesti midagi ütelda. Täieliselt sead! Ja niiviisi siis tahetakse likvideerida hiiglaslikke ideesid, mis haaravad aina enam ja enam inimesi oma soojendavasse paistesse. Imelik küll, — kas nad on siis tõesti nii rumalad, et mõtlevad, nagu suudaksid nad vabalt voolavat kevadvett vaigistada... nõnda ütelda... pihu ette panemisega! Kas nad's tõesti kujutlevad, nagu oleksid praegused sündmused mingisugused möödamineva

tähtsusega nähtekesed, mis tulevad ja kaovad nagu tuulehood paljal põllul! Lollus! Maailma pale muutub, ja selle asemel et uutele loovatele jõududele rumalast peast takistusi teha, peaksid nad neid uusi loovaid jõude just tasapisi tegevusse rakendama. Et murrang poleks liiga järsk, kui... t u n d ü h e k o r r a t ä i s s a a b. Ja täis see saab, selles ei võiks kahelda enam isegi lausa puupäised idioodid. Eks ole ju, sõbrad?»

«Jah, vastupidistest võimalustest unistada... ei maksaks küll enam kellelgi,» ütles härra Koolon väga korrektse häälega.

Advokaat Suurkask, nähes, et pole lootust oma küsimusele vastust saada ka Oskar Tiituselt, lõi vihaselt käega ja jätkas:

«Lontrused... kurat võtaks! Tahetakse vist mehiseid mehi murdma hakata... füüsilise näljaga? Et küllap sa juba paindud, kui sind pigistada! Ometi räägivad faktid hoopis vastupidist keelt. Poolteist aastakümmet katsuti vanu võitlejaid mõjutada, et nad armuandmispalved sisse annaksid ja... piltlikult öeldud... isandate ees põlvili langeksid. Noh, loomulikult ei juhtunud midagi niisugust. Minu kaastunne, sõber, aga ühtlasi minu... lugupidamine! Ära kohku, — rün-da e-da-si! Pole kahtlust, et juba lähemas tulevikus võtavad m e i e o m a d algatuse endi kätte ja siis... noh! Tasumisetund tuleb... ränk! Ptüi, rajakad! Juba hommepäev teatan ma Seltsi, et ma sealt välja astun. Viimased mustasajalased! Ometi räägitakse igal võimalikul juhul vabameelsusest ja progressist. Veel kord — ptüi sihukestele seatigudele!»

Vaikus.

«Jah, tagurluselaine käib meie maal praegu piirist piirini,» ütles härra Koolon hetke pärast viivitades. Ja lisas kohe, hääles ikka seesama rahulik ja lahke kumin, mis äratas juba algusest peale Oskar Tiituse tähelepanu:

«Tulin vaevalt paar päeva tagasi meie ühisest sünnilinnast. Kujutage ette — ka sealseid tegelasi küüditatakse oma kodukohtadest välja. Süütunnused enamal juhul puuduvad täiesti.»

«Loomulikult puuduvad!» hüüdis advokaat Suurkask. «Muuseas, siin pole midagi salata: sõber Koolon on ju niisamasugune opositsionäär ja veendunud pahempoolne

nagu sina ja mina... Ja sellepärast võin ma tema kuuldes sulle teatavaks teha ka kõige suurema sigaduse, mis sinu loo ümber praegu sepitsemist leiab. Nimelt tahetakse sind... ära osta!»

Oskar Tiitus kortsutas kulmu.

«Mind? Ja ära osta? Kes seda peaks tahtma?»

«Kannata, kannata, vennas!» hüüdis advokaat Suurkask ja naeris nüüd vihase põlastusega, nagu oleks ta sunnitud puudutama oma sõnadega midagi väga vastikut ja lausa määrivat. «Küsid — kes? Sõbrad, kes siis muud. Vana Sammal, professor Kondor, kõhataja anglomaan Oblikas ja... nõnda edasi. See, et üks sinutaoline intelligent on otsustanud liituda töölisliikumisega, on nende meelest midagi niivõrd häbistavat ja teotavat, et nad püüavad leida igasuguseid konkse... sinu tagasitoomiseks ausasse seltskonda. Ja nüüd nad on välja mõtelnud... vaat missuguse plaani. Laupäeval säeti sulle sulg seniselt kohalt sappa, täna aga... võib-olla juba poole tunni pärast kõnnib siia su juurde keegi lükatav-tõmmatav isand ja kutsub sinu endaga kaasa omavahelisele koosviibimisele. Ja seal võetakse sind korralikult ette. Manitsetakse ja noomitakse. Ja lubatakse sulle kõigest hingest abiks olla uuesti jalule tõusmisel, kui sa annaksid neile ainult akadeemilise kodaniku ausõna, et sa enam... poliitikaga tegemist ei tee. See tähendab muidugi pahempoolse poliitikaga. Isamaaliitu võid sa astuda igal ajal! Isegi vastav pesake on sulle juba valmis vaadatud... kuskil eraettevõttes... hoopis parema palgaga kui senine... Noh, mis sa sellest jumalikust kombinatsioonist arvad, vennas?»

«Pagana omapärane plaan,» ütles härra Koolon ja naeratas jälle mõlema suunurgaga.

«Nniii,» venitas Oskar Tiitus.

«Jah, just nii, ma ju tean! Olin ise juures, kui seda võimalust kaaluti,» ütles advokaat Suurkask. «Ja ei osanud tõesti lausuda ei a'd ega o'd. Muide, saadikuna esineb käesoleval korral see selgrootu ajalehemees, Jakob Karm.»

«Nniii...» kordas Oskar Tiitus.

«Jah, just nii,» ütles advokaat Suurkask jälle põlastavalt.

Äkitselt tõstis ta sõrme, sulges suu ja jäi kuulatama. Läbi vaikuse kostis raskeid samme, ettevaatlikke ja nagu ebakindlaid. Need sammud tulid iga hetkega aina lähemale, kuni ukseni. Kõik kolm toasolijat vaatasid oodates ühes ja samas suunas. Advokaat Suurkask pöördus kiiresti, kummardus ettepoole ja sosistas:

«Seal ta vist ongi. Tead, vennas, sa oled lihtsalt kanapime, kui sa meetilgutamisele järele annad. Ära tee seda! Meie aga härra Kooloniga... kaome nüüd. Kuula rahulikult — las ta kõneleb. Ja kui sul vähegi aega juhtub olema, tule õhtul «Kuld-Kalasse», — mu sõbral oleks sinult tõesti ühes kui teises väga tähtsas ajas nõu küsida. Praegu, nagu näha, ei jätku selleks enam aega. Kas tuled?»

Väljas ukse taga krabistati tikutoosiga.

Oskar Tiitus viivitas selgi korral vastusega, ehkki ta oleks nii meelsasti jälle kord pisut muusikat kuulanud ja klaasi likööri ning tassi kuuma kohvi joonud.

Advokaat Suurkask käis aga närvilise agarusega peale:

«Kas tuled? Jah, kas tuled, kuule?»

«Hea küll, ma katsun,» vastas Oskar Tiitus viimaks ja tundis ise samal ajal, et ta oleks pidanud lausuma siiski hoopis midagi muud.

Sel hetkel koputati.

Mõlemad külalised tõusid ja olid valmis kohe lahkuma. Oskar Tiitus hüüdis veidi käheda häälega:

«Jah, palun.»

Uks avanes. See oli Jakob Karm — külmast punetava näoga, korrektne nagu alati. Nähes juba läve tagant, et sõber polnud üksi, peatus ta poolel sammul ja küsis:

«Ma vist segan?»

«Ei, pole midagi, tule aga sisse, — tahtsimegi just parajasti minema hakata,» ütles advokaat Suurkask.

Kahe lahkuja sammud läksid varsti treppi mööda alla ja Oskar Tiitus küsis:

«Noh, mis ime siis sinu j ä l l e siia tõi?»

Ajakirjanik vaatas kõrvale, näis mõtlikuna. Ja siis korraga otsustas ta nähtavasti täiesti avameelseks muutuda ning ütles aeglaselt:

«Küllap sa tead juba isegi. Ma ei usu, et see... lurjus... sulle vajalikku informatsiooni ei andnud.»

Säärane ootamatu siirus vähendas tublisti Oskar Tiituses tekkima hakanud pahameelt. Ta noogutas ja ütles:

«Jah, seda ta tegi. Istu, ole hea. Niisiis täidad sa tõna päästja keerubi ülesandeid ja katsud üht eksiteele sattunud hinge tagasi õigele teele tõmmata. Kiiduväärt ülesanne! Aga — näed sa — ka niisugustel hingepäästmistel on küljes oma kenakesed «aga'd».»

Jakob Karm istus sohvale — raskelt, nagu mingisuguses tusatujus. Tema lootusetult abitu ilme meenutas sõbrale jälle möödunud aasta septembrit, mil see tasakaalutu mees liikus ringi täpselt niisamasuguse näoga. Ja tundes endas liigutavat sõbralikku kaastunnet, ütles Oskar Tiitus naeratades:

«Ka sina, Ahasveerus, oled niisiis lõpuks ometi kindla sadama leidnud? Ei kahtle enam? Puhas rahvuslane... vanas heas jaantõnissonlikus mõttes muidugi?»

Vaikus.

«Ei kahtle enam, eks ole?» küsis Oskar Tiitus veel kord.

Ajakirjanik matkis endale märkamatult ta kõnetooni, ohkas ja ütles süüdlaselt naeratades, nagu kunagi see, kes mõistab ka ise oma mitte just kadetsemisväärset olukorda:

«Pagan seda teab. Vahel paistab see nõnda, vahel teisiti.»

«Aga kuidas sa siis mind pöörama julged tulla, kui sa ise endiselt kahe heinakoti vahel nälga tunned?» küsis Oskar Tiitus.

Külaline kergitas jälle õlanukke ja Oskar Tiitus vaatas teda nüüd teraselt jalust kuni peani. Ta oli küll tänagi rõivastatud oma tavalise peene elegantsiga, ometi aga ilmnes temas samal ajal ka midagi hooletusse jäänut. midagi kulunut, midagi paratamatult manduvat, näis, nagu oleks kõikjale ta kuuevoltidesse rohkesti tolmu kogunenud. Siis vaatlesid nad üksteist natuke aega pika, nagu sügavasti usutleva pilguga, kuni ajakirjanik viimaks pomises:

«Ma käisin kodus. Nad on seal tõesti... väga kindlad. Sa oled nüüd muidugi mu vennagagi kokku puutunud?»

«Jah, olen küll,» noogutas Oskar Tiitus, ja meenutades kohe rüsajat rauatreialit, kes oli teda eilsel koos-

olekul kirglikult rünnanud, mõistis ta järsku kogu hingest selle vimma haritlaskonna vastu.

Tekkis jälle väga rõhuvana tunduv vaikus. Kuuldus ainult tuule suminat katuse kohal ning pimedatel ruututel. Jakob Karm õõtsutas end pikkamisi edasi-tagasi ja pomises:

«Isa on kah... fanaatikuks muutunud. Jah, pole midagi rääkida, sina ja su seltsimehed olete nende meeled täiesti kuumaks kütnud. Aga ütle mulle, kas sa oled tõesti päris kindel, et see tee pole siiski... vildak tee?»

Oskar Tiitus mõtles enne hulk aega ja vastas viimaks omapoolse küsimusega:

«Aga kuidas sina arvad?»

«Ma... ei tea.»

«Kuid t a h a k s i d kangesti teada, eks ole?»

«Jah, tahaksin küll.»

«Käisid siin kord südaöösel... ja pärisid... Targemaks pole sa aga saanud tänasenigi veel?»

«Jah, ei ole.»

Oskar Tiitus ütles nüüd pikkamisi, iga sõna nagu raiudes:

«Peaks vist kord juba aitama, inimene! Ära vingerda niiviisi! Kui sihukeses kaksipidimõtlemises ja kõhklemises taaruks ringi keegi neist teistest, kes on üles kasvanud suurtalus või südalinnas pehme mööbli keskel, siis... ma ei kõneleks midagi. Ja vastaksin ning seletaksin nii, nagu ma vähegi suudaksin. Aga... et sina... nõnda... vaat see on hoopis teine asi. Kas sa tead ka ise, sa... räbal... ja see sa oled... mispärast sa niiviisi kõheldes ja kaksipidi mõteldes ringi taarud? Tead? Ei tea? Aga mina tean! Sa kardad ikka veel, et sa võid kogemata liituda võimaliku k a o t a j a p o o l e g a! Ka sina, jah. Täpselt nagu kõik need, kes katsuvad endale tänapäeval lahti jätta nii ees- kui tagaust. Täp-selt samuti. Ja pane tähele, mis ma sulle ütlen: see, mis on vabandatav suurtalust tulnud «aadlikule» või jälle teise põlve intelligendile, ei ole vabandatav sinule! Neile on töötav ühiskond võõras, nad peavad sellega alles kokku kasvama ja kohanema. Sina aga... oled just sealt pärit. Ja nüüd...?»

Ajakirjanik pomises:

«Jah... nüüd?...»

«Käi kus kurat ja mängi edasi oma kaheotsaga mängu, kuni sa kord seda tehes oma koivad murrad!» ütles Oskar Tiitus vihaselt.

Jakob Karm tõusis aeglaselt. Ja tas oli jälle midagi nii abitut, midagi nii armetut ning kahtlevat, et sõbral tast veel kord hale hakkas.

Ajakirjanik vaatas oma püsti seisva inimese kõrguselt ülalt alla ja ütles vaikse häälega, mis oli järsku senisest hoopis sügavamaks muutunud:

«Ma kaldun ka ise arvama, et see on minuga just nõnda nagu sa räägid. Aga mis ma seal parata saan? Niisugune... näräkas... või räbal... ma kord juba olen. Ja kui faktidele päris otsekoheselt näkku vaadata — ma kardan tõesti. Kardan... jah! Sul on õigus — ma kardan! Muidugi, miks ma peaksin seda sulle salgama, kuigi see ei vabanda mind, vaid teeb mind sinule... loomulikult... veelgi vastikumaks. Nagu ma olen vastik ammust ajast... endalegi. Muuseas, seda kutset, millest advokaat Suurkask sind juba informeeris, ei maksa mul sulle küll vist edasi andagi?»

«Ei!» ütles Oskar Tiitus järsult.

«Nojah, see oli mulle juba ette selge,» ütles ajakirjanik ja kehitas jälle mõttetult õlgu.

Siis seisis ta pisut aega kühmuvajunult keset väikest hämarat tuba, võttis varnast palitu ja hakkas seda vaikides selga ajama.

Ta oli juba ukse juures, kui talle näis järsku midagi meenuvat.

«Kas... need kaks... kohtasid sind väljas?» küsis ta hetke pärast.

«Ei, nad olid juba enne minu tulekut siin,» vastas Oskar Tiitus.

«Ära neid usalda... ei üht ega teistki...» ütles ajakirjanik ja lahkus kohe kärmesti.

7

Oskar Tiitus ärkas kujutlusega, nagu lamaks ta kuskil laialadvalise puu all, paksus pehmes rohus, näoga vastu maad, mille päike oli soojaks kütnud. Ta ringutas ja jäi

läbi hämaruse lakke vahtima. Lauakella fosforiga kaetud osutid näitasid veel väga varast aega ja ta mõtles raugelt, et oleks vaja veel tunniks või teiseks magama jääda. Kui ta pisut pead pööras, sattus ta pilk aknast paistvale hahkjale hommikutaevale, mille sügavuses tukkus vaid üksikuid roosaäärelisi pilvekoonlaid, — tuult ei olnud, ilm tõotas tulla päikesepaisteline.

Kogu möödunud nädal oli olnud täis pingelist organiseerimistööd — täis nurjaminekuid, ent samuti ka täis õnnestumisi. Et und enam ei tulnud, hakkas ta seda nüüd kildhaaval meelde tuletama. Jah, mis seal salata, — päris ladusasti see just ei läinud, nii ladusasti, nagu ta oli endamisi lootnud. Suur osa neist, kelle poole ta oma ettepanekutega pöördus, asus sissejuhatavate kõneluste ajal vägagi pooldavale seisukohale, niipea aga, kui ta neid selle või teise nende erialasse puutuva teema üle kõnelema kutsus, tõmbuti kohe kartlikult tagasi ja hakati igasuguseid vabandusi otsima. Mõned olid juba kauemat aega haiglased ega julgenud endale seetõttu ühtki lisakohustust võtta; teistel puudus vajalik aeg; kolmandad olid tööga niikuinii juba liiga üle koormatud; neljandail oli parajasti ees midagi väga pakilist, mida polnud võimalik kuidagi kõrvale heita. Edaspidi, jah, edaspidi küll... ütlesid nad, vihjates ebamääraselt kuhugi tulevikku ja keeldudes samas kategooriliselt pisut täpsema aja kindlaksmääramisest. Ja kui ta oli nõnda enam kui kümnelt arvestatavalt tegelaselt — professoritelt, pedagoogidelt, kirjanikelt ja muud liiki spetsialistidelt — selliseid kõrvuti seisvaid pooldavaid heakskiite ja puiklevaid keeldumisi saanud, tekkis tas pikkamisi tunne, nagu pesitseks kõigi nende üsna kenade ning vabameelsete inimeste hinges mingisugune loomusunniline hirm, mis ajab neid igal sammul kartlikult ringi vahtima ja võimalikult vaiksemalt kõigest elavast ning liikuvast eemal seisma.

Ent kuuepäevase närvilise ringikihutamise järel oli ta püüdmistel kõigest hoolimata niivõrd tagajärgi, et ta võis asja tasapisi — vastavalt oma kavadele — liikuma panna. Lubadusi esinemiseks tuli küll visalt, kuid tuli siiski. Ta lektorite nimestikku kogunes ligi tosin nime: paar arsti, paar luuletajat, üks proosameister — ehkki

mitte just esimese järgu suurus —, kolm kirjandusloolast ning rida dotsente ülikooli juurest, kes polnud veel vajalikul määral elutargad, et hoiduda liitumast selliste «üldrahvuslikult kahjulike üritustega»... Ja nõnda see pidi siis täna algama — esimese sammuga nooremasse generatsiooni kuuluvate kunstnikkude poolt: rikkalik ning hästi korraldatud tööde näitus ühes sissejuhatava sõnavõtuga realistlikust kunstivoolust ja selle ülesannetest ühiskondlikus elus.

Nüüd, kus ta oli kõigist nurjumistest ja viltuminekutest hoolimata siiski säärase pika sammu võrra edasi jõudnud, tundis Oskar Tiitus end tõesti õnnelikuna. — Praegu liigub see suur ning progressiivset tagamõtet omav ettevõte veel üsna aeglaselt, aga ta liigub siiski, ja pole kahtlust, et juba varsti võib ta oma bilanssi märkida hoopis suuremaidki tulemusi. Pealegi oli see hiljutine rabelemine ühes kaasaskäivate kahtluste ning pettumustega temale lõplikult ja päriselt kätte näidanud tema enda õige koha edaspidises elus: kui ta oli tundnud end seni rippuvat nagu kahe maailma vahel, pooleldi Töölismajas ja pooleldi vanade kaasvõitlejate killas, siis nüüd oli see kahepaiksus ometi viimaks otsustavalt möödunud!

Oskar Tiitus suitsetas veidi aega, lükkas siis jalad tuhvlitesse ja läks pesukausi juurde. Hõõrudes jääkülma veega kaela ning kukalt, mõtles ta endamisi, et niisiis on ta pärast ligi paarikümne-aastast eksirännakut tagasi jõudnud sinna, kust ta oli kord alustanud ja kust ta oleks pidanud kohe otsejoones edasi minema. Aga teine, sellele järgnev mõte ütles talle tänagi, et küllap ka need kakskümmend eksiaastat lasevad end kasulikult rakendada ja et, veelgi enam, nende eksiaastate rakendamine ongi juba alanud! Jahah, kas ta pole siis nagu lüli, mille ülesandeks on ühendada kaht nii tähtsat ühiskonnakihti, nagu seda on ühelt poolt oma õigusi taotlev töötav rahvas ja teiselt poolt sellesama töötava rahva lastest koosnev intelligents, kes on nagu mingisuguse saatuslikuks eksituse tõttu eemale tõmbunud oma õigest baasist — oma isadest ja emadest, oma õdedest ja vendadest? Ja siis hakkas ta kähku-kärmesti rõivastuma, otsekui oleks tal vaja kuhugi rutata, ehkki ta pidi Töölismajja jõudma alles kella kaheks.

Perenaine tõi kohvi. Ja hommikusöögigi varsti lõpetanud, otsustas ta ülejäänud vaba aja jalutamisele kulutada, päris muretule ja vabale jalutuskäigule, nagu ta polnud seda nautinud enam ammugi!

Ta keeras ukse hoolikalt lukku (juhtum advokaat Suurkasega ja selle salapäraselt silmapiirile ilmunud ja niisama salapäraselt kadunud sõbra Kooloniga ei ununenud ikka veel), läks mööda naksuvat puutreppi alla ja astus tänavale. Külm õhk kargas talle kohe näkku, ja et kõik kohad olid praegu täis eredat päikesevalgust, siis näis see jäine külmus tulevat otse selgest taevast, harvalt asuvate roosakate pilvekoonalde vahelt. Jalge all krudises läbilõikavalt ja üle katuseveerte rippusid suured valged lumelahmakad, voldilised nagu majadele laotatud paksud palakad.

Oskar Tiitus hulkus vaevalt pool tundi läbi hangejoomeliste kõrvaltänavate, tundis siis jalgu külmetama hakkavat ja kiirendas käiku. Kui ta vangimaja ette jõudis, ilmus korraga kusagilt nurga varjust nähtavale advokaat Suurkask, kes naeratas talle juba kaugelt vastu ja hüüdis tervitades:

«Oo, vanasaks, nii varakult juba liikvel!»

«J-jah,» pomises Oskar Tiitus.

Pikk mees asus kohe tihedalt ta kõrvale ja hakkas temaga sammu pidama.

«Kuhu, kui küsida lubatakse?»

«Niisama. Mitte kuhugi eriliselt.»

Advokaat Suurkask otsis mööda taskuid, pööras selja vastu tuult, süütas paberossi. Ta näis väga närvilisena ja vaatas paaril korral nagu kedagi järele oodates üle õla. Iga kord, kui ta uue sõõmu suitsu tõmbas, nõksatas ta pea pisut ettepoole — äkilise, ebaloomulikult mõjuva liigutusega, meenutades nokkivat lindu, kes sihib vihase püsivusega ikka ja jälle kõrvalepõikleva saagi pihta. Järsku võttis ta Oskar Tiituse küünarnukist kinni ja ütles sosinal:

«Tead, vennas... ma soovin sulle südamest õnne! Niisugune edu, palun väga! Kell kaks avatakse? Noh, olen kohal nagu vana viieline. Miks sind enam kunagi kohvikus näha pole, — võiksid ometi ka ise vaadata, kuidas sinu aktiivne edurikas töö seal «Kuu tänava» kandis meie

vaimuelu tipud kihevile ajab. Ma ei liialda, kui ütlen, et oma endiste sõprade silmis oled sa praegu lausa verejanuline röövel, kellel on vöö vahel vähemalt kaks püstolit ja kolm kaheteralist kinžaali. Hahahaa. Vahel pean ma keele kõvasti hammaste vahel hoidma, et mitte laia naeru lasta. Pagan võtaks ... kadedaks teed juba minugi. Kuradi kahju, et mul ei ole sinu hoogu ja hakkamist. Nüüd ... saan ainult rõõmu tunda ja ... sümpatiseerida. Sellest on aga seakombel vähe!»

Ta vaikis ja näis vastust ootavat, — Oskar Tiitus nägi otse edasi vaadateski ta viltu pööratud suuri silmamune. Üks voorimees kihutas mööda ja hobuse kapjade küljest lendas õhku suuri lumekamakaid. Siis jõudsid nad kohviku-ukse ette, ja ehkki Oskar Tiitus polnud kavatsenud siia sisse astuda, kasutas ta nüüd juhust ja püüdis kohe soovimatust kaaslasest vabaneda:

«Mul on siin väike kohtamine. Sina vist ... kõnnid edasi?»

Advokaat Suurkask mõtles hetke, kortsutas kulmu, pööras jälle oma suuri niiskeid silmamune ja vaatas nendega ikka kuidagi kõrvalt, otsekui peitva varju tagant. Siis noogutas ta nagu sõbra soovile vastu tulles ja ütles pikkamisi:

«Jah, seda küll. Mina kõnnin edasi. Kella kahe ajal aga ... näeme, eks ole?»

«Võimalik, võimalik.»

Olles endamisi kindel, et ta teeb oma vaenuliku suhtumisega vanale kamraadile ülekohut, siirdus Oskar Tiitus ridastikku asuvate tühjade laudade vahelt läbi otse puhveti ette, kus istus juba koos enamik ta endisi kohvikukaaslasi: professor Kondor, rahukohtunik Loomet, kolonel Rajandi, kirjanik Sammal, Jakob Karm, peatoimetaja Salurand ja veel paar noorukit, nähtavasti üliõpilased, kelle näod näisid talle küll tuttavatena, ehkki ta ei suutnud neid paremagi tahtmise juures meelde tuletada.

See, mis ta siia vaiksesse nurgakesse juhtis, oli kindlasti möödunud aastate harjumus, ja alles nüüd, kus ta neid vaenulikku leeri koondunud inimesi jälle enda ees nägi, läbis teda terav teadmine, et ta ei kuulu ju enam sellesse ringi, et tal pole nende kohvi ning kuulujutte

imevate meestega enam midagi ühist. Ja ta tahtis kohe ümber pöörduda ning hoopis mujale minna.

Kuid mingisugune seletamatu jonnakus, mingisugune sõjakas näidata-tahtmine sundis teda kohe otse edasi sammuma. Ta peatus üsna lauaotsa juures, naeratas ja küsis kõigile kuuldava häälega:

«Kas härrad lubavad ehk manu istuda?»

«Ole tervitatud, kallis külaline,» ütles rahukohtunik Loomet.

Kuni ta tooli tõi, vaikiti nagu oodates. Ja ta teadis kogu aeg, et teda vaadatakse praegu teraselt — kes läbi varju pakkuvate prilliklaaside, kes üle ajaleheserva, kes kõõritades kulmude alt. Siis litsus ta enda üsna kongus ninaga ohvitseri ja Ralf Kondori vahele, asetas paberossikarbi lauale ja küsis kerglaselt esile kargava irooniaga:

«Ajasin teie jutu sassi, nagu näha?»

«Ei, mitte põrmugi. Just vastuoksa!» ütles kirjanik Sammal.

«Avaliku lokaali keskustelu — midaks sellest sassi ajada?» noogutas kolonel Rajandi ning lisas kohe ootamatult sõbraliku muige saatel: «Oligi hea, et te tulite. Aitate ehk kõneaine mõnele muule teemale viia — juba üle poole tunni pinniti mind nagu kõrgema tribunali ees: mis sa arvad operatsioonide kohta selles sektoris ja mis sa arvad operatsioonide kohta tolles sektoris? Nagu võiksin isiklikult mina kogu arenevale kisklemisele lahe taga vajalikku suunda anda. Noh, kuidas siis teie ka elate ja olete?»

«Hästi, ikka hästi,» ütles Oskar Tiitus.

«Tempora mutantur et nos mutamur in illis, ehk maakeelde ära seletatud: ajad muutuvad ja sõtkuvad nii või teisiti veriseks meie kõigi varbad,» ütles rahukohtunik Loomet ja pilgutas ise paljuütlevalt silma.

Kroonuprofessor Kondor, kes oli seni sõnagi lausumata üle laua vahtinud, tõmbas järsku õhku kopsudesse ja naeris kuuldavalt. Ta huuled avanesid valju naksatusega, kui ta kohe pomises:

«Mis ... ajad muutuvad! Ajad ei muutu midagi. Muutujad on just inimesed ise.»

«Õige! Lõvi mõirgab ja isegi värvukesed puude okstel hakkavad lõdisema. Või nagu Rolland laseb oma Dan-

toni üleolevalt lausuda: Lapsed kipuvad isa õpetama, kuidas ... järeletulevat sugu muretseda!» hüüdis rahukohtunik Loomet.

Ettekandja tuli kohviga ja Oskar Tiitus hakkas seda lonkshaaval jooma. Ta teadis kogu aeg, mida need mõistukõned tähendavad, need mõistukõned ühes viltu vaatavate pilkudega. Üha kasvav õrritamisvajadus sundis teda hetke pärast lausuma:

«Iga sõna, mis härrad praegu pajatavad, on tõesti lausa kuld. Aga ... kui minna nüüd veidi reaalsemate asjade valdkonda: meie pool toimub täna pidulik kunstinäituse avamine, — nagu te olete ehk suvatsenud viimaste päevade ajalehtedest lugeda. Kas keegi teist ei sooviks minult kutseid saada?»

«Kahjuks ... puudub mul selleks aeg ...» ütles professor Kondor tigedalt.

«Nii? Aga teised ... ehk siiski?» küsis Oskar Tiitus.

Kirjanik Sammal noogutas nõus olles, ehkki juba ta näostki võis aimata, et ka temal oleks teha midagi hoopis targemat kui logelda mööda mingisuguseid Töölismaju. Kuid ta oli kõige elukogenum ja tema vahepeal tumestunud silmaring hakkas kurjade faktide sunnil taas pikkamisi avarduma. Võttes ulatatud kavalehe, luges ta seda tähelepanelikult ja ütles pooldavalt:

«Ilus ettevõte. Väga ilus ettevõte. Rahvast tuleb kokku kindlasti ... murdu.»

«Iludus iluduseks, aga kas säärasteks asjadeks on praegu just kõige õigem aeg,» ütles professor Kondor.

«Tjah ... Silmapilgu sobivuse üle võib muidugi vaielda,» noogutas kolonel Rajandi sõjameheliku otsekohesusega.

Tekkis jälle pinguletõmbuv vaikus, ja Oskar Tiitus märkas selgesti seda umbset vimma, mis tallé kunagiste sõprade nägudelt vastu hõõgus. Oli huvitav teada, kas nad kavatsesid teda veel kord õigele teele pöörata või pidasid nad teda juba liiga küpseks ... mõne linnataguse kruusaaugu jaoks! Peatoimetaja Salurand imes sõnalausumata piipu; Jakob Karm veeretas tühja veeklaasi ega osanud sellega nähtavasti midagi peale hakata; rahukohtunik Loometigi silmad olid karmid ja külmad, ehkki ta katsus ka täna varjata end oma kõike lahkava skeptilise naeratuse taha. Kolonal Rajandi liigutas aeg-ajalt jalgu ja iga kord, kui ta seda tegi, kostis laua alt nõrka kannuste kõlinat.

Kui vestlus ikka nagu savisse takerdunult paigal tammus ja kuhugi välja ei viinud, hakkas Oskar Tiitus viimaks tüdinema ja otsustas jälle oma teed minna. Ja ta oli juba ümber tänavanurga pöördumas, kui keegi talle suure hooga järele jooksis — Jakob Karm, ajakirjanik.

«Noh, mis sina siis kihutad?» küsis Oskar Tiitus pahuralt, sest ta oli kindel, et vaene kõhkleja hakkab talle tänagi kartlikke küsimusi esitama.

Ja ta oli ootamatusest lausa üllatatud, kui talle selle asemel kiiresti-kiiresti sosistati:

«Jää päris rahulikuks ja ära tagasi vaata, — see siga on meist vaevalt mõnekümne sammu kaugusel. Ma tahan sulle midagi ütelda ... Lähme kärmemini, et ta meile niipea järele ei jõuaks.»

Oskar Tiitus küsis niisama vaikselt:

«Kes?»

«Too nuhk loomulikult!» ütles Jakob Karm. Ja võttes samas mingisugust uljast ülemeelikust teeseldes sõbra kaenla alt kinni, jätkas ta kohe veelgi vaiksemalt: «Eile õhtul oli mul juhus pummeldada kellegi oma koolivennaga, kes ... teenib juba ammust ajast siseministeeriumis, kaunis vastutusrikkal kohal. Tema alla just niisugused asjad käivadki. Suurkask on juba sügisest saadik tema teenistuses ja tüürib ... pagan teab missuguse karjääri poole. Omavahel ütelda, ma kahtlustasin teda ammugi, sest ... minu teada külastas ta su korterit sinu enda äraolekul vähemalt kolmel korral. Ole ettevaatlik, — ta on kaval ja külma südamega.»

«Nõn-da ...?» pomises Oskar Tiitus viha pärast kahvatavate huultega.

«Jah. Ja veel midagi, mis sind puudutab. Nii tänane kunstinäitus kui ka kogu teie ühing suletakse.»

Vaikus.

«Tänane kunstinäitus ja kogu meie ühing ... suletakse?» kordas Oskar Tiitus sõnahaaval.

«Jah.»

«Aga ... aga ... kust sina seda tead?»

Jakob Karm vastas kähku:

«Ikka . . . samast allikast. See on juba otsustatud, teostamine sünnib aga täna. Nii et . . . ärgu see tulgu sulle ootamatusena . . .»

Ta peatus, ulatas jumalagajätuks käe.

Oskar Tiitus suutis end veidi koguda ja ütles vaikselt: «Tänan, sõber.»

Ajakirjaniku nägu tõmbus kõverale naeratusele, mis kiskus ta suu inetult viltu ja tõusis pikkamisi üle ninatiibade kuni silmadeni. Äkki muutus ta pilk imelikult niiskeks ja ta pomises segaselt:

«Hea küll, pole midagi.»

Siis võttis ta kepi käevangust ja hakkas seda meeleheitliku hooga keerutades mööda tuldud teed tagasi sammuma.

8

Pärast ajakirjaniku lahkumist seisis Oskar Tiitus pisut aega liikumatult tänavanurgal ja pöördus siis koju. Kuulduid uudis oli tas kõik segi raputanud, oma aluselt kõrvale nihutanud. Tüütavad külmavärinad jooksid mööda ta selga üles-alla, kõrvad kohisesid, jalad tõusid ning astusid mingisuguse erilise kergusega, otsekui liigutataks neid väljaspool tema enda tahtmist. Ja ikka näis talle, nagu peaks ta kiiresti-kärmesti jooksma pistma, et arenevaist sündmustest ette jõuda ja et päästa veel, mis vähegi päästa laseb . . .

Kuid see ebamäärane, nagu udus ringi taaruv meeleolu lahkus juba varsti, andes maad hoopis kainematele mõtetele, kuigi ka need olid veel täis sihitut rahutust, täis valusat rabelemisvajadust. Ta vaatas vargsi üle õla, nägi kuskil väga-väga kaugel kaht ülestõstetud kraega mehekogu vastamisi seisvat: Jakob Karm oli jälgi ajava advokaadi kinni püüdnud ja viitis nüüd selle kallist aega. Silmipimestavalt selge talvepäike pani kõnnitee kõrval asuvate majade aknad särama ja härmanõelad seintel värisesid nagu tibatillukesed sädemed. Kogu nähtav ümbrus, kuhu ta pilk ulatus, hõõgus seda siirast, südamesse minevat sõbralikkust, mida tajudes oli raske midagi halba ning alatult-reetlikku . . . isegi kujutleda, veel vähem uskuda.

Ta katsus nüüd kramplikult mingisugusele otsusele jõuda, — jah, polnud kahtlust, ta pidi midagi ette võtma. Ometi aga ei osanud ta ikka veel millestki kinni haarata, millegagi algust teha . . . isegi oma peas sündivaid mõtteid korralikult lõpule viia. Hetkeks näis talle, nagu oleks vaja tagasi kohvikusse minna ja vanalt sõbralt veelgi täpsemaid andmeid küsida; veidi hiljem aga haaras teda uus, veelgi suurem tegutsemishoog ja ta mõtles mingi magusvalusa ahastusega, et küllap nood kavalad verekoerad on tema järelt näpanud iga pisiasjagi, mille hoidmisega ta ei osanud küllalt hoolas olla. Ja alles siis, kui ta oli juba koduväravasse jõudmas, suutis ta end jälle pisut tugevamini kätte võtta, taibates esmakordselt, et õieti peaks ta ju praegu hoopis kuskil mujal olema . . .

Korraga muutusid ta mõtted väga selgeks, — kõik juhuslik ja ebakindel kadus, selle asemele asus mingisugune lõikav teravapiirilisus, mis ei lasknud enam sihitult ringi tammuda. Ta pöördus järsult, vaatas veel korra selja taha ja sammus kähku vastu jõge suunduvasse põiktänavasse.

Ta käis nii kiiresti, et külmavärinadki seljas ja õlgades varsti järele andsid. Siis tegi ta veel paar üsna ülearusena näivat jänesehaaki. Ja kui tänav ta läheduses nüüdki tühjaks ning vaikseks jäi, rahunes ta lõplikult.

Ta jõudis lumisele puiesteele, läbis selle, läks konarlikust nõlvakust alla jõe jääle ja sammus vastaspoolsele kaldale. Ikka nägi ta oma teel ainult üksikuid inimesi, aga keegi neist ei pööranud talle erilist tähelepanu, välja arvatud ehk üsna tavaline uudishimu. Ja jõudnud viimaks kuhugi sügavate hangedega täidetud umbsoppi, ikka kellestki nähtavalt jälitamata, lähenes ta kohe otsejoones väikesele aiamajakesele, mis vaatas teda nagu oodates üle paljaste sõstrapõõsaste.

Ta tõmbas pruuniks roostetanud kellasanga, ootas veidi aega, tõmbas uuesti. Üks nägu vilksatas rõduakna kardinate varjust, piilus, vaatas läbi lillelehtede, kadus siis jälle ruumi mustavasse sügavusse. Oskar Tiitus ei kuulnud sammude lähenemist, aga äkki raksatas ta näo ees teravalt, uks avanes ja Pedussaar, seistes keset suurt edasi-tagasi lainetavat aurupilve, ütles sõbralikult, sinatades teda esimest korda:

«Jah, tule sisse. Ruttu.»

Oskar Tiitus liikus temast külge ees hoides mööda ja ütles kohe:

«See on hea, et ma . . . su kodunt leidsin. Asi on halb.»

«Noo?» venitas endine poliitiline vang pikkamisi: «Halb?»

«Jah. Ja nimelt nõnda, et . . .»

Pedussaar oli ukse lukutamisega valmis saanud, pöördus nüüd ja naeratas vaikselt. Ta tõstis kaks tooli laua juurde ning ütles, kõrgendamata ikka veel häält:

«Ja nimelt nõnda, et . . . politseihärrad on otsustanud tegutseda. Ja et sinu enda kannule on asunud su lähem sõber, kes katsus teha kõik, et sa täna enam kedagi meist ei kohtaks. Jah, ma tean. Mis seal parata, meie töös tuleb arvestada igasuguste üllatustega ja . . . valmis olla. Ära siis sellepärast meelt heida. Ka halval asjal on vahel hea külg. Ja kes teab, miskaudu nende tänane vägitegu meile kord kasuks pöördub. Muuseas — siia tulla poleks sul küll maksnud.»

Oskar Tiitus vaatas enda ees istuvat meest kitsaks tõmmatud laugude vahelt, oli nagu pisut pettunud, tundis loomusunniliselt, et ta peaks kohe jälle minema hakkama. Kuid ta ei teinud seda, istus nüüd samuti ja küsis:

«Miks?»

«Noh, on mõnesuguseid põhjusi, mis manitsevad pisut suuremale ettevaatlikkusele. Ametlikult mina ja minu vanglakaaslased praegu ju millegagi ei tegele.»

Vana võitlusmehe rahulik suhtumine seadis Oskar Tiituse lõplikult jalule. Taibates nüüd isegi oma kaalumatut kergemeelsust, ütles ta:

«Jah, see on õige, aga . . . ma tõesti ei teadnud esimesel silmapilgul, mis teha või ette võtta. Ja ei tea praegugi veel . . . päris täpselt. Kuidas siis nüüd saab?»

«Mitte midagi erilist,» ütles Pedussaar. Kuni ta piipu täitis, tekkis jälle lühiajaline paus. Tubakas oli niiske, ei võtnud kohe tuld, ta kõhnad põsed liikusid imedes ülesalla, kuni ta suunurkadest hakkas viimaks siniseid suitsupilvekesi ilmuma. Võib-olla katsus ta mingisugusele konkreetsele otsusele jõuda, võib aga ka olla, et ta tahtis hirmunud külalisele vajalikku rahunemisaega anda. Siis viskas ta põleva tiku tuhatoosi, kustutas selle kohe piibupõhjaga ja lisas jälle sõnahaaval: «Kell hakkab varsti pool kaks saama. Mine kohale ja . . . ära karda midagi. Arvatavasti tahavad nad sind üle kuulata ja . . . küllap sa juba näed isegi, mis edasi sünnib. Loomulikult ei tohi sa kõnelda neist kaugematest sihtidest, mis . . . Nojah, üldse, — kogu asi seisis ainult üsna tavalistes kultuurilistes küsimustes. Tänase käigu siia võtsid sa muidugi ette . . . täiesti juhuslikult . . . ütleme . . . hariliku jalutusena. Nii, eks ole?»

«J-jah,» pomises Oskar Tiitus.

Natuke hiljem ta lahkus, läks jälle läbi päikeses sädelevate äärelinnatänavate, peatus veidi aega sillal ja teeskles üle selle serva allavahtimist. Kui ta raekoja ette jõudis, nägi ta enda ees minevat kolme tuttavat mehekogu — vana elutarka kirjanikku, kolonel Rajandit ja advokaat Suurkaske, seda äraandjat. Ja selle asemel et neist suures kaares mööda hiilida — nagu ta esimesel silmapilgul kavatses —, läks ta neile kärmesti järele ja küsis hästi teeseldud lõbususega:

«Noh, kuhu siis nüüd?»

«Täpselt sinna, kuhu sina ise, täpselt sinna!» ütles ohvitser rõõmsalt ega paistnud ta äkilise ilmumise üle imestavatki.

Kirjanik Sammal nihutas enda üsna kõnniteeveerele ja seletas kohe pikemalt:

«Jah, see oleks teie ilusa algatuse vastu lausa hoolimatus, kui me seda kaasa ei teeks. Muide, kogu meie laudkond otsustas teie ettepaneku jaatavalt. Kohtuhärra ühes avaliku arvamisega kõndisid juba enne meid minema. Ainult professorid paistsid oma põhimõtetest karmilt kinni pidavat, aga . . . ma ei imestaks, kui nad samuti juba meist varem pärale jõuavad.»

«Vaata, vaata, see on ju tõesti tore erapooletu suhtumine . . . tõesti tore!» ütles Oskar Tiitus.

Advokaat Suurkask pistis käe oma tavalise kombe kohaselt ta kaenla alla, naeris südamlikult ja ütles:

«Kiidad neid asjata, vennas. Edvistavad! Püüavad endid näidata hoopis vabameelsematena, kui nad seda tegelikult on. Jah, jah, ärge salake midagi, — eks see olnud mina, kes teile nii kaua visalt peale käis, kuni te . . . viimaks järele andsite. Mis, pagan, poliitilised vaated

jäägu poliitilisteks vaadeteks ja vaimsed üritused vaimseteks üritusteks. Ja küllap nähakse juba varsti, et nii mõnigi teravus, mis praegu tundub väga olulisena, pole pärit mitte kusagilt mujalt kui vanadest ürgatavistlikkudest setetest, mis ei tohiks moodsal ajastul ometi nõnda domineerida. Kenad ja vabameelsed mehed, nagu me alati oleme! Eks ole ju nõnda, sõbrad?»

Ta pikad tugevad sõrmed pigistasid oma ohvri käsivart. Ja valus surve, mis sellest pigistusest tekkis, moondus Oskar Tiituse peas mõtteks, nagu ei kuuluks see juudasõprust avaldav käsi ühele kindlale isikule, vaid kogu tagurlaste kihile, kes olid alustamas oma viimast võitlust elule ja surmale. Jah, polnud kahtlust: nende hääled olid küll tänagi veel leplikud ja mõista püüdvad, nende naeratavate nägude tagant võis aga juba aimata sügavat ning kurja klassivaenu, nagu see oli alles hiljuti täies pikkuses püsti hüpanud. Nad olid ainult kavalad ja ettevaatlikud, nad polnud siiski veel vajalikul määral teadlikud vastase jõu täiest suurusest, — sestap oli targem hoiduda lõplikust ja halastamatust sildade põletamisest, et omada taganemisteed, kui seda tõesti peaks kord tarvis minema. Kummatigi olid nad paari viimase kuu jooksul pidanud nägema nii mõnegi oma roosilise soovunelma purunemist, nii mõnegi oma uhke õhulossi rusudeks langemist: kes seda nii kindlasti teabki, mihuke pool lõpuks võitjaks jääb, — maailmas sünnib ju pahatihti halbu ootamatusi!

«Tõele au andes tuleb küll tunnistada, et teie inimestel on väga palju leidlikkust ja värsket tahet, mille pärast peame neile lausa kadedad olema,» ütles kirjanik Sammal.

«On, on!» noogutas kolonel Rajandi.

«Surev ja tõusev maailm kõrvuti, — pole ju mingisugust kahtlustki, kumb kummale silmad ette annab!» hüüdis advokaat Suurkask pühalikult.

Nõnda üksteise võidu aina uusi teravmeelsusi leiutades jõuti viimaks tänavale, kus asus Töölismaja. Juba eemalt-kaugelt võis näha mustendavat rahvamurdu, mis täitis selle ees asuvaid laiu kõnniteid. Ja kirjanik Sammal muutus nüüd koguni pateetiliseks, kõmistades oma sügava rinnahäälega:

«Olge head, sõbrad! Milline huvi, mihuke suur huvi! Ma ei mäleta üldse, et mõni kunstinäituse avamine oleks kunagi nii suurel hulgal asjahuvilisi kokku tõmmanud. Räägitagu veel, et meie inimestel puuduvad . . .»

Ta ei lõpetanud lauset ja vangutas ainult pead.

«Jahah!» ütles advokaat Suurkask.

Oskar Tiitus surus hambad vastamisi ja tundis, et ta ei suuda enam veiderdada. Nii meelsasti oleks ta neile elukutselistele, kõike eitavatele nihilistidele midagi haavavat näkku karjunud, midagi sellist, mis oleks kogu nende olemise ainsa hoobiga paljaks kiskunud. Iga sammu juures, mis viis ta Töölismajale lähemale, hakkas ta süda järjest tugevamini peksma, oleks nagu kõrgemale tõusnud, raputas teda nagu vasaralöökidega. Siis jõudsid nad pärale. Ja kirjanik Sammal, kes kõndis ta kõrval, pomises äkki, osutades kohkunult kahele politseinikule, kes seisid teine teisel pool Töölismaja välisust:

«Mis-s-s see siis peab tähendama?»

«Kurat . . . jah!» hüüdis advokaat Suurkask.

Kolonel Rajandi võttis paberossi suust, nohisedes valjusti.

Oskar Tiitus naeris nüüd kurjalt ja ütles läbi silmapilguks paljastuvate hammaste:

«See tähendab, et . . . t e i e o m a d tegutsevad. Ei teadnud? Nnoh!»

Nad ei pääsenud enam edasi — uudishimulikkude murd sulges tee ja tõrjus nad oma lakkamatu voogamisega trotuaari saatvasse rentslisse. Kuskil seletati midagi monotoonselt venitades, kuskil naerdi, kuskil vannuti südametäiega. Üsna Töölismaja juurde olid kogunenud inimesed agulitest — kehvalt ning juhuslikult riietatud mehed ja naised; teisel pool tänavat seisis aga hoopis teistsugune publik — härrad kängurumütsidega, mustade kõvakübaratega, karakullkraedega palitutes ja keppidega käevangus; peened ja sihvakad olendid, kes olid oma kaaslastega ühes tulnud — peamiselt vist jalutama —, levitasid magusat puudrilõhna. Ja veelgi veidi kaugemal, laternaposti ning kuulutustulba vahelises vabas ruumis, seisis käputäis kolmandagi kodanikkudeliigi esindajaid, — need, keda oli kohale toonud küll samuti huvi avatava kunsti-

näituse vastu, kes püüdsid aga nüüd kramplikult teeselda, nagu oleksid nad siia sattunud siiski kõige juhuslikumal kombel.

«Noh... teate, sääraste tooruste vastu peab küll valju häälega protesti tõstma!» ütles advokaat Suurkask, vaadates nagu õigust otsideş ringi.

«Ma ei saa aru... tõesti ma ei saa aru...» pomises kirjanik Sammal, kellel näis ilmselt pisut piinlik olevat.

«Tuleb... tu-leb protesteerida!» kordas advokaat Suurkask.

Samal ajal lähenes neile kaks erariides meest — otsejoones, nagu kindla, ammu läbimõeldud kava kohaselt. Nad peatusid, asetasid end nõnda, et Oskar Tiitus nende vahele jäi. Ja kergitades ümmargust randlasemütsi, ütles teine neist vaikselt, kuid tungivalt:

«Härra Tiitus... palun meiega kaasa tulla.»

«Kuhu?»

«Esialgu... sinna sisse.»

«Töölismajja?»

«Jah.»

Kirjanik Sammal ja kolonel Rajandi tõmbusid loomusunniliselt tagasi. Oskar Tiitus pistis käed taskusse ja pöördus minekule.

Aga ta ei saanud veel kõnniteelegi astuda, kui ilmus korraga halli kuulutusetulba varjust välja pikk, nagu hüppeks kõverduv mehekogu, astus raskeid samme võttes temast mööda ja virutas ikka veel lärmata katsuvale Suurkasele täiest jõust rusikaga näkku.

Hetkelisele vaikusele, mis kohe tekkis, järgnes kokkujooksva rahvahulga korratu kisa: naised kiljatasid, mehed parastasid või vandusid, üks purjus poiss laulis möirates.

Oskar Tiitus naeratas tahtmatult, vaatas korraks üle õla ja nägi parajasti, kuidas nagu maa alt välja kasvanud kordnikud Jakob Karmist hoolimatult kinni haarasid ja teda vihaste hoopide saatel kuhugi tirima hakkasid.

Siis jõudis ta kahe saatja vahel ukse juurde ja a s t u s ü l e l ä v e, julgelt ning rõõmsalt, — inimene, kes tunneb oma teed.

SISUKORD

Mirjam ja armastus 5
Ummikvesi 35
Viimne kutse 63
Suur vari 111
Mälestus laulvast kuldnokast 145
Reamees Mattias 187
Kapten Lepp 219
See, kes käib «tõusuteed» 257
«Roomlased» ehk kohtumine sillal 337
Oskar Tiitus astub üle läve 381

Toimetaja O. Lauristin.

Kunstiline toimetaja
H. Vitsur.

Tehniline toimetaja
O. Kasemets.

Korrektor R. Kull.

Ladumisele antud 5. V 1954. Trükkimisele antud 15. VII 1954. Trükiarv 14000. Paber 54:84, 1/16. Trükipoognaid 28,5+11 lisalehte. Formaadile 60:92 kohaldatud trükipoognaid 23,93. Arvutuspoognaid 24,05. MB-12521. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk t. 54/58.
Tellimise nr. 821.

На эстонском языке.
А. Якобсон. Рассказы II.

Hind rbl. 9.65.

7—3

-97
Kpl. Nr. 17
Nr. 839